

VENÄLÄISSURMAT SUOMESSA 1914-22

Osa 1. Sotatapahtumat 1914-22

VALTIONEUVOSTON
KANSLIAN
JULKAISUSARJA
1/2004

Lars Westerlund (toim.)

VENÄLÄISSURMAT SUOMESSA
VUOSINA 1914–22
Osa 1.

ISBN 952-5354-43-1

ISSN 0782-6028

Julkaisija: Valtioneuvoston kanslia

Painotyö: Edita Prima Oy, Helsinki 2004

Julkaisun tilaukset: Kirjasto@vnk.fi p. 1602 2060

Julkaisija
VALTIONEUVOSTON KANSLIA

KUVAILULEHTI
5.3.2004

Tekijät (toimielimessä: toimielimen nimi, puheenjohtaja):
Lars Westerlund (toim.)

Julkaisun laji:

Toimeksiantaja:
Valtioneuvoston kanslia

Toimielimen asettamispäivä:
1.4.1998

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen):

Venäläissurmat Suomessa 1914–22. Osa 1. Sotatapahtumat 1914–17 (Krigsdöda ryssar i Finland 1914–22. Del 1. Krigshändelser 1914–17)

Julkaisun osat:

Tiivistelmä

Suomen maaperällä menehtyi vuosina 1914–22 sotaoloissa vähintään 617 venäläistä. Suurimmat menehtyneiden ryhmät olivat Venäjän rintamilta Suomeen tuodut, sotasairaaloissa haavoittuneena kuolleet sotilaat, Helsingissä ja Viipurissa surmatut upseerit vuonna 1917 ja tapaturmissa sekä muissa sotaoloissa kuolleet. Linnoitustöissä menehtyi myös venäläisten Suomeen tuomia kiinalaisia.

Suomen alue- ja lähivesillä menehtyi näiden lisäksi arviolta korkeintaan 2 000 venäläistä sotaan liittyvissä haaksirikoissa.

Avainsanat:

Sotasurmat Suomessa 1914–17, venäläiset, ensimmäinen maailmansota

Muut tiedot:

Sarjan nimi ja numero:

Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2004

ISSN:

0782-6028

ISBN:

952-5354-43-1

Kokonaissivumäärä:

Kieli:
Fi

Hinta:

Luottamuksellisuus:
Julkinen

Jakaja:

Kirjasto@vnk.fi p. 160 22060

Kustantaja:

Valtioneuvoston kanslia

Sisällys

Lukijalle.....	7
TUTKIMUKSEN LÄHDEPOHJA	
SUOMEN VENÄLÄISSURMIEN TUTKIMISEN LÄHDEPOHJA VUOSINA 1914–22 Harry Halén, Kristiina Kalleinen, Jyrki Loima & Lars Westerlund	11
MERENPUOLEISET SOTASURMAT	
KUOLEMA MERELLÄ Sodankäyntiin liittyvät haaksirikot ja henkilötappiot Itämeren pohjoisosissa vuosina 1914–22 Åke Söderlund & Lars Westerlund	37
SUKELLUSVENE BARSIN HENKILÖTAPPIOT TOUKOKUUSSA 1917 Mitä miehistöluettelot kertovat surmansa saaneista Lars Westerlund	59
VENÄJÄN LAIVASTON SOTASURMAT AHVENANMAALLA VUOSINA 1914–18 Kenneth Gustavsson	65
LINNOITUSTYÖT SUOMESSA	
KUOLLEISUUS VENÄLÄISTEN LINNOITUSTÖISSÄ Lars Westerlund	93
KIINALAISET LINNOITUSTYÖLÄISET VUOSINA 1916–17 Harry Halén	107
VENÄLÄISEN SOTAVÄEN SOTASAIRAALAKUOLEMAT, TAPATURMAT JA ITSEMURHAT	
HELSINKI JA HYRYLÄ – VENÄLÄISTEN SAIRAALASEURAKUNTIEN SOTASURMIA VUOSINA 1914–18 Jyrki Loima	115
MUUT SOTASAIRAALAKUOLEMAT Kristiina Kalleinen	127
TAPATURMIA, ITSEMURHIA, MURHIA JA MUITA YKSITTÄISIÄ KUOLEMANTAPAUKSIA 1914–1918 Kristiina Kalleinen & Lars Westerlund	133

VUODEN 1917 UPSEERISURMAT

HELSINGIN UPSEERISURMAT MAALISKUUSSA 1917	
Kristiina Kalleinen	149
“UPSEERIEN UIMAKOULU”	
Viipurin upseerisurmat syyskuussa 1917	
Elena Dubrovskaja ja Lars Westerlund	185
MUUT UPSEERISURMAT VUONNA 1917	
Lars Westerlund ja Kristiina Kalleinen	217
VENÄLÄISSURMAT POHJANMAAN RUOTSINKIELISISSÄ RANNIKKOKUNNISSA MARRAS-JOULUKUUSSA 1917	
Lars Westerlund	233
LÄHTEET	263
AN ENGLISH SUMMARY:	
Russian War Victims in Finland, 1914–1922. Part 1.	
Hostilities from 1914 to 1917	283

Lukijalle

Erilaiset tulkinnat venäläisen sotaväen roolista ja merkityksestä vuoden 1918 sodassa ovat vaikuttaneet jälkipolville sodasta syntyneeseen kuvaan. Vuoden 1918 sodan päämajan ja Vaasan senaatin julistuksissa korostettiin voimakkaasti venäläisten sotilaiden asemaa punaisen kaartin rinnalla valkoisen armeijan vihollisina. Tätä kuvaa vahvistivat myös molemmat 1920-luvulla ilmestyneet vapaussodan koruteossarjat: päämajapiirien laatima "Suomen vapaussota 1918" ja aktivistipiirien valmistelema "Suomen vapaussota". Ajan myötä kuva venäläisestä sotaväestä on kuitenkin tarkentunut. Varsinkin Aatos Tanskasen vuonna 1978 julkaisema tutkimus "Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918" ja Jussi T. Lappalaisen vuonna 1981 ilmestynyt tutkimus "Punakaartin sota 1–2" osoittivat venäläisen sotaväen näytelleen vain sivuroolia vuoden 1918 tapahtumissa. Viime vuosina on myös ilmestynyt tutkimuksia, joissa on kiinnitetty huomiota päämajan ja suojeluskuntajohdon useilla paikkakunnilla harjoittamaan epäviralliseen yhteistyöhön venäläisen varuskuntapäälliköiden kanssa varsinkin vuoden 1918 sodan alku- ja valmisteluvaiheissa. Tämäntapainen yhteistyö on dokumentoitu vuonna 1993 ilmestyneessä kirjassani "Massakern i Jakobstad" ja Heikki Ylikankaan vuonna 1999 julkaistussa teoksessa "Väkivallasta sananvaltaan". Viime vuosina on myös yhä enemmän käsitelty venäläisiin vuonna 1918 kohdistuneita vainoja. Näin on tehty mm. toimittaja Seppo Rustaniuksen vuonna 1996 valmistuneessa elokuvadokumentissa "Tie tuntemattomaan" ja Outi Karemaan vuonna 1998 julkaistussa tutkimuksessa "Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä". Viimeksi kuluneen neljännesvuosisadan aikana julkaistut tutkimukset ovatkin perinpohjaisesti muuttaneet tulkintaa venäläisen sotaväen roolista ja merkityksestä vuoden 1918 sodassa.

Sotasurmaprojektin tutkimuksessa "Venäläissurmat Suomessa 1914–22" keskitytään erityisesti selvittämään Suomen alueella sotaoloissa kuolleiden venäläisten kohtaloita, koska aiheesta ei ole olemassa aikaisempaa tutkimustietoa. Sotaoloissa surmansa saaneiden lukumäärän ja tarkempien surmaolosuhteiden selvittäminen tuo esiin uusia tietoja sotatoimien voimakkuudesta, jolloin on myös mahdollista jatkaa kauan käynnissä ollutta uudelleenarviointia venäläisen sotaväen vaikutuksesta vuoden 1918 sotatoimiin.

Vaikka historian harrastajien päähuomio on kohdistunut venäläisten osuuteen vuoden 1918 sodassa, on sotasurmaprojekti pyrkinyt tutkimaan kattavasti venäläisten sotatoimissa kärsimiä henkilötappioita projektin koko tarkastelujakson aikana vuosina 1914–22. Koska aikaisempia tutkimuksia aiheesta ei ole ja lähdetilanne on heikohko, on tämä hanke vaatinut sotasurmaprojektilta suuria ponnistuksia. Tämä on näkynyt siinä, että projekti kokosi itselleen henkilökuntansa voimin laajahkon venäläissurmia käsittelevän arkistoaineiston käymällä läpi sekä suomalaisia että venäläisiä arkistoja ja palkkasi tutkijan aihepiiriä tutkimaan sekä käytti apu-

naan useita ulkopuolisia asiantuntijoita. Aktiivista tietojen kokoamista ja tutkimusta on harjoitettu neljän vuoden aikana ja tuloksena on syntynyt kolme nidettä käsittävä laaja tutkimus "Venäläissurmat Suomessa 1914–22".

Ensimmäinen nide käsittelee vuosien 1914–17 sotatoimissa tai niihin liittyneissä tapahtumissa surmansa saaneita venäläisiä. Suurimmat menehtyneiden ryhmät noina vuosina olivat Venäjän rintamilta Suomeen sotasairaaloihin tuodut haavoittuneet sotilaat, Helsingissä ja Viipurissa keväällä ja syksyllä 1917 surmatut upseerit ja tapaturmissa sekä muissa sotaoloissa kuolleet. Linnoitustöissä menehtyi myös venäläisten Suomeen tuomia kiinalaisia. Suomen alue- ja lähivesillä menehtyi näiden lisäksi suurehko määrä venäläisiä sotaan liittyneissä haaksirikoissa.

Projektin johtaja

Lars Westerlund

TUTKIMUKSEN LÄHDEPOHJA

SUOMEN VENÄLÄISSURMIEN TUTKIMISEN LÄHDEPOHJA VUOSINA 1914–22

Harry Halén, Kristiina Kalleinen, Jyrki Loima & Lars Westerlund

Suomessa tapahtui yhdeksän vuoden (1914–22) kuluessa paljon sotilaallisesti ja poliittisesti merkittäviä muutoksia ja yllättäviäkin käännteitä. Tämä vilkas aika heijastuu historiallisiin lähteisiin siten, että sekä tietojen saatavuus että niiden luotettavuus vaihtelevat suuresti tutkimuksen näkökulmasta arvioituna. Suomessa vuosina 1914–22 tapahtuneiden venäläissurmien tutkijat kohtaavatkin jatkuvasti ongelmia, jotka johtuvat puutteellisesta lähde pohjasta. Vaikeuksista huolimatta on silti mahdollista tarkastella venäläissurmia vähintään kohtalaisella menestyksellä, kuten tämä tutkimus osoittaa.

Lähde pohja-artikkelissa tarkastellaan tutkimuksen nykytilaa, muistelmakirjallisuutta, arkistojen muistelmamateriaalia, aikalaislehtien kirjoituksia, viranomaisarkistojen materiaalia, ortodoksiseurakuntien kirjanpitoa, venäläisten nimien standardointia sekä venäjän kielen translitterointia.

Vaihteleva lähde tilanne tarkoittaa sirpaletietojen kokoamista

Ensimmäisinä kolmena sotavuotena 1914–17 Suomi toimi Venäjän rintamantakaisena tukialueena Itämeren koillisosassa. Joitakin vähäisiä tapahtumia lukuun ottamatta operatiiviset sotatoimet eivät ulottuneet Suomeen. Venäjän sotilasjohto militarisoi kuitenkin järjestelmällisellä tavalla Suomen maaperän, saariston ja merialueet, jotka toimivat samalla eteentyönnettynä puskurivyöhykkeenä. Suomeen sijoitettiin suuria sotilas- ja laivasto-osastoja sekä suoritettiin laajoja linnoitustöitä, samalla kun suomalainen teollisuus suunnattiin Venäjän sodankäyntiä tukevaan tuotantoon. Vaikka Suomi oli välittömän sotatoimialueen ulkopuolella, tapahtui maassa kuitenkin näinäkin vuosina tuhansia suoraan sodankäyntiin liittyneitä kuolemantapauksia. Suomen lähellä Itämerellä tapahtui useita kymmeniä sotilaallisia haaksirikkoja. Venäjän sotilasviranomaiset toivat Euroopan mannermaan rintamilta useita tuhansia haavoittuneita sotilaita Suomeen hoitoa varten, jolloin osa näistä menehtyi. Monissa varuskunnissa ja laivoilla sattui säännöllisesti itsemurhia, juopotelusermia ja kuolemaan johtaneita tapaturmia. Myös linnoitustyömailla menehtyi sotilaita varsinkin räjähdysnettomuuksissa. Ruotsin rajalla Pohjois-Suomessa ja saaristossa sekä sotilaallisen vastavakoilun yhteydessä sattui aseellisia väliskohtauksia. Näistä tapahtumista on yleensä saatavilla kohtalaisen hyviä lähde tietoja joko Suomen tai Venäjän arkistoissa. Toisaalta merellä tapahtuneet sotasurmat samoin kuin sotasaيراalakuolemat vuosina 1914–17 eivät kuulu sotasurmaprojektin keskeisiin tutkimuskohteisiin, vaikka niiden tarkastelu voisi olla perusteltua kokonaiskuvan kannalta. Jos projektin tarkoitus olisi keskittyä perusteellisemmin juuri näihin ilmiöihin, olisi arkistoista todennäköisesti saatavissa runsaastikin tietoja.

Uusi historiallinen vaihe alkoi upseerisurmien Suomessakin vuoden 1917 helmikuun vallankumouksen tapahtumista. Myös kesällä ja syksyllä tapahtui muita

sotilas- ja poliittisluontoisia väkivallantekoja, samalla kun esiintyi myös tavanomaisia itsemurhia ja tapaturmia varuskunnissa, linnoitustyömailla ja laivoilla. Näistä kuolemantapauksista on yleensä saatavana jokseenkin hyvät arkistotiedot.

Vuoden 1918 sodan tuhansien venäläissurmien lähde pohja on sen sijaan huomattavasti niukempi. Tämä johtuu joko siitä, että suuresta osasta kuolemantapauksia ei tehty ollenkaan asiakirjoja, tai siitä että mahdolliset asiakirjat on jälkepäin tuhottu. Tutkimuksessa joudutaan näistä syistä turvautumaan etupäässä haja- ja sirpaletietoihin. Tämä tarkoittaa sitä, että vuoden 1918 sodan venäläissurmien menestyksellinen tutkiminen vaatii suuria ja pitkäaikaisia ponnistuksia ennen kuin tarvittavaa "tietomassaa" syntyy. Kysymys aiheuttaa täten myös ongelman, kuinka paljon tutkimusresursseja panostetaan tämän asian tutkimiseen, sillä hyvin laaja ja voimaperäinen arkistojen seulonta tuottaisi jatkuvasti uusia sirpaletietoja. Sotasurmaprojekti on kuitenkin tyytynyt vain keskeisten arkistojen tutkimiseen kohtuullisten tutkimusresurssien varassa.

Vuosien 1919–22 tutkimustilanne on melko samanlainen kuin vuoden 1918 sodan osalta. Perusongelmana on puutteellinen lähde pohja ja ammottavat aukot arkistotiedoissa. Näinä vuosina venäläissurmien lukumäärä oli kuitenkin pieni verrattuna vuoden 1918 sotaan. Kuolemantapaukset liittyvät usein hämäriin rajavälikohtauksiin, joista järjestelmällistä tietoa ei ole.

Tutkimuksen nykytila

Ennen sotasurmaprojektin venäläissurmien tutkimisen aloittamista vain harvat tutkijat olivat kiinnittäneet huomiota ensimmäisen maailmansodan ja valtiollisen itsestäytymisen vuosina Suomessa menehtyneisiin venäläisiin. Vasta noin viisikymmentä vuotta tapahtumien jälkeen alkoi vaatimaton tutkimustoiminta, jonka jälkeen mielenkiinto aihetta kohtaan on kasvanut. Jaakko Paavolainen lienee ensimmäisiä asiaa selvittäneitä tutkijoita. Tutkimuksensa "Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918" (1966 ja 1967) toisen osan luvussa VI (Suhtautuminen venäläisiin) Paavolainen käsittelee venäläisten vangitsemisia kansalaissodan aikana sekä tuolloin tapahtuneita venäläisten teloituksia. Aatos Tanskasen vuonna 1978 ilmestynyt väitöskirja "Venäläiset Suomen sisällissodassa 1918" (1978) on ainoita aiheeseen kokonaan paneutuneita tutkimuksia. Siinä kartoitetaan perusteellisesti Suomen vuoden 1918 sisällissotaan osallistuneiden venäläisten osuutta ja merkitystä taisteluissa, mutta tekijä ei ota juurikaan kantaa Suomessa menehtyneiden venäläisten kokonaismäärään. Nämä kaksi teosta ovat kuitenkin perusteoksia lähdeittäessä tutkimaan venäläissurmia ja venäläisten kohtaloita Suomessa.

Viime vuosina ilmestyneistä asiaa käsittelevistä tutkimuksista voidaan mainita Outi Karemaan väitöskirja "Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1922" (1998), Pekka Nevalaisen "Viskoi kuin Luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1918–1939" (1999), Jyrki Loiman "Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset seurakunnat kansallisenä ongelmana 1889–1939" (2001) sekä Jari ja Jouni Eerolan tutkimus "Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918" (1998), jossa he arvioivat vuonna 1918 Suomessa menehtyneen

3 000 venäläistä. Johanna Pankakoski on pro gradu -tutkielmassaan tutkinut venäläisten emigranttien poliittista liikehdintää Suomessa vuosina 1918–27 (1991). Laajemmalle yleisölle asiaa esiteltiin, kun tammikuussa 1996 televisiossa esitettiin Dokumenttiprojektin historiakirjassa Seppo Rustaniuksen laatima dokumentti ”Tie tuntemattomaan”, joka käsittelee nimenomaan venäläisten sotilaiden ja siviilien kohtaloita Suomessa vuonna 1918. Käsillä olevaa artikkelia laadittaessa Rustaniuksella on tekeillä dokumentti Kronstadtin pakolaisista.

Yksittäisiä tietoja on lisäksi kyseistä aikakautta käsittelevissä tutkimuksissa sekä paikallishistorioissa. Mainittakoon Heikki Ylikankaan tutkimus ”Tie Tampereelle” (1993). Jari Eerola on 1995 valmistuneessa pro gradu -työssään ”Siunattu olkoon turvamme tuoja” tutkinut maaliskuun 1917 väkivaltaisuuksia Helsingin venäläisessä varuskunnassa. Uudenkaarlepyyn vankileiriä, jossa oli pelkästään venäläisiä vankkeja kevättalvella 1918, ovat tutkineet Erik Birck¹ osana Uudenkaarlepyyn kaupungin historiaa ja Bengt Kummel artikkelissaan ”Från militärläger till fångläger. Nykarleby ryska år 1914–1918”². Kronstadtin pakolaisten kohtaloita vuonna 1921 on selvitetty toistaiseksi varsin vähän.³

Venäjällä aiheeseen liittyvää tutkimusta ei juurikaan ole tehty, mutta viime vuosikymmenen loppupuolella ilmestyneissä helmikuun vallankumousta käsittelevissä tutkimuksissa mainitaan keväällä 1917 Suomessa tapahtuneet upseerimurhat. Tällä hetkellä Venäjällä ollaan kiinnostuneita Puolan vankileireillä olleiden venäläisten kohtaloista, ja aiheesta on ilmestynyt muutamia artikkeleita venäläisissä aikakauslehdissä. Tuntuu todennäköiseltä, että myös Suomessa olleiden maanmiesten vaiheet kiinnostavat venäläisiä tutkijoita.

Muistelmakirjallisuus

Suomalaista muistelmakirjallisuutta on runsaasti erityisesti itsenäistymisen ja kansalaissodan vuosilta. Luonnollista on, että näissä teoksissa käsitellään vain ohimennen Suomessa oleskelleiden venäläisten kohtaloita, eikä useinkaan myönteisessä sävyssä. Useat kirjoittajat mainitsevat maaliskuun 1917 tapahtumat Helsingissä, kuten Martta Salmela-Järvinen ”Alas lyötiin vanha maailma” (1966), K. G. Idman ”Maamme itsenäistymisen vuosilta” (1953) ja Hannes Ignatius ”Sortovuosista itsenäisyyteen” (1927). Väinö Tanner kirjoitti moniosaiset muistelmat, joiden osassa ”Kuinka se oikein tapahtui. Vuoden 1918 sota esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen” (1. painos 1948) mainitaan kevään 1917 upseerimurhat.

Aikalaiskirjallisuudeksi on luokiteltavissa Adolf Törngenin Tukholmassa vuoden 1917 lopussa ilmestynyt julkaisu, jossa hän kertoi kokemuksistaan Helsingissä maaliskuun 1917 ”Ryssland i revolution, 15 mars – 31 juli 1917”) sekä vuonna 1919 Helsingin yliopiston sosiologian dosentti Gunnar Landtmanilta ilmestynyt teos ”Finlands väg till oavhängighet”, joka yritti heti tuoreeltaan valottaa Suomen itsenäistymiseen ja kansalaissotaan johtaneita tapahtumia.

¹ Nykarleby stads historia III, Nykarleby 1998.

² Engman 1996.

³ Mm. Nevalainen 1999, 19–20, 37–39, 46–57 ja Loima 2001, 161–163.

Valkoisella puolella sotineet ja heidän kannattajansa kirjoittivat välittömästi kansalaissodan jälkeen ja sitä seuraavina vuosina runsaasti sotatapahtumia käsitteleviä pieniä julkaisuja, jotka eivät yrittäneetkään olla puolueettomia. Tällaisia teoksia on runsaasti mm. Työväenliikkeen kirjaston Kansalaissota-kokoelmassa, ja niistä esimerkkinä voidaan mainita Verner Humblen teos "Från rödt till hvitt" (Helsingfors 1918), Henning Söderhjelm "Det röda upproret i Finland år 1918" (Stockholm 1918) sekä Ernst Kleinin "Vita och röda. En bok om sista finska kriget" (Stockholm 1918).

Nämä julkaisut toimivat hyvin ajankuvauksena ja todistuksena tuolloin vallinneesta henkisestä ilmapiiristä, mutta niiden todistusarvo tuolloisesta tilanteesta johtuen voi olla hyvinkin kyseenalainen. "Valkoisia" kokemuksia ja käsityksiä kansalaissodasta julkaistiin moniosaisessa "Suomen Vapaussota" -teoksessa vuonna 1918 (1921–25), ns. osallistujien teossarjassa "Suomen vapaussota" (1921–27), kaksiosaisessa "Vapaussota kuvissa" (1933) sekä myös kaksiosaisessa "Vapaussodan kertomuksia" -teoksessa (1933, 1935). Venäläisten sotatoimia punaisella puolella johtaneen M. S. Svetšnikovin muistelmissa "Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917–1918" (Helsinki 1925) valotettiin punaisen puolen "totuutta".

Venäjällä on viime vuosikymmenellä julkaistu muutamia alun perin 1920-luvulla ilmestyneitä mutta sittemmin kiellettyjä muistelmia "punaiselta" puolelta, joista esimerkkinä mainittakoon vuonna 1990 julkaistut A. G. Šljapnikovin "Kanun semnadsatogo goda I–III" (Vuoden 1917 aatto) ja P. F. Raskolnikovin "Kronstadt i Piter v 1917 godu" (Kronstadt ja Pietari vuonna 1917). Näissä teoksissa mainitaan vain satunnaisesti ja ohimennen Suomessa tapahtuneita venäläissurmia.

Myös Venäjän ulkopuolella on ilmestynyt emigranttimuistelmia, joista hyvä esimerkki on venäläis-baltialais-suomalaisen meriupseeri G. Graf in vuonna 1922 Münchenissä julkaistu (oikeastaan Harald Graf) "Na 'Novike'. Baltiiski Flot v voine i revoljutsiju" (Novik -laivalla. Itämeren laivasto sodassa ja vallankumouksessa). Vallankumousta kannattamaan siirtyneiden upseerien muistelmia on niin ikään ilmestynyt muutamia, mutta niissä käsitellään enimmäkseen vain vuotta 1917.

Arkistojen muistelmia-aineisto

Arkistoissa on runsaasti erilaista muistelmia-aineistoa. Sekä Työväen Arkiston, Kansan Arkiston että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmissa on muistitietoaineistoa, jossa jotkut muistelijat kertovat myös venäläisten surmista erityisesti vuosina 1917–18. Näissä muistelmissa on erityisen ongelmallista se, että asioita on käsitelty kovin kauan tapahtumien jälkeen, jolloin virheellisen muistikuvan mahdollisuus kasvaa.

Heti vuoden 1918 sodan jälkeen pyydettiin sotaan osallistuneita lähettämään muistelmiaan sodan ajalta, ja tämä tuotti nykyisin Kansallisarkistossa säilytettävässä Vapaussotakokoelmassa olevia eri keräyspiirien kokoelmia. Esimerkiksi Kotkan keräyspiirin kokoelmassa on muutamia mainintoja sodassa menehtyneiden suomalaisten lisäksi myös venäläisistä. Samaten Suomen vapaussodan itsenäisyysarkistossa on 1930-luvulla kerättyjä muistelmia, joissa satunnaisesti on mainintoja myös surmansa saaneista venäläisistä. Sota-arkistossa säilytetään kantahenkilökunnan muis-

telmia, jotka on kerätty etupäässä vuosina 1935–38, ja joissa käsitellään osallistumista vapaus- ja heimosotiin. Myös näissä muistelmissa on hajamainintoja surmansa saaneista venäläisistä. Näiden tietojen käyttökelpoisuutta vähentää nimi- tietojen puuttuminen, mutta kantahenkilökunnan muistelmissa mainitut tapaukset kuitenkin tukevat muualta saatua tietoa.

Muistitietoa ja edellä mainitun kaltaisia muistelmia on myös julkaistu. Vielä nykyäänkin ilmestynvä ”Vapaussoturi” -aikakauslehti julkaisee muistelmia kansalaisso- dan vuosilta, mutta näissä artikkeleissa ei juurikaan kiinnitetä huomiota venäläis- ten kuolintapauksiin muuten kuin toteamuksen luonteisesti tyyliin ”yöllä ammuin yhden ryssän”.⁴ Monilla paikkakunnilla on kerätty muistitietoa, joka sitten on koottu ja julkaistu useimmiten historiikin muodossa. Venäläisten kohtaloihin kiinnitetään näissä julkaisuissa vain vähän huomiota.⁵

Moskovassa sijaitsevasta Venäjän Federaation historiallisesta keskusarkistosta (GARF) on löytynyt muutamia muistelmia, jotka suoranaisesti liittyvät kevään ja syksyn 1917 tapahtumiin Suomessa. Erityisesti kevään 1917 tapahtumista kertoo seikkaperäisesti Suomessa palveluksessa ollut Dmitri Kazantsevin muistelmissaan ”Otryvki iz vospominani o službe v Finljandii vo vremja voiny 1914–1917 gg.” (Ot- teita muistelmista palvelusajalta Suomessa vuosina 1914–1917).⁶

Muistelmia-aineiston ongelma historiantutkimuksen lähteenä on sen subjektiivisuus, ja tästä syystä muistelmien antamat tiedot on pyritty varmistamaan muista lähteistä. Mikäli tällaisia muita lähteitä ei ole, on muistelmia-aineiston todistusvoima jäänyt avoimeksi.

Suomen- ja ruotsinkieliset lehdet

Myöhäiskesällä 1914 alkaneiden sotatoimien seurauksena myös Suomessa saatettiin 9.9.1914 voimaan ankara lehtisensuuri. Sensuuri valvoi tarkasti varsinkin sota- uutisia ja sisäistä järjestystä. Venäjän sodanjohto ei myöskään toivonut kirjoituksia omien joukkojen kärsimistä henkilötappioista rintamilla tai rintamien takana. Lai- vaston alus- ja henkilötappiot merellä oli niin ikään melkein kielletty lehtikirjoitus- ten aihe. Suomen osalta ei haluttu julkisuutta myöskään linnoitustöiden ja varus- kuntien tapaturmista eikä muista kuolemaan johtaneista tapahtumista. Esimerkiksi junaonnettomuuksista ei ollut lupaa kirjoittaa ilman nimenomaista hyväksyntää.⁷ Sensuuria ylläpidettiin alusta alkaen tarkasti ja syksyn aikana viranomaiset lakkauttivat sotasensurien myötävaikutuksella Suomessa kahdeksan lehteä sodan ajaksi ja useita lehtiä sakotettiin uutisvälityksen määräysten rikkomisesta.⁸ Vuoden 1915 syksystä lähtien sensuuri laajennettiin koskemaan kaikkia poliittisia kysymyksiä.

⁴ Näin esim. soini-laisen Vaito Pesolan julkaistuissa päiväkirjamuistiinpanoissa Päiväkirjan kertomaa vapaussotaretkeltä. Vapaussoturi 2/1999, 54.

⁵ Hevoskoski 1997 ja Nykänen 1977.

⁶ Fond 5881, op. 2, delo. 377, GARF. Kopio SSSP:n arkistossa.

⁷ Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1949, 18.

⁸ Ginström 1964, 156–158.

Tämän seurauksena lehdistö pakotettiin pidättyväiseen uutisraportointiin, joten poliittisesti arkoja aiheita ei ollut enää mahdollista huomioida.⁹

Ulkomaalaisten lehtien tuominen Suomeen kiellettiin ja Suomessa ilmestyneitä lehtiä ei ollut luvallista lähettää ulkomaille. Samalla Suomen lehtien riippuvuus Venäjältä saaduista tiedoista lisääntyi ulkomaanuutisten osalta. Suurin osa sotauutisista välitettiin Sanomalehtien Tietotoimiston (STT) ja Suomen Uutistoimiston (SU) kautta, ja varsinkin jälkimmäinen sai pääosan uutisista Pietarin Tietotoimistolta. Sen uutisvälitys oli Venäjän sotaa tukevaa ja laadultaan yksipuolista. Suomalaiset päivälehdet käyttivät tietolähteinään yleisesti myös venäläisiä lehtiä. "Uudella Suomettarella" ja "Savon Työmiehellä" oli omat kirjeenvaihtajansa Pietarissa.¹⁰ Toisaalta sota oli omiaan kasvattamaan lukijakuntaa, sillä sotilaalliset liikehännät Suomen lähialueilla herättivät suurta mielenkiintoa.¹¹ Toimittajat ja lukijat sopeutuivat nopeasti uuteen tilanteeseen – he oppivat kirjoittamaan ja lukemaan ns. "rivien välistä" sekä tarkkailemaan sensuurin aikaansaamia aukkoja palstoilla ja sotatiedotteissa. Lukijoiden oli siihen aikaan vielä hyvin helppoa seurata sotasensuurin aikaansaannoksia, sillä sen toimenpiteiden jäljet näkyivät lehdistä. Hufvudstadsbladetissa oli jokaisen sotasensuurin hyväksymän kirjoituksen ja kuvituksen yhteydessä merkintä "K.C." (= Krigs Censuren).¹² Työmieheissä vastaava merkintä oli "S.H." (Sensuurin Hyväksymä).¹³

Maaliskuun vallankumouksen yhteydessä lehdistö vapautui sensuurista, sillä sotasensorit vetäytyivät tai heidät poistettiin Suomesta.¹⁴ Tämä tarkoitti sitä, että nyt oli mahdollista kirjoittaa Venäjän sotavoimain henkilötappioista sekä rintamalla että merellä, koska uutisia saatiin taas Ruotsin, Saksan ja ympärysvaltojen uutistoimistoilta ja lehdistöltä. Niinikään voitiin julkaista tietoja venäläisten sotilaiden kuolemantapauksista Suomessa. Alusta alkaen suomalaiset päivälehdet seurasivat yksityiskohtaisesti Helsingin ja Viipurin upseerisurmia keväällä ja syksyllä 1917. Suurimmat lehdet raportoivat useissa peräkkäisissä kirjoituksissa tapahtumien vaihteita. Käytännössä miltei jokainen päivälehti julkaisi maakunnissakin tietoja em. tapahtumista, sillä lehdet lainasivat usein toistensa ja myös Venäjän lehtien tietoja. Suomen päivälehdet julkaisivat arviolta yhteensä ehkä kaksisataa kirjoitusta pelkästään Suomessa tapahtuneista upseerimurhista. Näyttää siltä, että Suomen lehdistö kirjoitti jopa erityisellä mielenkiinnolla venäläisten sisäisistä ristiriidoista ja huomio mielellään varsinkin kuolemaan johtaneet yhteenotot. Samalla lehdistö tarkkaili myös venäläisten sotilaiden tekemiä ryöstöjä, kuolemantuottamuksia ja muuta rikollisuutta ja ilkeäsuutta kaikilla paikkakunnilla.

Näistä syistä johtuen on löydettävissä runsaasti tietoja Suomessa sattuneista venäläissurmista maaliskuun puolivälistä vuonna 1917 aina tammikuun loppuun

⁹ Bondestam 1968, 222, 234–235.

¹⁰ Nygård 1987, 139–140.

¹¹ Vapaavuori 1930, 49, Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1949, 17, Arajärvi 1961, 57–63.

¹² Steinby 1979, 148.

¹³ Pohjanmaa 1948, 81.

¹⁴ Paavolainen 1954, 238.

1918. Vuoden 1918 sodan puhkeaminen aiheutti jälleen jyrkän muutoksen tähän lehtitietojen runsauteen. Ainoastaan sodanaikaiset työväenlehdet julkaisivat jonkin verran hajatietoja venäläissurmista ja valkoisten asennoitumisesta vangittuihin venäläisiin. Valkoista puolta kannattavien lehtien osalta alkoi sodan alusta alkaen kaiken kattava vaikeneminen, kun edellisten kuukausien vilkas mielenkiinto venäläissurmiin katkesi yhtäkkiä ja lopullisesti. Suomen vuosien 1918–22 päivälehdissä ei näin ollen enää julkaistu tietoja venäläissurmista.

Pietarissa ilmestyneet Suomen punapakolaisten toimittamat lehdet ”Vapaus” ja ”Kumous” eivät myöskään kiinnittäneet mainittavasti huomiota Suomessa tapahtuneisiin venäläissurmiin, vaikka nämä lehdet muuten selostivat laajasti ja yksityiskohtaisesti Suomen punaisten sotasurmia erityisesti vuosina 1918–19. Tukholmassa ilmestyneessä ”Viesti” -lehdessä venäläisten teloituksista ja ampumisista mainitaan muutaman kerran.

Venäjänkieliset lehdet

Venäjällä ilmestyneitä lehtiä toimitettiin sotavuosina 1914–17 sotasensuurin suuntaviivojen mukaisesti ja näiden lehtien sotaraportointi heijasti läheisesti Venäjän sodanjohdon tulkintoja. Suomen lehdistö turvautui näinä vuosina laajalti varsinkin ”Biržan”, ”Novoje Vremjan”, ”Retšin” ja ”Vedomostin” tietoihin,¹⁵ joissa sodan henkilötappioita selostettiin hyvin pidättyväiseen sävyyn yksityiskohtia ja lukumääriä karttaen. Kuvaavaa on Venäjän lehtien välttävä asenne venäläisten valtaviin henkilötappioihin Masurian järvisseudulla ja Tannenbergissä 26.–29.8.1914. Lehdissä oli 2.9.1914 varovaisia kirjoituksia venäläisten vastoinkäymisistä ”Saksan ylivoimaisia joukkoja vastaan”, samalla kun lukuisat kuolinilmoitukset välillisesti kertoivat suurista upseeritappioista monissa aatelistorykmenteissä. Vasta kauan myöhemmin saatiin Landtmanin päiväkirjamerkinän mukaan täydellisemmät tiedot venäläistappioiden todellisesta laajuudesta.¹⁶

Myös Suomessa ilmestyvä ”Finljandskaja Gazeta” (Suomenmaalainen lehti) vältti kirjoituksia sotasurmista, sillä se oli kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin vuonna 1900 perustama puolivirallinen lehti, joka lakkasi ilmestymästä maaliskuussa 1917.¹⁷ Viipurissa alkoi vuonna 1916 ilmestyä ”Karelskija izvestija” (Karjalan sanomat), mutta vuoden 1917 maaliskuun vallankumous merkitsi senkin loppua.¹⁸

¹⁵ Nygård 1987, 139.

¹⁶ Landtman 1919, 32–33.

¹⁷ Torvinen 1984, 241–257, Suomela 2001, 54.

¹⁸ Torvinen 1984, 241.

Heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen venäläiset sotilasneuvostot ja muut poliittiset piirit perustivat kymmenkunta vallankumouslehteä julistamaan näkemyksiään.¹⁹ Niitä ovat:

- Izvestija Gelsingforsskago Soveta Deputatov Armii, Flota i Rabotših Sveaborgskogo Porta (Armeijan, laivaston ja Suomenlinnan sataman työläisten edustajien Helsingin neuvoston tiedonantoja). Ilmestyi 9.3.–20.4.1917. Seuraaja likvidaatiokomission julkaisema Izvestija.
- Volna (Aalto). RSDRP:n Suomenlinnan matruusien kollektiivin lehti. Ilmestyi 87 numeroa 30.3.–28.7.1917. Seuraaja Priboi.
- Izvestija Soveta Deputatov Armii, Flota i Rabotših Abo-Olandskoi Ukrepnennoi pozitsii (Turun-Ahvenanmaan linnoitetun asemalinjan armeijan, laivaston ja työläisten edustajien neuvoston tiedonantoja). Ilmestyi 1.4.1917–17.2.1918.
- Truženik morja (Meren raataja). Yleisvenäläisen kauppalaivaston matruusien liiton Itämeren-osaston lehti. Ilmestyi 14 kertaa 4.5.–23.9.1917.
- Narodnaja Niva (Kansan vainio). Sosialistivallankumouksellisen puolueen Helsingin-osaston lehti. Ilmestyi 153 numeroa 8.5.–20.11.1917.
- Morjak (Matruusi). Helsingin venäläisen matruusiklubin lehti. Ilmestyi 5.6.–29.12.1917.
- Znamja Borby (Taistelulippu). RSDRP:n Viipurin sotilasorganisaation bolševikkilehti. Ilmestyi 17.–27.10.1917.
- Sotsialist-revoljutsioner (Sosialistivallankumouksellinen). Helsingin vasemmisto-sosialistivallankumouksellisten internationalistien lehti. Ilmestyi 22.7.1917–13.2.1918.
- Golos sotsial-demokrata (Sosiaalidemokraatin ääni). Helsingin RSDRP:n menševikkien lehti. Ilmestyi 30.7.–24.9.1917.
- Priboi. RSDRP:n Helsingin komitean lehti. Ilmestyi 9.8.1917–15.2.1918. Edeltäjä Volna.
- Obštšje Delo (Yhteinen asia). Sosialistisen ajattelun äänenkannattaja. Vuoden 1917 ensimmäisessä numerossa suomenkielinen liite alaotsikolla ”Yhteistyö: sosialistisen aatteen äänenkannattaja”. Ilmestyi 30.8.–6.9.1917.
- Bjulleten Organizatsionnogo komiteta Partii narodnyh sotsialistov. Kansansosialistisen puolueen järjestökomitean lehti. Ilmestyi yksi numero 1917.
- Za Rossiju (Venäjän puolesta). Kaikkien puolueiden sosialistien lehti. Ilmestyi kahdesti 14.–18.10.1917.
- Artillerist (Tykkimies). Viaporin tykistöklubin lehti. Ilmestyi kahdesti 1.11.–16.11.1917.
- Trudovaja Sovetskaja Respublika (Työtätekevä Neuvostotasavalta). Työtätekevän neuvostotasavallan propagandaliiton lehti. Ilmestyi vain yksi numero 3.1.1918.

¹⁹ Ks. Torvinen 1984, 255–256, Hellman & Kjellberg 1988, 89–92, Suomela 201, 250–251.

Nämä lehdet heijastivat matruusien ja sotilaiden yhteiskunnallista liikehdintää ja ne olivat uuden poliittisen tilanteen spontaani ilmentymä. Vallankumousryhmien äänenkannattajina ne osoittautuivat vähitellen tilapäisiksi, ja niitä julkaistiin vain muutaman kuukauden ajan. Muutamat lehdet jäivät yrityksen tasolle ilmestyen vain kerran tai muutamin numeroin. Viimeiset näistä lehdistä ilmestyivät vielä vuoden 1918 alkupuolella, mutta jäivät lopulta sodan jalkoihin. Yhteistä useimmille oli se, että ne toimitettiin etupäässä sotilaiden kokemusmaailmaa heijastavalla tavalla, jolloin myös henkilötappioihin kiinnitettiin vähintään asianmukaista huomiota.

Varsinkin "Morjak" julkaisi useita artikkeleita haaksirikkoutuneista sota-aluksista ja yksityiskohtaisia tietoja menehtyneistä miehistöistä. "Sotsialist-revoljutsioner" kertoi helmikuun alussa 1918 taisteluista Kangasalla ja Tampereen lähistöllä "paikallisten valkokaartilaiden ja meidän varuskuntamme välillä", jolloin valkoisten tappiot olivat neljä kuollutta ja 57 vangittua, samalla kun punaisten puolella oli menetetty yksi kuollut ja kaksi haavoittunutta.²⁰ Samoihin aikoihin "Priboi" raportoi, että Keravalla oli muutamia henkilöitä saanut surmansa, Suinulassa oli taistelussa kuollut 60 valkoista ja yksi punainen. Kolhon aseman läheisyydessä sattuneessa junan onnettomuudessa menehtyi junankuljettaja.²¹ Näiden lehtien sotanotiisit olivat selvästi puolueellisia, sillä punaisten henkilötappioita vähäteltiin samalla kun valkoisten menetyksiä liioiteltiin. Muita henkilötappiotietoja ei juuri julkaistu venäläisissä vallankumouslehdissä.

Vuoden 1918 alussa ja kevättalvella punaisena aikana perustettiin vielä neljä uutta lehteä. Nämä ovat²² :

- Golos Finljandskoi armii (Suomenmaalaisen armeijan ääni). Julk. 42. armeijakunnan armeijakomitea. Ilmestyi kolmasti 7.1.–21.1.1918. Viipuri.
- Izvestija (Tiedonantoja). Organ izdavajemyi pri Likvidatsionnoi kommissii po delam Finljandii. Likvidaatiokommission lehti. Ilmestyi 8.3.–6.4.1918 Edeltäjä Helsingin neuvoston julkaisema Izvestija (9.3.1917–7.3.1918).
- Golos Russkoi Kolonii (Venäläisen siirtokunnan ääni). Ilmestyi 13.3.–26.3.1918. Helsinki.
- Edellisen seuraaja Russki Golos (Venäläinen/Venäjän ääni). Ilmestyi 27.3.–16.4.1918.

Tunnusomaista näille oli, että uudet ryhmät kuten sivistyneistö ja upseeripiirit toimivat julkaisijana, sillä sotilasmassojen aktivistit eivät olleet liikkeellä näiden lehti-hankkeiden eteenpäinviemisessä. Näiden lehtien perustamisen tärkeimmät taustatekijät olivat Suomen itsenäistymisen kansainvälinen tunnustaminen vuoden 1918 alussa ja Brest-Litovskissa 3.3.1918 solmittu rauhansopimus Saksan ja Neuvosto-

²⁰ Artikkelin ilman otsikkoa, Sotsialist-Revoljutsioner 2.2.1918; K revoljutsionnym sobytijam v Finljandii. Sotsialist-Revoljutsioner 3.2.1918.

²¹ Revoljutsija v Finljandii. Priboi 3.2.1918.

²² Suomela, Julitta 1995.

Venäjän välillä. Uudet lehdet edustivat lyhytaikaista siirtymävaihetta Suomessa olevien venäläisten vallankumousvaiheesta emigranttivaiheeseen. Sotasurmatapauksiin ne eivät juuri kiinnittäneet huomiota.

Vuoden 1918 sodan jälkeisinä vuosina ilmestyi Suomessa kymmenkunta emigranttivenäläisten lehteä. Nämä ovat:

- Russki Vestnik (Venäläinen sanansaattaja). Venäjän Helsingissä sijaitsevan diplomaattisen edustuston julkaisu. Ilmestyi 23.4.–23.5.1918.
- Russki Listok (Venäläinen lehtinen). Suomessa sijaitsevan venäläisen väestön etujen suojelija. Ilmestyi 7.6.1918–28.2.1919. Seuraajat: Severnaja Žizn (Pohjoinen elämä) ilmestyi 26.11.1918–28.2.1919, Russkaja Žizn (Venäläinen elämä) ilmestyi 2.3.–2.12.1919, Novaja Russkaja Žizn (Uusi venäläinen elämä) ilmestyi 5.12.1919–31.5.1922 ja Russkije Vesti (Venäläisiä uutisia) ilmestyi 16.6.1922–31.10.1923.
- Polititšeskije Izvestija po Inostrannym i Russkim Gazetam (Poliittisia uutisia ulkomaisista ja venäläisistä lehdistä). Ilmestyi maalisk. 1919–28.7.1920.
- Put (Tie). Puolueeton päivälehti. Ilmestyi 1.2.1921–8.1.1922.
- Rassvet (Aamunkoitto). Ilmestyi 14.11.1919–11.2.1920.
- Revoljutsionnoje delo (Vallankumouksen asia). Sosialistivallankumouksellisen puolueen lehti, viisi numeroimatonta lehteä 1922

Nämä venäläiset emigranttilehdet seurasivat venäläisiä koskevia tapahtumia ja julkaisivat yhteensä ehkä muutamia kymmeniä suppeita kirjoituksia Suomessa tai rajoilla ammutuista venäläisistä. Näitä aiheita käsiteltiin kuitenkin varovaisella, hajanaisella ja pidättyvällisellä tavalla, eikä niissä ilmennyt syyttelevää sävyä. Niinpä eräs venäjänkielinen lehti toisti keväällä 1918 ilman omia kommentteja "Uuden Auran" kirjoituksen, jonka mukaan kaksi venäläistä upseeria ja muutama sata venäläistä sotilasta oli teloitettu Tampereen valloituksen yhteydessä.²³ Suppeita lehtikirjoituksia oli myös entisen Paavalin sotakoulun junkkarin kaatumisesta taistelussa valkokaartilaisia vastaan²⁴ ja Raudun venäläisosaston komentajan Razmunskin joutumisesta huoneeseen lentäneen pommin uhriksi.²⁵ Selitys Suomessa ilmestyneiden venäläisten lehtien varovaiseen asennoitumiseen lienee ollut se, että ko. lehdet tietoisesti pyrkivät välttämään suomalaisten valtapiirien ärsyttämistä. Sen sijaan Pietarissa ilmestyneet lehdet kuten kadettien "Naš Vek", SR:läinen "Delo Naroda" ja bolševikkien "Petrogradskaja Pravda" raportoivat useissa kirjoituksissaan Viipurin venäläissurmista keväällä 1918,²⁶ mutta Suomen venäläiset emigranttilehdet eivät maininneet asiasta.

Vuoden 1918 sodan jälkeenkin lienee rajalla ammuttu useita kymmeniä venäläisiä pakolaisia ja matkustajia varsin hämärissä olosuhteissa. Näyttäisi siltä, että

²³ V Tamerforse. Russki Vestnik 26.4.1918.

²⁴ Poslednija izvestija. Russki Vestnik 2.5.1918.

²⁵ Poslednija izvestija. Russki Vestnik 29.4.1918.

²⁶ Vihavainen 1988, 86–89.

tapahtui useita ryöstömurhia, joihin suomalaiset rajavartijat ja suojeluskuntalaiset syyllistyivät. Näihinkään venäläiset emigranttilehdet eivät joitakin harvinaisia tapauksia lukuun ottamatta puuttuneet, vaikka Venäjän puolelta alkaneet rajakahakat surmatapauksineen selostettiin säännöllisesti. Ainoastaan silloin, kun joku tunnettu venäläinen henkilö menetti henkensä, mainittiin asiasta lyhyesti. Tällainen tapaus oli mm. paroni ja professori Aleksandr Nolden surma myöhäissyksyllä 1919 Perkjärvellä. Nolde oli Suomesta käsin käynyt noutamassa tyttärensä Pietarista, mutta paluumatkalla suomalainen rajavartiosotilas ampui hänet kuoliaaksi, koska mies ei osannut suomea.²⁷

Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto

Viranomaisarkistojen lähdepohtja mahdollistaa Suomen alueella vuosina 1914–22 tapahtuneiden venäläissurmien henkilötappioiden tutkimisen kahdesta näkökulmasta. Arkistomateriaalin avulla voidaan ensinnäkin pyrkiä suoraan kartoitukseen, joka tehdään todettujen ja tallennettujen kuolemantapausten perusteella. Autonomian ajan venäläisen kenraalikuvernöörin kanslian (KKK) arkiston aktit kertovat keskuhallinnon yksittäisistä kuolemantapauksista, joiden selvittämiseen se joutui I maailmansodan vuosina osallistumaan. Toimet keskittyivät eräisiin murhiin tai itsemurhiin, joiden lisäksi venäläinen keskuhallinto selvitti vainajien perintökysymyksiä. Monet kanslian kirjaamista kuolemantapauksista eivät kuitenkaan koskeneet vuosina 1914–18 menehtyneitä venäläisiä sotasurmaprojektin tutkimuksessa rajatulla tavalla. Poliittista kuohuntaa aiheuttaneita veritöitä tai attentaatteja tapahtui myös ennen maailmansotaa; tämä näkyy asiakirjoissa joissa käsiteltiin kuvernöörin murhayrityksiä, ns. kiinalaismurhia tai Kannaksen vallankumouksellisen liikehdinnän henkilötappioita.²⁸

Seuraavassa muutamia esimerkkejä KKK:n aktien sisältämistä tiedoista. Jaroslavlilainen Mihail Bogomolov kuoli ilmeisesti luonnollisesti, luutnantti Andrei von Denin (von Daehn) itsemurhasta laadittiin raportti. Vuoden 1915 KKK:n aktit kertovat suomalaisten ja venäläisten kahakoinneista, joissa sattui haavoittumisia, mutta lisäksi niissä kerrotaan myös erään Stepan Boškovin menehtymisestä. Opettaja Varvara Karatygina teki itsemurhan, ja samaan ratkaisuun päätyi myös Vaasan poliisilaitokselle viety sotilas Mihail Josipov. Kornetti van Wendtin kuolemaa tutkittiin. Venäläinen sotilaslääkäri murhasi maanmiehensä Marija Bardskajan. Sotavuosiin liittyi kahden vapaaherran kuolemantapausten tutkinta, sekä 407. Saratovilaisen jalkaväkirykmentin sotamiehen Jemeljan Forsejevin kuolema.²⁹ Vallankumousvuoden 1917 kuohuissa ilmestyi KKK:n raportti sotilaiden surmaamista upseereista ja muista henkilöistä, mutta myös Karungissa tapetusta rajavartijasta ja Pellon kylän lähellä

²⁷ Na mobilizatsionnom punkte v Perkjarvi. Rassvet 14.11.1919.

²⁸ KKK:n aktiluettelot 1914–1917, KA., ks. KKK 1906, I jaosto, Fb 280 XXVII; KKK 1911, I os., Fb 587.4–30; KKK 1911, I os. Fb 596–597, KA.

²⁹ KKK 1914, IV os., Fb 1017.4:102; KKK 1915, I os., III jaosto, Fb 1051. 41a:8 ja 47:1–6; KKK 1915, I os. III Jaosto, Fb 1136.4:8–9, 4:18, 4:86; KKK 1915. Sota-ajan jaosto, Fb 1053.1:5; KKK 1916, I os. II jaosto, Fb 28B:15; KKK 1916, IV os. I jaosto, Fb 1245.4:11–12 ja Fb 1246.4:98; KA.

murhatusta rajavartija Matvejevistä. Viaporin tykistörykmentin vartiosotilaiden haavoittumiset (1917) saattoivat johtaa hengenmenoon, mutta kanslian rauhanajan osaston kaikkiaan 101 kuolemantapausraportista vain kaksi koski venäläisiä.³⁰ Raivolan murhatapausta, kuten useita muitakin Kannaksen väkivallantekoja, tutkivat sekä suomalaisviranomaiset että santarmilaitos.³¹

Toinen mutta työläämpi sotavuosina surmattujen selvittämistapa on venäläisväestön nimitietojen vertailu. Esimerkki yksittäisten sirpaletietojen merkityksestä on kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjakansio KKK 1916, Fb 1241 76:2, joka sisältää kuvauksen Terijoen seudun venäläisten yhdenvertaisuuslakiaktivistien toimista suomalaispuuhamiehiä vastaan. Sisällissotaa edeltänyt venäläisviranomaisten koorama raportti- ja anomussarja osoittautui pöytäkirjoineen tärkeäksi lähteeksi, kun suomalaisten revanssipolitiikan (1918) kohteeksi joutuneen ulkomaalaisryhmittymän henkilökohtaloita tutkittiin.³²

Sisäasiainministeriön arkisto

Itsenäisen Suomen viranomaisarkistoista merkittävimpiä venäläissurmien selvittämisessä ovat sotilasasiakirjoja sisältävät arkistot, mutta myös sisäasiainministeriön arkisto (SIM). Vuosien 1919–21 ministeriölähteistä löytyy lukuisia venäläisiä koskevia hajatietoja, joista yhden ryhmän muodostaa kuolemantapausten selvittely. Sisäasiainministeriö ei sinänsä ollut suoraan venäläissurmien kirjaamispaikka, mutta esimerkiksi Viipurin valtauksen yhteydessä surmattiin venäläisiä, joiden leskien korvaushakemukset vuodelta 1919 antavat poliisi- ja läänitason lausuntoineen osakuvauksen tapahtumista. Yhdeksäntoista venäläisleskeä haki valtiolta korvauksia ”Erikaisen Venäläisen komitean” avustuksella, mutta pitkällisessä joukkokäsittelyssä kaikkien hakemukset hylättiin. Välikauppiaan lesken Jekaterina Prokofjevin anomusta puoltaneet poliisilaitoksen johto ja lääninkanslia olivat todenneet, että ammuttu kauppias ei ollut osallistunut punaisten toimintaan. Leski todettiin viranomaisten lausunnossa varattomaksi, mutta korvauksia ei maksettu.³³

Toinen sisäasiainministeriön arkistolähteiden käyttötapa on tutkia nimivertailun avulla, ketkä Suomessa oleskelleista venäläisistä selvisivät hengissä vuoden 1918 venäläispuhdistuksista. Nimiin perustuva kadonneiden tai surmattujen selvittäminen edellyttää ainakin paikallisesti kohtalaisen hyviä henkilötietoja Suomen tammi-kuun 1918 venäläisasukkaista, joita kirjattiin esimerkiksi eräiden ortodoksisien seurakuntien väestöluetteluihin. Eloanjääneitä koottiin vankileireille. Toimintaansa

³⁰ KKK 1917, I os. Sota-ajan jaosto, Fb 1270.1:9–13; KKK 1917, I os. rauhanajan jaosto, Fb 1292.44:1; KKK 1917, IV os. I jaosto, Fb 1329–Fb 1330. 4: 1–100, KA.

³¹ KKK 1917, I osasto, Fb 1270.1–8, KA; ks. Loima 2001, 109–113.

³² KKK 1916, Fb 1241, 76:2 KA; ks. rovasti Svetlovskin kirje komendantille 15/28.4.1918, TeKA, II Ea 6, MMA; Loima 2001, 133–140.

³³ Prokofjevin tapaus, ks. Viipurin lääninmaaherra VN:lle (nro 1033, vihko 1343/1918), ad 100/119.VN.1919, VNA; muut anomukset kd 63–67/217.SiM.1919; kd 101–103/221.SiM.1919; kd 112–121/223.SiM.1919; kirjekonsepti-päätökset 18 anomukseen (23.3.1922) 5982–5999/326.SiM.1922, KA.

terävöittänyt venäläisemigranttien avustusjärjestö ”Erikoinen Venäläinen komitea” pyrki vapauttamaan maanmiehiään leireiltä välitöntä ulkomaille siirtämistä varten. Vapautushankkeet onnistuivat lähes anotulla tavalla, sillä Ranskassa toimineen emigranttijärjestön lähettämät henkilölisterit sopivat hyvin Suomen poliittiseen tilanteeseen. Senaatin tavoitteena oli kaikkien venäläisten poistaminen maasta, joten emigranttijärjestöjen ja suomalaisten intressit yhtyivät molempien kannalta sopivasti. Ministeriön kirjekokoelmista voidaan hakea yli 200 vapautetun ja ulkomaille passitetun venäläisvangin nimitiedot.³⁴

Henkiin jääneistä venäläissiviileistä ja sotilaiden karkotuksista kertovia yksittäisiä asiakirjoja on varsin helppo hakea sisäasiainministeriön kirje- ja anomusdiaareista vuosilta 1919–21. Ministeriön arkistolähteiden perusteella voidaan todeta, että valankumouksellisten sotilaiden väkivaltaisuuksista, sisällissodan venäläisteloituksista tai kevään 1918 upseerijahdistista huolimatta huomattavan monen venäläisen upseerin sallittiin jatkaa oleskeluaan Suomessa. Hallituksen pyrkimys lienee ollut edistää näiden upseerien rekrytoimista Venäjän valkoisiin armeijoihin. Suuri osa upseereista oli kuitenkin tähän huonosti motivoitunut ja he onnistuivat välttämään joutumisen Kaakkois-Venäjän tai Pohjois-Venäjän valkoisten armeijoiden rintamille.

”Erikoinen Venäläinen komitea” Kannakselle perustamissa täyshoitoloissa oli jo tammi-helmikuussa 1919 satakunta venäläisupseeria, joita värvättiin ja valmennettiin sotaan bolševikkivaltiota vastaan. Etsivän keskuspoliisin paikallistiedustelija tosin suurensi tsaarinupseerien määrän raportissaan kolminkertaiseksi, mutta Viipurin läänin maaherran Antti Hackzellin tiedonantoa on pidettävä luotettavana. Upseerit asuivat ”sotilashallituksensa” laitoksissa, joissa omat johtajat vastasivat sotilaallisen järjestyksen säilymisestä.³⁵

Venäläissurmatutkimuksen aikarajauksen ulkopuolelta, vuoden 1922 jälkeisinä vuosina voidaan sisäasiainministeriön arkistosta löytää hajatietoja venäläiskohtaloista aina talvisotaan saakka, mutta ”vilkkaimmat” vuodet osuivat 1920-luvun taitteeseen.³⁶

Etsivän Keskuspoliisin arkisto

Vuonna 1919 perustetun Etsivän Keskuspoliisin arkiston alaosastojen kirjeenvaihtoa ja raportointia (EK-VALPO 1920–23) seuraamalla saadaan välillistä tietoa sotaurmatutkimuksen käyttöön, sillä etenkin rajaseudun alaosastot paneutuivat maassa oleskelleiden venäläisten kuulustelemiseen, seuraamiseen tai karkottamiseen. Näkö-

³⁴ SiM Hennalan venäl. keskitysleirin pääll. majuri E. Regnellille 14.8.1920, 16.8.1920, 4.10.1920, 4.11.1920; SiM UM:lle 16.8.1920, 15.9.1920, 4.10.1920, 4.11.1920; kirjekonseptit SiM.1920, ks. myös vapautukset kd 30–33/503.SiM.1920; kd 66–70/508.SiM; komitean joukkoanomuksista ks. esim. kd 82/650.SiM, KA. Senaatin päätöksestä ks. Senaatin määräys 15.4.1918, siviilitoimituskunnan sekal. asiakirjoja, Hg 1, salainen/SiM, KA; myös Karemaa 1998, 108–113, 119–123.

³⁵ Kirjediariot 1920–1921, SiM, KA. Upseereista ja hoitoloista, ks. Rajamaan komendantti L. Sarin Viipurin läänin maaherralle 12.4.1919, kd 134/225.SiM.1919; Viip. läänin maaherra SiM:lle 12.4.1919; kenr. luutn. Gulevitšin selvitys 203.1919, EK SiM:lle 26.1.1920 (nro 574), kd 60/470.SiM.1920, KA.

³⁶ Ks. kd 1922–1939, SiM, KA.

kulma on tällöin sama kuin sisäasianministeriön arkiston asiakirjojen käytössä, sillä tutkimalla ja vertaamalla nimistöä voidaan löytää sodasta selvinneiden tietoja.³⁷

Huomattava on, että Etsivä Keskuspoliisi ei tutkinut tai edes kiinnittänyt huomiota Suomen itärajalla vuosina 1919–22 tapahtuneisiin venäläissurmiin, vaikka ne olivat osittain poliittisluonteisia. Selitys tähän puuttumattomuuteen lienee se, että Etsivä Keskuspoliisi ei yleensä käsitellyt rajavartiolaitoksen, suojeluskunnan eikä armeijan piirissä tapahtuneita surmatapauksia. Nämä selvitettiin pääsääntöisesti em. virkakuntien sisäisinä asioina tai yleisissä tuomioistuimissa.

Venäläiset sotilasasiakirjat -kokoelma

Kansallisarkistossa sijaitsevasta venäläiset sotilasasiakirjat -kokoelmasta (VeSa) löytyy jonkin verran tietoa venäläisten sotilaiden kuolemantapauksista Suomessa ensimmäisen maailmansodan vuosina. Kokoelmassa on kuitenkin aukkoja ja se on puutteellinen, joten sen anti tutkimusprojektin kannalta on rajallinen. Tietoja on jonkin verran löytynyt sotilassairaaloiden kuolintapauksista, maaliskuun 1917 upseerisurmista sekä muutamista yksittäistapauksista.

Kokoelmassa on 22. ja 42. armeijakunnan asiakirjoja mm. vuosilta 1914–18 ja seuraavien joukko-osastojen arkistot mainituilta vuosilta:

Joukko-osasto	Sijoituspaikka tai -alue
- 3. Suomenmaalainen tarkk'ampujaprikaati 1914–17	
- 4. Suomenmaalainen tarkk'ampujaprikaati 1914–16	
- 1. Itämerenmaalainen ratsuväkiprikaati 1915–16 –	
- 2. Itämerenmaalainen ratsuväkiprikaati 1915–18	Ypäjä
- 3. Suomenmaalainen tarkk'ampujadivisioona 1915–17	
- 4. Suomenmaalainen tarkk'ampujadivisioona 1915–17	
- 106. jalkaväkidivisioona 1915–18	Tampere, Pori
- 4. Suomenmaalainen tarkk'ampujarykmentti 1914–15	
- 5. Suomenmaalainen tarkk'ampujarykmentti 1914–16	
- 9. Suomenmaalainen tarkk'ampujarykmentti 1914–17	
- 13. Suomenmaalainen tarkk'ampujarykmentti 1914–16	
- 2. Suomenmaalainen rajavartiorykmentti 1917–18	Kokkola
- 421. Tsarskoje Selon jalkaväkirykmentti 1915–17	Lahti, Peipohja, Turku, Pori
- 422. Kolpinon jalkaväkirykmentti 1915–17	Pori, Tampere
- 423. Lugan jalkaväkirykmentti 1914–18	Vaasa, Seinäjoki
- 424. Tšudskojen jalkaväkirykmentti 1915–16	Riihimäki, Hämeenlinna

³⁷ EK-VALPO:n arkisto, Terijoen alaos. kd 1920–1922, pääosastolle lähetetyt kirjeet 1921–1923, kuulustelupöytäk. 1921–1938; tietoja Neuvostoliiton rajan ylittäneistä 1921–1924; tilastotietoja Itä-Suomessa asuvista ulkomaalaisista 1826–1933, KA.

- 3. Itämerenmaalainen ratsuväkirykmentti 1915–18 Forssa
- 2. Suomenmaalainen rajavartiopataljoona 1915–17
- 3. Suomenmaalainen tykistöpatteristo 1914–15
- 1. Pietarilainen rajavartiostoratsudivisioona 1916–17 Oulu
- 2. Pietarilainen rajavartiostoratsudivisioona 1915–18 Vaasa
- 3. Pietarilainen jalkaväkidrušina 1914–15
- 351. Liivinmaalainen jalkaväkidrušina 1914–15
- 33. Smolenskin jalkaväkidrušina 1915–17 Oulu
- 9. lennätinkomppania 1915–17
- Erilaiset sotilaalliset yksiköt 1914–18
- Helsingin varuskunta 1914–17 Helsinki
- Muut varuskunnat 1914–18

Venäläiset sotilasasiakirjat -kokoelmaan kuuluvat näiden lisäksi varuskuntien,³⁸ "Suomenmaalaisen sotilaspäällikön" ja yhdentoista sotilaspiirin päälliköiden³⁹ maa-ilmansodan aikaiset sekä paikallisten komendanttivirastojen⁴⁰ arkistot. Suomeen sijoitettujen sotilassairaaloiden⁴¹ sekä santarmihallinnon⁴² ja Suomenmaalaisen raja-suojelupiirin arkistot ovat myös säilyneet osittain. Laivaston piiristäkin on useita arkistoja⁴³, kuten myös Suomenlinnan⁴⁴ ja Viipurin linnoituksista⁴⁵ sekä osasto "Muut linnoitukset" 1914–17. Kaikki nämä arkistot on melko yksityiskohtaisesti luetteloitu Kansallis-arkiston manuaalissa "Venäläiset sotilasasiakirjat I" ja siihen liittyvässä kortistossa.

³⁸ Kokoelmat "Helsingin varuskunta" ja muut "Varuskunnat".

³⁹ Sotilaspiirit olivat: Helsinki, Hämeenlinna, Joensuu, Jyväskylä, Mikkeli, Oulu, Pori, Raahel, Sortavala, Uusimaa ja Vaasa.

⁴⁰ Komendanttihallinnon kokoelmat ovat: Komendanttivirastot 1914–18, Helsingin komendanttivirasto 1914–18, Helsingin saattovartiostokomennuskunta 1914–18 ja Helsingin paikalliskomennuskunta (prikaati) 1914–18.

⁴¹ Seuraavia kokoelmia on; Helsingin sotilassairaala 1914–18, Suomenlinnan sotilassairaala 1914–18, Viipurin sotilassairaala 1914–18, Turun laivaston sotilassairaala 1914–18 ja Sotilassairaalat 1914–18.

⁴² Santarmihallinnon arkisto käsittää mm. seuraavat arkistot: Suomenmaalainen santarmihallinto 1914–18, santarmihallinnon Viipurin osasto 1914–17, Viipurin rautatiesantarmihallinto 1914–17, Erillinen santarmikunta 1914–16, Tornion vastavakoilukeskus 1916–18 ja Vaasan vastavakoilukeskus 1917–18.

⁴³ Nämä kokoelmat ovat: Itämeren-laivasto 1914–18, Pohjanlahden rannikon merivartiosto 1914–18, Itämeren viestipalvelu 1914–18, Laivat 1914–18 ja 2. Itämeren miinadivisioona 1914–15.

⁴⁴ Kokoelmat ovat mm. Suomenlinnan linnoitus 1914–18, Suomenlinnan linnoituksen esikunta 1914–18, Suomenlinnan varuskunta 1914–18, Suomenlinnan tykistö 1914–18, Suomenlinnan insinöörihallinto 1914–18, Suomenlinnan sotasatama 1914–18, Suomenlinnan komendanttivirasto, Suomenlinnan santarmikomennuskunta 1914–17, Suomenlinnan linnoituksen varuskunnan komitea 1917–18 ja Pietari Suuren merilinnoitus 1914–18.

⁴⁵ Nämä arkistot ovat Viipurin linnoitus 1914–22 ja Viipurin linnoituksen santarmikomennuskunta 1914–17.

Lopuksi ovat vielä laajat linnoituksia ja kenttävarustuksia koskevat kokoelmat, ns. Sotilasinsinööri-hallinnon asiakirjat (lähes 400 kansiota). Yksityiskohtaiset tiedot löytyvät Kansallisarkiston manuaaleista "Venäläiset sotilasasiakirjat II" (kaksi nidettä).

Päämajan ja suojeluskunnan alueellisten elinten arkistot vuonna 1918

Valkoisella puolella vuoden 1918 sota aiheutti vilkasta kirjeenvaihtoa päämajan sekä suojelus-kunnan piiri-, alue- ja paikallisesikuntien että kaupunkien ja muiden paikalliskomendanttien välillä. Koska pieni osa raporteista ja käskyistä koski venäläistä sotaväkeä, löytyy näiden suojeluskuntaelinten arkistoista (Sota-arkistosta) hajatietoja myös surmansa saaneista venäläisistä sotilaista. Lars Westerlund on tutkimuksessaan "Massakern i Jakobstad" tällaisten hajatietojen perusteella osoittanut kuinka Pietarsaaren varuskunnan venäläiset upseerit toimivat salaisesti yhteistyössä paikallisen suojeluskunnan kanssa venäläisten sotilaiden aseistariisunnan yhteydessä 28.1.1918. Hän on laatinut tyhjentävän nimiluettelon surmansa saaneista venäläisistä sotilaista.⁴⁶ Keskeiset lähdeaineistot eivät tosin tässä tapauksessa löytyneet Sota-arkistosta, vaan Pietarsaaren alue-esikunnan kaupunginarkistosta ja yksityiseltä taholta.

Sota-arkiston laajasta kokoelmasta "Suojeluskunnat 1917–18" ei yleisesti ottaen löydy kovin paljon tietoja surmansa saaneista venäläisistä. Tornion venäläisen sotavankileirin kuulustelupöytäkirjat ajalta tammi-toukokuu 1918 löytyvät poikkeuksellisesti suojeluskuntien kokoelmasta.

Vapaussodan historiakomitean arkisto

Heti vuoden 1918 sodan päätyttyä asetettiin Vapaussodan historiakomitea, joka alkoi koota laajaa muistelmia-aineistoa ja suojeluskuntakertomuksia jokaisesta kunnasta. Vaikka tietoja lähetettiin ainoastaan osalle kunnista ja vaikka muistelmien ja kertomusten laatu vaihtelee, on koottu aineisto merkittävä, sillä se on laadittu melko pian vuoden 1918 sodan jälkeen. Myös venäläissurmista löytyy hajatietoja. Vapaussodan historiakomitea käytti tätä aineistoa hyvin valikoivasti ja poimi siitä etupäässä sellaisia tietoja, jotka tukevat sitä vapaussotakonseptiota, jonka komitea halusi tuoda esille. Tästä syystä ns. virallisen historiategoksen "Suomen vapaussota 1918" tulkinnat poikkeavat usein ko. muistelmista ja kertomuksista. Muistelmien laatijat ja kertojat eivät yleensä tienneet, että komitea ei halunnut kiinnittää huomiota mm. venäläisten upseerien ja johtavien suojeluskuntalaisten väliseen salaiseen yhteistoimintaan.⁴⁷ Näissä muistelmissa ja kertomuksissa vuosilta 1918–25 on yleensä asiallisia ja jokseenkin puolueettomia tietoja venäläisestä sotaväestä. Myöhemmin 1930-luvulla virallisen vapaussotakonseption vakiinnuttua muistelijat olivat yleensä hankkineet itselleen hyvin kielteiset ja värittyneet käsitykset venäläisistä sotilaista, samalla kun venäläiset upseerit katosivat kertomuksista tai heidät mainittiin enää vain ikään kuin ohimennen.

⁴⁶ Westerlund 1993.

⁴⁷ Westerlund 1993, 56–102.

Venäjän sota-arkistot

Suomeen sijoitettujen venäläisten sotilasyksiköiden ja joukko-osastojen arkistoja ensimmäisen maailmansodan ajoilta on etupäässä Sotahistoriallisessa arkistossa (Rossiskije gosudarstvennyi vojenno-istoričeski arhiv, RGVIA) Moskovassa. Itämeren laivaston osalta kyseessä olevat kokoelmat ovat Sotalaivaston arkistossa (Rossiskije gosudarstvennyi arhiv vojenno-morskogo flota, RGAVMF) Pietarissa. Näissäkin arkistoissa on tietoja Suomessa ja Suomen vesillä surmansa saaneista sotilaista ja matruuseista.

Ortodoksiseurakuntien metrikkakirjat

Ortodoksisia siviiliseurakuntia ja niiden alaisia kappeliseurakuntia oli Suomessa ensimmäisen maailmansodan vuosina noin 40. Lääneittäin nämä jakaantuivat seuraavasti:

Suomen kreikkalaiskatolisten siviiliseurakuntien ja kappeliseurakuntien lääninakohtainen luettelo vuosina 1914–22

Viipurin lääni (sijaintikunnat suluisissa)

Karjalan kannas

- Kuokkala (liitettiin 1920 Kellomäen seurakuntaan)
- Kellomäki (itsenäinen vuoteen 1920, sen jälkeen nimellä Kellomäen-Kuokkalan srk)
- Kellomäki-Kuokkala (vuodesta 1920)
- Kyyrölä (Jääski)
- Palkeala (Rautu)
- Raivola (Kivennapa)
- Terijoki
- Tiurula (Hiitola)
- Uusikirkko (Halilan parantolassa toimi pieni kappeli 1920-luvulla)
- Viipuri (perustettu 1740-luvulla)
- Viipurin Sorvalin (pyhän Eliaan kirkon) kappeliseurakunta

Laatokan pohjoispuoli

- Annantehdas (Suojärvi)
- Kitelä (Impilahti) [Kitelän oli jo 1890-luvulla itsenäinen Pietarin pyhän synodin luetteloissa]
- Korpiselkä (Korpiselkä)
- Mantsinsaari (Salmi)
- Salmi
- Sortavala
- Suistamo
- Suojärvi

Kymijoen seutu sekä Etelä-Karjala

- Hamina
- Kotka
- Lappeenranta

Uudenmaan lääni

- Hanko (liitettiin Helsinkiin 1919)
- Helsinki (toimialueena Uudenmaan lääni lukuun ottamatta Pernajan kihlakuntaa ja Loviisan kaupunkia)
- Helsingin ortodoksinen sairaalakirkkoseurakunta
- Suomenlinna (lakkautettiin 1917, kirkko muutettiin luterilaiseksi)
- Santahaminan kappeliseurakunta (lopetti toimintansa 1917, kirkko muutettiin luterilaiseksi)

Kuopion lääni

- Ilomantsi
- Joensuu
- Kuopio (vuoteen 1920)
- Savonlinna (vuoteen 1920)
- Savonlinna-Kuopio (vuodesta 1920)
- Taipale (Liperi)

Oulun lääni

- Oulun matkapapistopiiri
- Petsamo (1922)

Hämeen lääni

- Hämeenlinna (käsitti Hämeen läänin lukuun ottamatta Tampereen kaupunkia sekä Pohjois- ja Etelä-Pirkkalaa, Messukylän ja Ylöjärven kuntia)
- Tampere (matkapapistopiiri ja Hämeenlinnan kappeliseurakunta, itsenäistyi 1939)

Turun ja Porin lääni

- Turku (käsitti Turun ja Porin sekä Ahvenanmaan läänin)

Vaasan lääni

- Vaasa (käsitti Vaasan ja Oulun läänin Petsamo lukuun ottamatta)

Suurin osa eli 23 ennen vuotta 1923 toimineista seurakunnista sijaitsi Viipurin läänissä. Kannaksella niiden lukumäärä oli kaksitoista ja Laatokan pohjoispuolella kahdeksan. Uudenmaan läänissä luku oli kuusi, kuten Kuopion läänissäkin. Oulun ja Hämeen läänissä niitä oli kaksi sekä Mikkelin, Turun ja Porin sekä Vaasan läänissä kussakin yksi. Varsinaisten seurakuntien rinnalla toimi matkapapistoa. Näiden lisäksi oli vielä varuskunta-, laiva- yms. seurakuntia, jotka eivät sisälly luette-

loon ja joiden esiintymisestä on vain vaillinaisia hajatietoja.⁴⁸ Rajanveto siviili- ja varuskuntaseurakuntien välillä ei ollut yksiselitteinen, sillä mm. Suomenlinnan seurakuntaan ja Santahaminan seurakuntaan lienevät kuuluneet myös sotilashenkilöiden ja virkamiesten perheenjäsenet.

Ortodoksiseurakuntien väestökirjanpito ”metrikkoineen” (metritšeskije knigi) muodostaa lähdeaineiston, jota ei sotaturmatutkimuksen tai venäläisseurakuntien todellisen jäsenpohjan selvittämisen kannalta voida pitää luotettavana tai kattavana.

Metrikat sisältävät syntyneiden ja kastettujen, avioliittoon vihittyjen, kuolleiden ja haudattujen vuosittaisia tietoja. Eräiden seurakuntien metrikkirjat puuttuvat tiettyjen vuosien osalta joko kokonaan tai osittain, joten voidaan kysyä: onko ne poistettu tahallisesti jälkeensä? Esimerkiksi Viipurin kreikkalaiskatolisen seurakunnan metrikkirja puuttuu vuodelta 1918, jolloin Viipurissa surmattiin suuri määrä venäläisiä. Seuraavassa taulukossa on tietoja aukollisista vuosista:

Taulukko 1. Eri seurakuntien metrikkirjojen puutteet sotaturmatutkimuksen kohdevuosina

Seurakunta	Aukolliset vuodet
Hanko	1916–19
Kuopio	1916–19
Kyyrölä (Krasnoje Selo)	1918
Mantsinsaari	1917–18
Polvijärvi	1917–19
Salmi	1916–18
Sortavala	1914–18
Taipale	1914–18
Uusikirkko	1914–17, 1919
Viipuri	1914, 1917–18

Lähde: Sotaturmat ja kaikki kuolleet ort. seurakuntien vuosien 1914–22 metrikkirjojen mukaan. Veronica Shenshinin 1999 laatima selvitys, SSSP:n arkisto; ks. myös metrikkaluettelot ja mikrokortit, KA.

Taulukosta ilmenee, että kymmenen seurakunnan haudattujen tiedoissa on jokin satunnainen tai pidempi aukko. Se ei tarkoita välttämättä koko vuosimetrikan puuttumista. On huomionarvoista, että kahdeksassa tapauksessa juuri vuoden 1918 kuolleiden tiedot puuttuvat. Ilmiölle on kolme selitystä, joista ensimmäinen on se, että venäläissyntyinen papisto joko poistui paikkakunnalta tai maasta. Viipurin hengellinen konsistorio oli jättänyt asian pappien omaan harkintaan. Toinen mahdollisuus on, että ketään ei haudattu kyseisenä vuonna. Osa seurakunnista – kuten

⁴⁸ Varuskuntaseurakuntia oli mm. Viipurin merilinnoituksen seurakunta ja Tuusulan Hyrylän Nikolaoksen varuskuntaseurakunta (kirkollinen toiminta loppui vuonna 1922, kirkko purettiin 1958).

Hanko ja Uusikirkko – olivat jäsenmääriltään niin pieniä, että se olisi ollut luonnollistakin. Kolmas selitys on sivujen jälkikäteen tapahtunut hävittäminen, joka on ilmeinen mm. Kyyrölän kohdalla. Toisaalta kahden seurakunnan vuoden 1918 kuolien tiedot ovat säilyneet, joten kokonaiskuva ei ole läheskään yksiselitteinen. Yleispäätelmä seuraakin sotaolojen logiikkaa: paikkakuntakohtaiset tapahtumat vaikuttivat ratkaisuihin eniten, mutta johdonmukaista ja ohjeistettua kuolinmerkintöjen ”siivousta” ei tapahtunut. Selvää on kuitenkin, että vuosien 1914–22 metrikka-aineistosta löytyy vain vajaat 200 sotasurmatapausta, mikä vastaa ainoastaan murto-osaa sotaoloissa surmattujen venäläisten määrästä.⁴⁹

Metrikoiden todistusarvoa laskee myös se, että etenkin vuosina 1917–18 eivät kaikki maassa oleskelleet venäläissotilaat enää kuuluneet kirkkoon tai sen rekistereihin, kun taas varhaisempien vuosien puutteet johtuivat jo hallintomenettelystä. Suomeen asettunut venäläinen sotilas- ja muu aateli sekä tehtäviinsä määrätty virkamiehet oli usein merkitty paikallisseurakunnan kirjanpitoon, mutta maassa oleskellut venäläisväestö ei voinut edes anoa kansalaisuutta ja sen myötä henkikirjoitautumista vuoden 1900 jälkeen. Kenraalikuvernööri N. I. Bobrikovin aloite oli johtanut vuonna 1858 aloitetun naturalisointi- eli kansalaistamismenettelyn keskeyttämiseen, sillä Bobrikovin mukaan Suomen kansalaisuutta havigelleet venäläiset olivat ”pettureita”. Niinpä joukko-osastot tai vuosina 1911–17 kymmeneen tuhansiin kesäasukkaihin noussut Kannaksen venäläinen kausiväestö sotilashenkilöineen jäi ortodoksisten siviiliseurakuntien henkikirjojen ulkopuolelle eikä heidän kuolintapauksiaan pääsääntöisesti kirjattu. Eräitä poikkeuksiakin oli, sillä papisto merkitsi Tampereen sotatoimia (1918) johtaneiden venäläisupseerien sekä Kaakkois-Kannaksella teloitettujen venäläisvaikuttajien nimet kuolleiden vuosiluetteloihin, vaikka he eivät olleetkaan seurakuntien jäseniä.⁵⁰ Kirkollishallitus kertoi maan ortodoksien määräksi 54 670 suomalaista ja 13 709 venäläistä vuonna 1918, vaikka valtion vuositilastojen mukaan ortodokseja oli kaikkiaan 55 681.⁵¹ Erotus johtunee juuri venäläisväestön kirjaamiskysymyksestä.

Seuraavassa taulukossa on tietoja Suomessa olevasta venäläisväestöstä vuosina 1910, 1914 ja 1917:

⁴⁹ Shenshinin 1999 laatima selvitys vuosien 1914–1922 metrikkirjojen mukaan, SSSP; Hengellisen konsistorion kiertokirje seurakuntien papistolle 9.10.1917 (nro 4600), TeKA, II Ea 6, MMA; ks. Loima 2001, 116–117; vrt. Loiman artikkeli Kyyrölän surmista; ks. myös Loima: Maaorjien jälkeläisiä, muukalaisia, kesäasukkaita?, Ortodoksia 49, 2002.

⁵⁰ As 29.3.1958; ks. Loima 2001, 40–44, 53–63; Metr. kniga, ORT TERI 8380, KA; ORT TAM 8201, 8183; ORT HÄM 689, KA; H-linnan kr. kat. srk:n Metr. kniga 1918, Sotasurmatutkimusprojektin arkisto, VN.

⁵¹ Kertomus kreikkalaiskatolisen kirkon tilasta 1919, SOKHA; väestö uskontokuntien mukaan 1860–1940, Taul 19, SVT 1942.

Taulukko 2. Tilastoitu venäläisväestö ja arvio Suomen venäläisten määristä 1910, 1914, 1917.

	Tilastoitu venäläis- väestö	Kannaksen venäläiset kesäasukkaat	Venäläiset sotilaat	Arvio
1910	7 339	n. 45 000	n. 20 000	n. 72 000
1914	7 339	n. 75 000	n. 30 000	n. 112 000
1917	13 709 (v. 1918)	n. 60 000	n. 125 000	n. 185–195 000

Lähde: Taul. 12, SVT 1915; Taul. 6, SVT 1918; Taul. 17, SVT 1930; Hämäläinen 1974, 103–104, 205; Närhi 1985, 167–168, 180; Kertomus kreikkalaiskatolisen kirkon tilasta 1919, SOKHA.

Varuskuntaseurakuntien tilanne oli toinen, sillä ne eivät kuuluneet hallinnollisesti Suomen "kreikkalaisvenäläiseen" hiippakuntaan, vaan Viipuriin sijoitetun armeijan sotilaspapiston piirinvalvojan alaisuuteen. Säilynyt lähdeaineisto on kuitenkin hyvin puutteellinen. Huomionarvoinen seurakunnallisen väestökirjanpidon poikkeus oli Helsingin II Venäläisen Sotilassairaalan seurakunta, jonka aukottomana säilynyt metrikkakokoelma antaa tarkat tiedot vuosina 1914–16 Unioninkadulla toimineen sairaalaysikön kuolemantapauksista. Etenkin upseeriston kannalta käänteiltään dramaattisen vuoden 1917 kuolleet puuttuvat, mutta Kansallisarkiston venäläisten sotilasasiakirjojen luettelot (5567 ja 6996) täydentävät aukkoa. Muista varuskuntaseurakunnista on hajatietoja, joista voidaan todeta esimerkiksi Viipurin sotilasmäärien vaihdelleen huomattavasti. Vuonna 1914 Viipurin varuskuntaseurakuntaan oli kirjattu 4 333 sotilashenkilöä, kun vuotta myöhemmin heitä oli "enää" 1 669. Venäläisen 197. Lesnoin jalkaväkirykmentin sairaalaseurakunnan kirjanpidon mukaan vuonna 1914 menehtyi kuusi sotilashenkilöä, joista Semjon Noljakov (24) kuoli haavoihinsa, kun Fjodor Semjonovin (55) ja Pjotr Kollovalevin (24) lopullinen kuolinsyy oli keuhkotauti. 114. Novotoržokin jalkaväkirykmentin, Tornion Petro-Pavlovskin varuskunnan tai 2. ja 8. Suomenmaalaisen tarkk'ampujarykmentin seurakuntien väestökirjanpito ei kata maailmansodan vuosia, mutta hajatietoja sotasurmista saattaa silti löytyä.⁵²

Tuusulan Hyrylän venäläisvaruskunnan kirjanpito on harvinainen osoitus huolellisuudesta, jolla pappi kirjasi tapahtumat. Sota-aikana (1915–17) kuoli yhdeksän venäläistä sotilashenkilöä, joiden lisäksi henkilötappioihin on merkitty punakaartin Tuusulassa huhtikuussa 1918 teloittama pihkovalainen talonpoika Mihail Vasiljev.⁵³

⁵² Metr. kniga -mikrokortit, ORT HEL 667–670, ORT VIIP 9981–9983, ORT LOV 3154; Ortod. Seurakuntien kirkonkirjojen mikrokorttien luettelo, KA.

⁵³ Metr. kniga 1897–1918, ORT TUU 8955, KA.

Kalenterijärjestys

Venäjällä käytettiin vielä vuosina 1914–18 vanhaa juliaanista kalenteria, joka silloin oli 13 päivää Suomessa käytettyä gregoriaanista kalenteria jäljessä. Artikkeleissa noudatetaan, ellei muuta ilmoiteta, suomalaista kalenteria.

Venäläisten nimien standardointi

Lähteissä esiintyy samaa henkilöä tarkoittavia vaihtelevia tai myös vaihtoehtoisia ja virheellisiä nimimuotoja, jotka tuovat epävarmuutta oikean nimen määrittelyyn. Lisävaikeuksia aiheutuu sotilaskirjureiden huolimattomuudesta, kirjoitusvirheistä ja epäselvästä käsialasta.

Jos kyseessä on esim. suomalainen, ruotsalainen, saksalainen, ranskalainen, balttilainen, tataarilainen tms. alkuperäisnimi, joka venäjän kielessä on saanut yhden tai useampia kirjoitusasuja, on pyrittävä selvittämään alkuperäinen nimimuoto ja mainittava se venäläisten muotojen rinnalla tavoitteena eri lähteiden nimi-esiintymien yksiselitteinen tunnistettavuus. Rinnakkaisten nimimuotojen yhdistämiseksi mainitaan tarvittaessa venäläisen muodon ohella suluissa sen muunkielinen kirjoitusasu sekä muunkielisen muodon ohella sen venäläinen kirjoitusasu, esim. Šalikov (Schalikoff), von Daehn (fon-Den). Jos on kyseessä epätavallinen venäläinen nimi, josta lähteissä esiintyy useita erilaisia muotoja, on yritettävä löytää painetuista laajoista henkilöhakemistoista (esim. Весь Петербургъ) normatiivinen muoto, jotta voitaisiin jonkinlaisella varmuudella päätellä sen oikea kirjoitusasu.

Toisaalta etunimestä esiintyy samalla henkilöllä vaihtelevasti myös puhekielessä käytettyjä hyväksyttäviä rinnakkaismuotoja tai arkaisoivia kirjoitusasuja (esim. Fjodor/Feodor, Gavril/Gavriil/Gavrila, Ivan/Joann/Joan, Semjon/Simeon, Sergei/Sergi/Sergijan, Stepan/Stefan, Varlaam/Varlam/Varlami, Vasili/Vasilei jne.)⁵⁴ Joskus isän nimen kirjoittamisessa käytetään vanhanaikaista lyhyttä muotoa: Ivanov = Ivanovitš (nyk. lyhyt muoto Ivanytš).

Standardoinnin periaatetta on sovellettava myös venäläisten joukko-osastojen ja paikkakuntien nimiin, joita usein liittyy henkilötietoihin. Vaikeutena kuitenkin on, että usein muunkielisissä lähteissä mainitut tiedot ovat nimiasuiltaan niin väärityneitä, että niitä on vaikea varmuudella tunnistaa. Lisäksi epäselvä käsiala vie pohjaa yrityksiltä kaikenkielisissä lähteissä.

⁵⁴ Ks. esim. Neuvostoliittolaisten henkilönnimien opas. Oikeinkirjoitus- ja painotusohjeluettelo. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julk. 28). Helsinki 1984.

Venäjän kielen translitterointi

Sotasurmaprojekti on venäjän kielen translitteroinnissa päättänyt käyttää ns. tavalista kaavaa.⁵⁵ Alla kyseisen taulukon tärkeimmät kirjainvastineet sekä suositus eräistä vaihtoehtoista:

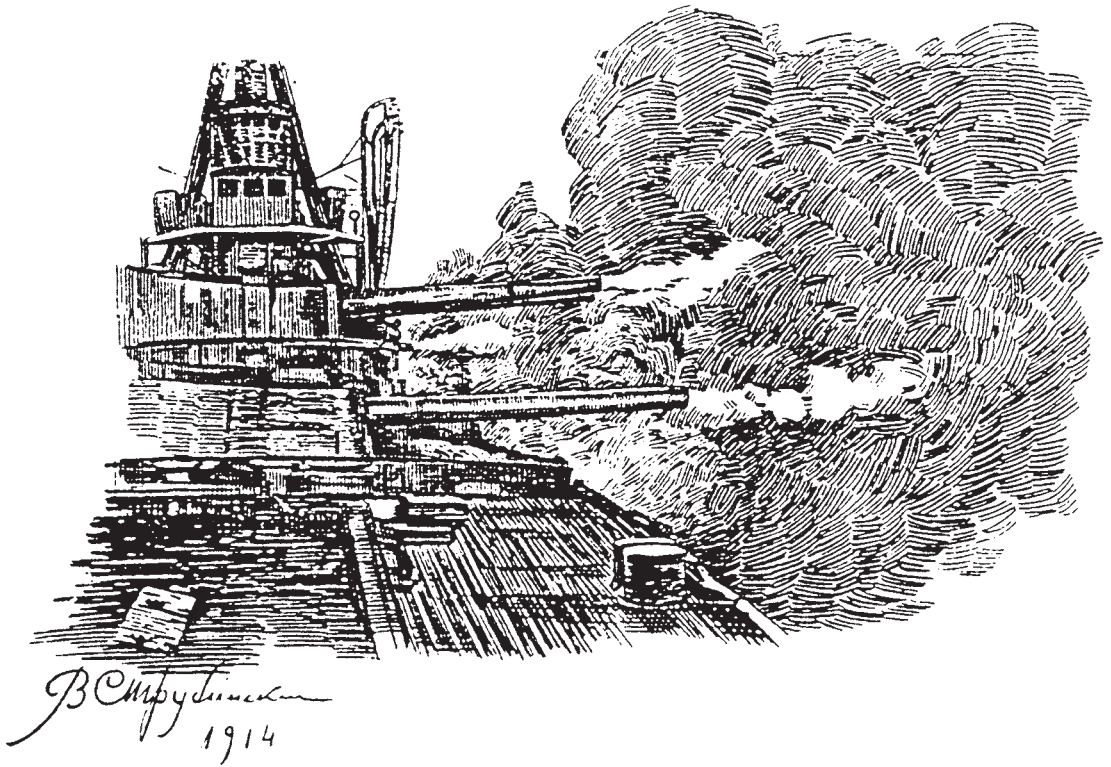
е	=	e (konsonantin jäljessä: Dnepr, Turgenev) je (sanan alussa sekä vokaalin, ъ:n ja ѣ:n jäljessä: Jegorov, Andrejev, Nazarjev; objedinenije)
е/ë	=	jo (painollisen e:n ääntämyksen mukaan kaikissa asemissa paitsi suhuäänteiden jäljessä: Pjotr, Fjodor, Semjonov, Jolkin, Solovjov, Orjol; suhuäänteiden jäljessä valinnaisesti o, ë tai e: Hruštšov/Hruštšëv/Hruštšev, Tšolkin/Tšëlkin/Tšelkin)
й	=	j, mutta diftongeissa i (Andrei, Tolstoi, Liteinyi)
ий	=	i (Anatoli, Juri, Terenti, Makari, Dostojevski, Jankovski, Baltiski), mutta ии = ii
з	=	z (Zinovi, Zosima, Zelenin, Rozental [Rosenthal])
ж	=	ž (Džafarov, Žukov, Ožegov)
ц	=	ts (Gritsevets, Slutski, Tsaplin, Tsesarevitš, Tsion; huom. Gertsen [Herzen])
ч	=	tš (Petšerin, Tšaikovski, Vasiljevitiš)
ш	=	š (Movša, Šiškin)
щ	=	štš (Štšedrin, Hruštšov)
э	=	e (Etapov, Epštein)
θ	=	F (Feodor, Feoktistov)
ю	=	ju (Juri, Panjutin)
я	=	ja (Jakov, Jašin, Poljakov)
ы	=	y (Kosygin, Krylov, Kuzminykh)
ь	=	ei merkitä, mutta ъи = ji (Iljin, Iljitiš)
ъ	=	ei merkitä

⁵⁵ Ks. Igor Vahros & Martti Kahla, Venäläisten sanojen translitteroinnista. (Neuvostoliittoinstituutin Vuosikirja 11–14 (1959–1962). Helsinki 1963, 1–9 sekä kansallinen standardi SFS 4900 (vuodelta 1983).

MERENPUOLEISET SOTASURMAT

V. Strubinskin Venäjän laivaston sota-aluksia esittäviä toimintapiirros vuodelta 1914

V. Strubinskin Venäjän laivaston sota-aluksia esittäviä toimintapiirros vuodelta 1914

KUOLEMA MERELLÄ

Sodankäyntiin liittyvät haaksirikot ja henkilötappiot Itämeren pohjoisosissa vuosina 1914–22

Åke Söderlund & Lars Westerlund

Itämeren pohjoisosissa – Suomenlahdella, Saaristomerellä, Ahvenanmerellä ja Pohjanlahdella – haaksirikkoutui sotatoimissa vuosina 1914–22 yli sata alusta. Tässä yhteydessä olemme käyttäneet sanaa ”haaksirikko” aluksen tuhoutumisesta tai lyhytaikaisestakin vaurioitumisesta merikelvottomaksi. Sanaa on käytetty esityksessämme varsin laajassa merkityksessä. Tällöin on voitu ottaa mukaan myös tapauksia, joissa merellä tapahtuneen kaappauksen yhteydessä merimiehiä ja matkustajia on viety olosuhteisiin, joissa vallinneet sodan ns. kirjoittamattomat tai kirjoitetut lait ovat voineet aiheuttaa lisää henkilötappioita. Sodankäyntiin liittyviin haaksirikkoihin luetaan yleensä tykistötulituksen, torpedojen, merimiinojen, ilmopommitusten ja sabotaasin aiheuttamat menetykset. Laatumissamme alustavissa luetteloissa on perustietoja näistä haaksirikoista, joista 37 oli venäläisiä ja 28 suomalaisia. Luetteloissa olevat tiedot eivät ole lopullisia, sillä tietoja muista sodan aikaisista haaksirikoista lienee vielä löydettävissä.

Täsmällistä tietoa ei ole siitäkään, kuinka suuret henkilötappiot syntyivät näiden haaksirikkojen yhteydessä. Tuoreen venäläisen asiantuntija-arvion mukaan olisi näinä vuosina kuollut noin 4 000 henkilöä, edustaen ennen kaikkea venäläistä, suomalaista, saksalaista ja brittiläistä sotalaivastoa.¹ Havaittavissa on joka tapauksessa, että suurin osa arvioiduista henkilötappioista kohdistui venäläisalusten miehistöihin.

Tämän kirjoituksen tarkoitus on kiinnittää huomiota siihen, että Itämeren pohjoisosissa ja osittain Suomen aluevesillä tuhoutui paljon aluksia, joiden haaksirikot aiheuttivat myös runsaasti henkilötappioita sekä sotatoimien yhteydessä välittömästi että myöhemmin haavoittuneiden menehtyessä vammoihinsa hoitotoimeenpiteistä huolimatta. Suomeen sijoitettuihin sotasairaaloihin siirrettiin haavoittuneita ja sairastuneita maantieteellisesti kattavalta alueelta, jolloin hoidettavana olevan potilaan hoitopaikka ja mahdollisesti kuolinpaikka oli varsin kaukana turmapaikasta. Kirjoitus ei näin ollen pyri tarjoamaan perinpohjaista tutkimustietoa haaksirikkoutuneista tai menetetyistä aluksista tyhjentävine surmaluetteloineen. Esitys on pikemmin suppeahko ja ylimalkainen yleiskatsaus, jossa ei perehdytä syvemmin yksittäisiin tapauksiin.

Vaikka tarkoitus on ensisijaisesti keskittyä Venäjän Itämeren laivaston kärsimiin haaksirikkoihin ja miehistötappioihin, tarkastellaan esityksessä jonkin verran myös

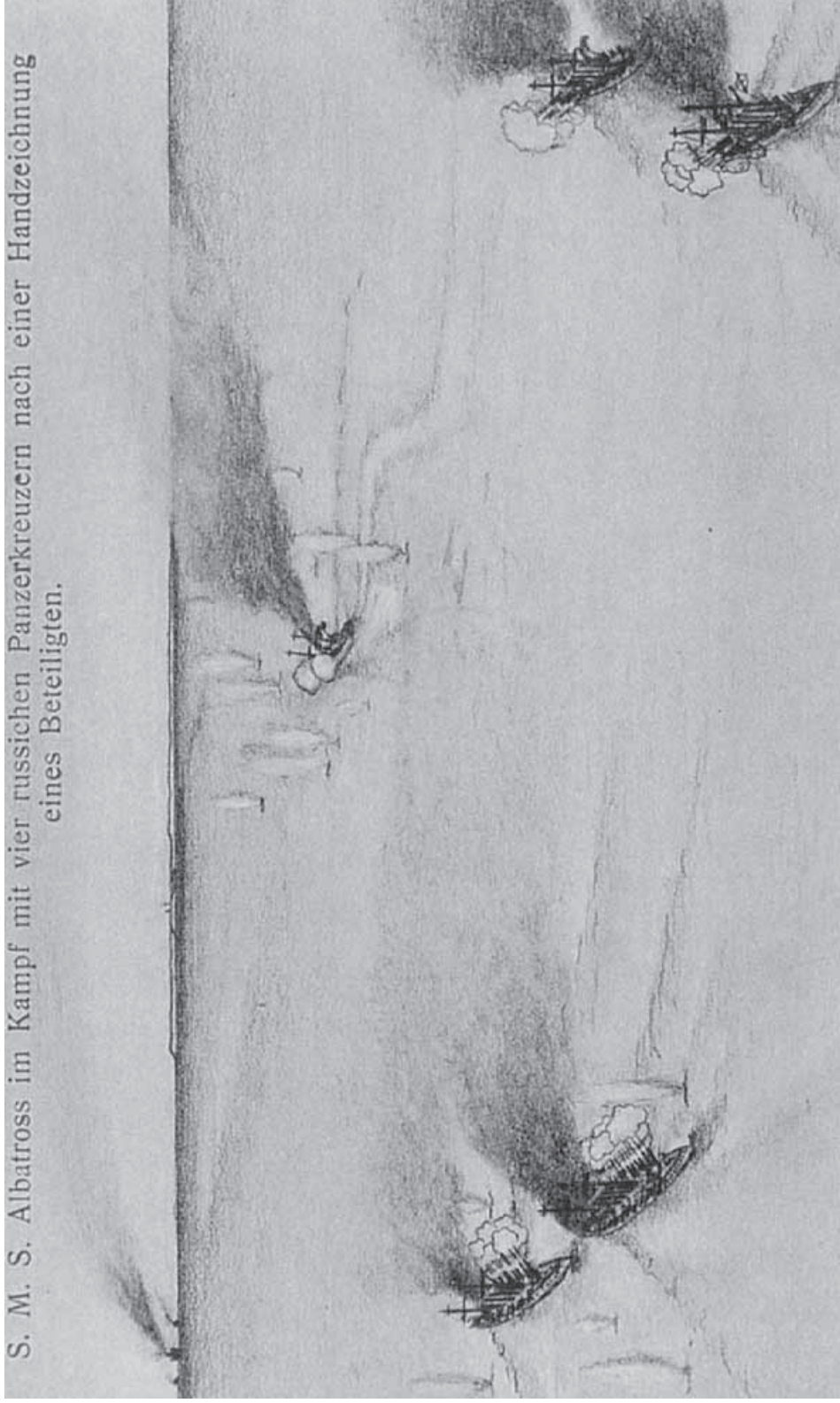
¹ Andrei Lukoškovin kirje Lars Westerlundille 28.12.1998. Venäläisten nimien translitteroinnissa olemme pyrkineet käyttämään suomalaista järjestelmää. Vakaana pyrkimyksenä on ollut myös uuden ajanlaskun käyttö päiväyksissä.

vastaavia suomalaisten, saksalaisten, ruotsalaisten, tanskalaisten, brittiläisten ja norjalaisten menetyksiä, koska keskittyminen vain venäläisten kokemuksiin tappioihin antaisi helposti liian yksipuolisen ja harhaanjohtavan kuvan sodankäyntiin liittyneistä haaksirikoista. Merisodankäynti ja sodanaikainen merenkulku Itämeren pohjoisosissa oli ainakin vuosina 1914–19 luonteeltaan liikkuvaa ja melko estottomasti osittain kiistanalaisten aluevesirajojen ja ”kolmen meripeninkulman rajan” ylittävää toimintaa, joidenkin laivojen hyökätessä ja toisten yrittäessä puolustautua esim. hakeutumalla nopeasti saariston, miinakenttien, rannikkotyökistön ampumasektorien tai saattueiden tarjoamaan suojaan. Kaikki merenkulkua noina vuosina harjoittaneet kärsivät tappioita ja jokseenkin usein osapuolten menetykset liittyivät toisiinsa. Sisällyttämällä kaikkien osapuolten haaksirikot esitykseen, syntyy samalla Itämeren pohjoisosissa kärsittyjen venäläistappioiden vertailukohteita. Tappioiden määrä ja menehtyneiden henkilöllisyys on joissakin tapauksissa selvitetty kiistatta, muissa havereissa on ilmennyt suuriakin eroavaisuuksia lähteestä riippuen. Olemme pyrkineet ilmoittamaan lukumäärän, joka on verifioitavissa tai arvioinnin yhteydessä hyvin perusteltavissa. Todettakoon vielä, että maailmansodan aikana laskettiin kymmeniä tuhansia merimiinoja Itämereen, jolloin vielä sodanjälkeisinä vuosina eräät alukset ajoivat niihin. Viimeinen tällainen haaksirikko tapahtui niin myöhään kuin syksyllä 1924.

Itämeren pohjoisosat

Oma ongelmansa on, miten alusten haaksirikot rajataan alueellisesti. Olisi mahdollista tarkastella ainoastaan Suomen aluevesillä uponneet venäläiset alukset ja venäläisten käytössä olleet suomalaisalukset. Varsinkin Suomen aluevesiraja oli maailmansodan puhjetessa varsin tuntematon ja jopa määrittelemätön, tilanteen tosin muuttuessa maailmansodan tapahtumien myötä, jolloin suurruhtinaskunnan tullirajasta tuli valtakunnanraja, josta taisteltiin ja kiisteltiin vielä monen vuoden aikana. Tarkastamatta lähemmin Tarton rauhan jälkeistä kehitystä voitaneen todeta vaihtoehtojen määrän olevan melko suuri tutkijalle, joka haluaa rajata esityksensä ns. veteen piiretyllä viivalla. Pidimme tällaista valintaa ongelmallisena siitäkin syystä, ettei tarkkaa sijaintia ollut määriteltävissä monen erityisesti Suomenlahdella haaksirikkoutuneen aluksen kohdalla. Pohdimme myös sitä, voisiko kohderyhmään vielä lisätä suomalaisista satamista tai ankkuripaikoista lähteneet, mutta kansainvälisillä vesillä menetettyjä aluksia tai samoilla vesillä haaksirikkoutuneita aluksia, joiden määräsatama sijaitsi Suomessa. Olemme kuitenkin päätyneet rajaukseen, jossa tarkastellaan laajemmin yleensä Itämeren pohjoisilla vesillä uponneita tai vaurioituneita aluksia. Ahdas alueellinen rajausta toimita huonosti johtuen merisodankäynnin liikkuvuudesta ja alusten liikkumasäteistä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita Venäjän ja Ison-Britannian laivastojen johtoelinten sijaintipaikat. Aika ajoittain taistelut, kuten myös haaksirikkoihin liittyvä pelastustoiminta, johdettiin Suomen rannikolta käsin. Toisen esimerkin tarjoaa taistelu venäläisen laivasto-osaston ja saksalaisen miina-alus Albatrossin välillä kesäkuun alussa 1915. Taistelu alkoi Bogskärin edustalta Suomen aluevesien rajamailta, mutta päättyi Gotlannin ranni-

S. M. S. Albatross im Kampf mit vier russischen Panzerkreuzern nach einer Handzeichnung eines Beteiligten.

Venäjän laivaston panssariristeilijät hyökkäsivät kesäkuun alussa 1915 saksalaisen miina-alus S.M.S. Albatrossin kimpuun Bogskärin ja Utön välillä. Albatross onnistui pelastautumaan Gotlannin rannikolle. Piirros esittää erään osallistujan näkemystä siitä, kuinka Albatross oli vilkkaan tykistötulekohteena. Kuva Åke Söderlundin kokoelma

kolle, jolloin miehistö internoitiin Ruotsiin. Ainakin saksalaisilta kaatui miehiä taistelun tiimellyksessä.

Vaikka alueeksi on valittu Itämeren pohjoisosat, esitys ei kata nykyisen Viron tai Inkerin rannikolle haaksirikkoutuneita aluksia. Mainittakoon vielä, että Laatokalla, Äänisjärvellä ja muilla Itä-Karjalan vesireiteillä tapahtui varsinkin vuosina 1918–19 sodankäyntiin liittyviä haaksirikkoja, joita tämän artikkelin puitteissa on jäänyt käsittelemättä. Sama koskee Suomen kauppalaivaston menetyksiä kaikilla valtamerillä. Emme myöskään esittele niitä suomalaisia aluksia, jotka sodan syttyessä sattuvat olemaan Saksan satamissa ja niiden lähivesillä. Kuten ei muillakaan laivatakavarikoinneilla, ei näilläkään liene ollut merkittäviä välillisiä vaikutuksia henkilötappioihin, koska Suomen suuriruhtinaskunnan alamaisten internointi jäi miltei poikkeuksetta lyhytaikaiseksi. Jääkäriiliikkeeseen värvättiin tosin Saksaan jääneitä suomalaisia merimiehiä. Venäläisinä pidettyjä odotti kuitenkin miltei poikkeuksetta internointi Saksassa vuoteen 1918 saakka. Todettakoon kuitenkin, että suomalaisen jääkäripataljoonan riveistä löytyy internoituja suomalaisia merimiehiä, joista ensimmäinen menehtyi jo jääkäripataljoonan rintamaolokauden aikana Kuurinmaalla.²

Suomenlahden suu oli suljettuna vuosina 1914–17

Itämeren pohjoisosissa tapahtuneisiin haaksirikkoihin vaikutti vuosina 1914–17 selvästi Venäjän suorittama Suomenlahden sulkua. Sen taustaa kuvattakoon tässä vain lyhyesti.

Venäjä kävi sotaa Japania vastaan vuosina 1904–05. Hävityn sodan jälkeen aloittivat Venäjän sotilasviranomaiset laajan rannikkopuolustusjärjestelmän rakentamisen Suomenlahdelle ja sen suuta ympäröiville merialueille. Tämän niin kutsutun Pietari Suuren merilinnoituksen puolustuslinjat kulkivat yli Suomenlahden. Ensimmäisen maailmansodan aikana niitä vahvistettiin merkittävällä tavalla. Vuosina 1915–17 luotiin ns. etummainen puolustusasema Suomenlahden suulle ja sivustat linnoitettiin. Tällöin perustettiin Lounais-Suomen ja pohjoisten merialueiden puolustusta varten Turun-Ahvenanmaan saaristoasema. Pietari Suuren merilinnoitus oli siihen aikaan maailman suurin rannikkolinnoitusjärjestelmä, johon syyskuussa 1917 kuului yhteensä lähes viisikymmentä raskasta patteria käsittävä puolustuslinja Lounais-Suomen rannikkoseudulta Suomenlahden kautta Kuurinmaalle.³ Kun kiinteitä puolustusasemia vielä vahvistettiin puolustuksellisilla miinakentillä, sulkeutui Suomenlahden suu käytännöllisesti katsoen kokonaan. Vuosina 1915–17 vihollisen pinta-aluksilla ei ollut asiaa Suomenlahdelle. Tämän seurauksena keskittyivät näinä vuosina sodankäyntiin liittyvät haaksirikot toisaalta etummaisen puolustusaseman edustalle eli Suomenlahden suulle ja toisaalta Selkämerelle.

² Heikkinen 1975, 29, Lackman 2000, 152–153, KL3, Lackman 1994, 121–123, jonka mukaan 122 jääkäriä ilmoitti siviiliammattikseen ”merimies”. Tämän lisäksi löytyi joukosta 9 merikapteenin, luotsin tai perämiehen koulutuksen saanutta. Lackmanin käyttämästä luettelosta puuttui ammatti noin 50 jääkärin osalta.

³ Amirhanov 1995, 73–74.

Alkusyksyllä 1917 tilanne muuttui, kun saksalaiset valloittivat Hiidenmaan ja Saarenmaan. Marraskuun vallankumouksen jälkeen koko Pietari Suuren merilinnoitus romahti sisältäpäin, kun pattereista vastuussa olleet joukot lakkasivat huolehtimasta tykistöasemien ylläpidosta, huollosta ja aseiden ampumavalmiudesta. Tämä mahdollisti talvella 1918 Saksan laivasto-operaatioiden ulottamisen Suomenlahden etelä- ja pohjoisrannikon vesille. Saksan romahdettua marraskuussa oli Ison-Britannian laivastolla vuonna 1919 täysin vapaa pääsy Suomenlahdelle.

Luetteloiden puutteet

Esitetyt tiedot haaksirikoista perustuvat useisiin eri lähteisiin. Luetteloiden pohjana on käytetty merihistorian tutkijan, tšekkiläisen René Gregerin tappioluetteloita, suomalaisen merenkulun tutkija Helge Heikkisen tietoja ja pietarilaisen insinööri Andrei V. Lukoškovin selvityksiä.⁴ Niitä on kuitenkin suuressa määrin tarkennettu ja täydennetty eri teoksista, kirjoituksista ja arkistoista saaduilla tiedoilla.

Esitetyt luettelot ovat joissakin tapauksissa vain alustavia. Ensinnäkin saattaa sotaolosuhteissa uponneiden alusten lukumäärä olla jonkin verran esitettyä suurempi. Toiseksi luetteloista puuttuvat myös kattavat tiedot menehtyneiden matkustajien ja miehistön jäsenten lukumäärästä, koska tarkkoja lukuja surmansa saaneista on tiedossa vain joissakin tapauksissa. Kolmas puute koskee haaksirikkojen päivämääriä, sillä eri lähteissä ilmoitetut päivämäärät poikkeavat jossain määrin toisistaan. Osa päivämäärätiedoista saattaa olla Venäjällä käytössä olleen vanhan ajanlaskun mukaisia.

Luettelot kattavat vain haaksirikkoutuneet alukset ja niiden haaksirikon yhteydessä välittömästi menehtyneiden merenkulkijoiden lukumäärän. Luku käsittää aluksen päällystön, miehistön, matkustajat ja luotsit. Mitä vähemmän vaurioita on aluksen kohdalla havaittavissa, sitä suuremmalla todennäköisyydellä on tapahtuma jäänyt esittämättä. Esitys ei myöskään puutu niihin tapauksiin, joissa Venäjän Itämeren laivastoon kuulunut sotilashenkilö surmattiin maalla taikka aluksella, merenkyltämällä ollessa satamassa tai ankkuroituna redillä. Vuonna 1917 tapahtuneet upseerimurhat tai vuoden 1918 sodan aikana surmatut matruusit eivät näin ollen kuulu tämän esityksen piiriin. Epäluonnollisia kuolemia sattui tämän lisäksi alusten kyntäessä merta. Edelleen on todettavissa itsemurhien olleen merkittävä kuolinsyy, kuten myös sairaudet ja spriin juonti. Venäjän Itämeren laivaston asiakirjoista löytyy muun ohella tarkentamattomia merkintöjä ”virkatehtävissä” menehtyneistä. Näitä tapauksia ei ole tämän kirjoitelman yhteydessä voitu tutkia lähemmin.⁵ Esitys ei myöskään huomioi ilmatilassa tapahtuneita sotasurmia, vaikka Suomeen sijoitettu II. Ilmailuprikaati toimi Venäjän Itämeren laivaston alaisena yksikkönä.

Paikallisen rannikkoväestön osalta todettakoon vielä rantautuneiden ja ankkureistaan irronneiden merimiinojen aiheuttaneen kuolemia, sekä raivaustehtäviin

⁴ Greger 1970, 36–37, Heikkinen 1975, Lukoškov 1999.

⁵ Esimerkkejä aluksilla tapahtuneista sotasurmista, joita ei käsitellä tässä yhteydessä: Itkonen 1929, 56–58, Ett drama på hafvet, Hufvudstadsbladet 6.12.1917.

määrättyjen että niihin omatoimisesti osallistuneiden keskuudessa.⁶ Näitäkään tapauksia ei käsitellä tämän esityksen yhteydessä.

Sota-aikana tapahtuneet tavalliset haaksirikot

Ensimmäisen maailmansodan aikana tapahtui myös tavanomaisia haaksirikkoja, jotka eivät liittyneet sodankäyntiin. Näitä haaksirikkoja ei käsitellä tässä esityksessä.

Sotaolojen poikkeukselliset turvallisuusjärjestelyt aiheuttivat kuitenkin siviili-merenkululle ylimääräisiä haaksirikkoja muun muassa sammutettujen majakoiden johdosta ja myös siitä syystä, että jäänmurtaja-apua ei ollut saatavana samalla tavalla kuin rauhan aikana. Vaikka nämä haaksirikot välillisesti johtuivatkin poikkeuksellisista sotaolosuhteista, ei niitä kuitenkaan ole käsitelty esityksessä. Olemme kuitenkin jonkin verran madaltaneet kynnystä sota-alusten suhteen. Luetteloissamme esiintyy muutamia sotalaivojen haaksirikkoja, joihin osasyynä voidaan pitää rauhanajanakin esiintyvää ”inhimillistä tekijää”. Tavallisesta karilleajosta ei kuitenkaan ole tullut merkintää luetteloihin. Jotta tapauksesta tulisi mainitsemisen arvoinen, olemme pitäneet riittävänä syynä sitä, että laiva on uponnut edellämainitulla vesialueella ja sellaisissa olosuhteissa, joissa edellytykset henkilötappioiden syntymiselle olivat olemassa. Oletusarvona olemme pitäneet sitä, että rauhantilan vallitessa laivaston alukset eivät olisi liikkuneet näillä väylillä, näissä olosuhteissa ja näin usein. Tällä tavoin haluamme selittää tuon sota-aluksille suodun hiukan matalamman raportointikynnyksen.

Vakuutuspetokset haaksirikkojen lisääjinä

Vakuutuspetokset ovat jossakin määrin saattaneet lisätä haaksirikkojen määrää. Maailmansodan aikana venäläiset myönsivät hyvin suuria vakuutuksia sotatarpeita kuljettaville aluksille ja eräät kapteenit yrittivät käyttää vakuutuksia hyväkseen petollisella tavalla. Tauno Karilaksen mukaan varsinkin ruotsalaiset laivanvarustajat olivat liikkeellä, koska rahtihinnat olivat hyvin korkeat ja upotetuista laivoista saatiin monikertainen hinta vakuutuskorvauksena. Hän kertoo eräästä ruotsalaisesta kapteenista, joka oli hyvin iloinen, kun saksalainen sukellusvene pysäytti hänen vanhan puulaivansa Selkämerellä ja upotti sen komennettuaan ensin laivan miehistön pelastusveneisiin. Laiva kulki ammuslastissa ja oli vakuutettu miljoonasta kruunusta. Tämän kannattavan liiketoimen jälkeen kyseinen kapteeni oli ostanut uuden laivan, vakuuttanut sen ja lähtenyt uudelle matkalle Selkämerelle. Odotettuaan turhaan sopivaa saksalaista tuhoajaa, hän päätti itse räjäyttää laivansa, jolloin lämmittäjä sai vahingossa surmansa aluksen jäädessä pinnalle. Teko johti siihen, että kapteeni sai pitkän kuritushuonerangaistuksen kuolemantuottamuksesta ja vakuutuspetoksesta. Karilas väittää tapauksen olleen vain yksi monista.⁷ Emme ole pystyneet paikantamaan mitään järjestelmällistä tietoa tahallisesti aiheutetuista haaksi-

⁶ Ks. esim. Suomi merellä 1990–1993, 1993, 70–71, 78–79.

⁷ Karilas 1937, 27–28.

rikoista vakuutuskorvausten toivossa, mutta todennäköisesti tällaisia tapauksia esiintyi jonkin verran. On hyvin mahdollista, että joitakin ihmishenkiä on menetetty tälläkin tavalla.

Venäläiset kruununalukset

Kuten mainittiin, haaksirikkoutui vuosina 1914–19 yhteensä 37 venäläistä alusta sotaoloissa. Näillä aluksilla tarkoitetaan kruununaluksia eli Venäjän laivaston omia aluksia erotuksena niistä suomalaisaluksista, joissa miehistö ja toiminnallinen päällystö olivat suomalaisia, mutta alusten käyttö oli säädeltyä venäläisten sotilasviranomaisten toimesta. Seuraavat venäläiset kruununalukset haaksirikkoutuivat vuosina 1914–19:

Venäläiset kruununalukset, sodankäyntiin liittyvät haaksirikot ja henkilötappiot vuosina 1914–19⁸

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Haaksirikon paikka	Kuolleet (n)
Miinanraivaaja	Porovodnik	27.08.1914	Bengtškäristä luoteeseen	11
Miinanraivaaja	Meteor	11.09.1914	Bomarsund	
Miinanraivaaja	N7	22.09.1914	Bomarsund	4
Miinanraivaaja	N8	22.09.1914	Bomarsund?	11
Risteilijä	Pallada	11.10.1914	Russaröstä luoteeseen	594
Torpedovene	Ispolnitelnyi ⁹	12.12.1914	Jussaröstä luoteeseen	64
Torpedovene	Letutši	12.12.1914	Jussaröstä luoteeseen	65
Miinanlaskija	Ladoga	15.08.1915 ¹⁰	Örö	5
Sukellusvene	Som	23.05.1916	Ahvenanmeri	18
Miinanraivaaja	Vzryv	28.05.1916 ¹¹	Russaröstä luoteeseen	33
Miinalaiva ¹²	Mologa	14.06.1916	Tammisaari	
Vartiointialus	Straž	syyskuu 1916	Ahvenanmeri	
Miinanraivaaja	Iskra	06.10.1916	Hästö-Busö	2
Merenmittausalus	Jug	19.10.1916	Fästorna, Föglön eteläpuolella	9
Miinanraivaaja	Tšeka	marraskuu 1916	Hanko	

(ent. TB 132)

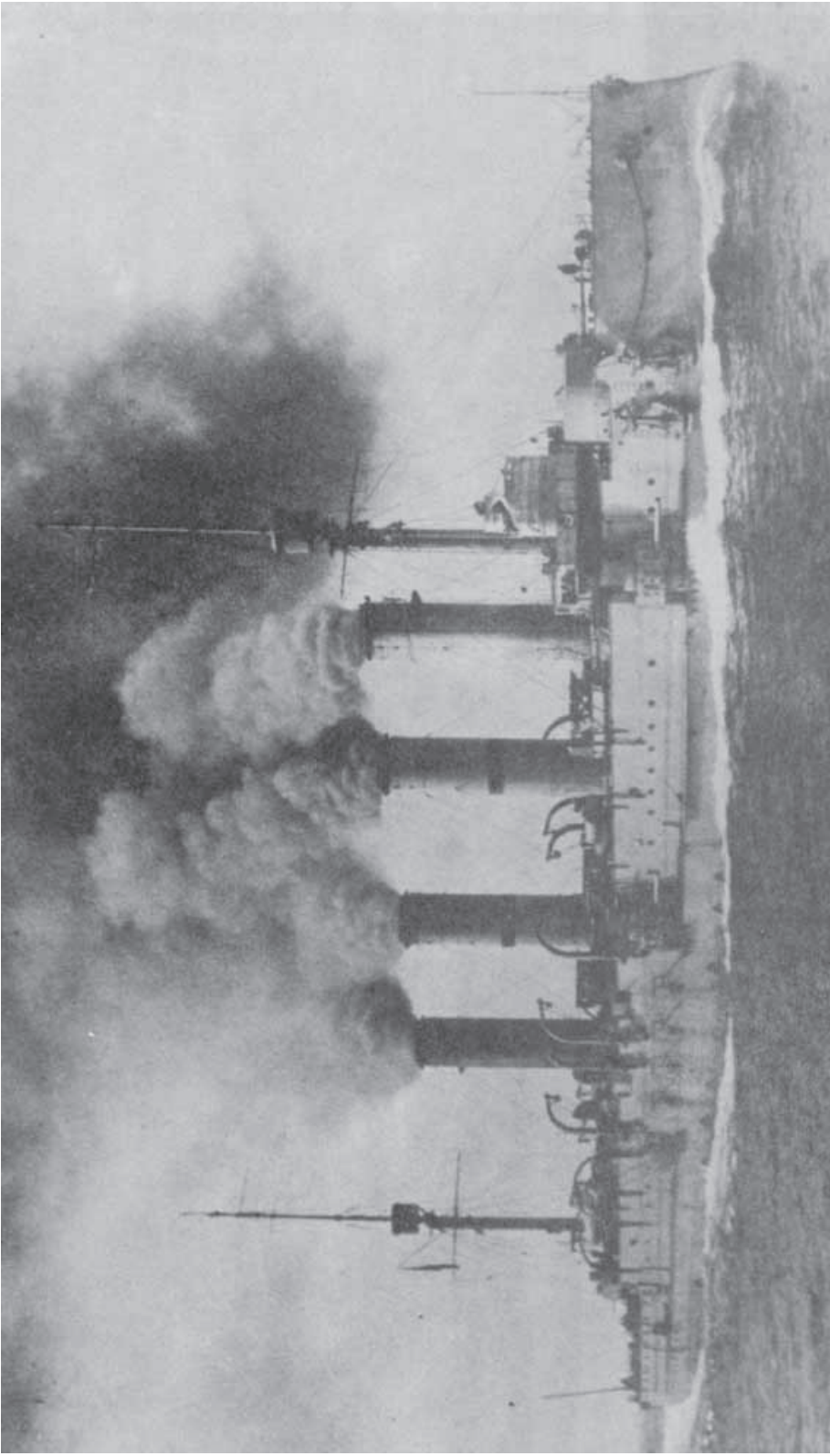
⁸ Vrt. Greger, Tabelle 2 "Kriegsschiffverluste der Baltischen Flotte 1914–17", Greger 1970, 36–37.

⁹ Heikkisen mukaan Ispolnitelnyi ja Letutši "tuhoutuivat Osmussaaren luona". Heikkinen 1975, 216.

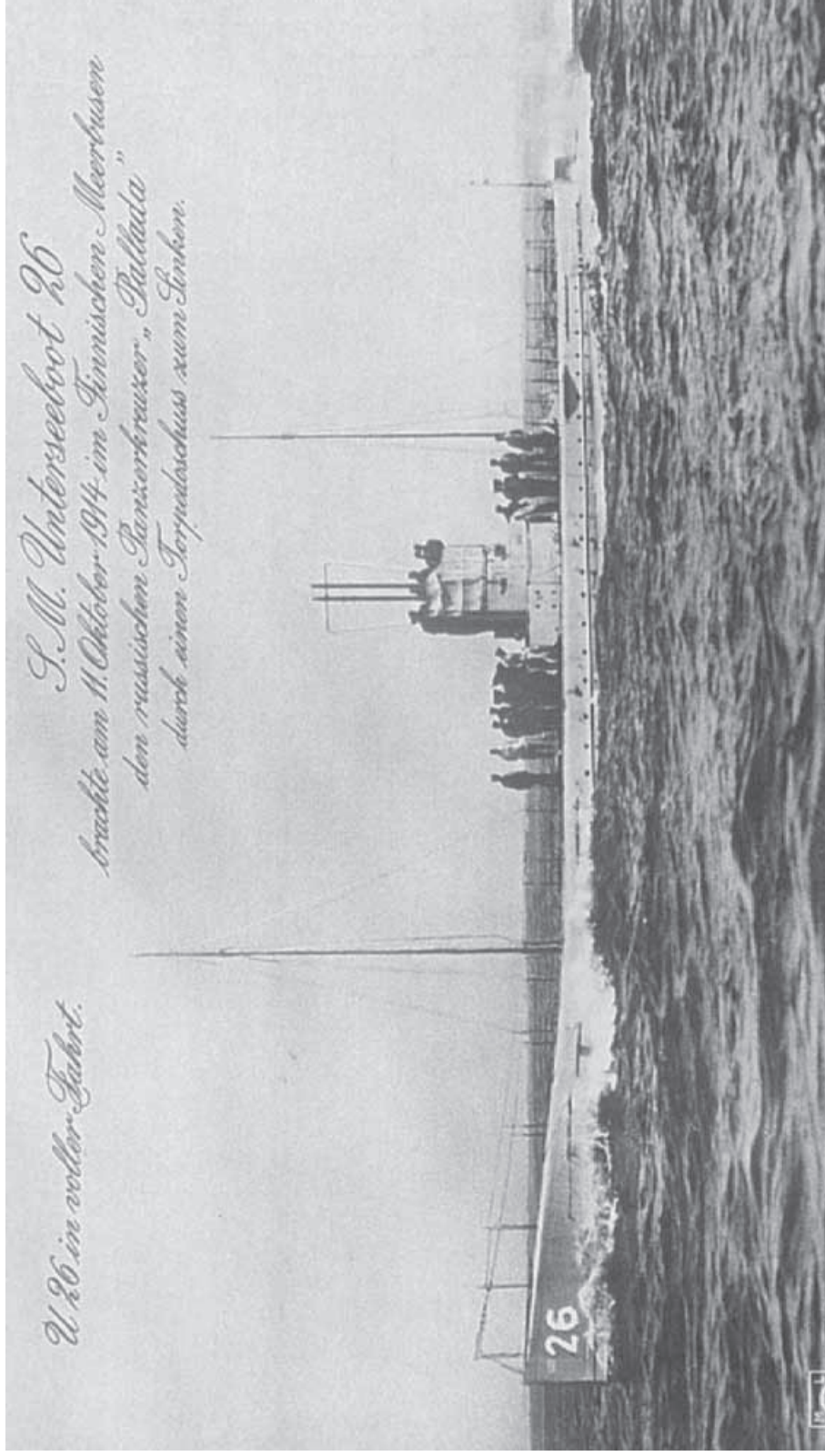
¹⁰ Wattsin osoittama päivämäärä on 16.8.1915. Watts 1990, 68. Hylyn vierestä on löytynyt höyryparkassi. Kyseessä lienee Ladogan oma parkassi, jonka alus vei pohjaan uppoessaan, <http://www.hylyt.net>, 10.2.2004.

¹¹ Wattsin mukaan päivämäärä on 26.5.1916. Watts 1990, 176.

¹² Gregerin mukaan kyseessä oli "Netzleger", rautaverkkojen laskija-alus. Greger 1970, 36, ks. myös Watts 1990, 178.

Venääläinen risteilijä Pallada torpedoitiin Russaröstä luoteeseen 11.10.1914, jolloin 594 miestä menehtyi.

Saksalainen sukellusvene U 26 ampui 11.10.1914 torpedon, joka upotti Suomenlahdella tuhoisin seurauksin venäläisen panssari-ristelijä Palladan. Kuva Peter Törnrothin kokoelma

Sukellusvene	AG-13 ¹³	1916	Viapori	10
Sukellusvene	AG-15	18.05.1917 ¹⁴	Lohm	18
Sukellusvene	Bars	24.05.1917	Ahvenanmaasta luoteeseen	38
Miinanraivaaja	MT-11	12.07.1917	Rauma	
Torpedovene	Lejtenant Burakov	12.08.1917	Ledsundsfaret, Lökskär	23
Sukellusvene ¹⁵	Jedinorog	25.09.1917	Örö	
Rahtialus	Jest	16.10.1917	Tammisaari ¹⁶	
Yhteysalus	Konvoir	19.10.1917 ¹⁷	Helsinki	
Yhteysalus	Barsuk	19.10.1917	Lappohja	1 ¹⁸
Sukellusvene	Gepard	25.10.1917	Ahvenanmaasta kaakkoon	39
Torpedovene	Bditelnyi	27.11.1917	Mäntyluoto	59
Miinanraivaaja ¹⁹	MT-1	30.11.1917	Pohjanlahti	
Miinanraivaaja	MT-14	30.11.1917	Pohjanlahti	9
Höyryalus	Ša	30.11.1917	Seivästö	
Miinanraivaaja	N22 (ent. Aleksei) ²⁰	30.11.1917	Turku	
Hinaaja	N11	30.11.1917	Rauma	
Hinaaja	N14	30.11.1917	Rauma	
Risteilijä	Oleg	17.6.1919	Tollin majakka Kronstadtista luoteeseen	
Taistelulaiva	Petropavlosk	18.8.1919	Kronstadtin satama	
Taistelulaiva	Andrei Pervozvannyi	18.8.1919	Kronstadtin satama	
Risteilijä	Pamjat Azova	18.8.1919	Kronstadtin satama	
Rahtialus	venäläinen	18.8.1919	Kronstadtin satama	

¹³ Jankov 1925, josta puuttuu haaksirikon päivämäärä.

¹⁴ Haaksirikko tapahtui Wattsin mukaan 18.6.1917. Watts 1990, 170. Sama tieto löytyy toisestakin lähteestä, jonka mukaan menehtyneiden luku oli 17. Ekman 1983, 134. Sukellusvene nostettiin, varustettiin ja upotettiin lopullisesti Hangon satamassa 3.4.1918.

¹⁵ Apalkovin mukaan upposi sukellusvene 24.7.1917 (vanha ajanlasku 11.7.1917), Apalkov 1996, 94. Jedinorog nostettiin 7.10.1917 (24.9.1917 vanha ajanlasku). Vene kunnostettiin, jonka jälkeen sukellusvene upposi toisen kerran 25.2.1918. Poistamispäivämääräksi Ekman mainitsee 24.2.1918, Ekman 1983, 337. Ks. myös Submarines of the tsarist navy 1998, 74.

¹⁶ Gregerin mukaan alus haaksirikkoutui Hangon länsipuolella. Greger 1970, 37.

¹⁷ Upposi erään ruotsalaisen lähteen mukaan jo toukokuussa 1917, Bengt Sjöströmin kirje Åke Söderlundille 18.6.2000.

¹⁸ K.B Strelbitskin kirje Lars Westerlundille 26.7.2000.

¹⁹ Greger 1970, 36, Heikkinen 1975, 257.

²⁰ Greger luonnehtii N-22:ta miinanraivauksen apualukseksi. Greger 1970, 36, ks. myös Watts 1990, 178. Upponeista miinanraivaajista moni toimi miinanraivaajien apu- ja saattoaluksina.

Venäläisten kruununlaivojen haaksirikoissa on havaittavissa piirteitä, jotka ovat leimaa antavia merisodankäynnin eri vaiheille maailmansodan aikana. Vuoden 1914 jälkipuoliskolla, kun sodankäynnin muotoja vielä haettiin ja kruununalukset suorittivat hyökkäysliikkeitä, menetettiin viisi alusta, joista suurin oli risteilijä Pallada. Suomenlahden sulkeutuessa täydellisesti vuonna 1915 ja merisodan muuttuessa passiivisemmaksi on haaksirikkoutuneisiin laskettavissa ainoastaan miinalaiva Ladoga Suomenlahden suulla. Aluksen kokoon nähden menehtyiden määrää voitaneen pitää yllättävän pienenä. Vuosina 1916–17 tapahtui montakin haaksirikkoa, jolloin laskelmiemme mukaan menetettiin 24 alusta. Näistä kuusi oli sukellusveneitä, joista AG–13, AG–15 ja Jedinorog nostettiin ja kunnostettiin näiden sodan sävyttämien tapaturmien jälkeen. Tuhoutuneista aluksista suurin osa kuului pienempiin alustyypeihin.

Huhtikuussa 1918 haaksirikkoutui useitakin venäläisiä aluksia, kun Venäjän Itämeren laivaston saattueet lähtivät Helsingistä Kronstadtia kohti. Näistä havereista emme kuitenkaan ole löytäneet esitystä tukevaa tarkempaa tietoa. Venäjän laivaston rippeet olivat vuonna 1919 huonossa kunnossa ja alukset olivat jääneet loukuun Suomenlahden itäisimpään perukkaan. Ylivoimainen brittiläinen laivasto-osasto onnistui silloin upottamaan suuriakin venäläisiä sota-aluksia. Menestyksellisin operaatio oli Koivistolta lähteneiden torpedoveneiden varsin tuhoisa yllätyshyökkäys Kronstadtin sotasatamaa vastaan elokuussa 1919.²¹

Suomalaiset alukset

Vuosina 1914–19 haaksirikkoutui yhteensä 28 suomalaisalusta. Käytännössä ei ole mahdollista tarkasti erottaa suomalaisalusten toimintaa venäläisestä sodanaikaisesta merenkulusta. Tämä johtuu siitä, että suomalaisalusten sallittiin kulkea vain venäläisiä sotilasviranomaisia palvelevalla tavalla ja niiden määräämillä alueilla. Venäläiset komentoportaat ottivat käyttöönsä sopiviksi katsomansa suomalaisalukset, maksaen kuitenkin käyvän korvauksen tai hyvän vuokran niiden käytöstä.²² Eräillä laivoilla päällystö koostui näin ollen sekä suomalaisista että venäläisistä. Sama oli asianlaita miehistön suhteen, kuten myös joidenkin alusten matkustajien kohdalla. Viimeksi mainitussa ryhmässä oli myös muitakin kansallisuksia edustettuna.

Seuraavat suomalaiset alukset menetettiin sodankäyntiin liittyvissä haaksirikoissa vuosina 1914–22:

²¹ Bennet 1964, 229. Hävittäjät Gavriil, Konstantin ja Svoboda kuuluvat myös siihen joukkoon, joka tuhoutui brittien toimesta. Alukset ajautuivat miinakenttään Kaprionlahdella, joka sijaitsee Inkerinmaalla, Suomenlahden etelärannikolla. Apalkov 1996, 46.

²² Keväällä 1914 Venäjän meriministeriö asetti suomalaisten laivojen pakko-ottokomitean (rekvisitationskommittén), johon kuului myös senaatin nimittämiä edustajia. Muodollisesti laivat vuokrattiin, mutta tosiasiallisesti ne otettiin lähinnä pakolla. Laivoista maksettiin hyvä kuukausittainen korvaus ja sen lisäksi suoritti Venäjän valtio laivojen päällystön ja miehistön palkanmaksun. Gustaf Wreden mukaan ansaitsi maan suurin laivavarustamo Finska Ångfartygs Aktiebolaget näinä sota-vuosina enemmän kuin sen olisi ollut mahdollista, vaikka suhdanteet olisivat olleet mitä suosiollisimmat. Wrede 1940, 102–103.

Suomalaiset alukset, sodankäyntiin liittyvät haaksirikot ja henkilötappiot vuosina 1914–19²³

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Haaksirikon paikka	Kuolleet (n)
Majakkalaiva	Rauma ²⁴	07.09.1914	Rauma	
Höyryalus	Uleåborg	07.09.1914	Rauma	
Höyryalus	Fråck	23.04.1915	Ahvenanmaa, Lågskär	-
Höyryalus	Bore II	25.05.1915	Helsinki	9 ²⁵
Höyryalus	Birgit	06.11.1915	Pohjanlahti	-
Höyryalus	Per Brahe	02.08.1916	Pohjanlahti	
Höyryalus	Wellamo	29.08.1916	Tankar	-
Purjealus	Urpo	24.10.1916	Rauma	
Purjealus	Jenny Lind ²⁶	24.10.1916	Rauma	
Purjealus	Ingersoll ²⁷	24.10.1916	Rauma	
Purjealus	Elin	24.10.1916	Rauma	
Purjealus	Vanadis	01.11.1916 ²⁸	Rauma	
Moottorialus	Taimi	08.11.1916	Rauma	
Höyryalus ²⁹	Skiftet	14.12.1916	Ledsundsfare	86
Höyryalus	Sten-2	02.06.1917	Pohjanlahti	
Hinaaja	Martinniemi ja kaksi proomua	26.06.1917	Merikarvia	-
Purjealus	Georg	26.06.1917	Merikarvia	
Höyryalus	Bonus ³⁰	14.07.1917	Selkämeri	
Purjealus	Kruse	19.11.1917	Ahvenanmaan vesillä	7

²³ Merkittävää tilastointia samankaltaisella esittelytavalla tarkastelun näkökulman ollessa kuitenkin toinen: Luotsi- ja majakkalaitoksen arkisto, Bc 10, Luetteloita haaksirikkoutuneista laivoista 1913–1917, Heikkinen 1975, 267–315 ym.

²⁴ Karilas 1937, 10. Hänen mainitsemansa alus voisi olla myös majakkalaiva Relandersgrund, jonka asemapaikka sijaitsi Rauman edustalla. Ensimmäisen maailmansodan melskeissä Relandersgrund kuljetettiin Suomenlahden etelärannikolle, missä se upotettiin. Leijonalippu merellä 1980, 254.

²⁵ Iisakki Laadin tiedon mukaan paloi kuoliaaksi kaksi täysikasvuista henkilöä ja kolme lasta. Laivan upotessa hukkui vielä neljä henkilöä. Laati 1955, 153.

²⁶ Rauman edustalla 24.10.1916 upotetut suomalaiset kuunarit olivat venäläisen raportin mukaan: Urpo, Ingersoll, Elin ja Muisto, RGVIA, F.2262, op.1, as 92, l.83, kääntöpuoli. Vrt. esim. Heikkinen 1975, 304.

²⁷ Aluksen nimi esiintyy myös muodossa "Ingersoll".

²⁸ Spindler ilmoittaa päivämääräksi 2.11.1916, Spindler 1934, 179.

²⁹ Gustavsson 1993, 144–165, Malmberg 1997, 130, Turun sataman historia 1999, 133. Menehtyneiden venäläisten sotilashenkilöiden lukumäärä oli huomattava – nimittäin 53 henkilöä. Surmansa sai myös 4 venäläistä siviiliä.

³⁰ Heikkinen on suhtautunut varauksin tähän haaksirikkoon, Heikkinen 1975, 135. Erään tiedon mukaan pysäytti saksalainen sukellusvene UC 58 Bonuksen, jonka jälkeen sen miehistö komennettiin pelastusveneisiin. Bengt Sjöströmin kirje Åke Söderlundille 18.6.2000.

Höyryalus	Bore I	13.04.1918 ³¹	Hanko	
Höyryalus	Aegir	huhtikuu 1918	Porkkala, Kallbådan	
Alus	Ingermann	toukokuu 1918	Tytärsaari	
Alus ³²	(?)	elokuu 1918	Koivisto	
Miinanraivaaja ³³	T 7	28.06.1919	Seivästö	-
Miinanraivaaja ³⁴	MP 1	05.07.1919	Tvärminne	
Majakkalaiva	Storbrotten	21.09.1922	Ahvenanmeri	6

Suomalaisaluksia haaksirikkoutui melko tasaisesti sotavuosina, mutta vuonna 1916 sattui poikkeuksellisen paljon menetyksiä. Yhteensä yhdeksän alusta haaksirikkoutui eli tapauksia oli huomattavasti enemmän kuin aikaisempina vuosina. Syy menetysten keskittymiseen vuoteen 1916 johtui saksalaisten voimakkaimmillaan olleesta sukellusvene- ja kaappaustoiminnasta Pohjanlahdella. Vuosina 1914–17 sattuneista 21 haaksirikosta 18 voidaan sijoittaa Pohjanlahdelle ja kolme Ahvenanmaan vesille. Tyypillisimmät menetetyt alukset olivat kuljetusaluksia, joko pienehköjä rahtialuksia tai kuljetuskäytössä olleita matkustajalaivoja.

Vuonna 1918 aiheutuneet tappiot liittyvät kaikki Venäjän Itämeren laivaston vetäytymiseen Suomenlahden länsi- ja keskiosista. Uutta laivastoa itsenäiselle Suomelle perustettiin vasta keväällä 1918. Tulokkaan aluksista menetettiin kaksi miinanraivaajaa niiden törmättyä miinoinhin kesällä 1919. Suomen laivaston lähtö Koivistolta 22.12.1919 veloitti myös vastaperustettujen merivoimien aluskantaa kolmella torpedoveneellä. Luonnon omat voimat eli jää murskasi alukset Koiviston edustalla.³⁵ Vuonna 1922 törmäsi majakkalaiva Storbrotten sodanaikaiseen miinaan, jolloin kuusi henkilöä menehtyi Ahvenanmerellä.³⁶

³¹ Malmberg 1997, 124. Toisessa teoksessa alus esiintyy Bore II -nimisenä ja päivämääräksi annetaan 6.4.1918. Vi minns Hangö del 1 1988, 287.

³² Tämä alus saattaa mahdollisesti olla höyrylaiva Pommi, joka haaksirikkoutui Suomenlahdella 10.08.1918. Heikkinen 1975, 308.

³³ Heikkinen 1975, 191.

³⁴ Lukoškov, <http://www.hylyt.net>, 10.2.2004.

³⁵ Leijonalippu merellä 1980, 23–24.

³⁶ Heikkinen 1975, 197–199.

Saksalaiset alukset

Saksan laivasto menetti vuosina 1914–18 yhteensä yhdeksän alusta Itämeren pohjoisosissa. Alukset ovat seuraavat:

Saksalaiset alukset, haaksirikot ja henkilötappiot vuosina 1916–18³⁷

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Haaksirikon paikka	Kuolleet (n)
Sukellusvene	U 10	27.05.1916	Utö	29
Höyryalus	Dorita	07.07.1916	Pohjanlahti	
Höyryalus	Syria	16.07.1916	Pohjanlahti (Ruotsin aluevesillä) ³⁸	
Höyryalus	Friedrich Carow	08.08.1917	Luulaja	
Sukellusvene	UC 57	marraskuu 1917	Suomenlahden itäosa ³⁹	28
Jäänmurtaja	Hindenburg	09.03.1918	Eckerö	3
Linjalaiva	Rheinland	11.04.1918	Ahvenananmeri, Lågskär	2
Alus	Kiel	21.06.1918	Koivisto	
Alus	Arcona	04.12.1918	Koivisto	

Saksan tappiot olivat vuosina 1914–17 melko pienet. Kolme kuljetusalusta menetettiin Pohjanlahdella ja kaksi sukellusvenettä eteläisimmillä vesillä. Kaikki vuoden 1918 haaksirikot liittyvät sekä Suomessa että Suomen vesillä tapahtuneisiin Saksan sotilasoperaatioihin. Nämä aiheuttivat muitakin sotasurmia merellä. Haaksirikon paikka on kuitenkin näissä tapauksissa jäänyt valitettavan usein määrittämättä tai vaihtoehtoisesti käsittelemämme alueen ulkopuolelle. Esimerkkinä voidaan mainita Helsingistä lähteneen höyryalus Habsburgin törmäminen miinaan Hiidenmaan edustalla 15.10.1918.⁴⁰

³⁷ Vrt. Greger, Tabelle 3 "Deutsche Kriegsschiffsverlustliste in der Ostsee 1914–17". Greger 1970, 37.

³⁸ Heikkinen 1975, 247.

³⁹ Forssell 2002, joka käsittelee tapahtumaa varsin kattavasti.

⁴⁰ Hufvudstadsbladet 20.10.1918. Saarronmurtaja Franken (joissakin lähteissä nimellä Frankland) ja höyryalus Amrum-Bank olivat eteläisimmillä vesillä törmänneet miinoihin osallistuessaan jo maaliskuussa Saksan laivaston Suomeen kohdistuviin operaatioihin. Suomen vapautussota osa III, 252, 259.

Ruotsalaiset alukset

Ruotsi menetti runsaasti aluksia Itämeren pohjoisosissa vuosina 1914–17. Seuraavat alukset haaksirikkoutuivat:

Ruotsalaiset alukset, haaksirikot ja henkilötappiot vuosina 1914–17

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Haaksirikon paikka	Kuolleet (n)
Höyryalus	Gauthiod	07.09.1914	Rauma	⁴¹
Höyryalus	Everilda	06.12.1914	Säppi	17 ⁴²
Höyryalus	Luna	06.12.1914	Säppi	-
Höyryalus	Norra Sverige	07.12.1914	Säppi	25
Höyryalus	Åhus	17.01.1915	Rauma	11 ⁴³
Höyryalus	Drott	21.01.1915	Rauma	5
Purjealus	Anna	30.07.1916	Selkämeri	-
Höyryalus	Hudiksvall	02.08.1916	Selkämeri	-
Purjealus	Vera	02.08.1916	Selkämeri	-
Höyryalus	Bror Oscar	02.08.1916	Selkämeri	-
Höyryalus	Vermland	02.08.1916	Selkämeri	-
Höyryalus	Commerce	03.08.1916	Selkämeri	-
Purjealus	Götha Lejon	10.10.1916 jälkeen ⁴⁴	Ahvenanmeri	4
Purjealus	August	21.10.1916	Selkämeri	-
Moottorialus	Elly	23.10.1916	Pori	-
Moottorialus	Frans	02.11.1916	Rauma	-
Höyryalus	Runhild	02.11.1916	Ahvenanmeri	-
Purjealus	Jönköping	03.11.1916	Rauma	-
Höyryalus	Ägir	03.11.1916	Rauma	-

⁴¹ Karilaksen mukaan Gauthiod upotettiin, Karilas 1937, 10, 24. Tieto ei pidä paikkansa, mutta toisen lähteen mukaan määräsi saksalainen hävittäjä aluksen pysähtymään, ”jolloin kolmekymmentä 20–40 vuoden ikäistä englantilaista matkustajaa vangittiin”, *Chefen för Kustflottan, Högste befälhavaren över 1914–18 års kustflotta, Stadsexpeditionen, f.d. hemliga handlingar, serie B III, Krigsdagböcker 1914–15, vol. 1, merkintä 8.8.1914, Krigsarkivet, Tukholma. Ks. myös Heikkinen 1975, 27.*

⁴² Ks. lähemmin <http://personal.inet.fi/koti/seppo.salonen/everilda> ja <http://www.hylyt.net/kohteet/aakkoslista.htm>, 26.2.2000.

⁴³ Luku perustuu niihin tietoihin, jotka ilmenevät tämän alan kattavimmasta teoksesta eli Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914–1920 1921, 172–173, Koko miehistön lukumäärä on arvioitu 15 henkilöksi teoksessa Sveriges neutralitetspolitik i världskrigets belysning 1916, 120–121.

⁴⁴ Haaksirikon syy jäi selvittämättä aikoinaan. Kadonnut kuunari oli rakennettu 1760-luvulla ja oli vanhin käytössä ollut merenkyltjä Ruotsin kauppalaivastossa, Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914–1920 1921, 254–255, Åbo Underrättelser 26.10.1916.

Höyryalus	Astrid	11.11.1916	Rauma	-
Höyryalus	Frigga	23.12.1916	Rauma	1
Höyryalus	Pauline	19.05.1917	Rauma	-
Moottoripurjealus	Olga	19.05.1917	Isokari	-
Höyryalus	Erik	19.05.1917	Isokari	-
Höyryalus	Therese	19.05.1917	Isokari	-
Höyryalus	Kyros	19.05.1917	Selkämeri	-
Höyryalus	Kjell	19.05.1917	Selkämeri	-
Purjealus	Edvard	06.06.1917	Rauma	-
Purjealus	Elianna	06.06.1917	Rauma	-
Moottoripurjealus	Ludwig	09.06.1917	Selkämeri	-
Purjealus	August	11.06.1917	Ahvenanmeri	-
Purjealus	Cleo	15.06.1917	Vaasa	-

Ominaista ruotsalaisille haaksirikoille on kuljetusalusten tuhoutuminen – yhtäkään sota-alusta ei menetetty. Haaksirikot ajoittuivat vuosiin 1916–17 ja Selkämerelle. Yli 30 sotatoimiin liittyvää tapausta viittaisi siihen, että sota verotti virallisesti puolueettoman Ruotsin Kauppalaivastoa tuimasti. Pohjanlahden ja Itämeren ylittävässä meriliikenteessä sotatoimet kohdistuivat aluksiin viimeistään niiden ylittäessä Ruotsin aluevesirajan – keulan ollessa suunnattuna itään tai avomerta kohti.

Menehtyneiden joukossa oli 13 suomalaista ja joukkoon mahtui myös Tanskan ja Norjan alamaisia. Uhrien määrää, 63 henkilöä, voidaan pitää varsin suurena. Tästä lukumäärästä naisten osuus oli yhdeksän henkilöä. Merisota Itämeren pohjoisosissa aiheutti tämän lisäksi menetyksiä Ruotsin rannikkomerenkululle. Näitä tapauksia ei ole huomioitu tässä esityksessä.⁴⁵

Tanskalainen alus 1915

Joitakin hajatietoja löytyy erään tanskalaisen aluksen haaksirikosta. Heikkisen tiedon mukaan tuhoutui vuoden 1915 purjehduskaudella kaksi ruotsalaista alusta ja tanskalainen höyrylaiva Ahvenanmaan Långskärin edustalla venäläisen miinanlaskija Ilmenin Pohjanlahden suojaksi laskemiin miinoin.⁴⁶ Näiden alusten nimistä ja haaksirikkojen päivämääristä emme ole löytäneet tietoja.

⁴⁵ Ks. Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914– 1920 1921, esim. 228–231, 258–259.

⁴⁶ Heikkinen 1975, 254.

Brittiläiset alukset 1919

Iso-Britannia menetti oheisen luettelon mukaan kesällä 1919 yhdeksän alusta haaksirikoissa Suomenlahden itäosissa:

Brittiläiset alukset, haaksirikot ja henkilötappiot vuonna 1919⁴⁷

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Haaksirikon paikka	Kuolleet (n)
Kuljetusalus	Volturnus	29.06.1919	Puumalasta luoteeseen	
Torpedovene	CMB 67A	18.08.1919	Kronstadt	
Torpedovene	CMB 65	18.08.1919	Kronstadt	3
Torpedovene	CMB 86	18.08.1919	Kronstadt	2
Hävittäjä	Vittoria	31.08.1919	Seiskarista itään	
Hävittäjä	Verulam	04.09.1919	Seivästö	9 ⁴⁸
Alus	ML-tyyppi	04.09.1919	Koivisto	
Alus	ML-tyyppi	04.09.1919	Koivisto	

Ominaista Ison-Britannian menetyksille on selkeä ajallinen ja alueellinen keskittäytyminen, koska sen laivasto-operaatiot liittyivät Viron avustamiseen, Suomen tukemiseen ja Neuvosto-Venäjän sotilaalliseen painostamiseen. Kokonaistappiot Suomenlahden pohjukassa olivat itse asiassa tässä esitettyjä lukuja huomattavasti suuremmat.⁴⁹

Norjalainen alus 1924

Heikkinen mainitsee myös tapauksen, jossa norjalainen alus haaksirikkoutui kymmenisen vuotta maailmansodan syttymisen jälkeen. Norjalainen höyryalus ajoi 21.9.1924 miinaan Suomenlahdella majakkalaiva Kallbådan itäpuolella ja upposi. Laivalla olleista 18 henkilöstä kaikki pelastuivat.⁵⁰

⁴⁷ Kronstadtin satamassa haaksirikkoutuneet torpedoveneet olivat lähteneet Koivistolta. Apalkovin mukaan torpedoveneiden numerot olivat: CMB. 24, CMB. 62 ja CMB. 79. Apalkov 1996, 46, ks. myös Watts 1990, s. 97, 142 ja Janarmo 1963, 113, kuvat sivuilla 109 ja 116.

⁴⁸ Toisen lähteen mukaan 29. Ekman 1983, 149. Sanomalehdistö välitti luvun 8 upseeria ja 16 miehistöön kuuluvaa, Åbo Underrättelser 5.9., 6.9. ja 10.9.1919.

⁴⁹ Bennettin tietojen mukaan menetti Ison-Britannian laivasto Itämerellä vuonna 1919 yhden kevyen risteilijän, kaksi hävittäjää, kaksi miinanraivaajaa, yhden sukellusveneen, kahdeksan torpedovenettä ja kolme apulaivaa. Bennett 1964, 228. Ks. myös Ekman 1983, 149. Risteilijä oli nimeltään Cassandra, kuolleiden määrän ollessa 11, <http://freepace.virgin.net/aim.direct>, 24.5.2000. Upottaminen lie-nee tapahtunut Suomenlahden eteläosissa. Sama oli asianlaita sukellusvene L55:n kohdalla, joka upotettiin 4.6.1919. Tapahtumapaikka oli Kaprionlahti ja menehtyneiden lukumäärä oli 38. Ekman 1983, 146.

⁵⁰ Heikkinen 1975, 199–200.

Omat upottamistapaukset

Monen aluksen upottajana toimi aluksen oma päällystö tai miehistö paikallisen sotilashallinnon käskemänä. Näin meneteltiin ylivoimaiseksi katsotun vihollisen lähestyessä eli perääntymisvaiheessa tai jopa sitä edeltävässä perääntymisen valmisteluvaiheessa. Ensimmäiset alusten menetykset Itämerellä voidaan ajoittaa elokuuhun 1914 ja ensimmäisiin tunteihin sodan syttymisen jälkeen. Ruotsin laivasto totesi 7.8.1914, että Visbystä tulleen tiedon mukaan Liepajaan matkalla oleva kuunari oli käynyt Liepajan redillä 5.8.1914 klo 9. Kuunarin oli kuitenkin ollut pakko kääntyä ja palata laituriiin kiinnittymisen ollessa mahdotonta, sillä kaikki sisääntuloväylät oli suljettu kahdella tai kolmella räjäytetyllä höyrylaivalla.⁵¹

Suomenlahden pohjoisosissa upotettiin tällä tavalla sotavuosina runsaasti aluksia. Asialla olivat venäläiset elokuussa 1914 ja huhtikuussa 1918, brittiläiset huhtikuussa 1918 sekä suomalaiset punakaartilaiset niinkään huhtikuussa 1918. Seuraavat oman miehistön, sotilashallinnon tai omien sotajoukkojen suorittamat upottamiset tapahtuivat vuosina 1914–18.

Oman miehistön suorittamat upottamiset vuosina 1914–18

Venäläisten suorittamat omat upotukset

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Höyryalus	Alcor	01.08.1914	Hangon satama
Höyryalus	Ravensburg	01.08.1914	Hangon satama
Sukellusvene	AG-11	03.04.1918	Hangon satama
Sukellusvene	AG-12	03.04.1918	Hangon satama
Sukellusvene	AG-15	03.04.1918	Hangon satama
Sukellusvene	AG-16 (ent. AG 13)	03.04.1918	Hangon satama
Emälaiva	Oland (ent. Irma)	03.04.1918	Hangon satama

Brittien suorittamat omat upotukset⁵²

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Sukellusvene	E1	03.04.1918	Harmaja
Sukellusvene	E9	03.04.1918	Harmaja
Sukellusvene	E8	04.04.1918	Harmaja
Sukellusvene	C26	04.04.1918	Harmaja
Sukellusvene	C27	05.04.1918	Harmaja
Sukellusvene	C35	05.04.1918	Harmaja
Emälaiva	Emilie	09.04.1918	Kuivasaaresta luoteeseen
Emälaiva	Cicero	10.04.1918	Päntäristä lounaaseen
Emälaiva	Obsidian	10.04.1918	Päntäristä lounaaseen

⁵¹ Chefen för Kustflottan, Högste befälhavaren över 1914–18 års kustflotta, Stadsexpeditionen, f.d. hemliga handlingar, serie B III, Krigsdagböcker 1914–15, vol. 1, Krigsarkivet, Tukholma.

⁵² Ks. esim. Sukellus Helsingin historiaan 1985, 66–69, <http://www.hylyt.net.10.2.2004>.

Punakaartin suorittamat omat upotukset Turun Otkantissa eli maantieteellisesti rajoitettu otanta

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Höyryalus	Sven Dufva	11.04.1918	Turku
Höyryalus	Pargas	11.04.1918	Turku
Höyryalus	Salo	11.04.1918	Turku
Höyryalus	Vellamo	11.04.1918	Turku
Höyryalus	Suomi	11.04.1918	Turku
Höyryalus	Soisalo	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Aili	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Mariehamn	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Attu I	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Attu II	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Nya Kraften	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Vasama	11.04.1918	Turku
Hinaaja	Vihuri	11.04.1918	Turku

Venäläiset räjäyttivät Hangon satamalaitteet elokuun ensimmäisinä päivinä 1914. Tämän lisäksi venäläiset upottivat hollantilaisen Alcorin ja saksalaisen Ravensburgin kaupungin länsisatamassa tarkoituksenaan sulkea sisääntuloväylän Hankoon.⁵³ Kun punaiset ja venäläiset joukot vetäytyivät vuonna 1918, toistui kuvio samankaltaisena monen muunkin sataman ja ankkuripaikan kohdalla. Turun Otkantissa upotettiin 13 takavarikoitua tai vuokrattua apualusta punaisten jättäessä kaupungin huhtikuussa 1918. Kyseiset alukset olivat hinaajia sekä matkustaja- että rahtialuksia. Kaupungin valtaajat yrittivät kunnostaa ainoan merkittävän Turussa olleen sota-aluksen eli tykkivene Giljakin, jota oli kaltoin kohdeltu punakaartin tai Itämeren laivaston toimesta joukkojen perääntyessä kaupungista. Suomen rannikoilla lojui noin 800 alusta: hylkyä tai upetetta Venäjän Itämeren laivaston suorittaman ”jäämarssin” jälkeen. Voidaan todeta sekä upotettujen että huonossa kunnossa olevien alusten löytyneen pitkin Suomen rannikkoa suurin määrin keväällä 1918. Punakaartin osuutta näihin tapahtumiin on ollut vaikeaa selvittää. Upotteiden ja toisin sotilaallisin perustein upotettujen alusten kohdalla on jäänyt selvittämättä myös mahdollisesti tapahtumiin liittyvät henkilötappiot. Punakaarti upotti aluksia Helsingissä, Kotkassa, kuten myös Heinolassa ja monella muulla paikkakunnalla. Ihmishenkiä menetettiin punaisten kaapatessa aluksia pakomatallaan itään, esim. höyryalus Astraeen valtausyrityksessä Helsingin satamassa 14.4.1918 menehtyi kolme miehistöön kuulunutta valkoisten kannattajaa. Porin seudulla joukot räjäyttivät pakoon lähtiessään Porissa,

⁵³ Vi minns Hangö del 1 1988, 247, 250–52, 258.

Upotettuja venäläisten sota-aluksia Porissa huhtikuussa 1918.

Reposaarella ja Mäntyluodossa olleita aluksia.⁵⁴ Kun saksalaisten laivojen maihin-nousuosasto lähestyi Hankoa 3.4.1918, upotettiin neljä venäläistä sukellusvenettä ja niiden Oland-niminen emälaiva.

Kenraali Rüdiger von der Goltzin joukkojen ja Viaporin maa- ja merilinnoituksen välillä 5.4.1918 solmitussa Hangon sopimuksessa taattiin Venäjän laivastolle vapaa kulku Helsingistä siinä vaiheessa kun ilmasto ja jäätilanne mahdollistaisi lähdön. Sopimus esti jatkossa Venäjän laivaston alusten valtaamisen tai upottamisen. Useat niistä laivoista, jotka osallistuivat edellä mainitulle vaivalloiselle ”jäämarsseille” Kronstadtin, eivät koskaan saavuttaneet päämääräänsä. Aluksista osa oli niin huonossa kunnossa, että ne jätettiin Suomeen.

Kun saksalainen laivasto lähestyi, päätti myös brittiläinen laivasto-osasto Helsingissä upottaa sukellusveneensä ja emälaivansa.⁵⁵

Saaliiksi otetut alukset vuosina 1916–19

Sotavuosina otettiin yli kaksikymmentä alusta saaliiksi Itämeren pohjoisosissa. Nämä laivat pysäytettiin Suomen aluevesillä tai niiden lähetyvillä. Sen jälkeen ne kaapat-tiin ja vietiin satamiin, joissa saksalaiset, suomalaiset tai venäläiset saalis-tuomioistuimet julistivat tuomionsa.

Venäjän Itämeren laivasto otti vuosina 1915–16 saaliiksi seuraavat saksalaiset alukset:

⁵⁴ Turun sataman historia 1999, 132, Rinta-Tassi 1986, 472, Heikkinen 1975, 152–154, Suomen vapaussota kuvissa, osa II, 1934, 71. Tuomi-Nikula 2000, 20, Malmberg 1983, 34–35, Satakunnan museon amanuessi Jouko Rädyn kirje Lars Westerlundille 9.4.1994, Visa Auvisen kirje tekijöille 5.7.2000. August Tuhkan maalaama taulu Suomen laivaston ensimmäisestä aluksesta esittää Giljakia. Öljyvärimaalausta säilytetään Merivoimien Esikunnassa Helsingissä. Kirjallisten lähteiden mukaan aluksen sisätiloissa oli saatu aikaan huomattavia vahinkoja käsikranaatein. Tämä estäisi näin ollen Giljakin kunnostamisen Suomen laivastolle, joten taulun todistusarvoa historiallisena lähteenä käyttöönnotolle voitaneen asettaa kyseenalaiseksi.

⁵⁵ Suomen vapaussota osa VII, 1922, 82–85 ja liite 1, Submarines of the tsarist navy 1998, 74, Wilson 1985, 210–11.

Saksalaisilta saaliiksi otetut alukset vuosina 1915–16:⁵⁶

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Höyryalus	Gerda Vith	24.10.1915	Pohjanlahti
Höyryalus	Frascati	29.10.1915	Pohjanlahti
Höyryalus	Stahleck	29.10.1915	Pohjanlahti
ja mahd. vielä saksalainen alus ⁵⁷		[myöh. kuin 24.10.1915]	Pohjanlahti
Höyryalus	Worms	17.07.1916 ⁵⁸	Pohjanlahti
Höyryalus	Lissabon	17.07.1916	Pohjanlahti
Höyryalus	Desterro	19.08.1916 ⁵⁹	Pohjanlahti

Kaikki saalisalukset kaapattiin Pohjanlahdella. Alukset olivat rahtilaivoja. Tämän lisäksi internottiin sodan sytyttyä kesällä 1914 Suomen satamissa olleet saksalaiset alukset miehistöineen. Tällöin Saksan kauppalaivasto menetti ainakin kaksi höyryalusla Helsingissä.

Seuraavat ruotsalaiset laivat otettiin saaliiksi vuosina 1916–19:

Ruotsalaisilta saaliiksi otetut alukset vuosina 1916–19

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Höyryalus	Wally	syyskuu 1915	Bogskär
Höyryalus	Piteå	30.07.1916	Selkämeri
Höyryalus	Themis	elokuu 1916	Selkämeri
Höyryalus	Presto	25.08.1916	Selkämeri
Höyryalus	Marta	19.05.1917	Selkämeri
Höyryalus	Lizzie	19.05.1917	Selkämeri
Höyryalus	Göta	19.05.1917	Selkämeri
Höyryalus	Eskilstuna III	01.06.1919	Seiskari
Höyryalus	Frej	04.09.1919	Hanko
Höyryalus	Eskilstuna III	20.09.1919	Suomenlahti

⁵⁶ Heikkinen 1975, 233, ks. myös Wilson 1985, 122, 159 ja Apalkov 1996, 96–97.

⁵⁷ Ks. Wilson 1985, 122.

⁵⁸ Erään toisen tiedon mukaan 11.07.1917, Bengt Sjöströmin kirje Åke Söderlundille 18.6.2000.

⁵⁹ Wilson antaa päivämääräksi 18.8. Wilson 1985, 159.

⁶⁰ Vi och världskriget No 2, 19.

Saksalaiset sotalaivat kaappasivat ruotsalaisilta Selkämerellä todennäköisesti kuusi yhteensä kymmenestä vuosina 1916–17 saaliiksi otetusta aluksesta. Suomalaiset sotilasviranomaiset takavarikoivat taas vuonna 1919 Suomenlahdella kaksi Ruotsin ja Pietarin välillä kulkenutta ruotsalaista rahtilaivaa. Aluksista toinen takavarikoitiin kahteen otteeseen.⁶¹

Saksalaiset ottivat vuonna 1918 seuraavat venäläiset tai suomalaiset alukset saaliikseen:

Suomalaisilta tai venäläisiltä saaliiksi otetut alukset vuonna 1918

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Jäänmurtaja	Tarmo	03.03.1918	Suomenlahti
Höyryalus	Baltic	07.03.1918	Ahvenanmaa, Jomalan Norrvik
Höyryalus	Ljod	07.03.1918	Ahvenanmaa, Jomalan Norrvik
Jäänmurtaja	Volynets	29.03.1918	Harmaja
Jäänmurtaja	Murtaja	05.04.1918	Saaristomeri
Höyryalus	Sadko (ent. Dragsfjärd)	05.04.1918	Saaristomeri
Tykkivene	Bobr	09.04.1918	Saaristomeri
Höyryalus	Mesen	09.04.1918	Saaristomeri
Höyryalus	Ilmen (ent. Prinzessin Sophie Charlotte)	09.04.1918	Saaristomeri
Höyryalus	Virgilia	09.04.1918	Saaristomeri
Venäläinen majakkalaiva, ⁶² kaksi hinaajaa ja proomu, jossa oli 1 259 merimiinaa		09.04.1918	Saaristomeri

Saksalaiset takavarikoivat keväällä 1918 maihinnousunsa yhteydessä varsin näyttävästi yksitoista venäläistä tai suomalaista alusta. Näistä preijattiin yhdeksän Saaristomerellä ja kaksi Suomenlahdella. Muitakin aluksia siirrettiin aseilla uhaten Saksan laivaston käyttöön. Myöskin Iso-Britannia oli saanut kokea vastaavaa sodankäyntiä. Saksalainen sukellusvene oli edellisenä vuonna kaapannut englantilaisia rahtialuksia Mäntyluodon edustalla.⁶³ Briteiltä saaliiksi otetut alukset vuonna 1917 olivat:

⁶¹ Janarmo 1963, 110–111, Åbo Underrättelser 3.6, 6.9, 18.9 ja 23.9.1919.

⁶² Ilmeisesti majakkalaiva Libavski. Ks. esim. Tuomi-Nikula 2000, 57, 167. Muitakin majakkalaivoja jäi saksalaisten takavarikoimiksi, sama teos, 55–57, Heikkinen 1975, 134, <http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>.

⁶³ Suomen vapaussota osa III, 1921, 235–236, osa VII, 1922, 78–81, Heikkinen 1975, 134.

Isolta-Britannialta saaliiksi otetut alukset vuonna 1917

Aluslaji	Aluksen nimi	Päivämäärä	Paikka
Höyryalus	Penpol	20.06.1917	Selkämeri
Höyryalus	Maggie	24.06.1917	Selkämeri

Ison-Britannian sotalaivat ottivat vuorostaan saaliiksi Suomenlahden itäperukassa kesällä 1919 kaksi neuvostovenäläistä hävittäjää ja yhden partioveneeseen.⁶⁴

Sodankäyntiin liittyvien haaksirikkojen kokonaislukumäärä

Oheisessa taulukossa on alustavia tietoja sodankäyntiin liittyvien haaksirikkojen kokonaislukumäärästä Itämeren pohjoisosissa vuosina 1914–22:

Sodankäyntiin liittyvät haaksirikot vuosina 1914–22

Vuosi	Venä- läiset	Suoma- laiset	Saksa- laiset	Ruotsa- laiset	Britti- läiset	Yhteensä
1914	7	2	-	4	-	13
1915	1	3	-	2	-	6
1916	8	9	3	15	-	35
1917	16	7	2	11	-	36
1918	-	4	4	-	-	8
1919	5	2	-	-	8	15
1920	-	-	-	-	-	-
1921	-	-	-	-	-	-
1922	-	1	-	-	-	1
Yhteensä	37	28	9	32	8	114

Venäläisten haaksirikot muodostavat suurimman ryhmän suomalaisten ja ruotsalaisten haaksirikkojen ollessa luvuiltaan pienemmät. Yhdessä edellä mainitut haaksirikot muodostavat yli 80 % kaikista alusten menetyksistä. On kuitenkin selvästi havaittavissa Venäjän kärsineen raskaimmat tappiot sen menettäessä ainakin kaksi taistelulaivaa, kolme risteilijää, neljä torpedovenettä ja kuusi sukellusvenettä. Tuhoisin yksittäinen menetys oli risteilijä Palladan haaksirikko syksyllä 1914. Tappiot olivat lähes 600 miestä. Suurin osa menetyksistä ajoittui kuitenkin vuosiin 1916–17, jolloin runsas puolet alusten haaksirikoista tapahtui.

⁶⁴ Bennett 1964, 229, Ekman 1983, 145.

Surmansa saaneiden lukumäärä

Andrei Lukoškovin arvioiden mukaan Venäjän Itämeren laivasto menetti 2 500–3 000 henkilöä vuosina 1914–17. Venäjän vallankumouksellisen puna-armeijan laivastosta hän toteaa tappioiden olleen vuosina 1917–22 vähintään 500 miestä. Saksan ja Ison-Britannian henkilötappioista Lukoškov mainitsee, että saksalaisia menehtyi ainakin 162 ja brittiläisiä vähintään 49 henkilöä. Kokonaistappioiden suuruusluokan hän määrittää, kuten esittelyn alussa jo mainittiin, noin 4 000 henkilöksi. Tämä tarkoittanee sitä, että Saksa ja Iso-Britannia olisivat yhdessä menettäneet noin 500 miestä.

Lukoškovin käyttämä arvioimismenetelmä perustuu siihen, että joissakin tapauksissa surmansa saaneiden määrä on tiedossa. Näiden tietojen pohjalta hän on laskenut tähän ryhmään kuuluvien alusten keskimääräisen henkilötappioluvun. Kertomalla tällä tavalla saadun keskiarvon haaksirikkoutuneiden alusten lukumäärän kanssa, on sen jälkeen voitu päätyä henkilötappioiden kokonaisarvioon. Tämä arviointimenetelmä on yleisesti ottaen toimiva, olettaen, että jokaiseen haaksirikkoon liittyy henkilötappioita. Näin ei kuitenkaan aina ollut, koska osa aluksista haaksirikkoutui menettämättä yhtäkään miestä. Kun luetteloista puuttuu tietoja menehtyneiden lukumäärästä, kuvanee tämä seikka joissakin tapauksissa sitä, ettei henkilötappioita syntynyt. Toivoisimme arviointimenetelmän huomioivan tämän, sillä se vähentää tappiolukua. Lukoškovin arvioon Venäjän Itämeren laivaston henkilötappioiden kokonaislukumäärästä on vaikuttanut myös risteilijä Palladan upotuksessa syntyneet ilmeisen poikkeuksellisen suuret tappioluvut. Näyttäisi siltä, että muiden alusten henkilötappiot olivat huomattavasti pienemmät. Toisaalta on huomioitava, että olemme karsineet pois muutamia haaksirikkoutuneita aluksia Lukoškovin luettelosta sillä perusteella, että ne eivät täytä käyttämäämme alueellista rajauskriteeriä. Koska Lukoškovin arvio perustuu myös näihin aluksiin, on hänen esittämänsä tappioluku suurempi. Nähdäksemme tämän seikan merkitys on kuitenkin vain vähäinen.

Selvää on, että Lukoškovin arvio Saksan ja Iso-Britannian haaksirikkojen henkilötappioista on luvultaan liian suuri. Saksalaisia ja brittiläisiä olisi hänen arvionsa mukaan menehtynyt yhteensä noin 500 henkilöä. Ison-Britannian miehistötappioista vuonna 1919 on kuitenkin tarkat tiedot. Haaksirikoissa ja taistelutoiminnassa kuoli vuonna 1919 Suomenlahden itäosien laivasto-operaatioissa 17 upseeria ja 107 miehistöön kuuluvaa eli yhteensä 124 henkilöä.⁶⁵ Saksalaisten haaksirikkojen yhteydessä lienee menehtynyt noin 200 henkilöä. Todennäköisesti surmansa sai yhteensä noin 320 saksalaista ja brittiä eikä läheskään viittäsatua. Näyttää siltä, että Lukoškovin esittämät arviot henkilötappioista ovat saksalaisten ja brittiläisten osalta kolmanneksen syntyneitä tappiolukuja suurempia.

⁶⁵ Bennett 1964, 228. Tämän lisäksi ottivat venäläiset kolme upseeria ja kuusi miehistöön kuuluvaa jäsentä vangeiksi. Toisen tiedon mukaan tappiot koostuivat 16 upseerista ja 107 miehistöön kuuluvasta. Ekman 1983, 149.

On siis mahdollista, että Lukoškovin arvioon Venäjän Itämeren laivaston henkilö-
tappioista vuosina 1914–17 sisältyy samantapainen yliarviointi kuin Saksan ja Ison-
Britannian osalta. Toisaalta on otettava huomioon, että Lukoškov tuntee venäläiset
haaksirikot erityisen hyvin ja että toistaiseksi tunnistamatta jääneet haaksirikot
nostavat henkilötappioiden lukuja. Nykytietojen pohjalta olemme kuitenkin tulleet
siihen käsitykseen, että Venäjän Itämeren laivasto olisi vuosina 1914–17 todennä-
köisesti saattanut menettää korkeintaan noin 2 000 miestä. Lukoškovin arvio val-
lankumouksellisen puna-armeijan laivaston tappioista on sen sijaan mielestämme
osuvampi.

Nykytietojen mukaan yli 60 suomalaista merisodassa Itämeren pohjoisosissa.
Muilla vesillä menehtyneiden suomalaisten lukumäärän on Helge Heikkinen arvioi-
nut huomattavasti suuremmaksi.⁶⁶ Myös ruotsalaisten henkilötappiot Itämeren poh-
joisosissa lienevät verrattavissa suomalaisten menetyksiin samalla alueella.

Kokonaisuutena olisi sodankäyntiin liittyvien haaksirikkojen yhteydessä Itäme-
ren pohjoisosissa vuosina 1914–19 menehtynyt korkeintaan 2 500 venäläistä, noin
200 saksalaista ja noin 130 brittiläistä eli yhteensä vajaa 3 000 henkilöä.

⁶⁶ Kauppa-aluksilla kuoli vuosina 1914–22 Heikkisen tiedon mukaan yhteensä 259 Suomen kansalais-
ta. Heikkinen 1975, 314.

SUKELLUSVENE BARSIN HENKILÖTAPPIOT TOUKOKUUSSA 1917

Mitä miehistöluettelot kertovat surmansa saaneista

Lars Westerlund

Kuten artikkelista "Kuolema merellä" ilmenee, lienee yli 2 500 venäläistä merimiestä menehtynyt sodankäyntiin liittyvissä haaksirikoissa Itämeren pohjoisosissa. Näistä olisi todennäköisesti mahdollista laatia jokseenkin kattavat uhrien nimiluettelot, sillä haaksirikkoutuneiden alusten miehistöluettelot löytynevät Venäjän laivaston arkistosta Pietarista. Koska tällaiset surmansa saaneiden henkilöluettelot tulisivat hyvin laajoiksi, ja koska nämä sotasurmat eivät yleensä välittömästi liity Suomen sota-tapahtumiin, valaisen esimerkinomaisesti sukellusvene Barsin haaksirikon henkilö-tappioita. Tämä vedenalainen alus upposi miehistöineen todennäköisesti 28.5.1917 Ahvenanmaasta luoteeseen. Venäläiset sukellusveneet Bars, Gepard, Vepr ja Volk olivat 17.5.1918 lähteneet Räävelistä (Tallinnasta) partioimaan Ruotsista lähteviä merireittejä Suomenlahden suulle, jolloin Bars arvattavasti tuhoutui saksalaisten alusten laskemiin ns. "sukellusvenelohikäärmeisiin" ja pudotettuihin syvyyspommeihin Hävringen lahdessa Norrköpingin edustalla.¹ Haaksirikkoutuneen sukellusveneen hylkyä ei tiettävästi ole löytynyt.

Barsin miehistöluettelo julkaistiin kesällä 1917 Helsingin matruusiklubin lehdessä Morjak ja sen sisältämiä henkilötietoja on käytetty artikkelin lähdepohjana. Luettelossa on nimitietojen lisäksi myös palvelusasema- ja kotipaikkatietoja.²

Miehistön toimenkuva

Barsin miehistö käsitti 38 henkilöä, jotka jakautuivat toimenkuvansa mukaan seuraavasti:

Toimenkuva	Lukumäärä (n)
Ylin päällystö	3
Konepuoli	10
Sähköpuoli	7
Ohjauspuoli	5
Aseistuspuoli	8
Huoltopuoli	5
Yhteensä	38

¹ Ekman 1983, 133, 337, Polmar-Noot 1991, 24. Gregerin tiedon mukaan Bars olisi tuhoutunut jo 24.5.1917, Greger 1970, 36–37.

² Obstožatelnyi spisok komandy podvodnoi lodki "Bars" pogibšei v Baltiskom more 1917, 100–102.

Ylin päällystö koostui alusten komentajasta, vanhempi luutnantti Iljinskistä, vanhemmasta upseerista, luutnantti Remmertistä, ja esikuntaupseerista, luutnantti Staševskista. Päällystöön kuului myös miinaupseeri, mitšman (vanhempi aliupseeri) Možževitinov. Ylläolevassa taulukossa on hänet kuitenkin katsottu kuuluvan etupäässä aluksen aseistuspuoleen.

Aluksen konepuoli on käsittänyt kymmenen miestä eli noin neljänneksen miehistöstä. Huomiota herättää sähköpuoli, sillä aluksessa oli seitsemän sähkömiestä. Tämä kuvaa sähköisten generaattoreiden ja aluksen sähköjärjestelmän suurta merkitystä. Koska dieselmoottorit ja generaattorit muodostivat yhtenäisen kuljetusjärjestelmän, voidaan todeta, että pelkästään alusten kuljetusvoiman tuottamiseen tarvittiin 17 miestä. Ohjauspuolen vahvuus oli viisi miestä, mitä merkitsee sitä, että aluksen ohjattu liikkuminen vaati kahdenkymmenen kahden miehen ynnä komentavan upseerin panoksen, mikä on 2/3 miehistön vahvuudesta.

Aluksen aseistuspuoli käsitti seitsemän torpedomiestä ja yhden tykkimiehen. Aseanimityksen mukaan torpedomiesten päätehtävänä oli huolehtia torpedojen varastoinnista, huollosta, toimikuntoon asentamisesta ja laukaisemisesta. Loput miehistöstä voidaan katsoa kuuluneen huoltopuoleen. Se oli melko kirjava ryhmä, johon laskettiin kuuluvaksi sanitäärialiupseeri, kaksi radiosähköttäjä, kokkina toimiva matruusi ja märssypoika.

Kotipaikkajakautuma

Olisi ehkä ollut odotettavissa, että Barsin miehistö olisi etupäässä ollut kotoisin Venäjän Itämerenpuoleisista kuvernementeista. Näin ei kuitenkaan ollut, sillä aluksen miehistö jakaantui kotikuvernementtiensa osalta seuraavasti:

Kotikuvernementti	(n)
<i>Pohjois-Venäjä</i>	
Pietari	4
Novgorod	3
Pihkova	2
Aunus	2
<i>Baltia</i>	
Viro	2
Kuurinmaa	1
<i>Valko-Venäjä</i>	
Vitebsk	2
Tšernigov	2
Minsk	1

<i>Moskovan alue</i>	
Rjazan	3
Tver	2
Moskova	1
Vladimir	1
Tula	1
<i>Euroopan puoleisen Venäjän itäosa</i>	
Vjatka	2
Nižni Novgorod	1
Kostroma	1
<i>Etelä-Venäjä</i>	
Kursk	2
Saratov	2
<i>Ei tietoa</i>	3
Yhteensä	38

Taulukosta selviää, että miehistön edustajat tulivat jokaisesta Venäjän Euroopan puoleisesta osasta: yksitoista Pohjois-Venäjältä, kolme Baltiasta, viisi Valko-Venäjältä, kahdeksan Moskovan alueelta, neljä Euroopan puoleisen Venäjän itäosasta ja neljä Etelä-Venäjältä. Noin kolmannes oli kuitenkin kotoisin joko Pietarista ja sen lähikuvernementeista tai Baltiasta.

Vanhempi sähkömies Ivan Kekkonen on saattanut olla suomalainen, joskin tieto hänen kotipaikastaan puuttuu.

Sosiaalinen tausta

Barsin miehistöluettelo ei kerro mitään miehistön siviiliammateista, joten sen perusteella ei ole mahdollista selvittää heidän sosiaalista taustaansa. Joitakin otaksumia siitä voidaan kuitenkin tehdä. Tiedetään, että talonpoikien osuus vuosina 1904–16 oli huomattavasti alhaisempi Venäjän laivastossa kuin armeijassa. Tämä johtui siitä, että laivaston johto katsoi tarvitsevansa teolliseen toimintaan ja teknillisiin laitteisiin tottuneita miehiä ja tästä syystä miehistö otettiin etupäässä teollistuneilta alueilta.

Seurauksena valikoivasta rekrytoinnista matruuseista vain kolmannes ja merisotilaista vain neljännes oli taustaltaan talonpoikia, kolmannes oli tehdastyöläisiä, samalla kun loppuosa koostui sekalaisesti palkatuista kuten mm. merimiehistä, ahtaajista, telakkatyöläisistä, käsityöläisistä, rakennustyömiehistä yms. Ehkä noin yhdeksän kymmenesosaa matruuseista ja merisotilaista oli lukutaitoisia. Ikärakenne oli nuorehko, sillä melkein puolet oli alle 23-vuotiaita.³

³ Mawdsley 1978, 6–7, 158–159.

Näiden yleistietojen pohjalta voidaan otaksua, että valtaosa Barsinkin miehistöstä edusti sosiaaliselta koostumukseltaan teollisia ja kuljetusteknillisiä ammatteja. Suurin osa sukellusveneen miehistöstä koostui Morjakissa julkaistujen valokuvien perusteella miehistä, joiden ikä oli 20–30 vuotta.

Mitä Barsin miehistöluettelo kertoo surmansa saaneista?

Barsin miehistöluettelon tietojen perusteella ei ole mahdollista tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä venäläisten sota-alusten henkilötappioista Itämeren pohjoisosissa ensimmäisen maailmansodan aikana. On epäselvää missä määrin Barsin miehistöluettelo edustaa Venäjän Itämeren-laivaston henkilöstöä yleensä ja erityisesti niissä surmansa saaneita.

Sukellusvenelaivueet muodostivat arvostetun erikoisasetelajin, johon rekrytoitiin valikoitua henkilöstöä. Sen johdosta Barsinkin miehistö oli todennäköisesti keskivertoa koulutetumpi, pätevämpi ja taitavampi. Barsin miehistöön oli todennäköisesti myös seulottu mielialtaan soveltuvien aines. Sukellusvenelaivaston pääasema komentokeskuksineen, varastoineen ja huoltamoineen oli Rääveli (Tallinna), joka toimi myös henkilöstön koulutuspaikkana. Rekrytointialueena palveli koko Euroopan-puoleinen Venäjä eivätkä pelkästään Itämeren rannikkokuvernementit. Todennäköistä kuitenkin on, että Venäjän Itämeren-laivaston henkilökunta Barsin miehistön tapaan tuli Euroopan-puoleisen Venäjän eri osista, joskin Itämeren-puoleiset kuvernementit olivat josain määrin yliedustettuja. Joka tapauksessa Barsin miehistöluettelo valaisee yhden onnettoman sota-aluksen henkilökunnan toimenkuvia, kotipaikkakuntia ja lopulta hyisiä kuolemankohtaloita Suomen aluevesien lähetyvillä.

Liite: Sukellusvene Barsin henkilötappiot 24.5.1917⁴

Asema	Sotilasarvo	Nimi	Kuvernementti
Komentaja	Yliluutnantti	Nikolai Nikolajevitš Iljinski	Kursk
Vanh. upseeri	Luutnantti	Aleksandr Aleksandrovitš Remmert	Pietari
Esikuntaupseeri	Luutnantti	Dmitri Arsenjevitiš Staševski	(ei tietoa)
Torpedoupseeri	mitšman	Nikolai Nikolajevitiš Možževitinov	(ei tietoa)
Konemestari		Vasili Aleksejevitiš Veselovski	Nižni Novgorod
Perämies-pursimies		Ivan Jakovlevitiš Boitšenko (Bointšenko)	Kursk
- " -		Vladimir Vasiljevitiš Kuzmin	Novgorod
- " -		Filip Osipovitiš Bezdeneznyh	Vjatka
- " -		Karl Eduardovitiš Ekka	Kuurinmaa
Perämies		Ivan Jegorovitiš Romanov	Pietari
1. lk sähköaliupseeri		Vasili Vasiljevitiš Lopatin	Saratov
- " -		Iosif Mihailovitiš Kovaljovski (Osip Mihailovitiš)	Vitebsk
2. lk sähköaliupseeri		Aleksei Fjodorovitiš Bobrov	Novgorod
Vanhempi sähkömies		Andrian Zaharovitiš Artemtšik (Arteltjin)	Minsk
- " -		Andrei Prokofjevitiš Pimenov (Pirnov)	Tula
- " -		Pjotr Iljitš Šiškin	Vjatka
- " -		Ivan Pavlovitiš Kekonin (Ivan Matjevitiš Kekkonen)	(ei tietoa)
Vanhempi tykkimies		Vasili Antonovitiš Solomatin (Salonatin)	Rjazan
2. lk sanitäärialiupseeri		Ivan Bogdanovitiš Nikiforov	Pihkova
1. lk radiosähköttäjäaliupseeri		Sergei Petrovitiš Serov	Kostroma
- " -		Aleksandr Ivanovitiš Uvarov	Aunus
1. lk konemiesaliupseeri		Pjotr Polikarpovitiš Balašev (Balakejev)	Pietari
- " -		Dmitri Nikolajevitiš Baklažkin (Baklaškin)	Tver
2. lk konemiesaliupseeri		Sergei Grigorjevitiš Sidorov	Novgorod
- " -		Pavel Jakovlevitiš Alanov	Vladimir
1. lk torpedoaliupseeri		Gavril Mihailovitiš Gorelov	Moskova
- " -		Grigori Dmitrijevitiš Tšelomov (Jakov Petrovitiš Tšelomov)	Aunus

⁴ Luettelo julkaistiin helsinkiläisessä Morjak-lehdessä vuonna 1917. Venäjän laivaston arkistossa on toinen miehistöluettelo, jonka henkilötiedot eräissä tapauksissa poikkeavat Morjakin julkaiseman luettelon tiedoista. Sen tiedot ovat suluissa. TGAVMF, Fond 417, opis 4, delo 2180, asiakirja 226 ja asiakirja 6000, sivu 326.

1. lk torpedokonemies	Johann Karlovitš Nahkur (Nahler)	Viro
- " -	August Ivanovitš Kiljak (Kajjak)	Pietari
- " -	Vasili Ivanovitš Glazov	Rjazan
- " -	Prokopi Fedotovitš Medvedev	Rjazan
1. lk matruusi	Tit Lukitš Danko	Tšernigov
1. lk moottorimiesaliupseeri	Grigori Dmitrijevitš Šušara (Šušura)	Tšernigov
Moottorimies	Nikolai Ivanovitš Kozyrev	Tver
- " -	Nikolai Vladimirovitš Kremkov (Kreškov)	Pihkova
- " -	Johann Augustovitš Luzenberg	Viro
- " -	Jegor Pavlovitš Polumordvinov	Saratov
Märssypoika	Pavel Porfirjevitš Smoljak	Vitebsk

Laivaston arkiston luettelossa ovat vielä:

- Karl Edvardovitš Joks
- 1. lk. matruusi Nikolai Ivanov
- 1. lk. torpedokonemies Nikolai Fedotov

Morjakin luettelossa on 38 ja laivaston arkiston luetteloissa 36 henkilöä.

VENÄJÄN LAIVASTON SOTASURMAT AHVENANMAALLA VUOSINA 1914–18

Kenneth Gustavsson

Vaikka Ahvenanmaa oli vuodesta 1856 eteenpäin ollut demilitarisoitu vyöhyke, on tunnettu tosiasia, että ensimmäinen maailmansota merkitsi huomattavaa taukoa demilitarisoinnissa ja että saarella oli runsaasti venäläisiä joukkoja ja mittavia linnoituksia. Tiedetään myös että sotavuosina Ahvenanmaalla menetettiin suhteellisen paljon ihmishenkiä ennen kaikkea sen vuoksi, että aluksia ajoi miinoihin. Vaikka näistä tapahtumista on kirjoitettu, ei aikaisemmin kuitenkaan ole millään tavalla pyritty selvittämään sitä, kuinka paljon ihmishenkiä kaikkiaan menetettiin, erityisesti venäläisten joukoissa.

Koska viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana uutta lähdemateriaalia on tullut esiin, voidaan tällainen yhteenveto nyt tehdä. Näyttää siltä, että venäläisten sodanaikaiset tappiot Ahvenanmaalla olivat vähintään 105 miestä, joiden lisäksi voidaan laskea ainakin viisi siviiliä perheenjäsentä. Näistä useimmat tunnetaan nimeltä, joidenkin kohdalla tiedetään myös syntymävuosi ja -paikka.

Seuraavassa aineistossa tapahtumat on rajattu ajallisesti vuosiin 1914–18, toisin sanoen aikaan, jolloin venäläiset joukot olivat maakunnassa, kun taas maantieteellisesti tapahtumat rajaa alue, joka käsittää niin kutsutun Ahvenanmaan vyöhykkeen. Tärkeimmät tapahtumat selostetaan erikseen niin, että olosuhteet ja tausta selvitetään. Vertailun vuoksi aineistossa nostetaan esille myös muut kuolemantapaukset, jotka voidaan suoraan liittää sotaan.

Demilitarisointia ja diplomatiaa

Krimin sodan jälkeisissä rauhanneuvotteluissa, joita Englanti ja Ranska kävivät Venäjän kanssa Pariisissa vuonna 1856, Venäjä pakotettiin allekirjoittamaan sopimus, jonka mukaan se ei tulevaisuudessa linnoittaisi Ahvenanmaata. Ruotsi, joka ei ollut mukana neuvotteluissa, oli kysymyksessä aloitteentekijä, koska venäläisten käsissä olevat saaret koettiin konkreettisena uhkana pääkaupunkia, Tukholmaa, kohtaan. Seuraavien 50 vuoden aikana venäläiset suureksi osaksi kunnioittivat tätä ”Ahvenanmaaservituuttia”, joka siis koski pelkästään maalla olevia rakennuksia ja laitteita. Itämeren suhteellisen rauhallinen tilanne kuitenkin muuttui vuosien 1904–05 Venäjän-Japanin sodan jälkeen. Sota oli katastrofi Venäjälle, joka menetti melkein koko Itämeren laivastonsa samaan aikaan kun Saksa alkoi esiintyä mahdollisena tulevana vihollisena.

Venäjä suuntasi sen vuoksi mielenkiintonsa Ahvenanmaalle, jolla oli tärkeä strateginen asema keskellä pohjoista Itämeren. Siihen oli sitäkin enemmän aihetta kun ilmeni, että saaret palvelivat nyt vallankumouksellisten henkilöiden ja painotuotteiden salakuljetusreitteinä Ruotsista Suomeen. Ensimmäiset yritykset todella konkreettisesti muuttaa Ahvenanmaan asemaa tehtiin 1906, mutta etenkin Ruotsin vastalauseiden takia asiassa pidettiin hyvin matalaa profiilia. Venäjä yritti sen sijaan erilaisilla diplomaattisilla keinoilla saada takaisin saarten täydellisen hallinnan. Vuonna 1907

Saksan kanssa solmittu salainen Itämeren-sopimus johti puolestaan suurempaan Itämeren konferenssiin keväällä 1908, mutta sen tulokset eivät Venäjän kannalta olleet sen toiveiden mukaisia. Käytännössä kesti maailmansodan puhkeamiseen vuonna 1914, ennen kuin venäläiset joukot uudestaan pystyivät ottamaan Ahvenanmaan hallintaansa, tällä kertaa Englannin ja Ranskan hiljaisella hyväksynnällä.

Venäläiset joukot Ahvenanmaalla

Venäläisten varustautuminen Ahvenanmaalla aloitettiin siis pienessä mitassa jo kesällä 1906, jolloin pataljoonan verran merijalkaväkeä tuotiin Prästön saarelle, toisin sanoen vanhalle Bomarsundin aikaiselle linnoitusalueelle. Alueelle pystytettiin myös pieni radioasema yhteyden ylläpitämiseksi laivaston kanssa. Tarkoituksena oli vahvistaa keisarikunnan uloimpien rajojen vartiointia länttä vastaan ja samalla estää salakuljetus, mutta kansainvälisten protestien seurauksena merijalkaväki vedettiin pois elokuun aikana. Radioasema jäi kuitenkin paikoilleen ja se oli purjehduskausina mienhitettynä aina sodan puhkeamiseen asti. Venäjän laivasto kärsi jo tässä vaiheessa ensimmäiset menetyksensä Ahvenanmaalla. 30.8.1906 kaksi asemalle sijoitettua miestä hukkui ollessaan lähivesillä huvipurjehduksella, kun voimakas tuulenpuuska kaatoi veneen. Ruumiit löydettiin myöhemmin ja molemmat on tiettävästi haudattu Prästön saarelle.¹

Sillä välin, vuoteen 1914 asti, Venäjän laivasto piti joka kesä Ahvenanmaalla sotilaallisia mittauskomennuskuntia, jotka sekä kartoittivat Manner-Ahvenanmaata että merkitsivät karttoihin salaisia väyliä ja ankkurointipaikkoja laivaston tulevia tarpeita varten.

Sodan puhkeaminen 1. elokuuta 1914 merkitsi Ahvenanmaalle suuria muutoksia. Saarten yhteys ulkomaailmaan katkesi lähes kokonaan; liikenne oli rajoitettua ja ulos suuntautuvat matkat olivat tarkkaan valvottuja. Jopa alueen sisäistä liikkumisvapautta rajoitettiin siten, että laajat vesialueet muuttuivat kielletyksi alueeksi, jossa siviileillä ei ollut oikeutta kalastaa tai muuten liikkua. Ensimmäisenä sotasyksynä sotilaallinen tilanne oli kuitenkin vielä rauhallinen. Puolustus lisäsi vain Itämeren laivaston eri yksiköitä, jotka ajoittain olivat saaristossa. Manner-Ahvenanmaalla lienee ollut vain vähäinen viestijoukko.

Vuoden 1915 alussa Venäjän laivasto perusti Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman, jonka esikuntatoiminnot sijoitettiin Turkuun². Tästä eteenpäin Ahvenanmaan ja Saaristomerén puolustus sai huomattavasti kiinteämmän muodon. Kevään aikana toteutettiin radio- ja rannikkovartioiden järjestelmä ympäri koko saariston, osaksi vihollistiedustelua varten ja osaksi yhteyden pitämiseksi oman laivaston kanssa. Manner-Ahvenanmaalle sijoitettiin komentaja ja huhtikuussa sinne siirrettiin puolitoista komppaniaa meripataljoonasta. Myöhemmin lisättiin jalkaväkeä, joka joulukuussa 1915 käsitti kolme komppaniaa, konekiväärikomennuskunnan sekä kevyen kenttäpatterin. Yksinkertaisia kenttälinoituksia rakennettiin joillekin paikoille. Saaristoasema sai myös

¹ Gustavsson 1991a, 124–125.

² Katso tarkempia tietoja Ahvenanmaasta ja venäläisten saaristoasemasta: Isaksson 1983; Amirhanov 1995 ja Halén 2001.

joitakin aluksia, mm. torpedo- ja vartioveneitä sekä joitakin vanhempia tykkiveneitä, asemapaikkoinaan vaihtelevasti Maarianhamina tai Degerby. Maarianhaminassa oli myös sukellusveneitä sekä emälaiva. Nämä olivat kuitenkin suoraan Itämeren laivaston alaisuudessa.

Suuri varustautuminen alkoi kuitenkin vuonna 1916. Ennen kaikkea panostettiin rannikkopuolustukseen ja luotiin kymmenen kiinteää rannikkopatteria, joissa oli kaikkiaan 34 raskasta tykkiä. Rakennustöistä vastasivat siviiliyritykset, joista hankolainen Granit OY oli merkittävin. Merivoimien lentotoimintaa varten perustettiin ensimmäisen luokan lentoasema Föglön Granbodaan ja toisen luokan lentoasema Eckeröhön. Lisäksi Saltvikiin oli rakenteilla pieni asema. Ilmapuolustusta varten oli Föglössä ilmatorjuntapatteri, lisäksi oli yksittäisiä ilmatorjuntatykkejä Maarianhaminassa ja Herrössä. Niiden lisäksi rakennettiin joitakin ilma-valvontavartiostoja ulkosaaristoon.

Manner-Ahvenanmaan puolustusta varten lähetettiin helmikuussa 1916 maakuntaan jalkaväkeä: Upseeritarkk'ampujakoulun tarkk'ampujarykmentti. Rykmentti koostui neljästä pataljoonasta, joissa oli 90 upseeria ja noin 4 000 miestä ja se sijoitettiin pääasiallisesti Jomalaan ja Hammarlandiin. Sen johdolla rakennettiin hyvin kattava kenttälinnoitusten ja tukikohtien järjestelmä, johon kuului 6,5 km ampumahautoja ja 20 km piikkilankaesteitä. Suurimman osan vuotta 1917 vahvuudet pysyivät samankaltaisina. Vallankumouksen jälkeen linnoitusten rakentamistahti alkoi kuitenkin hiipua ja syksyn aikana työt pysähtyivät kokonaan. Joulukuussa 1917 venäläiset alkoivat vetää joukkojaan Ahvenanmaalta, vaikkakin siellä oli seuraavan vuoden helmikuussa vielä lähes 1 700 miestä jäljellä. Useat heistä joutuivat saksalaisten vangeiksi maaliskuun 1918 alkupuolella.

On edelleen epäselvää, mikä venäläisten vahvuus Ahvenanmaalla suurimmillaan oli. On arvioitu, että syksyllä 1917 luku oli 6 375 miestä, jonka ehkä voidaan ajatella täsmäävän Manner-Ahvenanmaata ajatellen.³ On kuitenkin epävarmaa, sisältyvätkö tähän lukuun myös Ahvenanmaan saaristossa olleet joukot. Esimerkiksi tammikuussa 1918 laskettiin, että venäläisten joukkojen määrä oli lähes 500 pelkästään Kökarissa ja Föglössä.⁴ Ei pidä myöskään unohtaa sellaisia yksiköitä, jotka olivat vain ajoittain sijoitettuina Ahvenanmaalle ja jotka eivät olleet Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman alaisuudessa. Esimerkkinä tällaisista yksiköistä olivat sukellusvenet. On siksi todennäköisempää, että venäläisten joukkojen kokonaismäärä oli toisinaan 7 000–8 000 miestä.

Sodan eteneminen

Sotatapahtumat Ahvenanmaan vyöhykkeellä vuosina 1914–18 voidaan yleispiirteittäin jakaa kolmeen vaiheeseen. Ensimmäinen ajoittuu syksyyn 1914 ja kevääseen 1915, jolloin suuri määrä saksalaisia pinta-aluksia liikkui useita eri kertoja pohjoisella Itämerellä, Ahvenanmerellä ja Selkämerellä. Syksyn aikana ei kuitenkaan esiintynyt varsinaisia taistelutoimia, lukuun ottamatta saksalaisten toimeenpanemaa Bogskärin

³ Auvinen 1999, 46.

⁴ Föglön nimismiehen kirje 16.1.1918 maaherralle, BD 30.18, Föglön nimismiesten arkisto, kirjekonsepti 1918, Da7, Ål.LA.

majakan tuhoamista syyskuun alussa. Toukokuussa 1915 saksalaiset sitten toteuttivat tunnetun hyökkäyksensä Utöhön, joka ei tosin varsinaisesti koskenut Ahvenanmaata, mutta joka lienee ollut konkreettisena syynä sitä seuranneeseen voimakkaaseen linnoittamiseen.

Toinen vaihe alkoi keväällä 1916, jolloin saksalaiset toteuttivat joukon operaatioita pohjoisessa. Suuria hyökkäysmiinoitteita laskettiin Ahvenanmaan eteläpuolelle ja saksalaiset sukellusveneet partioivat sekä Ahvenanmerellä että Selkämerellä upottaen löytämänsä siviilialukset. Kauppasotaan yhdistettiin sukellusveneiden asettamat pienet taktiset miinoitteet Ahvenanmaan eteläisen saariston tärkeillä väylillä, miinoitteet, jotka vuosina 1916 ja 1917 aiheuttivat monia ihmishenkien menetyksiä. Vielä yhtenä osana näitä operaatioita saksalaiset lähettivät zeppeliinin tiedustelutehtäviin Ahvenanmaalle saakka. Se pudotti pommeja maakuntaan kahteen otteeseen.

Kolmas ja viimeinen vaihe ajoittuu talveen 1918 ja sitä voidaan kuvata osana mannermaalla käytyä sisällissotaa. Helmi- ja maaliskuuhun sijoittuu erityisen monimutkainen sotilaallisten ja poliittisten tapahtumien vyyhti, johon oli sotkeutunut viidenlaisia joukkoja neljästä eri maasta: maassa olevat venäläiset, valkoinen Nystadskåren (Uudenkaupungin vapaajoukot), punaisia joukkoja Turusta, ruotsalaisia joukkoja sekä saksalaisia joukkoja. Nämä kaaosmaiset tapahtumat vaativat paljon ihmishenkä, mutta määrä oli kuitenkin pienempi kuin edeltäneinä vuosina. Toukokuun puolivälissä 1918 saapuivat vihdoinkin vakinaiset suomalaiset joukot, jotka jäivät sitten Ahvenanmaalle ainakin syksyyn 1921 asti.

Keskustelut venäläisten linnoituksista Ahvenanmaalla alkoivat jo keväällä 1918 johtaen vähitellen kansainväliseen sopimukseen uudistetusta demilitarisoinnista. Ahvenanmaa jaettiin Suomen, Ruotsin ja Saksan kesken kolmeen vyöhykkeeseen joissa varustukset hajotettiin keväällä ja kesällä 1919. Tätä tarkoitusta varten Ruotsi toi Ahvenanmaalle suhteellisen suuren hävitysosaston, kun taas Suomi ja Saksa käyttivät sotilaallisen työnjohdon ja siviilityövoiman yhdistelmää.

Zeppeliinihyökkäys Maarianhaminaan vuonna 1916

Aamupäivällä 25. heinäkuuta 1916 Ahvenanmaan ilmatilaan saapui ensimmäistä kertaa saksalainen zeppeliini, tarkemmin sanottuna ilma-alus SL 9, jonka päällikkönä oli kapteeniluutnantti Richard Wolff. Saksalaisilla oli näihin aikoihin neljä ilma-alusta asemassa eteläisellä Itämerellä. Ne olivat erityisen "Luftschiffleiter Ostin" komennossa. Heinäkuun puolivälin jälkeen saksalaisilla oli myös käytössään uusi zeppeliinihalli Liepâjan lähellä, mikä mahdollisti lennot pitkälle pohjoiseen. SL 9 lähti siis sieltä aamulla tiedustelulennoille yli Ahvenanmeren pohjoiseen kohti Gävlenlahtea (Gävlebukten). Ilma-alus lienee tullut Utön yli ja jatkanut Lypertön suuntaan, kääntäen sitten lounaaseen. Illalla SL 9 lensi Sälskärin yläpuolella Manner-Ahvenanmaan luoteispuolella kohti Hammarlandin Snäckötä. Lähistöllä ollut venäläinen torpedovene avasi tykki- ja konekivääritulen saavuttamatta kuitenkaan näkyviä tuloksia. Kaksi pommiä pudotettiin sitä kohti, mutta kumpikin meni ohi. Kun ilma-alus suuntasi etelään,

Laituri Maarianhaminan Länsisatamassa zeppelinhyökkäyksen jälkeisenä päivänä 26.7.1916. Satamassa sukellusveneiden emäälus Svjattel Nikolai ja vierellä viidennen divisioonan sukellusvene. Kuva Ålands museum

Viiden matruusin hautaritit Maarianhaminan hautausmaalla. He saivat surmansa hyökkäyksessä illalla 25.7.1916. Kuva on oletettavasti otettu keväällä 1918, Ålands museum

sitä ammuttiin kaikin käytettävissä olevin asein, käsiaseista Sälisin patterin raskaisiin tykkeihin.⁵

Kun ilma-alus klo 23.30 oli korkealla Maarianhaminan yläpuolella, Länsisatamaa kohti pudotettiin 700 kg räjähdyspommeja. Pääkohteena oli muutamia sukellusveneitä, jotka kuuluivat 5. Sukellusvenelaivueeseen ja niiden Svjatitel Nikolai -nimiseen emälaivaan, joka oli ankkurissa perä laituriin päin. 27.7. päivätyssä poliisiraportissa todetaan seuraavaa:

Tiistaina 25. heinäkuuta klo 11 illalla näkyi pohjoisessa saksalainen Zeppelin matkalla kohti Maarianhaminaa. Puoli 12 yöllä ilma-alus oli noin 4 000 metrin korkeudessa kaupungin yläpuolella pudottaen pitkin länsisatamaa 8 pommia, jotka aiheuttivat seuraavia vaurioita.

Pommit n:o 1 ja 2 putosivat metsään Badhusin puiston pohjoispuolelle pirstoen joitakin puita.

Pommi n:o 3 putosi lähelle lääkärin huvilaa Badhusin puistossa rikkoen huvilan ikkunoita, tiilikaton ja osan seinää. Yksi hevonen kuoli. Ilmanpaine rikkoi suuren määrän ikkunoita puiston taloissa.

Pommi n:o 4 putosi Länsisataman höyrylaivalaiturille höyrylaivojen Salo ja Svjatitelj Nicolai väliin, jotka olivat ainoastaan 10 metrin päässä toisistaan. Laituri tuhoutui osittain, kaikki Salon ikkunat, lasit ja porsliinit rikkoutuivat ja satamassa jotkut Café Söderlundin lännenpuoleisista ikkunaruuduista pirstoutuivat, samoin osaksi myös lähellä sijaitsevilla taloissa. 5 matruusia kuoli ja 15 loukkaantui.

Pommi n:o 5 putosi noin 150 metriä edellisestä etelään rannalle ja sai aikaan vain suurehkon kuopan. Se oli luultavasti tarkoitettu osumaan kahteen valvontalaitteeseen, jotka olivat noin 25 metrin päässä putoamispaikasta.

Pommi nro 6 putosi metsään kaupungin etelälaidalle noin 20 metriä palovartija Tallqvistin talosta. Kaikki talon ikkunat pirstoutuivat, osa ikkunoiden kehyksistä rikkoutui, kranaatinsirpaleita tunkeutui ovien läpi, kattohuopa repeytyi useista kohdista. Metsässä, jonne pommi putosi, pirstoutui neljä puuta ja parikymmentä ikkunaa särkyi läheisistä taloista. Kukaan ei loukkaantunut.

Pommit n:o 7 ja 8 putosivat lähelle Lotsbergetin langatonta lennätintä, mutta vahingoittivat vain joitakin puita. Kaikkiaan rikkoutui noin 100 ikkunaa.⁶

Kuten selonteosta käy ilmi, viisi miestä kuoli välittömästi ja 15 loukkaantui, mikä täsmää niiden matruusien määrän kanssa, jotka 28. heinäkuuta haudattiin Maarianhaminan kirkkomaalle nimenomaisesti "saksalaisten zepeliinipommien Länsisatamassa surmaamina".⁷ Venäjän laivaston asiakirjan mukaan kuolleiden määrä oli itse asiassa seitsemän miestä ja haavoittuneiden 13. Tämä täytyy todennäköisesti tulkita niin, että haavoittuneista kaksi menehtyi myöhemmin ja haudattiin jonnekin muualle, luultavasti Turkuun. Asiakirjat osoittavat myös, että kaikki seitsemän

⁵ Der Krieg in der Ostsee III, 83; Sjöblomin käsikirjoitus, 93–98.

⁶ Maarianhaminan poliisipiiri, kuulustelupöytäkirja 1916, Ca 1, protokolla n:o 12, Ål.LA.

⁷ Maarianhaminan seurakunta, Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1916.

– joiden henkilötiedot on tarkoin merkitty – kuuluivat 5. Sukellusvenelaivueeseen ja että heistä neljä oli sitä paitsi miehistön jäseniä Svjatitel Nikolailta.⁸ Haudalla Maarianhaminassa oli vielä 1918 viisi samanlaista valkoista puuristiä, jotka kuitenkin myöhemmin poistettiin.⁹

Merenmittausalus Jugin ajo miinaan vuonna 1916

19. lokakuuta 1916 pieni merenmittausalus Jug ajoi miinaan ja upposi merellä Fästorna-luotojen lähellä Föglöstä lounaaseen. Tapahtumaan liittyvistä yksityiskohdista tiedetään tuskin mitään muuta kuin että aluksen otaksutaan olleen 75-tonninen¹⁰. Jopa miehistötappiot ovat aiemmin olleet hämärän peitossa, mutta uusien venäläislähteiden mukaan yhdeksän miehen kerrotaan menehtyneen.¹¹ Nimiä tai muita henkilötietoja ei ole saatavilla.

Saksalainen miinasukellusvene UC-25 oli laskenut 18 miinaa kahdelle kulkuväylälle jo 29. syyskuuta, osin Fästorna-luotojen lähelle, osittain Lågskärin itäpuolelle. Miinoitus oli osa suurempaa 120 miinan sulutusta, jotka saksalainen pinta-alus oli laskenut Bogskärin pohjoispuolelle edellisenä päivänä.¹²

Höyrylaiva Skiftetin ajo miinaan vuonna 1916

s/s Skiftetin ajo miinaan on puolestaan hyvin dokumentoitu ja samalla selvästi suurin katastrofi Ahvenanmaan lähihistoriassa¹³. Tämä 336 bruttotonnin alus kuului Bore-yhtiölle ja se oli rakennettu 1908 Turun ja Ahvenanmaan välistä talviliikennettä varten. Venäjän laivasto oli määrännyt sen käyttöönsä syksyllä 1916 ja sijoittanut sen vanhalle reitilleen. Skiftet hoiti ensisijaisesti sotaväen tavar- ja väenkuljetuksia, mutta myös postiliikennettä ja osan siviilipuolen rahdeista sekä linnoitustyöläisten matkoja mannermaalta Ahvenanmaalle ja takaisin. Kun sotilasviranomaisille esitettiin erityispyyntö, puhtaasti siviilimatrustajatkin saivat toisinaan seurata mukana.

Joulukuun 14. päivän aamuna klo 8.30 Skiftet lähti Maarianhaminan Länsisatamasta Degerbyn kautta Turkuun. Mukana oli 91 henkilöä; heistä 15 kuului miehistöön ja 56 oli venäläisiä sotilashenkilöitä, 7 linnoitustyöntekijöitä ja 13 muita siviilejä. Alus oli tupaten täynnä ja väkeä tungeksi kaikkialla, sekä kannella että kannen alla. Klo 9.30 höyrylaiva oli Rödhamnin selällä, kun keulan puolella tapahtui raju miinaräjähdys. Aluksen pohja repeytyi auki ja konehuoneen puoleinen vedenpitävä laipio rikkoontui. Paineaalto suuntautui ylöspäin ja hävitti suuren osan hyteistä, repi irti etumaston ja höyrynosturin sekä tuhosi puolet ruokasalista. Skiftet kaatui ja upposi muutamassa

⁸ Venäjän laivaston arkisto Pietarissa toimitti henkilötiedot kirjeitse 24.6.1996 Maarianhaminan konsulaattiin. Kopio kirjoittajalla.

⁹ Vielä 1996 haudalle pystytettiin kuitenkin uusi kivinen muistomerkki, jonka Venäjän laivaston muistorahasto Pietarista maksoi yhteistyössä Venäjän Maarianhaminan-konsulaatin kanssa.

¹⁰ Greger 1970, 26 ja 37.

¹¹ Tieto on saatu Lars Westerlundilta v. 2000.

¹² Greger 1970, 26.

¹³ Gustavsson 1993.

Höyrylaiva Bore s/s Skiffet ajoi miinaan Rödhamnsfjärdensissä 14.12.1916. Alus rakennettiin 1908 pääajatuksena talvi-
matkustaminen Turun ja Maarianhaminan välillä, mutta venäläiset merivoimat tilasivat sen vuonna 1916. Kuva on otettu
Turussa ennen sotaa, Ålands sjöfartsmuseum

Ahvenanmaan varuskuntapäällikkö eversti Kuznetsov istuu Maarianhaminassa keskellä komendanttikanslian rappusia. Kuznetsovin s/s Skiftetillä joulukuussa 1916 tapahtuneen kuoleman jälkeen hänen seuraajakseen tuli eversti Davydov, joka seisoo mustassa univormussa oikealla. Alempana oikealla istuu Maarianhaminan kaupunginkomendantti luutnantti von Nasvetevit, joka asui sodan jälkeen pitkään Ruotsissa – hän pelasti käytännössä jälkipolville katastrofin venäjänkieliset asiakirjat. Kuva on vuodelta 1916, Ålands museum

minuutissa 20 metrin syvyyteen. Maihin näkyi vain kaksi suurta savupilveä. Niiden hälvettyä höyrylaiva oli kadonnut.

Heti Skiftetin vajottua pohjaan oli veden varassa kolmisenkymmentä ihmistä, jotka uivat ympäriinsä tai takertuivat hylyn osiin, mutta kylmyys, tuuli ja ankara merenkäynti olivat monille liikaa ja he menehtyivät. Sekä sotilas- että siviilipuolen pelastustyöt käynnistettiin heti, mutta kun alukset ja veneet saapuivat puoli tuntia myöhemmin paikalle, onnistuttiin vedestä pelastamaan vain kuusi henkilöä. Yksi heistä menehtyi matkalla Maarianhaminaan. Loppujen lopuksi siis vain viisi henkilöä pelastui: kolme venäläistä sotilashenkilöä sekä yksi ahvenanmaalainen ja yksi suomalainen linnoitustyöntekijä.¹⁴

Sodan jälkeen selvisi, että Karl Vesperin komennossa ollut saksalainen sukellusvene UC-27 oli laskenut miinat. Sukellusvene oli lähtenyt Liepâjasta 8.11.1916 mukanaan 18 miinaa. Seuraavan viikon aikana se navigoi Ahvenanmaan vesillä ja miinoitti väylät Ledsundin ja Hammaruddan kohdalta. Myös Mäntyluodon ja Rauman edustan vesiä miinoitettiin. Sukellusvene palasi tukikohtaansa 16.11.¹⁵

Aluksen tuhoutuminen oli kova isku sekä sotilas- että siviiliyhteisölle. Venäläiset menettivät kerralla 53 miestä. Korkeimman johdon upseerista menehtyivät rykmentin päällikkö, eversti Ivan Kuznetsov ja koko saaristoaseman santarmiosaston päällikkö, everstiluutnantti Vasili Kovaljov. Surmansa sai myös aliupseereita ja miehistöä lähes kaikista Ahvenanmaan yksiköistä. Yksi pahimmin kärsineistä oli autokomennuskunta, josta kuoli viisi (ja yksi pelastui); menetyksen on täytynyt olla suuruudeltaan 5 % luokkaa. Tämän lisäksi menehtyi neljä venäläisten perheiden jäsentä: kaksi vaimoa ja kaksi lasta.¹⁶

Bore-yhtiö menetti turmassa kokonaisen miehistön. Päällikkö, kapteeni Erik Bamberg, oli Lemlandista, muut taas Turun seudulta, heidän joukossaan neljä naista. Granit-yhtiö menetti viisi linnoitustyöntekijää, mutta kaksi saatiin kuitenkin pelastettua. Ahvenanmaa menetti siviilihallinnollisen johtonsa. Kruununvouti ja kihlakunnantuomari olivat matkalla Degerbyhyn yhdessä vanginkuljettajan ja yhden vangin kanssa, joka oli entinen linnoitustyöläinen Rautalammilta ja jota odotti tuomio varkaudesta. Mukana matkalla oli myös tullinhoitaja Degerbystä. Neljä muuta siviiliä olivat pariskunta mannermaalta, joka oli ollut Ahvenanmaalla katsomassa tilaa mahdollista ostoa ajatellen, sekä kaksi ahvenanmaalaista: merimies ja kauppias. Kukaan heistä ei selviytynyt.¹⁷

¹⁴ Pelastusoperaatiota kuvataan Tukholman Sota-arkistossa säilytettävissä venäläisissä kuulustelu-pöytäkirjoissa: Marinstabens utrikesavdelning, fd hemliga handlingar, F IV vol. 17. Myös Conrad Hägerin muistiinpanoissa, joista on kopio Ahvenanmaan museon arkistossa. Ks. myös Gustavsson 1993.

¹⁵ Der Krieg in der Ostsee III, 1964.

¹⁶ Täydellinen lista kuolleista ja pelastuneista matkustajista on Ahvenanmaan venäläisen varuskuntapäällikön raportissa Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman päällikölle (päivämäärä epäselvä) joulukuulta 1916, Marinstabens utrikesavdelning, fd hemliga handlingar, F IV vol 17, Tukholman Sota-arkisto.

¹⁷ Miehistölista Åland-lehdessä 20.12.1916, jossa oli myös muistokirjoituksia joistakin siviiliuhreista. Ks. myös Gustavsson 1993, menehtyneet sivuilla 163–164.

Kuten edellä mainittiin, yksi pelastetuista kuoli matkalla Maarianhaminaan. Kyseessä oli jefreitteri Pavel Grabovski, joka haudattiin Maarianhaminan hautausmaalle 21.12.1916¹⁸. Yksi menehtyneistä löydettiin luultavasti elokuun lopulla 1917, kun miehen ruumis huuhtoutui Lemlandin Järsön rantaan. Åland-lehden uutisessa otaksuttiin, että mies oli peräisin höyrylaiva Skiftetistä.¹⁹ Tämä tuntematon haudattiin todennäköisesti Lemlandin hautausmaalle.

Hävittäjä Leitenant Burakovin ajo miinaan vuonna 1917

Leitenant Burakov oli pieni, vuonna 1904 rakennettu Lovki-luokan hävittäjä, uppoamaltaan 335 tonnia. Tykistöaseistuksena oli aluksi kaksi 75 mm tykkiä ja kaksi torpedoputkea, myöhemmin lisättiin yksi 37 mm tykki.²⁰ Vuoden 1917 kuluessa alus lienee toiminut ensisijaisesti palvelusaluksena Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman viestilaitoksen yhteydessä.

12.8.1917 Leitenant Burakov oli tarkastusmatkalla Ahvenanmaan vesillä päällikkönään luutnantti Vladimir A. Musselius. Miehistöön kuului 58 miestä. Hävittäjä kulki viimeisenä torpedoveneiden kolonnassa matkalla Maarianhaminaan. Torpedoveneissä oli hyvin korkea-arvoisia merivoimien edustajia: meriministerin sijainen Vladimir Lebedev, Itämeren-laivaston päällikkö ja esikuntapäällikkö kontra-amiraali Aleksandr Razvozov, ruhtinas Tšerkovski sekä kontra-amiraali Ivanov.²¹ Kun Leitenant Burakov oli tullut lähelle Lökskärin majakkaa, se ajoi miinaan, joka räjähti keulassa. Aluksen keulaosa repeytyi irti ja muu osa aluksesta jatkoi eteenpäin, kunnes se upposi 20 metrin syvyyteen vain 200 metriä rannasta.²²

Sekä siviili- että sotilaspelastusveneet olivat nopeasti paikalla ja onnistuivat pelastamaan 36 miehistöön kuuluvaa. Onnettomuudessa kuoli yksi upseeri, vänrikki Lev Radlov, sekä 20 matruusia.²³ Yksi matruuseista oli Pjotr Grigorjevitsš Sazonov, joka kaksi päivää myöhemmin haudattiin Maarianhaminaan.²⁴ Sanomalehdet kuvasivat tapahtumaa useaan otteeseen:

Meriministerin sijainen sähköitti, että yksi hävittäjästämmme, Leitenant Burakov, ajoi puolenpäivän aikaan 12. elokuuta miinaan, jonka vihollinen oli kaikesta päättäen laskenut reitille edellisenä päivänä. Alus oli matkalla Ahvenanmaan saariston läpi samaa väylää pitkin, kuin hetkeä aiemmin käyttivät torpedoveneet, joissa matkustivat meriministerin sijainen Lebedev ja laivaston ylipäällikkö, amiraali Verderevski. Yksi upseeri ja 22 matruusia kuoli. Paikalle saapuneet soutuveneet pelastivat muut. Iäkäs luotsi toi turvaan 16 miestä yhdessä veneessä, ja toisessa kaksi naista, Lisa

¹⁸ Maarianhaminan seurakunta, Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1916.

¹⁹ Tidningen Åland 1.9.1917.

²⁰ Watts 1990, 133.

²¹ Tidningen Åland 15.8.1917

²² Tidningen Åland, 20.11.1937.

²³ Luettelo pelastuneista ja menehtyneistä venäläisessä lehdessä *Morjak* 1917:8, 175.

²⁴ Maarianhaminan seurakunta. Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1917. Päivämäärä virheellisesti 1.8.(?).

Venäisten sotajoukkojen vallankumouksellinen joukkokokous Dalkarbyssä Jomalassa maaliskuussa 1917. Kuva Ålands museum

ja Fanny Jansson, autoivat hädänalaisia. Upponeen hävittäjän miehistö osoitti suurta rohkeutta. Alus upposi 11 minuutin kuluttua. Sairaalaan on kuljetettu kaksi vaikeasti haavoittunutta ja yksi lievästi loukkaantunut. Yhteyspäällikkö ja hävittäjän komentaja, jotka räjähdysten tapahtuessa heittäytyivät veteen, haavoittuivat lievästi.²⁵

Hävittäjän upottanut miina oli todennäköisesti peräisin jostakin pienestä hyökkäysmiinoitteesta, joita yliluutnantti Kukatin komennossa ollut saksalainen sukellusvene UC-78 oli laskenut. 7.5.1917 sukellusvene laski 18 miinaa Maarianhaminan etelä-puolisille väylille ja muutamia lisää samalle alueelle heinä-elokuun vaihteessa, 3–8 kappaletta joka paikkaan.²⁶

Tapausta seurasi mielenkiintoinen jälkinäytös, jossa onnettomuus pantiin kokonaan Korsön patterin miehistön syyksi. Sen tehtävänä oli näet vartioda alueen väyliä. Yllä mainittu lehtikirjoitus jatkaa:

Lebedev kuvaa myös häpeällistä tapahtumaa etuvartiopatterilla, joka oli mm. saanut tehtäväkseen suojella sitä aluetta, jossa hävittäjä upposi. Huolimatta annetuista merkeistä kukaan ei ollut haaksirikkoutuneita vastassa laiturilla. Tykit oli peitetty paksulla sorakerroksella, joka teki kaiken toiminnan mahdottomaksi. Likainen matruusi, jolla ei ollut edes kivääriä, vastasi komentajan esittämään kysymykseen sanomalla, että hän oli vahdissa. Laivaston komentajan antamaa käskyä toteltiin vasta pitkän tuumailun jälkeen. Kävi ilmi, että puhelin ei toiminut. Yksi hävittäjältä maihin lähetetty matruusi palasi ja ilmoitti, että miehistö oli mennyt nukkumaan kellon ollessa silloin 10 aamupäivällä. Muut vastasivat, etteivät välitä hälytyskäskystä, koska kukaan ei ollut kertonut asiasta heille.²⁷

Meriministeri piti Maarianhaminassa samana päivänä kokoontuneille joukoille puheen, jossa hän arvosteli terävästi puutteellista kuria niin rintamilla kuin Ahvenamaallakin. Muutamia viikkoja myöhemmin ilmoitettiin, että patterin miehistö hajotettaisiin ja sen päällikkö ja patterikomitea luovutettaisiin sota-oikeuden tuomittaviksi niiden epäkohtien vuoksi, jotka johtivat Leitenant Burakovin tuhoon.²⁸

Kaksikymmentä vuotta myöhemmin, kesällä ja syksyllä 1937, helsinkiläinen sukellusyritys Suckmann nosti suuren osan hylystä. Runko räjäytettiin dynamiitilla ja osat nostettiin romuna. Myös kolme tykkiä, kaksi torpedoa, sapeli ja erilaisia käsin kirjoitettuja papereita otettiin talteen.²⁹

²⁵ Tidningen Åland 1.12.1937, joka lainaa Hufvudstadsbladetia. Myös suppeasti Åland-lehdessä 22.8.1917.

²⁶ Der Krieg in der Ostsee III, 122-123. Suppeasti myös Ekman 1983, 123.

²⁷ Tidningen Åland 1.12.1937.

²⁸ Tidningen Åland, 18. ja 29.8.1917.

²⁹ Tidningen Åland 10., 17. ja 20.11.1937.

Granbodan lentoasema

Granbodan lentoasema Föglössä edusti omana aikanaan korkeaa teknistä osaamista.³⁰ Merilentoasemaa alettiin rakentaa keväällä 1916 ja sen miehityksestä huolehti 4. Lentolaivue, joka puolestaan oli Turun 2. Lentoprikaatin alainen. Koska asema koki joitakin huomiota herättäviä menetyksiä, sitä käsitellään tässä erikseen.

Granboda aloitti lentotoimintansa lokakuussa 1916. Virallisesti käytössä olisi pitänyt olla 18–19 konetta, mutta käytännössä niitä oli vain noin 10, joista tavallisesti 6–7 operatiiviseen käyttöön sopivassa kunnossa. Tehtävänä oli tehdä tiedusteluja meriväylillä ja merialueilla, erityisesti Ahvenanmerellä ja Bogskärin lähivesillä. Koska lentäminen oli vielä alkuvaiheissaan – olihan ensimmäinen lento moottorilentokoneella tehty vasta 1903 – ei ole kovin yllättävää, että onnettomuuksia ja uhkaavia tilanteita sattui. Granbodasta on dokumentoitu kaksi tällaista tapausta.

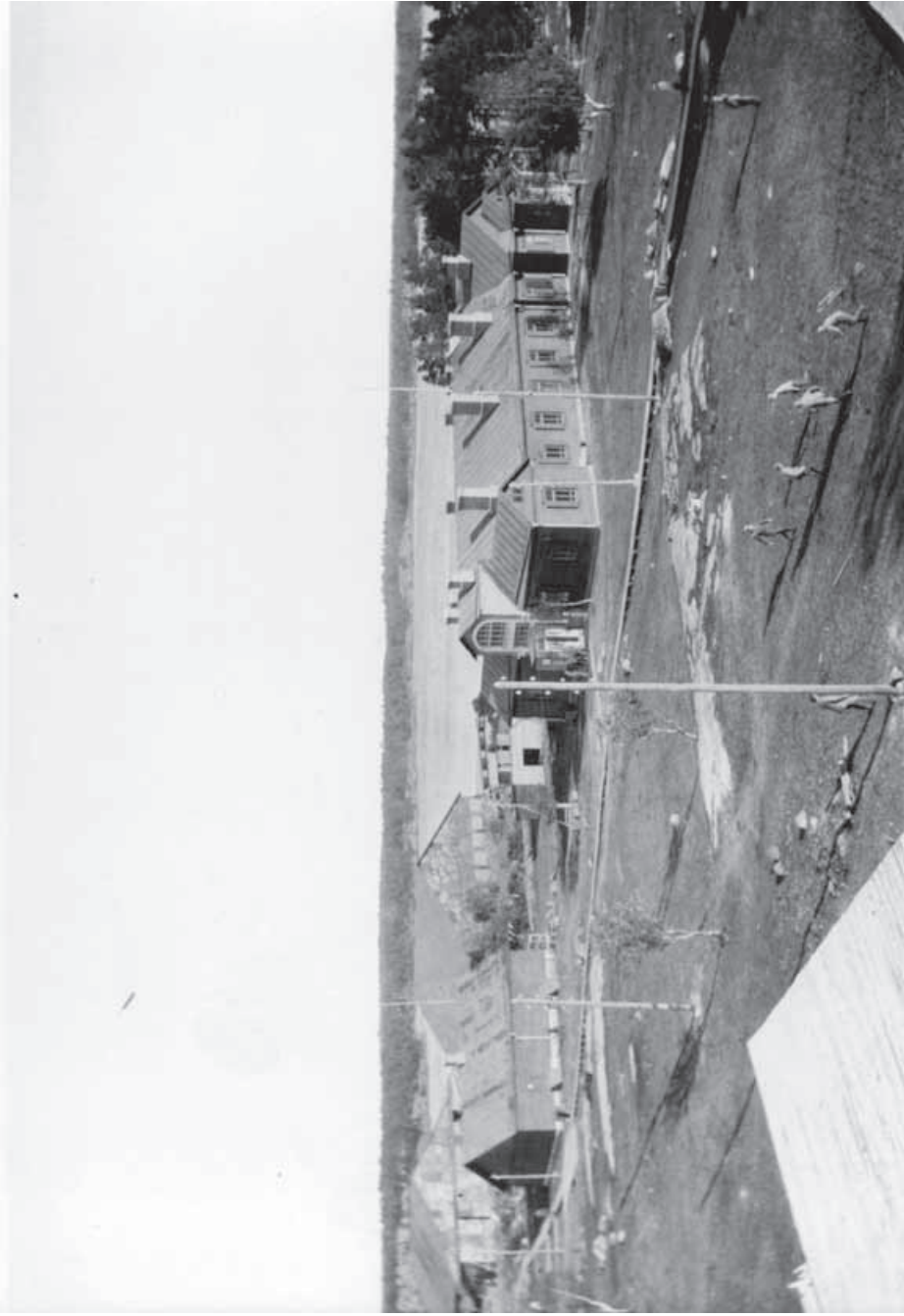
Ensimmäinen sattui 20.8.1917, jolloin kahden koneen piti tehdä tiedustelulento Bogskärin alueelle. Koneet nousivat ilmaan klo 6.20 aamulla, mutta toisella niistä oli välittömästi ongelmia. Tehdessään tiukkaa nousukaarretta kone kallistui liikaa ja putosi veteen. Ohjaaja, vänrikki Jelizarov, yritti pelastautua koneen hylystä, mutta jäi kiinni ja hukkui. Mekaanikko Surikovin onnistui vaikeasti loukkaantuneena päästä ulos ja pelastautua kiipeämällä ylemmälle siivelle. Jelizarov haudattiin Turkuun muutamia päiviä myöhemmin. Myös Surikov lähetettiin vaikeiden vammojensa takia Turkuun, jossa häntä hoidettiin 6. lokakuuta asti. Silloin hänet lähetettiin edelleen Pietariin.³¹

Toinen kuolemaan johtanut onnettomuus tapahtui helmikuussa 1918 jossain määrin epäselvissä olosuhteissa. Tapahtumien taustana oli se, että Venäjän uusi neuvostohallitus lähetti delegaation Ruotsiin solmimaan poliittisia ja diplomaattisia yhteyksiä. Matkalle osallistui korkea-arvoisia poliitikkoja, mm. Aleksandra Kollontai. Delegaatio matkusti Turusta Mareografilla, pienellä merenmittausaluksella. 25. päivän aamuna ohitettiin Degerby. Sitten seurasi melkkiä vastoinkäymisiä. Alus joutui myrskyyn ja ahtojäähän ja kaikkialla ympärillä alkoivat miinat räjähdellä. Vasta illalla kolme päivää myöhemmin aluksen onnistui päästä ehjänä Maarianhaminaan.

Maarianhaminan sotilasneuvosto oli selvillä delegaation vaikeuksista, ja levisi huhu, että Mareograf olisi uponnut. Korkea-arvoisten matkustajien auttamiseksi kutsuttiin lentoapua Granbodasta. Harvat jäljellä olleet lentäjät kuitenkin kieltäytyivät osallistumasta tehtävään. Ainoana siihen ryhtyneellä Vasili Žukovilla ei tosin ollut virallista lentäjäkoulutusta, mutta hän oli ilmeisesti lentotaitoinen. Mukana oli myös tähystäjämekaanikko. Kone nousi ilmaan illalla 27.2.1918 ja sillä näyttää olleen pian ongelmia moottorissa. Tehtyään laajan kaarteen vasemmalle kone putosi jälle noin 1,5 kilometriä asemalta pohjoiseen. Jotkut kyläläiset kuulivat pamauksen ja tultuaan paikalle he löysivät Žukovin kuolleena ja toisen miehen vaikeasti loukkaantuneena sekä koneen hylkyyn takertuneena. Žukov oli ollut pitkään kihloissa erään paikkakuntalaisen

³⁰ Tarkemmin asemasta ja sen toiminnasta, ks. Gustavsson 1991b.

³¹ Tiedot onnettomuudesta venäläisten radiosähkepäiväkirjassa Granbodasta 20.8.1917, sähkeen nro 1086–1092, kruununvoudin arkistossa Hg 7, ÅI.LA. Ks. myös yhteenvetoa Gustavsson 1991b, 93–94.

Osa Föglön Granboda lentoasemaa. Kaksi lentokonesuojaa oikealla ja suuri upseerirakennus keskellä. Kuva kesältä 1918 venäläisten jätettyä aseman, Ålands museum

M-9 mallinen lentokone on palannut tiedustelutehtävältä Ahvenanmereltä. Lentokone oli vaikea lennettävä ja ainakin kaksi lento-onnettomuutta tapahtui kentän läheisyydessä, joissa molemmissa lentäjät kuolivat. Kuva vuodelta 1917, Ålands museum

tytön kanssa, pari oli ottanut kuulutukset ja aikoi naimisiin muutaman viikon kuluttua. Vasili Žukov haudattiin Föglön hautausmaalle ja sai potkurin hautamuistomerkikseen.³²

Granbodassa sattui myös kuolemaan johtanut kolmiodraama. Sanomalehti Åland julkaisi 10.11.1917 seuraavan uutisen:

Venäläinen perhedraama Ahvenanmaalla. Viime tiistaina venäläisen kapteenin vaimo ampui miehensä Föglön Stentorpassa. Pari asui kyseisessä talossa. Kapteeni istui pöydän ääressä eräässä huoneessa, kun vaimo ampui hänet ulkoa ikkuna läpi. Luoti tunkeutui pään ja toisen olkapään läpi. Avioparin välinen suhde ei liene ollut erityisen hyvä, sillä vaimo oli pitkän aikaa seurustellut väliskärin kanssa. Murhatun nimeä ei ole ilmoitettu. Ruumis on viety Turkuun, jonne myös murhaaja on viety. Venäläiset viranomaiset toimeenpanivat tutkimuksen.

Murhattu "kapteeni" oli aliluutnantti Ivan Petrovitš Davydov, joka siis asui Stentorpassa vaimonsa ja poikansa kanssa. Rouvalla oli todellakin suhde naapuritalossa asuvaan väliskäriin ja pari oli sopinut erään matruusin kanssa murhan suorittamisesta. Tiistai-iltana 17. lokakuuta matruusi asettui kallionnyppylälle lähelle taloa ja ampui kiväärillä suoraan läpi ikkunan. Luoti ei aiheuttanut välitöntä kuolemaa, mutta uhri menetti paljon verta ja vietiin lentoaseman sairaalaan, jossa hän puolen yön aikaan kuoli. Davydov haudattiin Turun ortodoksiselle hautausmaalle 23.10. (uutta lukua 5.11.).³³

Vaikka vaimoa alusta saakka epäiltiin, selviä todisteita ei ilmeisesti ollut. Föglön nimismies ilmoitti kuitenkin 15.1.1918, että hän oli vanginnut upseerinleski Aleksandra Ivanovna Davydovan epäiltynä osallisuudesta murhaan. Samanaikaisesti Granbodan sotilasviranomaiset ottivat kiinni kaksi venäläistä sotilasta, joista toinen tunnusti kyseisen veriteon. Oikeudenkäynti määrättiin pidettäväksi 9.2.1918 Degerbyssä. Juttu otettiin käsittelyyn kuitenkin jo 27.1.1918, koska uusia asioita oli tullut esille. Oikeus totesi, että epäilty leski sekä väliskäri Herman Galinietz olivat poistuneet Ahvenanmaalta ja oleskelivat Turussa ja että epäilty rikoksenteijä, moottorimies Jakov Kirilov, oli nyt "Föglön-Granbodan sotilasviranomaisten toimesta ammuttu".³⁴ Paikallisen perimätiedon mukaan sotilasviranomaiset järjestivät lyhyen oikeudenkäynnin suuressa kasarmissa. Mies tunnusti murhan ja kertoi samalla tappaneensa aikaisemmin kymmenen ihmistä. Hänet tuomittiin teloitettavaksi ampumalla, mikä toteutettiin heti lentosataman läheisyydessä. Ruumis laskettiin avantoon – keväällä paikallisia asukkaita pelotti kalastaa sillä paikalla.

³² Tietoja onnettomuudesta Åland-sanomalehdessä sekä lähdeviitteitä, Gustavsson 1991b, 129–134. Tiedot Zukovista Föglön seurakunnan kuulutusluettelosta 1918.

³³ Turun ortodoksisen seurakunnan arkisto Mikkelin maakunta-arkistossa. Ks. myös muita lähdeviitteitä, Gustavsson 1991b, 116–121.

³⁴ Ahvenanmaan tuomiokunnan arkisto, Föglön tuomiokirja, Urtima ting på Föglö 27. helmikuuta, §28, ÅI.LA, Mariehamn.

Talvi 1918

Vuodenvaihteessa 1917–18 venäläinen varuskunta oli aloittanut Ahvenanmaan tyhjentämisen. Helmikuussa 1918 sotilaiden määrä oli enää noin 1 700 miestä. Ahvenanmaalla samoin kuin mantereellakin joukoille oli ominaista järjestyksen höltyminen ja laittomuus samalla kun operatiivinen johto oli erilaisten vallankumouskomiteoiden käsissä. Käynnissä ollut sisällissota ja se seikka, että punaiset hallitsivat lounaista Suomea, vaikutti myös tilanteen kehittymiseen. Helmi- ja maaliskuun aikana tilanne muuttui erityisen vaikeaksi. Tapahtumien keskipisteessä oli venäläisiä, suomalaisia punaisten ja valkoisten joukkoja sekä ruotsalaisia ja saksalaisia.³⁵ Tärkeitä ajankohtia ovat päivät 17.–19.2.1918, jolloin oli taisteluja ja menetettiin ihmishenkiä.

Lauantai-iltana 17.2.1918 käytiin pienehkö taistelu Godbyn-Gölbyn alueella, yhtenä osapuolenaan venäläiset, ja toisena valkoinen Nystadskåren (Uudenkaupungin vapaajoukot). Kiivaasta tulituksesta huolimatta venäläisistä kaatuneista ei ole tietoja, mutta valkoiset ottivat lähes 130 venäläistä vankia. Yksi suojeluskuntalainen oli vaikeasti haavoittunut ja menehtyi myöhemmin (ks. edempänä).

Aikaisemmin samana päivänä esiintyi laukaustenvaihtoa Finströmissä lähellä Bjärströmiä. Kylän idänpuoleisella maantiellä ahvenanmaalainen suojeluskunta oli pysäyttänyt venäläisen sotilaskuljetuksen, jota kolme sotilasta vartioi. Syntyneessä käsikähmässä yksi venäläisistä pyrki pakenemaan pellolle, jonne hänet ammuttiin. Kahden muun onnistui kuitenkin päästä pakoon. Kylää ammuttiin seuraavana päivänä kostoksi raskaalla tykistöllä kolmen tunnin ajan aiheuttamatta kuitenkaan vahinkoja.³⁶ Surmattu venäläinen saattoi olla matruusi, joka muutamia päiviä myöhemmin haudattiin Maarianhaminaan ja josta nimenomaan mainitaan, että hän kuoli 4.12.1918 (17.12.1918 uutta lukua) taisteluissa Ahvenanmaalla. Matruusin nimi oli Luka Kalugin ja hän kuului Ahvenanmaan autokomennuskuntaan.³⁷

Tiistaina 19.2.1918 oli niin sanottu toinen Godbyn taistelu, jossa toisella puolella olivat venäläisvahvisteiset punaiset suomalaisjoukot ja toisella puolella Nystadskåren. Taistelu, jota tykistö kummaltakin puolen tuki, päättyi valkoisten selvään voittoon. Yhden tai kahden venäläisen ilmoitettiin kuolleen, haavoittuneiden määrä oli tuntematon ja yksitoista miestä otettiin vangeiksi.³⁸ Kuolleiden nimiä ei tiedetä, mutta suullisen perimätiedon mukaan aliupseeri Voronov Gölbyn autokomennuskunnasta kaatui tässä taistelussa.³⁹ Punaiset menettivät kolme miestä, lisäksi yksitoista haavoittui vakavasti ja seitsemän lievästi. Näiden lisäksi he menettivät kuusi miestä, jotka jäivät vangeiksi ja myöhemmin teloitettiin ampumalla Färjsundetissa. Nystadskårenista yksi mies kaatui (ks. edempää).

³⁵ Ahvenanmaan tapahtumista talvella 1918 tarkemmin, ks. Bondestam 1972.

³⁶ Sjöblomin käsikirjoitus, 214; Bondestam 1972, 126; sekä Olof M. Janssonin haastattelu, Hammarland, 15.11.2000.

³⁷ Maarianhaminan seurakunta, Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1918.

³⁸ Yksityiskohtaiset tiedot taisteluista, ks. Bondestam 1972, 119–152.

³⁹ Gustavsson 1990.

Saksalaiset nousivat maihin Ahvenanmaalle 5.3.1918 ja tämä valokuva lienee otettu pari päivää myöhemmin. Vasemmalla Eckerön postitalo ja taustalla saksalaisten ja ruotsalaisten laivasto. Kuva Ålands museum

Maaliskuun alussa Lumparnin rannalle kiitännyt saksalainen polkupyöräosasto esti venäläisten sotilaiden lähdön höyrylaiva Balticilla. Sotilaiden tarkoituksesta kuljettaa pois kalustoaan ei myöskään tullut mitään. Kuvassa venäläiset sotilaat katsovat kalustosotkua. Kuva Orvo Bogdanovin kokoelma

Saksalaiset kuljettavat 8.3.1918 höyrylaiva Balticilla vangittuja venäläisiä sotilaita Eckeröön. Kuva Orvo Bogdanovin kokoelma

Talvella 1918 tapahtui vielä yksi teloitus, tällä kertaa liittyen Hjalmar von Bonsdorffiin, joka saapui Ahvenanmaalle 9.3.1918. Saksalaiset ottivat kiinni 18.3.1918 Brändön ulkopuolelta jäältä kaksi mantereelta tullutta aseistettua miestä. Venäläinen sotilas Edvard Kleymann ja suomalainen punakaartilainen Aaro Elis Tolmunen vietiin Skärgårdens frikåren (Saariston vapaajoukot) haltuun Vårdöhön, jossa heitä pidettiin vankeina. von Bonsdorff antoi sotilaskuvernöörin ja maaherran sijaisen ominaisuudessa sunnuntaina 24.3.1918 käskyn, että kumpikin tuli ampua sotarosvona. Skärgårdens frikår pani käskyn toimeen illalla noin kilometrin päässä kirkosta etelään. Pitkänäperjantaina viisi päivää myöhemmin nämä kaksi haudattiin Vårdön kirkon pohjoisseinän viereen ilman minkäänlaisia muistomerkkejä. Tapaus herätti seudulla voimakasta inhoa ja kiukkua, joka suuntautui erityisesti Vårdön pappiin, joka ei ollut vastustanut teloitusta.⁴⁰

Muut venäläisten kuolemat Ahvenanmaalla

Yllä kuvattujen huomiota herättävien tapahtumien lisäksi venäläinen sotaväki menetti ihmishenkiä myös sairauksien ja itsemurhien vuoksi. Useita tällaisia tapauksia on merkitty Maarianhaminan seurakunnan haudattujen luetteloon. Välskäri Nikolai Bautov kuoli keuhkotautiin joulukuussa 1914, matruusi Mihail Leonov tuntemattomaan sairauteen maaliskuuhuhtikuun vaihteessa 1916. Sotilas Jan Soba kuoli tuntemattomasta syystä kesäkuussa 1916 ja aliupseeri Mihail Ignatjuk sydänkohtaukseen lokakuussa 1917.⁴¹

Kuolemantapaus, jota ei ehkä tavallisesti laskettaisi sotaturmien joukkoon, on paroni von Taubenbergin poika, Aleko Ernst Karl, joka haudattiin Maarianhaminaan 26.8.1917.⁴² Toisaalta tässä tapauksessa voi väittää, että ilman sotaa ei kumpikaan, ei isä eikä poika, olisi ollut Ahvenanmaalla.

Maaliskuun lopulla 1918 Ahvenanmaalla oli vielä satakunta venäläistä sotilashenkilöä. Useat piileskelivät kylissä eivätkä eri syiden takia missään nimessä halunneet palata kotimaahansa. Kuntien virallinen kanta kuitenkin oli, että heidät lähetettäisiin pois, ja ainakin kaksi heistä päätyi tämän vuoksi itsemurhaan. Toinen oli matruusi Johannes Hermansson Virosta, joka ampui itsensä 22.4. ja haudattiin Maarianhaminaan.⁴³ Toinen matruusi hirttäytyi puuhun Degerbyssä Föglön saarella. Ruumis löydettiin vasta joitakin päiviä myöhemmin ja haudattiin luultavasti Föglön hautausmaalle.⁴⁴ Miestä ei ole voitu jäljittää seurakunnan arkistosta.

⁴⁰ Tiedot Ralf Nordgrenin dokumenttiroamaanista *Det har aldrig hänt* (Nordgren 1977), joka perustuu haastatteluihin ja arkistotutkimuksiin. Valdemar Nyman (Nyman 1975, s. 18) esittää, että Kleyman oman ilmoituksensa mukaan olisi ollut kotoisin Haapsalusta ja Tolmunen puolestaan Merimaskusta, syntynyt 7.6.1893. Tapaus on merkitty muistiin myös Sally Salmisen omaelämäkerrassa *Upptäcktsresan* (Salminen 1966, 63), ks. myös Bondestam 1972, 200 sekä viite 9 sivuilla 216–217.

⁴¹ Maarianhaminan seurakunta, *Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1914–1918*.

⁴² Maarianhaminan seurakunta, *Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1917*.

⁴³ Maarianhaminan seurakunta, *Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1918*.

⁴⁴ Ulf Dahlgrenin haastattelu, Föglö 1991; Karl-Olof Uleniuksen haastattelu, Föglö, marraskuu 2000.

Muut sota-aikana 1914–18 kuolleet

Saadaksemme vertailukohteen venäläisten menetyksiä on syytä tutkia myös miten muut sotaan liittyvät ihmishenkien menetykset jakautuvat Ahvenanmaalla vastaavana aikana. Seuraavassa kuvatut tapaukset noudattavat jonkinlaista aikajärjestyistä ja ulottuvat vuoden 1918 loppuun.

Granit-yhtiön linnoitustyöläisistä kuoli 14.6.1916 turkulainen panostaja Karl Reunanen. Aamulla puoli seitsemältä hän oli lataamassa porausreikää lähellä Sålisin patteria, kun dynamiittipatruunat tuntemattomasta syystä räjähtivät.⁴⁵ Kuten edellä on kerrottu, viisi muuta linnoitustyöntekijää kuoli Skiftetin tuhoutuessa muutamaa kuukautta myöhemmin.

Sotavuosina venäläiset sotilashenkilöt murhasivat tai ampuivat kuusi ahvenanmaalaista siviiliä. Ensimmäinen uhri oli Mauritz Jansson Jomalan Möckelöbystä, jonka rannalla olleet vaudit ampuivat 19.6.1916, kun hän oli isänsä kanssa menossa laskemaan silakkaverkkoja Grägersön länsipuolelle. Luoti osui poikaa päähän, ja hän menehtyi seuraavana päivänä.⁴⁶

12.12.1916 ryöstettiin ja murhattiin perhe Hammarlandin Postadissa. Rikosten tekijät olivat ensin käyneet talon myllyssä ja lyöneet kirveellä kuoliaaksi mylläri Karl August Mattssonin sekä vahingoittaneet hyvin vakavasti tämän vaimoa Alina Mattssonin. Sitten he menivät perheen asuntoon, ja löivät kuoliaaksi Mattssonin isän, työmies Axel Lagerbergin, minkä jälkeen he tutkivat talon läpikotaisin ja varastivat arvoesineitä, rahaa ja aseita. Alina Mattsson selvisi hengissä ja tunnisti myöhemmin rikosten tekijöiksi matruusit nimeltä Vasili Jakušev ja Aleksandr Kaštšev Frebbenbyn osastosta. Mitään perusteellisempaa tutkimusta ei asiassa liene tehty.⁴⁷

Kalastaja Erik Nyman Jomalasta ammuttiin 14.9.1917, kun hän laski silakkaverkkoja Kungsön ulkopuolella paikassa, jossa hänellä oli lupa kalastaa. Luoti ammuttiin rannan ampumasuojasta noin 100 metrin päästä ja Nyman kuoli verenvuotoon ennen kuin hänelle saatiin apua.⁴⁸

Vajaa kuukausi myöhemmin tapahtui seuraava kuolemaan johtanut ampuminen. Tullivahtimestari Albert Eligius Eriksson Ytternäsistä Maarianhaminan eteläpuolelta ajoi illalla 3.10.1917 perunamaaltaan pois kolme siellä rosvonnutta venäläistä sotilasta. Myöhemmin hän meni ulos pitämään vahtia sen varalta, että varkaat tulisivat takaisin. Hetken kuluttua kuului kolme laukausta ja vaimo löysi Erikssonin kuolleena perunamaan vierestä.⁴⁹

⁴⁵ Kruununvoudin arkisto 1916, saapuneet kirjeet Ea 204, BD 80/29.16, ÅI.LA, Maarianhamina.

⁴⁶ Jomalan seurakunnan luettelo kuolleista ja haudatuista 1916; Sjöblomin käsikirjoitus, 38; Bondestam 1972, 41.

⁴⁷ Kruununvoudin arkisto 1916, saapuneet kirjeet Ea 204, BD 122/32.16; Sjöblomin käsikirjoitus, 39; Bondestam 1972, 42.

⁴⁸ Jomalan seurakunnan luettelo kuolleista ja haudatuista 1917; Sjöblomin käsikirjoitus, 69; Bondestam 1972, 45.

⁴⁹ Tidningen Åland, 6.10.1917; Jomalan seurakunnan luettelo kuolleista ja haudatuista 1917; Sjöblomin käsikirjoitus, 69–70; Bondestam 1972, 45.

Maanantaina 7.1.1918 suurehko venäläinen partio teki ratsian Maarianhaminan Seurahuoneelle. Huudon ja hurjan ammuskelun säestämänä partio tutki ruokasalin ja hotellihuoneet, minkä yhteydessä laivuri J. P. Pettersson Ytternäsistä haavoittui yrittäessään paeta yläkertaan. Lisäksi kuusi henkilöä pidätettiin. Yksi etsityistä oli kauppias John Dahl Getasta, joka oli sulkeutunut hotellihuoneeseen. Kun venäläiset murtautuivat sisään ampumalla oven rikki, Dahl yritti hypätä ulos ikkunasta, mutta hänet ammuttiin heti hengiltä. Ampujina olivat luultavasti venäläiset sotilaat, jotka piirittivät rakennusta. Mellakka loppui vasta venäläisen jalkaväkiosaston saavuttua paikalle, jolloin sotilaiden välinen laukaustenvaihtokin oli lähellä. Ratsian syynä lienee ollut Dahlin ja muutaman muun epäselvät liikeasiat ratsian johtajan kanssa, joka tunnistettiin yhdeksi korkeimmista sotilashenkilöistä venäläisten Ahvenanmaalle suunnautuvassa vastavakoilussa.⁵⁰

Talvella 1918 kokivat jo mainitut Nystadskåren ja turkulaiset punaisten joukot menetyksiä Ahvenanmaalla. Noin 450 miehen vahvuinen Uudenkaupungin suojeluskunnan joukko saapui Kumlingeen 10.2.1918 alkaen sitten edetä Manner-Ahvenanmaan itäosan halki. Toisesta komppaniasta kaatui Armas Aapola 14.2.1918 Prästön radioaseman valtauksen yhteydessä. Saadun tiedon mukaan omien tuli surmasi Aapolan, kun hän ryntäsi asemarakennukseen.⁵¹ Gölbyn taistelujen yhteydessä haavoittui Niilo Rannikko 17.2.1918 niin vaikeasti, että hän myöhemmin menehtyi Tukholmassa.⁵² Viimeiseksi kaatui Birger Söderholm 19.2.1918 Godbyn lähellä.⁵³

Punaiset saapuivat Ahvenanmaalle sunnuntaina 17.2.1918 jäänmurtaja Murtajalla. Joukko oli lähinnä Turusta ja käsitti noin 175 miestä, joidenkin tietojen mukaan vahvistettuna noin 90 venäläisellä. Se osallistui taisteluun Godbyssä 19.2.1918, jolloin kolme miestä kuoli, kahdeksantoista haavoittui ja kuusi otettiin vangeiksi. Nystadskåren suojeluskunta teloitti vangit ampumalla samana iltana Färjsundetin jäällä ja upotti heidät sitten suureen avantoon. Paikkakuntalaiset naarasivat muutamaa päivää myöhemmin ruumiit, jotka kuljetettiin Turkuun kolmen kaatuneen kanssa, jotka oli kaivettu lähistöltä lumesta. Kaikki ruumiit haudattiin ns. suuressa vallankumoushautauksessa 10.3.1918 Kaatuneiden joukossa olivat Harry Borg Turusta sekä Werner Oskar Andersson, Hugo Richard Elo, Adolf Frans Lahti, Johan Richard Puolamäki, Johan Jalmar Rautanen, Hjalmar Nikolai Sauri ja Johan Nikolai Siivonen.⁵⁴ Vähän myöhemmin alueelta löydettiin vielä yksi teloitettu punakaartilainen. Mies haudattiin Saltvikin kirkon lähelle, mutta hänen nimestään ei ole tietoa.⁵⁵

Saksalaiset menettivät viisi miestä Ahvenanmaan operaatioissaan sotatalvena 1918. Sonderverband Ostsee käsitti kymmenkunta isohkoa alusta, ja linja-alusten Rheinland

⁵⁰ Tidningen Åland, 9., 12. ja 23.1.1918; Sjöblomin käsikirjoitus, 74–75; Bondestam 1972, 57–58.

⁵¹ Tidningen Åland, 2.3.1918; Boström 1927, 2; Koskelainen 1921, 169–171; Gustavsson 1991a, 133.

⁵² Tidningen Åland 27.3.1918; Boström 1927, 637; Bondestam 1972, 151–152.

⁵³ Tidningen Åland 2.3.1918; Boström 1927, 765; Bondestam 1972, 151–152.

⁵⁴ Luettelo kaatuneista ja teloitetuista punakaartilaisista, ks. Bondestam 1972, 150 sekä siellä mainitut lähteet.

⁵⁵ Ks. Bondestam 1972, 150–151.

ja Westfalen johdolla ne ankkuroivat redille Eckerön postitalon ulkopuolelle 5.3.1918. Tukialusten joukossa oli suuri 1 850-tonninen jäänmurtaja Hindenburg, jonka päällikönä oli yliperämies Parau. Aamulla 9.3.1918 jäänmurtaja oli lähtenyt kohtaamaan Rheinlandia ja hiilestyalus Westquarteria, jotka olivat matkalla kohti ankkurointipaikkaa. Kun Hindenburg oli Tollingar-luotojen eteläpuolella, tapahtui voimakas miinaräjähdyks ja jäänmurtaja upposi muutamassa minuutissa. Rheinland pelasti miehistön, mutta kolme miestä katosi.⁵⁶ Kuukautta myöhemmin eli 11.4.1918 Rheinland lähti Ahvenanmaalta osallistuakseen operaatioihin Helsinkiä vastaan. Lågskärin ja Flötjan välillä linja-alus ajoi kuitenkin sumussa pahasti karille ja jäi kiinni. Pohjaan syntyi 35-metrinen vuotokohta ja alukseen pääsi 6 000 tonnia vettä. Tietojen mukaan kaksi miehistön jäsentä kuoli onnettomuudessa. Saksalaiset saivat Rheinlandin irti vasta 9.7.1918 poistettuaan ensin kaiken raskaan varustuksen.⁵⁷

Kesällä 1918 saksalaisilla näyttää olleen Ahvenanmaalla myös pieni sotilas-kouluttajien joukko 14. Jääkärirykmentin 4. komppaniasta. Heidän toimintaansa ei tarkkaan tunneta, mutta se lienee päättynyt syyskuun aikana saksalaisten lähdettyä Ahvenanmaalta. Yksi ryhmän jäsenistä, jääkäri Hermann Treffz, kuoli 11.7.1918 ja haudattiin Maarianhaminan hautausmaalle. Tapauksen olosuhteita ei tunneta.⁵⁸

Tässä yhteydessä voidaan mainita myös sotamies Valter Hägglund suomalaisen Itämeren-rykmentin 2. pataljoonasta Ahvenanmaalla. Hän kuoli 21.10.1918 Eckerössä keuhkotulehduksen jälkitautiin, ns. espanjantautiin.⁵⁹ Ohimennen voidaan todeta, että suomalaisia joukko-osastoja oli sijoitettuna Ahvenanmaalla aina syksyyn 1921 asti, jolloin allekirjoitettiin kansainvälinen sopimus Ahvenanmaan demilitarisoinnista ja neutraloimisesta.

Myös ruotsalainen Ahvenanmaan joukko-osasto menetti yhden miehen keväällä 1918. Ruotsalaiset joukot olivat saapuneet useassa erässä, mukaan lukien rannikkotykkistön komppania, joka tuli Ahvenanmaalle 19.2.1918 Saapuneiden joukossa oli kersantti Mård, joka teki itsemurhan hirttäytymällä 18.4.1918 Kolme päivää myöhemmin, 21.4.1918, hänet kuljetettiin sotilaallisin kunnianosoituksin Vaxholmiin Ruot-siin.⁶⁰

Edelleen voidaan mainita muutamia siviilionnettomuuksia, jotka liittyvät sotaan. Sellainen tapahtui Kökarissa 25.5.1918, jolloin 12-vuotias Uno Albin Danielsson loukkaantui niin vaikeasti, että hän myöhemmin kuoli. Danielsson oli yhdessä kahden

⁵⁶ Sonderverband Ostseen operaatiot Ahvenanmaalla, yhdistetty sotapäiväkirja, (9. huhtikuuta, s. 26), Bundesarkiv-Militärarkiv Freiburg F 3841/62695, kopio Ahvenanmaan maakunta-arkistossa, kopiokokoelma KÅ 10:5; Tidningen Åland 16.3.1918; Bastian 1921, 234; Moisio 1996, 60–61.

⁵⁷ Sotapäiväkirja Ahvenanmaan-osaston operaatioista Ahvenanmaalla, (11.4.1918, s. 98), Marin-stabens utrikesavdelning, fd hemliga handlingar, Serie F IV, Sota-arkisto, Tukholma; Der Krieg in der Ostsee III, 349.

⁵⁸ Hautamuistomerkki on edelleen Maarianhaminan hautausmaalla. Aiempi marmorilaatta on korvattu suurehkolla puuristillä. Yksittäiset tiedot saksalaisista kouluttajista ovat kruununvoudin arkistossa, saapuneet asiakirjat 1918, 5.9.1918, ÅI.LA, Maarianhamina.

⁵⁹ Tidningen Åland 23.10.1918.

⁶⁰ Sotapäiväkirja Ahvenanmaan joukko-osaston operaatioista Ahvenanmaalla, 19.–20.4.1918, 115–116, Marinstabens utrikesavdelning, fd hemliga handlingar, Serie F IV, Sota-arkisto, Tukholma.

toverinsa kanssa leikkinyt venäläisellä pumpuliruudilla, jolloin ruuti räjähti ja kaikki saivat erittäin vakavia palovammoja. Poikia hoidettiin ensin Maarianhaminassa, mutta Danielsson siirrettiin edelleen Turkuun, jossa hän kuitenkin 30.7.1918 kuoli.⁶¹ Vastaava onnettomuus tapahtui Saltvikin Tröttvikenissä 23.10.1918, kun 15-vuotias Karl Gunnar Ossian Eriksson leikki toveriensa kanssa kranaatilla, jonka venäläinen tykistö-osasto oli jättänyt. Kranaatti räjähti ja Eriksson sai vaikeimmat vammat. Hänet kuljettiin Godbyn yleiseen sairaalaan, jossa hän kuoli 29.10.1918.⁶²

Aivan erilainen onnettomuus tapahtui kesäkuun lopulla 1918, kun lentokone putosi Ahvenanmereen. Kevään aikana Suomen puolustusvoimat oli ostanut useita lentokoneita Ruotsista ja osana tätä suomalaiset tilasivat maaliskuussa Curtiss Twin JN -tyyppisen kaksimoottorisen ponttonikoneen. Valmistaja oli ruotsalainen yritys Nordisk Aviatik AB. Kone valmistui kesän alussa ja vietiin Furusundiin koelentoa varten. Kaikki oli 28.6.1918 valmiina toimituslentoa varten Turkuun. Lentäjänä oli kapteeni C. G. Krokstedt ja mukana matkusti yrityksen johtaja, legendaarinen "lentäjäparoni" Carl Cederström. Koneen piti lentää Ahvenanmaan yli. Granbodan lentoasema oli saanut käskyn varata lentopolttoainetta ja öljyä mahdollista välilaskua varten. Kone ei kuitenkaan saapunut perille ja laajat etsinnät aloitettiin. Yksittäisiä lentokoneen osia löydettiin saarten läheltä Signildskäristä etelään, mutta onnettomuus jäi selvittämättä. Cederström löydettiin kuolleena merestä 11.7.1918 ja hänet vietiin Ruotsiin haudattavaksi.⁶³

Lopuksi mainittakoon mahdollinen miinaan ajo Föglön saaristossa myöhäissyksyllä 1918. Föglön Brättössä kuultiin lounaisuunnasta 23.11.1918 voimakas miinaräjähdyks ja kaksi päivää myöhemmin alueen rannoilla alettiin tavata hyllyn osia ja irtaimia esineitä. Nimikyltistä ja aluksen päiväkirjasta kävi ilmi, että onnettomuusalue oli porvoolainen kaljaasi Kruse. Kaljaasi oli lähtenyt Bornholmista Degerholmin kautta kohti Viipuria 20.11.1918 lastinaan tiiliä ja sementtiä. Krusen päällikkönä oli merikapteeni Ossian Pettersson Föglöstä. Muut miehistön jäsenet, joiden nimiä ei tunneta, olivat mannermaalta.⁶⁴

Sotasurmat Ahvenanmaalla vuosina 1914–18

Vuosina 1914–18 yli 170 henkilöä sai surmansa Ahvenanmaalla erilaisten tapahtumien ja onnettomuuksien yhteydessä sekä sellaisen sairauksien vuoksi, joiden voidaan sanoa liittyneen suoraan sotaan. Suurimman ryhmän muodostavat venäläiset: 105 sotamiestä tai upseeria sekä viisi siviiliä sotilasperheistä. Useat heistä kuolivat laivan ajettua miinaan: Jugin, Skiftetin ja Leitenant Burakovin räjähdyksissä kuoli kaikkiaan

⁶¹ Tidningen Åland, 28.5.1918; Kökarin seurakunnan luettelo kuolleista ja haudatuista 1918 sekä haastatteluja.

⁶² Finströmin seurakunnan luettelo kuolleista ja haudatuista 1918; Ahvenanmaan yleinen sairaala, sairaskertomus 1918, Aba ÅI.LA, Maarianhamina; tiedot Bördis Janssonilta, ÅI.LA 2.11.2001.

⁶³ Tidningen Åland, 3., 6., 10., 13. ja 17.7.1918; Andersson 1990, s. 60 ja kuva s. 61.

⁶⁴ Tidningen Åland 7. ja 11.12.1918; Föglön nimismiehen arkisto, kirjekonsepti 7.12.1918, Da 7, ÅI.LA; Föglön seurakunnan luettelo kuolleista 1918.

89, kun vain 10 kuoli varsinaisissa taisteluissa. Voidaan myös todeta, että eniten ihmishenkiä menetettiin vuosina 1916–17, toisin sanoen ennen levotonta vaihetta talvella 1918, joten menetykset liittyvät suoraan saksalaisten pohjoissuunnassa toteuttamiin merioperaatioihin, joita olivat erityisesti sukellusveneiden tekemät miinoitukset. Tämä merkitsee myös sitä, että joko kuolleisiin upseereihin ja miehistöön heijastaa pelkästään tavanomaista jakoa eri joukko-osastoissa. Poliittisista syistä tehtyjä upseerien murhia ei esiintynyt.

Verrattuina venäläisten menetyksiin voidaan todeta, että muut sotilastappiot Ahvenanmaalla olivat kokonaisuudessaan huomattavasti pienemmät: suomalaisten valkoisten joukot menettivät neljä miestä, punaiset kymmenen, saksalaiset kuusi ja ruotsalaiset yhden, yhteensä siis 21 miestä. Toisaalta täytyy myös muistaa, että nämä tappiot koettiin pelkästään vuonna 1918. Lukua voidaan verrata venäläisiin, jotka vastaavana aikana menettivät seitsemän miestä.

Sitä vastoin kuolleiden siviilien määrä oli melko korkea, ainakin 41 henkeä, joista 28 oli miehistönä tai matkustajina Skiftetillä. On myös huomionarvoista, että näiden siviilien joukossa oli kuusi venäläisten sotilaiden surmaamaa ahvenanmaalaista, jotka joko murhattiin tai menettivät henkensä kuolemaan johtaneissa ampumisvälikohtauksissa.

VENÄLÄISTEN SOTILAS- JA SIVILIHENKILÖIDEN MENETYKSET AHVENANMAALLA VUOSINA 1914–18

Zeppelinin hyökkäys 1916

- Frolov, Ivan Maksimovitš, synt. n. 1884, naimisissa, Sengilein volosti, reservinruoripursimies, Simbirskin kuvernementti, haudattu 14.7.1916 Maarianhaminaan
- Hruslov, Jakov Flegontovitš, synt. 20.10.1889, Durnoin kylä, Tsarevonvolosti, Krapivnan ujezdi, Tulan kuvernementti, naimaton, torpedomies I. lk, haudattu 14. heinäkuuta Maarianhaminaan
- Nikulin, Ivan Aleksandrovitš, synt. 6.9.1890, Arkangelin kaupunki, naimaton, 1. lk torpedokonemies, todennäköisesti haudattu Turkuun
- Popov, Pjotr Timofejevitš, synt. 1.3.1887, Nižni Korotšanin kylä, ylimääräisenä palveleva pursimies, volosti, Novohopjorskin ujezdi, Voronežin kuvernementti, haudattu 14.7.1916 Maarianhaminaan
- Ševelev, Savvati Nikititš, synt. 23.9.1893, naimaton, Javkovlihan kylä, Šapgorodsko Gorodištšen volosti, Vetlugan ujezdi, Kostroman kuvernementti, I. lk matruusi, haudattu 14.7.1916 Maarianhaminaan
- Vasiljev, Nikolai Vasiljevitš, synt. n. 1888, naimisissa, yksi lapsi, Krasnaja Gorkankylä, Slobodan volosti, Pihkovan ujezdi ja kuvernementti, 2. lk lämmittäjä, todennäköisesti haudattu Turkuun
- Vorošilov, Zinovi Grigorjevitš, synt. 26.10.1890, naimaton, Trišonkovan kylä, Kokšagan volosti, Jaranskin ujezdi, Vjatkan kuvernementti, sähkömies, haudattu 14.7.1916 Maarianhaminaan

Merenmittausalus Jug vuonna 1916

Yhdeksän tuntematonta miehistön jäsentä kuoli miinan räjähtäessä 19.10.1916, ei henkilötietoja.

s/s Skiftet vuonna 1916

Upseeritarkk'ampujakoulun tarkk'ampujarykmentti

- Golubev, Ivan, nuorempi aliupseeri
- Grabovski, Pavel, jefreitteri, kuoli matkalla Maarianhaminaan, haudattu siellä 21.12.1916
- Grinenkov, Vasili, tarkk'ampuja
- Gusev, Vladimir, jefreitteri, Viaporin linn. miinapataljoona
- Hohlov, Andrei, vanhempi aliupseeri
- Ivanov, Pjotr, tarkk'ampuja
- Jeremejev, Kuzma, nuorempi työmestari
- Koljagin, Fjodor, tarkk'ampuja
- Koltšinski, Arian Aleksandrovitš, vänrikki, työkomppanian nuor. upseeri
- Kotšurov, Ivan, tarkk'ampuja
- Kuznetsov, Ivan Aleksejevitiš, s. 23.12.1869, eversti, rykmentin päällikkö
- Laškevitš, Karl-Vladimir Juljuševitiš, esikuntakapteeni, talousosaston päällikkö
- Makejev, Semjon, vanhempi kirkonpalvelija
- Matukaitis, Andrei, tarkk'ampuja
- Mazajev, Zot, tarkk'ampuja
- Mokryi, Arhip, tarkk'ampuja
- Moltšanov, Andrei, tarkk'ampuja
- Olšuk, Pavel, nuorempi aliupseeri
- Portjanko, Semjon Makarovitiš, tarkk'ampuja
- Radul, Avksenti, tarkk'ampuja
- Šadrin, Andrei, tarkk'ampuja
- Serejev, Muhamet-Safa, tarkk'ampuja
- Sjukrin, Semjon, tarkk'ampuja
- Špionov, Ivan, tarkk'ampuja
- Stasjuk, Pjotr, tarkk'ampuja

Ahvenanmaan erillinen tykistöpataljoona

- Anšmidt, Rihard Karlovitiš, s. 8.12.1889, amiraliiteetin vänrikki
- Širotšenko, Polikarp, 1. lk konemies

Kenttätykistöprikaatin S.F.M.K.I.P.B. 2. Tykistöpatteristo. 4. Kevyt patteri

- Bordov, Pjotr, tykkimies
- Gusev, Dmitri, nuorempi tykistöaliupseeri
- Jegorov, Sergei, tykkimies
- Panfilov, Mihail Nikititiš, vanhempi tykkimies

5. Kevyt patteri

- Andrejev, Pjotr Andrejevitš, vanhempi tykistöaliupseeri
- Losev, Aleksandr, tykkimies

Ahvenanmaan autokomennuskunta

- Baskakov, Gavriil, 1. lk torpedomies
- Garin, Vasili, 2. lk matruusi
- Kolenkov, Vasili, 1. lk matruusi
- Tomaševski, Mihail, 1. lk matruusi
- Tsarevštšinski, Ivan, sähkömies

Kovnon lennätinkomppania

- Grozmani, Nikolai Vladimirovitš, vänrikki, Ahvenanmaan puhelinverkon esimies
- Miljunov, Geronin, sotamies-sähköttäjä
- Muhadinov (Muhjiddinov), Ahronin, sotamiessähköttäjä
- Simakov, Sergei, sotamies, sotilaspalvelija

Itämeren viestipalvelun läntisen piirin Ahvenanmaan osasto

- Glabelštšikov, Aleksei, moottorimies
- Gorogušin, Vladimir, sähköttäjä
- Ivanov, Pjotr, viestimies
- Kolpetski, Ivan, moottorimies
- Ševelin, Aleksei, viestimies
- Solovjov, Ivan, lennättimenhoitaja
- Vyležanin, Jakov, 1. lk vanhempi aliupseeri

Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman santarmikomennuskunnan päällikkö

- Gengrus, Boris Karlovitš, Kovaljovin tulkki
- Kovaljov, Vasili Ivanovitš, everstilutnantti (s. 29.12.1866)

”Shashka”-tyyppisen kuriirialuksen päällikkö

- Pomendejev, Vasili Akimovitš, s. 1.3.1878, amiraliteetin vänrikki/alilutnantti

Sukellusvene ”Okun”

- Ivanov, Sergei, nuorempi ruoripursimies

Siviilit

- Grozmani, Grozmani, Nikolai Vladimirovitšin vaimo
- Grozmani, saman lapsi
- Grozmani, saman lapsi
- Vlasjeva, vaimo; aviomies 2. lk kapt. Sergei Niko-lajevitš Vlasjev (s. 18.5.1880), sukellus-vene ”Akulan”komentaja 1912–15

Hävittäjä Leitenant Burakov vuonna 1917

- Antonov, Semjon Stepanovitš, matruusi
- Belov, Mihail Ivanovitš, lämmittäjä
- Boikov, Vasili Aleksejevitš, viestimies
- Derkatš, Daniil Andrejevitš, konemies
- Dorohin, Ignati Petrovitš, konemies
- Gromov, Mihail Mironovitš, viestipursimies
- Jelkin, Mihail Iljitš, sähköttäjä
- Karlov, Matvei Vasiljevitš, konealiupseeri
- Kartašev, Stepan Zaharovitš, matruusi
- Kingsen, Martin Denisovitš, moottorimies
- Kolesnikov, Gavriil Petrovitš, torpedomies
- Kornejev, Jegor Ivanovitš, matruusi
- Kornev, Pjotr Petrovitš, vanh. tykkimies
- Ladjin, Stepan Andrejevitš, viestipursimies
- Nakarjakov, Aleksandr Jefremovitš, lämmittäjä
- Podšivalov, Nikolai Mihailovitš, torpedomies
- Ponosov, Ivan Ivanovitš, vanh. tykkimies
- Radlov, Lev Germanovitš, midshipman/vänrikki (s. 1.4.1890)
- Samutkin, Artemi Ivanovitš, matruusi
- Sazonov, Pjotr Grigorjevitš, Rjazanin Ranenburgin piiristä, ruorimies haudattu Maarianhaminaan 1./14.8.1917
- Smirnov, Andrei Ivanovitš, matruusi
- Sysojev, Kuzma Lvovitš, lämmittäjä
- Žukov, Nikolai Stepanovitš, konemies

Granbodan lentoasema vuosina 1917–18

- Davydov, Ivan Petrovitš, synt. 14.11.1880, aliluutnantti, 4. Lentolaivue
- Jelizarov, vänrikki, lentäjä, 4. Lentolaivue, kone putosi lentoaseman lähelle 20.8.1917, haudattu Turkuun
- Kirilov, Jakov, moottorimies, 4. Lentolaivue, syytetty edellisen murhasta, omat joukot teloittivat ampumalla lentoasemalla helmikuussa 1918, ruumis pudotettiin avantoon
- murhattu kolmiodraamassa Föglössä 17.10.1917, haudattu 23.10.1917 Turun ortodoksiselle hautausmaalle
- Žukov, Vasili Petrovitš, Mendordevin? (Medvedin?) kylä, Novgorodin kuvernementti, miinatykkimies, 4. Lentolaivue, kone putosi lentoaseman lähelle 27.2.1918, haudattu Föglön hautausmaahan

Talvi 1918

- Kalugin, Luka Gavrilov[itš], synt. 13.9.1895, Orevon kylä, Rossošin volosti, Livнын kaupunki, Orjolin kuvernementti, matruusi, Ahvenanmaan autokomennuskunta, surmattu 4./17.2.1918 todennäköisesti Bjärströmissä, haudattu Maarianhaminaan

- Kleymann, Edvard, luultavasti Viron Haapsalusta, sotamies, jäi vangiksi jäällä Brändön alueella, Skärgårdens frikår teloitti ampumalla 24.3.1918 Vårdössä, haudattu Vårdön kirkon lähelle 29.3.1918
- tuntematon, surmattu Godbyn taisteluissa 19.2.1918
- tuntematon, surmattu Godbyn taisteluissa 19.2.1918

Muita venäläisiä vuosina 1914–18

- Bautov, Nikolai, välskäri, kuoli keuhkotautiin 12.12.1914 s/s *Skiftet*-aluksella, haudattu Maarianhaminaan 9.1.1915
- Hermansson, Johannes Johannov[itš], synt. 24.5.1895, Turgel (Türi), Serafimin volosti, Weisenstein (Paide), matruusi, Turun-Ahvenanmaan 2. Meripataljoona, Viro, ampui itsensä 22.4.1918, haudattu Maarianhaminaan
- Leonov, Mihail, matruusi, Ahvenanmaan meripataljoonan 3. komppania, kuolinsyy tuntematon, haudattu Maarianhaminaan 2.4.1915
- Soba, Jan, tarkk'ampuja, Tarkk'ampujarykmentin 12. komppania, 21-vuotias, kuolinsyy tuntematon, haudattu Maarianhaminaan 7.7.1916
- tuntematon, itsemurha hirttäytymällä puuhun Föglön Pohjois-Degerbyssä todennäköisesti keväällä 1918, luultavasti haudattu Föglöhön
- von Trautenberg, Aleko Ernst Karl, paroni Ernst Rausch v. Trautenbergin poika, kuolinsyy tuntematon, haudattu Maarianhaminaan 26.8.1917

MUUT SODAN YHTEYDESSÄ AHVENANMAALLA KUOLLEET VUOSINA 1914–18 Nystadskåren (Uudenkaupungin vapaajoukot)

- Aapola, Armas Harald, synt. 2.4.1893, maanviljelijä, Kustavi, kuoli päähän osuneeseen luotiin 14.2.1918 Prästön radioaseman valtauksen yhteydessä, haudattu 12.5. Kustaviin
- Rannikko, Niilo Heikki, synt. 1.8.1896, Taivassalo, liikeapulainen, haavoittui kasvohiin kranaatinsirpaleista 17.2.1918 Gölbyn taistelussa, vietiin Serafimer-sairaalaan Tukholmaan, jossa kuoli 20.3, haudattu Tukholman Norra Kyrkogårdenin hautausmaalle
- Söderholm, Filip Birger, synt. 17.7.1899, Turku, konttoriapulainen, kaatui 19.2.1918 Godbyn taistelussa, haudattu Finströmin kirkon lähelle 26.2., siirretty Turkuun 20.6

Suomalaiset punaiset joukot

- Andersson, Verner Oskar, synt. 10.9.1894, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Borg, Harald (Harry), synt. 13.8.1894 Turussa, kaatui 19.2.1918 Godbyn taistelussa, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Elo, Hugo Richard, synt. 6.2.1900, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Lahti, Adolf Frans, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918

- Puolamäki, Johan Richard, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Rautanen, Johan Jalmar, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Sauri, Hjalmar Nikolai, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Siivonen, Johan Nikolai, Turku, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, viety Turkuun ja haudattu siellä 10.3.1918
- Tolmunen, Aaro Elis, synt. 7.6.1893, Turku, työmies, pidätetty jäällä Brändön lähellä ja viety Skärgårdens frikärille Vårdöhön, teloitettu ampumalla 24.3.1918, haudattu Vårdön kirkon viereen 29.3.1918
- tuntematon, kaatunut tai teloitettu 19.2.1918 Godbyn taistelun yhteydessä, haudattu Saltvikin kirkon viereen

Suomalaiset vakinaiset joukot

- Hägglund, Valter, Sipoo, sotamies, kuului Itämeren jalkaväkirykmentin 2. pataljoonaan, asemapaikkana Eckerö, kuoli 21.10.1918 espanjantautiin, haudattu kotiseudulleän.

Saksalaiset joukot

- 3 tuntematonta, miehistön jäseniä, kuolivat 9.3.1918, kun saksalainen jäänmurtaaja Hindenburg ajoi miinaan Eckerön ulkopuolella
- 2 tuntematonta, miehistön jäseniä, kuolivat 11.4.1918, kun saksalainen linja-alus Rheinland ajoi karille lähellä Lågskäriä .
- Treffz, Hermann, synt. 15.3.1877, jääkäri, kuoli 11.7.1918 Maarianhaminassa, kuului luultavasti saksa-laisen 14. Jääkäripataljoonan 4. komppaniaan, haudattu Maarianhaminaan

Ruotsalaiset joukot

- Mård, kersantti, kuului ruotsalaisten rannikkotykistöön Maarianhaminassa, teki itsemurhan 18.4.1918, viety Ruotsiin 21.4.1918

Siviilihenkien menetykset

s/s Skiftetin miehistö 14.12.1916

- Bamberg, Erik Leonard, synt. 17.9.1880, Lemlandin Rörstorp, merikapteeni, Skiftetin päällikkö.
- Ek, Maria, ravintolan emäntä
- Höglund, J., koneenkäyttävä
- Johansson, T., matruusi
- Keto, L., lämmittäjä
- Lindroos, Irene, siivooja
- Lundgren, G., matruusi

- Mattsson, J., matruusi
- Nyström, G., matruusi
- Palmroth, A., linjaluotsi
- Pernell, Linda, messityttö
- Salonen, A., koneenkäyttäjä
- Toivonen, L., lämmittäjä
- Uotila, K., lämmittäjä
- Winter, Amanda, keittäjä

Muita ei-venäläisiä, jotka saivat surmansa s/s Skiftetillä 14.12.1916

- Adolfsson, Uno, 18-vuotias, kalastaja, Hammarlandin Långskär, matkalla Turkuun
- Asikainen, Arvo Tobianpoika, synt. Rautalammilla, tutkintavanki, Pieksämäki(?), oli v. 1916 mukana linnoitustyössä Kökarissa saaden siellä syytteen yrityksestä varastaa turkki, vangittu Turussa, marraskuun lopulla viety kihlakunnanvankilaan Kastelholmiin, vartioituna matkalla kärjäkäsitteilyyn Degerbyhyn
- Etholén, Aleksander, synt. 15.1.1873, Elimäki, maanomistaja, kotimatalla käytyään Ahvenanmaalla tarkoituksenaan ostaa Bolstaholmin tila
- Etholén, Tyra Johanna, synt. 13.8.1883, Elimäki, edellisen vaimo, kotimatalla käytyään Ahvenanmaalla tarkoituksenaan ostaa Bolstaholmin tila
- Heikkilä, Kalle, linnoitustyöläinen, työssä AB Granit-yhtiön työmaalla Ahvenanmaalla
- Hoima, Oskar, linnoitustyöläinen, työssä AB Granit-yhtiön työmaalla Ahvenanmaalla
- Karlsson, Edvin Alarik, 48-vuotias, Jomala, Önningeby, vanginkuljettaja/maanviljelijä, matkalla tutkintavangin kanssa Degerbyn käräjille
- Koskinen, Emil, linnoitustyöläinen, työssä AB Granit-yhtiön työmaalla Ahvenanmaalla
- Lundell, Vaino-Felix, linnoitustyöläinen, työssä AB Granit-yhtiön työmaalla Ahvenanmaalla
- Melander, Fredrik, 29-vuotias, Maarianhamina, kauppias, matkalla Turkuun hankkiakseen tavaraa joulumyyntiä varten
- Nummeli, Karl F., 35-vuotias, Ahvenanmaan kruununvouti, syyttäjän tehtäviä varten matkalla Degerbyn käräjille
- Rusko, Johan, linnoitustyöläinen, työssä AB Granit-yhtiön työmaalla Ahvenanmaalla
- Stenius, Matti, 36-vuotias. Synt. 13.10.1880 Helsingissä, laamannin sijainen Ahvenanmaalla, tuomarin tehtäviä varten matkalla Degerbyn käräjille
- Åberg, Karl H., synt. 30.3.1969, tullinhoitajan sijainen Föglössä, matkalla kotiin Degerbyhyn

Murhatut siviilihenkilöt

- Dahl, John Vilhelm Mikael, synt. 1890, Östergeta, kauppias, ammuttu 7.1.1918 Maarianhaminan Seurahuoneella venäläisten suorittaman ratsian yhteydessä, haudattu Maarianhaminaan 14.1.1918

- Eriksson, Alfred Eligius, synt. 1.12.1873, Jomalan Ytternäs, tullivahtimestari, Erikssonia ammuttiin kolmesti rintaan kotinsa ulkopuolella illalla 3.10.1917, kun hän oli vahtimassa perunapeltoaan varkaiden varalta, luultavasti venäläisiä sotilaita, haudattu Maarianhaminaan 7.10.1917
- Jansson, Viktor Mauritz, synt. 14.1.1899, lapsi, Jomala, Önningeby, venäläinen rantavartiomies ampui häntä päähän 19.6.1916, kun hän yhdessä isänsä kanssa oli laskemassa verkkoja Grägersön länsipuolella, kuoli seuraavana päivänä
- Lagerberg, Axel, synt. 18.1.1839, työmies, kaksi nimeltä mainittua venäläistä sotilasta ryösti ja murhasi Lagerbergin kirveellä illalla 12.12.1916, kun tämä oli vierailulla poikansa kotona Hammarlandin Postadissa
- Mattsson, Karl August, synt. 11.12.1867, Hammarlandin Postad, mylläri, kaksi nimeltä mainittua venäläistä sotilasta ryösti ja murhasi Mattssonin kirveellä illalla 12.12.1916, kun hän oli vaimonsa kanssa työssä myllyssään
- Nyman, Erik, synt. 27.8.1848, kalastaja, Jomalan Kungsö, venäläinen rantavartiomies ampui molempiin sääriin 14.9. 1917, kun hän oli yhdessä poikansa kanssa laskemassa verkkoja Kungsön eteläpuolella, kuoli pian välikohtauksen jälkeeseen verenvuotoon

Onnettomuuksissa menehtyneet siviilihenkilöt

- Cederström, Carl, synt.1867, Ruotsi, lentäjä, kuoli 28.6.1918 ollessaan matkustajana yllä mainitussa lento-onnettomuudessa, löydettiin kuolleen Ahvenanmereltä 11.7. ja haudattiin Ruotsiin
- Danielsson, Uno Albin, synt. 13.4.1906, lapsi, Kökarin Karlby, sai pahoja palovammoja 23.5.1918 Karlbyssä leikittyään ladossa venäläisellä pumpuliruudilla kahden toverinsa kanssa, vietiin sairaalaan Maarianhaminaan ja sieltä myöhemmin Turkuun, jossa kuoli 30.7.1918, haudattu Turkuun
- Eriksson, Karl Gunnar Ossian, synt. 16.6.1903, Saltvikin Pettböle, lapsi, loukkaantui vaikeasti 12.10.1918 Tröttvikenissä leikittyään venäläisellä kranaatilla useiden muiden kanssa, kuoli 29.10. Yleisessä sairaalassa Godbyssä
- Krokstedt, C.G., synt. 1885, Ruotsi, lentäjä, kuoli 28.6.1918 Ahvenanmerellä, kun hänen piti toimittaa merilentokone Suomen puolustusvoimille Turkuun, kone putosi mereen, luultavasti jonnekin Signildskärin eteläpuolelle
- Pettersson, Ossian, synt. 1869, Föglön Nötö, merikapteeni, päällikkönä porvoalaisessa kaljaasi Krusessa, kuoli 20.11.1918 aluksen haaksirikkouduttua matkalla Föglöhön, luultavasti miinan räjähtäessä, muiden ei tiedetä onnettomuudessa kuolleen
- Reunanen, Karl, Turku, panostaja, työssä AB Granit-yhtiön työmaalla Sälisin patterilla, kuoli aamulla 14.7.1916, kun seitsemän dynamiittipatruunaa räjähti panostuksen yhteydessä porausreiässä, jolloin latauspuikko tunkeutui kehon läpi

LINNOITUSTYÖT SUOMESSA

Venäläinen päällistö suunnittelemassa linnoituksia. Piirros V. Strubinski

Varsinkin Helsinkiä ympäröivä alue linnoitettiin varsin raskaasti. Kuva esittää tykin kuljettamista Helsingin Eteläsatamassa. Helsingin kaupunginmuseo

KUOLLEISUUS VENÄLÄISTEN LINNOITUSTÖISSÄ

Lars Westerlund

Useat venäläiset sotilasyksiköt suorittivat itse tai teettivät vuosina 1914–17 useiden kymmenien tuhansien miesten voimalla laajoja linnoitustöitä Suomen maaperällä. Näihin linnoitustöihin osallistui niin ikään kaiken kaikkiaan useita kymmeniä tuhansia suomalaisia joko työvoimana eri urakoitsijoiden palveluksessa työsopimusoikeudellisten ehtojen perusteella tai kuntapohjaisen työvelvoitteen muodossa. Tuntematon miesmäärä menehtyi näiden laajojen linnoitustöiden räjähdysonnelluuksissa ja muissa tapaturmissa – suuruusluokka lienee vähintään useita kymmeniä henkilöitä. Lisäksi venäläiset sotilasviranomaiset ampuivat jonkin verran omia alaisiaan sekä joitakin suomalaisiakin työmiehiä kurinpidollisessa tarkoituksessa. Myös linnoitustyöntekijöiden vapaa-aikana sattui kuolemantapauksia majoitustiloissa ja muualla juominkien ja tappeluiden yhteydessä.

Esityksen tarkoituksena on hahmotella kuolleisuuden esiintymistä venäläisten linnoitustöissä Suomessa vuosina 1914–17. Ei ole kuitenkaan mahdollista esittää yksityiskohtaisia lukuja, koska tietoja venäläisten menetyksistä ei ole. Tyydyn täten valaisemaan venäläisten linnoitus- ja linnoittamissotilaiden miesvahvuutta ja niiden henkilötappioiden todennäköistä suuruusluokkaa.

Linnoitustöiden alueellinen esiintyneisyys

Suomenlahteen rakennettiin vuosina 1909–13 Pietari Suuren merilinnoitus, josta ensimmäisen maailmansodan aikana tuli maailman suurin rannikkopuolustusjärjestelmä.¹ Ensimmäisinä sotavuosina sitä vahvistettiin ja laajennettiin käsittämään myös Suomenlahden suu sekä etelässä Baltia ja pohjoisessa Lounais-Suomi. Linnoitustöitä tehtiin Suomessa vuosina 1914–17 ympäri maata, varsinkin uhatuilla tai strategisesti tärkeillä rannikkopaikkakunnilla. Koko Etelä- ja Lounais-Suomen rannikkolinjat suojattiin tehokkaasti linnoitusten tykistö patterien yhdistävän sarjan avulla. Linnoitustyöt keskitettiin kuitenkin Suomenlahden pohjoisrannikkoon. Lounais-Suomessa muodosti ns. Turun-Ahvenanmaan saaristoasema oman rannikkotykistön osakokonaisuuden.² Pienempiä yksittäisiä tykistöasemia rakennettiin Pohjanlahden rannikolla Uudessakaupungissa³, Mäntyluodossa, Reposaaressa, Kristiinankaupungissa, Kaskisissa, Vaasassa ja Uudenkaarlepyyn maalaiskunnassa.

Varsinaisen rannikkopuolustuksen lisäksi suoritettiin maallakin mittavat linnoitus- ja kenttätöyt. Sisämaassa suoritettiin laajat kenttälinoittamiset linjoilla Nurmes-Vihhti ja Eno-Kotka.⁴ Linnoitustyömaita oli vuoden 1917 alussa yhteensä 82.⁵ Selvinä

¹ von Lange 1935, 461–475, Henriksson 1937, 79–87, Freimann 1939, 75–98, Amirhanov 1995.

² Amirhanov 1995, 26–30.

³ Sjölund 1985.

⁴ Rauanheimo 1950, 162–163, Huttunen 1988, 171–178.

⁵ Öljymäki 1938, 38–40.

keskittämisaalueina erottuivat kuitenkin ns. Helsingin maarintama⁶ sekä Viipuria ympäröivä maa- ja rannikkoseutu.⁷

Venäläisten sotilasviranomaisten linnoitustöiden yhteydessä aiheutuvia maastovaurioita selvitti vuonna 1923 Finlands svenska jordägarförbund (Suomen ruotsalainen maaomistajain liitto). Tarkastelun kohteena olivat linnoitustöiden yhteydessä suoritetun metsänhakkuiden maanomistajille aiheuttamat taloudelliset vahingot.⁸ Tämä selvitys antanee samalla arvattavasti melko hyvän yleiskuvan venäläisten sotilasviranomaisten Suomessa suorittamien linnoitustöiden alueellisesta esiintymisestä ja voimaperäisyydestä. Vahingot jakaantuivat läänikohtaisesti seuraavasti:⁹

Venäläisten sotilasviranomaisten suorittamien metsänhakkuiden läänikohtaiset vahingot

Lääni	Miljoonaa markkaa	Osuus (%)
Uudenmaan	18,6	44
Turun ja Porin	3,3	8
Hämeenlinnan	2,6	6
Viipurin	12,2	29
Mikkelin	0,9	2
Kuopion	1,1	3
Vaasan	1,5	4
Oulun	0,4	1
Ahvenanmaan	2,1	5
Yhteensä	42,8	100

Luvuista ilmenee, että suurimmat vauriot eli 44 % vahingoista syntyivät Uudella maalla ja toiseksi suurimmat vauriot eli 29 % Viipurin läänissä. Vastaavat luvut Turun ja Porin sekä Hämeenlinnan, Ahvenanmaan ja Vaasan läänien osalta olivat 8 %, 6 %, 5 % ja 4 %, samalla kun muiden läänien osuudet olivat vähäisemmät. Yhteensä melkein kolme neljäsosaa vaurioista liittyivät Uudenmaan ja Viipurin lääneihin ja yhdeksän kymmenesosaa merenpuoleisiin lääneihin. On kuitenkin huomioitava, että kovin

⁶ Laati 1955, 148–149, Viljanen 1955, 183–185, Perälä 1965, 227–241, Lahti 1975, 173–174, Litzén-Vuori 1977, 234–241, Ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoitukset Helsingissä 1980.

⁷ Viipurin linna 1976, 121–124, Huuskonen 1981, 683–684, Ahto 1984, 181–187.

⁸ Valtiovarainministeriön arkistossa on venäläisen sotaväen tuottamia vahinkoja arvioimaan asetettujen lautakuntien pöytäkirjat ja muut oikeudenkäyntipöytäkirjat liitteineen. Laaja aineisto on osittain järjestetty lääneittäin (Mikkelin, Turun ja Porin, Uudenmaan ja Vaasan läänit) ja osittain kunnittain (Espoo, Heinjoki, Helsingin maalaiskunta, Karstula, Lemi, Luumäki, Ristiina, Savitaipale, Säkkijärvi, Viipuri, Viitasaari, Virrat ja Ähtäri). Öljymäki on 1930-luvulla käyttänyt tätä aineistoa, joka lienee lopullisesti järjestetty vuosina 1925–29. Aineisto valaisee myös muita vahinkoja kuin pelkästään metsänhakkuita, mutta toisaalta se on liian hajanainen, jotta olisi mahdollista helposti hahmottaa yleiskuvaa sen pohjalta. Kansallisarkisto. Valtiovarainministeriö Jx 16, 23 ja 33–34.

⁹ Rysskadorna 1923, 5.

suuria metsävahinkoja ei luonnollisista syistä voinut syntyä Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman alueella, koska linnoitustyöt suoritettiin useimmiten karuilla ja vähäpuisilla saarilla ja kalliolla.

Venäläiset linnoitusjoukot

Luon ensimmäiseksi yleiskuvan venäläisistä linnoitus- ja linnoittamissotilaiden lukumääristä vuosina 1914–18. Niiden suuruusluokkaa voidaan arvioida melko hyvin suoritettujen tutkimusten ja laskelmien pohjalta. Kun sota puhkesi elokuun alussa 1914, Venäjän sotilasjohto valmistautui puolustamaan lähinnä ainoastaan Suomen kaakkoisosaa, jotta Pietaria voitaisiin suojella. Tästä syystä rakennettiin kenttäasemia varsinkin Koiviston-Viipurin seuduille. Vuonna 1915 päätettiin kuitenkin siirtää pääpuolustuslinja Kymijoelle, samalla kun Helsingin ns. maarintama rakennettaisiin.¹⁰ Samana vuonna aloitettiin linnoitustyöt myös Turun-Ahvenanmaan saaristossa ja pian venäläiset puolustuslaitokset käsittivät Suomen koko rannikkolinjan syrjäistä Pohjois-Suomea lukuun ottamatta.

Vuoden 1914 lopussa oli Suomessa noin 35 000 venäläistä sotilasta ja vuoden 1915 lopussa luku oli noussut noin 50 000:een. Vuoden 1916 lopussa luku oli vähentynyt kymmenellä tuhannella ja oli silloin noin 40 000.¹¹ Keväällä ja kesällä 1917 alettiin pelätä saksalaisten maihinnousua Suomessa, minkä johdosta puolustusta vahvistettiin lisäämällä joukkojen lukumäärää. Suurimmillaan venäläisten joukkojen lukumäärä oli elokuussa 1917, jolloin ne käsittivät noin 100 000 sotilasta. Tämän lisäksi oli Suomeen sijoitettu myös 25 000 Itämeren-laivastoon kuuluvaa miestä. Syksyllä 1917 huomattava osa joukoista vedettiin pois ja tammikuussa 1918 oli Suomessa olevien venäläisten joukkojen määrä enää 42 500 miestä.¹²

¹⁰ Perälä 1965, 227–228.

¹¹ Tanskanen 1978, 13–14.

¹² Rauanheimo 1950, 165–167.

Vuoden 1917 alusta vuoden 1918 alkuun oli venäläisiä linnoitus- ja linnoittamisjoukkoja Suomessa Pauli Öljymäen,¹³ U. V. Rauanheimon¹⁴ ja Aatos Tanskasen¹⁵ tietojen mukaan seuraavasti:

Venäläiset linnoitus- ja linnoittamisjoukot vuosina 1915–18

Miehistöluku

	Loppuvuosi	Alkuvuosi	Elokuu	Tammikuu
Yksikkö	1915	1917	1917	1918
Viipurin linnoitusalue	10 000	5 000	10 000 -12 000	2 500
Viipurin linnoitustyömaiden sapöörisotilaat			4 000	
Helsingin-Viaporin linnoitusalue	15 000	9 000	25 000	8 000
Helsingin maalinnoitusalue			3 000	
Turun-Ahvenanmaan saaristoasema	1 000	4 800	6 500	
Turun puoliekipaasi ja sapöörikomppania			1 000	
Meri- ja linnoitusotilaat Vähä-Heikkilässä	600			
Ahvenanmaa				1 770
40. Insinööripataljoona Hämeenlinnassa	3 000	3 000	3 000	4 000
Muut kenttälinnoitustyömaat	8 200			
Yhteensä	29 000	33 000	48 500 -50 500	17 900

Venäläisten linnoitus- ja linnoittamisjoukkojen määrä nousi vuoden 1915 lopusta vajaasta 30 000 miehestä 33 000 mieheen vuoden 1917 alkuun mennessä ja noin 50 000 mieheen vuoden 1917 elokuuhun mennessä. Syksyllä 1917 luku laski vajaan 18 000 mieheen. Ei ole kuitenkaan kattavia tietoja siitä, miten linnoitus- ja linnoittamisjoukot jakautuivat keskenään. Toisaalta lienee raja rakennustöitä suorittavien sotilaiden ja linnoitusten sotilaallisesta toimivuudesta vastaavien sotilaiden välillä ollut melko epämääräinen. Selvää on kuitenkin, että linnoitus- ja linnoittamisjoukkojen merkitys oli suuri, koska ne vastasivat noin puolta kaikista Suomeen sijoitetuista venäläisistä maajoukoista.

¹³ Öljymäki 1938, 38–40.

Venäläinen sotilasjohto suoritti mittavat linnoitustyöt Suomessa vuosina 1914-17. V. Strubinskin ylempi piirros esittää kenttälinnoitusten suunnittelijoiden ratsuin suoritettua maaston katselmusta. Alemman piirroksen aihe on päällystön neuvottelu öljylampun valossa vuodelta 1915.

Viipurin alueella olevista joukoista on joitakin valaisevia tietoja. Kesällä 1916 oli miehistövahvuus meririntamalla noin 2 500 miestä¹⁶ ja maarintama lienee käsittänyt vähintään yhtä monta henkilöä. Viipurin seudulla tiedetään elokuussa 1917 olleen 10 000–12 000 puolustajaa. Näiden lisäksi noin 4 000 miestä muodosti linnoitustyöosastoja.¹⁷ Kolmasosa vahvuudesta olisi siten juuri silloin ollut linnoitustyöntekijöitä. Olivatko linnoitusjoukkojen ja linnoittajien keskinäiset suuruusluokat tämäntapaisia muuallakin Suomessa, jää kuitenkin avoimeksi kysymykseksi.

Linnoitustöiden lopettaminen aloitettiin helmikuun vallankumouksen jälkeen eikä syksyllä 1917 suoritettu enää puolustusasemien rakentamisia. Luonnollinen seuraus tästä olisi ollut miesmäärän väheneminen, mutta päinvastoin joukkojen linnoitus- ja linnoittamisjoukkojen lukumäärä nousi, niin että se oli suurimmillaan elokuussa 1917. Syy tähän oli kuitenkin tilapäinen. Joukkoja lisättiin kesällä 1917, koska Venäjän sotilasjohto odotti Saksan armeijan mahdollista maihinnousua Suomessa. Vaikka tämä uhka oli ajankohtainen vielä koko syksyn 1917 ajan, laski joukkojen lukumäärä kuitenkin vuoden 1917 lopussa huomattavasti, koska Venäjän uusi hallitus perusti armeijan lakkauttamisviraston ja veti osan sotajoukoistaan pois sekä kotiutti useita ikäluokkia. Voitaneen täten arvella, että linnoituksiin jäi lähinnä vain linnoitusten sotilaallisesta toimivuudesta ja välttämättömästä ylläpidosta vastaavia miehistöjä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että linnoittamisjoukkojen lukumäärä kasvoi ensimmäisinä sotavuosina. Syksyllä 1917 luku laski taas hyvin selvästi, kun linnoittamistyöt lopetettiin. Voidaan täten arvella, että kuolleisuus venäläisten linnoittamisjoukoissa oli suurimmillaan kesäisin, syksyisin ja keväisin vuosina 1915–17, kun rakennustöitä vielä suoritettiin toimeliaasti.

Sapöörijoukot

Vuonna 1913 Venäjän armeijaan kuului seitsemän linnoitussapöörikomppaniaa, joiden sijoituspaikat olivat Kronstadt, Kovno, Novogeorgijevsk, Brest-Litovsk, Osovets ja Ust-Dvinsk. Linnoitussapöörikomppaniaan kuului rauhanaikana viisi upseeria sekä 245 aliupseeria ja miestä.¹⁸ Kun sota syttyi, nelinkertaistettiin yleensä rauhanaikaisia yksiköitä kutsumalla reservit palvelukseen. Alusta alkaen käytettiin linnoittamistöissä venäläisten Suomeen lähettämiä linnoitussotilaita ja -työläisiä. Keskeiset osat linnoitustöistä suorittivat venäläiset ns. sapöörijoukot, jotka muistuttavat myöhempien aikojen pioneerijoukkoja. Suomessa venäläiset sapööriyksiköt rakensivat tykkiasemia, valleja, redutteja ja muita esteitä luonnonkivistä ja lohkotuista kivistä.¹⁹

Venäjän Suomeen lähetetyistä sapööreistä on löytynyt majoitusjärjestysten tietoja ainoastaan vuodelta 1917.²⁰ Hämeenlinnaan lienee vuodelta 1915 sijoitettu 3 000

¹⁴ Rauanheimo 1950, 157.

¹⁵ Tanskanen 1978, 19–20.

¹⁶ Talvio 1982, 175.

¹⁷ Viipurin linna 1976, 121.

¹⁸ Salwen 1913, 64–65.

¹⁹ Löfgren 1974, 91–92.

²⁰ RGVIA, F. 2262, opis 1, asiakirjat 576, 147, 623 ja 151.

miestä käsittävä 40. insinööripataljoona. Näiden insinöörisotilaiden lisäksi saapui viimeistään vuonna 1916 Suomeen myös sapöörejä, joiden mieslukumäärä vuoden 1916 lopussa ja vuoden 1917 alussa oli noin 4 000.²¹ Vuonna 1916 saapui Venäjältä myös noin 3 000 kiinalaista työntekijää, joita käytettiin etupäässä linnoitustöissä.

40. insinööripataljoona – insinöörirykmentti. Maaliskuussa 1917 käsitti 40. insinööripataljoona Hämeenlinnassa esikunnan, aseettoman joukon, valonheitinkomppanian, kenttäinsinöörivarikon ja lennätinkomppanian. Sen eri komppanioiden joukkueet oli sijoitettu mm. Raumalle, Vaasaan, Porin läheisyyteen, Nurmekseen, Kuopioon, Nummelaan ja Tampereen länsiosaan, mutta kaikkia paikkoja ei ilmoiteta majoituслуetteloissa. Keväällä 1917 kehitettiin 40. insinööripataljoona kolmepataljoonaiseksi 40. insinöörirykmentiksi, jonka esikunnan sijoituspaikka oli edelleen Hämeenlinna.²² Sapööripataljoona sijoitettiin kesän aikana Tähtelään (Täkter), joka sijaitsee Länsi-Uudellamaalla, 77. sapöörikomppania Lohjalle ja eräs muu sapöörikomppania Viipurin läänin lounaisosaan. Tietoa rykmentin vahvuudesta ei ole, mutta jos se vastaisi tavanomaista rykmenttiä, olisi insinöörisotilaiden lukumäärä ollut noin 4 000 miestä. Sapöörirykmentti on vielä joulukuussa 1917 mainittu majoituслуettelossa ja tämän lisäksi löytyy tieto myös 106. jalkaväkidivisioonan erillisestä insinöörikomppaniasta Porissa.

45. sapööripataljoona. Viaporin linnoituksessa toimi 1914 yksi ja myöhemmin kaksi sapöörikomppaniaa.²³ Sapöörien lukumäärä lienee täten ollut noin 500. Maaliskuussa 1917 näitä joukkoja laajennettiin 45. sapööripataljoonaksi, jolloin sen neljä komppaniaa toimi Viipurissa, Savonlinnassa, Lappeenrannassa, Säkkijärvellä ja Joensuussa. Suurimmillaan lienee sapöörien määrä Suomessa ollut kesällä 1917, jolloin heitä oli noin 7 500 miestä. Syksyllä 1917 siirrettiin Viipurin sapööripataljoona Venäjälle,²⁴ mutta silti sinne lienee jäänyt jonkin verran linnoitusjoukkoja, sillä Viipurin linnan varuskuntaan kuuluvina yksiköinä mainitaan Rakentajien ja insinöörien päälikön johtoelin, linnan insinöörijohto ja linnan pioneerikomppania.²⁵

Suomen linnoitustöiden yhteydessä syntyneistä sapöörijoukkojen henkilotappioista ei ole tietoja, koska niiden arkistoja ei ole etsiskelyistä huolimatta onnistuttu löytämään. Ainoa tiedossa oleva venäläinen linnoitustöiden uhri on 24-vuotias Viipurin ortodoksiseurakuntaan kuuluva Pjotr Aleksejevitsš Gorshkov, joka menehtyi 7.8.1915 kallon louhinnan yhteydessä sattuneessa dynamiittiräjähdyksessä.²⁶ Gorshkov ei kuitenkaan ollut sapööri, vaan hän lienee ollut viipurilaisvenäläinen vallityöläinen.

²¹ Tanskanen 1978, 14.

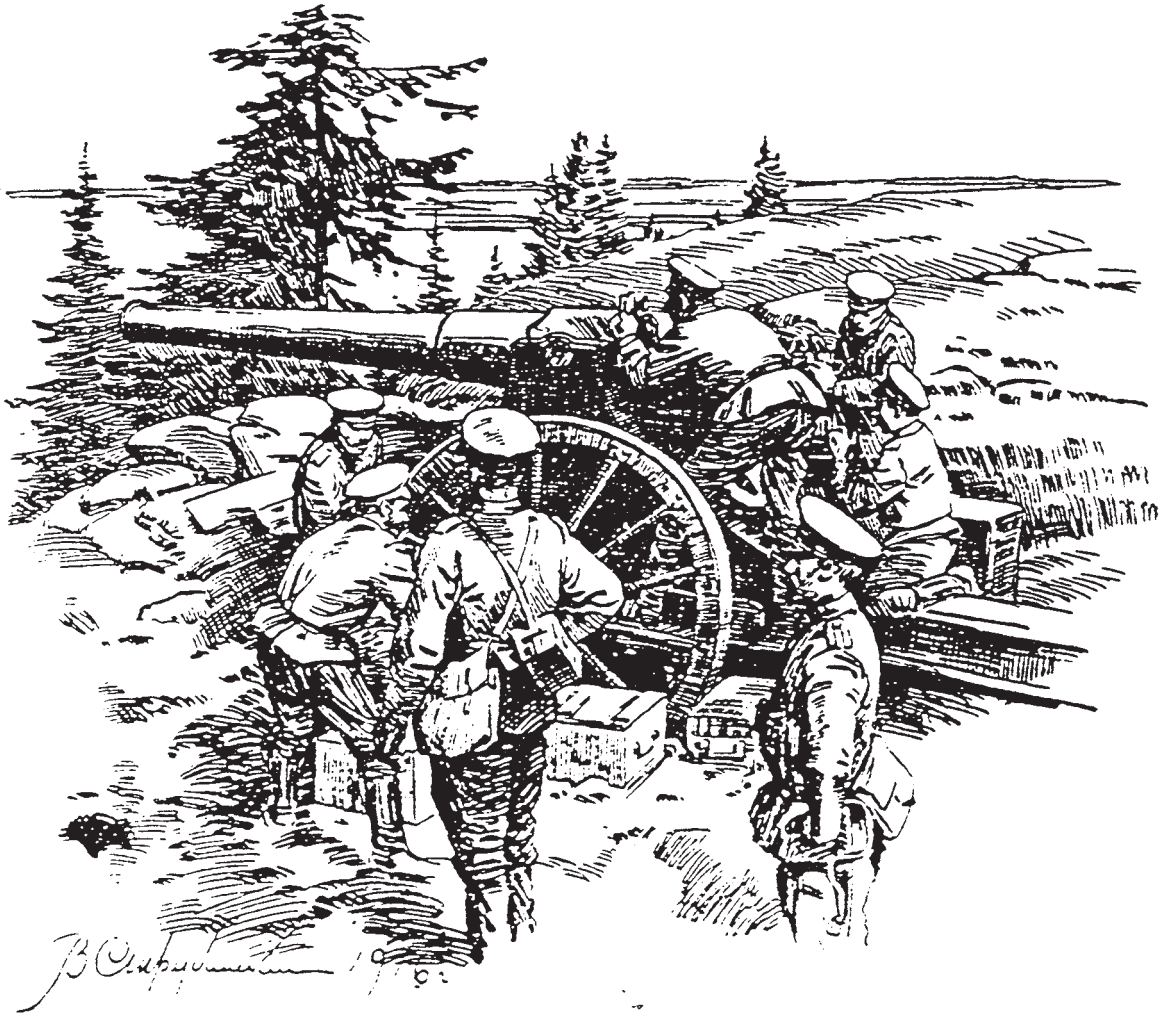
²² Rauanheimo 1950, 165.

²³ Talvio 1982, 177.

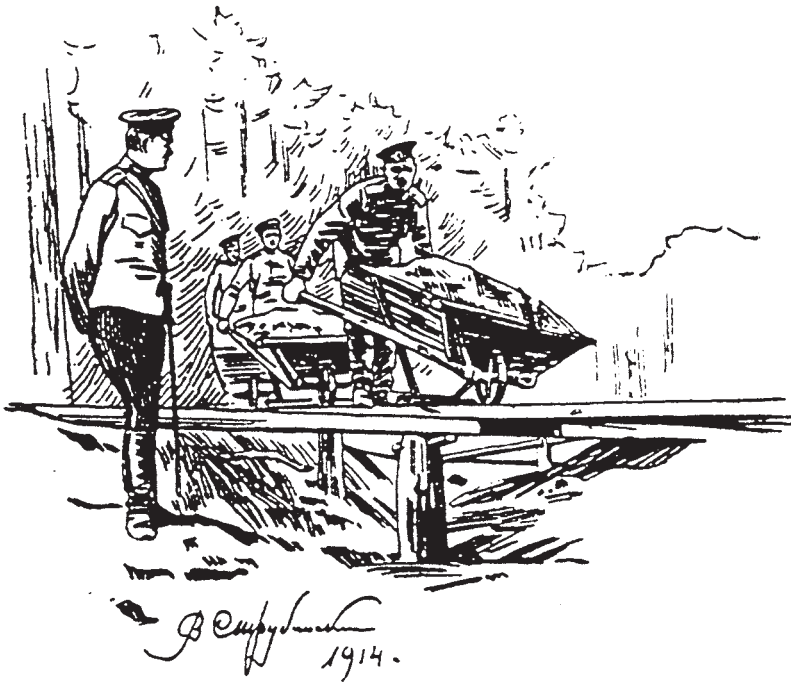
²⁴ RGVIA, Fond 2262, opis 1, asiakirja 676, Tiedot puolustustöissä tarvittavista jokapäiväisistä miehistä ja hevosrattaista.

²⁵ Rauanheimo 1950, 167.

²⁶ MMA, Viipurin ortodoksisen seurakunnan metrikka 1915.

V. Strubinskiin piirros vuodelta 1916 saaristoon sijoitetusta vanhanmallisesta tykistä.

Piirrokset esittävät venäläisten sapöörijoukkojen kenttälinnoitustöitä vuonna 1914. Ylemmässä kuvassa kuljetetaan hiekkaa tai maata kottikärryjen avulla ja alemmässä kuvassa rakennetaan etenemisesteitä puolustusasemien etumaastossa. Piirrokset V. Strubinski

Venäjän rakennushallinto ja suomalaiset urakoitsijat

Venäjän sotilasjohto jakoivat linnoitettavat vyöhykkeet ns. rakennustyömaihin. Vuonna 1916 rakennustyömaat olivat:

Rakennustyömaa	Kohteet
Nro 1	Kotka-Mäntyharju, Lappeenranta Luumäki-Säkkijärvi
Nro 2	Savonlinnan alue
Nro 3	Joensuun alue
Nro 4	Tiedot puuttuvat
Nro 12	Kuopion lääni Vaasan lääni Hämeenlinnan lääni Uudenmaan lääni
Pohjanlahden rannikko	Rauma-Luvia-Kuivalahti Niemenkylä-Preiviikki-Pihlaja-Ruosniemi
Viipurin linna	

Venäläinen rakennushallinnon Pääinsinöörin toimisto oli sijoitettuna Helsinkiin. Sen alaisena toimivat insinöörikonttorit mm. Pakilassa ja Leppävaarassa.²⁷ Turussa sijaitseva Turun-Ahvenanmaan saaristoaseman rakennushallinnon toimisto ja Maarianhaminassa sen alatoimisto.²⁸ Ainakin Viipurissa lienee ollut samantapainen toimisto.

Venäläiset käyttivät suomalaisia urakoitsijoita rakennustöissä. Niistä keskeisimmät olivat Oy Granit Hangosta, insinööritoimisto Zitting & Co Helsingistä ja Väinö Heleniuksen insinööritoimisto.²⁹ Myös Allmänna ingenjörbyrån suoritti suuren määrän linnoitustöitä eri puolilla maata.³⁰ Näillä urakoitsijoilla oli palveluksessaan suomalaista työväkeä, teknikoita ja insinöörejä.

Oy Granitin ensimmäinen suuri ja antoisa linnoitustyömaa oli Hangon edustalla sijaitseva Russarön saari. Yhtiö toimi myös Turun ja Ahvenanmaan saariston linnoitustöiden suorittajana, jolloin sen palveluksessa oli noin 1 000 työläistä sekä suuri määrä insinöörejä ja työnjohtajia. Toimistoja oli Turussa ja Maarianhaminassa. Vuosina 1915–17 oli linnoitustöiden osuus yhtiön liikevaihdosta 71–85 %.³¹

Suomalaiset vallityöntekijät

Tarkkoja tietoja suomalaisten linnoitustyöväen, ns. vallityöläisten, lukumäärästä ei ole. Vuonna 1914 venäläiset käyttivät vielä lähes ainoastaan paikallista työvoimaa. Vuonna 1915 useat tuhannet työttömät löysivät työpaikan vallitöistä ja tilanne oli

²⁷ Talvio 1982, 179.

²⁸ Oksala 1935, 17.

²⁹ Oksala 1935, 17.

³⁰ Ahlström-Westman 1951, 26

³¹ Karsten 1936, 57–58

vastaava vielä keväällä 1917. Helsingin seudulla Malmin asemalla ja Leppävaarassa oli vuoden 1915 alussa 6 000 miestä. Ainakin Tapiolassa suomalaiset vallityöläiset jaettiin 60 miestä käsittäviin ”komppanioihin”.³² Toukokuussa 1916 lisättiin työvoimaa 500 miehellä ja kesällä Uudenmaan lääninhallitus hankki 3 000 miestä. Hämeen läänistä saatiin 600 ajomiestä ja Mikkelin läänistä tuli 100 miestä.³³ Marraskuussa oli Uudellamaalla noin 14 000 suomalaista työllistettyä linnoitus- ja kenttätöissä.³⁴ Myös Viipurin, Turun ja Porin sekä Vaasan lääneissä oli tuhansia vallityöläisiä. Erään arvion mukaan olisi linnoitustöihin osallistuneiden suomalaisten lukumäärä saattanut olla jopa 40 000.³⁵

Venäjän sotilasjohto oli kuitenkin suunnitellut tätä suurempaa työntekijämäärää, sillä vuonna 1916 laaditun suunnitelman mukaan olikin suomalaisen työvoiman tarve tammikuussa 1917 4 800 miestä, helmikuussa 3 471, maaliskuussa 47 971, huhtikuussa 66 345 ja toukokuussa 69 820. Vastaavasti olisi hevossattaiden tarve 1 000, 3 320, 3 955, 4 560 ja 4 810.

Suomalaisten työntekijöiden oli linnoitustöihin ryhtyessään annettava kirjallinen sitoumus siitä, että he alistuvat työssään Venäjän sotalakien alaisiksi. Työjohtajina käytettiin suomalaisia ns. ”nilkkejä”, mutta linnoitustöiden varsinaisina johtajina toimivat etenkin Viaporin linnoituksen sotilasinsinöörit apunaan sapööriupseereja ja sapöörejä. Venäläinen rakennushallinto piti jokaisella työmaalla omaa työnvalvojanansa, joka jatkuvasti seurasi töiden suorittamista. Useilla työmailla oli myös santarmeja, joiden tehtävänä oli valvoa järjestystä vallityöntekijöiden keskuudessa ja ehkäistä vakoilua.³⁶

Tiedot työtapaturmista

Linnoitustyömailla lienee vuosina 1915–17 sattunut yhteensä useita tuhansia enemmän tai vähemmän vakavia tapaturmia. Valtion tapaturmalautakunta käsitteli jälkikäteen vuosina 1928–34 yhteensä 266 avustushakemusta Suomessa Venäjän valtion patteritöissä sattuneiden ruumiinvamma- ja kuolemantapausten johdosta.³⁷ Koska nämä koskivat vakavampia tapauksia, oli lievien tapaturmien lukumäärä todennäköisesti huomattavasti suurempi.

Vallitöissä ei Kai-Erik Löfgrenin mukaan kiinnitetty minkäänlaista huomiota työsuojeluun. Louhinta- ja valutyöt suoritettiin yleensä urakalla, samalla kun muut työt tehtiin yhden vuoron päivätöinä.³⁸ Louhintatöitä suorittaessa oli esimerkiksi yleistä, että räjäyttämisiä edeltävät poraustyöt tehtiin niin, että varsinaiset räjäytykset tehtiin

³² KA, Eino S. Parmasen arkisto, kansio XVI, Taavetti Vuorisen muistelmat

³³ Talvio 1982, 185.

³⁴ Turpeinen 1979, 340.

³⁵ Talvio 1982, 197.

³⁶ Oksala 1935, 18.

³⁷ Kansallisarkisto. Valtion tapaturmalautakunta. Luettelot ja pöytäkirjat Venäjän valtion työssä vahingoittuneista (ns. patterityöt).

³⁸ Löfgren 1974, 91–92.

³⁹ Löfgren 1974, 94.

ruoka-aikana, jolloin oletettiin kaikkien poistuneen työmaalta: "Melkein päivittäin sattui vakavia onnettomuuksia, joiden uhrit haudattiin kaikessa hiljaisuudessa mm. Malmin hautausmaalle".³⁹ Löfgrenin kuvauksesta syntyy helposti kuva, että melkein joka päivä sattui kuolemaan johtavia räjähdysonnettomuuksia. Eräs nimetön muistelijä Helsingin maalaiskunnassa on taas kertonut: "Töitten aikana kuoli räjähdysonnettomuuksissa noin neljäkymmentä miestä. Kysyessäni kerran minkälaisia tapaturmakorvauksia heidän perheilleen maksetaan, sanottiin, ettei mitään, mutta jos sattui olemaan tuttu mies, lähetettiin ruumis kotiin".⁴⁰ Koska suomalaisten urakoitsijoiden palveluksessa olevat työläiset olivat Suomen lain alaisia, saivat he työtapaturmista sentään pienen korvauksen. Suoraan venäläisten alaisina työskentelevät olivat Venäjän lain alaisia, eikä tapaturmia hyvitetty heille millään lailla.⁴¹

Vuosina 1914–17 tapahtui Suomen virallisen tilaston mukaan kuoleman aiheuttaneita "ilmoitettuja" työtapaturmia seuraavasti:⁴²

Viranomaisille ilmoitettuja kuoleman aiheuttaneita työtapaturmia Suomessa vuosina 1911–21

Vuosi	Lukumäärä (n)	Kuolemaan johtaneita työtapaturmia/ 1 000 vuosityöntekijää kohden (%)
1911	81	0,7
1912	70	0,6
1913	84	0,5
1914	63	0,5
1915	70	0,6
1916	102	0,7
1917	81	0,6
1918	75	0,5
1919	146	0,8
1920	180	0,8
1921	143	0,6

Vuosina 1911–14 sattui vuosittain keskimäärin 74 kuolemaan johtanutta tapausta ja vuosina 1915–17 oli vastaava luku 84 sekä vuosina 1918–21 jopa 136. Näistä luvuista päätellen näyttäisi siltä, että linnoitustyömaiden kuolemaan johtaneita tapauksia ei ainakaan järjestelmällisesti ilmoitettu Suomen työsuojeluviranomaisille. Laskettuna 1 000 vuosityöntekijää kohden nousi kuolemaan johtaneiden työtapaturmien prosentuaalinen lukumäärä vuoden 1914 0,5 %:sta vuoden 1915 0,6 %:iin ja 0,7 %:iin vuonna 1916, mutta lukumääräisesti ko. vuosien kuolemantapausten lukumäärä ei kasvanut kovin rajulla tavalla. Linnoitustöiden työtapaturmien kuolleisuus vuosina

⁴⁰ Litzén-Vuori 1997, 240.

⁴¹ Löfgren 1974, 94.

⁴² Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1926. XX. Työväenoloja. 220. Työssä sattuneet tapaturmat vuosina 1898–1923 s. 248.

1915–17 ei siten erotu poikkeuksellisena ilmiönä. Verrattuna jaksoon 1911–14 kasvu oli vain 14 % ja edusti vain 62 % vuosina 1918–21 sattuneista kuolemaan johtaneista työtapaturmista.

Näiden lukujen perusteella voi tehdä johtopäätöksen, että ainakin osa linnoitus-työmaiden kuolemaan johtaneista työtapaturmista ei koskaan tullut työsuojeluviranomaisten tietoon.

Kuolemaan johtaneet räjähdysonnettomuudet

Valtion tapaturmalautakunnan arkistossa on vuosilta 1928–34 tietoja vuosina 1915–17 yhteensä 55 kuolemaan johtaneesta räjähdysonnettomuudesta ja muusta patteritöissä sattuneesta työtapaturmasta. Näiden lisäksi on sotasurmaprojektin nimitieto-järjestelmässä tietoja myös 2.11.1914–15.1.1918 väliseltä ajalta yhteensä 18 muusta kuolemaan johtaneesta räjähdysonnettomuudesta eli yhteensä tunnetaan 73 tällaista tapausta. Vuosittain nämä jakaantuvat seuraavasti:

Kuolemaan johtuneet räjähdysonnettomuudet patteritöissä vuosina 1914–18

Vuosi	Lukumäärä (n)	Osuus (%)
1914	1	1
1915	22	30
1916	28	38
1917	21	29
1918	1	1
Yhteensä	73	100

Lähes kaikki eli 99 % patteritöiden räjähdysonnettomuuksista tapahtui vuosina 1914–17 jakautuen jokseenkin tasaisesti eri vuosille. Selvästi tuhoisin oli kuitenkin vuosi 1916, jolloin tapahtui 28 kuolemaan johtanutta onnettomuutta eli melkein 2/5 kaikista onnettomuuksista.

Alueellisesti edellä mainitut onnettomuudet jakaantuvat seuraavasti:

Alue	Lukumäärä (n)
Helsinki	20
Helsingin lähiseutu (Helsingin mlk, Espoo)	16
Viipuri	8
Muu Viipurin lääni	16
Vaasan lääni	4
Kuopion lääni	2
Hämeen lääni	2
Mikkelin lääni	1
Ahvenanmaa	1
Ei tietoa	2
Yhteensä	72

Suurin osa eli 4/5 räjähdysonnettomuuksista tapahtui joko Helsingin seudulla tai Viipurin läänin eteläosissa. Puolet onnettomuuksista sattui Helsingissä tai Helsingin seudulla ja kolmasosa Viipurissa tai muualla Viipurin läänissä. Tämä kuvaa varsinkin Helsingin seudun ja Viipurin seudun merkitystä linnoitusalueina.

Kurinpidon yhteydessä surmansa saaneet

Kattavia tietoja kurinpidon yhteydessä surmansa saaneista vallityöntekijöistä ei ole. Löytyy ainoastaan joitakin hajatietoja, jotka perustunevat lähinnä kuulopuheisiin. Patteritöissä Helsingin Tapiolassa vuosina 1915–16 ollut Taavetti Vuorinen on muistelmissa kertonut: "Venäläisellä sotaväellä oli töissä ylijohto, mutta näitten kanssa oltiin riidassa ja usein tappelussa".⁴³ Toisen tällaisen tiedon mukaan olisi suomalainen vallityöntekijä vuosien 1915–16 tienoilla Tikkurilassa syyttänyt venäläistä upseeria siitä, että tämä oli varastanut osan hänen palkastaan. Kun upseeri oli karkealla tavalla torjunut syytteen, antoi vallityöntekijä hänelle korvapuustin, jonka johdosta upseeri olisi ampunut hänet kuoliaaksi.⁴⁴ Kirkkonummella sattui näihin aikoihin välikohtaus, kun venäläinen upseeri löi suomalaista vallityöläistä ratsupiiskalla sillä seurauksella, että vallityöntekijä surmasi upseerin rautakangella. Kahdeksanhenkisestä joukosta venäläiset sotilaat pidättivät viisi vallityöntekijää, jotka ammuttiin seuraavana päivänä.⁴⁵ Myös Helsingistä on tietoja välikohtauksesta vuosien 1916–17 tienoilla. Niiden mukaan vallityöntekijä Antti Silo osallistui Helsingin linnoitustöihin. Hän olisi silloin ollut järjestämässä työselkkausta, kun venäläinen työnjohtaja ampui hänet ja pakeni Venäjälle. Kyseessä lienee ollut joko palkkakiista tai poliittisluontoinen niskottelu.⁴⁶

Vakoilu

Tukholmassa vaikutti ensimmäisen maailmansodan aikana Saksan amiraaliesikunnan vakoiluverkosto, jonka keskipiste oli korvettikapteeni Lassenin toimisto. Jääkärivärvärien ja -etappimiesten avulla tämä toimisto harjoitti vakoilutoimintaa myös Suomessa, jolloin koottiin tietoja Venäjän armeijan joukko-osastoista, puolustuslaitteista, sotilaskuljetuksista ja laivaston liikkeistä. Lassenin toivomuksesta ryhtyivät karjalaiset etappijääkärit vuoden 1915 lopussa kokoamaan tietoja linnoitusten laajuudesta Viipurin ympäristössä. Tässä tarkoituksessa valkjärveläinen ylioppilas Mikko Pekki tekeytyi "patterityöläiseksi".⁴⁷ Mahdollisesti liikkui myös eräs Uno Villehad Seppälä samassa tarkoituksessa, kun hän myöhäissyksyllä 1916 ampui venäläistä sotilasta, joka oli

⁴³ KA, Eino S. Parmasen arkisto, kansio XVI, Taavetti Vuorisen muistelmä.

⁴⁴ Westlin 1992, 16.

⁴⁵ Westlin 1992, 17.

⁴⁶ Kenttärovasti Seppo Lavin tiedot 12.11.1998. SSSP:n arkisto nro 457.

⁴⁷ Sihvo 1937, 167.

yrittänyt pidättää häntä. Välikohtaus tapahtui Helsingin Oulunkylän aseman parakkialueella, joka toimi Pitäjämäen patteritoissa olleiden majoituspaikkana.⁴⁸

Arviointi kuolleisuudesta venäläisten linnoitusjoukoissa

Ainakin 55 suomalaista vallityöntekijää lienee menehtynyt pelkästään räjähdys-onnettomuuksiin vuosina 1915–18. Vallityöntekijöiden kokonaislukumäärän ollessa noin 40 000 henkilöä olisi tilastollinen kuolleisuus täten ollut noin 0,138 %. On kuitenkin todennäköistä, että todellinen kuolleisuus on ollut tätä suurempi.⁴⁹ Liitteessä on surmansa saaneen vallityöläisten nimitiedot.

Näiden lukujen pohjalta voidaan kuitenkin esittää joitakin arvioita myös venäläisten linnoittamisjoukkojen henkilötappioiden todennäköisestä suuruusluokasta. Koska venäläisiä linnoittajia lienee yhteensä ollut myös noin 40 000 miestä, voitaneen arvela, että heistäkin lienee menehtynyt kymmeniä räjähdys-onnettomuuksien, kurinpidon ja rauhattoman leirielämän johdosta.

Myös Suomenlahden etelärannikolla lienee ollut jonkin verran suomalaista vallityöväkeä. Ruotsin pääesikunnan tiedustelutiedon mukaan värvättiin huhtikuussa 1917 suomalaisia Dvinskin alueen juoksuhaute- ja patteriasematöitä varten, jolloin värvättyjen oli sitouduttava työhön vähintään kolmeksi kuukaudeksi.⁵⁰ Suomalaisia vallityöläisiä lienee ollut myös Viron Räävelissä, jossa helsinkiläinen työmies meneti tapaturmaisesti toukokuun puolivälissä 1917.

⁴⁸ TA, TMT, CLXXV 566, Tauno Salon muistelmat. Näiden mukaan Seppälä olisi ollut jääkäri, mutta sen nimistä jääkäriä ei löydy Jääkärimatrikelista. Hakkapelilta julkaisi Salon mukaan kirjoituksen välikohtauksesta 1930-luvun loppupuolella.

⁴⁹ Saattaa näyttää oudolta, että kuolleisuus vallityöläisten keskuudessa olisi ollut vain 0,125 %, samalla kun kuolemaan johtavien työtaturmien yleinen esiintyneisyys oli noin 0,6 % eli melkein viisi kertaa suurempi. On kuitenkin huomioitava, että vallityöläisten pestit olivat usein tilapäisiä ja jokseenkin lyhytaikaisia. Työsuojeluviranomaisten tilastotiedot koskevat sen sijaan etupäässä pysyvässä palvelussuhteessa olleita.

⁵⁰ Krigsarkivet i Stockholm, Generalstaben, Hemliga handlingar, U.B., tiedusteluraportti B17305 15.4.1917.

Liite. Surmansa saaneet suomalaiset vallityöläiset⁵¹

Nimi ja ammatti	Onnettomuuspaikka	Kuolinaika
Aalto, Albert	Helsingin mlk, Malmi	8.6.1916 *
Aho, Oskari, kivityömies	Espoo, Leppävaara	11.1.1915
Alanko, Hilja	Ähtäri	19.12.1916
Berg, Frans Erland	Viipuri	5.11.1915 *
Forsman, Pekka, kivityömies	Helsingin mlk	5.6.1917 * #
From, Elias, työntekijä	Lemi	22.5.1917
Gustafsson, Frans Felix		25.12.1916 ⁵²
Halme, Kalle	Helsinki	16.12.1916 *
Harring, Abraham	Helsinki	27.4.1916 *
Hartman, Frans Wilhelm	Helsinki	26.9.1917 *
Hartikainen, Kustaa, työmies	Helsingin mlk	18.12.1915
Heinonen, Emil	Helsinki	24.11.1917 #
Hiljanen, Jalmar	Espoo	10.1.1916 *
Holmberg, Karl Fredrik		27.11.1917 *
Hovi, Iivari, työmies	Säkkijärvi	2.5.1917
Jokinen, Oskari T.	Espoo, Leppävaara	11.1.1915
Järvenpää, Albinus Eemeli	Janakkala	19.4.1916
Katainen, Petter Juho (Pekka), poraaja	Helsinki, Pitäjänmäki	7.2.1915 *
Koivula, Kalle, kivityömies	Helsinki	18.1.1916
Koskinen, Heikki Mauritz	Helsinki	27.4.1916 *
Kuismanen, Juha, työmies	Espoo	9.6.1916 ⁵³
Kuivalainen, Juho, työmies	Viipuri	15.12.1916
Laakkonen, Viktor, sukeltaja	Lavansaari	13.1.1917
Laakso, Juho Aaretti, kivimies	Lemi, Kuukanniemi	19.2.1917
Laaksonen	Elimäki	18.5.1917
Laukkanen	Liperi	25.4.1916 ⁵⁴
Lehtisaari, Juho, työmies	Luumäki, Askola	17.9.1916
Lehtola, Jaakko, työntekijä	Luumäki	20.12.1916
Leppänen, Juho Petter	Helsingin mlk	7.1.1917 *
Loikala, Sylvester, työmies	Rääveli	16.5.1917 * #
Mikkilä, Johan	Helsinki, Viapori	5.4.1915 #
Nieminen, Viktor	Helsinki	23.11.1917 *

⁵¹ Luettelo perustuu Suomen sotaturmat 1914–22 nimitiedostoon, Valtion tapaturmalautakunnan arkistoon ja Lappeenrannan piirilääkäriin tietoihin Lemin työmaalla kuolleista Da:12, Mikkelin maankunta-arkisto.

⁵² Pommiräjähdyksessä rintamatöissä.

⁵³ Onnettomuus tapahtui 9.5.1916.

⁵⁴ Onnettomuus tapahtui 15.4.1916.

Nokelainen, Matti, poraaja	Säkkijärvi	19.9.1917
Nurminen, Albert	Helsinki	2.11.1914 *
Nurminen, Frans	Helsinki, kir. sairaala	22.1.1917 *
Orava, Emanuel (Maunu)	Lemi	2.12.1917 ⁵⁵ *
Paasonen, Antti Juhana	Espoo	15.11.1915
Pellinen, Antti Emil	Jääski	6.5.1917
Poikolainen, Juho, mäkitupalainen	Lemi Taipaleella	joulukuu 1917 ⁵⁶
Pylväläinen, Juho, poraaja	Saarijärvi	19.9.1916
Pöyhölä, Hemmi Heikki, työmies	Virrat	21.2.1917 *
Rekola, Vihtori	Helsinki	joulukuu 1917 *
Ruuskanen, Josef	Nilsia	7.2.1917 *
Saloheimo, Adam Oskar	Helsingin mlk	22.10.1916 *
Saaristo, Toivo Arvid, työmies	Lemi, Iittien kylä	22.8.1916 (ammuttu)
Sandvik, Samuel	Helsinki	1.10.1915
Sepponen, Petter	Helsingin mlk	11.8.1919 ⁵⁷
Soininen, Matti	Helsinki	14.12.1916 *
Sorvari, Yrjö, työntekijä	Viipuri	11.8.1915
Tikkanen, Olli Aukustinpoika	Helsinki	18.10.1916 *
Toikka, Juho, lataaja	Lemi, Kankaanniemi	27.6.1916 *
Tuomainen, Antti, työntekijä	Helsingin mlk	7.2.1915
Ursin, Otto Emil	Helsinki	1.3.1917 *
Väänänen, David, Lemm töiden tulkki	Viipuri, Talikkala	6.12.1916 (ryöstömurha)
Ääpäälä, Toivo, työmies	Helsinki, Viapori	1.6.1915

* = räjähdysonnettomuus

= tapaturma

Venäläinen

- Gorshkov, Pjotr Aleksejevitš, 24 v., kuului Viipurin ortodoksiseurakuntaan, kuoli dynamiittiräjähdyksessä kallion louhinnassa 7.8.1915

⁵⁵ Onnettomuus tapahtui 1.12.1916.

⁵⁶ Onnettomuus tapahtui kesällä 1917.

⁵⁷ Onnettomuus tapahtui 27.8.1916.

Ensimmäisen maailmansodan vallityöläisiä ja linnoituksia esittävä piirros vuodelta 1921.

KIINALAISET LINNOITUSTYÖLÄISET VUOSINA 1916–17

Harry Halén

Tutkimuksessa valaistaan kiinalaisten linnoitustyöläisten vaiheita Suomessa vuosina 1916–17, heidän sopeutumistaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja suomalaisten suhtautumista heihin. Kirjoituksessa esitetään tietoja myös kiinalaisiin kohdistuneista kuolintapauksista ja kiinalaisten surmaamista suomalaisista.

Kiinalaisten työmiesten tuominen vuonna 1916

Kun suomalaisten siirtotyöläisten kelvottomuus keisari Pietari Suuren merilinnoituksen rakennustöissä oli käynyt ilmeiseksi, Suomen alueen kenttärakennushallituksen päällikkö insinööri L. Pogošev päätti tehostaa työntekoa tilaamalla uutta ja kenties kuuliaisempaa massatyövoimaa. Maahan tuotiin sitten kiinalaisia, Eliel Aspelin-Haapkyän mukaan eräs pietarilainen urakoitsija hoiti tilauksen. Muuan Kiinassa lähetyssaarnaajien mukana ollut ja kiinaa taitava nainen oli kertonut hänelle, että työmiehet olivat vankilasta päästettyjä rikollisia, jotka juutalainen urakoitsija oli tuottanut Venäjälle ja Suomeen sotatöihin. Toisaalta Pietarin sotilaspiiriin oli vuonna 1916 yleisemminkin tuotu tai värvätty kiinalaisia. Polina Varlamovan lähettämien RGVIAn arkistotietojen mukaan heitä oli rata- ja metsätöissä heinä-elokuussa myös Novgorodin kuvernementissa yhteensä 2 008 miestä, Jaroslavin kuvernementissa 702 ja Liivin-maalla 414. Asiakirjojen mukaan he tulivat Moskova-Vindavo-Rybnskin rataosuuden hallinnon ja Harbinin välisen urakkasopimuksen nojalla. He asuivat parakeissa ja saivat palkkaa 70 ruplaa/kk.

Ulkomaisten siirtotyövoiman käytöstä Venäjällä oli erityiset määräykset keisarin 25.6.1916 antamassa päiväkäskyssä, jonka pääesikunnan vt. päällikkö Averjanov 29.10.1916 vahvisti sovellettavaksi (julk. mm. *Русский Инвалид* 1916:295, s. 6 "Приказъ по военному ведомству"). Se sisältää 26-kohtaisen säännösten, jonka mukaan ulkomaalaisilla työntekijöillä ei ole oikeutta omavaltaisesti jättää sitä työtä, mihin heidät on määrätty ja heidän on täsmällisesti täytettävä kaikki hallinto-esivallan esittämät vaatimukset (§8). Kaikki olivat sotilashallinnon alaisia ja jokaisella piti olla erityinen palkkakirja (расчетная книжка). Työnantajan oli huolehdittava ylöspidosta, karkaamiset ja kuolemantapaukset oli välittömästi ilmoitettava hallintokunnilla (§24). Valvojina toimi kasakoita kuten Suomessakin. Säännöstöä sovellettiin arvattavasti sotavankeihin, mutta luultavasti myös kiinalaiseen (vanki)työvoimaan.

Ensimmäiset 2 100 kiinalaista saapuivat maahan elokuussa 1916. Miehet lienevät ainakin osaksi olleet Mantšurian ns. hunghuuseja eli "punapartoja" (kiin. honghuzi), ts. junarosvoja ja ryöstöillä eläviä irtolaisia, joita Harbinin, Mukdenin ym. vankiloissa oli suuret määrät. Heidät jaettiin viiteen ryhmään sijoitettaviksi

Espooseen, Kauniaiisiin, Vantaalle, Korsoon sekä Sipoon Söderkullaan pääasiassa metsänkaatotöihin.¹ Kiinalaisia oli myös eri puolilla maata ratavarsilla sekalaisissa töissä sekä mm. Kustavissa Pietari Suuren merilinnoituksen pohjoispäässä Katanpään linnakkeessa tykkiteiden kivetyksen asettajina. Käsitys siitä, että Katanpäässä olisi ollut kiinalaisia naisvankeja, perustunee miesten pitkän kankipalmikon väärään tulkintaan.

Kiinalaisten kurjista majoitusoloista ja puutteellisista varusteista Suomen rautateiden santarmihallinnon päällikkö kenraalimajuri Freyberg välitti valituksia kenraalikuvernöörin kansliapäällikölle G. L. Paštšenkoille. Syyskuussa 1916 insinööri Pogošev puolusteli asiain tilaa Viaporin linnoituksen komendantille. Kiinalaisten majoittamisessa alueelle oli kyllä kohdattu huomattavia vaikeuksia, koska useimmat talonomistajat kieltäytyivät antamasta vuokralle edes tyhjillään olevia latoja ja maa-herrakin vastusti anomusta majoituksen pakkohankinnasta. Pogošev väitti, että lähes kaikki kiinalaiset oli nyt majoitettu normaaleihin oloihin: vuokrattuihin taloihin, asumista varten kunnostettuihin talleihin ja tehtaisiin sekä varta vasten rakennettuihin parakkeihin. Vähäisempi osa oli vielä väliaikaisessa majoituksessa odotellen parakkien valmistumista. Talvivarusteita kiinalaisilla ei ollut, mutta sellaisia oli kuulemma pian tulossa Harbinista. Kiinalaiset pitivät mahdollisena tulla toistaiseksi toimeen ilman sellaisia. Vain kolme miestä oli siihen mennessä karannut. Syfilis ja syyhy vaivasivat monia.²

Kiinalaisten tekemistä rikoksista

Varkaudet, murrot, aseelliset ryöstöt ja päällekkaukset sekä monenlainen ilkivalta jatkuivat jokseenkin esteettä paikallisten poliisien voimattomuuden sekä kiinalaisten vartijoiksi asetettujen kaukasialaisten ja keskiaasialaisten kasakoiden vähälukuisuuden ja arkuuden takia. Syyskuuhun mennessä oli listattu 26 rikollista. Marraskuussa 1916 heidät siirrettiin poliisisaattueessa Petrogradin kuvernöörin toimialueelle.³

Ruotsalainen toimittaja Harald Hallén kirjoitti kesällä 1917 Riihimäen lähettyvillä näkemistään omalaatuisista haudoista esittäen, että hunghuusien parissa oli puhjennut levottomuuksia, koska heidän kuolleitaan ei lupauksen mukaisesti lähetetty kotiin, vaan haudattiin muukalaisten joukkoon.⁴

Itämerenlaivaston komentaja odotti kenraalikuvernöörin määräävän poliisiviranomaisten kimppuun 13. ja 16.9.1916 hyökänneet kiinalaiset kenttäoikeuteen, mutta Sipoon nimismies ei saanut selville heidän henkilöllisyyttään.⁵

Sipoon Hertsbyssä ryöstömurhattiin 15.11.1916 työmiehen leski Johanna Karolina (Kristina?) Saxbäck (s. 22.2.1858), hänen tyttärensä Johanna Vilhelmina Saxbäck (s. 23.9.1886) sekä tämän poika Karl Runar Granqvist (s. 6.9.1909). Teosta epäilty Mantšurian Mukdenin piirikunnan kiinalainen, 36-vuotias Han Shangyun

¹ KA, KKK 1916, 2–66.

² KA, KKK Fb 1176, 2:135.

³ KA, KKK I os. 1916, 7–27.

⁴ Harald Hallén, Dagsbilder ifrån Finland. Social-Demokraten 21.6.1917.

⁵ KA, KKK Fb 1185, 7:27, kirjelmä 24.11.1916.

(«Хань-Шіангь-Юинь» = Han-Šiang-Juin, nimismiehen kirjelmässä n:o 821 »Han-Shiang-Yin»), joutui Itämeren laivaston komentajan määräyksestä kenttäoikeuteen 17.11.1916 (vi), jossa hänelle 21.11. (vi) luettiin kuolemantuomio. Tuomio vahvistettiin pantavaksi täytäntöön.⁶

Työmies Karl-Alfons Lilja surmattiin 9./22.12.1916 Espoossa todennäköisesti kiinalaisten toimesta, kun hän yritti estää ryöstön Matinkylän Frisansin tilalla. Kiinni otettaessa toinen kiinalainen haavoittui laukauksista ja hänet vietiin Helsingin kirurgi-selle klinikalle, toinen pidätettiin. Itämeren laivaston komentajan esikuntapäällikkö kontra-amiraali Grigorov ilmoitti kenraalikuvernöörille, että syyllisiksi epäillyt Yang Wenzі («Іангь-Уенгь-Зы» = Iang-Uen-Zy) ja Wang Huilian («Уонгь-Кхуй-Лиень» = Uong-Khuj-Lien) luovutettiin kenttöoikeuden tuomittaviksi.⁷

Erään tarinan mukaan poliisi joutui Espoossa ampumaan kuoliaaksi kiinalaisen, joka oli käynyt maantiellä tytön kimppuun. Hän ei ennen hellittänyt tästä, vaan oli kuulemma pureutunut nenään kiinni.⁸

Leppävaarassa sanotaan kiinalaisten räjäyttäneen hengiltä julman venäläisen työnjohtajan. Samalla kuuluu kaksi kiinalaista saaneen surmansa.⁹

Kiinalaiset passitetaan pois

11.11.1916. ilmoitettiin, että 900 kiinalaista oli poistettu linnoitustyömaalta ja lähetetty Kiinaan, heistä yli 600 Sipoosta, joukossa edellä mainitut 26 kaikkein rikollisimpina listatut. Jäljelle jäävien noin 2 000 miehen silmälläpito tehostui. 23.12.1916/5.1.1917 mennessä oli poistettu kolmessa kolonnassa jo 2 330 kiinalaista. Neljäs kolonna, yhteensä 226 kiinalaista, lähti 30.1.1917.¹⁰ Viimeiset lähtivät Söderkullasta ilmeisesti vasta myöhäissyksyllä 1917.¹¹ Kertomusten mukaan viimeinen ryhmä kuljetettiin huonokuntoisella proomulla, joka haaksirikkoutui Suursaa-ren eteläpuolella, jolloin useimmat hukkuivat. Epäiltiin, että proomu olisi räjäytetty tahallaan.¹² Asia on vailla vahvistusta, mutta Suomenlahdella raivosi kyllä joulukuun alussa ankara lumimyrsky: »Paljon purjelaivoja ja suuria höyrylaivoja on hukkunut ja toisilta on tuuli vienyt pelastusvenheet tai niiden hinattavina olleet lotjat lasteineen. Kuuden suuren kuljetuslaivan kohtalo on tuntematon. Lavansaaren tienoilla on ajautunut karille tallinlalainen ruoppaaja...», kerrottiin Helsingin Sanomissa.¹³

⁶ KA, KKK Fb 1185, 7:27; Fb 1169, 1:1; Borgåbladet 16.11.1916 »Hemskt blodsdåd i Hertsby. Tre personer mördade och innebrända.»

⁷ KA, KKK Fb 1169 1:3.

⁸ Konrad Westlin, Drömmen om frihet. Hågkomster 1914–1918. Vasa 1992, s. 17.

⁹ Seija Lohikoski, Kapearaitainen hevოსrautatіe ja ”ryssänhakuut” Espoossa 1915–1917. Vantaa 1996, s. 29. (Sivuilla 32–33 on julkaistu vallityöläisiä koskevat otteet Eliel Aspelin-Haapkyllän Kіrovuosien kronikasta. Käsikirjoitus SKS:n kirjallisuusarkistossa.)

¹⁰ KA, KKK Hd 48; Fb 1185, 7:27.

¹¹ Borgåbladet 11.10.1985, s. 9.

¹² Seija Lohikoski emt. s. 11; Borgåbladet 11.10.1985, s. 9.

¹³ Helsingin Sanomat 6.12.1917, s. 5 »Myrskyn tuhoja Suomenlahdella».

Vuosi 1918

Joitakin Suomeen jääneitä kiinalaisia taisteli sisällissodassa sekä punaisten että valkoisten puolella.¹⁴ Karjalaisen Lauri Mäkisen mukaan punakaartissa oli vapaaehtoisten venäläisten joukossa patteritöissä käytettyjä kiinalaisia.¹⁵

Lahdessa muuan Adolf Hokka sai pikkupojalta tietää, että joku kiinalainen oli teloituksessa lyyhistynyt henkihieverissä istualleen. Arkana miehenä Hokka pyysi tuttavaansa apuun ja saattamaan teloituksen päätökseen.¹⁶ Lahdessa olikin Tillolan kankaalla ollut kiinalaisia "sotavankeja" vallitustöissä vuosina 1916–17.¹⁷

Evert Muukka kertoo Mäntyharjun seudulta: »Valtolassa oli esikunta. Täällä toivat rintamalta kaatuneen kiinalaisen ruumiin esikuntaan nähtäväksi. Oli kuula satunut keskiotsaan. Oli kait ollut venäläisten kanssa punakaartissa.»¹⁸

Lauri Tuominen kertoo, että "lahtarien" (valkoisten) riveissä oli monia kansallisuuksia, myös kiinalaisia. »Yksi tuli likelle meidän ketjua, mutta kun päästin kiväärillä rintaan, niin kyllä se kohta lankes.»¹⁹

Kiinalaissurmien määrä

Lehdissä, muistelmateoksissa, aikalaishaastatteluissa yms. mainitut nimettömät surmatapaukset sekä viittaukset louhintatöiden räjäytysonnettomuuksin vuosina 1916–17 ovat liian epämääräisiä ja yksilöimättömiä tilastoitaviksi. Arkistotietojen perusteella ainakin kolme murhiin syyllistynyttä kiinalaista linnoitustyöläistä tuomittiin vuonna 1916 kenttäoikeudessa. Heistä yksi teloitettiin, mahdollisesti myös molemmat muut. Ryöstöjen yhteydessä he olivat surmanneet neljä ihmistä. Voitaaneen arvioida kiinalaisia surmansa saaneita olleen yhteensä ehkä joitakin kymmeniä. Luku voi olla paljon suurempikin, jos edellä mainittu laivaturma todella tapahtui.

¹⁴ Ks. esim. Kansan Lehti 27.3.1918, s. 3 »Lahtariemme "isänmaalliset" joukot».

¹⁵ SKS, KRA "1918" 17:219.

¹⁶ SKS, KRA "1918" 10:302.

¹⁷ SKS, KRA "1918" 30:247.

¹⁸ SKS, KRA "1918" 15:310.

¹⁹ SKS, KRA "1918" 33:182.

Liite 1. Surmansa saaneet kiinalaiset ja kiinalaisten siviiliuhrit

- Han Shangyun (»Хань-Шангь-Юинь» = Han-Šiang-Juin, nimismiehen kirjelmässä n:o 821 »Han-Shiang-Yin»), kenttöoikeuteen 17.11.1916 (vl), kuolemantuomio 21.11.1916 (vl), tuomio vahvistettu pantavaksi täytäntöön. 36-vuotias Mukdenin piirikunnasta Mantšuriasta.
- Wang Huilian (»Уонгь-Кхуй-Лиень» = Uong-Khuj-Lien), epäilty osalliseksi Karl-Alfons Liljan surmaan, luovutettu kenttöoikeuden tuomittavaksi, todennäköisesti teloitettu.
- Yang Wenzhi (»Яангь-Уенгь-Зы» = Iang-Uen-Zy), epäilty osalliseksi Karl-Alfons Liljan surmaan, luovutettu kenttöoikeuden tuomittavaksi, todennäköisesti teloitettu.
- tuntematon kiinalainen teloitettiin Lahden seudulla. Adolf Hokka saattoi tuttavansa kanssa kitumaan jääneen teloituksen päätökseen.
- tuntematon, rintamalla kaatunut kiinalainen tuotiin Mäntyharjulla Valtolan esikuntaan nähtäväksi.
- tuntematon kiinalainen: tarinan mukaan poliisi joutui Espoossa ampumaan kuoliaksi kiinalaisen, joka oli käynyt maantiellä tytön kimppuun.
- tuntematon kiinalainen: Lauri Tuominen ampui hänet taistelutilanteessa kuoliaksi 1918.
- Leppävaarassa sanotaan kiinalaisten räjäyttäneen hengiltä julman venäläisen työnjohtajan. Samalla kuuluu kaksi kiinalaista saaneen surmansa.
- louhintatöiden räjäytysonnettomuuksissa surmansa sai epäluukuinen määrä kiinalaisia, joita sanotaan haudatun ratavarteen mm. Riihimäen lähetyillä.

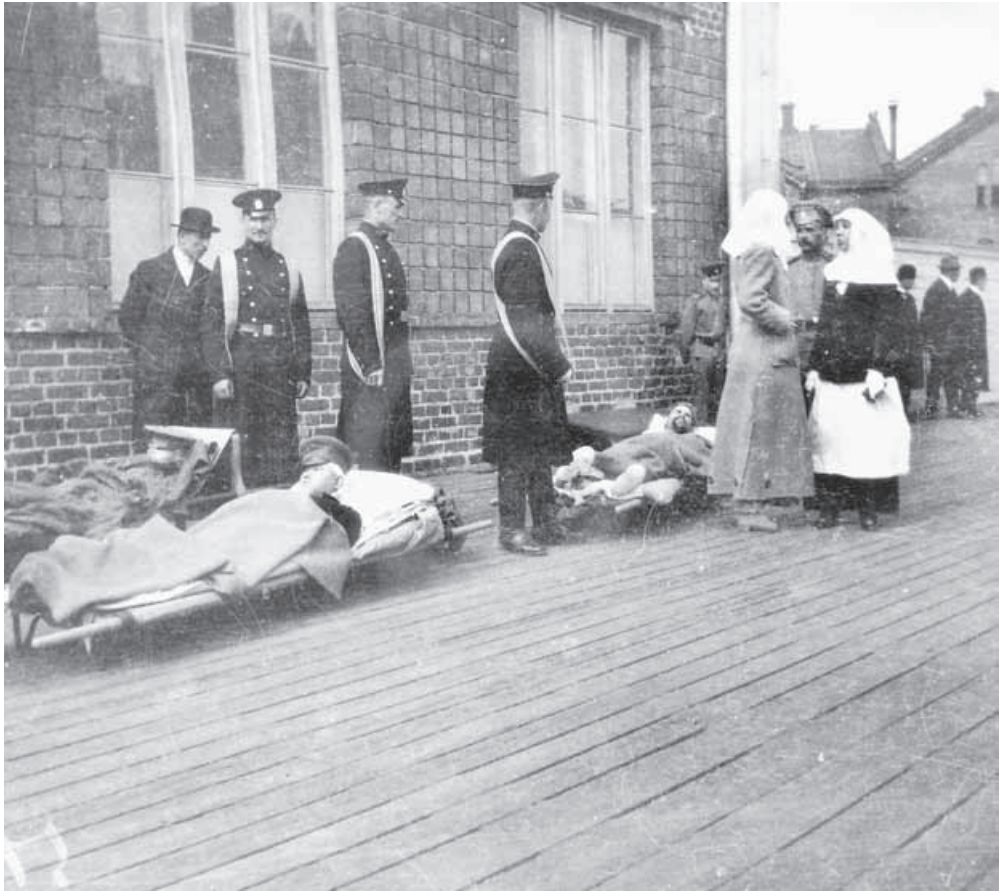
Liite 2. Kiinalaisten siviiliuhrit:

- Granqvist, Karl Runar (s. 6.9.1909), Johanna Vilhelmina Saxbäckin poika, kiinalaisten murhaama Sipoon Hertsbyssä 15.11.1916
- Lilja, Karl-Alfons, työmies, surmattiin 9./22.12.1916 Espoossa todennäköisesti kiinalaisten toimesta, kun hän yritti estää ryöstön Matinkylän Frisansin tilalla
- Saxbäck, Johanna Karolina (Kristina?) (s. 22.2.1858), työmiehen leski, kiinalaisten ryöstömurhaama Sipoon Hertsbyssä 15.11.1916
- Saxbäck, Johanna Vilhelmina (s. 23.9.1886), edellisen tytär, kiinalaisten ryöstömurhaama Sipoon Hertsbyssä 15.11.1916.

VENÄLÄISEN SOTAVÄEN SOTASAIRAALAKUOLEMAT, TAPATURMAT JA ITSEMURHAT

Työskentelyä Venäjän Punaisen Ristin hyväksi Helsingissä 1914. Kuva Eric Sundström.
Helsingin kaupunginmuseo

Haavoittuneita venäläisiä sotilaita on tuotu syksyllä 1914 rintamilta rautateitse Helsinkiin hoitoa varten. Kuva I. Timiriasev. Helsingin kaupunginmuseo

HELSINKI JA HYRYLÄ – VENÄLÄISTEN SAIRAALASEURAKUNTIEN SOTASURMIA VUOSINA 1914–18

Jyrki Loima

Maailmansodan syttyminen johti Suomen venäläisten varuskuntasairaaloiden toiminnan muuttumiseen. Rintamilta tuotiin haavoittuneita ja sotaoloissa sairastuneita, joiden aiheuttama kuormitus ylitti rauhanajan hoitokapasiteetin. Jo vuonna 1914 oli kenraalikuvernöörin kanslian kartoittanut maan sairaaloiden sotilaspaikat ja yksityislahjoituksin järjestetyt hoitotilat. Tsaarinarmeijan sotasairaaloiden hengellisestä työstä vastasivat sekä rauhanaikana perustettujen sairaalaseurakuntien papit että sivutoimisesti tehtävään määrätty venäläinen siviiliseurakuntien papisto.¹

Tässä sotasurmatutkimuksen osiossa tarkastellaan Helsingin ja Tuusulan Hyrylän sotasairaaloissa vuosina 1914–18 menehtyneitä venäläisiä sotilaita. Liitteinä ovat menehtyneiden henkilötiedot.

Sotasairaalat seurakuntina

Tilapäisiä venäläisiä sotilassairaaloita perustettiin maailmansodan alkuvuosina ainakin Helsinkiin, Hyvinkäälle, Tuusulan varuskunnan sairaalaan, Porvooseen ja Kaakkoiselle Kannakselle. Ilmastollisten näkökulmien ja kuljetuskysymysten ohella Terijoen-Uudenkirkon seutu valittiin sairaala-alueeksi luultavasti huomattavan venäläisen kausiväestönsä ja seurakuntapapiston lukumääräisen runsauden vuoksi. Terijoen neljässä sotasairaalassa oli vuonna 1915 kaikkiaan 103 hoitopaikkaa, kun Uudenkirkon Metsäkyliään sijoitetussa Kronstadtin linnoituksen väliaikaisessa sairaalassa oli 170 potilasvuodetta. Rajajoen väliaikaisessa sotilassairaalassa ja Kellomäen keisarillisessa sairaalassa oli yhteensä 300 sairaansijaa. Viipurissa toimi noin 200-paikkainen sairaala, kun Turun hoitoyksiköt taas muodostivat 280 potilasvuoteellaan huomattavan keskuksen länsirannikolle.² Maalis-huhtikuussa 1918 käytettiin vapaaehtoista venäläistä lääkintähenkilökuntaa ainakin Tampereella ja Viipurissa, mutta näiden punaisten sairaaloiden toiminnasta ei ole tarkkoja tietoja.³

Suomen alueen sairaalaseurakuntien säilyneen arkistomateriaalin perusteella on ilmeistä, että niissä menehtyi maailmansodan vuosina satoja venäläissotilaita, mikä oli kuitenkin vähemmän kuin esimerkiksi sisällissodan rintamataisteluissa. Maan

¹ Luettelot läänien sairaaloiden sotilaspaikoista ja niiden perustamiseen saaduista lahjoituksista, KKK 1914, II os. Fb 975.81:8, KA; ORT HEL 665–668, KA; Hengellisen konsistorion (HK) sihteeri Terijoen papistolle 28.8.1915, TeKA, II Ea 6; HK:n kiertokirje 26.8.1915, KelKA, Ea-Ed, MMA.

² ORT HEL 665–668, ORT TUU 8955, KA; Luettelo Viipurin läänin sairaaloiden sotilaspaikoista, KKK 1914, II os. Fb 975.81:8, KA; Loima 2001, 115–116.

³ Tampereen sairaalasta ks. Tanskanen 1978,161, Ylikangas 1994, 482–484; Viipurin sairaalan I–III osastoilla oli huhtikuussa 1918 ainakin 130–200 suomalaispunaista ja viisi venäläispotilasta, mutta 37 nimeä on poistettu kirjanpidosta. – Sairaalakonsepteja, Os. I–III sairaalakirja ja Podatnaja Kniga, Viip. kaup. komendanttihall. arkisto, VSA kansio 107B, KA.

venäläissurmien monipuolinen analysointi edellyttää sairaalaloissa kuolleiden selvittämistä, mutta lähteistön aukollisuus estää kattavan tutkimuksen.⁴ Arkistoaineisto tarjoaa mahdollisuuden kahden sairaalaseurakunnan – Helsingin ja Hyrylän – yhteisöjen järjestelmälliseen tarkasteluun, jossa pääpaino asetetaan kuolemantapauksien seurannalle. Säilynyt (vuosien 1914–17) kirjanpito yksilöi Helsingin II varuskuntasairaalan 289 sotasurmaa, joiden lisäksi annetaan menehtyneiden numerotietoja tammikuusta 1917 saman vuoden elokuulle sekä vielä tammi-huhtikuulta 1918. Nimi- ja numerotietojen yhdistäminen kertoo yli 400 sotilashenkilön kuolintapauksesta. Helsingin Unionikadun II varuskuntasairaala oli 218 potilaspaikallaan Uudenmaan suurin hoitoyksikkö vuoden 1914 luetteloissa, joissa mainittiin pääkaupungin muiden seitsemän laitoksen kapasiteetiksi yhteensä 760 vuodetta. Mariankadun (ns. Marianpalatsissa eli nyk. presidentinlinnassa) kaksi osastoa, kirurginen sairaala sekä Vuorimiehenkadun ja Tilkan hoitoyksiköt olivat noin 80–120-paikkaisia.⁵

Helsingin II venäläisen varuskuntasairaalan seurakunta

Toisen varuskuntasairaalan yhteisöön kuului vuosina 1914–17 ”sotilaspotilaiden” lisäksi suuri joukko siviilejä, jotka olivat joko perheenjäseniä, potilaita tai käyttivät muuten sairaalan seurakunnallisia palveluita. Unioninkadulla vastapäätä venäläistä Kolminaisuuden kirkkoa toimineen sairaalayhteisön kirjanpitoon oli merkitty monenlaista väkeä: lukiolaisesta leskeen, vastasyntyneestä vanhukseen, apulaiskonemiehestä torvensoittajaan, valtioneuvoksesta konduktööriin. Väestörakenteen kirjavuudesta johtui, että ”sairaalaseurakunnan” elämään liittyi huomattavan runsaasti kasteita ja vihkitoimituksiakin.⁶

Taulukko 1. Helsingin II varuskuntasairaalan seurakunnan kastetut, vihityt ja kuolleet vuosina 1914–18.

	kastetut	vihityt	kaikki kuolleet	kuolleet sotilashenkilöt
1914	203	84	95	51
1915	247	152	161	93
1916	308	159	191	124
1917	223	-	-	135*
1918	21(1.3.)	-	-	11*
yht.				414

Lähde: ORT HEL 665–684, KA; luettelo 6996, ”Kniga za 1917” 5567, – venäläiset sotilasasiakirjat -kokoelma, KA. Tähdellä (*) on merkitty sotilasasiakirjojen tiedot.

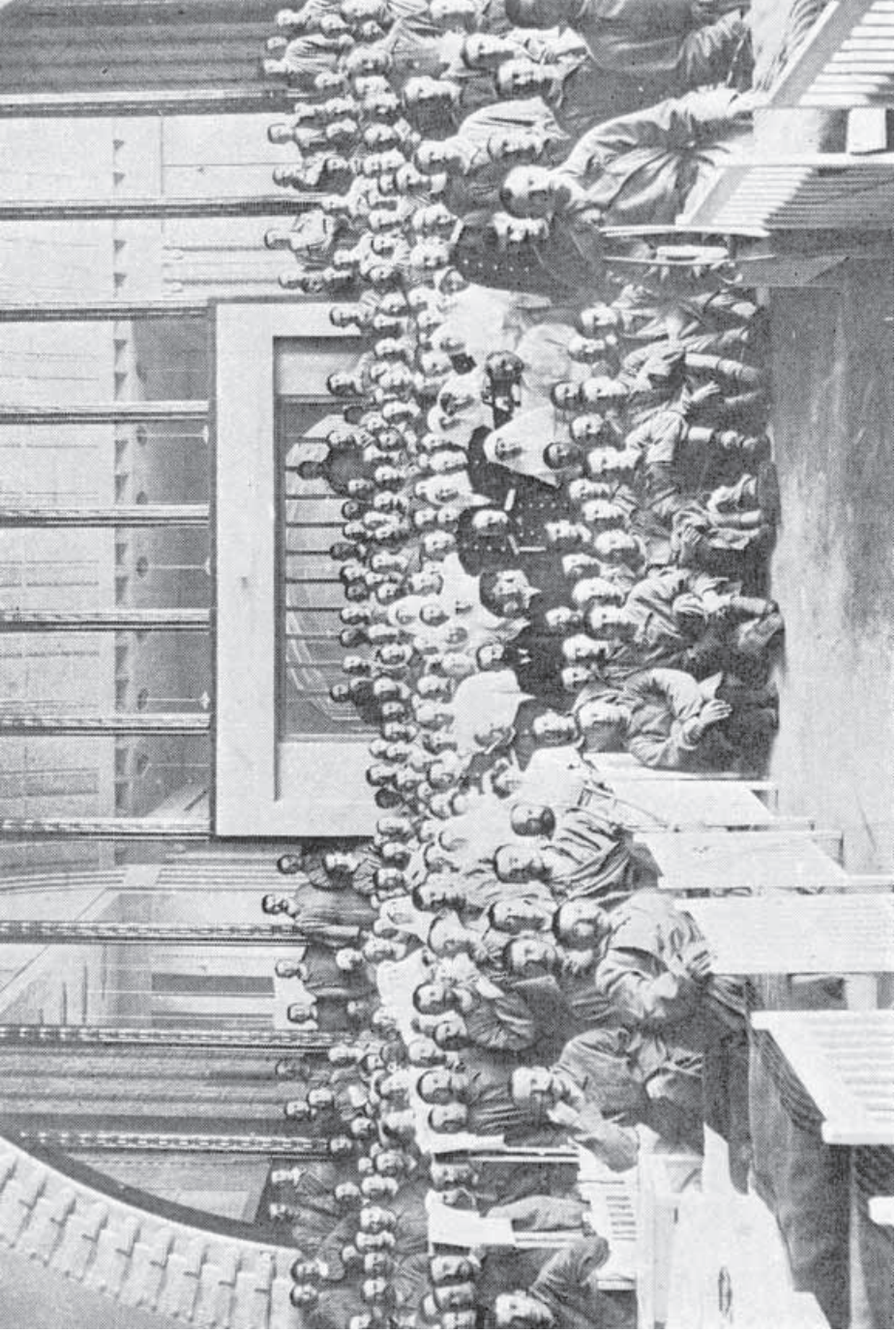
⁴ Ortodoksisten seurakuntien kirkonkirjojen mikrokorttien luettelo, KA; ORT HEL 665–680; ORT TUU 8955, KA.

⁵ Luettelo Uudenmaan läänin sairaaloiden sotilaspaikoista, KKK 1914, II os. Fb 975. 81:8, KA.

⁶ ORT HEL 667–683, KA.

Tämä kuva on mahdollisesti otettu Helsingin Keisarillisessa palatsissa Helsingissä. Tämäkin rakennus toimi ensimmäisen maailmansodan aikana venäläisten sotilaiden sotasairalana. Kuva Olavi Suominen kokoelma

Kuva esittää venäläisiä sotilaspotilaita Helsingin sotaisaialana toimivalla rautatieasemalla noin vuonna 1915. Kuva Olavi Suominen
kokoelma

Sotavuosien 1914–16 yleisimmät sairaalassa kirjatut kuolinsyyt eivät liittyneet suoraan rintamatapahtumiin, vaikka useat sotilaat menehtyivätkin haavoittumisen seurauksena. Keuhkosairaudet, kulkutaudit ja erilaiset myrkytykset harvensivat sairaalaan joutuneiden kaarta eniten. Lavantauti riehui tuhoisasti 172. Reservipataljoonassa loka-marraskuussa 1915, jolloin seitsemän nuorta sotilasta menehtyi. Osa myrkytystapauksista johtui denaturoidun spriin nauttimisesta, jota harrastettiin erityisesti kevättalvella 1915. Saman vuoden elokuussa juopotteli sota-alus ”Mitavan” miehistö niin riehakkaasti, että kapteenin lisäksi spriihin kuoli kolme matruusia ja laivan torvensoittaja. Varsin monet sotilaat kuolivat sydäntauteihin, vaikka niukat tiedot eivät selvitäkään sairauskohtauksien taustoja. Eräät merimiehet ja muutkin sotilashenkilöt hukkuivat. Tuberkuloosi ja tuhkarokko johtivat menehtymisiin, mutta harvinainen kuolinsyy oli matruusi A. Kudrjavkinin reumatismi kesäkuussa 1916. Anemia johti eräiden sotilaiden kuolemaan. ”Tuoreita” ampumatapauksia kirjattiin II varuskuntasairaalan potilaiden kuolinsyiksi vain muutamia.

Vuoden 1917 metrikkatiedot kertovat enää ainoastaan kasteista, joita merkittiin vielä seuraavan keväänkin aikana. Kuolleiden sivut puuttuvat, mutta sotilasasiakirjojen potilasluettelot antavat tietoja kuolintapauksista. On selkeästi huomattavissa, että numeerinen luettelo kuukausittaisista potilastapahtumista ilmoittaa vähemmän kuolleita syksyn 1917 kuukausille kuin yksilöidymmät nimi- ja päivämäärätiedot. Sotilas-sairaalan potilaat tarkastettiin vallankumouksen yhteydessä lokakuussa 1917, jolloin tuntematon ”tarkastaja” eritteli huolellisesti upseerit sekä aliupseerit, merkitsi yhdeksän potilasta ammutuiksi ja kirjoitutti eräiden potilaiden omakätiset allekirjoitukset luetteloihin.⁷ Sotasairaalan seurakunnallinen toiminta oli kuitenkin käytännössä päätynyt vuoden 1917 keväällä, kun pappi Mihail Djakonov lopetti työnsä. Väestökirjanpito jäi apulaisen harteille, mutta häneltä puuttuivat valtuudet esimerkiksi hautaamiseen tai vihkitoimituksiin. Papin vuosina 1914–16 kirjaamat kuolleet haudattiin Helsingin kreikkalaiskatoliselle sotilashautausmaalle (ks. liite 1, Luettelo Helsingin II varuskuntasairaalan sotilaskuolemista).⁸

Hyrylän varuskunnan sairaala ja seurakunta

Tuusulan Hyrylän venäläisen varuskuntaseurakunnan ”Metritšeskaja Kniga” - aineisto kattaa vuodet 1897–1918. Pappi Arseni Razumov laati poikkeuksellisen selkeät ja yksityiskohtaiset tiedot seurakuntansa tapahtumista. Hänen alueensa kattoi myös Hyvinkään ja Porvoon, jonne osa vainajista haudattiin. Sota-aikana (1915–16) kuoli Razumovin kirjanpidon mukaan yhdeksän venäläissotilasta (ks. liite 2, Hyrylän varuskunnan sairaalassa menehtyneet).

Huhtikuussa 1918 punakaarti teloitti Tuusulassa pihkivialaisen talonpoika Mihail Vasiljevin (33 vuotta). Joukko-osastojen sattumanvaraisuus ja poikkeamat majoitusjärjestyksestä viittaavat siihen, että Tuusulan – ja Razumovin – piirin sairaaloihinkin oli sijoitettu eri rintamataisteluissa haavoittuneita potilaita. Sotilashenkilöiden lisäksi

⁷ ORT HEL 668–684; luettelo 6996, ”Kniga za 1917” 5567, – Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa), KA.

⁸ ORT HEL 683–684, KA.

maailmansodan vuosina kuoli Hyrylän varuskuntaseurakunnassa 14 siviiliä, joista Vasili Bogdanov oli 73-vuotias entinen kornetti.⁹

Liite 1. Luettelo Helsingin II varuskuntasairaalan sotilaskuolemista

Vuonna 1914 (elokuun lopusta alkaen)

- Afanasjev, Vasili, 34 v., 265. Vyšnevolotskin jv-rykmentin rivimies
- Bragin, Vasili, 24 v., teknikkoaliupseeri, hukui
- Fadejev Grigori, 36 v., 267. Rykmentin rivimies
- Grigorjev, Pjotr, 26 v., rivimies 319. Novgorodilainen rykmentti
- Iljin, Daniil, 37 v., reservisotilas, 267. Duhovštšinin jv-rykmentti
- Jegorov, Ioann, 27 v., rivimies 319. Novgorodilainen rykmentti
- Jevremov, Aleksandr, 26v., reservisotilas 268. Rykmentti
- Lebedev, Vasili M., 26 v., tarkka-ampuja 318. Rykmentti
- Malafejev, Andrei, 40 v., reservin tykkimies
- Matornev, Aleksandr, 27 v., reservin tykkimies
- Menlov, Vasili, 26 v., kornetti, Amur-eskadroona
- Muhin, Boris P., 30 v., reservisotilas
- Perešin, Sergei, 26 v., tykistön aliupseeri
- Selšuk, Seljuk?, Maksim, 36 v., vanhempi aliupseeri
- Sinor, Ioann I., 22 v., matruusi
- Sudarkin, Aleksei, D., 24 v., kornetti Amur-eskadroona
- Supronjuk, Dementi M., merimies, kuoli 30.11.1914, mutta on v. 1915 luetteloissa
- Surin, Aleksandr, 36 v., 367. Rykmentin rivimies
- Zinovjev, Kuzma, 38 v., reservisotilas

Vuonna 1915

- Antonovitš, Andrei, 38 v., rivimies, sprii
- Antonovitš, Stefan, 29 v., konealiupseeri
- Baseljuk, Konstantin, 19 v., alokas, 2. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Belov, Konstantin, 28 v., rivimies, 337. Aunukselainen rykmentti, aivosairaus
- Belousov, Maksim, 26 v., rivimies, sydänvaivat
- Bolšakov, Ioann, 20 v., matruusi, "Riga" -alus
- Bumagin, Feodor M., 33 v., komentaja "Mitava" -alus
- Bušev, Fjodor I., 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Buslajev, Mihail, 24 v., rivimies, 2. Reservipataljoona
- Derjavski, Rodion, 27, rivimies, keuhkotauti
- Dromkin, Vasili, 33 v., aliupseeri, 310. Pietarilainen rykmentti, sydänvaivat
- Drovnin, Georgi I., 28 v., torvensoittaja, "Mitava" -alus

⁹ Metr. Kniga 1897–1918, ORT TUU 8955, KA; ks. 42. AK:n Majoitusjärjestys 1.12.1917 tilanteen mukaisesti, RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.29–31.

- Gerasimov, Fjodor A., 19 v., alokas, 172. Reservipataljoona, lavantauti
- Gorelov, Aleksandr, 24 v., rivimies 333. Tveriläinen rykmentti, "vieraanvaraisuus", so. sprii
- Gorgonov, Ioann, 26 v., tykkimies, 106. Tykistödivisioona
- Grigorovitš, Aleksandr F., 24 v., sotilas, tappo
- Gruzdev, Konstantin., 18 v., tykkimies, 107. Tykistödivisioona
- Gulov, Ioann J., 24 v., rivimies, 7. Siperilainen tarkka-ampujarykmentti
- Gunkov, Mihail F., 27 v., matruusi, "Mitava" -alus
- Ivanov, Vasili, 28 v., konemies, "Petropavlovsk" -alus, keuhkotauti
- Jegorov, Mihail 25 v., rivimies, 317. Novgorodilainen rykmentti, sprii
- Jegorov, Vasili, 26 v., rivimies, 4. Pietarilainen rykmentti
- Jemeljanov, Aleksandr M., 23 v., insinööri-mekaanikko, laivasto, itsemurha
- Jevjagin, Ioann V., 29 v., rivimies, 6. Turkestanilainen rykmentti
- Kapralov, Porfiri, 29 v., rivimies, Lappeenrantalainen rykmentti, halvaus
- Karavajevitš, Aleksandr, 22 v., alokas
- Kiprianov, Pjotr, 19 v., tykkimies, 106. Tykistödivisioona
- Komisarov, Vladimir, 22 v., matruusi, Itämeren 2. Laivasto
- Korniljev, Porfiri, 25 v., rivimies, 5. Siperilainen tarkka-ampujarykmentti
- Kononov, Fjodor D., 22 v., matruusi, 5. Laivaston alus "Poltava"
- Kudrjavtsev, Nikolai G., 19 v., alokas, 172. Reservipataljoona (lavantauti)
- Kusmijev(?), Nikolai, 31 v., rivimies, 424. Rykmentti
- Kuzmin, Vasili M., 24 v., rivimies, 172. Reservipataljoona (lavantauti)
- Levašov, Ioann I., 28 v., merimies
- Marbvan (Mordvin?, Mardovin?), Ioann V., 59 v., 429. Keisarillinen rykmentti
- Maslennikov, Ioann G., 31 v., matruusi
- Mihailov, Ioann M., 20 v., alokas, 172. Reservipataljoona, lavantauti
- Mitšenko, Vasili M., 29 v., matruusi, "Mitava" -alus
- Mjurik, Nestor K., 19 v., alokas, 172. Reservipataljoona, lavantauti
- Moldatov, Jemeljan D., 30 v., rivimies
- Nabatšnikov, Feodor D., 28 v., matruusi, "Mitava" -alus
- Nagai, Stepan, 29 v., 252. Hutynin rykmentti
- Nikiforov, Pjotr, 26 v., matruusi, "Rus" -alus, keuhkotauti
- Nikiforov, Stefan, 40 v., nuorempi aliupseeri, 319. Novgorodilainen rykmentti
- Nikitin, Jefimi, 27 v., rivimies, 319. Novgorodilainen rykmentti
- Nikitin, Vasili, 29 v., pursimies, hukku
- Nikolajev, Nikolai, 36 v., rivimies, 317. Novgorodilainen rykmentti, sprii
- Novikov, Grigori, 29 v., rivimies, 2. Aunukselainen rykmentti
- Onufrijev, Nikolai M., 19 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, lavantauti
- Orlov, Mark, 20 v., alokas, 2. Reservipataljoona, ripuli
- Osipov, Dmitri, 29 v., rivimies, 5. Pietarilainen rykmentti
- Palatkin, Aleksei I., 29 v., rivimies
- Palnikov, Viktor R., 47 v., komentaja, 319. Novgorodilainen rykmentti, tukehtui ruokaan
- Pavlov, Nikolai, 37 v., upseeri, 22. Nižniläinen rykmentti, sprii

- Penzer, Gavriil D., 35 v., rivimies
- Petrov, Ioann, alokas, 17. Reservipataljoona
- Petrov, Pjotr, 26 v., rivimies, 336. Aunukselainen rykmentti, sydän
- Petrov, Sergei, 43 v., rivimies, 5. Pietarilainen rykmentti
- Pivik, Iosif, 19 v., alokas, 172. Reservipataljoona, lavantauti
- Pololosev(?), Sergei K., 37 v., keuhkotauti
- Prusov, Ioann, 29v., rivimies, 172. Reservipataljoona, lavantauti
- Puškin, Semjon, 39 v., reservin sotilas, 1. Suomenmaalainen tarkka-ampuja-rykmentti
- Ririvnov(?), Pavel, 39 v., apulaiskonemies
- Rudnev, Andrei, 41v., rivimies, 1. Komilainen rykmentti
- Ruzinov, Afanasi, 25 v., kasakka, 8. Orenburgin kasakkarykmentti, tulehdus
- Saforov, Evgar Jevgraf(?), Jevkarp(?), Jevgari(?), N., 31 v., matruusi
- Seltšakov, Nikolai I., 27 v., vanhempi aliupseeri, haavoittuminen
- Semjonov, Matfei, 34 v., rivimies, 317. Novgorodilainen rykmentti, sprii
- Semjonov, Nikita, 30 v., perämies, Viaporista
- Semjonovski, Vasili, 24v., rivimies, 421. Tsarskoje Selon Rykmentti
- Sergejev, Sergei T., 29 v., konemies, 1. Viaporilainen laivasto-osasto
- Sinjavin, Ioann, rivimies, 317. Novgorodilainen rykmentti, elintoimintojen lakkaaminen
- Smirnov, Jakov, 21 v., alokas, nielutulehdus
- Smirnov, Sofron S., 19 v., alokas, 172 Reservipataljoona, lavantauti
- Suhonov, Ilarion, 40 v., tykkimies
- Šurov, Ioann, 27 v., rivimies, 207. Novgorodilainen jalkaväkirykmentti
- Utkin, Pjotr I., 23 v., matruusi, Itämeren 2. Laivasto
- Trofimov, Konstantin, G., 22 v., rivimies 240. Rykmentti, lavantauti
- Tšemezov, Vasili, 42 v., rivimies, 48. Aunukselainen reservirykmentti
- Tširkunov, Spiridon A., 22 v., rivimies, 2. Reservipataljoona
- Tsukur, Vladimir D., 28 v., 58. Rykmentti, lavantauti
- Vakulovski Aleksandr P., 52 v., eversti, Uudenmaan piirin komentaja, sydänkohtaus
- Varganov, Vasili, 24 v., rivimies, 8. Aunukselainen rykmentti
- Vasiljev, Feodor K., 26 v., rivimies, 212. Romanovin rykmentti, aivosairaus
- Verhovski, Pavel, 35 v., rivimies, 6. Pietarilainen rykmentti, ”opuholi”- ajettuma/kasvain
- Vinnikov, Gavriil, 29 v., reservin tykkimies, Novo-Georgin linnoitus
- Višnevski, Luka, 25 v., rivimies, 23. Nizhniläinen rykmentti
- Voronežskoi (Voronetski?), Kondrati V., 32 v., rivimies, 222. Krasninin Rykmentti
- Višnjakov, Mihail, 23 v., rivimies, 333. Tveriläinen rykmentti, sprii
- Volkov, Ioann A., vääpeli
- Vrohovetski (Vorohnovski?), Daniil, 25 v., rivimies, 5. Reservipataljoona
- Žnov, Aleksei I., 47 v., eversti, 2. Suomenmaalainen tarkka-ampujarykmentti
- Zujev, Ioann, 35 v., rivimies, 180. Rykmentti

Vuonna 1916

- Akimov, Mihail V., 25 v., rivimies, 120. Serpuhovin rykmentti
- Aleksejev, Aleksei M., 25 v., rivimies, 87. Savonlinnalainen rykmentti
- Baldnosov, Aleksandr F., 29 v., rivimies
- Baronovič, Nikolai, 21 v., tykkimies, Viaporin linnoituksen tykistö
- Beljajev, Sergei, 43 v., konttorinhoitaja, Viaporin linnoitus
- Bemelt, Jan V., 28 v., rivimies, 7. Latvialainen rykmentti
- Bliski (?), Fjodor, 21 v., 34. Smolenskilainen jv-družina
- Bogdanov, Ioann G., 21 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Borisov, Georgi, 23 v., rivimies, 3. Siperialainen reservipataljoona, haaksirikkoa seur. verenhukka
- Bublik, Andrei, 26 v., vanhempi aliupseeri, 34. Siperialainen tarkka-ampujarykmentti
- Bystrov, Jakov, 40 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, aivokalvontulehdus
- Danilovski, Ioann F., 24 v., rivimies, 8. Orenburgin kasakkarykmentti
- Derlovski, Rodion M., ? v., rivimies, 28. Rykmentti, tuberkuloosi
- Dmitrijev, Ioann P., 27 v., 172. Reservipataljoona
- Dolmatov, Stepan A., 31 v., vanhempi ulaani, 8. Orenburgin kasakkarykmentti
- Drozdov, Sergi A., 24 v., tarkka-ampuja, Upseerien tarkka-ampujakoulun osasto
- Faddeinov, Ioann I., 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Fjodorov, Andrei F., 25 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Fjodorov, Ioann M., 19 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Galaumin (?), Pjotr, 42 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Georgijevič, Pjotr, 24 v., rivimies, 3. Turkestanilainen rykmentti
- Gontšarov, Nikolai, 23 v., rivimies, 48. Siperialainen tarkka-ampujarykmentti, lavantauti
- Gorditšev, Aleksei, 24 v., tarkka-ampuja, 2. Suomenmaalainen tarkka-ampujarykmentti
- Ignatov, Petr, 34 v., rivimies, 5. Tykistöosasto, sijoituspaikkana Turku
- Ilatonov, (?) Nikolai F., 44 v., eversti, 1. Tykistörikaati, anemia
- Iljakov, Andrei, 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Iljin, Anton G., 21 v., rivimies, 174. Romenin Rykmentti
- Irion, Pavel, 32 v., tarkka-ampuja, 55. Siperialainen tarkka-ampujarykmentti
- Ivanov, Aleksandr, 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Ivanov, Gavriil, 20 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Jakovlev, Mihail J., 50 v., konemies
- Jefimov, Aleksandr, 77 v., vääpeli evp.
- Jefremov, Vasili, 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, tuberkuloottinen aivokalvontulehdus
- Jerošov, Vasili, 25 v., rivimies, Upseerien tarkka-ampujakoulun osasto
- Jeršov, Ioann (Ivan) F., 38 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkokuume, sydäntulehdus
- Kazakov, Gerasim, 21 v., Upseerien tarkka-ampujakoulun osasto
- Kazidub, Mihail, 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Kodljakovski, Adam, 37 v., rivimies, 2. Viaporin reservirykmentti

- Kogin, Boris, 23 v., rivimies, 73. Rykmentti, verenmyrkytys
- Korolov, Filipp, 29 v., sähköttäjä, 172. Reservipataljoona
- Kostin, Prokopi, 21 v., sähköttäjä, 15. Turkestanilainen rykmentti
- Kotkov, Aleksandr, 19 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Kotov, Mihail M., 27 v., rivimies, 428. Lotinapellon Rykmentti
- Kovaljov, Prokopi V., 24 v., tykkimies, 38. Rannikkotykistödivisioona
- Koževnikov, Aleksandr, 23 v., matruusi, 1. Laivaston "Sevastopol"-alus
- Kožin, Jakov, 19 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Kudrjavkin, Aleksei M., 43 v., matruusi, 2. Laivasto, reumatismi
- Kukanov, Dmitri D., ? v., 219 rivimies, 424. Tšudskojen jv-rykmentti
- Kultunovitš, Ioann P., 29 v., rivimies, 2. Venäläinen tarkka-ampujarykmentti
- Kuzmin, Spiridon, 29 v., alokas, 2. Reservipataljoona
- Kuznetsov, Matvei, 36 v., tykkimies, 107. Tykistödivisioona
- Kuznetsov, Vasili, ? v., 219 rivimies, Upseerien tarkka-ampujakoulun osasto
- Lukin, Ioann I., 24 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Lupan, Ignati, 49 v., rivimies, 42. Elintarvikekujetusalus, keuhkokuume
- Makarov, Sergi, 41 v., rivimies, 2. Reservipataljoona
- Malnik, Ilja S., 24 v., matruusi, 1. laivaston "Rossija"-alus
- Mandalov, Arseni F., 27 v., rivimies
- Markulov, Fjodor, 21 v., rivimies, 172 Reservipataljoona, denaturoitu sprii
- Matjunik, Aleksandr M., 22 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Matjušev, Dmitri, 32 v., sähköttäjä, 290. Valuin Rykmentti
- matruusi, ? v., Baltian laivasto, ei tunneta alusta tai komentajaa, hukkuu
- Mazur, Pavel S., 34 v., 2. Reservipataljoona
- Medvedev, Ioann G., 23 v., vanhempi aliupseeri, Upseerien tarkka-ampujakoulun osasto
- Metenkov, Pavel A., 25 v., merisotilas, alkoholi
- Mieslev (?), Denis, 29 v., rivimies, 116. Divisioona
- Mihailov, Grigori T., 23 v., rivimies, 423. Lugan jv-rykmentti
- Mihailov, Ioann, 21 v., rivimies, 427. Rykmentti
- Mironov, Mihail P., 31 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Mironov, Mihail V., 24 v., apulaiskomentaja, rajavartioalus
- Negajev, V., 20 v., rivimies, 434. Tšerepovetsin jv-rykmentti
- Netsajev, Aleksandr, 22 v., rivimies, 421. Tsarskoje Selon rykmentti
- Nikiforov, Ioann G., 21 v., tykkimies, 107. Tykistöpataljoonan 2. Patteri, rauhastulehdus
- Nikiforov, Stepan, 29 v., rivimies, 469. Krasnojarskilainen rykmentti
- Nikitin, Afanasi, 26 v., rivimies, 421. Tsarskoje Selon rykmentti
- Nikitin, Konstantin L., 27 v., rivimies, 424. Tšudskojen jv-rykmentti
- Nikojalevitš, Aleksei, 38 v., rivimies, 106. Tykistövarikko divisioona
- Nikolajev, Vasili G., 24 v., rivimies, 178. Reservipataljoona
- nimetön sähköttäjä, ? v., 425. rykmentti, sydänkohtaus
- nimetön, 25 v., Pohjoinen laivasto, Itämeren 2. Laivasto, lavantauti
- nimetön, 36 v., rivimies, 3. Baltialaisrykmentti

- Novatski, Sergi, 24 v., komennusmies, 213. Rykmentti
- Novikov, Grigori P., 22 v., rivimies, 119. Kolomenin Rykmentti
- Ovorin, Stepan, 24 v., komentaja
- Palberg, Georgi G., 29 v., nostomies, 172. Reservipataljoona
- Papaljuk, Anton, 19 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Pener, Gavril D., 35 v., rivimies, 17. Moldavialainen rykmentti, bronkiitti, so. keuhkotauti
- Pethilkin, (?) Sergei, 19 v., rivimies
- Plešuk, Vasili, 19 v., alokas, 172. jalkaväen reservipataljoona
- Poskidov, Pjotr G., 39 v., rivimies, 428. Lotinapellon Rykmentti
- Prohorov, Nikolai G, 32 v., rivimies, 421. Tsarskoje Selon rykmentti¹⁰
- Rabuškin, Jelisei R., 24 v., rivimies, 34. Smolenskilainen rykmentti
- Raikovski, Pjotr A., 27 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Rumjanitshev (Rumjantsov ?), Fjodor N., 28 v., matruusi, hukkuu
- Samuilov, Mihail, 21 v., rivimies, 421. Tsarskoje Selon rykmentti
- Šarikov, 20 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Savlov, Pavel S., 21 v., rivimies, 2. Petrogradin rajavartioston ratsuväkiosasto
- Savtšuk, Ignati, 63 v., Santarmihallituksen päällikkö, keuhkotauti
- Šilov, Grigori A., 22 v., rivimies, 294. Rykmentti
- Smirnov, Mihail, 21 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Sokolov, Aleksandr, 19 v., tykkimies, 106. Tykistödivisioona
- Sokolov, Andrei, 21 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti, alkoholi
- Spelotsov (?), Aleksander, 39 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Stepanov, Pjotr V., ? v., 172. Reservipataljoona, keuhkotauti
- Sterdin, Sergi, 21 v., rivimies, 462. Staritskin rykmentti
- Štšerbinin, Simeon V., ? v., matruusi, 2. Laivasto, ammuttu
- Sudakov, Vasili, 28 v., rivimies, 172. Reservipataljoona, verenvuoto
- Sverkov, Pjotr A., 35 v., rivimies, 427. Jalkaväkirykmentti
- Takinaner, (?) Vasili, 29 v., rivimies, 10. Tarkka-ampujarykmentti
- Tihomirov, Vasili, 20 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Toptygin, Stepan, 29 v., nostomies, 172. Reservipataljoona, keuhkopussin tulehdus, keuhkokuume
- Tserepalov, Jefimi, 27 v., matruusi, 5. Rannikkotykistö
- Ulosov, Aleksandr, 20 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Ustinov, Mihail I., 22 v., tykkimies, 107. Tykistödivisioonan 3. Pataljoona, verenvuoto
- Varfolomejev, Ioann M., 20 v.
- Vasiljev, Dmitri V., 41 v., rivimies, 2. Reservipataljoona
- Vasiljev, Grigori V., 19 v., rivimies, 172. Reservipataljoona
- Vasiljev, Ioann, 55 v., vanhempi lääkintämies, 46. Pataljoona, keuhkosairaus
- Vlatšenko, Ilja, 27 v., vanhempi aliupseeri, 3. Siperialainen reservipataljoona, haaksirikkoa seur. verenhukka

¹⁰ Tsarskoje Selo oli "Tsaarinkylä" eli nyk. Puškin.

- Voronin, Terenti, 23 v., rivimies, 32. Smolenskilainen rykmentti
- Žabolotnikov, Dimitri V., 32 v., matruusi, 1. Laivasto, keuhkotauti
- Zarin, Mihail A., 21 v., rivimies, 422. Kolpinon jv-rykmentti
- Zubov, Pjotr P., 21 v., rivimies, 432. Valdain Rykmentti
- Žukov, Vasili, 35 v., sähköttäjä, 422. Reservipataljoona, 422. Kolpinon jv-rykmentti ?

Vuonna 1917

Syyskuu

- Abramov, Iakov, tykkimies
- Albinin, D., tykkimies
- Aloški, Semjon, Viaporin tykkimies
- Arhin, Pjotr, tykkimies
- Borisov, Ioann, rivimies
- Bubka, Gavril, Viaporin varuskunnasta
- Dmitrijev, Pavel, Viaporin linnoituksesta
- Gavrilov, Vasili, Viaporin tykkimies
- Leteira, Stepan, Viaporin tykkimies
- Ogurov, Tihon, tykkimies
- Sinjavin, Aleksandr
- Sviridov, Stepan, Viaporin rivimies
- Tihonov, Andrei, Viaporin tykkimies
- Zaharov, Gerasim, Viaporin tykkimies

Lokakuu

- Abramov, Pavel
- Akimov, Ivan, rivimies
- Antonov, Pjotr, konttoristi
- Antovski, Ivan, ammuttu
- Armenkov, Stepan, rivimies
- Godnov, Pavel, tarkka-ampuja
- Grorov, Vasili, Viaporista
- Haprulin (Hairullin ?), G., rivimies
- Hramov, Nikandr, rivimies
- Hudobin, Vasili, Viaporin tykistöstä
- Ilsenko, Ivan, matruusi
- Japustolov (Apostolov?), Aleksi, rivimies
- Kirillov, Feodor, ammuttu
- Melafulin (?), I., tarkka-ampuja
- Nahortov, Ivan
- Nikiforov, Aleksi, ammuttu
- Orlov, M., ammuttu
- Rusinovitš, Osip, ammuttu
- Sajebuk, Pjotr, ammuttu

- Sitnikov Nikolai rivimies - Suturov Ivan
- tuntematon Viaporin sotilas (22.10.)

Marraskuu

- A.(?), Mihail, tykkimies
- B.(?), Avraam
- Bušujev, Aleksandr, rivimies 2. Pietarilainen rykmentti
- Kurdatov, Andrei, rivimies
- Lipski, Fjodor, sähköttäjä
- Llovski, Vasili, rivimies
- Lupkin, Mihei, aliupseeri
- Mišenkov, Maksim
- Šaprin, Andrei, ammuttu
- Šemanski, Vasili, rivimies
- Semtšenko Terenti ammuttu
- Sergejev(?), Nikolai, upseerioppilas
- Tšekmarev, Vasili, rivimies
- Zubarev, Maksim, rivimies
- nimetön sotilashallituksen edustaja, ammuttu 29.11.1917

Joulukuu

- S-onev, Andrei, rivimies
- Zubarev, Maksim, rivimies (on jo edellä marraskuussa)

Lähteet: ORT HEL 667–680, KA; Venäläiset sotilasasiakirjat 6996 "Dnevnik... bolnyh v Gelsingforskom vojennom Gospitala" ja 5567 "Kniga za 1917", KA.

Liite 2. Hyrylän varuskunnan sairaalassa menehtyneet

- Berebenos, Adrian, 21, tarkka-ampuja 16. Siperialainen tarkka-ampujarykmentti, pään tulehdus
- 1916
- Gorobets, Ioann, 25 v., rivimies, tuberkuloosi 1916, haudattiin Hyvinkäälle
- Ivanov, Samuil, 23 v., tarkka-ampuja, 16. Siperialainen tarkka-ampujarykmentti, sydänhalvaus
- 1916
- Južanik, Georgi, 39 v., tarkka-ampuja, 1. Siperialainen tarkka-ampujarykmentti, haudattiin
- Porvooseen v. 1915
- Kiseljov, Vasili, 35 v., sähköttäjä, 2. Reservipataljoona, sydänhalvaus 1915
- Novakovski, Josif, 40 v., rivimies, tuberkuloosi 1916, haudattiin Porvooseen
- Pantelejev, Pavel, 22 v., rivimies 438. Jalkaväkirykmentti, tuberkuloosi 1917
- Petrov, Ioann, vanhempi aliupseeri 106. Divisioona, 1916
- Pletnjov, Pjotr, 19 v., rivimies 131. Rykmentti, keuhkotauti 1916, haudattiin Hyvinkäälle

MUUT SOTASAIRAALAKUOLEMAT

Kristiina Kalleinen

Kuten edellä olevasta Jyrki Loiman artikkelista on käynyt ilmi, parhaiten tietoa venäläisten sotasairaalamuolemistä on saatavissa Helsingin II varuskuntasairaalamasta ja Hyrylän varuskuntasairaalamasta. Hajatietoja on kuitenkin saatavissa myös muista sairaaloista. Vuoden 1918 kansalaissodan ajalta tietoja sairaaloissa hoidetuista venäläisistä on hyvin niukasti. Eräissä Suomen Punaisen Ristin sairaaloissa hoidettiin myös venäläisiä, mutta tarkkoja tietoja heistä ei ole.

Suomen kaupunkien liitto ja Suomen Punaisen Ristin ylläpitämät sotasairaalat

Heti ensimmäisen maailmansodan puhkeamisen jälkeen syksyllä 1914 Helsingin komendanttivirasto tiedusteli kaupungeilta, millaisiin toimenpiteisiin ne olivat ryhtyneet haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden hoidon turvaamiseksi ja oliko mahdollisesti kerätty rahalahjoituksia¹ sekä oliko paikkakunnilla Venäjän Punaisen Ristin paikalliskomiteoita.² Suurimmassa osassa kaupunkeja Venäjän Punaisen Ristin paikalliskomiteoita ei ollut, vaan kaupungit ilmoittivat liittyneensä tai suunnittelevansa liittyvänsä Suomen kaupunkien liittoon haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden hoitoa varten.³ Tämä liitto oli vastaavan venäläisen liiton itsenäinen alaosasto, joka painotti kansallista itsenäistä luonnettaan. Liittoon kuului Suomessa kaikkiaan 24 kaupunkia ja se oli läheisessä yhteydessä Suomen Punaiseen Ristiin, joka oli viralliselta nimeltään Yhdistys haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden hoitoa varten. Virallisesti yhdistyksestä tuli Suomen Punainen Risti vuonna 1919.⁴

Edellä mainittuun kyselyyn vastattiin Viipurin läänistä, että siellä oli Venäjän Punaisen Ristin paikalliskomitea puheenjohtajanaan Viipurin linnoituksen komentaja. Lisäksi ilmoitettiin, että Turun ja Porin läänissä sekä Kuopion läänissä tällainen paikalliskomitea oli ollut, mutta että ne olivat lakanneet toimimasta niihin sijoitettujen venäläisten joukko-osastojen lähdettyä.⁵ Syys-lokakuun vaihteessa 1914 Helsinkiin perustettiin ensin Venäjän Punaisen Ristin paikallinen "merikomitea" (morskoi mestnyi komitet Krasnago Kresta) ja ilmeisesti joulukuussa 1914 varsinainen Venäjän Punaisen Ristin aluekomitea.⁶ Ainakin Viipurissa ja Turussa perustettiin yksityisten voimin pieniä sairaskoteja toipuville sotilaille, jotka saivat Punaisen Ristin suojeluksen ja luvan kerätä yksityishenkilöiltä varoja niiden ylläpitoon.⁷

¹ KKK 1914 II osasto, akti 81:8 II osa, Fb 975, KA.

² KKK 1914 II osasto, akti 81:18 Fb 975, KA.

³ Tämän liiton arkisto sijaitsee Helsingin kaupunginarkistossa ja sisältää 312 kansiota. Nimitietoja menehtyneistä venäläissotilaista on kuitenkin niukasti.

⁴ Rosén Gunnar, Hundra år av krig och fred. Finlands Röda kors 1877–1977. Helsingfors 1977, 137–139, 225.

⁵ KKK 1914 II osasto, akti 81:18, Fb 975, KA.

⁶ KKK 1914 II osasto, akti 81:1, Fb 974, KA.

⁷ KKK 1914 II osasto, akti 81:12 ja 81:7, KA.

Lähes kaikkiin kaupunkeihin perustettiin sairaalat tai varattiin olemassa olevista sairaaloista tietty määrä potilassijoja sotilaita varten. Eräissä kaupungeissa kerättiin myös rahalahjoituksia Venäjän Punaiselle Ristille joululahjojen ostamiseksi sotilaille jne. Helsingissä oli suurin määrä sairassijoja ja useita sairaaloita varattuna sotilaille. Varsinaisen sotilassairaalan⁸ lisäksi sotilaita hoidettiin mm. Suomenlinnan kahdessa väliaikaisessa linnoitussairaalassa, Marian sairaalassa, Diakonissalaitoksessa, Kivelän ja Tilkan sairaaloissa sekä Helsingin vanhalle seurahuoneelle perustetussa väliaikaisessa sotilassairaalassa.⁹ Yhteensä sairassijoja oli Helsingissä vuonna 1914 varattuna lähes 1 000 (978). Näiden edellä mainittujen lisäksi jouduttiin haavoittuneiden suuren määrän takia perustamaan väliaikainen sotasairaala Helsingin rautatieasemalle. Tästä Viljo Sohkanen kirjoittaa muistelmissaan seuraavasti: "Venäläisiä haavoittuneita on nähty Helsingissä sairaaloiden piholla, ja rautatieaseman uusi puoli, joka ei ole vielä täysin valmiskaan, oli myös venäläisten sotasairaalana. Siellä on nähty satoja haavoittuneita. On käsivaivaisia, jalkavaivaisia ja monenlaisia muita sairaita. Yhdessäkin suuressa salissa oli potilaita, jotka makasivat selällään vuoteissa ja toinen jalka, muutamilla molemmat, olivat pystyssä köytettyinä nuoralla kattotelineeseen. Punaisen Ristin pikajuna kulki taajaan Pietarin ja Helsingin väliä."¹⁰ Kaikkiaan oli lokakuussa 1914 varattuna Suomen sairaaloissa 1781 paikkaa haavoittuneille ja sairaille sotilaille.¹¹

Edellä mainittujen sairaaloiden lisäksi Suomen kaupunkien liitto sairaiden ja haavoittuneiden sotilaiden hoitamista varten perusti omia sairaaloitaan, Helsingissä oli vuoden 1917 alkupuoliskolla paikkoja Suomen kaupunkien liiton sairaaloissa numero 12 (Haaga), 13, 14 (Luotsimiehenkatu), 15 (Kivelän sairaala), 23 (Kivelän sairaala). Kivelän sairaala oli ilmeisesti useamman eri instanssin hallussa siitä päätellen, että siinä ilmoitettiin olevan kaksi kaupunkien liiton sairaalaa sekä vielä erikseen "kaupungin sairaala". Kaupunkien liiton sairaaloita oli lisäksi Hyvinkäällä, Porvoossa, Tampereella, Kuopiossa, Jyväskylässä, Haapakoskella, Enson tehtaalla ja Sortavalassa. Upseereille oli varattu omat sairaansijansa tietyistä sairaaloista.¹² Varsinaisten sairaaloiden lisäksi oli luonnollisesti divisioonan sairaaloita, Terijoella väliaikainen linnoitussairaala, Viipurissa kaksi sairaalaa ja paikallissairaala.¹³

Vaikka potilaita vuosittain hoidettiin paljon, ei kuolintapauksia välttämättä ollut Helsingin ulkopuolella kovinkaan paljon. Esimerkiksi vuonna 1916 Hämeenlinnan läänin-

⁸ Ks. von Bonsdorff Bertel, Helsingin venäläinen sotilassairaala. Helsinki.1969.

⁹ Luettelot näistä sairaaloista, sairassijoista ja lahjoituksista KKK 1914 II osaston aktissa 81:8 II osa, Fb 975, KA.

¹⁰ Sohkanen Viljo, Punakaartilaisen päiväkirja. Helsinki 1967, 36.

¹¹ KKK, KK Seynin asiakirjat Hd 33, nippu Antalet sårade ryska soldater i Finland, KA.

¹² Helmikuussa 1917 laadittu luettelo sotilaille varatuista sairassijoista KKK aktissa 79/1917 Fb 1306. KA. Ilmeisesti 42. armeijakunta oli ottanut osan sairaaltiloiksi varatuista rakennuksista haltuunsa, koska helmik. 1917 pyydettiin, että nämä tilat palautettaisiin Suomen kaupunkien liitolle haavoittuneiden ja (...) sairaalakäyttöön.

¹³ 42. armeijakunnan majoitusluettelo 15.3. 1917, – fond 2262, opis 1, delo 576, RGVIA, Moskova; ks. myös Loima Jyrki, Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset seurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939, Helsinki 2001, 115.

sairaalassa hoidettiin 65 sotilasta, joista yksikään ei kuollut. Potilaiden määrä väheni tämän jälkeen niin paljon, että sotilaita varten varattu osasto lakkautettiin syksyllä 1917, koska kyseisenä vuonna ei ollut hoidettu yhtään potilasta.¹⁴ Myöskin Suomenlinnan väliaikaisessa linnoitussairaalassa kuolleisuus oli sangen vähäistä, esimerkiksi vuonna 1915 hoidetuista lähes 2 500 potilaasta kuoli vain kymmenkunta ja seuraavana vuonna reilusta 2 000 potilaasta saman verran.¹⁵ Tämä sama pätee myös Turun merisotasairaalaan: vuonna 1917 löytyy potilaiden vastaanottokirjasta vain kaksi kuollutta. 26.1.1917 (vanhaa lukua) menehtyi Vasili Mihailovitš Obrastsov, 3. Itämerenalueen ratsuväkirykmentin rivimies ihottumalliseen lavantautiin ja 27.1.1917 (vanhaa lukua) Ilja Lukjanovitš Lukjanov, 3. Itämerenalueen ratsuväkirykmentin vahtimestari aivokalvon ja selkäytimen tulehdukseen. Potilaskortistot vuosina 1916–18 eivät sisältäneet yhtään kuollutta.¹⁶ Hoidettujen potilaiden määrä oli kuitenkin varsin suuri. Tammikuun alussa 1917 tehdyn laskelman mukaan oli siihen mennessä hoidettu kaikkiaan 354 upseeria ja 29 108 sotamiestä eli yhteensä 29 462 potilasta.¹⁷

Kansalaissodan sytyttyä tammikuun lopussa 1918 SPR perusti vielä 76-paikkaisen sairaalan hotelli Kämppiin, jonne SPR:n toimistokin siirrettiin sen tultua karkotetuksi Säätytalolta. Kun Kämpin sairaala huhtikuun lopussa suljettiin, oli siellä hoidettu kaikkiaan 58 haavoittunutta, joista kaksi venäläistä.¹⁸

Kansalaissodan aikana Viipurin työväenneuvosto oli perustanut useisiin kouluihin sairaaloita, joiden lääkärit olivat venäläisiä Pietarista tai Viipurista. Suomalaisen hoitohenkilökunnan mielestä hoito niissä oli huonoa ja hygienia puutteellista, mistä syystä Viipurin alueen terveydenhuollosta vastannut E. B. Juselius tarjoutui ottamaan niidenkin hoidon vastuulleen. Aluksi työväenneuvosto kieltäytyi, mutta huhtikuun lopussa Viipurin valtauksen lähestyessä työväenneuvoston puheenjohtaja Kullervo Manner myöntyi ja jätti sairaanhoidon Juseliuksen vastuulle.¹⁹

Neitsytniemellä sijainnut venäläisten sotilassairaala otettiin kansalaissodan jälkeen 1918 Suomen valtion haltuun. Ensimmäisiä hoidettavia olivat kansalaissodassa haavoittuneet ja sairastuneet punaiset ja venäläiset, joista 34 sairasti isorokkoa. Elokuussa 1918 nämä potilaat siirrettiin joko vankilaan tai heille varattuun sairaalaan Markovillaan, ja Neitsytniemen sairaala otettiin puolustuslaitoksen varsinaiseksi sotilassairaalaksi.²⁰

Helsingin Kirurgisen sairaalan vuosikertomuksen mukaan vuonna 1916 sairaalassa kuoli 158 hoidetusta venäläisestä kolme (kaksi sotilasta 32 ja 25 vuotta sekä yksi matruusi 33 vuotta). Seuraavana vuonna kuoli 26-vuotias matruusi ja 31-vuotias

¹⁴ Hml:n lääninsairaala 1916 ja 1917. Sairaaloiden vuosikertomukset, Lääkintöhall. arkisto Ebc 44 ja 48, KA.

¹⁵ VeSa 10327 ja 10434, KA.

¹⁶ VeSa 17164, VeSa 13550–13551, KA.

¹⁷ KKK, KK Seynin asiakirjat, Hd 33, nippu Antalet sårade ryska soldater i Finland, KA.

¹⁸ Rosén 1977, 159 ja 183.

¹⁹ Emil Juselius, Sanitära åtgärder i Wiborg. Teoksessa Lääkärien muistelmia vapaussodasta. Helsinki 1928, 139–141; Rosén 1977, 185–186.

²⁰ Viipurin sotilassairaala, Viipuri 1932, 3–4.

sotilas (ampumahaavoihin). Sotilasta oli ammuttu maaliskuun 17 päivänä, joten tapaus liittyyneen tuolloisiin upseerisurmiin.²¹

Propedeuttisella kirurgisella klinikalla menehtyi auto-onnettomuuden seurauksena venäläinen sotilas 25. maaliskuuta 1918.²²

Sairasjunat

Paitsi sairaaloissa haavoittuneita ja sairaita sotilaita menehtyi myös heitä kuljettavissa sairaasjunissa. Maailmansodan syttyä oli Venäjän ainoaksi mahdollisuudeksi jäänyt järjestää yhteytensä länteen Suomen ja Ruotsin välisen rajan kautta Torniossa. Sitä kautta kulkivat myös invalidijunat kesän 1915 jälkeen, kun Ruotsin ja Suomen kautta tapahtuva invalidien vaihto Venäjän ja Saksan välillä alkoi. Tuolloin venäläiset luovutettiin saksalaisille näiden invalideja ja vastaavasti saksalaiset venäläisiä invalideja. Kaiken kaikkiaan venäläisiä invalideja kulki Tornion kautta elokuusta 1915 helmikuuhun 1918 lähes 37 295.²³ Talvella 1916 rakennettiin Tornion asemalle suuri sairaalarakennus, jossa osaa näistä hoidettiin. Hoidosta sairaalassa vastasivat pääasiassa suomalaiset, mutta junien hoitohenkilökunta oli venäläisiä. Kuolemantapauksia sattui paitsi sairaalassa myös Tornion kohti Pietaria lähetetyissä invalidijunissa runsain määrin.²⁴ Viranomaisten arkistoihin näistä kuolemantapauksista on kuitenkin jäänyt merkkejä vain harvoin. Yksi harva esimerkki on syksyltä 1916, jolloin Hämeen läänin kuvernööri ilmoitti kenraalikuvernöörin kansliaan, että Tornion Tampereelle matkalla ollessa invalidijunassa 102 ollut 407. Saratovin jalkaväkirykmentin rivimies Jemeljan Fursejev oli menehtynyt. Asiasta ilmoitettiin pääesikuntaan, josta vastattiin kyseisen henkilön olleen kotoisin Kazanin kuvernementista. Tämän tiedon perusteella kenraalikuvernöörin kansliasta tiedotettiin Fursejevin kuolemasta Kazanin kuvernöörille.²⁵

Junia käytettiin myös aseiden salakuljetukseen Venäjältä Suomeen aina Tornioon asti, etupäässä suomalaisille aktivisteille. Tämä oli mahdollista, koska junien lämmittäjät ja kuljettajat olivat enimmäkseen suomalaisia. Tammikuussa 1918 kansalaissodan syttyä invalidijunat jäivät Tornioon, mutta yhden junan lämmittäjänä olleen Kurt Teiran ansiosta hänen junansa puolalainen henkilökunta ei tullut vangituksi vaan sai jatkaa matkaansa Ruotsin läpi koteihinsa Puolaan.²⁶

²¹ Kirurgisen sairaalan vuosikertomukset 1916 ja 1917. Sairaaloitten vuosikertomukset, Lääkintöhallituksen arkisto Ebc 44 ja 48, KA.

²² Sairaaloitten vuosikertomukset 1918, Lääkintöhallituksen arkisto Ebc 48, KA.

²³ Kenraalikuvernöörinkanslian laskelmien mukaan tammikuuhun 1917 mennessä oli Tornion kautta saapunut 21942 venäläistä sotavanki-invalidia. – KKK, KK Seynin asiakirjat, Hd 33, nippu Angående sårade ryska soldater i Finland. KA.

²⁴ Rosén 1977, 145–149.

²⁵ KKK 1916 IV osasto, akti 4:98, Fb 1246, KA.

²⁶ Kyytinen Pekka, Värikkään miehen värikkäät muistelmat. – Rajamme vartijat 8/1969, 16–18.

Sotasairaaloiden kuolemantapaukset

Lisätietoja sairaaloissa menehtyneistä saadaan Lääkintöylihallituksen Helsingin komendantinvirastoon marraskuussa 1916 lähettämästä tiedonannosta eri sairaaloissa kuolleista venäläisistä. Tämän tiedonannon mukaan toukokuun alkuun 1916 mennessä menehtyivät:

Helsingin sotilassairaalassa

Ivan Trufanov, 6. Donin henkivartiokaartin vanhempi aliupseeri (6.7.1915 tuberkuloosi); Marian sairaalassa Semjonovin henkivartiokaartin luutnantti Olaf Aleksejevitš Tigerstedt (18.3.1915 verenmyrkytys) ja 210. Bronnitsyn jalkaväkirykmentin rivimies Hatmulla Šagovdinov (14.12.1915 aivokalvontulehdus).

Helsingin lääninsairaalan kirurgisella osastolla

55. Siperian tarkk'ampujarykmentin rivimies Pavel Irin (27.12.1915 haavoittuneena), 99. Iivananlinnan (Ivangorodin) jalkaväkirykmentin rivimies Adam Kirpu (27.8.1915, märkivä keuhkopussintulehdus), 73. Krimin jalkaväkirykmentin rivimies Boris Kozin (3.1.1916 verenmyrkytys), 15. Tiflisiin krenatöörirykmentin sähköttäjä Prokofi Kostin (7.2.1916 verenmyrkytys), Käkisalmen (Keksholmin) henkivartiorykmentin rivimies Arseni Mordasov (30.1.1916 verenmyrkytys), 3. Turkestanin tarkk'ampujarykmentin rivimies Pjotr Gerkovets (1.2.1916 aivokalvontulehdus), 33. Mörssärivarikon konekivääriosaston tykkimies Prokofi Kovaljov (13.2.1916 tuberkuloosi) sekä 120. Serpuhovin jalkaväkirykmentin rivimies Mihail Aksjonov (11.3.1916).

Kivelän sairaalassa

15. Siperian tarkk'ampujarykmentin nuorempi aliupseeri Fjodor Podgornyi (8.3.1916).²⁷

Samassa tiedonannossa kerrottiin myös muissa kaupungeissa menehtyneistä venäläisistä sotilaista:

Mikkelin valtion sairaalassa

Sairaalassa menehtyi 13. lokakuuta 1916 172. Reservirykmentin 3. komppanian nostomies Tverin kuvernementista Dmitri Gornynin. Kuolinsyy oli hirttäytymisyhtymisen aiheuttamat seuraukset. Gornynin oli haudattu kaupungin luterilaiselle hautausmaalle sotaväkeä varten erotettuun osaan.

Tampereen yleisessä sairaalassa

Sairaalassa kuolivat henkivartiokaartin konekiväärikomppanian tykkimies Kjaltskin (Kiališin?) kuvernementista Ivan Sidorov(itš) Kutšmarov, jonka kuolinsyy oli keuhkotuberkuloosi. Roomalaiskatolinen Kutšmarov kuoli 22.10.1916 ja hänet haudattiin ortodoksiselle hautausmaalle Kalevankankaalle; 66. Butyrkin rykmentin rivimies Holmin piirikunnasta Stepan Ivanov(itš) Dolgan menehtyi 9.11.1916 sydänsairauteen. Hänet haudattiin niin ikään Kalevankankaalle.

²⁷ Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa) 6871, laatikko 342:5, KA.

Helsingissä Suomen kaupunkien liiton sairaalassa numero 23

Sairaalassa menehtyivät 1) 294. Berezinan jalkaväkirykmentin rivimies Grigori Aleksejevitš Šilov Vitebskin kuvernementista 8/25.10. 1916 keuhkotuberkuloosiin. Haudattiin Helsingin sotilashautausmaalle. 2) 87. Savonlinnan (Neišlotin) jalkaväkirykmentin rivimies Aleksei Mefodjevitš (Mefodov) Aleksejev Novgorodin kuvernementista keuhkotuberkuloosiin 24.10./6.11.1916. Ruumis siirrettiin Helsingin sotilassairaalaan. 3) 2. Venäläisen konekivääriykmentin rivimies Ivan Pavlov(itš) Kultunovitš Grodnon kuvernementista keuhkotuberkuloosiin 23.10./5.11.1916. Ruumis siirrettiin niin ikään Helsingin sotilassairaalaan. 4) 2. Suomenmaalaisen rykmentin rivimies Ludvig Jakovlev(itš) Olševski Petrokovin kuvernementista keuhkotuberkuloosiin 26.9./9.10.1916. Olševski haudattiin Helsingin sotilashautausmaalle. 5) 162. Ahaltsinin (Ahaltsyhin) jalkaväkirykmentin rivimies Vladislav Frantsev(itš) Tštšenka (Štšenko?) Keltsyn kuvernementista keuhkotuberkuloosiin 26.9./9.10.1916. Hänet haudattiin niin ikään Helsingin sotilashautausmaalle.

TAPATURMIA, ITSEMURHIA, MURHIA JA MUITA YKSITTÄISIÄ KUOLEMANTAPAUKSIA 1914–1918

Kristiina Kalleinen & Lars Westerlund

Tutkimuksessa käsitellään venäläisten sotilaiden varuskunnissa, yksiköiden majoituspaikoissa, laivoilla, vartiopaikoilla ja muualla tapahtuneita tapaturmia, itsemurhia ja muita sodanaikaisia surmia. Tarkoitus on luoda kuva tällaisten tapausten esiintymisestä, syistä ja taustoista. Esitys perustuu etupäässä Venäjän arkistotietoihin.

Surmansa saaneiden lukumäärä

Liiteluettelossa on 69 tapaturmiin, itsemurhiin, murhiin yms. menehtynyttä merisotilasta ja sotilasta. Nämä kuolintapaukset jakaantuvat ajallisesti seuraavasti:

Surmavuosi	Lukumäärä (n)
1914	7
1915	22
1916	21
1917	17
1918	1
Ei tietoa	1
Yhteensä	69

Taulukosta ilmenee surmatapausten jakaantuneen melko tasaisesti eri sotavuosien välille. Koska sotatilanne syntyi vasta kesällä 1914, kattavat tämän vuoden tapahtumat ainoastaan vuoden viimeiset kuukaudet. Vastaavasti on vuoden 1918 osalta mukana ainoastaan tammikuu. Huomionarvoista on kuitenkin, että vuonna 1917 tapahtui vähemmän kuolintapauksia kuin vuosina 1915–16, vaikka Suomeen sijoitettujen sotilaiden lukumäärä oli suurimmillaan juuri vuonna 1917. Sotilaiden kurin herpaantumisen voitaisiin ajatella johtaneen tapaturmien ja juoppokuolemantapausten kasvuun, mutta näin ei näytä tapahtuneen. Mahdollista on kuitenkin, että sotilaallinen johto pystyi tehokkaammin seuraamaan tapahtumia vuosina 1914–16 kuin maaliskuun vallankumouksen jälkeen vuonna 1917. Näistä syistä on mahdollista, että vuonna 1917 tapahtui vielä enemmän kuolemantapauksia kuin edellisinä vuosina. Koska sotilasjohdon dokumentaatio ei ehkä toiminut yhtä hyvin kuin ennen, osa kuolintapauksista on saattanut jäädä tilaston ulkopuolelle.

Aselajeittain kuolintapaukset jakaantuvat siten, että laivastossa tapahtui 41, jalkaväessä 12 ja ilmapurjehdusjoukoissa kolme tapausta. Aselaji on tuntematon 13 tapauksessa. Vaikka ei tietoa -tapauksetkin laskettaisiin jalkaväen piirissä olleisiin kuolintapauksiin, olisi silti selvästi suurin osa surmista sattunut laivaston piirissä. Tämä saattaa osittain johtua siitä, että laivastossa oli palveluspaikkana enemmän riskejä kuin jalkaväessä, mutta myös siitä, että laivastossa tietotulva hallittiin paremmin kuin jalkaväessä.

Viinan kirous

Alkoholia käytettiin Venäjän armeijassa ja laivastossa runsaasti aina 1700-luvulta lähtien. Pietari Suuren aikana laivastossa palveleville alettiin antaa vodka-annos kolme kertaa viikossa ja vuodesta 1761 lähtien he saivat annoksen päivittäin. Myös maajoukoissa palvelevat saivat aluksi annoksen päivittäin, kunnes vuonna 1886 tätä oikeutta ”tšarkaan” (pikariin) rajoitettiin. Yrityksistä huolimatta sotilaiden ja matruusien sekä myös upseerien viinanhimon rajoittaminen onnistui vain vähäisessä määrin ja niinpä ei ole ihme, että Venäjän vuosina 1904–1905 Japania vastaan käymän sodan tappion syynä ovat eräät tutkijat pitäneet sotilaiden humalatilaa mobilisaation ja taistelujen aikana.

Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä edellä mainitun kaltaisen tappion välttämiseksi määrättiin kaikki viina-, viini- ja olutmyymälät suljettaviksi koko keisarikunnassa lukuun ottamatta ensimmäisen luokan ravintoloita. Laivastossa ”tšarka” oli periaatteessa lakkautettu jo edellisenä vuonna, jolloin päivittäisten vodka-annosten sijasta matruuseille ja laivaston upseereille laitettiin talteen tietty summa korvaamaan vodka-annoksia. Esimerkiksi viiden palvelusvuoden jälkeen matruusi sai 140–150 ruplaa, mikä oli kohtalaisen huomattava summa. ”Tšarkan” jakaminen oli kuitenkin osittain harkinnanvaraista – vodka-annoksia saatiin antaa ilmastollisiin tai muihin vastaaviin seikkoihin vedoten. Virallisen alkoholinmyynnin ja ”tšarkan” lakkauttaminen ei kuitenkaan lopettanut alkoholinkäyttöä: ryhdyttiin käyttämään erilaisia korvikkeita ja toisinaan kohtalokkain seurauksin.¹

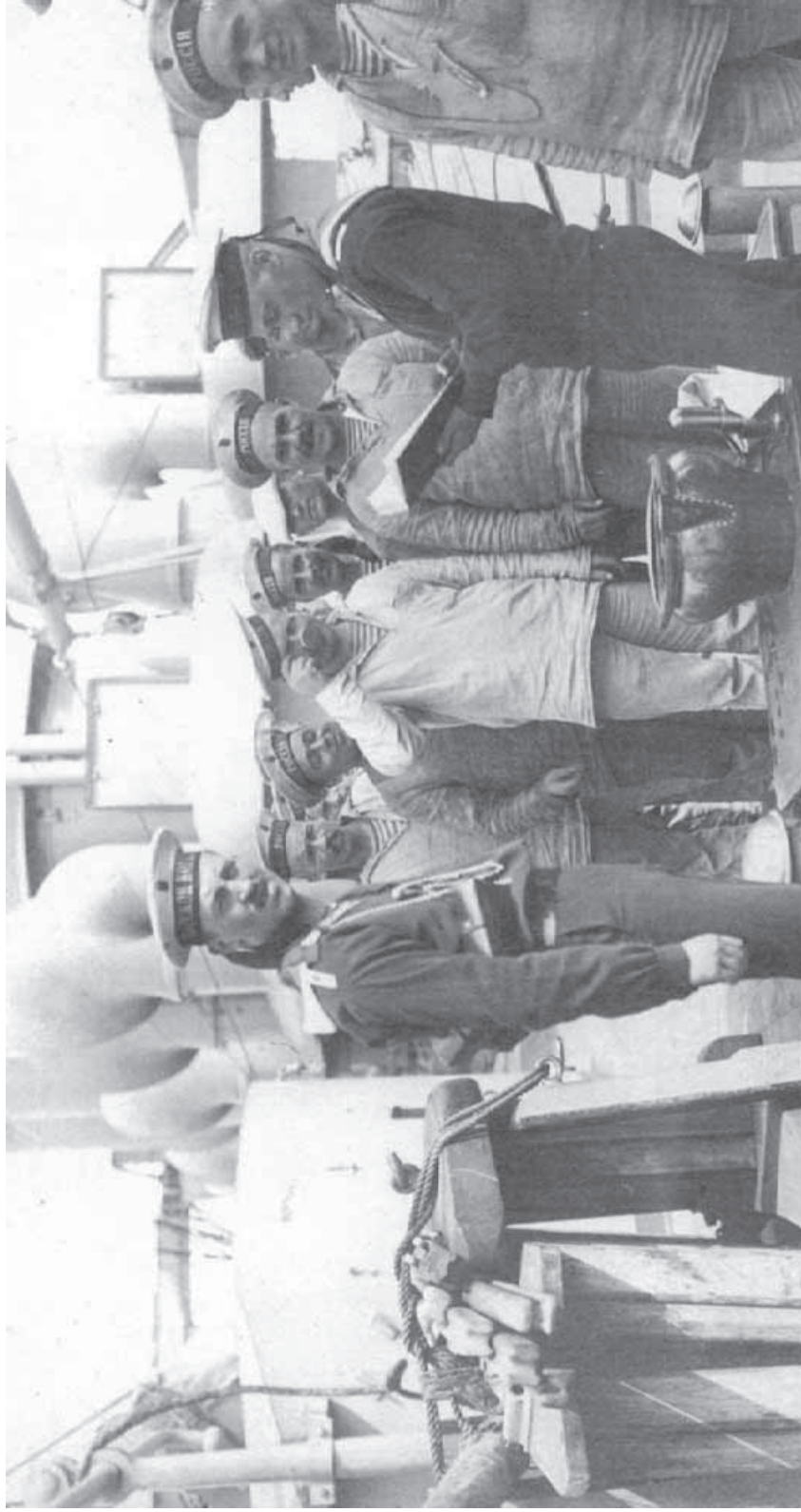
Suomessa yritettiin myös hillitä viinan myyntiä ja sen käyttöä, mutta ilmeisesti huonolla menestyksellä, sillä kenraalikuvernööri Seyn joutui toistuvasti kääntymään tässä asiassa senaatin puoleen. Jo vuonna 1914 oli annettu ”pakollisia määräyksiä erinäisistä toimenpiteistä juoppouden ehkäisemiseksi” ja vuonna 1915 oli määrätty, että vain ensimmäisen luokan ravintolat saivat myydä alkoholia, mutta näillä määräyksillä ei liene ollut ratkaisevaa merkitystä ongelman poistamisessa.²

Kuten Jyrki Loiman venäläisten sairaalaseurakuntien kuolemantapauksia koskevan artikkelin nimiluettelosta on havaittavissa, spriihin menehtyneitä venäläissotilaita oli useita. Tämän huomion vahvistavat tiedot Pietarin merisotalaivaston arkistosta (Rossiski Gosudarstvennyi Arhiv Vojenno-Morskogo Flota), jossa fondissa 417 on tietoja Helsingissä tai sen edustalla sijaitsevilla laivoissa menehtyneistä maajoukkojen ja laivaston palveluksessa olleista henkilöistä.

Denaturoidun spriin tai puuspriin myrkyttämänä kuoli ainakin 16 sotilasta, joista ainakin 14 kuului laivastoon. Ajallisesti nämä surmat jakaantuvat siten, että neljä tapahtui joulukuun lopussa 1914 ja 12 vuonna 1915. Vuosilta 1916–17 ei ole sen sijaan tietoja tällaisista tapauksista.

¹ Herlihy 2000, 10–21.

² KKK, KK Seynin asiakirjat, Hd 33, niput ”Om alkoholdrycker” ja ”Po voprosy o torgovle v Finljandii alkoholnyh napitkami vo vremja voennago položenija”. KA.

Vodkan jakotilaisuus Rossijan matruuseille. Päivittäiset "tsarkat" (vodka-annokset) olivat tärkeitä alusten miehistölle. Suomen sotasurmat 1914-22 –projektiin valokuva-arkisto

Välillisestä alkoholin käytön aiheuttamasta kuolemasta oli kyse tapauksessa, jossa 511. Sytševon jalkaväkirykmentin rivimies Pavel Fjodorov heittäytyi juovuksissa kasarmin ikkunasta ulos, sai vammoja päähänsä ja kuoli tajuihinsa tulematta yöllä Helsingin sotilassairaalassa 25/26.2.1917.³

Spriihin myrkyttyneiden lukumäärä ei kuitenkaan ole merkittävä ottaen huomioon sotilaiden ja matruusien suuren lukumäärän varuskunnissa ja laivoilla eikä sota-aikana spriihin kuolleiden lukumäärä poikkea muuna aikana spriihin menehtyneiden lukumäärästä.

Viinanjuontiin liittyvät järjestyshäiriöt

Myös viinanjuontiin liittyvät järjestyshäiriöt aiheuttivat kuolemantapauksia. Venäjällä ja erityisesti Pietarissa ja Kronstadtissa helmikuun vallankumouksen aikana syntyneiden järjestyshäiriöiden ja kurittomuuden on katsottu ainakin osittain olleen alkoholin aiheuttamia. Vallankumousshuomassa sotilaat ja matruusit murtautuivat kellareihin ja varastoihin ja joivat kaiken, minkä löysivät, oli se sitten aitoa alkoholia tai korvikkeita, ja ryhtyivät mellastamaan kaupungilla.⁴

Suomessakin alkoholin osuus venäläissotilaiden aiheuttaman epäjärjestyksen syntymiseen ja levottomuuksiin on vuoden 1917 aikana ja 1918 alussa useissa tapauksissa ilmeinen. Etenkin vuoden 1917 aikana helmikuun vallankumouksen jälkeen useilta paikkakunnilta virtasi senaattiin ja kenraalikuvernööriin kansliaan valituksia mellastelevista ja varastelevista venäläissotilaista sekä näiden tekemistä pahoinpitelyistä. On kuitenkin huomattava, kuten Outi Karemaa toteaa, että lehtien runsaassa uutisoinnissa venäläissotilaiden huonosta käytöksestä oli osittain kyse myös rasistisesta vihan lietsonnasta venäläisiä kohtaan: "Lehtiotsikointi antoi kuvan viinaanmenevistä, sadistisista, uskontoa pilkkaavista ja naisia ahdistelevista venäläisrikollisista."⁵ Venäläissotilaiden huonoa mainetta ylläpidettiin tahallisesti: tiedetään, että jotkut juopuneena pidätetyt suomalaiset ilmoittivat itselleen venäläisen nimen.⁶ Toisenlaisiakin esimerkkejä on kuitenkin runsaasti: useilla paikkakunnilla suomalaisten ja venäläisten sotilaiden suhteet olivat hyvät eikä häiriöitä tai levottomuuksia ilmennyt.⁷

Kiistatta venäläissotilaat kuitenkin aiheuttivat toisinaan häiriöitä. Närpiön Rövargrundissa oli pieni venäläisten asemapaikka vihollisen silmälläpitoa varten, mutta ymmärrettävästi pienellä saarella ei ollut sotilaille mitään huvituksia. Niinpä heidän ilonsa oli suuri, kun saksalaiset ampuivat upoksiin laivan, jonka lastina oli ranskalaisia alkoholijuomia. Sotilaat saivat haltuunsa tynnyrin "ilolientä" eli konjakkia ja kutsuivat juhliin tyttöjä naapurisaarelta. Juhlat kuitenkin loppuivat onnettomasti, sillä sotilaiden kesken syntyi riitaa tytöistä, ja tämän riidan seurauksena yksi

³ Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa) 7891, KA.

⁴ Herlihy 2002, 65.

⁵ Näistä tapauksista ks. esimerkiksi KKK 1917 aktit 47:1 ja 47:2 Fb 1292 ja 1293, KA; Karemaa 1998, 60–71.

⁶ Karemaa 1998, 53.

⁷ Dubrovskaja 2003, 135–137.

venäläinen tuli ammutuksi ja useita haavoittui.⁸ Tapahtuman tarkka päivämäärä ei ole tiedossa, mutta se lienee tapahtunut vuosina 1916–17.

Viipurin Papulassa joutuivat 19.9.1917 vastaisena yönä muutamat denaturoitua spritiä nauttineet venäläiset sotilaat keskenään tappeluun. Välienselvittelyn seurauksena sai yksi joukkoon kuuluvista sotilaista surmansa.⁹

Vasabladet kertoi tammikuussa 1918 venäläisten sotilaiden uudenvuodenvietosta noin 13.1.1918 Kaskisissa, jonka yhteydessä tullimakasiinissa ollut konjakkitynnyri oli varastettu viilaamalla varaston ikkunan kalterit poikki. Tämän jälkeen juopuneet sotilaat kulkivat ympäri katuja mellastaen ja ammuskellen ilmaan sekä kaikin tavoin aiheuttaen häiriötä. Tosin oikeudenmukaisuuden nimessä lienee kerrottava, että uutisen mukaan ennen tätä tapausta paikalliset asukkaat olivat käyneet ryöstämässä 300 litraa konjakkia tunkeutumalla lattian läpi tullihuoneeseen.¹⁰ Svenska Skyddskåristenin mukaan venäläiset olisivat tyhjentäneet konjakkitynnyrin lattian läpi poratun reiän kautta.¹¹ Paria päivää aikaisemmin oli Kaskisten kasarmille kutsuttu lääkäri, koska 8. patterista oli löytynyt 30-vuotias sotilas Jaakko Isakoff (Isakov) kuolleena makaamassa vuoteessaan. Kuolinsyy oli pistohaava. Ilmeisesti toinenkin kuollut sotilas oli löytynyt samassa yhteydessä.¹² Vastaavanlaisia tapauksia lienee ollut enemmänkin.

Suomalaisten mitta täyttyi syystä tai syyttä vuoden 1917 aikana ja lokakuussa senaatti lähetti Suomenmaan kenraalikuvernöörille seuraavan sisältöisen kirjelmän: "Esiteltäessä tänään Turun ja Porin läänin vt. kuvernöörin kirjelmää, missä luetaan kaikki ne rikkomukset, joita lääniniin sijoitetut venäläiset sotilaat ovat siihen mennessä tehneet, sekä anotaan ryhdyttäväksi toimenpiteisiin, että venäläinen sotaväki, joka ei näytä tajuavan oikeusvaltion vaatimuksia järjestyksen ja yleisen turvallisuuden ylläpitämisestä sekä rikollisuuksista pidättäytymisestä, joko kokonaisuudessaan tai suurimmaksi osaksi läänistä poistettaisiin, on Senaatti (...) päättänyt pyytää, että Kenraalikuvernööri ryhtyisi toimenpiteisiin näiden ja vastaavien joukko-osastojen poistamiseksi maasta ja niiden korvaamiseksi joukko-osastoilla, jotka ovat tottuneet kuriin ja järjestykseen."¹³

Ilmiö ei kuitenkaan koskenut vain ja yksinomaan vuotta 1917 vaan häiriöitä oli aikaisempinakin vuosina aiheuttanut erityisesti Itämeren-laivaston henkilökunta, eivät vain matruusit vaan myös upseerit. Erityisesti Helsingissä ja Turussa näitä syytettiin siitä, että he juopuneina ammuskelivat kaupungilla revolvereilla ja häiriköivät kaduilla ja ravintoloissa tunkeutuen jopa yksityisten ihmisten taloihin.¹⁴ Syytä tähän häiriökäyttäytymiseen ennen vuotta 1917 on pidetty paitsi tietynlaisia

⁸ Svenska Skyddskåristen 20–21 1927, 23.

⁹ Sotamiehet surmanneet toverinsa. Uusi Suometar 22.9.1917.

¹⁰ Det stora kalaset i Kaskö, Vasabladet 19.1.1918.

¹¹ Svenska Skyddskåristen 20–21 1927, 24.

¹² Vasabladet 15.1.1918.

¹³ KK 1917 akti 47:2 Fb 1293, KA.

¹⁴ Dubrovskaja Jelena, Pervaja mirovaja voina i Finljandija: imperija protiv natsii, rossiiskaja armija protiv finljandtsev. – Ab Imperio 4/2001,177–178.

kulttuurishokkia, joutilaisuutta ja humalahakuisuutta myös maailmansodan aiheuttamaan ksenofobiaa ja germanofobiaa: suomalaisten Saksan-sympatiat olivat tiedossa ja syntyi epäilyksiä suomalaisten keisarikuntaa kohtaan tuntemaa lojaalisuutta kohtaan.¹⁵

Tapaturmat

Laivoilla tapahtui myös tapaturmia, joissa ei ainakaan tiettävästi ollut alkoholilla mitään osuutta. Joulukuun 26.1914 päivänä sähkötettiin merivoimien pääesikunnasta, että miinamies Grozdetški, jonka alus oli miinanraivaaja No 12, oli 24.12.1914 siirtyessään toiselle miinanraivaajalle ilmeisesti liukastunut, pudonnut veteen ja hukkunut.¹⁶ Hukkuminen oli myös linjalaiva "Imperator Pavel Pervyin" toisen luokan lämmittäjän Nikifor Terentjev(itš) Neljubovin kuolinsyy: hän oli ollut uimassa ja hukkunut tällä matkalla 22.6.1915¹⁷ sekä eskaaderimiinalaiva "Rastoropnyin" ensimmäisen luokan miina-aliupseerin Ivan Anisimov Volkovin kuolinsyy. Vitebskistä kotoisin ollut Volkov oli rannasta palatessaan liukastunut puomilla kävellessään ja pudonnut veteen, josta hänet oli löydetty 25 minuutin kuluttua. Elvytysyritykset olivat olleet tuloksettomia.¹⁸ Eskaaderimiinalaivan "Kapitan Izylmetjevin" ensimmäisen luokan matruusi Ignati Lvovitš Netsiporenko hukkui tammikuun 14.päivänä 1917.¹⁹ Näistä esimerkeistä voidaan päätellä, että joidenkin henkilöiden uimataidossa oli toivomisen varaa.

Muunkinlaisia onnettomuuksia aluksilla tapahtui. Yhdeksäntenä syyskuuta 1915 menehtyi ruhjoutumalla linjalaiva "Petropavlovskin" toisen luokan tykistöaliupseeri Nikiti Mitrofanov(itš) Radtšenko Osterin ujezdista ja lokakuun 15. päivänä 1914 Konstantin Ivanovitš Ivanov Kuurinmaalta samaten ruhjoutui kuoliaaksi koneita lämmittäessään.²⁰ Bensiinitynnyrin räjähdysten seurauksena loukkaantuivat 28.8.1915 linjalaiva "Andrei Pervozvannyin" miehistöön kuuluneet ensimmäisen luokan matruusi Jakov Vlasov Jaroslavlin kuvernementista, toisen luokan lämmittäjä Ivan Mihailov Filimonov(itš) Tverin kuvernementista, toisen luokan koneenkäyttäjä Ivan Jakovlev(itš) Grinev Pihkovan kuvernementista. Grinev ja Filimonov ilmeisesti säilyivät hengissä, mutta Vlasov menehtyi.²¹ Kaasutehtaan räjähdyksessä 25.1.1916 kuolivat Viaporin ilmapurjehduskomppaniaan kuuluneet Gavriil Kondratenko ja Karl Ioa.²² Matruusi Ivan Jegorovitš Nasov kuoli Vaasassa 1.11.1916 pistimellä aiheutettuun haavaan.²³

¹⁵ Dubrovskaja 2001, 178.

¹⁶ Fond 417, opis 4, delo 1695, s. 93, RGAVMF.

¹⁷ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 61, RGAVMF.

¹⁸ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 91, RGAVMF.

¹⁹ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

²⁰ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 95 ja delo 6161, s. 68, RGAVMF.

²¹ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 94, RGAVMF.

²² Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

²³ Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkirja 1916

Itsemurhat

Itsemurhien yleisin tekotapa vaikuttaa olleen ampuminen, vain muutama itsemurha tehtiin muulla tavalla. Ainakin seitsemän sotilasta ampui itsensä vuosina 1915–16.²⁴

Linjalaiva "Gangutin" Saratovista kotoisin olleen toisen luokan matruusi Aleksei Jefimov(itš) Korolkovin ilmoitettiin hukuttautuneen 16.6.1915 eikä teon syystä ollut tietoa. Hirttäytymällä surmasi itsensä 31.5.1915 vanhin tykkimies Andrei Grigorjev(itš) Nekraševitš kuljetusalus "Rigalta". Ruumis toimitettiin tutkimuksia varten sotilassairaalaan.²⁵ Kuten ainakin näistä esimerkeistä on havaittavissa, itsensä surmanneet henkilöt olivat eri laivoilta, joten ei voida tehdä sellaista johtopäätöstä, että jollain tietyllä laivalla olisi ollut erityisen huonot olosuhteet, jotka olisivat ajaneet henkilöitä itsemurhaan.

Maavoimissa vuoden 1917 aikana itsensä surmasivat ampumalla 428. Lotinapellon jalkaväkirykmentin sotamies Sergei Andrejev 4.7.1917²⁶, Viaporin linnoituksen miinapataljoonan toisen komppanian rivimies Porfiri Bragin 3.2.1917 (ampui itsensä kiväärillä Pikku-Mustasaassa ollessaan vartioimassa halkovarastoa)²⁷ ja Viaporin ilmapurjehduskomppanian konemies Arnold Pumbo 13.12.1917²⁸. Lisäksi vahingonlaukauksesta menehtyi Viaporin linnoitustykistörykmentin 12. komppanian sotamies Nikolai Matvejev 19.12.1917.²⁹ Ilmeisesti 2. Viaporin linnoitustykistörykmentin toisen komppanian vartiotykkimiehen Ivan Jegorovin tarkoituksena oli ollut vain hankkia itselleen sairauslomaa aiheuttamalla itselleen haavan jalkaan, mutta huonoksi onneksi haavasta tuli niin paha, että hän menehtyi 5.10.1917.³⁰ Viaporin jalkaväkirykmentin 8. komppanian rivimies Vasili Jegorov ilmeisesti menehtyi tapaturmaisesti salamaniskuun, sillä hänet löydettiin kuolleen vartiokopistaan eikä ulkoisia väkivallan merkkejä ollut.³¹ Luutnantti Morozov surmasi itsensä 23.6.1917 hirttäytymällä pyyheliinaan pesuhuoneessa sen jälkeen, kun hänet oli tuotu "Respublika"-aluksen laivakomitean käskystä päävartioon arestiin. Sotamies Pavel Aleksandrovitš Nikardt Novogorodista puolestaan hirttäytyi alushousuihinsa

²⁴ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

²⁵ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 56 ja 63, RGAVMF.

²⁶ Komendantin osasto, saapunut kirjelmä nro 5357 4.7.1917. – VeSa 7891, KA.

²⁷ Komendantin osasto, Viaporin santarmipäällikön puhelinsanoma nro 375 3.2.1917 linnoituksen esikuntapäällikölle ja komendantin kirjelmä nro 1090 5.2.1917 Itämeren laivaston komentajalle. – VeSa 7891, KA.

²⁸ Komendantin osasto, Viaporin ins. komennuskunnan tarkastusosaston kirjelmä Viaporin komendantille nro 20882 16.12.1917. – VeSa 7891, KA.

²⁹ Komendantin osasto, Helsingin komendantin kirjelmä Viaporin komendantille nro 11389 20.12.1917. – VeSa 7891, KA.

³⁰ Komendantin osasto, Rykmentinkomentajan kirjelmä nro 3109 14.10.1917 Viaporin esik.päällikölle ja kirjelmä nro 7733 9.10.1917. – Vesa 7891, KA.

³¹ Komendantin osasto, rykmentinkomentajan kirjelmä nro 647 10.6.1917 ja linnoituksen lääkärin ilmoitus komendantille nro 978 11.6.1917. –VeSa 7891, KA.

4./17.8.1917 Hietalahdessa. Hänen epäiltiin surmanneen neiti Sylvi Koivuvaaran Lastenkodinkatu Nro 1:ssä.³²

Muistitiedon mukaan Kalajoella surmasi itsensä ampumalla Mustaltamereltä kotoisin ollut nuori, noin 20-vuotias upseeri Mihail Stepanov. Stepanov oli tullut vuoden 1917 alussa Kalajoelle rajavartio-osaston täydennykseksi, eikä aluksi ollut ilmennyt mitään ongelmia paikallisen väestön tai muun miehistön kanssa. Kesän kuluessa bolševismi kuitenkin levisi miehistön keskuudessa, mutta Stepanov oli tätä kehitystä vastaan, ja siitä seurasi kahnauksia hänen ja muun miehistön välillä. Hän joutui ainakin kerran pakenemaan juopuneita sotilaita toiseen kylään. Lopulta tilanne kärjistyi niin, että vuodenvaihteessa 1917–1918 Stepanov ampui itsensä vinttikamarissaan.³³

Murhat ja tapot

Useita venäläisiä sotilaita murhattiin tai tapettiin suomalaisten ja venäläisten välisissä spontaaneissa yhteenotoissa.

Viipurissa syntyi 19.11.1914 tappelu aliupseeri Aleksandrovin ja paikallisten nuorukaisten kanssa. Alexandrov kuoli pian tappelun jälkeen.³⁴

Saksan amiraaliesikunnan tiedustelutehtävissä ollut Herbert Manns ampui Pelton kylän Unholan talon pihalla tammikuussa 1917 venäläisen rajavartiosotilaan kuoliaaksi.³⁵ Noin 22.9.1917 löydettiin ammuttu venäläinen rajavartiosotilas Tornionjoen rannalta Karungin korpikylässä noin neljä kilometriä Vähänlassin kievaresta ylöspäin. Sotilasta oli ammuttu takaapäin selkään.³⁶

Vaasan edustalla menehtyi vuoden 1916 syksyllä 10 venäläistä matruusia heidän hävittyään taistelun jääkäri Johannes Sandvikin johtamille kahdellekymmenelle suomalaiselle. Sandvik oli lähetetty hakemaan moottoriveneellä 20 suomalaista rekryyttiä ja tuomaan heidät Ruotsiin. Moottorivene oli ehtinyt jo ajaa jonkin matkaa, kun se kohtasi venäläisen torpedoveneen, joka lähti ajamaan heitä takaa ja pakotti heidät nousemaan eräälle luodolle. Torpedoveneestä lähetettiin kymmenen matruusia taistelemaan Sandvikin joukkoa vastaan, mutta ylivoiman edessä heillä ei ollut mitään mahdollisuuksia pimeällä luodolla selvittää Sandvikin joukkueesta. Kuolleet matruusit kätettiin pensaiden alle, kymmenen kivääriä jäi sotasaaliiksi.³⁷

Sandvik oli helmikuun 11.päivänä 1879 syntynyt veneenrakentaja, joka oli vuonna 1915 ryhtynyt kuljettamaan jääkäriksi värvättyjä moottoriveneellä Pietarsaaresta

³² Komendantin osasto, Hgin komendantin ilmoitus nro 4168 23.6.1917 Viaporin komendantille ja kirjelmä nro 4834 25.6.1917; uutinen julk. Työmies -lehdessä 5/18.8.1917, käännetty venäjäksi. – VeSa 7891, KA.

³³ Tiedon lähetti Mikko Himanka Ylivieskasta. Kirje SSSP:n Venäläissurmat -kansiossa nro 9.

³⁴ Wirén 1917, 244. Tapahtuman johdosta tuomittiin viipurilaiset Onni Nöjd, 20 vuotta, ja Johan Jaatinen, 19 vuotta, kuolemaan ja teloitettiin Pietarin Krestyssä 23.7.1915. Muut syytetyt tuomittiin kymmenen vuoden pakkotyöhön.

³⁵ Manns 1925, 131-141, Wegelius 1929, 410–420, Lauerma 1966, 715.

³⁶ Venäläisen rajavartiosotilaan murha. Uusi Suomi 28.9.1918.

³⁷ Westlin Konrad, Drömmen om frihet. Hågkomster 1914–1918. Vasa 1992, 52; Vapaussodan historia-komitean arkisto, KA.

Ruotsiin. Marraskuun alussa 1915 hän kuitenkin tuli Pietarsaareissa pidätetyksi ja joutui Pietarsaaren poliisivankilaan. Sandvik kuitenkin pääsi pakenemaan vankeudesta pietarsaarelaisten aktivistien avulla Ruotsiin, josta käsin sitten jatkoi jääkärirekryyttien kuljetuksia Suomesta. Kansalaissotaan hän ei päässyt osallistumaan ollen tuolloin vankina Norjassa, josta vapautui vasta myöhemmin.³⁸

Muut surmatapaukset

Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla olevista hautakivistä voidaan eräiden arvella liittyvän sotaturmiin, mutta varmaa tietoa tästä ei kuolinsyyn puuttuessa ole. Vuosina 1916–17 tapahtui ainakin kymmenkunta tällaista sotaturmaa.

Varuskunnissa, aluksilla ja vartiopaikoilla tapahtuneet surmat

Yksityiskohtaisten tietojen puuttuessa ei ole mahdollista laatia tarkkaa tilastoa venäläisten sotilaiden varuskunnissa, aluksilla ja vartiopaikoilla tapahtuneista sodan aikaisista surmista. Liiteluettelon tietojen perusteella voidaan kuitenkin jokseenkin hyvin hahmottaa kuolintapausten rakenne, joka on seuraava:

Kuolinsyy	Lukumäärä (n)
Spriimyrkytys	17
Itsemurha	14
Murhat, tapot, tappelut, ampumiset	13
Tapaturmat, vahingonlaukaukset, pistohaavat	8
Hukkuminen	5
Salamanisku	1
Ei tietoa	11
Yhteensä	69

Taulukosta ilmenee, että keskeiset kuolinsyyt olivat spriimyrkytys, itsemurhat sekä väkivaltaisuuDET, kuten murhat, tapot ja ampumiset. Myös erilaiset tapaturmat, kuten räjähdykset, ruhjoutumiset, vahingonlaukaukset ja pistimillä itseaiheutetut haavat johtivat useisiin kuolintapauksiin. Kun näihin tapaturmiin vielä liitetään hukkumiset, nousevat myös tapaturmat yhdeksi keskeiseksi kuolinsyyksi.

³⁸ Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975, 590.

Liite. Surmansa saaneet venäläiset merimiehet ja sotilaat

- 10 venäläistä matruusia, menehtyivät taistelussa Vaasan edustalla syksyllä 1916³⁹
- Agafonov, Pavel Lavrentjev, miinanlaskija Amurin toisen luokan matruusi, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 30.12.1914⁴⁰
- Aige, Priidu, Hiidenmaan Emmaslestä, s. 1.12.1891, k. 21.6.1916⁴¹
- Alexandrov, aliupseeri, kuoli tappelun jälkeen Viipurissa 19.11.1914⁴²
- Andrejev, Sergei, 428. Lotinanpellon jalkaväkirykmentin sotamies, ampui itsensä 4.7.1917⁴³
- Bazarov, Fjodor G., 8. Orenburgin kasakkarykmentin 2. sotnian vartiomies Pavlovskin kasakkalinnoituksesta, kuoli 18.11.1916⁴⁴
- Bezrutški, Aleksandr Vasiljev(itš), Moskovan kuvernementista, miinanraivaaja No 1:n ensimmäisen luokan koneenkäyttäjä, kuoli 21.9.1915 (kuoleman aiheuttaja oletettavasti kölninvesi)⁴⁵
- Bragin, Porfiri, Viaporin linnoituksen miinapataljoonan toisen komppanian rivimies, ampui itsensä kiväärillä Pikku-Mustasaarella 3.2.1917⁴⁶
- Bumagin, Fjodor Mihailovitš, pursimies Tambovin kuvernementista kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 11.8.1915⁴⁷
- Drovnin, Jegor Ignatov(itš), Moskovan kuvernementista, torvensoittaja, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 11.8.1915⁴⁸
- Figurkov, Ivan, linjalaiva Gangutin matruusi, kuoli 30.7.1917⁴⁹
- Fjodorov, Pavel, 511.Sytševon jalkaväkirykmentin rivimies heittäytyi juovuksissa kasarmin ikkunasta ulos, sai vammoja päähänsä ja kuoli tajuihinsa tulematta yöllä Helsingin sotilassairaalassa 25/26.2.1917⁵⁰
- Golovin, Aleksandr Pavlovitš, Koiviston kylästä, toisen luokan kuljettaja, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 14.1.1915⁵¹

³⁹ Westlin Konrad, Drömmen om frihet. Hågkomster 1914–1918. Vasa 1992, 52; Vapaussodan historia-komitean arkisto, KA.

⁴⁰ RGAVMF:n delo 6258, s. 1.

⁴¹ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁴² Wirén 1917, 244. Tapahtuman johdosta tuomittiin viipurilaiset Onni Nöjd, 20 vuotta, ja Johan Jaatinen, 19 vuotta, kuolemaan ja teloitettiin Pietarin Krestyssä 23.7.1915. Muut syytetyt tuomittiin kymmenen vuoden pakkotyöhön.

⁴³ Komendantin osasto, saapunut kirjelmä nro 5357 4.7.1917. – VeSa 7891, KA.

⁴⁴ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁴⁵ Delo 6258, s. 100.

⁴⁶ Komendantin osasto, Viaporin santarmipäällikön puhelinsanoma nro 375 3.2.1917 linnoituksen esikuntapäällikölle ja komendantin kirjelmä nro 1090 5.2.1917 Itämeren laivaston komentajalle. – VeSa 7891, KA.

⁴⁷ Delo 6258, s. 90.

⁴⁸ Delo 6258, s. 90.

⁴⁹ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁵⁰ Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa) 7891, KA.

⁵¹ Delo 6258, s. 3.

- Grozdetški, mitšman, liukastui siirtyessään toiselle miinanraivaajalle, putosi veen ja hukkuu 24.12.1914⁵²
- Gumenjuk-Daniljuk, Pavel Semjonov, s. 4.11.1889, Krivino-Volynskin kuvernementista Ostrožin kihlakunnasta, kuollut palvelutehtävää suorittaessaan 12.7.1917⁵³
- Gunkov, Mihail Fjodorovitš, Kislovodskin kaupungista, toisen luokan matruusi, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 11.8.1915⁵⁴
- Hrjaštšev, Mihail Andrejev(itš), Nižni Novgorodin kuvernementista, ensimmäisen luokan matruusi, kuljetusalus Jevreta, itsemurha 12.9.1915⁵⁵
- Ioa, Karl, Viaporin ilmapurjehduskomppania, kuoli Kaasutehtaan räjähdyksessä 25.1.1916⁵⁶
- Isakoff (Isakov), Jaakko, 30-vuotias sotilas, kuoli pistohaavaan Kaskisten kasarmilla 11.1.1918⁵⁷
- Ivanov, ratsumestari, Kemin kaupungin komendantti, ampui itsensä maaliskuussa 1916⁵⁸
- Ivanov, Konstantin Ivanovitš, Kuurinmaalta, ruhjoutui kuoliaaksi koneita lämmittäessään 15.10.1914⁵⁹
- Ivanov, Pavel, linjalaiva Slavan toisen luokan matruusi, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 30.12.1914⁶⁰
- Jegorov, Vasili, Viaporin jalkaväkirykmentin 8. komppanian rivimies, menehtyi salamaniskuun kesäkuussa 1916⁶¹
- Jegorovin, Ivan, 2. Viaporin linnoitustykistörykmentin toisen komppanian vartiotykkimies, menehtyi itse aiheuttamaansa haavaan 5.10.1917.⁶²
- Kiselev, Vasili Kuzmitš, panssariristeilijä Sevastopol, k. 14.3.1916⁶³
- Klykov, Aleksei Mihailovitš, hävittäjä Emir Buharskin toisen luokan lämmittäjä, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 30.12.1914⁶⁴
- Kondratenko, Gavriil, Viaporin ilmapurjehduskomppania, kuoli Kaasutehtaan räjähdyksessä 25.1.1916⁶⁵

⁵² Fond 417, opis 4, delo 1695, s. 93, RGAVMF.

⁵³ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁵⁴ Delo 6258, s. 90

⁵⁵ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

⁵⁶ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁵⁷ Vasabladet 15.1.1918.

⁵⁸ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

⁵⁹ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 95 ja delo 6161, s. 68, RGAVMF.

⁶⁰ Delo 6258, s. 1.

⁶¹ Komendantin osasto, rykmentinkomentajan kirjelmä nro 647 10.6.1917 ja linnoituksen lääkärin ilmoitus komendantille nro 978 11.6.1917. – VeSa 7891, KA.

⁶² Komendantin osasto, Rykmentinkomentajan kirjelmä nro 3109 14.10.1917 Viaporin esik.päällikölle ja kirjelmä nro 7733 9.10.1917. – Vesa 7891, KA.

⁶³ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla..

⁶⁴ Delo 6258, s. 1.

⁶⁵ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

- Korolkov, Aleksei Jefimov(itš), Saratovista, toisen luokan matruusi, linjalaiva Gangutin, ilmoitettiin hukuttautuneen 16.6.1915⁶⁶
- Kortovitš, Aleksei Jevstignejevitš, laivamekaanikko, toisen luokan kapteeni, risteilijä Oleg, itsemurha 8.5.1916⁶⁷
- Kulagin, Aleksei Stepanovitš, Tverin kuvernementista, ensimmäisen luokan lämmittäjä Rus -alukselta, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 8.10.1915⁶⁸
- Lebedev, Anatoli Pavlov(itš), Vologdan kaupungista, toisen luokan koneenkäyttäjä, kanuunasukellusvene Sivutš, itsemurha 2.3.1915⁶⁹
- Matvejev, Nikolai, Viaporin linnoitustykistörykmentin 12. komppanian sotamies, vahingonlaukaus 19.12.1917.⁷⁰
- Mitšenko, Vasili Maksimov(itš), vapaaehtoinen lämmittäjä, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 11.8.1915⁷¹
- Morozov, luutnantti, hirttäytyi 23.6.1917
- Nabatnikov, Fjodor Dmitrijevitš, toisen luokan matruusi Saratovin kuvernementista, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 11.8.1915⁷²
- Nasov, Ivan Jegorovitš, matruusi, kuoli pistimellä aiheutettuun haavaan Vaasassa 1.11.1916⁷³
- Nekraševitš, Andrei Grigorjev(itš), vanhin tykkimies, kuljetusalus Rigal, hirttäytyi 31.5.1915⁷⁴
- Neljubov, Nikifor Terentjev(itš), linjalaiva Imperator Pavel Pervyin toisen luokan lämmittäjä, hukkuu uudessa 22.6.1915⁷⁵
- Netšiporenko, Ignati Lvovitš, eskaaderimiinalaivan Kapitan Izylmetjevin ensimmäisen luokan matruusi, hukkuu 14.1.1917.⁷⁶
- Nikardt, Pavel Aleksandrovitš, Novogorodista, sotamies, hirttäytyi Hietalahdessa 4/17.8.1917⁷⁷
- Örgasaar, Tönis, s. 19.9.1882, kuoli 7.1.1917⁷⁸

⁶⁶ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 56 ja 63, RGAVMF.

⁶⁷ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

⁶⁸ Delo 6258, s. 105.

⁶⁹ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

⁷⁰ Komendantin osasto, Helsingin komendantin kirjelmä Viaporin komendantille nro 11389 20.12.1917. – VeSa 7891, KA.

⁷¹ Delo 6258, s. 90.

⁷² Delo 6258, s. 90.

⁷³ Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirja 1916.

⁷⁴ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 56 ja 63, RGAVMF.

⁷⁵ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 61, RGAVMF.

⁷⁶ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁷⁷ Komendantin osasto, Helsingin komendantin ilmoitus nro 4168 23.6.1917 Viaporin komendantille ja kirjelmä nro 4834 25.6.1917; uutinen julk. Työmies –lehdessä 5/18.8.1917, käännetty venäjäksi. – VeSa 7891, KA.

⁷⁸ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

- Pumbo, Arnold, Viaporin ilmapurjehduskomppanian konemies, ampui itsensä 13.12.1917⁷⁹
- Radtšenko, Nikiti Mitrofanov(itš), Osterin ujezdista, linjalaiva Petropavlovskin toisen luokan tykistöaliupseeri, ruhjoutui 9.9.1915
- Serebrjakov, Pavel Antonov(itš), Penzan kuvernementista, Rigan lääkintämies, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin myrkytykseen 12.9.1915⁸⁰
- Sergejev, Sergei Timofejev(itš), Saratovin kuvernementista, miinankuljettaja miinapuolustuksen päällikön esikunnassa, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 11.8.1915⁸¹
- Šihov, Fjodor Fjodorovitš, linjalaiva Gangutin koneenkäyttäjä, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 17.10.1915⁸²
- Stepanov, Mihail, noin 20-vuotias, Mustaltamereltä, upseeri, Kalajoen rajavartiosasto, ampui itsensä vuodenvaihteessa 1917–1918⁸³
- Štšerbinin, Semjon Vasiljev, eskaaderimiinalaiva Kapitan Izylmetjev, kuoli 27.4.1916⁸⁴
- Telnov, Dmitri, eskaaderimiinalaiva Pograničnik, k. 1917⁸⁵
- Tšitajev, Semjon Vasiljev(itš), miinanlaskija Amurin ensimmäisen luokan koneenhoitaja, kuoli denaturoidun spriin aiheuttamaan myrkytykseen 30.12.1914⁸⁶
- Tumanov, Andrei Grigorjev(itš), linjalaiva Petropavlovskin pursimies, kuoli denaturoidun spriin tai puuspriin aiheuttamaan myrkytykseen 15.2.1915⁸⁷
- Utkin, Pjotr Ivanov(itš), Tulan kuvernementista, toisen luokan lämmittäjä, miinalaiva Metki, itsemurha 18.9.1915⁸⁸
- Weisman, Mihkel, s. 1890, kuoli 1916⁸⁹
- venäläinen rajavartiosotilas, löydettiin ammuttuna selkään Tornionjoen rannalta Karungin korpikylässä noin 22.9.1917⁹⁰
- venäläisen rajavartiosotilas, ammuttiin kuoliaaksi Pellon kylän Unholan talon pihalla tammikuussa 1917⁹¹
- Widrik, Mihkel, Kihnun saaresta, kuoli 2.2.1916⁹²

⁷⁹ Komendantin osasto, Viaporin ins. komennuskunnan tarkastusosaston kirjelmä Viaporin komendantille nro 20882 16.12.1917. – VeSa 7891, KA.

⁸⁰ Delo 6258, s. 97.

⁸¹ Delo 6258, s. 90.

⁸² Delo 6258, s. 113.

⁸³ Tiedon lähetti Mikko Himanka Ylivieskasta. Kirje SSSP:n Venäläissurmat -kansiossa nro 9.

⁸⁴ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁸⁵ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁸⁶ Delo 6258, s. 1.

⁸⁷ Delo 6258, s. 15.

⁸⁸ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

⁸⁹ Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

⁹⁰ Venäläisen rajavartiosotilaan murha. Uusi Suomi 28.9.1918.

⁹¹ Manns 1925, 131–141, Wegelius 1929, 410–420, Lauerma 1966, 715.

⁹² Hautakivi Helsingin vanhalla venäläisellä sotilashautausmaalla.

- Vlasov, Jakov, Jaroslavlın kuvernementista, linjalaiva Andrei Pervozvannyin ensimmäisen luokan matruusi, kuoli bensiinitynnyrin räjähdysten seurauksena 28.8.1915⁹³
- Volkov, Ivan Anisimov, Vitebskistä, eskaaderimiinalaiva Rastoropnyin ensimmäisen luokan miina-aliupseeri, hukku⁹⁴
- Zubarev, Ivan Gavrilovitš, Vjatkan kuvernementista, aliupseeri, perämies, eskaaderimiinalaiva Ukraina, itsemurha 2.9.1915⁹⁵
- Zvonkov, Nikolai Iljitš, Novgorodin kuvernementista, toisen luokan vahtimatruusi, miinalaiva No 220, itsemurha 15.4.1915⁹⁶

⁹³ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 94, RGAVMF.

⁹⁴ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 91, RGAVMF.

⁹⁵ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

⁹⁶ Fond 417, opis 4, delo 6258, s. 26; s. 45; 94; s. 99; delo 1929, s. 100, RGAVMF, Kaila 1942, 178.

VUODEN 1917 UPSEERISURMAT

Itämeren laivaston komentaja, amiraali A.I. Neveninin ruumis laitettuna esille. Matruusit ampuivat hänet kuoliaaksi Helsingissä 17.3.1917.

Vallankumousuhrien hautajaisaattue soittokuntineen etenemässä Helsingin Laivasillankatua pitkin kohti Kaivopuistoa. Postikortti Orvo Bogdanov

HELSINGIN UPSEERISURMAT MAALISKUUSSA 1917

Kristiina Kalleinen

Venäjän Suomen-puolustuksen pääideana oli pitää huolta siitä, että Suomi pysyisi Venäjän yhteydessä eikä sen kautta päästäisi hyökkäämään kohti Pietaria. Ensimmäisen maailmansodan syttyttyä Suomessa olevia venäläisiä joukkoja lisättiin ja varusteluja vahvistettiin venäläisten pelätessä, että Saksa tai Ruotsi käyttäisivät Suomen aluetta hyväkseen uhatakseen Venäjän pääkaupunkia. Suomen puolustuksen rungoksi muodostui vuodesta 1915 lähtien 42. armeijakunta sekä Itämeren-laivasto, jolle oli alistettu Viaporin linnoitus sekä Turun-Ahvenanmaan linnoituspiiri. Itämeren-laivaston päätukikohdat sijaitsivat Helsingissä, Kronstadtissa ja Tallinnassa. Myös maavoimien yksiköt olivat sota-aikana Itämeren-laivaston komentajan eivätkä kenraalikuvernöörin alaisia kuten rauhan aikana.¹

Sodan syttymisvuonna 1914 Venäjän laivasto oli saanut neljä uutta taistelulaivaa vanhempien laivojensa (mm. *Avrora*, *Pamjat Azova*, *Slava*, *Rurik*, *Aleksandr II*, *Imperator Pavel I*, *Andrei Pervozvannyi* ja *Kretšet*) lisäksi: *Sevastopol*, *Petropavlovsk*, *Poltava* ja *Gangut*. Taistelulaivojen lisäksi laivastolla oli joukko pienempiä aluksia kuten risteilijöitä ja miinanraivaajia. Suurimman osan sota-ajasta Helsingissä sijaitsevat laivat viettivät satamassa. Tallinnaan oli sijoitettu toinen risteilijäprikaati (*Rossija*, *Bogatyr*, *Oleg*, *Avrora* ja *Diana*), muutamia torpedolaivoja sekä sukellusveneitä.² Suurin osa Helsinkiin sijoitetuista aluksista sijaitsi Viaporin ja Helsingin satamissa, osa välillä myös Hankoniemen edustalla Lappohjassa (*Lapvik*).

Helsingin edustalla olevilla laivoilla oli yhteensä noin 25 000 matruusia ja noin 100 000 sotilasta³, joiden keskuudessa levottomuus alkoi lisääntyä uutisten ja huhujen tuodessa tiedon vallankumouksesta, Väliaikaisen hallituksen asettamisesta ja lopulta keisarin vallasta luopumisesta. *Mawdsleyn*⁴ esittämien äänestyslukujen perusteella on mahdollista päätellä, että merivoimissa upseereja oli suurin piirtein yksi 25 matruusia kohden ja maavoimissa yksi 71 sotilasta kohden.

Sotasensuurista huolimatta tieto Venäjän helmikuun vallankumouksen sytymisestä ja sen seurauksista saavutti Itämeren laivaston yksiköt ja maavoimien yksiköt Kronstadtissa, Tallinnassa ja Helsingissä muutaman päivän viiveellä. Seuraukset olivat dramaattiset etenkin Suomen pääkaupungissa: osa Helsinkiin sijoitetun Itämeren-laivaston matruuseista, joihin maavoimienkin sotilaita myöhemmin yhtyi, ryhtyi murhaamaan päällystöön ja alipäällystöön kuuluvia upseereja. Ensimmäisiä ja korkearvoisimpia uhreja olivat kontra-amiraali *Arkadi Nebolsin* ja laivaston komentaja vara-

¹ Luntinen 1997, 303. Ks. myös *Dubrovskaja* 2001, 169–174.

² *Tanskanen* 1918. *Acta universitatis Tamperensis Ser. A Vol 91*, Tampere 1978, 13–16; *Luntinen* 1997, 302.

³ *Tanskanen* 1978, 16–17. Venäläisiä joukkoja oli Suomessa vuoden 1917 elokuuhun asti suurin piirtein tämä määrä, mutta elokuun jälkeen kotiuttamisten seurauksena lukumäärä nopeasti laski.

⁴ *Mawdsley* 1978, liite 3 sivuilla 163–170.

amiraali Adrian Ivanovič Nepenin. Kirjallisuudessa ja lähteissä mainitaan suurimaksi osaksi matruusien olleen syyllisiä surmatekoihin, vähäisemmässä määrin maavoimien sotilaiden.

Aikaisempi tutkimus

Venäläisiä on arveltu vuosien 1917–18 aikana tulleen Suomessa surmatuksi tai kaatuneen, menehtyneen vankileirillä, ammutun tai teloitetun 2 500–3 000 henkeä⁵, josta vuoden 1917 upseerisurmat kattavat eri arvioiden mukaan noin 50–90 tapaus. Surmiin johtaneista syistä ovat tutkijat ja muistelijat olleet hieman erimielisiä – kuka oli syyllinen, kto vinovat? Entä miksi murhat tapahtuivat, mitkä olivat niiden motiivit? Merkittävä mutta vaikeasti selvitettävä kysymys olisi myös, ketkä suorittivat surmatyöt.

Kirjallisuudessa maaliskuun tapahtumat ovat saaneet jonkin verran huomiota osakseen, perusteellisimmin ja venäläisiin lähteisiin ja asiakirjoihin perustuen asiaa ovat käsitelleet muun muassa Norman E. Saul teoksessaan *Sailors in Revolt. The Russian Baltic Fleet in 1917*⁶, David Longley artikkelissaan *The February Revolution in the Baltic Fleet at Helsingfors: Vosstanie or Bunt?*⁷, Evan Mawdsley tutkimuksessaan *The Russian Revolution and the Baltic Fleet. War and Politics, February 1917 – April 1918*⁸ sekä Jari Eerola pro gradu -tutkielmassaan ”Siunattu olkoon turvamme tuoja (...)” Upseereihin kohdistunut väkivalta Helsingin venäläisessä varuskunnassa helmikuun vallankumouksen 1917 aikana.⁹ Helmikuun vallankumouksesta ja luonnollisesti myös sen yhteydessä tapahtuneista surmista on Tsuyoshi Hasegawa kirjoittanut perusteellisen tutkimuksen.¹⁰ Viime vuosina Venäjälläkin on syntynyt uutta tutkimusta maaliskuun vallankumoukseen liittyen, mutta näissä tutkimuksissa Baltian laivaston tapahtumat ja erityisesti upseerisurmat jäävät vain maininnan varaan.¹¹

Arviot surmansa saaneiden lukumäärästä

Upseerimurhat mainitaan tasolla tai toisella useissa Suomen itsenäistymistä ja vuoden 1918 sodan taustoja käsittelevissä tutkimuksissa, mutta surmattujen lukumäärästä on erilaisia käsityksiä. Jaakko Paavolainen arvioi vuonna 1966 ilmestyneessä tutkimuksessaan surmattujen upseerien määrän ”ainakin” viideksikymmeneksi ja toteaa murhien olleen peräisin vallankumouksesta piittaamattomista äärimmäisyys-

⁵ Eerola-Eerola 1998, 159; Tanskasen 1978 sivulla 207 esittämä lukumäärä on noin 1000. Sotasurmaprojektin tiedossa on vajaat 2500 menehtynyttä venäläistä, mutta ottaen huomioon ne tapaukset, joista ei ole tietoa, luku 3000 saattaa olla lähelle osuva.

⁶ Kansas 1978.

⁷ Canadian Slavonic Papers Vol. XX No 1 /1978, 1–22.

⁸ London 1978.

⁹ Helsingin yliopisto, historian laitos 1995.

¹⁰ The February Revolution 1981.

¹¹ Fevral'skaja Revoljutsija 1997; Anatomija Revoljutsii 1994; Buldakov 1997.

aineuksista. Tuomo Polvinen esittää Harald Grafen ja S. N. Timirevin teoksiin perustuen luvun 38.¹² Jari Eerola on pro gradu -työssään päätenyt yksityiskohtaisten tutkimusten jälkeen surmalukuun "noin" 79, joista hänen laskemiensa mukaan 48 kuului merivoimiin, 22 maavoimiin, neljä amiralteettiin ja yksi santarmikuntaan.¹³ Ajallisesti tapahtumia läheisimmän arvion surmansa saaneiden lukumäärästä esitti kenraali Lukomski, joka pääesikunnasta 21.3.1917 lähettämässään sähkössä ilmoitti pohjoisen rintaman esikuntapäällikkö kenraali Daniloville Helsingissä surmansa saaneita upseereja olevan 39 ja haavoittuneita kuusi.¹⁴

Muut varhaiset kevään 1917 jälkeen esitetyt arviot surmansa saaneiden lukumäärästä löytyvät vuoden 1920 Morskoi Sbornik -julkaisusta, jossa Helsingissä surmattujen upseerien määräksi sanotaan 90, ja kontra-amiraali Timirevin vuonna 1922 kirjoitetuista muistelmista, jossa surmansa saaneiden laivaston upseerien luvuksi annetaan 38.¹⁵ Venäjän federaation valtionarkistossa GARFissa on Suomessa palveluksessa olleen Dimitri Kazantsevin ilmeisesti vuonna 1931 kirjoitetut muistelmat, jonka liitteenä olevassa luettelossa on 70 upseerin nimet. Muutama heistä menehtyi muualla kuin Helsingissä ja maaliskuun alkupäiviä myöhemmin.¹⁶ Kazantsev ei itse ole ajallisesti voinut olla silminnäkijänä todistamassa kaikkia näitä tapauksia, joten hän todennäköisesti kertoo myös muilta kuulemiaan tapauksia. Kuten mainittu, muutama Kazantsevin listassa oleva henkilö on menehtynyt maaliskuuta 1917 myöhemmin, joten ainakin parissa tapauksessa hänen muistinsa on pettänyt.

Myös muitakin "noin" lukuja on esitetty.¹⁷ Ongelmana näissä luvuissa on, että mukaan on mitä ilmeisimmin otettu surmattuja erilaisin kriteerein: toiset ovat laskeneet mukaan vain ylimmät upseerit, toiset ovat ilmeisesti laskeneet mukaan myös aliupseerit, jotkut mainitsevat myös matruusit ja sotilaat.

Tärkeä lähdeyhmä murhia tutkittaessa ovat muistelmat sekä päiväkirjat, joita tutkijan kannalta onneksi on kirjoitettu useita ja joihin edellä mainitut tutkijatkin paljolti nojaavat. Koska muistelmien ja päiväkirjojen kertomukset pääpiirteissään ovat samanlaisia, voidaan niiden todistusarvo hyväksyä. Asioiden "väriyty" on hieman toinen silloin, kun kyseessä on itse upseeristoon kuulunut henkilö tai kun kertoja on itse kuulunut matruuseihin tai siirtynyt vallankumouksen jälkeen bolševikkien puolelle. Useissa suomalaisten muistelmista vuodelta 1917 mainitaan myös maaliskuun 1917 tapahtumat.

Artikkelissa on käytetty hyväksi myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistitietokokoelmia sekä sanomalehdissä ilmestyneitä uutisia.

¹² Paavolainen 1966, 38–39; Polvinen 1967, 19. Upseerisurmista ja maaliskuun tapahtumista s. 9–22; ks. myös Luntinen 1992, 154.

¹³ Eerola 1995, 108.

¹⁴ Šljapnikov 1994, 143.

¹⁵ Materialy po istorii ruskogo flota 1920, 40; Timirev 1961, alaviite sivulla 95.

¹⁶ Kazantsev Dimitri, Otryvki iz vospominanii o službe v Finljandii vo vremja voiny 1914–1917 gg. (1931 g.). – Fond 5881, op. 2, delo. 377, 27–119, GARF. Kopio SSSP:n arkistossa.

¹⁷ Mitchell 1974, sivulla 327 arvioi luvuksi 88.

Päivämäärät ovat, ellei muuta ilmoiteta, Suomessa käytetyn gregoriaanisen kalenterin mukaisia. Venäjällä käytössä ollut juliaaninen kalenteri oli tästä 13 päivää jäljessä.

Pietari, Kronstadt ja Tallinna 13.3.–16.3.1917

Helmikuun vallankumouksen alkusoittona on pidetty päivämäärää 23.2./8.3.1917, jolloin etupäässä naiset ryhtyivät lakkoon ja vaatimaan leipää. Pian heihin yhtyivät työläiset ja lopulta myös sotilaat. Varsinainen kapinan alkupäivä oli 28.2./13.3., jolloin kapinaan yhtyivät kokonaisuudessaan Volynskin rykmentin koulutusyksiköt. Sotilaat kieltäytyivät ampumasta saamansa käskyn mukaan kaduilla mieltään osoittavia siviilejä ja liittyivät näihin. Pietari oli pian lähes kaaoksen vallassa ja duuma joutui uhmaan tsaarinnan hajottamiskäskyä ja perustamaan väliaikaisen komitean tilanteen saamiseksi hallintaan. Tsaarin luovuttua kruunusta väliaikaisesta komiteasta tuli Väliaikainen hallitus.¹⁸

Matruusien kapina sai alkunsa Pietarista Nevan rannalle ankkuroituneesta Aurorasta, jossa syntyneessä välikohtauksessa laivan päällikkö Mihail Nikolski ammuttiin helmikuun 28. päivän aamuna.¹⁹ Aurora oli lähtenyt Helsingistä syksyllä 1916 korjauksia varten Nevan suulla sijaitsevalle ranskalais-venäläiselle telakalle. Tämän matkan alussa laivan suosittu komentaja Aleksander Butakov oli korvattu Mihail Nikolskilla, joka luutnantti Pavel Ogranovitšin kanssa yritti tiukentaa laivan kuria matkan aikana. Tämä lienee ollut ymmärrettävää otettaessa huomioon, mihin laiva oli matkalla. Se oli kuitenkin omiaan lisäämään vihamielisyyttä miehistössä, joka sai vaikutteita telakan yhtä tyytymättömistä korjaajista. Osa telakan työläisistä kuului poliittiselta näkökannaltaan sosialistivallankumouksellisiin. Kun telakan työläiset eivät vallankumouksen sytyttyä tulleet töihin, komensi vaikeuksia epäilevä Nikolski miehistönsä pysymään laivassa. Muutamaa päivää myöhemmin hän suostui vastoin alemman päällikön kantaa pitämään laivassa vankina muutamia kiinniotettuja häiriötä aiheuttaneita työläisiä. Tämä vimmastutti laivan matruusit, sillä "Aurora ei ole vankila". Vihastuneet matruusit päättivät yöllä nousta seuraavana päivänä kapinaan, ja aamulla syntyneessä välikohtauksessa kuoli Nikolski ja luutnantti Ogranovitš haavoittui pahasti. Hän kuitenkin toipui ja palveli myöhemmin Koltšakin joukoissa.²⁰ Tapahtumista Auroralla alkoi vallankumous levitä Kronstadtin, Tallinnan ja Helsinkiin.

Huolimatta siitä, että Pietarin tapahtumat, Väliaikaisen hallituksen ja Työläisten ja Sotilaiden Edustajien neuvoston perustaminen yritettiin pitää salassa määräämällä mm. miehistö pysymään laivoissa ja kasarmeilla, tulivat ne kuitenkin tietoon Kronstadtissakin. Kronstadtin sataman komentaja, ankaruudestaan tunnettu amiraali Robert

¹⁸ Ks. esim. Hasegawa 1981.

¹⁹ Rengartenin päiväkirja 1.3.1917. – Fevral'skaja revoljutsija v Baltiskom flote. Iz dnevnika I. I. Rengartena. Krasnyi arhiv 32/1929, 101; Graf 1922, 254.

²⁰ Saul 1978, 64–65.

Viren²¹ ei kaikesta huolimatta pystynyt estämään sitä, että bolševikkeihin kuuluneet matruusit onnistuivat pitämään strategiapalaverin, jossa päättivät nousta kapinaan. Matruusien uhriksi joutui itse amiraali Wiren, joka ammuttiin Ankkuritorilla maaliskuun 13. päivän vastaisena yönä. Samassa välikohtauksessa joutui julkisen teloituksen uhriksi myös muutamia muita upseereja, esimerkiksi kontra-amiraali Butakov.²² Timirevin mukaan surmansa saivat näiden lisäksi mm. miinakoulutusjoukkueen päällikkö Rein, kenraalimajuri N. I. Stronski, ensimmäisen luokan kapteenit K. I. Stepanov, Pekarski ja "Aleksander II:n" komentaja Povališin, Vernyin komentaja Basov, Sohatshevski, vanhemmat luutnantit Ivkov, Budkevits ja Mihail Viskovatov.²³ Noin kaksisataa upseeria pidätettiin odottamaan jatkotutkimuksia, jotkut näistä ammuttiin heidän vastustellessaan pidätystä.²⁴ Kronstadtin levottomuuksissa on arvioitu menehtyneen tavalla tai toisella viitisenkymmentä upseeria, joista laivastoon kuuluvia oli 24.²⁵

Wiren itse oli jo jonkin aikaa ollut tietoinen ympäristönsä vihamielisyydestä itseään kohtaan. Vain hieman ennen kuolemaansa johtanutta välikohtausta Wiren oli kirjoittanu eräälle pääesikunnan meriupseerille: "Vierailin eilen risteilijä Dianalla (...) minusta tuntui kuin olisin ollut vihollisaluksella (...) upseerit sanoivat, että merimiehet ovat täysin vallankumouksellisia (...) Niin on kaikkialla Kronstadtissa. Tuomitsemme heitä, ajamme maanpakoon, ammumme heitä, mutta emme saavuta päämääräämme: emme voi asettaa 80 000 miestä syytteeseen."²⁶

Kronstadt kuitenkin rauhoittui suhteellisen nopeasti ja jo maaliskuun viidestoista päivä oli lähes normaali.

Levottomuuksia syntyi niin ikään myös Tallinnassa, mutta sinne ankuroitujen laivojen päällystön ja miehistön välit olivat paremmat kuin muissa kaupungeissa, eikä tilanne päässyt täysin riistäytymään käsistä.²⁷ Laivojen matruuseja osallistui aseistet-

²¹ Robert Wiren (1856–1917)/von Wiren oli yksi useista tuon aikakauden ruotsinsuomalaista sukujuurta olevista tsaarin armeijan upseereista. Wirenin isä oli toiminut opettajan eri puolilla Venäjää mm. Nižni Novgorodissa, Kazanissa ja Siperiassa ennen kuin hänestä tuli Aleksanterilukion johtaja Tallinnassa ja aateloitiin von Wireninä. Hänen poikansa Robert toimi vuodesta 1909 lähtien paitsi Kronstadtin sataman komentajana myös alueen sotilaskuvernöörinä ollen tunnettu diktatorisista otteistaan, jotka olivat tehneet hänestä epäsuositun myös päällystöön kuuluvien keskuudessa. – The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History, Vol 42, 119–121; Mawdsley 1978, 4; Engman 2000, 57, Amiraali Virenin lesken muistelmat ovat GARFissa fondissa 5881, opis 2, delo 294 (kopio SSSP:n arkistossa). Nadežda Virenin käsitys miehensä luonteesta oli ymmärrettävästi toinen kuin tämän alaisten.

²² Saul 1978, 68–69; Meriupseerista työmieheksi 1942, 225.

²³ Timirev 1961, 91; liite 1.

²⁴ Raskolnikov 1982, 30–31.

²⁵ Volkov 1999, 11. Kenraali Lukovski totesi 21.3. lähettämässään sähkössä, ettei ollut vielä saanut tarkkoja tietoja Kronstadtin tapahtumista, mutta että siellä olisi kuollut 60 upseeria. Hän käsityksensä mukaan näiden upseerien korvaaminen tulisi olemaan hyvin ongelmallista, sillä upseeripula oli jo ennestäänkin vaikea. – Šljapnikov 1994, 143.

²⁶ Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History, Vol. 42, 120.

²⁷ Pantseržanski 1987, 73–88. Pantseržanski toimi eräällä torpedoveneellä upseerina helmikuun vallankumouksen aikana ja suhtautui suopeasti myös lokakuun vallankumoukseen.

tuina kaupungin työläisten ja maavoimien sotilaiden levottomuuksiin vähäisiä määriä. Osaksi levottomuuksia lienee hillinnyt se, että Itämeren laivaston komentaja Nepenin vastasi heti maaliskuun toisena päivänä kontra-amiraali Vladimir Pilkinin Tallinnasta esittämään kysymykseen komentajan suhtautumisesta uuteen hallitusvaltaan olevansa täysin Väliaikaisen hallituksen puolella ja pyysi Pilkiniä ilmoittamaan sen kaikille yksiköille. Tilanteen rauhoittumiseen vaikutti mitä ilmeisimmin myös se, että Pietarista saapui bolševikki Fjodor Jelisejev, joka oli puheenjohtajana koulutusalus ”Pjotr Velikillä” pidetyssä matruusien kokouksessa. Tämän kokouksen tuloksena laaditussa muistiossa ilmaistiin osanottajien olevan täysin uuden järjestyksen ja Väliaikaisen hallituksen puolella.²⁸

Helsinki 16.3.–20.3.1917

Maaliskuun kuudennentoista päivän aamuna tilanne Kronstadtissa ja Tallinnassa alkoi olla rauhoittunut, mutta sekä maa- että erityisesti laivastoyksiköt Helsingissä alkoivat liikehtiä levottomina. Vielä edellisenä iltana kenraalikuvernööri F. A. Seyn oli raportoinut ministerivaltiossihteeri Markoville Pietariin: ”Kuvernöörien ilmoitusten mukaan rajamaassa jatkuu tänäänkin tavanomainen elämänmeno. Mitään järjestyshäiriöitä ei ole esiintynyt.”²⁹

Seynin aika Suomessa alkoi kuitenkin olla lopussa, sillä varhain kuudennentoista päivän aamuyöllä Itämeren-laivaston komentaja Nepenin oli saanut Väliaikaisen hallituksen pääministeriltä määräyksen pidättää Seyn sekä talousosaston varapuheenjohtaja Mihail Borovitinov. Nepenin epäröi ja totteli vasta saatuaan käskyn uudestaan. Seyn joutui heräämään unestaan ja lähtemään komentoalus Kretšetille, jossa hänet riisuttiin aseista ja sijoitettiin linjalaiva Slavalle odottamaan jatkokuljetusta. Vähää myöhemmin saapunut Borovitinov oli Kazantsevin mukaan ennakoanut kohtalonsa ja käyttänyt edellisen päivän senaatissa oman arkistonsa tuhoamiseen – ilmeisesti arkistossa oli ainakin hänen mielestään jotain senhetkistä hallintoa kompromettoivaa.³⁰ Tästä tilanteesta kirjoitti Suomen Kuvalehdessä nimimerkki Taavetti: ”Seyniä viedään ja Borovitinov tekee hänelle seuraa. (...) Edellä kulki merisotamies, vasemmassa kädessä kantaen vallankumouksen punaista lippua, oikeassa ojennettua kivääriä. Ja ympärillä seurasi parvi aseistettuja miehiä. Osat olivat vaihtuneet, eläköön vallankumous! (...)”³¹

Seyn ja Borovitinov pääsivät uhkaavasta tilanteesta – vihamielisistä matruuseista – huolimatta ehjinä Pietarin junaan ja Pietariin. Pietarissa heidän tuloaan oli todistamassa Kurt Teira -niminen henkilö, joka sittemmin yleni everstiksi Suomen armeijassa. Teira muisteli Seynin paluuta seuraavasti: ”Satuin muuten olemaan Leningradissa silloin, kun kenraalikuvernööri Seyn tuotiin sinne. Siinä olivat mukana

²⁸ Saul 1978, 71–72; Rengarten 1929, 103 ja viite 23 sivulla 122.

²⁹ Polvinen 1967, 14.

³⁰ Rengarten 1929, 104; Kazantsev, Otryvki, 6–7. Asiakirjasta kopio SSSP:n arkistossa, sivunumerointi viittaa kopiokappaleeseen; Luntinen 1985, 281.

³¹ Taavetin ”Kirje” 16.3.1917, – Suomen Kuvalehti 12/1917, 176.

Valokuvassa on mm. senaatin talousosaston varapuheenjohtaja Mihail Borovitinov (knallipäinen mies) ja kenraalikuvernööri F.A. Seyn (käsi takin taskussa). Molemmat vangittiin Helsingissä maaliskuun vallankumouksen yhteydessä ja kuljettiin junalla Pietariin. Heidän lopullisista kohtaloistaan ei ole täyttä varmuutta. Seyn lienee surmattu jonkin ajan kuluttua, kun Borovitinov sen sijaan lienee jäänyt henkiin ainakin muutamiksi vuosiksi. Valokuva Helsingin kaupungin-museo

matruusivartijat. Olin utelias näkemään tulon ja olinkin järjestänyt itselleni tarkoitusta varten "aitiopaikan". Oli oikea huhtikuinen sohjokeli, mutta Seyn joutui kahlaamaan jalkaisin lumisohjossa, koska autoa ei ollut nyt häntä vastassa. Siinä meni tunnettu Suomi-syöjä!"³² Ajat olivat todellakin muuttuneet: Seynin yrittäessä Pietarin asemalla hankkia ajurikyötyä, hän sai selkäänsä iskun matruusin kiväärinperästä ja kehotuksen "guljai, sobaka" (kävele, koira).³³

Pietarissa Seyn ja Borovitinov molemmat vietiin Pietarin-Paavalin vankilaan, missä he joutuivat olemaan yksinäiskopeissa 21. kesäkuuta asti ilman, että heitä vastaan olisi nostettu mitään syytettä. Oikeusministeriö vapautti heidät kun oli todettu, ettei näitä voitaisi syyttää mistään.³⁴ Seynin maallinen matka päättyi kuitenkin jo seuraavana vuonna toistaiseksi tuntemattomalla tavalla. Hänen on oletettu joko hukkuneen Pietarin ja Kronstadtin välillä venäläisten upseerien kanssa kesällä 1918 tai tulleen murhatuksi.³⁵ Myös Borovitinovin kohtalo on epäselvä, erään tiedon mukaan hän olisi ollut elossa Pietarissa vielä vuonna 1921.³⁶

Seynin ja Borovitinovin vangitsemisen jälkeen tilanne Helsingissä jatkui jännittyneenä. Iltaa kohti mentäessä matruusien levottomuus etenkin suurilla, Nepeninin varmuuden vuoksi hälytysvalmiuteen asettamilla taistelulaivoilla alkoi yhä enemmän lisääntyä ja tilanne kärjistyä, kun aluksi kuultiin tsaarin lykänneen valtaistuimelta luopumismanifestin allekirjoittamista ja jonkin ajan kuluttua taas kuultiin hänen allekirjoittaneen sen. Epäselvä tilanne ja katkeilevista viestintäyhteyksistä johtuva tietämättömyys sai levottomuuden lisääntymään: kapteeni I. I. Rengartenin mielestä epäjärjestyksen "psykoosi" valtasi miehistön. Kun vanhan vallan lopulta kuultiin kaatuneen Andrei Pervozvannyin mastoon nousi vallankumouksen merkiksi punainen taistelulippu, esimerkiksi seurasivat myös Slava, Imperator Pavel I ja Gangut. Päivällä liehuivat vallankumousta julistavat punaiset liput, öisin sytytettiin punaiset lyhdyt.³⁷ Matruusit eivät kuitenkaan luopuneet perinteisestä Venäjän laivaston lipusta, Pyhän Andreaksen siniristisestä lipusta, vaan se liehui edelleen laivojen perässä. Laivojen lisäksi myös mielenosoituksissa liehuivat rinnakkain punaiset vallankumousta osoittavat liput ja Pyhän Andreaksen lippu, mitä jotkut upseereista paheksuivat.³⁸

Osa taistelulaivojen miehistöistä kääntyi heidän mielestään vanhaa valtaa edustavia upseereitaan vastaan, vaikkakin tosiasiaa suurin osa upseeristosta kannatti Väliaikaista hallitusta. Upseerisurmat alkoivat.

³² Kyytinen 1969, 16–17.

³³ Polvinen 1967, 16; Vallankumous Venäjällä ja tapahtumat Suomessa 1921, 43–44.

³⁴ Tihonova 1997, 89–99.

³⁵ Luntinen 1985, 285.

³⁶ Kylävaara 1967, 51.

³⁷ Ivanov 1920, 40; Revoljutsija – s tšuzih slov 1999, 134–135. Tiedot Helsingin tapahtumista Rostovski sai siellä palveluksessa olleelta E.F. Winteriltä, joka lähetti Rostovskille oman päiväkirjansa kyseisten päivien ajalta. (Ist.Arhiv).

³⁸ Kolonitski 2001, 107–108.

Vallankumous organisoituu

Lähes heti vallan vaihduttua Pietarissa ja tiedon siitä saavutettua Helsingin sotilaat ja matruusit perustivat Viaporin sataman Armeijan, Laivaston ja Työläisten edustajien neuvoston, jonka toimeenpaneva komitea toimi eräänlaisena "hallituksena".³⁹ "Ohrana narodnoi svobody" -osastoon (Kansanvapauden suojeluosasto) kuului myös jaosto "Svjazi komand s ofitserami" eli "miehistön suhteet upseereihin". Tämä jaosto ryhtyi pidättämään, tutkimaan ja tuomitsemaan upseereita. Suojelusosaston yksi tehtävä oli myös vastata kaupungin turvallisuudesta ja yleisestä järjestyksestä santarmihallinnon tultua lakkautetuksi. Jaosto "kontr-spionaž" eli vastavakoiluosasto tutki ja tarkkaili vakoilusta epäiltyjä henkilöitä, joista osalla vaikkakaan ei kaikilla oli saksankielinen nimi.⁴⁰ Neuvoston ja sen osastojen toiminta kuitenkin alkoi varsinaisesti vasta upseerisurmien tapahduttua, joten niiden toiminta ei ehtinyt hillitä tai ehkäistä surmia, joita useimmille laivoille perustetut laivakomiteat alkoivat panna toimeen.

Itämeren laivaston komentajan toimet kapinan hillitsemiseksi

Konfliktitilanteen syntymiseen ei ollut syytä itse Nepenin, sillä hän ei saanut tarpeellisia ja oikeita tietoja Pietarista maaliskuun puolivälissä eikä myöskään tiennyt Pietarin neuvoston perustamisesta ja ns. kaksoisvallan syntymisestä. Sotasensuurin vuoksi lehdistön mahdollisuus kertoa tapahtumista oli aluksi varsin rajoitettua. Vastuussa syntyneestä tilanteesta oli varsinaisesti Valtakunnan duuman puheenjohtaja Mihail Vladimirovitš Rodzjanko, joka omaa asemaansa vahvistaakseen ei Nepeninille ja muille komentajille lähettämässään sähkössä kertonut kokonaan asian todellista laitaa, vaan antoi näiden uskoa Väliaikaisen hallituksen tulleen perustetuksi Rodzjankon johdolla, vaikka asia ei näin ollut. Tsaarin hajottamiskäskyä uhmannut duuma oli perustanut maata hallitsemaan väliaikaisen toimeenpanevan komitean, jonka puheenjohtaja Rodzjanko oli, ja tästä syystä hän toivoi tulevansa myös Väliaikaisen hallituksen puheenjohtajaksi. Tämä toive ei kuitenkaan toteutunut vaan ruhtinas Lvov tuli sittemmin johtamaan Väliaikaista hallitusta. Saamansa tietoon vedoten Nepenin ja muut kenraalit kuitenkin katsoivat viisaimmaksi ilmoittaa hyväksyvänsä Väliaikaisen hallituksen.

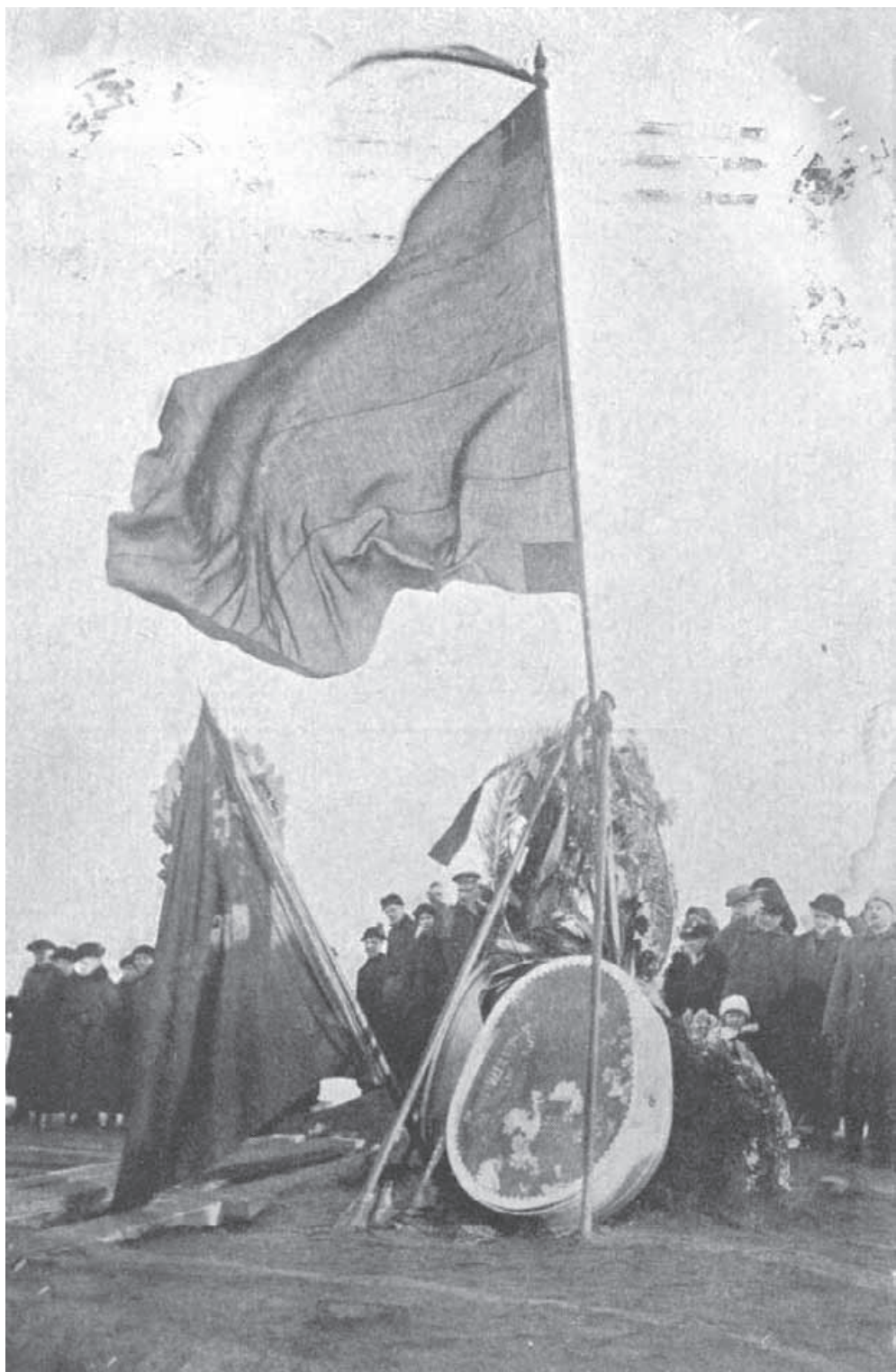
Kriittiseen tilanteeseen vedoten ja kuultuaan Kronstadtin kapinasta sekä siellä tapahtuneista surmanteoista Nepenin oli asettanut laivaston hälytysvalmiuteen ja antanut poistumiskiellon laivoista ja kasarmeilta.⁴¹ Nepenin kuitenkin oli heti maaliskuun puolivälissä informoinut alaisiaan upseereita siitä, että oli hyväksynyt Väliaikaisen hallituksen. Ei kuitenkaan tiedetä, ketkä kaikki osallistuivat tähän tiedotustilaisuuteen eikä sitä, saivatko upseerit määräyksen ilmoittaa asiasta miehistölle ja jos saivat, tekivätkö he niin.⁴²

³⁹ Neuvoston toiminnasta ks. Dubrovskaja 1992.

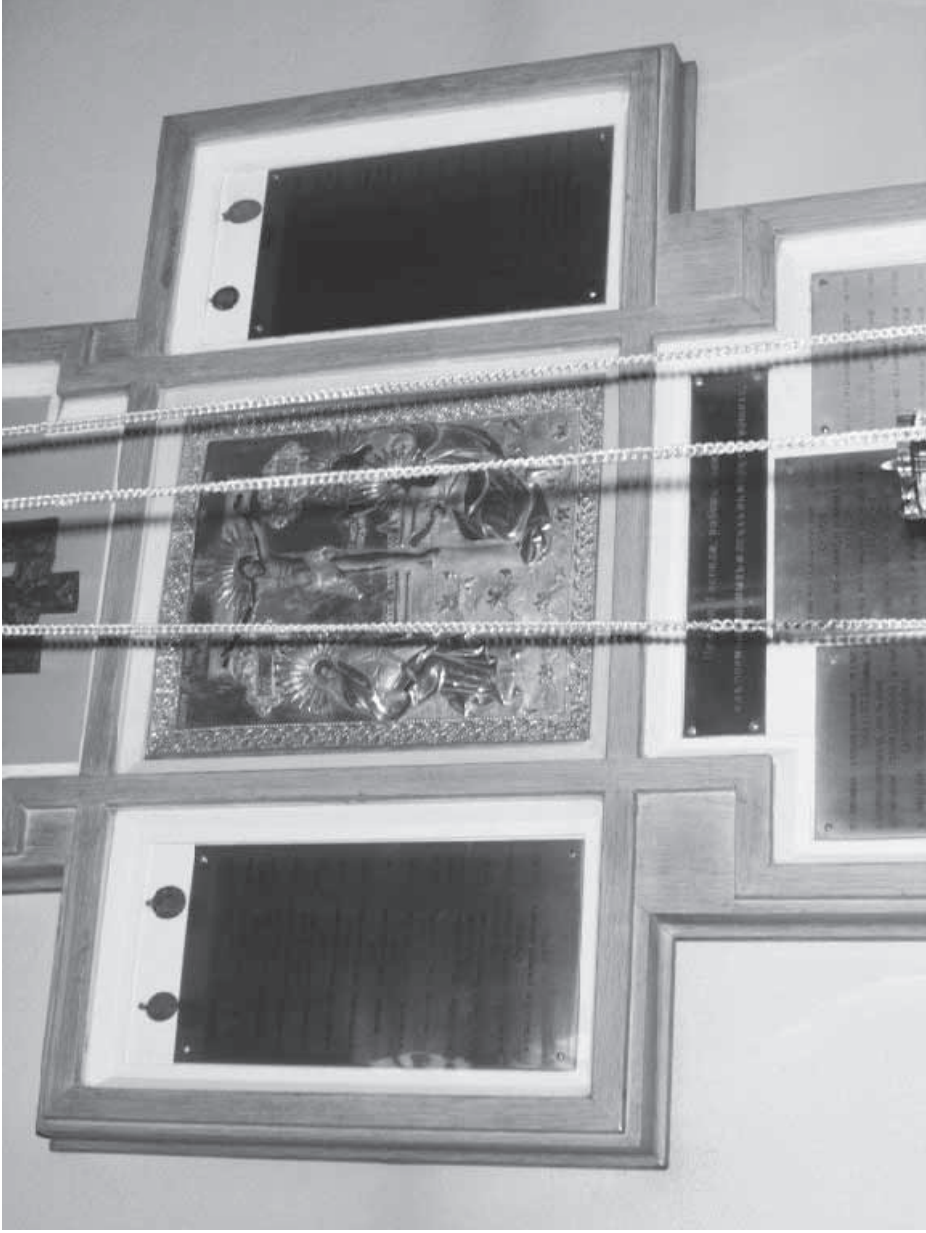
⁴⁰ Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa) 2922, (Kansanvapauden suojelusosasto), KA.

⁴¹ Longley 1978, 1–3; Graf 1922, 255.

⁴² Longley 1978, 6.

Tähtitorninmäen vallankumousuhrien hautakumpu lippuineen ja seppeleineen. Postikortti Orvo Bogdanovin kokoelma

Helsingin ortodoksisen hautausmaan kappelissa on Helsingissä maaliskuussa 1917 surmattujen upseerien muistotaulu, joka lienee tehty 1950-luvulla. Kuva Pauli Kruhse. Suomen sotaurmat 1914-22 –projektin valokuva-arkisto

Osoitus siitä, ettei Nepenin viivytellyt ratkaisevasti on, että Helsingin Sanomat julkaisi jo heti 3/16.3. sotasensuurikomitean luvalla Itämeren laivaston päällikön sähkösanoman eri joukko-osastojen päälliköille, jossa Pietarin tapahtumista tiedotettiin.⁴³ Maaliskuun 4./17. päivän numerossa Hufvudstadsbladet julkaisi Nepenin antaman tiedotteen, joka sisälsi myös Väliaikaisen hallituksen lähettämän sähkösanoman "viime päivien suurista tapahtumista". Nepenin tiedotteen perusteella ei voi olla epäilystä siitä, etteikö hän olisi kannattanut uutta hallitusvaltaa.⁴⁴

Maaliskuun kuudentenatoista päivänä tilanne kuitenkin oli ollut se, että matruusit luulivat Nepenin tahallisesti pimittävän heiltä tietoja, että laivaston oli määrä lähteä Pietariin tukahduttamaan vallankumousta ja että Seyn ja Borovitinov oli sijoitettu "Slavalle", jotta he muodostaisivat siellä vastavallankumouksellisten voimien päämajan. Kun Nepeninille lisäksi oli valjennut, että Rodzjanko oli antanut virheellistä tietoa, hän epätietoisuuden vallassa oli jonkin aikaa viivytellyt keisarin kruunustaluopumisilmoituksen lukemista miehistölle.⁴⁵ Tämä luonnollisesti vahvisti miehistön epäluuloja etenkin sen jälkeen, kun Helsinkiin Pietarista aamulla 16.3.1917 lomalta saapuneet sotilaat olivat voineet kertoa seikkaperäisesti Pietarin tapahtumista.⁴⁶

Niinpä kapinan sytyttyä "Andreilla" ja ensimmäisten upseerisurmien tapahduttua Nepenin yritti pelastaa, mitä pelastettavissa oli ja lähetti Pietariin pyynnön, että sieltä lähetettäisiin Väliaikaisen hallituksen tai duuman edustaja Helsinkiin rauhoittamaan tilannetta. Aseellisesta kapinan tukahduttamisesta Nepenin oli erään muistiinpanomerkinnän mukaan kieltäytynyt sanoen: "Ei. Venäläistä verta en vuodata" ("Net. Ja russkoi krovi ne prolju")⁴⁷. Syynä todennäköisesti kuitenkin oli se, että hän havaitsi epäjärjestyksen ulottuvan jo niin laajalle, ettei aseellinen kapinan tukahduttamisyritys olisi onnistunut.

Amiraali Nepenin ei yrityksistään huolimatta saanut tilannetta hallintaan. Maaliskuun kuudennentoista päivän iltana kello 20.05 "Kretšetiä" kohti oli suunnannut matruusijoukko ja pian tämän jälkeen kuultuaan kontra-amiraali Nebolsinin tulleen surmatuksi Nepenin oli joutunut lähettämään päämajaan ja duumalle sähkeen: "Itämeren-laivastoa taisteluyksikkönä ei ole olemassa. Teen, mitä voin."⁴⁸

Pietarissa pidetyn hätäkokouksen seurauksena päätettiin lähettää Suomeen vs. Suomen asiain komissaari Fjodor Roditšev yhdessä menševikkejä edustaneen Matvei Skobelevin ja muutamien muiden duuman edustajien kanssa. Nepenin ei kuitenkaan voinut vain istua kädet ristissä odottamassa apujoukkojen tuloa, vaan kutsui koolle kaikista laivoista kaksi edustajaa "Kretšetille" kello yhdeksitoista illalla. Tässä kokouksessa amiraali vaati kaikkien vangittujen upseerien vapauttamista ja murhiin syyllisten vangitsemista.⁴⁹

⁴³ "Viime päivien tapahtumat", – Helsingin Sanomat, lisälehti perjantaina 16.3.

⁴⁴ "De senaste dagarna stora händelser", – Hbl 17.3.1917.

⁴⁵ Longley 1978, 10.

⁴⁶ Kazantsev, 10.

⁴⁷ Dudorov 1962, 50–51.

⁴⁸ Rengartenin päiväkirja 3.3.(16.3.) 1917, klo 20.05, 107.

⁴⁹ Ivanov 1978, 78.

Tilaisuuteen saapuneet merimiehet rauhoittuivat hieman kuultuaan Väliaikaisen hallituksen oikeusministeri A. F. Kerenskin lähettämän pitkän rauhoittavaksi tarkoitettua sähkösanoman. Tätä sähkösanomaa oli koneen vieressä ollut vastaanottamassa matruusien edustajana yksi taistelulaiva Poltavan matruusi. Ilmeisesti laivaston matruusit olivat todellakin suhtautuneet epäluuloisesti ja epäuskoisesti saamiinsa tietoihin, sillä Kerenski vakuutti heille, että kruunustaluopumismanifestin teksti oli sanasta sanaan totta ja että hän henkilökohtaisesti toisen henkilön kanssa oli ottanut sen suuriruhtinas Mihaililta vastaan. "Pyydän teitä, toverit, lopettamaan epäjärjestyksen (...) vakuutan teille, että herroista upseereista valtaosa on kansan puolella. (...) Ilmoittakaa kaikille matruuseille, että teidän komentajanne, vara-amiraali Nepenin on tunnustanut uuden hallituksen ja teidän siten tulee luottaa hänen ilmoituksiinsa ja julistuksiinsa.⁵⁰

Lievästä rauhoittumisesta huolimatta kokous loppui ilman, että yhteisymmärryksen päästiin, myöhään aamuyöllä 17. maaliskuuta. Uusi kokous oli määrä pitää aamulla, jolloin kuultaisiin myös Pietarista tulleita Väliaikaisen hallituksen ja duuman edustajia. Nepenin kehotti upseereitaankin osallistumaan näihin vastaanotto-seremonioihin, ja monet näistä menivätkin seuraavan päivän tilaisuuteen punaisella lipulla ja Pyhän Andrein lipulla varustautuneina.⁵¹

Tilanne kärjistyy – Maksimovista uusi Itämeren-laivaston komentaja

Yön tunteina matruusien mielialat kärjistyivät edelleen siihen pisteeseen, että he aamulla 17.3.1917 ilmoittivat, etteivät enää tottelisi Nepeninin käskyjä – tämä kun oli eräiden bolševikkimatruusien mielestä pimittänyt tietoja eikä ollut antanut näille Pietarin bolševikkineuvoston laatimaa julistusta tiedoksi. Tässä julistuksessa vaadittiin itsevaltiuden, kansan verta vuodattaneiden henkilöiden ja nälänhätään syyllisten tuhoamista: "Jo riittää tsaarillinen monarkia! Eläköön vallankumouksellisen armeijan veljellinen liitto kansan kanssa!" Ivanovin mukaan erityisesti pienten alusten edustajat kannattivat Pavelilta lähtöisin ollutta epäluottamuslausetta Nepeninille.⁵²

Amiraali Bubnov katsoo, että edellä mainittu Pietarin neuvoston "käsky numero 1" sai aikaan sen, että sotilaat katsoivat tulleen vapautetuiksi ylempiensä käskyvallasta, mikä merkitsi armeijan kurin ja taistelukelpoisuuden täydellistä romahtamista.⁵³

Tilanteen tulehduttua tähän pisteeseen taistelulaivojen miehistöt päättivät yksissä tuumin korvata Nepeninin miinapuolustuksen päälliköllä, amiraali A. S. Maksimovilla, joka oli asettunut kapinoitsijoiden puolelle ja jonka autoonkin kiinnitettiin punainen nauha. Maksimovin valinta ja laivaston epäjärjestys pantiin merkille myös Saksan tiedustelupalvelussa, jonka mukaan Maksimov oli "epärehellinen kiipijä, joka on valmis liittymään mihin tahansa poliittiseen liikkeeseen". Saksan tiedustelu oli tullut siihen lopputulokseen, että Venäjän laivasto oli hajoamistilassa, vaikka rehelliset

⁵⁰ "Anhållan af deputeranden Kerenskij", – Hbl 17.3.1917; Ivanov 1987, 78.

⁵¹ Longley 1978, 14.

⁵² Ivanov 1987, 76–78.

⁵³ Bubnov 1955, 327.

upseerit yrittivät pelastaa, mitä voivat. Ei kuitenkaan ollut varmaa, että he onnistuisivat.⁵⁴

Itämeren laivaston komentaja Nepenin ei kuitenkaan aikonut hyväksyä matruusien tekemää valintaa suoralta kädeltä ja luopua asemastaan ennen kuin saisi asiasta virallisen määräyksen Pietarista. Niinpä komentolaivalta poistunut Maksimov saatettiin Rautatieaseman aukiolle, jonne kansanjoukko oli kerääntynyt juhlimaan vallankumousta ja odottamaan Pietarin delegaattien tuloa. Delegaattien saapumisen viivästyessä sinne päätettiin tuoda myös amiraali Nepenin sekä muut Kretšetillä pidätettyinä olleet upseerit. Laivalla olleen ruhtinas Tšerkasskin ja Pietarissa sijainneen sotaministeri A. I. Gutškovin käymästä sähkösanomavaihdosta⁵⁵ käy ilmi, että ruhtinas oli saanut taivuteltua matruusijoukon jättämään laivalle muutamia upseereita, koska alus oli komentoalus ja operatiivisen toiminnan keskus. Gutškov pyysi laivaston komentajaa tulemaan lennättimeen, jolloin sai kuulla Nepenin tulleen surmatuksi. Gutškoville kerrottiin tilanteen kehittyneen siten, että Nepeninin poistuttua laivalta ja jäätyä hieman jälkeen muista upseereista Viaporin satamaportin luona matruusijoukosta oli tullut tappava laukaus. Kuka tekijä on, ei ole tiedossa.⁵⁶ Ironista mutta totta on, että samalla hetkellä Väliaikainen hallitus nimitti Nepeninin apulaismeriministeriksi.⁵⁷

Nepenin oli tunnettu ankaruudestaan ja tiukan kurin ylläpitämisestä sekä tahdittoman karkeasta käyttäytymisestään paitsi merimiehiä myös upseereitaan kohtaan, joten hänen surmansa oli erittäin todennäköisesti kosto⁵⁸ siitä huolimatta, että E. F. Winterin mielestä tämä surma ei tapahtunut "ilman saksalaisten rahoja".⁵⁹ Paikalla ollut silminnäkijä luutnantti I. Volhonski oli myös sitä mieltä, että surmatyön oli suorittanut matruusiksi pukeutunut saksalaisten agentti, joka myös olisi tullut pidätyksi.⁶⁰ Luutnantti I. Tirbah, joka oli myös ollut silminnäkijänä, oli sitä mieltä, että Nepeninin surmaamista oli suunniteltu jo pitkään ja että siitä tiesivät useat henkilöt. Tirbah onnistui saamaan Helsingin neuvostolta luvan ottaa Nepeninin ruumiin haltuunsa. Etsintöjen jälkeen ruumis löytyi ja vietiin komentajan kaupunkiasuntoon, missä tämä pestiin ja puettiin; ruumiissa oli Tirbahin mukaan kaksi luodinreikää sekä kolme veitsenpistoa. Seuraavana päivänä ruumis haudattiin "Petropavlovskin" papin siunaamana Hietaniemen kreikkalaiskatoliselle hautausmaalle. Tilaisuuden päätyttyä hautausmaalle oli ryntäämässä matruusijoukko etsimään Nepeninin ruumista mutta hautausmaan pappi sai nämä vakuuttuneeksi siitä, ettei tiennyt hautapaikkaa, koska niin monta henkilöä oli sinä päivänä haudattu.⁶¹

⁵⁴ Luntinen 1997, 336.

⁵⁵ Sähkösanomavaihto fondissa 366, opis 1, delo 62, 1.213–216, RGVA, kopio SSSP:n arkistossa.

⁵⁶ Rengartenin päiväkirja 4.3. (17.3.) klo 13.45, 110; Saul 1978, 75–76; Graf, 265–267;

⁵⁷ Longley 1978, 16.

⁵⁸ Mawdsley 1978, 5.

⁵⁹ Ist. Arhiv 4/1999, 136.

⁶⁰ Dudorov 1962, 53.

⁶¹ Dudorov 1962, 55–56.

Kuultuaan kapinallisesta tilanteesta Gutškov välittömästi vahvasti Maksimovin olevan laivaston komentaja ja pyysi Tšerkasskia valmistamaan vetoomuksen Valtakunnan neuvoston puheenjohtajan Rodzjankon, koko hallituksen sekä henkilökohtaisesti hänen, sotaministerin, nimissä, että miehistö rauhoittuisi isänmaan takia, joka voisi olla vaarassa ellei sekasorto loppuisi. Lisäksi sotaministeri pyysi ilmoittamaan, että vanha valta oli täydellisesti alistunut kansan tahtoon. Tämä vetoamus tuli ilmoittaa kaikille laivoille sekä maajoukoille.⁶²

Surmat Andreilla, Kretšetillä ja Pavelilla

Andrei Pervozvannyin ensimmäinen uhri oli ollut vahtivuorossa ollut luutnantti Gennadi Aleksandrovič Bubnov, joka oli yrittänyt estää riehaantuneita matruuseja ryöstämästä asevarastoa.⁶³ Andrei Pervozvannyillä kuoli toinenkin upseeri, erikoismestari Nefedov, joten levottomuuksien – kapinan – voidaan katsoa alkaneen Andreilta.⁶⁴ Helsingin Izvestijassa⁶⁵ olleen kuvauksen mukaan Bubnov oli ilmeisesti yleisesti ottaen ollut ”neutraali” henkilö, ei erityisen vihattu jos ei pidettykään, ammattitaitoinen ja itsensä hillitsemään kykenevä. Nefedov sen sijaan kuvailtiin erityisen vihatuksi ja mieliteleväksi henkilöksi, joten hänen ampumisensa lienee ollut kosto-toimi.⁶⁶ Andreilla ammuttiin edellä mainittujen lisäksi vielä pursimies Gratšev sekä erikoismestari Drozdov. Nefedov teloitettiin Kazantevin kertoman mukaan erittäin julmasti, sillä sairaalassa ruumiista löydettiin 59 luodinreikää, joista kertoman mukaan vasta viimeinen oli ollut kuolettava. Drozdovin ”syntinä” puolestaan oli ollut se, että hän oli kehottanut kapinan alussa matruuseja rauhoittumaan ja hajaantumaan. Häntä etsittiin myöhään yöhön ja löydettyäessä ammuttiin. Vanhempi pursimies Gratšev oli kirjoittanut joidenkin matruusien perheille tapahtumista syyttäen agitaattorien läsnäoloa. Kun hänet oli univormussa tavattu koputtamasta laivaston komentajan oveen, joka ei kuitenkaan ottanut häntä vastaan, matruusit yöllä tunkeutuivat hänen hyttiinsä ja ampuivat hänet.⁶⁷

Grafin muistelmien mukaan maaliskuun kuudennentoista päivän tapahtumien jälkeen kaksi Andrein upseeria ja kolme erikoismestaria menetti järkensä, yksi näistä ammuttiin.⁶⁸

Nepeninin lisäksi komentoalus Kretšetillä surmattiin muitakin upseereja. Lähistöltä kuului laukauksia ja kello 21.45 Rengarten kirjoitti: ”Näin juuri, miten 2. prikaatin linjalaivasta lähti kohti 1. prikaatin linjalaivaa matruusijoukko, ilmeisesti vaatimaan

⁶² Fond 366, opis 1, delo 62, 1.213–216, RGVA. Tilanteen hieman rauhoituttua Maksimovkin siirrettiin syrjään jo kesäkuussa 1917, jolloin A. D. Verderevski nimitettiin Itämeren laivaston neljänneksi komentajaksi vuoden sisällä Saul 1978, 90.

⁶³ Kazantsev, 12.

⁶⁴ Rengarten 1929, viite 34 sivulla 123; Kazantsev, 16.

⁶⁵ Izvestija Gelsingforskago soveta deputatov armii, flota i rabotših Sveaborgskago porta (Numerosta 21.4./4.5.1917 lähtien Izvestija Gelsingforskago soveta deputatov armii, flota i rabotših).

⁶⁶ Eerola 1995, 107.

⁶⁷ Kazantsev, 16–17; Hgin kreik.kat.srk:n metrikkirja 1917.

⁶⁸ Graf 1922, 280.

upseerien pidätystä. Toisessa prikaatissa ammuttiin amiraali Nebolsin. Pian tämän jälkeen myös Kretšetin mastossa liehui punainen lippu.⁶⁹

Kontra-amiraali Nebolsinin kuolemasta kertoo Kazantsev seuraavalla tavalla. Andreilta oli lähetetty signaali kutsuen Nebolsinia Kretšetille. Nebolsin lähti laivastaan rauhallisesti ohittaen kannella olevan matruusijoukon ja laskeuduttuaan jäälle lähti kohti laivaston komentajan alusta. Tässä kohtaa tulevat kuvaan Kazantsevin usein mainitsemat "agitaattorit", jotka usuttivat matruuseja avaamaan tulen amiraalia vastaan. Huomattuaan itseään kohtaan ammuttavan amiraali pysähtyi ja yritti saada näitä lopettamaan tulituksen ja lupasi lukea näille välittömästi keisarin antaman julistuksen luopumisestaan valtaistuimelta. "Agitaattorit" kuitenkin vaativat ampumaan tämän ja niin Nebolsin vaipui jäälle matruusien luotien haavoittamana. Hän kuoli samana iltana merisotaväen sairaalassa. Ampujaksi Kazantsev nimeää matruusi Dimitri Kurganovin.⁷⁰

Winter kertoo tapahtumasta hieman eri tavalla, hänen mukaansa Nebolsin oli palaamassa Pavelilta neuvottelusta, jossa oli päätetty odottaa suuriruhtinas Mihailin vastausta ennen kuin julkistettaisiin keisarin kruunusta luopumisjulistus. Nebolsinin lähtiessä laivasta tilanne jäällä vaikutti uhkaavalta ja muista laivoista kuului laukauksia, jolloin hän sanoi vastassa olleelle laivan miehistölle: "odottakaa, minulla on hyviä uutisia". "Lian myöhään" kuului vastaus, ja Nebolsin ammuttiin.⁷¹ Nebolsinin surmasta kuultuaan Nepenin oli huudahtanut: "Venäjää hallitsee piru!"⁷²

Slavalla ei Kazantsevin käsityksen mukaan tapahtunut mitään, mutta Pavelilla "agitaattorit" onnistuivat lietsomaan muutamia upseerien ampumisia. Siellä saivat surmansa luutnantti V. K. Lange⁷³, vanhempi luutnantti V. A. Janovski⁷⁴, luutnantti N. N. Savinski ja vanhemmat aliupseerit P. A. Bulitš ja Šimanski.⁷⁵

Surmat muilla aluksilla

Hävittäjäalus Gaidamakin komentaja toisen luokan kapteeni S. S. Politkovski lähetti vanhemman aliupseerin G. B. Bittenbinderin ilmoittamaan ennalta hävittäjäalus Ussurijetsin komentajalle, toisen luokan kapteenille M. M. Polivanoville keisarin valtaistuimelta luopumisesta. Bittenbinder saapui laivalle juuri kun Polivanov oli joutunut matruusiensa hyökkäyksen kohteeksi ja hälytti apua omasta laivastaan. Gaidamakista käännettiin konekiväärit kohti Ussurijetsia, jolloin myös Bittenbinderiin osui. Tämä menehtyi saamaansa vammaan.⁷⁶ Polivanovkaan ei päässyt karkuun, vaan menehtyi samoin kuin apuun tullut vanhempi mekaanikko luutnantti A. I. Pleškov.⁷⁷ Miinanetsijä

⁶⁹ Rengarten 1929, 106–107; Saul 1978, 74; Helsingin kreik.kat.srk:n metrikkakirja 1917.

⁷⁰ Kazantsev, 12–13.

⁷¹ Ist. Arhiv 4/1999, 135.

⁷² Dudorov 1962, 52–53.

⁷³ Hgin kreik.kat.srk:n metrikkakirja 1917, SSSP:n arkisto.

⁷⁴ Winterin mukaan Janovski hukutettiin avantoon. – Ist. Arhiv 4/1999, 135.

⁷⁵ Kazantsev, 18; Graf 1922 mainitsee sivulla 283 nimen Šimanski, joka lienee sama kuin Kazantsevin Šimanski.

⁷⁶ Kazantsev, 18; Graf 1922, 286–287; Hgin kreik.kat. srk:n metrikkakirja 1917, SSSP:n arkisto.

⁷⁷ Graf 1922, 286; Hgin kreik.kat. srk:n metrikkakirja 1917, SSSP:n arkisto.

Vzryvin komentajan toisen luokan kapteenin K. P. Giltebrandtin ampui Kazantsevin mukaan "saksalainen palkkamurhaaja" rannalta. Vanhempaan aliupseeri Koleniin osui kaksi laukausta, mutta hän onnistui piiloutumaan ja säilyttämään henkensä.⁷⁸

Eräällä hävittäjäaluksella ammuttiin insinööri-mekaanikko luutnantti V. L. Jemeljanovitš, ja vanhempi aliupseeri Janov ammuttiin, kun hän oli lähdössä vierailulle toiseen laivaan. Emir Buharskilla ammuttiin kolme upseerikajuutassa ollutta upseeria, vanhempi luutnantti G. F. Varzar, luutnantti Neuberg ja vanhempi aliupseeri Laudanski.⁷⁹ Laudanski haavoittui vakavasti ja kuoli maaliskuun 20. päivänä sairaalassa. Hänet haudattiin samana päivänä⁸⁰.

Saattaa olla, että luutnantti Varzarin teloituksessa oli jotain epäselvää, sillä huhtikuussa Kansanvapauden suojelusosasto oli kirjeitse yhteydessä Emir Buharskin laivakomiteaan tapauksesta luutnantti Varzar.⁸¹ Asiakirjoista ei käy ilmi, mistä oli kysymys.

Ilmeistä on, että villiintyneet matruusit valikoivat uhrinsa välillä erittäin satunnaisesti ja eräissä tapauksissa surmaaminen tapahtui harkitun julmasti. Teoksessaan "Meriupseerista työmieheksi" kapinan aikana sairaana ja tuolla hetkellä laivasta pois-ollut linjalaiva "Retivyin" kapteeni Victor von Schwarz kirjoittaa: "Teurastaminen alkoi Retivyin kannella iltarukouksen aikaan. Laulettiin Isämeidän virsirukousta, kun matruusi Sokolov aivan vierestä naganillaan ampui muutamia laukauksia kohti aluksen päällikköä, luutnantti A. N. Reprinskiä ja erästä toista upseeriamme, jotka molemmat haavoittuivat. Kun rukouksissa ollaan ilman aseita, koettivat upseerit rientää turvaan, mutta matruusit saavuttivat heidät, sitoivat painoja jalkoihin ja työnsivät jään alle."⁸² Tämä toinen mainittu upseeri oli ilmeisesti vanhempi aliupseeri D. N. Tšaikovski⁸³. Schwarzin muistelmien mukaan matruusit eivät vain teloittaneet ampumalla vaan myös erittäin julmasti, mm. eräs erikoismestari surmattiin harkitun hitaasti ampumalla 40 laukausta, vasta 41. oli kuolettava, ja että kolmelta upseerilta murskattiin pää iskemällä salaa moukarilla takaapäin.⁸⁴ Hieman rauhoituttuaan matruusit sukelsivat ruumiit ylös jään alta ja toimittivat sairaalan ruumishuoneelle. Syypääksi ammuskelukin alkamiseen Schwarz sanoo nimenomaan Sokolovin, joka hänen mukaansa johti tätä "murhaajajoukkoa" muissa laivoissa ja kaupungilla. Kiistatonta on, että Schwarzin mainitsemat upseerit surmattiin, mutta ei ole varmaa, tapahtuiko se nimenomaan hänen kuvailemallaan tavalla. Kyseistä Sokolovia muut käytetyt lähteet eivät mainitse, ja Schwarzin muistelmat tuntuvat muutenkin olevan useissa kohdin villiintyneen mielikuvituksen tuotetta.

Risteilijä Dianalla matruusit pidättivät ja veivät pois – ampuivat – 2. luokan kapteenin Boris Nikolajevitšin sekä luutnantti Ljubimovin. Miinanraivaaja numero

⁷⁸ Kazantsev, 19.

⁷⁹ Kazantsev, 44; Graf 1922, 286.

⁸⁰ Hgin kreik.kat.srk:n metrikkakirja 1917, SSSP:n arkisto.

⁸¹ VeSa 2922 (Kansanvapauden suojeluosasto), KA.

⁸² Meriupseerista työmieheksi, 214.

⁸³ Graf 1922, 285. Myös Kazantsevin mukaan Retivyillä menehtynyt toinen henkilö oli vanh. aliupseeri Tšaikovski, – Kazantsev,19.

⁸⁴ Meriupseerista työmieheksi, 214–215.

kahdella matruusit vaativat saada käsiinsä hytissään turvassa olleen 2. luokan kapteeni, vapaaherran Maidellin, jota kuitenkin Viaporin sataman Armeijan, Laivaston ja Työläisten neuvoston edustajien komitean sihteeri määräsi suojelemaan. Kaikesta huolimatta Maidell sai loppunsa matruusien aseista.⁸⁵

Kazantsev kirjoittaa muistelmissaan, että Ljubimov ei olisikaan kuollut, vaan että tämä olisi myöhemmin päässyt pahoin haavoittuneena karkuun. Tämä tapahtui tilanteessa, jossa matruusit kiertelivät pitkin kaupunkia uhreja etsien ja törmäsivät Rybkiniin ja Ljubimoviin, joita oltiin viemässä talteen päävartioon. Heidät ammuttiin siihen paikkaan, mutta Ljubimov hänen mukaansa ei ollutkaan kuollut vaan pääsi myöhemmin turvaan. Saman tiedon vahvistaa Graf, joka tosin ei mainitse Ljubimovia nimeltä, mutta asiayhteydestä voidaan päätellä tapauksen olevan sama kuin Kazantsevin kertoma.⁸⁶

Väliaikaisen hallituksen ja duuman edustajat Helsingissä

Duuman ja väliaikaisen hallituksen edustajien Skobelevin ja Roditševin lopulta saavuttua maaliskuun seitsemäntenätoista aamun sijasta vasta kello neljän aikaan iltapäivällä kansanjoukko riemuitsi ja hurrasi vallankumoukselle, vallankumouksen punaiset liput ja Suomen punakeltainen leijonalippu liehuivat.

Skobelevia ja Roditševia tuovan junan viipyessä asema-aukiollakin oli kuitenkin ehtinyt syntyä aseellinen välikohtaus. Kaikki upseerit oli käsketty riisua aseista, mutta tätä määrystä ei ollut sataprosenttisesti noudatettu. Niinpä kun matruusit ja sotilaat pysäyttivät 128. jalkaväkidivisioonan komentajan kenraaliluutnantti Tihonovitšin ja tämän apulaisen kenraalimajuri, vapaaherra M. F. von Kothernin auton ja vaativat näitä luovuttamaan aseensa, syntyi von Kothernin kieltäytyessä aseellinen välikohtaus. Henkensä menettivät kahakassa von Kothernin⁸⁷ lisäksi tämän ampumina myös kaksi alempaan miehistöön kuuluvaan sotilasta, 510. Volhovin jalkaväkirykmentin rivimies German Volkovski ja 2. Viaporin linnoitustykistörykmentin tykkimies Adrian Ivanov.⁸⁸

Väliaikaisen hallituksen delegaatteja tuovan junan lopulta saavuttua Roditšev piti puheen, jossa maanitteli sotilaita rauhoittumaan vetoamalla mm. siihen, että suomalaiset liittyisivät saksalaisiin, jos järjestystä ei saataisi palautettua. Hän esitti myös ajatuksen suomalaisten sotajoukkojen uudelleen perustamisesta – ideana oli saada rappiolle joutuneet venäläiset joukot vedettyä pois Suomesta. Roditšev ja Skobelev seuralaisineen kiersivät puhumassa lähes kaikilla suurimmilla laivoilla ja kehottivat

⁸⁵ Rengarten 1929, 111 ja viitteet nro 47 ja 48 sivulla 124; Kazantsev, 19.

⁸⁶ Kazantsev, 39; Graf 1922, 284–285.

⁸⁷ Hgin kreik.kat.srk:n metrikka 1917. von Kothernia voidaan pitää suomalaisena siitä huolimatta, että hän oli asunut koko elämänsä ja opiskellut Venäjällä ja oli Venäjän armeijan palveluksessa. Hänen sukunsa oli aateloitu ja otettu Suomen ritarihuoneeseen 1818. Erään toisenkin Kazantsevin mukaan menehtyneen upseerin suku oli aateloitu Suomessa ja otettu Suomen ritarihuoneeseen: miinanraivaaja Minrenin komentaja, luutnantti A. G. Boije af Gennäs. – Carpelan 1954, 130; 640.

⁸⁸ Kazantsev, 37; Graf 1922, 264. Eerolan tilastossa on muutamia tuntemattomia, joista yksi saattaa olla German Volkovski (tuntematon nro 8).

miehistöä rauhoittamaan.⁸⁹ Menševikkeihin lukeutuneen Skobelevin päätehtävä näinä päivinä oli levottomien sotilastukikohtien rauhoittaminen, mutta hän ehti Helsingissä vieraillla myös SDP:n puoluetoimistossa rohkaisemassa puolueen johtoa esittämään yksilöityjä ehdotuksia väliaikaiselle hallitukselle. Luonnollista on, että muista lehdistä poiketen Työmies julkaisi Skobelevin puheen sisältävän artikkelin.⁹⁰

Vaikka hetkellisesti näyttikin siltä, että merisotilaat rauhoittuivat, se ei kestänyt kauan. Niinpä ei pidäkään paikkaansa kontra-amiraali Timirevin väite, että Roditševin merisotilaille seitsemäntenätoista maaliskuuta pitämä puhe olisi saanut vastakaikua ja että siitä hetkestä lähtien yhteenotot lakkasivat.⁹¹ Näin ei ollut. Tosin Kazantsevin mukaan "Petropavlovskilla" oli ollut erittäin levotonta ja Roditševin saapuminen oli tullut viimeisellä hetkellä, sillä laivan kapteeni ei olisi enää kauankaan saanut hillittyä levottomia merisotilaita.⁹²

Useita tapauksia uutisoitiin myös lehdissä. Suomen Kuvalehden "Taavetti" kirjoitti: "Turun kasarmin⁹³ luota kuului ammuntaa. Pari upseeria makasi verissään hangella. (...) Heikinkadulta tuli suunnaton merisotamiesparvi, soittokunta etunenässä, pistinveitset välkehtien kireässä pakkasauringossa. (...) Jo on moni mies saanut surmansa. Etsivät ullakoilta ja kellareistakin."⁹⁴ Hufvudstadsbladet arvioi 5./18.3. uhreja olevan noin sata. Seuraavana päivänä lehti kirjoitti, että patologiselle laitokselle oli viety 22 ruumista ja että meriväensairaalaan vanhalle seurahuoneelle uskottiin viedyn 40 kuollutta. Suurinta osaa ruumiista ei pystytty heti tunnistamaan, koska ne olivat niin verisiä ja likaisia.⁹⁵ Juuri Špalernajasta Helsinkiin palannut kalterijääkäri Väinö Linden kertoo muistelmissaan näystä, joka avautui yliopiston patologisen klinikan ruumishuoneesta⁹⁶: "Siinä makasi kuin halkoja pinossa kymmeniä upseerien ruumiita täyssissä pukimissa, mikä milläkin tavoin murhattuna, useimmat ammuttuina, joiltakin kolhittu pää muodottomaksi kiväärin perällä."⁹⁷

Helsingin Sanomien uutisointi sen sijaan oli jostain syystä vähäisempää. Otsikolla "Mielenkuuhu Itämeren laivastossa" lehti kirjoitti matruusien levottomuuden johtuneen "nähtävästi siitä, ettei laivasto ollut tehnyt itselleen täysin selväksi maassa tapahtuneiden suurten tapahtumien laatua". Vasta huhtikuun ensimmäisenä päivänä HS kertoi venäläiseen Vetšerneje Vremja- lehteen nojautuen sen vakuuttaneen, että

⁸⁹ Ketola 1987, 48; Rengartenin päiväkirja 5.3. ja 6.3. (18 ja 19.3.)1917, 112.

⁹⁰ Ketola 1987, 31; Työmies 19.3.1917.

⁹¹ Timirev, 95. Muistelmat on kirjoitettu vuonna 1922 Shanghaissa.

⁹² Kazantsev, 18.

⁹³ nyk. Helsingin linja-autoasema.

⁹⁴ Revolutionsdagar i Helsingfors, – Björneborgs Tidning 27.3.1917; Taavetin "Kirje" 17.3., – Suomen Kuvalehti 12/1917, 177.

⁹⁵ "Fredagens och lördagens händelser i Helsingfors", – Hbl 18.3.1917; "Räfsten med officerarna", – Hbl 19.3.1917.

⁹⁶ Ks liite 1, Helsingin komendanttiviraston 8.3. (21.3.) laatima lista sairaaloihin viedyistä kuolleista ja haudatuista. – VeSa 7240, KA. Tämä lista on epäloogisessa paikassa, kesäkuun 1917 Toimeenpanevan komitean Kansanvapauden suojeluosaston kirjeenvaihdon keskellä (obšaja perepiska).

⁹⁷ Sit. Paavolainen 1966, viite 36 sivulla 38.

sotalaivat olivat "valmistaneet epäjärjestystä Helsingissä vallankumouspäivinä. Merisotilaille oli näet jaettu luetteloja niistä upseereista, jotka laivaston vallankumouksessa oli murhattava."⁹⁸

Martta Salmela-Järvinen kirjoittaa muistelmissaan näistä päivistä ja niiden tunneelmista seuraavasti: "Kaupungilta kuului silloin tällöin ampumista. (...) Kerrottiin, että sotilaat vihan ja kiihkon vallassa olivat surmanneet upseereitaan muun muassa Katajanokan rannassa olevissa sotalaivoissa ja heittäneet ruumiit mereen. Tällaisen kiihkon saattoi ymmärtää vaikka ei voinutkaan hyväksyä ehkä syyttömien ihmisten surmaamista. Venäläinen sotilas oli ollut upseeriensa edessä melko oikeudeton olemus."⁹⁹ Samankaltaisia kuvauksia esittävät muistelmissaan myös Adolf Törngren ja Gunnar Landtman.¹⁰⁰

Ainoastaan yhdessä alkuperäislähteessä Winterin päiväkirjan lisäksi mainitaan upseereja heitetyn jäihin. Kun laivaston esikunta pyysi Armeijan, Laivaston ja Työläisten edustajien neuvoston toimeenpanevaa komiteaa ilmoittamaan pikaisesti 3.3.–4.3.1917 (16.3.–17.3.) kuolleiden ja haavoittuneiden nimet, vastasi Viaporin linnoituksen merialueen suojelusta vastaava esikuntapäällikkö toimeenpanevalle komitealle 7.3.1917 (20.3.), että maaliskuun kolmantena (16.3.) kuolleet herrat upseerit amiraliteetin kapteeni Aleksandr Andrejevits Krivitski, amiraliteetin alikapteeni Pavel Aleksejevits Popov, amiraliteetin aliluutnantti Ivan Iudovitš Safonov ja merivoimien vänrikki Jevgeni Aleksandrovitš Gepfert eivät "tähän mennessä" olleet nousseet pintaan. Lisäksi sairaala-alus Ariadnella oli menehtynyt miinapuolustuksen esikunnan miehistöön kuulunut matruusi Danilov, joka oli maaliskuun 17. päivän yönä haavoittunut käsiteltyään tuliasetta osaamattomasti.¹⁰¹

Surmat kaupungilla ja kasarmeilla

Matruusit ja heihin liittyneet sotilaat liikkuivat ympäri kaupunkia uhreja etsien. Tästä syystä Itämeren laivaston komentaja oli jo heti kapinan alussa antanut Viaporin linnoituksen komentajalle määräyksen lähettää upseerien asuntojen lähistölle partioita suojelemaan näitä. Upseereita ja armeijan virkamiehiä asui mm. Korkeavuorenkadulla ja Bulevardinkadulla noin kahdessasadassa asunnossa sekä Katajanokalla ns. Lutikkalinnassa Linnakuja 16:ssa (nyk. Katajanokan Amiraali)¹⁰². Erääseen tällaiseen taloon matruusit ja sotilaat yrittivätkin tunkeutua, mutta luutnantti Volhonskin käskystä aliupseeri Melnikov partioivan ryhmänsä kanssa kiirehti paikalle ja avasi tulen taloon pyrkiviä ja sitä kivittäviä henkilöitä vastaan, jotka pakenivat jättäen jälkeensä kymmenkunta haavoittunutta. Volhonski sai seuraavana päivänä erityiskiitoksen upseeriperheiden hengen pelastamisesta.¹⁰³

⁹⁸ HS 21.3.1917; 22.3.1917 "Kumousliike sotilasten keskuudessa Helsingissä; 1.4.1917.

⁹⁹ Salmela-Järvinen 1966, 103.

¹⁰⁰ Törngren 1917, 91–92; Landtman 1919, 136–142.

¹⁰¹ VeSa 13969 (Kansanvapauden suojeluosasto, kirjeenvaihtoa), KA.

¹⁰² Lutikkalinna luksusasunnoiksi, – HS 23.3.2002.

¹⁰³ Dudorov 1962, 53–54.

Kazantsevin mukaan Helsingin keskustan ja Viaporin linnoituksen alueelle sijoitet-
tujen maavoimien sotilaiden mielialat eivät hänen mielestään olleet juuri lainkaan
radikalisoituneet, sillä maavoimat olivat laivastoa paremmin onnistuneet estämään
ulkopuolisen vaikutuksen tunkeutumisen kasarmialueille. Lisäksi maavoimien yksiköt
olivat toisistaan erillään ja hajaantuneina pitkin kaupunkia, kun laivaston alukset oli-
vat liki toisiaan ja siirtyminen laivasta toiseen oli vaivatonta. Ilman matruusien lietsontaa
sotilaat eivät hänen mielestään olisi ryhtyneet kapinoimaan.¹⁰⁴

Kasarmialueilla matruusit saivat lietsottua myös sotamiehet surmatekoihin, ja tuol-
loin saivat surmansa muun muassa Kaartinkasarmilla 428. rykmentin päivyistä up-
seeri vänrikki Proskurjakov, joka oli yrittänyt estää matruusien tunkeutumisen kasarmi-
alueelle, ja kaartinupseeri eversti Volbek, joka ei suostunut riisuttavaksi aseista. Via-
porin tykistörykmentin esikunnan tiloissa Linnankadulla menehtyi komentaja eversti
Fedtšenko, joka yritti kieltää sotilaita lähtemästä kaupungille matruusien kanssa ja
kehotti näitä rauhoittumaan, mistä ”agitaattorit” eivät pitäneet. Hetken kuluttua joku
matruuseista heitti käsikranaatilla Fedtšenkoa, joka kuoli silmänräpäyksessä. Kranaatin
ääneen herännyt everstilutnantti Jevlanov joutui saman kohtalon uhriksi. Samassa
yhteydessä menehtyivät myös komppanian komentaja kapteeni Mihailov sekä
ylimääräisinä palvelleet alivänrikit Seleznev ja Minin.¹⁰⁵

Matruusit ja sotilaat kävivät upseerien kimppuun myös kadulla näitä kohdatessaan.
Maneesikadulla ammuttiin vänrikki Vinjavo-Virski äitinsä ikkunan alla. Samalla tavoin
menehtyivät vartioalus ”Kunitsan” komentaja luutnantti Jefimov ja Suomen kenraali-
kuvernöörinkanslian entinen virkamies, miinanlaskija ”Zejan” komentaja, luutnantti,
kreivi Podgoritšani-Petrovitš.¹⁰⁶ Korkeavuorenkadulla sijaitsevilla sotasensuuri-
komission tiloissa (Korkeavuorenkatu 21 as. 4) saivat surmansa mm. sinne kirjallisia
töitä varten komennettu 509. jalkaväkirykmentin vänrikki Fjodorov ja Filjandskaja
Gazetan sihteeri, Suomen kenraalikuvernöörinkanslian ylimääräinen virkamies,
kollegiregistraattori N. S. Roždestvenski.¹⁰⁷

Surmansa saivat mm. Viaporin sataman komentaja kenraaliluutnantti V. I.
Protopopov ja nuori laivainsinööri L. G. Kirillov.¹⁰⁸ Protopopov oli pyrkinyt vähentä-
mään itseensä kohdistuvia epäluuloja liikkumalla ympäriinsä rauhallisesti ja
aseistamattomana. Eräänä päivänä sataman työläiset olivat vaatineet häntä välittö-
mästi korottamaan palkkoja ja parantamaan heidän olojaan. Kun Protopopov ei suos-
tunut tekemään sitä juuri sillä hetkellä, eräs matruusi – Kazantsevin mukaan matruusiksi
pukeutunut agitaattori – veti esiin revolverin ja ampui Protopopovin.¹⁰⁹

Graf on sitä mieltä, että Protopopov oli erittäin humaani henkilö, josta kaikki piti-
vät ja Kirillov oli nuori, vastikään palvelukseen astunut mies, joka ei varmaankaan

¹⁰⁴ Kazantsev, 21.

¹⁰⁵ Kazantsev, 24–25.

¹⁰⁶ Kazantsev, 38–39; Graf 1922, 286; Helsingin kreikkalais-katolisen seurakunnan metrikka 1917.

¹⁰⁷ Kazantsev, 33–34; Suomen valtiokalenteri 1917, 100.

¹⁰⁸ Kazantsev, 18–19; Graf 1922, 287; Rengartenin päiväkirja 5.3. (18.3.) 1917 klo 10.25, 112.

¹⁰⁹ Kazantsev, 44–45; Helsingin kreikkalais-katolisen seurakunnan metrikkirja 1917, SSSP:n arkisto.

ollut ehtinyt "syyllistyä" mihinkään. Toukokuun alussa Kirillovin täti pyysi sähköitse Suomen kenraalikuvernöörin kanslialta lupaa saada kuljettaa Kirillovin jo haudattu ruumis Pietariin. Kenraalikuvernöörin kansliasta tiedusteltiin Itämeren-Baltian laivaston komentajan esikunnalta Kirillovin kuoleman syytä, mihin tuli lakoninen vastaus: Kirillov surmattiin viidentenä maaliskuuta. Tämän tiedon saatuaan Kenraalikuvernöörin kansliasta sähkötettiin Pietariin ruumiin kuljetuslupa edellyttäen, että sitä ei ollut haudattu yleiseen hautaan.¹¹⁰ Tietymätöntä on, haettiin Kirillovin ruumista koskaan Pietariin – hänen nimensä on yhä Helsingin ortodoksisella hautausmaalla sijaitsevassa hautakivessä.¹¹¹

Kaupungilla matruusijoukon kohdattuaan menehtyi Kazantsevin muistelmien mukaan amiraliteetin esikuntakapteeni P. A. Popov, aliluutnantti Bjakov ja vänrikki J. A. Gepfert. Gepferten kuolema tosin tapahtui toisin kuin Kazantsev kertoo (ks. edellä sivu 25). Helsingin poliisimestari Hj. Walmqvist oli laukaukset kuultuaan lähtenyt Katajanokalle, mutta matruusit haavoittivat häntäkin ja hänen oli pakko palata takaisin. Walmqvistin lievästä haavoittumisesta käteen kirjoitti myös Hufvudstadsbladet.¹¹²

Itsemurhan kautta menehtyivät matruusien ja sotilaiden vangitsevat Viaporin satama-alueen suojelusta vastaavan everstin apulainen toisen luokan kapteeni A. A. Ryžei sekä santarmijoukkojen eversti N. N. Kornilov, joka Kazantsevin mukaan itsensä lisäksi surmasi myös vaimonsa.¹¹³ Kapteeni Ryžein osalta Kazantsev ilmoittaa hänen hypänneen 7.3.1917 (20.3.) pää edellä sillalta alas, kun häntä oltiin viemässä kuulusteltavaksi. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä venäläisissä sotilasasiakirjoissa esiintyy 2. luokan kapteeni Ryžei, joka oli ollut vankina vielä toukokuussakin. Armeijan, laivaston ja työläisten toimeenpaneva komitean jaosto "Miehistön suhteet upseereihin" ("Svjazi komand s ofitserami") oli kuulustellut häntä toukokuun neljäntenä päivänä (17.5.1917), ja kuulustelun jälkeen hänet oli viety takaisin vankipaikkaansa.¹¹⁴ Kapteeni Ryžein pidätyksen syyksi mainitaan eräässä luettelossa "teloituksesta vuonna 1906".¹¹⁵ Tällä lienee tarkoitettu Viaporin kapinan aikaisia tapahtumia. Helsingin tilastotoimiston kuolleiden kortisto vahvistaa Ryžein surmanneen itsensä vasta 21.5.1917.

Eräissä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuoden 1918 kokoelman muisteloissa on silminnäkijöiden kertomuksia edellä mainituista surmateoista. Paikkansapitämätön on kuvaus, jossa kertoja toistaa eräällä laivalla työssä olleen naapurinsa kertomuksen: sen mukaan 80 upseeria oli marssitettu jäälle ja pakotettu itse tekemään avanto, johon heidät sitten työnnettiin.¹¹⁶

¹¹⁰ KKK IV osasto, akti 17:1 1917, Fb 1332, KA.

¹¹¹ Eerola 1995, 154.

¹¹² Kazantsev, 19–20; "Polismästar Walmqvist sårad", – Hbl 18.3.1917; Walmqvist oli entinen KKK:n virkamies (1907–1910), Turun vt. poliisimestari 1910–1911, Helsingin vt. poliisimestari 1911–1917. – Sjöblom 1993, 304.

¹¹³ Kazantsev, 46.

¹¹⁴ VeSa 2922, (Kansanvapauden suojeluosasto, toimeenpaneva komitea), KA.

¹¹⁵ VeSa 14102, (Kansanvapauden suojeluosasto, luettelot pidätetyistä), KA.

¹¹⁶ Kertoja Rosa Friman, SKS vuoden 1918 kokoelma 37:128.

Todennäköisemmältä sen sijaan tuntuu saman kertojan kuvaus tapahtumasta Vuorikadulla, jossa seitsemän upseeria ammuttiin heidän kieltäytyttyään ottamasta vastaan punaista nauhaa sotamiehiltä.¹¹⁷ Samankaltaisesta tapauksesta, jossa upseeri ammutaan hänen kieltäytyttyään ottamasta vastaan punaista nauhaa, kertoo myös eräs toinen henkilö: "Kaupungilla kuljeskellessani näin Aleksanterinkadun ja Fabianinkadun kulmassa suuren väkijoukon seisoskelevan ja tunkeskelevan. Merisotilaat siinä näkyivät hääräävän väkijoukon keskipisteenä. Vilaukselta näin venäläisten ambulanssivaununkin osallistuvan siihen ryttäkään. Kun väkijoukko alkoi harventua (...) pääsin minäkin siihen viimeiseksi paikalle jääneiden siviilihenkilöiden puheille. He kertoivat, että merisotilaspartiota vastaan tuli siinä eräs vanha ja harmaapäinen kenraali. Merisotilaat ottivat punaisen nauhan esille ja kysyivät häneltä, Haluaako kenraali ottaa tällaisen rintaansa? He saivat kieltävän vastauksen. Kenraali lisäsi vielä, että hän on neljäkymmentäviisi vuotta tsaaria palvellut, eikä aijo siitä luopua. Tuomio oli lyhyt: kolme laukausta suurikokoisesta taskuaseesta. Hän ei palvellut enää tsaaria enempää kuin muitakaan."¹¹⁸ Myös Johanna Pohjalainen toteaa: "Jokaisella (upseerilla) piti olla punainen rusetti ja monet upseereista surmattiin siitä huolimatta."¹¹⁹ Vastavaanlaisia kertomuksia on muutamia muitakin.¹²⁰

Punaisen nauhan tai rusetin arveltiin siis suojelevan sen kantajaa sotilaiden väkivallalta ja siksi siviilihenkilötkin kiinnittivät niitä rintapieliinsä niin innokkaasti, että punainen silkkinauha myytiin kaupoista loppuun. Martta Salmela-Järvinen kirjoittaa muistelmissaan erään "irvileuan" sanoneen, että "mitä suurempi porvari sitä suurempi ruusuke".¹²¹ Suomen Kuvalehden Taavetti kertoo: "Sain Stockmanilta silkkitiilkun napinläpeeni. 'Punainen on muodissa. Taitaa tehdä hyvin kauppansa?' 'Mainiosti. Tänään ei muuta ostetakaan.'"¹²²

Vaikka tilanne rauhoittuikin näiden maaliskuun puolivälin tapahtumien jälkeen, jatkoi Kansanvapauden suojeluosasto pidätyksiään ja tutkintojaan. Huomattava on kuitenkin, että tämä ei koskenut vain upseereita vaan pidätetyiksi tuli myös matruuseja ja sotilaita, jolloin useimmiten pidätyksen syyksi mainittiin varkaus. Joitakin epäiltiin vakoilusta tai syytettiin provokaatiosta, näitä tapauksia oli kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin varkaudesta epäiltyjä.¹²³

Loppunäytös

Tilanne Helsingissä rauhoittui vasta maaliskuun 21 päivän jälkeen. Roditšev, joka oli Suomen asioiden komissaarin ominaisuudessa jäänyt Helsinkiin keskustelemaan poliittisten puolueiden edustajien kanssa tilanteesta ja maan tulevasta hallinnosta, lausui jäähyväispuheissaan linjalaivojen miehistölle: "Tiesittekö, että saksalaiset

¹¹⁷ Kertoja Rosa Friman, SKS vuoden 1918 kokoelma, 37:126–127.

¹¹⁸ Kertoja Pentti Tuomaala, SKS vuoden 1918 kokoelma, 34:396–397.

¹¹⁹ SKS vuoden 1918 kokoelma, 24:422.

¹²⁰ Nyrölä Armas, 1:93; Nylund Yrjö, 48:218–219; Jortikka Anni, 41:104–105.

¹²¹ Salmela-Järvinen 1966, 103.

¹²² Taavetin "Kirje" 17.3.1917, – Suomen Kuvalehti 12/1917, 177.

¹²³ VeSa 14102 (Kansanvapauden suojeluosasto, luettelot pidätetyistä), KA.

Hampurissa värväsivät 3 000 aseistautunutta vakoojaa, jotka lähetetään Suomeen salaisia teitä pitkin keinotekoisesti pitämään yllä teidän keskuudessanne syntynyttä epäjärjestystä? Tiedättekö, että kohta joka puolella liikkuu tietoja, että tuo matruusi nurkan takaa ampui sotilaan ja täällä sotilas matruusin, tuolla upseeri ampui sotilaan hengiltä ja tuolla suomalaiset ampuivat sotilasta (...)” Otettuaan matruuseilta lupauksen järjestyksen palaamisesta heidän keskuuteensa Roditšev palasi Pietariin.¹²⁴

Viitatessaan Saksassa värvätyihin vakoojiin Roditšev tarkoitti Kuninkaallisen Preussin jääkäripataljoona 27:ää sekä muita Saksassa sotilaskoulutuksen saaneita jääkäreitä, joista keskustelu tuli vasta nyt ensi kertaa julkiseksi. Myös Maksimov puhui Ylioppilaskunnan johdolle niistä 3 000 suomalaisesta, jotka olivat matkalla Suomeen ”järjestämään levottomuuksia ja kapinoita”, sekä lupasi poliittisille maanpakolaisille armahduksia ja toivoi jääkärien palaavan Suomeen rauhanomaisesti.

Jääkäreitä oli koulutettu Saksassa helmikuusta 1915 lähtien seuraavan kolmen vuoden kuluessa vajaat 2 000 miestä. Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27. oli viety rintamalle jo syksyllä 1916. Venäläiset pelkäsivät Saksassa sotilaskoulutuksen saaneiden suomalaisten jääkärien olevan palaamassa Haaparannan kautta suurin joukoin takaisin Suomeen toimiakseen siten sodassa Saksan puolesta Venäjää vastaan, ja niinpä eivät Maksimovin kauniit lupaukset pitäneetkään paikkaansa, mistä osoituksena väliaikaisen kenraalikuvernöörin Korffin läänien kuvernööreille lähettämä sähke: ”Sotilasviranomaisten saamien luotettavien tietojen mukaan saapuu lähipäivinä Suomeen Saksasta Ruotsin kautta kolmetuhatta aseistettua Saksan armeijassa palvelutta suomalaista, jotka ovat lähetetyt Saksasta toimeenpanemaan räjähdyksiä ja toimimaan Venäjää vastaan. Ryhtykää erikoistoimenpiteisiin rajan, rautatieasemien, tehtaitten ja valtakunnan puolustukseksi työskenteleväin teollisuuslaitosten suojelemiseksi. Tarpeen vaatiessa pyytäkää paikallisten järjestöjen laajaa avustusta, jotta järjestys saataisiin ylläpidetyksi ja saksalaisten agentit vangituiksi. Sotilassalaisuuksia ei ole kuitenkaan ilmiannettava ja ovat vangitut lähetettävät kenraalikuvernöörin toimenpiteitä varten.”¹²⁵

Maksimovin kaunopuheisuus ja kauniit lupaukset tehosivat moniin mutta epäilyksiäkin oli, ja ylioppilasaktivistit joutuivat matkustamaan Haaparantaan kysymään neuvoa aktivistien ulkomaanvaltuuskunnalta. Kokous päättyi yksimielisesti siihen, että venäläisten lähentymisyriytykset oli torjuttava ja jääkärien oli jatkettava valmistautumista tilanteeseen, jossa pataljoonaa voitaisiin käyttää Suomessa.¹²⁶

Surmansa saaneista venäläisistä upseereista haudattiin valtaosa yöllä tai aamu-yöllä 20. ja 21. ja päivän välillä, suurin osa sai leposijansa Hietaniemen kreikkalaiskatoliselta hautausmaalta. Eräät haudattiin Malmin hautausmaalle tai Helsingin venäläiselle sotilashautausmaalle Taivallahteen, yksi Helsingin luterilaiselle hautausmaalle, kaksi ruumista kuljetettiin Kazantsevin mukaan Pietariin, K. P. Giltebrandt ja Boije af Gennäs.¹²⁷

¹²⁴ Kazantsev, 46–47.

¹²⁵ Lackman 2000, 430.

¹²⁶ Ahti 1999, 28.

¹²⁷ Kazantsev, liite, luettelo surmansa saaneista.

Suurin juhlallisuuksin haudattiin Kaivopuiston korkeimmalle kohdalle 17.3.1917 kaksi yhteenotoissa kuollutta miehistön jäsentä, matruusit Karjukin ja Kazirov, todennäköisesti muitakin, mutta jostain syystä vain näiden kahden nimet mainitaan lehdis-sä.¹²⁸ Morjak-lehdessä mainitaan tuolloin haudattu matruusi Z. Gusainov.¹²⁹ Kazantsevin kertoman mukaan "bolševikit" olisivat vuonna 1925 vieneet nämä ruumiit Pietariin haudattavaksi Marsovo Poljen hautausmaalle.¹³⁰

Kazantsev väittää hautajaistilaisuuteen osallistuneen myös oikeusministeri A. F. Kerenskin, mutta se ei pidä paikkaansa. Kerenski oli käynyt edellisenä päivänä Suomessa, saapunut aamulla ja lähtenyt illalla. Hänen tehtävänsä oli ollut paitsi edelleen rauhoittaa levotonta sotaväkeä myös vahvistaa Väliaikaisen hallituksen ja suomalaisten yhteistyötä.¹³¹

Hautajaisista kertoivat laajasti useat suomalaiset lehdet.¹³² Suomen Kuvalehden kantta koristi suuri kuva hautajaisjuhlallisuuksista ja lehdessä oli tapahtumasta laaja artikkeli: "Näin suurilla juhlallisuuksilla saatettiin hautaan vapauden puolesta kaatuneet panssarilaiva Andrei Pervozvannyin matruusi Kazirov ja torpedohävittäjä Retivyin koneenkäyttäjät Karjukin perjantaina 30. p:nä maaliskuuta."¹³³ Helsingin Sanomien mukaan hautajaispäivänä myymälöiden oli oltava suljettuina eikä töitä sotilas-osastoissa, laivoilla, satamassa tai oppilaitoksissa saanut tehdä.¹³⁴ Siitä, keneltä tämä määräys oli lähtöisin, kertoi Uusi Suometar: "Yleisölle ilmoitetaan, että Armeijan, Laivaston ja Viaporin sataman työväen edustajista asetetun Neuvoston toimeenpaneva komitea on vahvistanut seuraavat juhlamenojen ohjeet vapauden puolesta taistelleiden hautajaisissa".¹³⁵

Upseerisurmien merkitys Itämeren laivastolle ja maavoimille

Kaiken kaikkiaan Itämeren laivaston on arveltu näiden muutamien päivien aikana menettäneen 10 % upseereistaan, joista suurella osalla oli ollut strategisesti merkittävä asema. Näiden teloitettujen lisäksi on henkilöitä, jotka tekivät itsemurhan, eräät pakenivat ja vielä osa jäi näiden tapahtumien seurauksena henkisesti tasapainottomiksi ja työhönsä kykenemättömiksi. Siten laivaston menettämä upseerimäärä on huomattavastikin tuota kymmentä prosenttia suurempi.¹³⁶

¹²⁸ Kazantsev, 48; Salmela-Järvinen 1966, 104. Vaikka Eerola epäileekin, ettei Kazirov olisi lainkaan kuollut, kertoo Kazantsev hänen saaneen surmansa tapaturmaisesti matruusien alkaessa tulittaa laivan ikkunoita. Kazirovin kuolemaa käytettiin hänen mielestään tekosyynä upseerisurmiin ryhtymiselle Andreilla. – Kazantsev, 14.

¹²⁹ 16.6.1917. Morjak oli Helsingin matruusiklubin lehti.

¹³⁰ Kazantsev, 19.

¹³¹ Ketola 1987, 49; "Oikeusministeri Kerenski Helsingissä", – Uusi Suometar 30.3.1917.

¹³² Veckans krönika ja Hufvudstadsbladet otsikolla Revolutionens sorgheögtid 31.3. ja 1.4.1917; "Vallankumouksen uhrien hautauspäivä", – Uusi Suometar 1.4.1917; "Vallankumousuhrien hautajaistilaisuudet eilen Helsingissä", – Työmies 31.3.1917; myös Salmela-Järvinen 1966, 104.

¹³³ Suomen Kuvalehti 14/1917.

¹³⁴ "Vapauden puolesta kaatuneiden taistelijain hautajaismenot", – HS 29.3.1917.

¹³⁵ "Kuulutus", – Uusi Suometar 30.3.1917.

¹³⁶ Saul 1978, 77.

”Verettömäksi” vallankumoukseksi usein nimitetty helmikuun vallankumous ei siten kuitenkaan ollut veretön vaan vaati useita uhreja. Hasegawan mukaan helmikuun vallankumouksessa menehtyi, haavoittui tai vammautui yksistään Pietarissa 1 740 henkilöä.¹³⁷ Amerikkalainen historiantutkija Richard Pipes toteaa vallankumouksen olleen ”suhteellisen” veretön ja että suurin osa uhreista tuli Kronstadtissa ja Helsingissä. Hänen mielestään tähän syyllisiä olivat anarkistiset merisotilaat, jotka lynkkasivat upseereitaan usein vain näiden saksalaiselta kuulostavien sukunimien perusteella.¹³⁸ Helsingissä tiedossa olevista surmatuista noin 6 prosentilla oli saksalainen sukunimi.

Oliko Itämeren laivasto siten enää kykenevä puolustamaan Pietaria mahdollisilta hyökkääjiltä? Maaliskuun 21. päivänä lähettämässään sähkössä kenraali Lukomski totesi Itämeren laivaston menettäneen suuren osan taisteluvalmiudestaan ja että sen palauttaminen vaatisi pitkän ajan: ennen kesän puoliväliä ei olisi mahdollista kuvitella laivaston olevan taas taisteluvalmiudessa.¹³⁹

Laivaston tilasta oli kuitenkin myös eriäviä mielipiteitä, esimerkiksi kenraali Kedrov vastasi pääesikunnan esittämään kysymykseen puolustuksen tilasta huhtikuun 18. päivänä lähettämässään sähkössä, että Itämeren puolustuksen tila ei ole alentunut vuosiin 1915–16 verrattuna. Saatuaan näin eriäviä mielipiteitä pääesikunta päätti kommentaa korkeimman ylipäällikön, esikuntapäällikön apulaisen kenraali Klembovskin Suomeen tutkimaan tilannetta. Hänen tutkimustensa tulos oli, että kapina oli vaikuttanut eri aluksiin eri tavalla, sillä oli aluksia, joiden upseereita ei ollut lainkaan surmattu tai vaihdettu toisiin tai oli tapahtunut pelkästään vaihdoksia, joten näiden laivojen taisteluvalmiudessa ei ollut muutoksia. Sen sijaan väliaikaisesti taisteluvalmiutensa olivat menettäneet 12 suurta miinalaivaa, neljällä vanhalla panssarilaivalla oli tapettu kahdeksan upseeria ja vaihdettu kolme komentajaa sekä kahdeksan upseeria. Kolmella vanhalla risteilijällä oli tapettu kolme ja vaihdettu viisi upseeria. Pienten miinalaskijoiden upseerimenetyksiä ei vielä ollut tiedossa, mutta niiden katsottiin olevan väliaikaisesti taistelukyvyttömiä. Viidelläkymmenellä miinalaivalla ja miinanraivaajilla oli tapettu 12 upseeria ja viisi vaihdettu. Tilanne ei siis hänen mielestään ollut katastrofaalinen.¹⁴⁰

Sen sijaan maavoimien tilanne oli Klembovskin mielestä paljon huonompi. Viipurin varuskunnasta kuri ja järjestys puuttui täysin, sotilaat mm. tupakoivat rivissä eivätkä ottaneet käsiä pois taskuista komppanian komentajan kulkiessa ohi. Tilanne ei ollut sen parempi Helsingin-Viaporin varuskunnassakaan. 428. jalkaväkirykmentissä työskentelyä ei pidetty tärkeänä. Maaliskuun 20. päivään saakka ei ollut tehty mitään, sen jälkeen oli alettu työskennellä kaksi tuntia päivässä, mutta kaksi tuntia päivässä käytettiin myös poliittisiin keskusteluihin, joilla oli puhtaasti demokraattinen luonne. Klembovskin puheessaan esittämään ajatukseen välttämättömyydestä viedä taistelu voitokkaaseen loppuun asti ei suhtauduttu ystävällisesti. Mielialat olivat olleet erittäin

¹³⁷ Hasegawa 1981, 567.

¹³⁸ Richard 1992, 303–304.

¹³⁹ Šljapnikov 1994, 143–144.

¹⁴⁰ Šljapnikov 1994, 171–172.

epätoivottavia. Muissakaan Klembovskin vierailemissa rykmenteissä tilanne ei ollut juuri parempi tai oli vain vähän parempi.¹⁴¹

Sotilaiden taisteluväsymys oli siten ilmeistä, vanhaa valtaa edustavia ylempiä upseereita ja rykmentinkomentajia ei enää ehdoitta toteltu ja työmoraali oli alhainen. Tästä samasta ilmiöstä kertonee sekin, että suomalaiset vuoden 1917 aikana perin pohjin kyllästyivät levottomuuksia ja epäjärjestystä aiheuttaviin venäläisiin sotilaisiin. Kenraalikuvernöörin kansliaan virtasi sekä yksityishenkilöiltä että kunnilta valituksia häiriköivistä ja varastelevista venäläisistä sotilaista ja pyydettiin näiden poistamista Suomesta.¹⁴²

Kuka oli syyllinen – kto vinovat?

Kuten jo esitetystä on käynyt ilmi, Kazantsev pitää saksalaisia vakoojia ja agentteja syyppäinä paitsi matruusien ja sotamiesten lietsomiseen upseerimurhiin ja levottomuuksiin myös syyttää näiden itsekkin salamurhanneen upseereja matruuseiksi tai työmiehiksi naamioituneina. Kontra-amiraali Timirev niin ikään on vakuuttunut siitä, että surmatyöt olivat saksalaisten vakoojien ja agenttien lietsomia, ja useat muut muistelijat lausuvat surmatöiden tulleen tehdyksi ”saksalaisten rahojen” avulla. Totta onkin, että Suomessa sodan aikana oli saksalaisia tiedustelijoita, jotka pyrkivät vakoilemaan Venäjän laivaston tilaa – ja toisaalta suomalaiset aktivistit toimivat Tukholman kautta Berliiniin mm. tietoja venäläisten joukko-osastojen sijainnista Suomessa. Luntisen tutkimusten mukaan Saksan sotilasarkistoissa on runsaasti Saksan tiedustelupalvelun aineistoa Venäjän laivaston ja joukko-osastojen tilasta Suomessa näinä vuosina.¹⁴³ Venäläisten tiedossa oli, että suomalaisia jääkäreitä koulutettiin Saksassa, joten saksalaisten agenttien epäileminen oli luonnollista. Yhtään agenttia ei kuitenkaan ole pystytty nimeämään, kuten Saul toteaa.¹⁴⁴ Edellä mainittu käsitys on kuitenkin elänyt sitkeästi, sillä vielä vuonna 1994 esitettiin käsitys, että saksalaisten agentit käyttivät vallankumouksen aikaansaamaa sekasortoa hyväkseen ja olivat vastuussa ainakin osasta kevään 1917 upseerisurmia.¹⁴⁵

Saattaisi myös olla mahdollista, että Kazantsev tarkoittaakin ”agenteillaan” nimenomaan suomalaisia Saksassa sotilaallisen koulutuksen saaneita jääkäreitä, joiden pelättiin suurella joukolla tulevan Ruotsin kautta Suomeen. Saksalaisia agentteja ja vakoojia tarkkaili ja vakoilusta epäili monia myös Kansanvapauden suojeluosasto. Saksaa vastaan sodassa olevan Venäjän oli luonnollista epäillä saksalaisia ja harjoittaa vastavakoilua saksalaisia kohtaan, mistä esimerkiksi tsaarinvallan palveluksesta bolševikkien puolelle siirtyneen kenraali Bontš-Brujevitšin muistelmat kuvaavasti kertovat.¹⁴⁶

¹⁴¹ Šljapnikov 1994, 173–174.

¹⁴² KKK 1917 I osasto, aktit 50:1 Fb 1293; 19:16 Fb 1284; 1:10 Fb 1270; 47:2 Fb 1293; 47:1 I osa Fb 1292; 47:1 II osa Fb 1293. KA.

¹⁴³ Luntinen 1997, 336 viite 161.

¹⁴⁴ Ahti 1999, 64; Saul 1978, 79.

¹⁴⁵ Tšernjajev 1994, 308, viite 3.

¹⁴⁶ Bonch-Brujevich 1966, 66–85.

Myös Graf on vakuuttunut siitä, että murhaajat olivat matruuseiksi tai sotamiehiksi naamioituneita. Levottomuudet oli hänen mielestään tahallisesti lietsottu ja ettei mitään todellista syytä tällaiselle murhenäytelmälle ollut. Hän mainitsee kuulleensa osallisena olleelta henkilöltä, että tapot olivat bolševikkien organisoimia vallankumouksen nimissä.¹⁴⁷

Luonnollista on, että emigroituneet upseerit syyttävät bolševikkeja, mutta niin myös neuvostolähteet useimmiten antavat asiasta "kunnian" bolševikeille. Tätä voidaan kuitenkin epäillä, sillä Longleyn tutkimusten perusteella 1920-luvulla julkaistut muistelmät eivät vihjaa bolševikkien osuuteen levottomuuksien aikana, vaikka pieni ryhmä bolševikkeja laivastossa olikin jo keväällä. Maaliskuun alkupäivien mellakoinnin syy ei voinut myöskään olla pelkästään laivaston demoralisoitumisesta ja turhautumisesta, vaikka suuret taistelulaivat ja risteilijät joutuivatkin olemaan lähes koko sodan ajan satamassa osallistumatta meritaisteluihin.¹⁴⁸

Myös Suomen alueelle sijoitetut rykmentit olivat toimettomina lukuun ottamatta päivittäisiä harjoituksia. Mielialojen radikalisoitumiseen vaikutti varmastikin ankaran kurin ja sääntöjen pikkutarkan noudattamisen vaatimus varuskunnan rykmenteissä. Kun tieto Pietarin tapahtumista, työläisten ja sotilaiden vallankumouksesta, tuli Helsinkiin, oli luonnollista Helsingissäkin olevien sotilaiden nousta kapinaan upseereitaan vastaan.

Epäilemättä lietsontaa tapahtui, mutta mahdollista ja todennäköistäkin lienee myös se, että vallankumouksen sytyttyä ja tsaarinvallan kaaduttua vallankumouksesta huumaantuneet matruusit ja sotamiehet ryhtyivät vihan vimmassa ja menneitä kärsimyksiään kostakseen murhaamaan upseereitaan, jotka edustivat ns. vanhaa valtaa. Epäselvässä tilanteessa radikalisoituminen kävi nopeasti ja vihatuille upseereille kostaminen oli helppoa yleisessä huumassa.

Todennäköisimmät "lietsojat" olivat sosialistivallankumoukselliset, sillä he olivat tuolloin enemmistönä Helsingin¹⁴⁹, Tallinnan ja Kronstadtin neuvostoissa. Tämän käsityksen mukaan ryhmä venäläisiä aktivisteja, jossa sosialistivallankumoukselliset olivat enemmistönä, oli maaliskuun levottomuuksien lietsonnan takana. Kansallisella tasolla sosialistivallankumoukselliset saivat alkuvaiheessa kuitenkin kannatusta myös bolševikkien keskuskomitealta.¹⁵⁰

Myös Saul toteaa sosialistivallankumouksellisten ryhmän olleen suurin Helsingin neuvostossa ja viittaa erään Petropavlovskin emigroituneen vanhemman aliupseerin todistukseen, että sosialistivallankumoukselliset olivat syyäpäitä väkivaltaisuuksien syntymiseen.¹⁵¹ Sosialistivallankumouksellisten vahvaan asemaan Helsingissä viittaa

¹⁴⁷ Graf 1922, 289.

¹⁴⁸ Longley 1978, 17–18.

¹⁴⁹ Helsingissä ilmestyi sosialistivallankumouksellisten lehti Sotsialist-Revoljutsioner vuoden 1917 aikana ja vuoden 1918 tammikuussa, lehden nimi hieman vaihteli vuoden 1917 aikana. Lisäksi he julkaisivat Narodnaja Niva -nimistä aikakauslehteä vuoden 1917 aikana. Myös Venäjän sosialidemokraattien (bolš.) lehtiä ilmestyi, Volna ja sen jatkaja Priboi (Organ Gelsingforssgako komiteta R.S.-D.R.P.) ja menševikkien aikakauslehti Golos Sotsialdemokrata.

¹⁵⁰ Longley 1978, 19–22.

¹⁵¹ Saul 1978, 79.

muistelmissaan myös Raskolnikov, joka toteaa bolševikkien ainoiden linnakkeiden olleen Respublika ja Petropavlovsk -taistelulaivat. Näistäkin Petropavlovskilla oli vahva anarkistinen mieliala vallalla.¹⁵² Bolševikkien asema vahvistui vasta kesän aikana. Heinäkuun neljäntenä päivänä pidetyssä joukkokokouksessa sotaväen mielialan muutos oli selvästi havaittavissa – Helsinkiin saapuneet menševikkien edustaja Grigori Gegetškori ja sosialistivallankumouksellisten Nikolai Avksentjev kokivat kirvelevän tappion kuuntelemaan kokoontuneen joukon asettuessa kannattamaan bolševistisia puhujia. Bolševikkien sanomalehti Volna julkaisi samana päivänä Väliaikaisen hallituksen vastaisen pääkirjoituksen ”Alas ministerit, kapitalismin palvelijat! Alas provokatorinen hallitus!” Eino Ketolan mukaan sotaväen poliittiset mielialat siirtyivät heinäkuun alkuun mennessä bolševikkien puolelle, kun ne siihen asti olivat olleet sosialistivallankumouksellisten tai menševikkien kannalla.¹⁵³

Muistettava on, että monituhatpäisestä matruusi- ja sotamiesjoukosta murhiin sekaantui vain pieni osa suurimman osa pysytellessä rauhallisena. Surmaajista ei juurikaan ole tietoa nimeltä, ja niitäkään harvoja nimiä, joita tässä artikkelissa on mainittu, ei ole voitu muualta verifioida. Ymmärrettävää on, että surmatöihin osallistuneet eivät jälkeensä asiasta julkisesti puhuneet tai kirjoittaneet muistelmissaan.

Kuten jo aiemmin on todettu, surmien motiivi on yleisesti ottaen ollut kosto. Laivastossa ja armeijassa oli vallalla ankaran kurin vaatimus, pienimmistäkin rikkeistä rangaistiin usein suhteettoman ankarasti. Laivaston matruusit eivät saaneet käydä ravintoloissa, ajaa raitiovaunulla, tupakoida kadulla tai käydä teattereissa. Ylempi-arvoisten puhuttelun oli oltava ehdottoman etiketinmukaista: ”Teidän Ylhäisyytenne” tai ”Teidän Korkea-arvoisuutenne”, mutta upseerit luonnollisesti sinuttelivat alaisiaan. Amiraali Virenin hallitsema Kronstadt oli erityisen tunnettu pikkumaisista säännöksistään, ja eräs siellä palvelut merimies muistelikin, että ”liioittelematta voidaan sanoa, että siellä pyrittiin kaikin keinoin sotilashenkilökunnan ihmisarvon ja inhimillisyyden alentamiseen, loukkaamiseen ja tappamiseen.”¹⁵⁴

Vuonna 1917 ilmestyneessä teoksessa Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917 pohditaan syitä upseerivainoihin. Teoksessa kerrotaan Hufvudstadsbladetin haastatelleen erästä merivoimien alipäällystään kuulunutta henkilöä tästä asiasta. Tämä henkilö oli todennut, että sotamiehet ja matruusit toivoivat inhimillisempää kohtelua kuin siihen asti: palveluksessa tuli olla kuria, mutta palvelun ulkopuolella heillä tulisi olla samat oikeudet kuin muillakin kansalaisilla. Haastateltava totesi, että kaatuneet upseerit olivat olleet sellaisia, jotka tyyllä ja epäoikeudenmukaisella esiintymisellään olivat tehneet itsensä vihatuiksi. Eräissä tapauksissa haastateltava sanoi tietävänsä upseerin tulleen surmatuksi, koska vangittaessa oli löytynyt takin alta piilossa käsipommi. Kertoja arveli näitä pommeja olleen tarkoitus sopivassa tilaisuudessa käyttää sotamiehiä vastaan. Haastateltava arveli kuitenkin, ettei upseeriston enemmistö koostunut ”sydämettömistä” upseereista vaan suurimmalla osalla oli ”sydän paikallaan”. He joutuivat kuitenkin toimimaan ja käyttäytymään samoin kuin

¹⁵² Raskolnikov 1982, 116.

¹⁵³ Ketola 1987, 189.

¹⁵⁴ Mawdsley 1978, 5.

muutkin eivätkä voineet vaarantaa ylenemistään lempeällä käyttäytymisellä. Esimerkkinä upseerista, jolla oli puolellaan meriväen myötätunto, haastateltava mainitsi varamiraali Maksimovin, joka haluttiin Itämeren laivaston komentajaksi.¹⁵⁵

Todennäköistä on myös, että uhreiksi joutuneet saksalaisen nimen omaavat upseerit joutuivat joko pelkästään tai myös nimensä takia alaistensa vihan kohteeksi, sillä Itämeren maakunnista kotoisin olevat saksankieliset upseerit eivät olleet suosiossa maailmansodan sytyttyä ja germanofobian lisääntyttyä koko Venäjällä.¹⁵⁶ Ankaran kurin ja "saksalaisuuden" lisäksi kolmas upseereiden ja toisaalta merimiesten tai sotamiesten välistä kuilua lisäävä tekijä oli se, että upseeristo oli valtaosaltaan ja erityisesti laivastossa "siniveristä" eli aatelisia. Vuosien 1910 ja 1915 välillä merikadettikuntaan tulleista nuorista vain seitsemän prosenttia ei kuulunut aatelistoon, ja näissäkin tapauksissa he silti tulivat hyvin toimeentulevista ja hyvin koulutetuista perheistä.¹⁵⁷

Kuten jo artikkelin alussa todettiin, surmattujen upseerien tarkkaa lukumäärää on mahdotonta saada selville. Kaikkia ruumiita ei ehkä löydetty ja osa haavoittuneista on voinut kuolla myöhemmin muualla. Kazantsev esittää 70 upseerin nimet, joista 50 on myös Eerolan listassa. Puuttuvat nimet puolin ja toisin johtunevat osittain siitä, että Eerolan listassa on myös matruuseja ja muita "alempaan" miehistöön kuuluvia, kun Kazantsevin listassa on lueteltu amiraalit, kenraalit, esikuntaupseerit ja yliupseerit. Kazantsevin listassa on myös yksi muualla menehtyneeksi ilmoitettu upseeri sekä muutama maaliskuun puoliväliä myöhemmin kuollut upseeri. Tämän artikkelin liitteenä olevassa listassa on 94 nimeä, joista muutaman kohdalla on kuoleman ajankohta epävarma.

Luku on hyvin mittava, kun otetaan huomioon, että surmateot tapahtuivat muutama päivän aikana. Lehdistö vältti paljonkaan ottamasta kantaa surmiin useimpien kommentoimatta lainkaan, eräät lehdet totesivat vain, että kriisiajat ja murrokset vaativat aina omat uhrinsa. Upseerit haudattiin vaivihkaa hiljaisuudessa, mutta matruuseja, "vallankumouksen uhreja", haudattiin suurin juhlamenoin Kaivopuistoon.

... ja mitä seurasi?

Ensimmäiset "ryssävihan" siemenet oli kylvetty jo 1900-luvun alussa ns. sortokausien aikana, mutta vuoden 1917 kevään ja kesän tapahtumien voidaan sanoa olleen alkusoihtona sille suurelle "ryssänvihalle", joka Suomessa varsinaisesti vasta kansalaissodan 1918 myötä syntyi. Tuolloin suomalaisuus ja "saastainen venäläisyys" asetettiin vastakkain, "itäinen barbarismi" toimi kontrastina, jota vasten perinteiset suomalaiset arvot näyttäytyivät arvokkaina.¹⁵⁸ Erityisesti venäläisvihan syntymiseen vaikutti helmikuun vallankumouksen jälkeen venäläisten sotamiesten kurittomuus, joka suuressa määrin häiritsi suomalaisten elämää ja aiheutti jatkuvia valituksia.

¹⁵⁵ Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917, 13–15.

¹⁵⁶ Mawdsley 1978, 6; Bonch-Bruyevich 1966, 66–85.

¹⁵⁷ Mawdsley 1978, 5–6.

¹⁵⁸ Immonen 1987, 100–101.

Kuten Outi Karemaa toteaa, upseerimurhilla oli vaikutuksensa venäläisvastaisuuden syntymiseen lähinnä sivistyneistön piirissä, mutta varsinaisesti se alkoi lisääntyä vasta myöhäisemmän kevään ja kesän tapahtumien jälkeen. Porvarillisissa piireissä kauhistusta saattoi siten herättää työväenjärjestöjen yhteistyö venäläisten sotilaiden kanssa, kun näiden yhteisissä tilaisuuksissa korostettiin suomalaisten työläisten ja venäläisten sotilaiden yhteistoimintaa ja yhteenkuuluvuutta. Epäluulot alkoivat siis herätä.¹⁵⁹

Aikalaiskuvausten mukaan upseerimurhat vaikuttivat ainakin Helsingin porvarillisissa piireissä vallankumoukseen nähden hyvin jäädyttävästi: "Eräissä helsinkiläispiireissä oltiin kuitenkin valmiita liioittelemaan niiden (so. upseerimurhien, K. K.) merkitystä. Jotkut näyttivät olevan valmiita niiden vuoksi tuomitsemaan koko vallankumouksen."¹⁶⁰ Jos vallankumous aikalaisten silmissä näytti siltä, että vallankumouksen nimissä alemmassa asemassa olevat alkoivat surmata ylemmässä asemassa olevia, ei vallankumous tuntunut millään tavalla lupaavalta tai houkuttevalta. Erittäin kuvaavasti tämän ilmaisi kevään 1917 tapahtumia muistellut henkilö: "Venäjällä tapahtui vallankumous, joka Helsingissä tuntui upseerien murhaamisena".¹⁶¹

Henning Söderhjelm kirjoitti vuoden 1918 lopussa ilmestyneessä teoksessaan näistä maaliskuun tapahtumista seuraavasti: "Ensimmäisistä vallankumouspäivistä Helsingissä muodostui suurimittainen sotilaiden ja roskaväen juhlahetki. Sekä meri- että maavoimien osastojen sotilaita hyökkäsi päällystön autoihin, kaikilla kivääri tai revolveri kädessä. (...) He etsivät piiloutuneita upseereita, jotka murhattiin, missä vain tavattiinkin. (...) Mitään tämänkaltaista venäläis-barbaarista purkausta asukkaat eivät olleet koskaan aikaisemmin olleet todistamassa. (...) Nämä olivat siis Venäjän – ja Suomen! – vapauttajia!"¹⁶²

Vaikka luonnollisesti suurin osa suomalaisista iloitsikin venäläisten kanssa uuden ajan saapumisesta tsaarinvallan kukistuttua, oli yksi ryhmä, joka ei osannut iloita: jääkärien kanssa yhteistyössä olleet venäläisvihameliset aktivistit Elmo E. Kaila etunenässä. He olivat haaveilleet kapinasta venäläisiä vastaan sekä käymisestä venäläisten sotilasosastojen kimppuun ja pohtineet Suomen itsenäistymismahdollisuutta. Kun tsarinalta kukistui keväällä 1917, heiltä hävisi hetkeksi vihollinen ja hämmennys valtasi mielet.¹⁶³ Esimerkiksi Hannes Ignatius oli sitä mieltä, että vallankumous pyrki tuhoamaan itsenäisyyteen tähänneen aktivistisen liikkeen: "En voinut sen tähden iloita vallankumouksesta, ja ystäväni Viipurissa kummastelivat, miksi kieltäydyin osallistumasta juhlaavaloitukseen, kun kaikki muut samassa talossa olivat valaisseet ikkunansa."¹⁶⁴ Samanlaisissa tunnelmissa oli myös Herman Gummerus Tukholmassa.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Karemaa 1998, 43–47.

¹⁶⁰ Idman 1966, 38–39; ks. myös Luntinen 1992, 154.

¹⁶¹ Kertoja Johanna Pohjalainen, SKS vuoden 1918 kokoelma, 24;422.

¹⁶² Det röda upproret i Finland år 1918, 29–30.

¹⁶³ Ahti 1999, 29.

¹⁶⁴ Ignatius 1927, 112.

¹⁶⁵ Gummerus 1927, 319.

Aktivistien "onneksi" tilanne kuitenkin korjaantui pikaisesti, kun bolševikit pääsivät vallankahvaan kiinni ja aktivistien yhteistyö sosialidemokraattien kanssa päättyi. Lokakuun vallankumouksen ja kansalaissodan jälkeen aktivistit saattoivat taas elää ja toimia "ryssänvihan vallassa".

Liite 1. Luettelo haudatuista tai sukulaisten myöhästymisen vuoksi sairaaloihin jätetyistä virkamiehistä

Mistä sairaalasta tuotu/tapetun yksikkö/huomautuksia

Patologian laitos, Nikolainkatu 10

- Bulitš, vanhempi aliupseeri, mitšman, ei tiedossa, haudattu
- Dmitrivski, everstiluutnantti, 510. Volhovin jalkaväkirykmentti, haudattu
- Drozdov, erikoismestari, linjalaiva Andrei Pervozvannyi, haudattu
- Jarnovski, luutnantti, ei tiedossa, haudattu
- Jefimov, luutnantti, ei tiedossa, jätetty
- tuntematon, ei tiedossa, haudattu
- tuntematon noin 20-vuotias, ei tiedossa, haudattu
- tuntematon pursimies, ylimääräistä kautta palveleva, ei tiedossa, haudattu
- tuntematon vänrikki, 510. Volhovin jalkaväkirykmentti, haudattu
- von Kothen, kenraali, prikaatinkomentaja, jätetty
- Levitski, alikapteeni, Suomenlinnan ilmapurjehduskomppania, jätetty
- Puškin, alivänrikki, Viaporin ilmapurjehduskomppania, haudattu
- Savinski, luutnantti, ei tiedossa, jätetty
- von Sticht, luutnantti jätetty
- Tihonovitš, kenraali 128. jalkaväkidivisioona, jätetty
- Zybin, vanhempi aliupseeri, mitšman, ei tiedossa, haudattu

Lisäksi kaksi suomalaista, jätetty

Helsingin sotilassairaala

- Fedtšenko, everstiluutnantti, ei tiedossa, haudattu
- Ilvov, vanhempi luutnantti, torpedovene 218, haudattu
- Mihailov, everstiluutnantti, Viaporin 2. tykistörykmentti, jätetty
- Minin, alivänrikki, Viaporin tykistövarikko, jätetty
- tuntematon nuorempi luutnantti, haudattu
- tuntematon pursimies, ei tiedossa, haudattu
- tuntematon pursimies, torpedovene Bojevoi, haudattu
- tuntematon santarmi, (Žandarmski vahtmistr), alushousuissa kirjaimet N.K., haudattu
- tuntematon vanhempi aliupseeri ("mitšman"), nuori, haudattu
- tuntematon vanhempi aliupseeri ("mitšman"), paidassa kirjain B, haudattu
- tuntematon vanhempi luutnantti, ei tiedossa, haudattu

Sairaalan ruumishuonella

- Kirillov, satamavirkamies, ei tiedossa
- Protopopov, kenraali, Viaporin sataman päällikkö
- Rjabtšinski, luutnantti, ei tiedossa

Viety pois

- Nebolsin, amiraali, Itämeren-Baltian laivaston linjalaivaprikaatin päällikkö
- Nepenin, amiraali, laivaston komentaja

Lisäksi hautaamatta

- Gusainov, matruusi, ei tiedossa
- Jevlanov, everstiluutnantti, ei tiedossa
- Lvov, luutnantti, ei tiedossa
- M(ihailov)... (nimi lyöty päälle kirjoituskoneella, ei mahdollista lukea), kapteeni, ei tiedossa
- Nikolski, kapteeni, Helsingin Komendanttihallinnon komendantin adjutantti, 8. maaliskuuta 1917
- Nižin, alivänrikki, ei tiedossa
- Podgoritšani-Petrovitš, luutnantti, ei tiedossa
- Rebušitski, luutnantti, ei tiedossa
- Rybkin, 2. luokan kapteeni, ei tiedossa
- Sitkin, luutnantti, ei tiedossa

Näiden lisäksi 11 sairaalaluettelossa ollutta tuntematonta sekä kaksi suomalaista.

Lähde: Venäläiset sotilasasiakirjat 7240, laatikko 342:6 (Sledstvennaja komissija Ispolnitelnago komiteta Ohrana narodnoi svobody v Gelsingforse. Obšaja perepiska.) KA.¹⁶⁶

Liite 2. Helsingissä surmansa saaneet maa- ja merivoimiin kuuluneet henkilöt

Tämä luettelo on laadittu käyttäen pohjana Kazantsevin muistelmien liitteenä olevaa luetteloa. Kuten aiemmin on mainittu, hänen ja Eerolan laatimassa listassa on noin 50 samaa nimeä. Nimiluettelon laadinnassa on lisäksi apuna käytetty muita arkistolähteitä, mm. liitteen 1 antamia tietoja sekä Helsingin kreikkalaiskatolisen seurakunnan metrikkirjoja, eversti Dimitri Kazantsovin laatimaa vainajakortistoa (Pikku-kokoelmat, Kasantsovin kok.) Helsingin kaupunginarkistossa sekä Helsingin ortodoksisen hautausmaan hautakivien sisältämiä tietoja. Osa syntymäajoista ja muista tiedoista on otettu D.O.Daraganin kokoelmassa olevasta luettelosta, joka on peräisin Pietarissa sijaitsevasta merisotalaivaston arkistosta. Lisäksi apuna on käytetty teosta

¹⁶⁶ Gummerus 1927, 319.

Spisok lišnago sostava sudov flota, strojevyh i administrativnyh utšreždenii morskogo vedomstva. Petrograd 1915 ja 1916. Eri lähteiden antamat tiedot poikkeavat toisinaan hieman toisistaan. Kiitokset Harry Halénille avusta tämän luettelon laatimisessa.

Maavoimat ja amiralteetti

- Aleksejev, Pjotr Nikitiš (†3.3.1917), alikapt, Viaporin linnoitustykistövarikko
- Balašov, Vasili Aleksandroviš, (25.4.1882–17.3./17.8.1917) amiralteetin alikapt.)
- Bjakov (Bjakovoi), Feodor/Fjodor Nikolajevič (*1871), aliltn, laivaston arestirakennuksen päällikkö, yhteysalus "Svjatogor"
- Dmitrevski (Dmitrijevski), Aleksandr Nikolajevič (†3.3.1917), evl/ev, 510.Volhovin JR, talouspäällikkö
- Drozd, Franciszek (17.4.1879–12./25.3.1917), alityönjoht. Viaporin sotasatama; katolil.
- Fanstil?, kapt., 428. Lotinanpellon JR (23-v.)
- Fedotov?, Ioann Lazareviš, aliltn (45-v.), 6.K
- Fedtšenko, Nikolai Dmitrijevič (†3.3.1917), ev (evl?), 2.Viaporin linn.tykistöR:n komentaja*
- Fjodorov, Filimon ("Fjodor") (†4.3.1917), vänr, 509.Gžatskin JR
- Fjodorov, Nikolai Prokofjevīš/Prokopjevīš (22.12.1893– 4.3.1917), alikapt (aliltn?), Viaporin linnoi-tustykistövarikko
- Ivanenko, Anisim Ivanoviš, aliups, Viaporin linn. santarmikomennuskunta
- Ivanov, Adrian, tykkimies, 2.Viaporin linnoitustykistövarikko
- Jevlanov, Vladimir Petroviš (16.4.1875–4.3.1917), evl, 2.Viaporin linn.tykistöR:n komentaja
- Kazantsev, Ivan (4.3.1917), vänr. 1. Viaporin rannikotykistöR (Katajaluoto)
- Kirillov (Kirilov), Leonid Grigorjevīš/Gavriloviš (10.6.1888–5.3.1917), aliltn, laivains, satamavirkailija
- Kolesnikov, Nikolai Iljiš (27-v.), sot.virkamies (aliltn?), 1.Viaporin linnoitustykistöR
- Kornilov, Nikolai Nikolajevič (†4.3.1917), evl, Hgin erill. santarmikomennuskunta; (Kornilov ja vai-monsa - Natalija Vasiljevna surmattiin asunnossaan Punanotkonk.4.)
- von Kothén (fon-Koten), Mihail Fridrihoviš (11.10.1870–4.3.1917), kenr.maj evp, kutsuttu 128. jv-div:n esikuntapäälliköksi
- Kozintsev, alivänr (vrt. Kazantsev?)
- Krivitski, Aleksandr Andrejevīš (*22.8.1875), amiralteetin kapt., Viaporin vesialueen suojelusjoukot
- Ksendzov (Ksenzov), Trofim Ionnoviš (32-v.), alivänr, 1.Viaporin linnoitustykistöR
- Kuznetsov, Andrei, alokas, Viaporin linnoitustykistövarikon 2.SähköteknK
- Levitski, Donat Grigorieviš/Georgijevič (10.10.1886–4.3.1917), alikapt., Viaporin ilmapurjehdusK
- Martšuk, Stanislav/Stanišlaus (25.10.1873–12./25.3.1917), alityönjoht., kato-lil., Viaporin sotasatama

- Mihailov, Pavel Aleksejevitš (27.6.1882–4.3.1917), kapt, 1./2.? Viaporin linnoitustykistöR
- Minin, Pavel Vasiljevitš, 30-v. alivänr/vänr, Viaporin linnoitustykistövarikon 3.Sähkö-tekniK
- Nenarokomov, Ivan (†3.3.1917), eversti, 512.JR:n komentaja
- Nižin, alivänr./aliltn?
- Popov, Pavel Aleksejevitš (25.3.1873–3.3.1917), amiraliteetin alikapt., Viaporin vesialueen suojelujoukot
- Proskurjakov, Vasili Andrejevitš (Nikolai Pavlovitš) (†4.3.1917), vänr, päivystävä upseeri, 428. Lotinapellon rykm
- Puškin, Jegor, alivänr, († 17.3.1917), Viaporin IlmapurjehdusK
- Roždestvenski, Nikolai Semjonovitš, virkamies, Suomen kenraalikuvern. kanslia
- Safonov, Ivan/Ioann Iudovitš (23.10.1871–3./4. 3.1917), amiraliteetin aliluutn./lt/alikapt., Viaporin vesialueen suojelujoukot, merivoimien arestin päivystävä upseeri
- Seleznoj, Anatoli Nikolajevitš (46-v., †3.3.1917), alivänr, Viaporin linnoitustykistövarikko
- Smolenski, Nikolai Ivanovitš (†4.3.1917), alivänr (res. ltn, valtioneuvos,), kutsuttu palvelukseen Hgin sotasensuuriin 5.5.1916
- Viaporin linnoitustykistörykmentin 1. sähköteknisen komppanian alikapteeni ilman nimeä
- Svjatski, Aleksandr Aleksandrovitš (19.11.1861–3.3.1917), ev, 1.Viaporin linnoitustykistöR:n pääl-likkö
- Syrobojarski, Sergei Mihailovitš, ltn. Meriväen luettelosta löytyy vain ltn Aleksandr Mihailovitš Syrobojarski (*4.2.1886)
- Tihonovitš, Pjotr Dmitrijevitš (Vladimirovitš) (15.1.1858–4.3.1917), kenr.ltn, 128. jv-divisioonan esikuntapäällikkö, Viapori
- Vinjavo-Virski, Vadim Sergejevitš (28.7.1891–4.3.1917), vänr, 2.Viaporin linn.tykistöR
- Volbek (Wohlbäck), Ernst (†4.3.1917), eversti, 428. LotinapellonR (424.Tšudskojen JR)
- Volkovski, German, rvm, 510.Volhovin JR
- NN, alikapt., Viaporin linnoitustykistövarikon 1. SähköteknK.
- NN, aliltn/alivänr, 510 Volhovin JR

Merivoimat

- Bakalym (Bakalin?), Georgi Afanasjevitš (20.2.1891–30.7.1917), ltn, ins.mekaanikko. Kazantsevin mukaan Bakalym olisi menehtynyt 4.3.1917)
- Bittenbinder, Georgi Vasiljevitš (1897 (1894)–4.3.1917), midshipman (merivoimien aliluutnantti), hävittäjä »Gaidamak». Meriväen luettelosta löytyy vain ltn Vasili Vasiljevitš Bittenbinder.
- Boije af Gennäs, Anatoli Georgijevitš (22.10.1890–3.3.1917), yliltn, raivaaja »Minrep»:in komentaja

- Bubnov, Gennadi Aleksandrovitš (4.8.1889–3.3.1917), ltn, linjalaiva »Andrei Pervozvannyi»
- Bulitš, Pjotr Aleksandrovitš (*1897–4.3.1917), midshipman, linjalaiva »Imperator Pavel I», ei löydy meriväen luetteloista.
- Drozdov, Mihail Jelisejevitš (*1888–4.3.1917), sähkötyön erikoismestari (elektrikonduktor), »Andrei Pervozvannyi»,
- Gepfert (Genfert), Jevgeni Aleksandrovitš, vänr., Viaporin vesialueen suojelusjoukot. Ei löydy meriväen luetteloista.
- Giltebrandt, Kirill Platonovitš (3.1.1883–3.3.1917) 2. lk kapt, raivaaja »Vzryv»
- Gratšev (Graftsev), Pjotr Ivanovitš (Ioannovitš) (*1882– 4.3.1917), ylipursimies, linjalaiva »Andrei Pervozvannyi»
- Hristov, Nikolai Ivanovitš, ylipursimies, linjalaiva »Andrei Pervozvannyi»
- Ilvov, Boris Jakovlevitš (*2.9.1889), yliltn, torpedovene »N° 218»
- Janov, Nikolai Aleksandrovitš (7.7.1895–17.3.1917), midshipman
- Janovski (Jarnovski), Vasili Aleksandrovitš (*6.3.1885) yliltn, linjalaiva »Imperator Pavel I»
- Jefimov, Aleksandr Pavlovitš (28.9.1891–4.3.1917), ltn, partiovene »Kunitsa»:n komentaja
- Lange, Vladimir Karlovitš (14.6.1885–3.3.1917), yliltn, linjalaiva »Imperator Pavel I»
- Laudanski, Nikolai Nikolajevitš (28.11.1891–4.3.1917), ltn, hävit-täjä »Emir Buharski»,
- Lvov, Nikolai Konstantinovitš (25.2.1886–4.3.1917), yliltn, torpedovene nro 218 komentaja. Eräissä lähteissä ilmeisesti sekoitettu veljeensä Lev Konstantinovitš Lvoviin (* 23.11.1884)
- Maidell, Boris Eduardovitš (Guido Karlovitš) (4.3.1887–3.3.1917), 2. lk kapt (yliltn?) vapaaherra, kuljetusalus "Rus" (toisissa lähteissä linjalaiva "Andrei Pervozvannyi")
- Nebolsin, Arkadi Konstantinovitš (14.10.1865–3./16.3.1917), kontra-amiraali, Itämeren-laivaston 2. prik. komentaja, »Imperator Pavel I»
- Nefedov, Vasili Aleksejevitš (21.3.1886–3.3.1917), erikoismestari, linjalaiva »Andrei Pervozvannyi». Ei löydy meriväen luetteloista.
- Nepenin, Adrian/Andrian Ivanovitš (21.10.1871–4.3.1917, haud. 21.3.1917), vara-amiraali, Itämeren-laivaston komentaja.
- Neuberg, Heinrich Lvovitš (17.12.1892– 4.3.1917), ltn, hävittäjä »Finn»
- Pleškov (Peškov), Andrei Nikolajevitš (16.2.1885– 4.3.1917), ins.mek, yliltn, hävittäjä "Ussurijets"
- Podgoritšani-Petrovitš, Vadim (Vladimir) Mihailovitš (20.7.1887– 4.3.1917), ltn, kreivi, kenraalikuvernöörin kanslian virkamies, miinanraivaaja »Zeja»:n komentaja, vaimo surmattiin samalla
- Polivanov, Mihail Mitrofanovitš (8.4.1883–4.3.1917), 2. lk kapt, hävittäjä »Ussurijets»,
- Protopopov, Veniamin (Vitali) Nikolajevitš (5.2.1864–5.3.1917), meriv. kenr.ltn (= vara-amiraali), Viaporin sataman päällikkö

- Rein Osvald Hristianovitš, (*11.1.1886–4.3.1917/9.6.1918) ins.mek., yliltn.
- Repninski (Rebušitski, Rjabtšinski) Anton/Antoni Nikolajevitš (1.10.1886–3.3.1917), ltn, torpedovene »Retivyi»:n komentaja
- Rybkin, Boris Nikolajevitš (12.8.1882–4.3.1917), 2. lk kapt, risteilijä »Diana»
- Ryžei, Aleksei Aleksandrovitš (*1880–24.5.1917, itsemurha), 2. lk kapt, hävittäjä «Moskvitjanin»
- Safonov, Pjotr Nikolajevitš (*1893), ltn, ei löydy meriväen luetteloista
- Savin, erikoismestari, linjalaiva »Gangut»
- Šidlovski Bronislav Frantsevits (7.12.1882–4/17.3.1917), 2. lk kapt.
- Šimanski, Metšislav Rafailovitš, midshipman, linjalaiva »Imperator Pavel I»
- Sipailo, N. († 4.3.1917), 2. lk kapt, Itämeren-laivasto, ei löydy meriväen luettelosta
- Sitkin, ltn, ei löydy meriväen luettelosta
- Skalski Georgi Ivanovitš (25.5.1891–4.3.1917), ltn. Joulukuussa 1917 nimi poistettiin helmikuun vallankumouksen yhteydessä surmansa saaneiden luettelosta ja luetteloon merkitty kuolinpäiväksi 26.7.1917
- Sovinski (Savinski) Nikolai Nikolajevitš (2.3.1893–3.3.1917), ltn, linjalaiva »Imperator Pavel I”
- von Sticht (fon-Stiht), Artur Ottovitš (Michael) (24.7.1879–13.4.1917), ltn, hiili-laiva »Tvjordo»
- Tšaikovski, Dmitri Nikolajevitš (8.10.1893–3.3.1917), midshipman, torpedovene »Retivyi»
- Varzar, Georgi Fjodorovitš/Feodorovitš (12.8.1882–4.3.1917), yliltn, hävittäjä »Emir Buharski». Ei löydy meriväen luetteloista.
- Vasilenko, Sergei Pankratjevits, pursimies, linjalaiva »Slava». Ei löydy meriväen luetteloista.
- Voinitš, Leonid Emeljanovitš (29.6.1885–10.3.1917), ins.mek, yliltn
- von Witte (Vitt), Pjotr Genrihovitš (9.5.1886–3.3.1917), yliltn, torpedovene »Metki»:n komentaja
- Vorobjov, Tihon Tihonovitš (30.4.1894–3.3.1917), midshipman, linjalaiva "Andrei Pervozvannyi”
- Zybin, Georgi Borisovitš (*1893), midshipman

Merivoimien lääkäri, salaneuvos Sergei Feodorovitš Kistjakovski * 28.11.1871 on Kazantsevin mukaan kuollut 12.3.1917/25.3.1917, mutta Helsingin ortodoksisen seurakunnan metrikkakirjassa Kistjakovski on merkitty kuolleeksi 1.4.1918 saatuaan tuliasesta haavan vatsaan. Tämän tiedon vahvistaa Helsingin tilastotoimiston kuolleiden kortisto.

Matruusit

- Danilov
- Gusainov, Zijatin [Ziaetdin Husainov], linjalaiva »Andrei Pervozvannyin» stueretti. Tataarimuslimi Simbirskin kuvernementin Buinskin kihla-kunnan Gorodišanin volostin Novyi Tšukalin kylästä
- Kasirov (Kassirov?), linjalaiva »Andrei Pervozvannyi»
- Karjukin (25-v.,), torpedovene »Retivyi»
- Lazovski, Gerasim (1897–4.3.1917), stm, 510. Volhovin jv-r

* Saattaa olla sama henkilö kuin edellisen liitteen Helsingin sotilassairaalassa ollut ev.luut. Fedtsinko.

** Mahdollisesti sama henkilö kuin edellisen liitteen Patologian laitoksella ollut 510. Volhovin jalkaväkirykmentin tuntematon vänrikki.

“UPSEERIEN UIMAKOULU”

Viipurin upseerisurmat syyskuussa 1917

Elena Dubrovskaja ja Lars Westerlund

Maaliskuun vallankumousta seuranneina kuukausina Viipurin alueelle sijoitettujen sotilaiden poliittiset mielipiteet jyrkkenivät huomattavasti. Syyskuun alussa, kun armeijan ylipäällikkö Lavr Kornilov luotettavien joukkojensa kanssa ja aluksi yhteistyössä pääministeri Aleksandr Kerenskin kanssa marssi 8.–14.9.1917 (26.8.–1.9.1917) Pietaria kohti, purkautuivat jännitteet Viipurissakin levottomuuksina ja väkivallantekoina. Koska sotilaat epäilivät Viipurin varuskunnan johtavien upseereiden salaisesti kannattavan Kornilovin pyrkimystä, sulki sotilaiden edustuselimet 11.9.1917 (29.8.1917) muutamat upseerit päävartioon. Sen edustalle kokoontui pian sen jälkeen useita kymmeniä kurittomia sotilaita. Osa näistä tunkeutui päävartioon ja veivät vangitut upseerit Viipurin linnaan johtavalle sillalle. Siellä sotilaat surmasivat useita upseereita pahoinpidellen heitä, heittäen heidät veteen ja lopuksi ampuen heidät sinne. Viipurin läheisyydessä sattui samoina päivinä myös muita upseerimurhia. Karnea välikohtaus linnansillalla tunnetaan surmaavien sotilaiden kynnisen ilmaisun mukaan ”Upseerien uimakouluna”.¹ Toivo T. Kailan tiedon mukaan olisi surmapäivän iltana siltaan naulattu taulu, jossa kehnolla venäjän kielellä luki: ”Ofitserskaja shkola plavanja”² (oikea muoto olisi ollut ”Ofitserskaja škola plavanija”). Suuriruhtinatar Olga mainitsee muistelmissaan tapahtuman puolestaan ”Viipurin joukkohukutuksena”.³

Viipurin upseerimurhien taustana on polarisointiin suuntautuva poliittinen kehitys maaliskuun vallankumouksen jälkeisinä kuukausina. Kadetit ja Venäjän intelligentsian pääosa ottivat kesällä 1917 kurssin kohti porvarillismilitaristisen diktatuurin vahvistamista. Korkeimman upseeriston hallituksenvastainen kapina Kornilovin johdolla syyskuussa 1917 hajotti lopullisesti maltillisten sosialistien ja liberaalien rintaman. Kornilovilaisten nousu tarkoitti Venäjän sisällissodan alkusysäystä. Monarkian palauttamisen ja diktatuurin vahvistumisen uhatessa keskustan ja vasemmistoradikaalien rintamat yhdistyivät. Upseerikapinan epäonnistuminen johtui kansanrintaman hyvin laajasta kannatuksesta.⁴

Kirjoituksessamme pyrimme antamaan lähdetietoihin perustuvan kuvan Viipurin upseerisurmien laajuudesta ja syystä. Yritämme myös hahmottaa väkivallantekijät ja heidän vaikutteensa. Tämän lisäksi huomioimme paikallisten sotilasviranomaisten ristiriitaiset ja Kerenskin hallituksen tukemat pyrkimykset rauhoittaa

¹ Rantakari 1918, 29–30, Appel 1989, 42, Buldakov 1997, 132.

² Kaila 1942, 219.

³ Paley 1924, 62. Suuriruhtinattaren tiedot Viipurin tapahtumista ontuvat, sillä hän sijoittaa ne maaliskuun vallankumouksen yhteyteen selvästi liioitellen. Hän kirjoittaa mm. että sotamiehet ja matruusit olisivat tappaneet ”useita amiraaleja ja suuren joukon upseereita”.

⁴ Gerasimenko 1997, 69; Joffe 1989, 98–102, Dumova 1990, 210–223, 230–270, Smolin 1989, 289–296, Kolonitski 1989, 297–304, Eerola 1995.

tilannetta ja selvittää tapahtunutta. Kaikkien näiden tietojen pohjalta selitämme tapahtumien kulun. Vaikka Viipurissa tapahtuneet upseerisurmat liittyvät Suomen historiaan on aihetta tutkittu Suomessa vain vähän.

Aikaisempi tutkimus

Venäjällä on 1950-luvulta lähtien ilmestynyt useita Viipurin upseerisurmia sivuavia historiallisia teoksia Kornilovin marssista Pietariin: "Revoljutsionnoje dviženije v Rossii v avguste 1917 g." (Vallankumouksellinen liike Venäjällä elokuussa 1917) vuonna 1952, Baltiskije morjaki (Itämeren merimiehet) vuonna 1957, M.I. Kapustinin "Soldaty Severnogo fronta" (Pohjoisrintaman sotilaat) vuonna 1957), V.I. Millerin "Soldatskije komitety" (Sotilaskomiteat) vuonna 1974, Vladimir Buldakovin "Krasnaja smuta" (Punainen sekasorto) vuonna 1977, G.Z. Joffen "Beloje delo" (Valkoinen asia) vuonna 1989, B.I. Kolonitskin artikkeli "Borba s petrogradskoju buržuaznoi petšatju v dni kornilovskogo mjateža" (Taistelu Petrogradin porvarillista lehdistöä vastaan) vuonna 1989 ja A.V. Smolinin "Kornilovskij mjatež" (Kornilovin kapina) vuonna 1989. Venäjällä on ilmestynyt ainoastaan yksi kirjoitus, jonka kohde on ollut yksinomaan Viipurin upseerisurmat. Se on Jelena Dubrovskajan artikkeli "Vyborgski garnizon v kornilovskije dni" (Viipurin varuskunta Kornilovin päivien aikana) vuonna 1999.⁵ Kirjoitukset ovat ilmestyneet pelkästään venäjän kielisinä. Dubrovskajan artikkeli toimii myös tämän laajennetun kirjoituksen pohjana. Sitä on täydennetty varsinkin sen ajan suomalaisilla lehtitiedoilla.

Suomen historiatutkimuksessa Viipurin upseerisurmia on huomioitu vain niukasti ja lähinnä ohimennen. Toivo T. Kailan vuonna 1942 julkaistussa "Meriupseerista työmieheksi" on lyhyt kuvaus mm. Viipurin upseerisurmista.⁶ Kirjoitukseensa "Venäläiset joukot Suomessa maailmansodan 1914–18 aikana" vuonna 1950 oli U.V. Rauanheimo sisällyttänyt joitakin hajanaisia tietoja Viipurin tapahtumista syyskuussa 1917.⁷ Jaakko Paavolainen mainitsi vuonna 1966 ilmestyneessä tutkimuksessaan "Punainen terrori", tukeutuen etupäässä suomalaisiin lehtitietoihin, että suuri osa Viipurin varuskunnasta oli Kornilovin kannalla, ja että Kerenski vangitutti noin 60 sen upseereista. Silti "epämääräiset sotamiesryhmät" olivat ryhtyneet käyttämään omaa oikeuttaan surmaten parikymmentä maavoimien upseeria. Paavolaisen tulokinnan mukaan veriteot olivat ilmentymä siitä, että sotaväki oli kesällä ja alkusyksyllä 1917 radikalisoitunut, jolloin varsinkin bolševikkipuolueen ja anarkistainesten vaikutusvalta oli huomattavasti kasvanut.⁸ On syytä tarkentaa Paavolaisen antamaa kuvaa tapahtumista. Kornilovilaisten kannatus Viipurissa lienee ollut melko vähäistä eivätkä bolševikit ottaneet ainakaan järjestäytyneenä liikkeenä osaa upseerisurmiin.

Tauno Polvinen, Aatos Tanskanen ja Anthony F. Upton ovat tutkimuksissaan vuosina 1967, 1978 ja 1980 suppeasti selostaneet Kapustinin osittain virheellisiä

⁵ Dubrovskaja 1999.

⁶ Kaila 1942, 218–219.

⁷ Rauanheimo 1950, 164–165.

⁸ Paavolainen 1966, 52–53.

tietoja kenraali Oranovskin ja kymmenen muun upseerin surmista Viipurin linnasillalla.⁹ Varsinaista uutta tapahtumasta ei sisälly näihin tietoihin. Jari Eerola on vuonna 2000 julkaissut internetissä artikkelin aiheesta ”Viipurin upseerisurmat elokuussa 1917 osana Venäjän poliittista kehitystä”. Tapahtumia selostava kirjoitus on lähinnä lehti- ja kirjatietoihin perustuva katsaus Viipurin upseerisurmista.¹⁰

Lähdeaineisto

Kirjoitus perustuu olennaisella tavalla venäläisten ja suomalaisten arkistojen asiakirjoihin. Venäjän valtion sotahistoriallisesta arkistosta on löytynyt Viipurin upseerisurmia koskevia tietoja, mm. tutkijakomissiota koskevia asiakirjoja, joihin kuuluvat mm. tapahtumia läheltä seuranneiden aliluutnantti Razsudovskin, vänrikkien Maslennikovin ja Kišenkovin sekä luutnantti Lytikovin henkilökohtaiset selostukset upseerisurmista.

Jonkin verran uusia tietoja on saatu Suomen Kansallisarkiston ns. Venäläiset sotilasasiakirjat -kokoelmasta. Julkaisemattomissa muistelmissa, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa ja Työväen Arkistossa on useita mainintoja Viipurin upseerimurhista. Näissä muistelmissa esiintyvät tiedot ovat kuitenkin melko ylimalkaisia ja epämääräisiä,¹¹ eivätkä ne sisällä oleellista uutta tietoa. Kirjoituksen tietopohjana on toiminut myös verrattain laaja Suomen lehdistökirjoitusten aineisto. Yhteensä 23 lehdestä on koottu yli 70 Viipurin upseerisurmia koskevaa lehti uutista (ks. lähteet, päivälehdet ja nootit). Voidaan arvella, että näiden lehtien seulonta on miltei tyhjentävä.

Viipuri Pietarin puolustuksen puskurilinnoituksena

Vuoden 1917 alussa oli koko Venäjän sotatantereella yhteensä 68 armeijan alueellista osastoa eli armeijakuntaa. Pohjoisrintamalla oli kaksitoista osastoa, niiden joukossa Suomessa sijaitseva 42. armeijakunta, jonka esikunta lienee siirretty vuoden 1917 alussa Viipuriin.¹² Pietarin puolustuksesta vastasi vuosina 1914–16 kuudes armeija, jonka komentajan alaisuuteen kuuluivat Kronstadtin ja Viipurin linnoitukset sekä Suomen suuriruhtinaskunnan kenraalikuvernööri, Venäjän hallinnollinen johtaja Suomessa.¹³ VI:n armeijan hajottua siirtyi 42. armeijakunta joulukuussa 1916 Pohjoisrintaman päällikön ja 20.9.1917 Pietarin sotilaspiirin päällikön alaisuuteen.

Vuonna 1917 Viipurissa ja sen lähialueilla sekä lähikaupungeissa (Lappeenrannassa, Lahdessa ja Savonlinnassa) sijaitsi useita 42. armeijakunnan yksiköitä, sekä joitakin rintamantakaisia ja teknisiä osastoja ja alaosastoja, kuten myös

⁹ Polvinen 1967, 104, Tanskanen 1978, 15-16, Upton 1980, 242.

¹⁰ <http://www.helsinki.fi/~jjeerola/viipuritxt.htm>.

¹¹ Edvard Airolan, Taavetti Jäkälän, Emil Jääskeläisen ja Jalmari Piukan muistelmat.

¹² 42.AK oli muodostettu touko- ja kesäkuussa 1915. Sen esikunta oli aluksi Helsingissä, mutta se siirrettiin 13.8.1917 Tampereelle, sillä armeijakunnan tarkoituksena oli suojella rannikkoa linjalla Tornionjoki-Merikarvia-Lappohja.

¹³ Kapustin 1957, 8–10, Miller 1974, 173–174.

esikunnan palveluista huolehtivia osastoja. Viipurin linnoitus oli kuitenkin suoraan alistettu VI:lle armeijalle.¹⁴

Pietarin turvallisuuden kannalta Viipuri oli hyvin tärkeä puskurilinnoitus, joka sulki vihollisen pääsyn pääkaupunkiin luoteesta. Viipurin linnoituspiiri toimi ensimmäisestä maailmansodasta lähtien sekä maa- että merilinnakkeena erityistehtävään suojata Pietarin luoteissuunta saksalaisilta tai yhdistetyiltä saksalais-ruotsalaisilta hyökkäyksiltä joko maalta tai mereltä. Vuonna 1916 oli Viipurin meren puolella 30 tykkiä ja linnoituksen maarintamalla 224 tykkiä. Kaksi puolustuslinjaa Viipurin saaristossa vahvistivat näitä. Varuskuntaan kuuluivat Viipurin linnoituksen tykistörykmentti ja jalkaväkirykmentti.¹⁵ Nämä yksiköt kuten muutkin Suomessa sijaitsevat venäläiset sotajoukot olivat operatiivisesti alistaisia Pohjoisen rintaman armeijan komentajalle.

Kesällä 1917 oli Viipurin alueen sotilaallinen merkitys tilapäisesti kasvanut. Maa-liskuun vallankumouksen jälkeen jatkuivat Venäjän sotilaalliset vastoinkäymiset. Kerenskin yleishyökkäys epäonnistui heinäkuun lopussa ja saksalaiset joukot Riian edustalla uhkasivat Pietaria. Venäläiset joukot menettivät 3.9.1917 (21.8.1917) Riian saksalaisille. Viimeistään elokuussa oli Venäjän päämaja saanut joitakin tiedustelutietoja saksalaisten suunnitellusta maihinnoususta Suomeen, jonka päivämääräksi oli alustavasti ajateltu 8.9.1917 (26.8.1917). Hyökkäysuhan kasvaessa loppukesälä oli Viipurin alueen joukot ja linnoitukset vahvistettu. Alkuvuonna 1917 oli sotilaiden lukumäärä Viipurin alueella noin 5 000. Myöhäiskesällä 1917 Viipurin varuskunta käsitti 10 000–12 000 miestä ja linnoitustyömailla oli näiden lisäksi 4 000 sapöörisotilasta. Sotilaiden lukumäärä kasvoi siis kolminkertaiseksi. Viipurin sotilaallinen merkitys korostui vielä entisestään kun 42. armeijakunnan esikunta siirrettiin syyskuun alussa 1917 Tampereelta Viipuriin.¹⁶ Tämä siirto tapahtui siis muodollisesti välittömästi ennen upseerisurmia. Todennäköistä on kuitenkin, että siirtoa oli valmisteltu etukäteen, ja että se toteutettiin käytännössä ainakin osittain jo kesällä.

Koska Viipuri oli Pietarin näkökulmasta tärkeä sotilaallinen lähikeskus, oli sen merkitys huomattava myös Kornilovin kapinan aikana. Viipurin alueella olevat joukot pystyivät vaikuttamaan kärjistyneen tilanteen ratkaisuun asennoitumalla joko Kornilovin puolelle tai häntä vastaan. Kornilovin kapinan alkupäivinä kapinoitsijat toivoivat, että Viipurin seudusta tulisi heille Pietarin läheisyydessä sijaitseva tärkeä tukialue. Sotilaiden keskuudessa heräsi kuitenkin heti vahvoja epäluuloja, jotka välittömästi johtivat upseerimurhiin ja väkivaltapurkauksiin. Niiden sotilaspoliittisena seurauksena oli myös se, että Viipurin alueesta ei tullutkaan Kornilovin tukialuetta eikä Karjalan kannaksesta Kornilovia tukevien joukkojen kauttakuljetusalueita.

¹⁴ Rauanheimo 1950, 156.

¹⁵ Vestnik Vremennogo pravitelstva. 1917. oktjabrja, 3.

¹⁶ Rauanheimo 1950, 164.

Maaliskuun veretön vallankumous Viipurissa

Venäläiset sotilaat eivät tietävästi surmanneet Viipurissa upseereita maaliskuun vallankumouksen yhteydessä – surmatapauksista ei ole myöskään lehtitietoja tai muita vartenotettavia tietoja. Viipurissakin maaliskuun vallankumous heijastui kuitenkin sotilaiden ja työväen liikehdintänä. Kaupunkiin saapui junalla Pietarista 16.3.1917 (3.3.1917) myöhäisillalla vallankumousta kannattavia venäläisiä sotilaita, jotka miehittivät aseman lähialueineen. Eräs sotilasosasto vapautti seuraavana päivänä lääninvankilasta 370 vankia, joiden joukossa oli pahojakin rikollisia. Lääninhallituksen ja poliisilaitoksen johtavat virkamiehet vangittiin.

Henkilöihin kohdistuvia väkivaltaisuuksia ei kuitenkaan syntynyt, koska Viipurin varusväki siirtyi kapinallisten puolelle.¹⁷ Viipurilaisen Pentti Kaurasen muistelman mukaan tämä tapahtui ”laukaustakaan ampumatta”. Missä ”vain nähtiin tai tavoitettiin upseereja tai santarmeja, niin riistettiin heiltä heti aseet ja vangittiin, mikä toimitus ei suinkaan aina käynyt kovinkaan hellävaroen”. Vaikka Kauranen kylläkin kuuli huhuja siitä, että joitakin upseereja olisi tapettukin, luotettavaa tietoa siitä ei ole.¹⁸ K. N. Rantakari kertoo muistelmissaan tuskin yhdenkään henkilön joutuneen maaliskuun vallankumouksen uhriksi Viipurissa koko keväänä.¹⁹ Sen sijaan rikolliset ainekset tekivät ilmeisesti sotilaiden keskuudessa 17.3.1917 (4.3.1917) useita murtoja hotellien viinikellareihin, viinivarastoihin ja kauppoihin.²⁰

Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvosto

Pietarissa maaliskuun vallankumouksen yhteydessä puhjenneet mielialat levisivät pian myös Viipurin varuskuntaan ja muihin Suomeen sijoitettuihin joukko-osastoihin. Viipurissa syntyi heti maaliskuun vallankumouksen jälkeen Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvosto. Viipurin varuskunnan ensimmäinen tilapäinen varuskuntakomitea perustettiin 16.–17.3.1917 (3.–4.3.1917) käsittäen aluksi ainoastaan kolme sotilasta. Sitä laajennettiin 21.3.1917 (8.3.1917) siten, että 50–100 miestä edustavat joukot nimittivät yhden edustajan ja suuremmat kuin sata miestä käsittävät joukko-osastot nimittivät kaksi edustajaa. Viipurin neuvoston piirissä toimi useita puolueita ja ryhmittymiä. Kesäkuun puolivälissä neuvostoon kuului 163 jäsentä, joista 62 ns. SR:läistä (= sosialistivallankumouksellista), 21 bolševikkia, 17 menševikkiä ja 63 puolueetonta. Bolševikki F.F. Raskolnikovin esittämien tietojen mukaan oli SR:läisten keskuudessa joitakin ”internationalisteja”. Suurin osa sekä SR:läisistä ja menševikeistä oli kuitenkin vahvasti jatkettun sodankäynnin kannalla. Sotilaat olivat selvästi enemmän vasemmistolaisia kuin neuvoston johtajat. Nimestään huolimatta neuvosto koostui pääasiallisesti sotilaista, koska työläisten lukumäärä oli vain yksi- tai kaksitoista. Tämä johtui siitä, että lähinnä vain Viipurin

¹⁷ Koski 1917, 95, Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917, 18–20, Miettinen 1936, 143.

¹⁸ Pentti Kaurasen muistelmat, s. 1–2. Sota-arkisto.

¹⁹ Rantakari 1919, 9.

²⁰ Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917, 19.

venäläiset työläiset osallistuivat neuvoston toimintaan suomalaisten työläisten seisossa sen ulkopuolella. Neuvoston työläiset kannattivat bolševikkeja ja SR:läisiä.²¹ Neuvoston puheenjohtajina toimivat mm. Zaonegin-niminen henkilö ja aliluutnantti Aleksandr M. Raszudovski.

Neuvosto alkoi julkaista lehteä Vyborski soldatski vestnik (Viipurin sotilasviesti). Huhtikuussa Viipurissa järjestettiin ensimmäinen Suomessa sijaitsevan venäläisen armeijan, laivaston ja työläisten edustajien kokous. Se pidettiin paikallisorganisaatioiden johtajien ns. SR:läisten ja menševikkien johdolla. Kokouksessa valittiin armeijan, laivaston ja työläisten Suomen alueellinen komitea. Toinenkin viipurilaisten sotilaiden lehti alkoi ilmestyä kesällä, koska 18.6.1917 (1.7.1917) lähtien julkaistiin lehteä Znamja borby (Taistelulippu), joka oli Viipurin bolševikki-komitean äänenkannattaja.

42. armeijakunnan komitea

On oletettavaa, että 42. armeijakunnan komitea oli alkanut toimia Viipurissa vasta muutamia kuukausia Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvoston perustamisen jälkeen. Komitean perustamisesta ja vaiheista ei kuitenkaan ole yksityiskohtaisia tietoja, mutta mahdollisesti se oli perustettu Tampereella, jolloin se lienee siirtynyt armeijakunnan esikunnan mukana Viipuriin. Armeijakunnan esikunta sijaitsi jo maaliskuun vallankumouksen aikoihin Viipurissa.²² Sen komitean puheenjohtajina lienevät toimineet vänrikki A. Maslennikov ja Karakozov -niminen henkilö.

42. armeijakunnan komitean viikoittainen kirjallis-poliittinen julkaisu Finljandskija izvestija -lehti (Suomen sanomat) aloitti ilmestymisen elokuussa 1917.²³ Tätä voitaneen tulkita siten, että komitean toiminta oli vakiintunut ja saanut säännöllisiä muotoja. Viipurissa lienee armeijakunnan komiteaa kuitenkin sotilaiden keskuudessa pidetty tulokkaana ja vähän etäisenä edustuselimenä. Se edusti armeijakuntaa instituutiona ja toimi koko armeijan johdon yhteydessä. Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvostolla oli laajemmat kosketuspinnat sotilaihin ja todennäköistä on, että Viipurin alueen sotilaat kokivat juuri neuvoston suuremmassa määrin edustuselimekseen kuin armeijakunnan komitean.

Koska Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvosto oli paikallisesti johtava edustuselin, lienee armeijakunnan komitea joutunut luomaan toimintatilaa ja vaikutusvaltaa itselleen. Tämä aiheutti oletettavasti kitkaa ja ehkä toimivaltakiistojakin Viipurin neuvoston kanssa. Vaikka sekä armeijakunnan komitea että Viipurin neuvosto edustivat sotilaita, tehtiin edustuselinten päätökset eri näkökulmasta ja eri tarkoituksella tavoitellen. Armeijakunnan komitea lienee katsonut asioita pääasiallisesti sotilaalliselta kannalta ja kantanut huolta armeijan iskukykyä. Viipurin neuvosto lähti taas todennäköisesti enemmän sotilaiden arkipäivän tarpeista ja yritti

²¹ Raskolkinov 1982, 113–114.

²² Polvinen 1967, 10.

²³ Vuodesta 1900 vuoden 1917 maaliskuuhun ilmestyi samanniminen lehti Helsingissä. Se oli ensimmäinen venäjänkielinen lehti Suomessa, Suomen kenraalikuvernöörin virallinen äänenkannattaja.

erityisesti parantaa niiden oloja. Myöhemmin upseerimurhien jälkeen kirjoitti Razsudovski siitä haitasta, että Viipurissa toimi kaksi eri komiteaa – armeijan ja neuvoston. Tämä oli vaikuttanut ”hyvin epäedullisesti näiden kahden laitoksen toimintaan, koska molemmat katsovat omaavansa suuret oikeudet ja valtaa. Näiden kahden komitean väliset suhteet olivat epäselvät ja bolševikkien puolelta joutui kuulemaan, että armeijan komitea oli pikkuporvarillinen.”²⁴

Komentaja Oranovskin pragmaattinen asennoituminen

Huhtikuussa 1917 oli ratsuväen kenraali V. A. Oranovski nimitetty 42. armeijakunnan komentajaksi kenraali A. A. Gulevitšin tilalle. Hän kuului siihen upseeriryhmään, joka maaliskuun vallankumouksen jälkeen jäi armeijaan ja korotettiin korkeimpiin virkoihin tsaarinvaltaa kannattavan poispuhdistetun päällystön tilalle. Armeijakunnan komentajan ominaisuudessa oli Oranovski keskeisessä asemassa armeijakunnan sisäisiä oloja järjestettäessä. Vaikka armeijakunnan komitea oli vaikutusvaltainen, kuuluivat sotilaalliset valmius- ja suunnitteluasiat komentajalle ja hänen määräämille avustajilleen. Korkeimman päällystön valta saattoi kuitenkin olla hyvin rajoitettua laajakantoisissa asioissa. Armeijakunnan komitean ja Viipurin neuvoston edustajina toimivat komissaarit, jotka sotilaiden edustuselimiltä saamiensa valtuuksien perusteella olivat hyvin vaikutusvaltaisia toimitsijoita. Ilman komissaarin suostumusta kenenkään komentajan tai päällikön toimenpide ei ollut pätevä.²⁵ Sotilaiden ote tiukkeni vielä päivää ennen Viipurin upseerimurhia, kun suurin osa Venäjällä olevista komiteoista määräsi konkreettisia toimenpiteitä saadakseen sotajoukot omaan valvontaansa. Suomen venäläinen sotilashenkilöstö ei muodostanut poikkeusta. Tampereen varuskunnassa perustettiin 10.9.1917 (28.8.1917) vallankumouskomitea, joka heti seuraavana päivänä määräsi, että komppaniat ja joukko-osastot arvioivat jokaisen upseerinsa ja tekevät itsenäisesti päätöksensä, josta ne ilmoittavat vallankumouskomitealle.²⁶

On jokseenkin ristiriitaisia tietoja Oranovskin suhtautumisesta maaliskuun vallankumouksen jälkeiseen poliittiseen tilanteeseen. Hän lienee kuitenkin ollut pragmaattinen ammattiupseeri, joka upseereille tyypilliseen tapaan suhtautui varauksellisesti, epäluuloisesti ja torjuvasti rivisotilaiden valtapyrkimyksiin. Ei ole kuitenkaan yksiselitteisiä tietoja siitä, että Oranovski olisi liittynyt kornilovilaisiin. Päinvastoin viittaavat tunnetut tiedot siihen, että hän yritti tulla toimeen sotilaittensa kanssa käytännöllisissä asioissa. Hän toimi Kerenskin hallitukselta saamiensa ohjeiden mukaan myös Kerenskin ja Kornilovin välirikon jälkeen. Myöhemmin lokakuussa tutkimuskomitean jäsen Vengerov väitti, ettei Oranovskilla ”ollut minkäänlaisia yhteyksiä kornilovilaisiin.”²⁷

²⁴ RGVA, Fond 2262, op. 8, d. 151, l. 42.

²⁵ Rauanheimo 1950, 165.

²⁶ Revoljutsionnoje dviženije, 363–364.

²⁷ GARF, fond 6978, opis 1, delo 128, 1.1–3.

Oranovskin keskeisinä huolenaiheina olivat alusta alkaen jo keväällä 1917 toisistaan riippuvaiset kysymykset toisaalta armeijakunnan sotilaallisesta toiminta- valmiudesta ja kunnosta sekä toisaalta sotilaiden radikalisoitumisesta ja sotilas- kurin yleisestä luhistumisesta. Oranovskin ilmoitus 11.5.1917 (28.4.1917) Pohjois- rintaman ylipäällikölle Pihkovaan on myös osoitus hänen armeijakuntansa sotilai- den uusista mielialoista. Sen mukaan tunnustivat Suomen joukot ainoastaan näi- den työläis- ja sotilasneuvostojen vallan.²⁸ Korkeimman upseeriston kapinan aatto- na loppukesällä 1917 viipurilaisten sotilaiden mielialat olivat radikalisoituneet. Tä- män voi päätellä lukuisista Itämeren-laivaston komentajan tiedonannoista ja Etelä- Suomessa sijaitsevien joukkojen komentajien lausunnoista. Lappeenrannan 2. jal- kaväkirykmentin komentaja selosti täten 23.8.1917 (10.8.1917) armeijakunnan esikunnalle, että bolševistinen propaganda ja iskulauseet olivat huomattavasti li- sääntyneet rykmentissä. Sotilas- ja työläisedustajain neuvostojen toimeenpanevan keskuskomitean (VtsIK, Vsesojuznyi Tsentralnyi Ispolnitelnyi Komitet) jäsen, Suo- men aluekomitean edustaja, vasemmistolainen SR:läinen Pjotr A. Torgušin vieraili maaliskuun vallankumouksen jälkeisinä kuukausina varuskunnissa. Hän kirjoitti 31.8.1917 (17.8.1917) VTsIK:n ulkomaanosastoon tehtyjen kiertokäyntiensä jäl- keen, että sotilaat, matruusit ja työläiset eivät pidä Suomessa VTsIK:ta auktoriteet- tina.²⁹ Entinen pääesikunnan komentaja Mihail S. Svetšnikov, josta sittemmin tuli Suomen puna-armeijan pääkomentajan apulainen, nimesi omalta osaltaan Viipurin ”Suomen sotapoliittisen elämän keskuksesi” Helsingin ja Tampereen jälkeen.³⁰

Muutamia päiviä ennen Kornilovin kapinan alkamista Oranovski mainitsi tiedon- annossaan Pohjoisen rintaman komentajalle 1.9.1917 (20.8.1917) bolševikkien li- sääntyneestä toiminnasta, eritoten Viipurin varuskunnassa sekä 423. Luga- rykmentissä. Hän ilmoitti, että kaikki mikä tapahtui Petrogradissa, heijastui nyt Viipurin varuskunnassa, ja että 1., 2. ja 3. jalkaväkirykmentit ovat millä hetkellä hyvänsä valmiita mihin tahansa tekoihin. Viipurin varuskunta muodosti erityisen vaaran, jos Petrogradissa ryhdyttäisiin poliittisiin toimiin. Sen takia hän ehdotti näi- den rykmenttien poistamista Viipurista. Samalla tuhottaisiin Oranovskin sanakään- tein ”bolševistinen pesäke”, joka eittämättä muodosti ”vaaran niinkin läheisellä etäi- syydellä Petrogradista”.³¹ Nämä tiedot osoittavat, että komentaja yritti rajoittaa sotilasliikkeen vaikutusvaltaa ja myötävaikuttamaan sen edustaman vaaran poista- mista. Toisaalta Oranovski yritti myös toimia yhteisymmärryksessä armeijakunnan komitealaitoksen kanssa. 42. armeijakunnan komitea oli päättänyt kutsua armeijan toiseen yleiskokoukseen 8.9.1917 (26.8.1917) eikä komentaja ollut yrittänyt estää tätä. Pohjoisen armeijan pääkomentaja halusi kuitenkin lykätä kokousta vaikka Oranovski oli lähettänyt hänelle pyynnön antaa lupa kokouksen koollekutsumiseksi.³²

²⁸ Kapustin 1957, 65.

²⁹ Kiuru 1965, 166.

³⁰ Svetšnikov 1923, 15.

³¹ RGVA, Fond 2031, op. 1, d. 146, ll. 111–112.

³² Tornion komendantin hallinto, d. 15; 5. Venäläiset sotilasasiakirjat 2875, Kansallisarkisto. Svetšnikov 1923, 15.

Upseeriston kapinavalmistelut

Kornilov aloitti valmistelunsa päämajassaan Mogiljovissa 5.9.1917 (23.8.1917) marssiakseen Pietariin. Tätä varten hän muodosti Erillisen Pietarin Armeijan kenraali Aleksandr Krymovin johdolla. Armeijaan kuului neljä luotettaviksi arvioitua ratsudivisioonaa 3. ratsuväkiarmeijasta. Näistä divisioonista kolme sijoitettiin 6.9.1917 (24.8.1917) Pietariin vievien rautateiden varteen Pihkovaan, Velikije Lukiin ja Dnon rautatieasemille.³³ Näiden lisäksi uusi armeija käsitti myös Suomeen sijoitetun 42. armeijakunnan, Kronstadtin linnoituksen ja Itämerenlaivaston. Krymov määrättiin valloittamaan Pietari 10.9.1917 (28.8.1917) ja riisumaan siellä olevilta sotilailta aseet sekä lakkauttamaan Pietarin työläisten ja sotilaiden neuvoston. Kornilovin hyökkäyksellinen liikehdintä alkoi sunnuntaina 8.9.1917 (26.8.1917), maaliskuun vallankumouksen alkamisen puolivuotispäivänä. Väärinkäsitysten tai erimielisyyksien johdosta tapahtui kuitenkin Kerenskin ja Kornilovin välillä paha välirikko, jolloin Kerenski erotti Kornilovin ylipäällikön tehtävästä.³⁴ Tästä huolimatta Kornilov määräsi 10.9.1917 (28.8.1917) Krymovin marssimaan Pietariin. Krymov ryhtyi toimiin ja perusti esikuntansa Lugaan noin sadan kilometrin päähän Pietarista, mutta hänen hyökkäyksensä pysähtyi kuitenkin päivämarssin etäisyydelle Pietarista.³⁵

Tiedot Kornilovin kapinasta levisivät Viipuriin noin puolenpäivän aikoihin 11.9.1917 (29.8.1917). Kello 14 pidettiin Viipurin työläisten ja sotilasedustajain neuvoston, armeijakunnan komitean sekä kaikkien rykmentin- ja komppaniankomiteoiden yhteinen kokous. Kokouksessa määrättiin välitön valmiustila ja useita valmistelevia toimenpiteitä. Kaikki sotajoukkojen komiteat alistettiin vain neuvostolle ja armeijan komitealle. Komentajan käskyjä saisi noudattaa vain siinä tapauksessa, että armeijakunnan komitea tai Viipurin neuvosto oli vahvistanut ne. Asevarastoihin määrättiin vartiointi ja aseet tarkastettiin, jotta ne voitaisiin ottaa koska tahansa vallankumousorganisaatioiden käyttöön. Armeijakuntaa kehoitettiin pidättäytymään minkäänlaisista itsenäisistä liikkeellelähdoistä sekä tiedottamaan päätöksestä naapuriosastoille.³⁶ Samalla armeijakunnan esikunnan kirjeenvaihtoa ryhdyttiin tarkastamaan siten että neuvostojen jäsenet valvoivat viestintälaitteita. Näissä päätöksissä on selvästi havaittavissa epäluuloa 42. armeijakunnan ylintä johtoa kohtaan, sillä varmuustoimenpiteet eivät jättäneet paljon sotilaallista liikkumatilaa armeijakunnan ammattiupseereille. Lopuksi lähetettiin Viipurin kokous Pietariin VtsIK:n alaiselle sotilasosastolle seuraavan sähkösanoman: "42. armeijakunta ja Viipurin varuskunta ovat täydellisesti käytettävissä. Saatamme ensimmäisen kutsun lähdemme kenraali Kornilovin johtamia kapinallisia vastaan".³⁷

Viipurin kokous nimitti valtuuskunnan, jota johtivat armeijan komitean puheenjohtaja vänrikki Maslennikov ja neuvoston puheenjohtaja A. Zaonegin. Nämä edus-

³³ Knox 1918, 292, Lockett 1971, 74–75, 77, Hovi 1973, 364, Swain 1996, 26.

³⁴ Mawdsley 1978, 76–77.

³⁵ Lockett 1971, 80–81.

³⁶ Sama, 9051; Armeijan komitean sähke Tornion komendantille sekä käskyt 421. Tsarskoje Selon jalkaväkirykmentille, 340. Kansallisarkisto.

³⁷ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.39–42, Revoljutsionnoje dviženije, 497.

tajat lähtivät Oranovskin luokse ilmoittaakseen, että hallintokoneisto oli nyt neuvoston edustajien valvonnassa. Näiden tehtäväksi oli myös annettu tiedustella Oranovsikilta, kannattiko hän väliaikaista hallitusta vai Kornilovia? Valtuutettujen saavuttua Oranovski näytti heille heti armeijan yksiköiden eri päälliköiltä tulleet sähkösanomat ja viestit, joissa ilmaistiin Kornilovin toimia kannattavia kantoja. Omasta aloitteestaan Oranovski ilmoitti: "Olen vannonut uskollisuusvalan väliaikaiselle hallitukselle. Toteutan ainoastaan väliaikaisen hallituksen nimittämän ylipäällikön määräyksiä. Kaiken aseellisen esiintymisen väliaikaista hallitusta vastaan katson kapinaksi. Toivon hallituksen solmivan sopimuksen Kornilovin kanssa ja että hän ehkä vielä pysyy virassaan".³⁸

Oranovski vakuutti vielä lähettäneensä väliaikaiselle hallitukselle sekä VTsIK:lle sähkösanomat siitä, että armeijakunnan kaikki osat tukivat niitä ja että ne olivat valmiit koska tahansa siirtymään Petrogradiin tukahduttamaan Kornilovin kapinan.³⁹ Suomeen sijoitetun 106. jalkaväkidivisioonan kenraaliluutnantti Stankevitšille Oranovski lähetti seuraavan sähkösanoman: "Väliaikainen hallitus sanoi kenraali Kornilovin irti ylipäällikön tehtävistä. Kornilov ei taipunut tähän määräykseen. Neuvottelut väliaikaisen hallituksen ja Kornilovin välillä jatkuivat. Kaikki sotajoukot vannovat valansa väliaikaiselle hallitukselle ja alistuivat niiden komentajien johdettaviksi, jotka se oli nimittänyt."⁴⁰ Oranovskin vakuuttelut herättivät välittömästi luottamusta häneen sekä valtuuskunnan että kokoukseen osallistujien keskuudessa. Täpötäydessä salissa pidetty Viipurin neuvoston yleiskokous otti vastaan edustajiensa viestin keskustelusta Oranovskin kanssa voimakkain taputuksin.⁴¹

Viestintä oli kornilovilaisten heikko kohta

Venäjän armeijan viestijärjestelmä oli ensimmäisen maailmansodan aikana suhteellisen kehittynyttä. Pääesikunta, kuten Pietarin ja Kronstadtin sotilaalliset keskuskeskuksetkin, olivat säännöllisessä yhteydessä mm. Suomeen sijoitettuihin yksiköihin maa-, rautatie- ja merenalaisten johtojen sekä langattomien radioasemien kautta. Oranovski ja 42. armeijakunnan komitea pystyivät vaivattomasti lähettämään ja ottamaan vastaan viestejä Viipurista joko radioviestien ja sähkösanomien muodossa tai puhelimitse. Jos viesti oli hyvin luottamuksellinen tai niiden paljastumisen riski suuri, oli näiden lisäksi mahdollista käyttää esimerkiksi junilla, autoilla, polkupyörillä, laivoilla tai hevosilla liikkuvia lähettejä ja kuriireja. Viipurin tapahtumien tutkimisessa on kuitenkin syytä huomioida varsinkin sähkösanomien suuri merkitys. Sotilaallisten esikuntien ja keskusten käytössä olivat ns. Hughes-koneet, eräs teleprintterin varhainen ja sotilaallisiin tarkoituksiin sovellettu muoto. Hughes-koneiden avulla sotilasviranomaisten oli helppoa käydä vuoropuhelua reaaliajassa, koska viestit saatiin välittömästi koneella kirjoitetussa muodossa kaukaisistakin

³⁸ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.36–43.

³⁹ RGVIA, Fond 2262, op. 8, d. 151, ll. 39 ja kääntöpuoli.

⁴⁰ Armeijan komitean sähkö Tornion komendantille sekä käskyt 421. Tsarskoje Selon jalkaväkirykmentille, 340. Kansallisarkisto.

⁴¹ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.39–42.

paikoista. Armeijakunnan esikuntaan Viipuriin saapuneet kuohuttavat sähkösanomat olivat luultavasti Hughes-järjestelmän kautta saapuneita viestejä.

Ei ole yksityiskohtaisia eikä järjestelmällisiä tietoja siitä, minkälaisia viestimutoja kornilovilaiset käyttivät. Todennäköisesti käytettiin turvallisuuden vuoksi osittain salaisia kanavia, mutta ilmiselvästi myös Hughes-järjestelmän viestiverkostoja. Niiden käyttö tarkoitti sitä, että myös käytetyn viestilinjan muut esikunnat pystyivät lukemaan kornilovilaisten sähkösanomat. Osa kornilovilaisten viesteistä otettiin täten – joko rutiininomaisesti, sattumalta tai tarkoituksellisesti – vastaan myös 42. armeijakunnan esikunnassa. Kornilovilaisten sähkösanomia on saatettu osoittaa armeijakunnan esikunnalle tai jopa suoraan Oranovskillekin. Tämä seikka ei kuitenkaan osoita, että Oranovski olisi ollut niiden juonessa mukana, koska sekavassa tilanteessa kornilovilaiset ovat kannatuksen toivossa saattaneet lähettää avustuspyyntöjä eri yksiköiden komentajille vaikka vastaanottajien suostumusta ei ollut etukäteen hankittu. Tultuaan erotetuksi ylipäällikkyydestä 8.9.1917 (26.8.1917) Kornilov oli sairastunut ja käyttäytynyt epäjohtonmukaisesti vaatimalla esikuntansa jäseniä suorittamaan hänen kanssaan vapaaehtoisen itsemurhan. Erityistä rintamastrategiaa hänellä ei ollut, koska hän otaksui hänelle alistettujen joukko-osastojen komentajien hyväksyvän hänen toimenpiteensä.⁴² Kenraali Krymov ampui itsensä Pietarissa 12.9.1917 (31.8.1917) ja Kornilov antautui Mogiljovissa uudelle ylipäällikölle Aleksejevillä 14.9.1917 (1.9.1917).⁴³

Sotahistorioitsija Allan Wildmanin mukaan kornilovilaiset upseerit epäonnistuvat täydellisesti yrittäessään valvoa viestiyhteyksiänsä. Lennätinlaitajat ja lähetit hälyttivät välittömästi esikunnissa työskentelevät sotilaat ja läheiset varuskunnat kertomalla viestien tietoja. Kuulopuheet johtivat siihen, että komiteoiden jäsenet vaativat pääsyä lennättimiin, ja jos upseerit kielsivät tämän, he kutsuivat sotilaat avukseen valloittamaan ko. toimistorakennukset. Lyhyessä ajassa vahvat sotilaskokot ryhmittäytyivät niitä upseereita vastaan, jotka sähkösanomien perusteella ilmiselvästi osallistuivat Kornilovin kapinaan. Näin oli tilanne mm. Lounaisrintaman sekä 11. ja 7. armeijoiden esikunnissa. Tämä oli ensimmäinen ja ainoa kerta vuonna 1917, kun komiteat, komissaarit ja sotilaat toimivat yhtenäisesti puolustaakseen vallankumousta.⁴⁴

Sotilaskomiteoille tulleista, välitetyistä tai vuodatetuista sähkösanomista selvisi kornilovilaisten suunnittelevan Petrogradin valtausta käyttäen hyväkseen mm. Suomessa sijaitsevaa ratsuväkeä. Niinpä ratsuväki ja kasakat siirrettiin Viipurin alueelle, Lappeenrantaan, Lahteen sekä muualle Pietariin kulkevien teiden läheisyyteen. Viipurin Valkeasaaren alueelle siirrettiin I ratsuväen 5. kasakkaosasto, 14. ratsuväen divisioona ja prikaati sekä 45. divisioona.⁴⁵ Viestit koskivat myös Suomessa olleen I Donin kasakkadivisioonan (24. Donin kasakkarykmentin?) siirtämisestä Suomesta ja yhdistämisestä Krymovin johtaman Pietarin armeijan joukkoihin.⁴⁶

⁴² Wildman 1982, 94–95.

⁴³ Munck 1984, 118.

⁴⁴ Wildman 1982, 95, 97.

⁴⁵ Revoljutsionnoje dviženije v Rossii v avguste 1952, 437, Kiuru 1965, 119.

⁴⁶ Wildman 1988, 215.

On tosin epäselvää, olivatko mainittujen yksiköiden päälliköt ryhtyneet toteuttamaan näitä kehotuksia, ja jos olivat, niin kuinka paljon enemmän Oranovski mahdollisesti tiesi kornilovilaisten aikeista? Avoimeksi kysymykseksi jää myös, olisivatko tällaiset siirrot yleensä olleet mahdollisia ilman armeijakunnan johdon myötävaikutusta. Jos Oranovski ei ollut osallinen, herää kysymys siitä, mikä oli ja missä vaikutti se keskus, joka ohjasi vastavallankumouksellisten yksiköiden siirtoja edullisimpiin lähtöasemiin Kaakkois-Suomessa ja Viipurin alueella? Lisäksi voidaan kysyä, mitä kanavia he käyttivät mainittujen joukko-osastojen uudelleenryhmittymisten ohjauksessa? Tuntuu epätodennäköiseltä, että näiden yksikköjen siirrot olisi voitu suorittaa ilman armeijakunnan johdon jonkinlaista tietämystä ja suostumusta.

Vasiljevin ja Kyreniuksen paljastava sähkösanoma

Juuri ennen väkivaltaisuuksien puhkeamista näytti siis siltä, että 42. armeijakunnan komitean ja sen komentajan välillä vallitsi yhteisymmärrys toiminnan perusteista, koska sekä komitea että Oranovski olivat laatineet samansuuntaiset kannanotot. Niiden mukaan oli Viipurin varuskunta sotilaineen korkeinta johtoa myöten valmis osallistumaan kornilovilaisten väkivaltaiseen tukahduttamiseen. Käytännössä tilanne ei kuitenkin liene ollut näin selvä. Kornilovilaisten sähkösanomat ja niiden sotilaille paljastuneet sisällöt olivat kiusallisia Oranovskille ja hänen lähimmille avustajilleen. Sähkösanomat kirjoitettuine tekstiliuskoineen olivat puhuvia asiakirjoja ja kiistattomia todisteita siitä, että kornilovilaiset toimivat 42. armeijakunnan alueella ja odottivat apua sen tietyiltä joukko-osastoilta.

Kornilovilaisten sähkösanomat, jotka olivat paljastuneet armeijakunnan komitealle ja sotilaille, pakottivat ilmeisesti Oranovskin antamaan selkeän tiedonannon sotilailleen suhtautumisestaan Kerenskin ja Kornilovin välienselvittelyyn. Oranovski antoi väliaikaista hallitusta tukevan lausuntonsa pakkotilanteessa vasta sen jälkeen kuin kornilovilaisten sähkösanomien sisältö oli tullut sotilaiden tietoon. Hänen julistuksensa on täten ainakin osittain saattanut olla vain keino päästä hankalasta tilanteesta.

Kysymyksiä herättävä on myös 42. armeijakunnan pääesikuntaan kuuluneiden korkeiden upseerien viestintätoiminta 10.9.1917 (28.8.1917). Armeijakunnan esikunnassa majoitusmestarina toimiva kenraalimajuri Feodor Vasiljev ja hänen apulaisensa, everstiluutnantti Karl Kyrenius, joka toimi sotilassensorina Viipurissa, lähettivät yhdessä Viipurista sinä päivänä seuraavan sähkösanoman sotasensuurin komission puheenjohtajalle Helsingissä sekä kopiot Oulun ja Tornion sotaylisesensoreille: "On kiireellisesti järjestettävä upseerivalvonta lennättimessä aktiiviselle armeijalle osoitettujen sotasähkösanomien sensuroimista varten. On estettävä ne sähkösanomat, jotka ovat ylipäällikön vastaisia. Tämän määräyksen perusteena on päämajalta 27.8.1917 saatu samansisältöinen sähkösanoma". Siinä oli päämajan viestintäosaston yhteyspäällikkö Baranovskij 42. armeijakunnan esikunnalle osoitetussa viestissä määrännyt esikuntapäällikön järjestämään lennättämien upseerivalvonnan ja pidättämään ylipäällikönvastaiset viestit.⁴⁷

⁴⁷ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 76.

Epäselväksi on jäänyt toimivatko Vasiljev ja Kyrenius omin päin vai Oranovskin tietäen ja hiljaisella hyväksynnällään? Nämä sähkösanomat osoittavat joka tapauksessa 42. armeijakunnan ammattiupseerijohtoon kuuluneiden edustajien yrittäneen saada paremman otteen armeijakunnan esikunnan kautta kulkevasta viestinnästä. Tästä voidaan päätellä viestinnän joutuneen ainakin osittain sotilaiden edustuselimille upseerien kattavasta valvonnasta huolimatta. Yritys korjata asia, oli täten ehkä eräänlainen vastatoimenpide sille, että kornilovilaisten sähkösanomien sisältö oli vuotanut sotilaille. Sähkösanomat todistavat kuitenkin Vasiljevin ja Kyreniuksen toteuttaneen Kornilovin lähempien avustajien määräyksen – joskaan ei ihan välittömästi, kuten määräys edellytti, vaan vasta päivää myöhemmin. Tämän voi tuskin tulkita muulla tavoin, kuin että Vasiljev ja Kyrenius olivat – ehkä kylläkin vasta tietyn epäröinnin ja varovaisuudesta johtuvan odottelun jälkeen – Kornilovin puolella ja pyrkivät auttamaan häntä operatiivisin teoin.

Kornilovilaisten lähettämät sähkösanomat kuohuttivat asiasisältönsä johdosta, mutta 42. armeijakunnan ammattiupseerien ja komiteajäsenten välillä esiintyi tunteja ennen upseerisurmia 11.9.1917 (29.8.1917) myös kilpailua viestinnän kontrollista. Samalla kun armeijakunnan komitea yritti koota valaisevia tietoja kornilovilaisten toiminnasta hankittujen sähkösanomien perusteella, pyrkivät armeijakunnan ammattiupseerit rajoittamaan sähkösanomien saatavuutta ja varaamaan ylimmän kontrollin sotilasviestinnästä itselleen. Kilpailu armeijakunnan viestinnän kontrollista rikkoi käytännössä johtavien upseerien ja komitean jäsenten välisen yhteisymmärryksen Kornilovin liikkeen tukahduttamisen poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta. Koska sähkösanomat todistivat kornilovilaisten vastavallankumoukselliset aikeet, herättivät ammattiupseerien sotilasviestintään kohdistuvat kontrollipyrkimykset vahvoja epäluuloja armeijakunnan komitean jäsenten ja sotilaiden keskuudessa. Myös tästä syystä tulivat kornilovilaisten sähkösanomat kohtalokkaiksi. Sekä sähkösanomien sisältö että ammattiupseerien pyrkimykset sähkösanomien tiukempaan valvontaan ruokkivat sotilaiden epäilyksiä. Juuri sähkösanomien vaihto laukaisi täten sen tapahtumien ketjun, joka päättyi armeijakunnan korkeimman johdon vangitsemiseen, upseerimurhiin ja päällystön joukkopakoon 11.9.1917 (29.8.1917).

Viipurin neuvosto ja armeijakunnan komitea vangitsevat upseerit

Aamulla 11.9.1917 (29.8.1917) saapui Helsingistä Viipuriin vallankumouksellisen sotakomitean edustaja, 509. Gžatskin jalkaväkirykmentin vänrikki Sasov. Vallankumouksellinen sotakomitea oli muodostettu 10.9.1917 (28.8.1917) Helsingin neuvoston, Suomen aluekomitean ja Itämeren laivaston komitean yhteyteen. Sotakomitea lähetti omia komissaareja kaikkiin sotilasosastoihin ja kaikkiin sotakohteisiin, jotka olivat sen valvonnassa. On todennäköistä, että sotakomitea lähetti Sasovin Viipuriin, jotta olisi mahdollista seurata paremmin tapahtumia Kornilovin kapinan vastustamisen kannalta tärkeällä Karjalan kannaksella. Saavuttuaan Viipuriin Sasov ilmoitti tullessaan nimitetyksi sotakomitean komissaariksi 42. armeijakunnan esikunnassa.

Razsudovskin kertomuksen mukaan Sasovin ilmoittautuessa esikuntapäällikkö kenraalimajuri Baženoville, sisään astui Oranovski. Kuunneltuaan Sasovin ilmoittautumisen, Oranovski ilmoitti, että vain väliaikaisen hallituksen lähettämät komissaarit hyväksytään ja ettei hän halunnut keskustella Sasovin kanssa. Oranovski sähkötti myös helsinkiläisen komissaarin hylkäämisestä sotaministeriölle Petrogradiin. Kello 10 aamulla Sasov saapui neuvoston toimeenpanevan komitean ja armeijakunnan komitean istuntoon, jossa hän selvitti Oranovskin kieltäytyneen hyväksymästä häntä komissaariksi. Kokouksessa tehtiin ehdotus Oranovskin vangitsemisesta, mutta asiassa ei löytynyt yksimielisyyttä, sillä 42. armeijakunnan komitean puheenjohtaja Maslennikov tuki Oranovskia. Suoritettua äänestyksessä annettiin 12 ääntä vangitsemisen puolesta ja 14 sitä vastaan ja asia katsottiin täten loppuun käsitellyksi. Päätös tarkoitti välillisesti myös Sasovin komissaarintehtävän asettamista toiselle sijalle, sillä Viipuriin odotettiin väliaikaisen hallituksen valtuuttamaa ykköskomissaaria.⁴⁸

Noin puoli tunti äänestyksen jälkeen Maslennikov sai kuitenkin puhelinviestin Helsingistä. Viestissä selostettiin Kyreniuksen edellisenä päivänä allekirjoittamaa sähkösanomaa. Sähkeessä mainittiin ylimajoitusmestari Vasiljevin painottavan, että kaikkien korkeimmalle taholle osoitettujen viestien tuli olla upseeriston valvonnassa. Kyreniuksen sähkeen sisältö oli Viipurin komiteoiden jäsenten mielestä "vastavallankumouksellinen" ja suosiollinen Kornilovin toimille. Myös Maslennikov, joka puolisen tuntia aikaisemmin oli puolustanut Oranovskia viittaamalla todistusten puuttumiseen kertoo puhelinviestin vakuuttaneen hänet siitä, että Oranovski "oli syyllistynyt Kornilovin aktiiviseen auttamiseen". Toimeenpanevan komitean ja armeijan komitean rakennuksessa olleet jäsenet määräsivät heti kenraalit Oranovskin ja Vasiljevin, linnoituksen komentaja Stepanovin, everstiluutnantti Kyreniuksen, vanhemman sotasensori Artsybaševin sekä tykistörykmentin esimies Lebedevin vangittaviksi. Razsudovski totesi, että "lista vangituista laadittiin läsnäolijoiden ja jäsenten mukaan ilman tarkempaa pohdiskelua".⁴⁹

Kello 15 vänrikki Maslennikov ja vänrikki Sasov siirtyivät kuuden aseistetun sotilaan kanssa armeijakunnan esikuntaan, jossa kenraalit Oranovski, Vasiljev, linnoituksen komendantti Stepanov ja everstiluutnantti Kyrenius vangittiin. Razsudovskin kertoman mukaan Oranovski oli vangitsemistuomion julistamisen jälkeen hymyillyt ja kysynyt: "Miksi?" Huolimatta Maslennikovin ilmoituksesta, että "on olemassa kiistattomat todisteet siitä, että Oranovski ja eräät muut olivat osallisia Kornilovin salaliittoon", kaikki pidätetyt olivat rauhallisia ja ihmettelivät pidätyksen syytä. Oranovski pyysi, että häneen sovellettaisiin kotiarestia, mutta Sasov kieltäytyi. Väkijoukko, johon kuului etupäässä sotilaita, seurasi auton kulkureittiä päävartioon saakka. Sasov vaati, että vangitut teljetään sotilasarestihuoneeseen eikä upseereihin varattuihin lukittaviin tiloihin. Oranovski vietiin eristysselliin ja muut sijoitettiin

⁴⁸ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.39–42, Izvestija Gelsingforsskogo Soveta deputatov armii, flota i rabotših. 1917. 6 sentjabrja; Baltiskije morjaki v podgotovke i provedenii Velikoi Oktjabrskoi sotsialistišeskoj revoljutsii 1957, 189, Dubrovskaja 1992, 128–129.

⁴⁹ RGVIA, Fond 2262, op. 8, delot 151, l.40–41 ja kääntöpuoli sekä 1.36–43.

yhteisselliin. Maslennikov palasi neuvoston istuntoon ja kertoi sen edustajille määräyksen täytäntöönpanosta. Tehtiin myös päätös siitä, että eversti Lebedev ja luutnantti Artsybaševia ei vangittaisi.⁵⁰ Tämän jälkeen tilanne ryöstäytyi pariksi tunniksi sekä armeijakunnan neuvoston että yleensä järjestäytyneen sotilasliikkeen hallinnasta.

Välitön syy upseerien vangitsemiseen oli siis Helsingistä tulevan puhelinoiton yhteydessä paljastunut Vasiljevin ja Kyreniuksen sähkösanoma. Helsingistä oli Maslennikoville tullut myös puhelimitse nimetön kehoitus vangita Oranovski. Tätä seurasi myöhemmin vielä useita 42. armeijakunnan komitealle 11.9.1917 tulleita sähkösanomia, joissa eräiden muiden joukko-osastojen sotilaskomiteat kehottivat vangitsemaan Oranovskin. Tällaiset kehoitukset lähettivät Tampereen vallankumouskomitean puheenjohtaja Nilov, 422. Kolpinon rykmentin vallankumouskomitea, Tsarskoje Selon rykmentin komitean puheenjohtaja Tšervinski ja 106. divisioonan komitean puheenjohtaja Piskunov.⁵¹ Vangitsemisen taustana oli kuitenkin myös muita vaikutteita, kuten kornilovilaisten muut sähkösanomat 42. armeijakunnan päällystölle ja Oranovskin vallankumousliikettä vastustavat kannanotot, joita oli lähetetty runsas viikko aikaisemmin. Nämä lienevät rasittaneet hänen arvovaltaansa ja aiheuttivat sotilaissa halun poistaa hänet asemastaan. Helsingin sotakomitean edustaja Sasov katsoi Oranovskin kohdelleen häntä törkeästi ja oli ehdottomasti vangitsemisen puolesta. Samalla heijasti Sasovin suhtautuminen Oranovskiin väliaikaisen hallituksen, 42. armeijakunnan komitean ja Helsingin sotakomitean välistä eripuraisuutta.

Surmateot linnansillalla (...)

Linnansillan upseerisurmat lienevät alkaneet noin kello 17 aikoihin. Maslennikovin tietojen mukaan oli päävartion edustalla 100–150 henkilön joukko, joka kuitenkin oli suostunut hajaantumaa hänen kehotuksestaan. Joukossa hän ei ollut huomannut kivääreillä aseistettuja henkilöitä. Päävartion vartiopäällikkö, vänrikki Stefan Kišenkovin käytettäväksi jäi kymmenkunta aseistettua sotilasta, kun Maslennikov lähti autolla pois. Selostuksessaan Maslennikov puolustautuu yrittäen selvästi osoittaa suorittaneensa kaikki kohtuulliset varmuustoimenpiteet. Käy kuitenkin ilmi, että hänen on täytynyt epäillä hyvinkin paljon varmuustoimenpiteittensä riittävyyttä, sillä palattuaan kokoukseen hän oli lähettänyt päävartiolle komppanian vartiopäällikön vahvistukseksi. Rzsudovskin ehdotusta lähettää kasakoista koostuva 14. ulaani-ratsurykmentti vartioimaan tilannetta ei hyväksytty, koska katsottiin tämän voivan aiheuttaa yhteentörmäyksiä sotilaiden kanssa. Vahvistukseksi lähetetty komppania kieltäytyi kuitenkin lähtemästä. Maslennikovin toimesta lähti päävartioon myös muutamia neuvoston jäseniä toimimaan puhujina, jotta väkilauma hajaantuisi. Kaikki nämä toimenpiteet kielivät selvästä tietoisuudesta vangittuja upseereita uhkaavasta vaarasta.

⁵⁰ RGVIA, Fond 2262, op. 8, d. 151, II 40–41 ja kääntöpuoli.

⁵¹ RGVIA, Fond 2262, opis 8, delo 11, 1.43–44, 51, 56.

Ensimmäinen viesti rauhattomuuksista levisi, kun päivystävä upseeri ilmoitti päävartiosta, että "sotilaslauma tunkeutuu rakennukseen ja vaatii oman käden oikeutta". Osa edustajista lähti Maslennikovin kanssa päävartioon ja heitä seurasi vielä ensiksi jalkaväkipartioita ja myöhemmin ratsupartioita. Maslennikovin saavuttua perille selvisi, että linnansillalla oli jo tapahtunut päävartioon suljettujen upseerien verinen joukkosurma. Sotilasjoukko oli ensiksi raa'asti repinyt kenraalit Vasiljev ja Stepanov sekä everstiluutnantti Kyreniuksen⁵² päävartion yhteissellistä ja heittänyt heidät veteen linnansillalta 20–30 metriä päävartiosta. Sitä ennen uhreja oli pahoinpidelty kiväärinperillä, haloilla ja potkuilla.⁵³ Sillalla olleet sotilaat ampuivat heitä kunnes he vajosivat pohjaan. Veteen heitetyistä onnistui Kyrenius kuitenkin uimaan sillalle ja kiipesi vedestä siltapilarille. Hänen kimppuunsa hyökkäsi silloin sotilas, joka löi häntä halolla päähän. Vaatteisiin piilotetulla Browning-pistoolillaan Kyrenius oli silloin ampunut laukauksen, joka sattui osumaan rannalla seisoneen sotilaan kasvoihin. Tämä tiedusteluosastoon kuuluva sotilas Kuršakov sai surmansa. Myös Kyrenius kohtasi kohtalonsa heti tämän välikohtauksen jälkeen sotilaiden luotien lävistämänä.⁵⁴

Myöhemmin kun ruumiit otettiin vedestä, Viipurin sotilassairaalan vanhin lääkäri totesi laatimassaan ruumistarkastuspöytäkirjassa yhden kuolettavan luodin läpäisseen Vasiljevin pääkallon ja toisen kaulan sekä rinnan. Lisäksi hänellä oli syvä haava otsassa, jonka oli aiheuttanut pistin tai muu teräväkulmainen esine ynnä muita pienempiä pintahaavoja kuten ruhjeita ja mustelmia. Myös Stepanovilla oli kuulanhaava rinnassa sekä kuolettava haava kaulassa. Oikeassa hartiasa hänellä oli pistimen tai muun leikkuuaseen aiheuttama haava ja muita pienempiä pinta- haavoja. Kyreniuksella oli syvä ja kuolettava haava päässä, joka osittain oli murskannut pääkallon sekä pinnallinen luodinhaava selässä.⁵⁵

Jo ennen Maslennikovin saapumista päävartioon olivat Viipurin neuvoston toimeenpanevan komitean ja armeijakunnan komitean jäsenet lähteneet Sasovin kanssa kolmella autolla surmapaikalle. Siellä he yrittivät taltuttaa väkijoukkoa. He pyysivät läsnäolijoita olemaan koskematta Oranovskiin. Väkijoukko ei kuitenkaan hajaantunut ja kuului huutoja: "Neuvosto päästää kuitenkin vangitut vapaiksi, ja he tulevat saamaan taas korkeimmat komentopaikat niin kuin entinen linnoituksen komentaja Petrov." Noin kolme neljästä oli samaa mieltä kuin neuvoston jäsenet siitä, että pitäisi hajaantua, mutta pieni sotilasryhmä (Razsudovskin mukaan 10–15 sotilasta) ilmoitti, "etteivät he suostu jättämään upseereita päävartioon, ja että neuvosto vain yritti suojella upseereita". Kuultiin myös ääni, jonka mukaan neuvoston oli kärsittävä tappio. Vakuuttavien puheiden jälkeen väkijoukko oli hajaantumassa, mutta heti kun edustajien auto poistui, 3–4 sotilasta tunkeutui rakennuk-

⁵² Kyrenius oli sukujuuriltaan suomalainen. Hänen isänsä oli eversti Karl Kyrenius, joka kuoli luonnollisista syistä Viipurissa maaliskuussa 1917. Hänen poikansa everstiluutnantti Eugen Kyrenius ammuttiin kuoliaaksi Porissa 18.3.1917. Toinen poika, em. veli oli Viipurissa 11.9.1917 surmattu everstiluutnantti Karl Devard Kyrenius.

⁵³ Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladets kirjoitus 14.9.1917.

⁵⁴ Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladets kirjoitus 14.9.1917.

⁵⁵ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.13.

seen ja riisti Oranovskin ulos. Razsudovski kertoo villiintyneen joukon keskellä nähneensä ”juovuksissa olevia epäsiistejä sotilaita”. Sen sijaan ”ulkopuolisia provokaattoreita tai vihollispuolen lähettämiä henkilöitä ei näkynyt”.⁵⁶

Myöhemmin suoritettussa ruumiintarkastuksessa todettiin Oranovskin rinnassa ja vartalossa kuolettava ampumahaava. Myös otsassa ja päässä oli voimakkaan isku jälki, joka on myös saattanut olla kuolettava. Tämän haavan oli aiheuttanut jokin raskas esine, kuten kiväärinperä, seiväs tai kivi. Oikean korvan alla ja leuassa oli syvät pistimen tai puukon aiheuttamat haavat sekä pienempiä pintahaavoja.⁵⁷

Upseerisurmien jälkeen sotilaat asettivat lehtitietojen mukaan ketjun sillalle useiksi tunneiksi ja heittivät veteen kaikki ohimenevät upseerit. Heidän joukossaan oli muuan upseeri, joka erään tiedon mukaan heitettiin vaimoineen sillan laidan yli.⁵⁸ Toisen tiedon mukaan vaimo ja lapsikin olisi ammuttu.⁵⁹ Veteen heitetyksi joutui myös ulkopuolinen eversti, joka oli palannut lomalta ja joka ei edes kuulunut Viipurin sotaväkeen.⁶⁰ Vielä illalla 11.9.1917 (29.8.1917) noin kello 20.30 tapahtui siellä yksi upseerisurma. Sotilaspartio pysäytti linnansillalla erään Neitsytniemelle pyrkivän upseerin tiedustellakseen mihin hän oli menossa. Upseeri oli silloin tarttunut pistooliinsa ja ampunut erästä sotilasta vatsaan. Muut sotilaat olivat silloin heittäneet tuntemattomaksi jääneen upseerin veteen ja ampuneet hänet kuoliaaksi.⁶¹ Vatsaansa osuman saaneen sotilaan kohtalo ei ole tiedossa.

Päävartion vartiopäällikkönä toiminut vänrikki Kišenko kertoi, että hänellä oli käytettävissään surmapäivänä 12 vartiosotilasta. Maslennikovin kehotuksesta oli sotilasjoukko ensiksi poistunut päävartiosta, mutta nämä jäivät sen läheisyyteen ja Maslennikovin lähdettyä pois alkoivat yhä suuremmat sotilasryhmät kerääntyä pyrkien kohti päävartiota. Kišenkon kehotuksista huolimatta lauma ei ollut suostunut hajaantumaa ja kuului huutoja: ”Ottakaa ne kiinni ja surmatkaa, muuten heidät päästetään kahden päivän kuluttua vapaaksi”. Kišenkolle annettiin hetkeä myöhemmin uhkavaatimus: ”Tapamme heidät, mutta teille ei tapahdu mitään. Jos ette suostu, käy teillekin huonosti.” Lauman miesluku oli silloin kasvanut 300–400 henkilöksi, joista 30–50:llä oli kiväärit. Vartiomiehet lamaannutettiin ja lauma tunkeutui päävartiota, jonka jälkeen raivoisat sotilaat repivät avaimet itselleen, avasivat ovet ja veivät upseerit surmattaviksi. Useimmat sotilaat olivat Kišenkon mukaan linnoitustykistörykmentistä, miinakomppanian miehiä ja sapöörejä, joskin sotilaita oli myös linnoitusjalkaväkirykmentistä. Hän oli myös nähnyt kuinka Vasiljev, Stepanov ja Kyrenius nostettiin ilmaan ja heitettiin sillalta. Oranovski haettiin hetkeä myöhemmin ja oli Kišenkovin arvion mukaan vielä elossa, kun hänet heitettiin sillalta.

⁵⁶ RGVA, Fond 2262, opis 8, delo 151, II 41 ja kääntöpuoli.

⁵⁷ RGVA, Fond 2216, opis 1, delo 150, 1.13.

⁵⁸ Officersmorden i Viborg, Åbo Underrättelserin kirjoitus 21.9.1917.

⁵⁹ Jaakko Valkonen kertoo: ”Olin linnansillalla, kun joku venäläinen upseeri ajoi kuskineen Sorvalista kaupunkiin päin. Ajopelit pysäytettiin, upseerit heitettiin sillalta virtaan ja rouva, joka huusi, ammuttiin lapsineen troskaan”. TA, TMT CLXV 470, Jaakko Valkosen muistelmä.

⁶⁰ Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelserin kirjoitus 21.9.1917.

⁶¹ Tiistai-iltana murhattu 7:s upseeri. Wiipuri 13.9.1917, Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 14.9.1917.

Jokaisen veteen joutuneen upseerin perään oli ammuttu yksittäisiä tähdättyjä kiväärinlaukauksia.⁶²

Tämän jälkeen Kišenkov oli nähnyt kuinka monet sotilaat Viipurin 3. linnoitusjalkaväkirykmentistä kuljettivat oman rykmenttinsä upseerit eversti Karpovitšin ja vänrikki⁶³ Glindzišin sillalle vangittuaan nämä rykmentinkansliassa. Kuljetettavilla ei ollut lakkeja eikä sotilastakkeja ja Karpovitšin kasvot olivat veressä. Hän pystyi itse kävelemään, mutta Glindzišiä talutettiin tukemalla häntä kainaloista. Sillalle tultuaan Karpovitš hyppäsi aidalle ja syöksyi veteen, jonka jälkeen kuului kiväärinlaukauksia. Glindziš sen sijaan tarttui käsillään aitaan, mutta ne repäistiin irti ja hänet heitettiin yli laidan. Tämä tapahtui Kišenkovin mukaan noin kello 17.30, mutta luutnantti Pavel Nikolajeviš Lytikovin mukaan vasta kello 18 tienoissa. Kišenkovin tiedon mukaan kumpikaan upseereista ei kuulunut vastavallankumouksellisiin. Myös Lytikov kertoo kummankin olleen väliaikaisen hallituksen puolella.⁶⁴

Myöhemmin suoritettussa ruumiintarkastuksessa todettiin Karpovitšin päässä kuolettava haava, joka oli 12 senttiä pitkä, 10 senttiä leveä ja 10 senttiä syvä. Sen oli aiheuttanut kivi, halko tai kiväärinperä. Rintakehässä oli syvä pistinhaava ja niskassa haava. Glindzišin rinnassa ja vartalossa oli kaksi kuolettavaa ampuma-haavaa.⁶⁵

(...) muualla Viipurissa (...)

Linnansillan luona sattuneiden veritekojen lisäksi surmattiin upseereita muuallakin Viipurissa. Eräässä saksankielisessä julkaisussa kertoo ilmeisesti Viipurissa Kornilovin kapinan aikana ollut venäläinen upseeri (nimimerkki "Von einem russischen Militär") kaupungin muista upseereihin kohdistuvista väkivaltaisuuksista. Tämän mukaan käyttivät sotilaat myös puhelinta hyväkseen ja houkuttelivat tämän avulla eri verukkeita käyttäen tilanteesta aavistamattomia upseereita tulemaan esiin asunnoistaan murhatakseen heidät. Kirjoittaja ei kuitenkaan yksilöi näitä tapauksia. Sen sijaan hän mainitsee, että eräs rykmentikommentaja ja hänen adjutanttinsa ammuttiin, kun he kävelivät kadulla.⁶⁶ Kertoja ei kuitenkaan mainitse nimitietoja.

Tuntemattomat sotilaat surmasivat Viipurin rykmentin komentajan eversti Duninin "ulkona".⁶⁷ Duninin vaimon tiedon mukaan everstiä oli varoitettu ja hän yritti piileskellä naapurin luona. Sotilaat löysivät kuitenkin hänet noin kello 19 ja tappoivat hänet. Myöhemmin suoritettussa ruumiintarkastuksessa todettiin kuolettava, pistimellä tai puukolla aiheutettu haava otsassa ja pääkallossa sekä useita pintahaavoja, kuten ruhjeita ja mustelmia.⁶⁸

⁶² RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.169–170.

⁶³ Kišenkov mainitsee Glindzišin vänrikkinä, mutta hän lienee ollut Viipurin 3. linnoitusjalkaväkirykmentin everstiluutnantti.

⁶⁴ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.73–76 ja delo 151, 1.52 ja kääntöpuoli.

⁶⁵ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.26–27.

⁶⁶ Die Revolutionstage in Helsingfors 1919, 29.

⁶⁷ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.49–50.

⁶⁸ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.9 ja kääntöpuoli.

Viipurin linnoituksen pääinsinöörihallinnon päällikkö eversti Maksimovitš surmattiin toimistossaan 11.9.1917 (29.8.1917) noin kello 21 aikoihin. Tuntematon henkilö oli mennyt sinne ja ampunut pistoolilla everstiä päähän, jolloin hän haavoittui kuolettavasti. Kun hänen vaimonsa tuli huoneeseen avioparin läheisestä asunnosta, oli ampuja kadonnut. Maksimovitš kuoli matkalla sotilassairaalaan.⁶⁹ Myöhemmin tutkimuskomitea katsoi, että ryöstömurhan oli suorittanut everstin alainen, piirtäjä Pilden apumiehenä toiminut miinamies Konstantinov miinakomppaniasta. Molemmat olivat surman aikoihin pääinsinöörihallinnon rakennuksessa.⁷⁰

Illalla 11.9.1917 (29.8.1917) tunkeutuivat aseistetut sotilaat luutnantti Haptsovin asuntoon. Haptsov (mainitaan myös nimeillä Hoptsov ja Kuptsov) oli 22-vuotias rintamalla palvellut upseeri, joka oli komennettu Viipurin linnoitusrykmentin miinakomppanian adjutantiksi. Löydettyään Haptsovin kotoaan sotilaat pakottivat hänet tulemaan mukaansa antamatta hänelle tilaisuutta pukeutua. Papulan sillan luona Haptsov ammuttiin "muutamilla yhteislaukauksilla" (några salvor), jonka jälkeen ruumis heitettiin Papulan lahteen.⁷¹ Lehtitietojen mukaan olisi Papulan sillalla murhattu kaksi upseeria, mutta myöhemmin mainittiin jopa seitsemän upseerin tulleen surmatuksi.⁷² Onko tämä tieto liioiteltu huhu, jää arvattavaksi, mutta muutamia päiviä tapahtuneen jälkeen etsittiin vähintäänkin kahta ruumista, koska arveltiin virran kuljettaneen "ruumiita vähän etemmäksi".⁷³ Vedestä löytyi etsinnän jälkeen kuitenkin vain Haptsovin ruumis. Suoritetussa ruumiintarkastuksessa todettiin kuolettava haava nenänjuurialueella, jonka oli arvattavasti aiheuttanut terävä kivi. Vasen silmä oli puhkaistu teräaseella. Sekä rinnassa että alavartalossa oli pistimellä tai puukolla aiheutettuja haavoja. Selässä ja hartiaissa oli pieniä pintahaavoja.⁷⁴

Helsingin Sanomien lehtikirjoituksen mukaan olisi eräs upseeri ammuttu Aleksanterinkadulla hotellin Belvederen edustalla illalla kello 21–22 aikoihin 13.9.1917 (31.8.1917).⁷⁵ Epäluotettaviksi ilmoitettujen tietojen mukaan surmattiin myös 8. Suomenmaalaisen rykmentin komentaja, everstiluutnantti Boguslavski.

Mainittakoon myös, että 14. ratsuväkidivisioonan kiväärirykmentin esikunnassa palveleva ratsumestari Bezobrazov teki itsemurhan yöllä 15.9.1917. Itsemurha ei kuitenkaan liittynyt Viipuriin tapahtumiin.⁷⁶

(...) ja sen läheisyydessä

Myös Viipurin saaristossa ja ympäristössä tapahtui upseerimurhia. Nikolainsaarella lähellä Viipuria (tarkkaa sijaintia ei ole tiedossa) murhattiin 11.9.1917 (29.8.1917)

⁶⁹ Suomessa olewa sotawäki ja Wenäjän waltataistelu. Helsingin Sanomien kirjoitus 13.9.1917.

⁷⁰ RGVA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.63.

⁷¹ Händelserna i Viborg. Åbo Underrättelser 19.9.1917.

⁷² Officersmorden i Finland. Dagens Pressin kirjoitus 14.9.1917, Upseerien murhat ja wangitsemiset Wiipurissa. Helsingin Sanomien kirjoitus 15.9.1917.

⁷³ Upseerimurhat. Karjalan kirjoitus 15.9.1917.

⁷⁴ RGVA, fond 2262, opis 1, delo 151, 1.9 ja kääntöpuoli.

⁷⁵ Upseerien murhat ja wangitsemiset Wiipurissa. Helsingin Sanomat 15.9.1917.

⁷⁶ RGVA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.105.

miinakomppanian komentaja, everstiluutnantti Borodin. Hänen ruumiinsa löydettiin vasta kolme viikkoa myöhemmin vedestä. Pääkallon oikea puoli oli murskattu ehkä kiväärinperällä. Kaulassa, rinnassa ja vartalossa oli useita teräaseella aiheutettuja haavoja. Iskut olivat murskanneet 12 kylkiluuta. Käsivarressa ja ristiselässä oli vielä ampumahaavat.⁷⁷

Myös Borodin adjutantti, aliluutnantti Nikolai Kuksenko, surmattiin. Sotamiehet olivat pahoinpidelleet häntä ja sitoneet hänet "kiinni suureen kiveen" ja heittäneet "sitten kiven ja miehen mereen".⁷⁸ Tämä lienee tapahtunut noin kello 19 aikoihin.⁷⁹ Ruumiintarkastuspöytäkirjaa Kuksenosta ei ole, joten ruumis jäi arvattavasti löytämättä.

Turkinsaarella Uuraassa (12 km Viipurista lounaaseen) murhattiin 13.9.1917 (1.9.1917) lehtitietojen mukaan kolme upseeria, jolloin "murhien edellä lienee ollut jotakin riitaa sotamiesten ja upseerien välillä. Sotamiehet pahoinpitelivät uhrejaan ensin laivalaiturilla, sitten heittivät heidät mereen ja ampuivat sinne kuoliaaksi".⁸⁰

Monrepoon metsässä Viipurin maalaiskunnassa (10 km Viipurista luoteeseen) olisi erään lehtitiedon mukaan aamulla 12.9.1917 (30.8.1917) löydetty kolme surmattua upseeria, joiden arveltiin tulleen tapetuiksi edellisenä yönä. Näistä olisi eräs nimeltä mainitsematon kasakkaupseeri hirtetty.⁸¹ Lappeenrantaan vievällä tiellä ammuttiin Toivo T. Kailan tiedon mukaan autoa ajava eversti Borozdin.⁸² Myös 18.9.1917 (5.9.1917) ammuttiin upseeri Monrepoohon vievällä tiellä. Upseeri oli vaimoineen matkalla ajurin kanssa kaupungista, jolloin sotilaat pysäyttivät heidät. Pian tämän jälkeen joku sotilaista ampui upseerin. Kuula tunkeutui niskasta päähän ja tuli ulos otsasta, jonka johdosta upseeri kuoli heti. Rouva pyysi sotilaita ampumaan samalla hänetkin, mutta siihen sotilaat eivät suostuneet.⁸³ Kaila kertoo kyseessä ollen tykistöupseeri, joka ammuttiin vaimonsa nähden Monrepoon puistossa.⁸⁴ Tästäkään upseerista ei ole nimitietoja.

Myös muista surmatöistä esiintyi lehtitietoja, mutta niidenkään luotettavuudesta ei kuitenkaan ole varmuutta. Erään lehtikirjoituksen mukaan olisivat sotilaat saattuaan tietoja Viipurin tapahtumista surmanneet 13.9.1917 (31.8.1917) Tupporassa (= Tuppuransaari, 25 km Viipurista lounaaseen), Suonionsaarella (15 km Viipurista lounaaseen) ja Mustasaarella Uuraassa⁸⁵ tuntemattoman määrän upseereita.⁸⁶

⁷⁷ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 151, 1.50–51.

⁷⁸ Officersmorden i Finland. Dagens Press 14.9.1917, Upseerien murhat ja wangitsemitet Wiipurissa. Helsingin Sanomat 15.9.1917.

⁷⁹ RGVIA, fond 2262, opis 1, asiakirja 883, 1.49–50.

⁸⁰ Upseerien murhat ja wangitsemitet Wiipurissa. Helsingin Sanomat 15.9.1917.

⁸¹ Upseerijoukkomurhat Wiipurissa. Karjalan kirjoitus 13.9.1917, Officersmorden i Finland. Dagens Pressin kirjoitus 14.9.1917.

⁸² Kaila 1942, 219.

⁸³ Venäläinen sotaväki Suomessa. Uuden Suomettaren kirjoitus 20.9.1917, Taas upseerimurha Wiipurissa. Sosialistin kirjoitus 20.9.1917.

⁸⁴ Kaila 1942, 219.

⁸⁵ Näistä saarista on mainintoja kirjoissa Ravansaari ja sen läntiset naapurisaaret sekä Uuras. Muistojen saari 1982.

⁸⁶ Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladets kirjoitus 14.9.1917.

Lopuksi voidaan mainita, että yksi sotilas sai surmansa juomingeissa yöllä 18.–19.9.1917 (5.–6.9.1917) Papulassa. Muutamat sotilaat olivat nautittuaan denaturoitua spriiä ruvenneet tappelemaan keskenään, jolloin yksi heistä kuoli.⁸⁷ Tapaus kuvaa kuinka rauhattomuus jatkui tehostetusta vartioinnista huolimatta.

Kuinka monta upseeria surmattiin Viipurissa?

Vajavaisen lähdeaineiston perusteella on mahdotonta todeta Viipurin upseerisurmien luotettavaa kokonaislukua. Varmuudella sai vähintään yksitoista upseeria surmansa. Näyttäisi kuitenkin siltä, että Viipurissa ja sen läheisyydessä on 11.9, 13.9. ja 18.9.1917 (29.8., 31.8. ja 5.9.1917) surmattu myös useita muita upseereita. Jos Papulan sillan luona todella surmattiin enemmän kuin yksi upseeri ja surmatekoja tapahtui myös Tupporassa, Suonionsaarella ja Mustasaarella sekä muualla Viipurin läheisyydessä, on lopullinen surmaluku reilusti yli kaksikymmentä.

Kapustinin mukaan olisi Viipurissa ammuttu ja heitetty linnansillalta 11.9.1917 (29.8.1917) yksitoista kenraalia ja everstiä.⁸⁸ Näin ei ollut, sillä linnansillalla surmattiin varmuudella ainoastaan kuusi upseeria, jonka lisäksi tiedusteluosaston sotilas Kurtšakov⁸⁹ sai sattumalta surmansa rannalla harhaluodista. Sen sijaan tapahtui muualla Viipurissa ja sen ympäristössä vähintään viisi muuta upseerisurmaa, mutta todennäköisesti enemmän.

Päällystön joukkopako

Varuskunnan päällystön yleiset piiloutumiset ja heidän joukkopakonsa kaupungista turvallisempiin paikkoihin kuvaavat kuinka vakava ja kärjistynyt ilmapiiri Viipuriin oli muodostunut. Päällystötä ahdistettiin 11.9.1917 (29.8.1917) koko päivä ja osan yötäkin. Upseerimurhia seuranneina päivinä katosi lehtitietojen mukaan Viipurista noin 60 upseeria, joiden vangitsemisesta oli annettu määräys. Monet kaupunkiin jääneet upseerit joutuivat sen sijaan vangituiksi.⁹⁰ Eräs upseeri, joka katosi tietymättömiin ja joka todennäköisesti pakeni, oli Viipurin komendantti Koribut-Daškevitš.⁹¹ Samoin tekivät everstilutnantit Poznanski ja Aleksandrov, jotka pääsivät Pietariin.⁹²

Seuraus upseerienvastaisista mielialoista oli, että päällystö katosi sotilasrakennuksista ja julkisilta paikoilta. Yleensä upseerit eivät näyttäytyneet kaduilla, koska he pelkäsivät joutuvansa heitetyiksi mereen.⁹³ Junissakin sotilaspartiot etsivät Viipurista Helsinkiin ja muille paikkakunnille paenneita upseereita.⁹⁴

⁸⁷ Soldatmord. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 22.9.1917.

⁸⁸ Kapustin 1957, 154.

⁸⁹ RGVIA, fond 2262, opis 1, delo 487, 1.135, 140.

⁹⁰ Upseerien murhat ja vangitsemiset. Helsingin Sanomien kirjoitus 15.9.1917.

⁹¹ RGVIA, fond 2262, opis 1, delo 487, 1.135, 140.

⁹² Officersmorden i Viborg, Dagens Pressin kirjoitus 19.9.1917, Wiipurin upseerisurmat. Turun Sanomien kirjoitus 20.9.1917.

⁹³ Officersmorden i Viborg. Dagens Pressin kirjoitus 19.9.1917.

⁹⁴ Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 14.9.1917.

Lehtitietojen mukaan yhteensä 300 Viipurissa olevaa upseeria oli epäilyksen alaisina ja heistä oli annettu vangitsemismääräys. Viimeksi mainittu tieto tuntuu kuitenkin epämääräiseltä, koska yleensä suhdeluku upseerien ja miehistön välillä lienee ollut noin 1:75. Jos Viipurin alueelle oli elokuussa sijoitettu 12 000 miestä ja 4 000 saporisotilasta, olisi upseerien laskennallinen luku ollut vain noin 210. Toisaalta Viipuri oli sotilaallinen keskus eri hallintoelimeen, joissa on saattanut olla linjajyksiköihin kuulumattomia sotilasvirkamiehiä. Olkoon luku mikä tahansa, niin selvää on, että päällystön itsensävarjelu, piilossaolo, julkisen näyttäytymisen välttäminen sekä hiljainen poislähteminen oli muodostunut joukkoilmiöksi.

Kapteeni Jelizarovin valinta uudeksi komentajaksi

Välikohtaus päävartion ja linnansillan edustalla 11.9.1917 (29.8.1917), kuten sitä seuranneet upseeriturmat, lienevät yllättäneet sekä Viipurin työläis- ja sotilasneuvoston että armeijakunnan komitean. Nämä ryhtyivät kuitenkin heti eri toimenpiteisiin saadakseen tilanteen uudelleen hallintaansa. Toimenpiteet käsittivät seuraavat asiat: armeijakunnan uuden komentajan nimittämisen, vartioinnin vahvistamisen ja tehostetun partioinnin, veteen heitettyjen ruumiiden naaraamisen ja hautaamisen sekä tutkimuskomitean asettamisen.

Oranovskin ja muiden johtavien ammattiupseerien surmaaminen aiheutti tyhjiön armeijakunnan komentajaportaaseen. Se täytettiin kuitenkin nopeasti, kun Viipurin sotilasedustajien neuvosto ja armeijakunnan komitea jo illalla 11.9.1917 (29.8.1917) valitsivat kapteeni Jelizarovin 42. armeijakunnan uudeksi komentajaksi. Ei ole yksityiskohtaisia tietoja Jelizarovin entisestä asemasta ja taustasta. Koska Jelizarov arvattavasti ryhtyi suorittamaan komentajan tehtäviä jo muutamia tunteja Oranovskin murhan jälkeen, voidaan kuitenkin olettaa hänen kuuluneen Viipurin varuskunnan päällystöön. Jelizarov lienee tuntenut vähintäänkin melko hyvin paikalliset olot ja varuskunnan sotilaiden mielialat ja on todennäköistä, että hän oli seurannut väkivallanpurkauksia armeijakunnan ylintä johtoa vastaan.

Rantakari on antanut hyvin myönteisen kuvan Jelizarovista ja kirjoittaa, että tämä oli ”nuori, kunnianhimoinen, mutta sivistynyt upseeri, jolla oli puhtaat kaulukset ynnä kalvosimet ja kaunis, hieno, biisaminnahkapalittoossa kulkeva rouva (kaikesta päätellen oma), teki työtä yötä päivää, nukkumatta, syömättä, vallankumouksen hyväksi sen ensi päivät. Hän oli kaikki kaikessa. Sotamiehet jumaloivat häntä – aluksi. Lisäksi kerrottiin suurimman osan sotilaista olleen menševikkejä; bolševismi saavutti enemmistön vasta syksyn tullen heidän keskuudessaan”. Rantakarin käsityksen mukaan Jelizarov oli maaliskuun vallankumouksen jälkeisenä aikana vaikuttanut siihen, että sotamiehet pidättyivät väkivallasta. Sen sijaan hän mainitsee, että Viipurin ”esikaupunkien levottomat ainekset” yleensä vieroksivat sotilaskomentoa, ”olipa se sitten tsaarin tai vallankumouksen”.⁹⁵

Tapahtumista ilmoitettiin myös Pietariin, mutta ylemmät sotilasviranomaiset jäivät melko toimeettomiksi. Pietarissa suurin osa väliaikaisen hallituksen ministereistä

⁹⁵ Rantakari 1919, 9–10.

oli lehtitietojen mukaan vaatinut ankaria toimenpiteitä, jotta Viipurin vallattomuudet eivät toistuisi. Ehdotettiin myös erillisen rankaisuretkikunnan lähettämistä Viipuriin, mutta päätöstä lykättiin kunnes Kerenski palasi Pietariin.⁹⁶ Palattuaan Pietariin Kerenski korosti 15.9.1917 (2.9.1917) meriministerille ankarien toimenpiteiden tarpeellisuutta, jotta Viipurin kaltaiset tapahtumat estettäisiin. Kerenskin tiedonannon mukaan lähetettäisiin Helsinkiin uhkavaatimus, jossa kiellettäisiin väkivaltaisuuudet upseereita vastaan. Tarpeen vaatiessa lähetettäisiin Helsinkiin myös reservijoukkoja.⁹⁷

Aivan alussa esiintyi siis Pietarissa tiettyä epävarmuutta, mutta pian syntyi selvä yhteistyösuhde Viipurin molempien sotilasneuvostojen ja Kerenskin hallituksen sotilaallisten edustajien välillä. Jo illalla 11.9.1917 (29.8.1917) kello 19.30 lähti Viipurista Pietarin-junalla 12 panssariautoa, suurin osa valtakunnanpankkia vastapäätä olevaan kasarmiin sijoitetusta rykmentistä ja osa Papulan rykmentistä; kaikki täyssissä varusteissa ja kuormastot mukana.⁹⁸ Tämä oli konkreettinen osoitus siitä, että armeijakunnan johto tuki väliaikaista hallitusta. Kerenski vahvisti myös Jelizarovin nimityksen 42. armeijakunnan uudeksi komentajaksi.⁹⁹ Väliaikaisen hallituksen vastanimitetty komissaari, aliluutnantti K.D. Sokolov saapui 13.9.1917 (31.8.1917) Viipuriin auttamaan upseerisurmien tutkimista.

Tehostettu vartiointi

Kun tieto upseerisurmista levisi, ryhdyttiin nopeisiin rauhoittamistoimenpiteisiin. Ensiksi lähetettiin päävartiolle jalkapartioita hajaannuttamaan sotilaslauma, jonka jälkeen ratsupartioita ja viimeksi päätettiin lähettää myös panssariautoja. Nämä toimenpiteet viestivät siitä, että sotilaiden rauhoittaminen kangerteli pahasti, kun jalkaväki- ja ratsupartiot eivät aluksi riittäneet. Panssariautoja ei kuitenkaan saatu paikalle, sillä ne oli lastattu junaan, joka kuten mainittiin, oli jo lähtenyt Pietaria kohti kello 19.30. Maslennikovin toimesta juna palasi Viipuriin, mutta sekä panssari-autorykmentin päällistö että miehistö kieltäytyivät astumasta junasta. Tuloksettomien neuvottelujen jälkeen juna lähti taas kohti Pietaria.¹⁰⁰

Tilanne saatiin kuitenkin vähitellen taas sotilasviranomaisten hallintaan. Jelizarov ja Viipurin sotilasneuvostojen edustajat antoivat heti uuden komentajan valinnan jälkeen 11.9.1917 (29.8.1917) yhteisen julistuksen. Se kuuluu: "On tullut tieto, että Kornilovin joukot ovat pienet, ja nekin tottelevat häntä petoksen vuoksi. Koko armeija on lojaali väliaikaiselle hallitukselle ja Petrogradin keskuskomitealle. Kaikkialle laskeutuu rauha. Viipurin vallankumouskomitea ja armeijan komitea pyytävät kaikkia noudattamaan rauhaa. Armeijakunnan komentaja on syrjäytetty ja hänen tilalleen on tullut Jelizarov. Odottakaa meidän käskyjämme ja ohjeitamme. Estäkää

⁹⁶ Officersmorden i Viborg. Dagens Pressin kirjoitus 19.9.1917.

⁹⁷ Kerenski mot officersmorden, Resoluta åtgärder ställas i utsikt. Åbo Underrättelserin kirjoitus 16.9.1917.

⁹⁸ Kaameita tapahtumia Viipurissa. Karjalan kirjoitus 12.9.1917.

⁹⁹ Officersmorden i Viborg. Hufvudstadsbladets kirjoitus 21.9.1917.

¹⁰⁰ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.36–43.

kaikki omavaltainen käytös.”¹⁰¹ Sähkeen olivat allekirjoittaneet armeijakunnan väliaikainen johtaja, kapteeni Jelizarov, Viipurin vallankumouksellisen komitean puheenjohtaja Bogdanov ja vänrikki Maslennikov. Julistuksen tarkoitus oli rauhoittaa sekä Pietarissa olevia vaikuttajia että Viipurissa olevia sotilaita. Tämän johdosta tähdennettiin Viipurissa surmatekojen jälkeistä vallitsevaa rauhaa ja armeijan lojaalisuutta väliaikaista hallitusta kohtaan, samalla kun paikallisia sotilaita kehoitettiin pidättäytymään omavaltaisesta käytöksestä. Julistuksessa ei sanottu suoraan, että Oranovski oli murhattu, vaan puhuttiin epämääräisesti hänen ”syrjäyttämistään”.

Jo seuraavana päivänä 12.9.1917 (30.8.1917) Jelizarov antoi uuden julistuksen. Hänen, väliaikaisesti esikunnan komentajan tehtäviä hoitavan eversti Šnabelin ja vallankumousneuvoston jäsenten allekirjoittamassa tiedotteessa luki: ”Viipurin surulliset tapahtumat 29.8.1917 (11.9.1917) johtuivat sotilaiden järjestäytymättömyydestä ja tiedostamattomasta toiminnasta, mikä kieltämättä ei edesauta vallankumousta vaan vihollista. Suurten purkausten ja epäjärjestyksen välttämiseksi minä, armeijakunnan komentaja, jolla on työläisten ja sotilasedustajien neuvoston ja 42. armeijakunnan komitean luottamus, ilmoitan että mitkään mielivaltaiset, ilman prikaatien, divisioonien, armeijan komiteoiden tai neuvostojen tietoa suoritetut pidätykset tai erikoisesti ampumiset, eivät ole sallittuja. Syyllisten toimet keskeytetään heti minun tai järjestöjen määräyksestä demokraattisin menetelmin.”¹⁰² Kun edellinen julistus oli ensi kädessä tarkoitettu pietarilaisia varten, oli tämä julistus suunnattu varsinkin sotilaille. Sovittelevasta sävystä huolimatta siinä oli nyt kuitenkin selvä kärki; tähdennettiin surmatekojen vahingollista vaikutusta vallankumousasialle sekä kiellettiin mielivaltaiset pidätykset ja ampumiset. Upseerihenkilöiden vangittamisen edellytykseksi määrättiin ko. armeijan yksiköiden komiteoiden ja neuvostojen suostumukset.

Jotta tilanne saataisiin rauhoittumaan ja neuvostojen edustuselimet hallintaan, Jelizarov määräsi tehostetun vartiointin partiointitoimintoihin Viipurissa. Hänen käskykirjeessään olivat mm. seuraavat kohdat:¹⁰³

- 1) 14. ulaanirykmentin on 12 hevosen suuruudessa osastoissa liikuttava Torkkelin-, Katariinan- ja Aleksanterinkatua (rautatiesillalle asti), Salakkalahden ja Papulan katuja myöten ja myöskin Neitsytniemellä. Tällaiseen ratsuosastoon kuuluu 1 upseeri ja eskadroonakomitean jäseniä.
- 2) 1. Viipurin jalkaväkirykmentin on lähetettävä partioita kiertämään Papulaa.
- 3) 1. ja 3. Viipurin jalkaväkirykmentin on pidettävä huolta koko kaupungista.
- 4) Viipurin linnoituksen tykistörykmentin päällikön on huolehdittava osasta Neitsytniemeä ja koko Sorvalista.

¹⁰¹ RGVIA, Fond 2262, opis. 8, delo. 115, l. 1.

¹⁰² RGVIA Fond 2262, opis 8, delo 151, I.2 ja kääntöpuoli, Fond 2262 opis 1, delo 883, 1.71.

¹⁰³ Upseerijoukkomurhat Viipurissa. Karjalan kirjoitus 13.9.1917.

Rykmentinkomiteoille ja niiden komentajille Jelizarov antoi valtuudet määrätä vartion vaihdosta. Linnoituksen tykistömiehistöstä oli Turun sillalle asetettava 10–12-miehinen vartio estämään ihmisten kokoontumiset. Kaikilla vartiopalvelusta toimittavilla tuli olla merkkinauha käsivarressa, joka osoitti, että he olivat rykmenttikomiteain jäseniä. Ne sotilaat, jotka eivät taipuisi yllämainittuihin määräyksiin, vangittaisiin ja saatettaisiin toimeenpanevan komitean eteen. Kaikilla partioilla ja ratsuosastoilla oli mukana olevan komitean edustajan antama oikeus vangitsemiin.

Jelizarovin määräykset palauttivat järjestyksen Viipurin kaduille. Kun vahvat sotilaspartiot määrättiin partioimaan Viipurin kaduilla 11.–12.9.1917 (29.–30.8.1917), kaikki paikallislehdet totesivat sotilasneuvoston tekävän kaikkensa järjestyksen palauttamiseksi.¹⁰⁴ Ei ole siis epäilystä siitä, että Jelizarov Viipurin neuvoston ja armeijakunnan komitean kanssa etsi veritekojen johdosta toimivia keinoja vastavien tapausten estämiseksi. Lähipäivinä jatkuivat upseereiden ja muiden epäilyttävien henkilöiden vangitsemiset, mutta vangittuja säilytettiin nyt turvassa. Toimenpiteiden teho rajoittui kuitenkin lähinnä kaupunkiin. Sen ulkopuolella ja Viipurin ympäristössä tapahtui ainakin vielä 13.9. ja 18.9.1917 (31.8 ja 5.9.1917) muutamia upseerimurhia. Vaikka tarkoituksena oli järjestyksen ylläpito, sotilasneuvosto selitti olevansa toistaiseksi kykenemätön estämään mahdollisia väkivaltaisuuksia.

Naarukset ja hautajaiset

Jelizarov ryhtyi myös toimenpiteisiin, jotta surmattujen upseereiden ruumiit saataisiin haltuun ja haudattaisiin. Näillä toimenpiteillä osoitettiin kunnioitusta surmansa saaneita ja heidän omaisiaan kohtaan. Samalla kun huolehdittiin tästä, saatiin myös todisteet veriteoista pois näkyvistä.

Surmien jälkeisinä päivinä linnansillan edustalla suoritettujen naarausten tuloksena löydettiin kaikkiaan kuusi ruumista, Vasiljevin, Stepanovin, Oranovskin, Kyreniuksen, Karpovitšin ja Glindzišin ruumiit. Viimeinen ruumis Eteläsatamasta löydettiin vasta syyskuun viimeisenä päivänä. Se oli everstiluutnantti Borodinin ruumis.¹⁰⁵ Myös Papulan sillan edustalla toimitettiin tuloksettomia naarauksia.¹⁰⁶ Vasta kahden viikon jälkeen löytyi Haptsovin ruumis Papulan lahdesta 26.9.1917 (13.9.1917). Ruumis oli noussut veden pinnalle, josta poliisi sen huomasi ja kuljetti leikkaushuoneelle.¹⁰⁷ Tutkijakomitean asiakirjoissa on yhdeksän ruumiintarkastuspöytäkirjaa.

Ensimmäiset löydetyt upseereiden ruumiit haudattiin hiljaisesti 13.9.1917 (31.8.1917). Annettujen määräysten mukaan saivat ainoastaan lähiomaiset osallis-

¹⁰⁴ Ohyggliga officersmord i Viborg. Åbo Underrättelserin kirjoitus 12.9.1917, Suomesta olewa sotawäki ja Wenäjän waltataistelu. Helsingin Sanomien kirjoitus 13.9.1917, Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 14.9.1917.

¹⁰⁵ Äskeiset upseerimurhat. Karjalan kirjoitus 3.10.1917.

¹⁰⁶ Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelserin kirjoitus 14.9.1917, Upseerien murhat ja wangitsemiset Wiipurissa. Helsingin Sanomien kirjoitus 15.9.1917.

¹⁰⁷ Upseerimurhat. Karjalan Aamulehden kirjoitus 28.9.1918.

tua hautajaisiin.¹⁰⁸ Eversti Karpovitšin ruumis vietiin 19.9.1917 (6.9.1917) junalla Viipurista Kaukasiaan, koska tarkoitus oli, että hänet haudattaisiin kotikaupungissaan Jekaterinoslavissa. Ruumista saattoi Viipurin asemalle kapteeni ja kaksi nuorempaa upseeria sekä pienempi joukko alipäällystä ja sotaväkeä.¹⁰⁹

Tutkintakomitean asettaminen

Jelizarovin ja sotilaiden edustajistojen ensimmäisiin omiin toimenpiteisiin kuului myös tutkintakomitean asettaminen. Komiteaan Jelizarov nimitti puheenjohtajaksi vänrikki Panovin, joka toimi 42. armeijakunnan sotatutkintotuomarina. Muut jäsenet olivat Viipurin 2. linnoitusjalkaväkirykmentin aliluutnantti Maksimov, Viipurin linnoitustykistörykmentin aliluutnantti Beljakov, Viipurin työläisten ja sotilasedustajain neuvoston puheenjohtaja Razsudovski, 42. armeijakunnan komitean puheenjohtaja Karakozov ja joitakin Viipurin varuskunnan rykmenttikomiteoiden jäseniä, joiden nimiä ei mainita. Määräyksen mukaan tutkintakomitean tuli heti kokoontua armeijakunnan esikuntaan ryhtyäkseen työhön. Tutkimuksen toteuttamisen valvojaksi määrättiin everstiluutnantti Lastotškin, joka toimi Pohjoisrintaman armeijan sotilassyöttäjänä. Lastotškinin ollessa estyneenä armeijakuntatuomioistuimen syyttäjä vänrikki Romanski toimisi valvojana.¹¹⁰

Väkivallantekojen tutkiminen oli jo alkanut, kun Kerenski 12.9.1917 (30.8.1917) puuttui komitean toimintaan käskemällä tutkia väkivallantekoja. Kerenskin käskyn mukaan Jelizarovin tuli suorittaa kiireellinen tutkimus yhteistyössä Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvoston ja armeijakunnan neuvoston kanssa. Tästä syystä hän organisoi 13.9.1917 (31.8.1917) tutkintakomitean uudelleen nimittämällä viisi uutta pietarilaista jäsentä, jolloin syntyi ns. yhteiskomitea. Uudet jäsenet olivat yleisvenäläisen työ- ja sotamiesedustajain toimeenpanevan komitean sosialistivallankumouksellisten ja sosialidemokraattien valtuutetut Vengerov, Jeliava, Ginzberg, Aleksejevski ja Rodin.¹¹¹

Tutkintakomitean tehtävänä oli tutkia Viipurissa 11.9.1917 (29.8.1917) sattuneita väkivaltaisuuksia. Viipurilainen sotilaslehti Finljandskija Izvestija julkaisi 14.9.1917 (1.9.1917) seuraavan julistuksen: "Toverit Viipurin työläiset, sotilaat ja kansalaiset! Syyskuun 11. päivänä tapahtui Viipurissa tavattoman raskaita tapauksia. Ryhmä sotilaita harjoitti oman käden oikeutta muutamia upseereita kohtaan. Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvosto sekä 42. armeijakunnan komitea ovat katsoneet välttämättömäksi muodostaa tutkintakomitean, joka mitä seikka-peräisimmin selvittäisi tapahtumien syyt ja olosuhteet. Komiteaan ovat tulleet yleisvenäläisen työläis- ja sotilasedustajain neuvostojen toimeenpanevan keskuskomitean edustajat ja paikalliset demokraattisten järjestöjen edustajat. Tällaisen komitean kokoonpano takaa sen, ettei komitean työskentely muutu aseeksi demokrati-

¹⁰⁸ Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelserin kirjoitus 14.9.1917, Upseerimurhat. Karjalan kirjoitus 15.9.1917.

¹⁰⁹ Upseerimurhat Viipurissa. Karjalan kirjoitus 21.9.1917.

¹¹⁰ RGVA, fond 2262, opis 1, delo 150, 1.2.

¹¹¹ RGVA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.89 ja delo 883, 1.57.

aa vastaan. Teidän etunne on siinä, toverit, että kuivan virallisen tutkimuksen tilalla työskentelisi valiokomitea, joka tulee ottamaan tapahtumien syistä selvän aina niiden alkusyitä myöten. Tällainen tapausten syitten tutkiminen voi poistaa epäselvyydet tulevaisuutta ajatellen ja säilyttää armeijan kokonaisuena, mikä on välttämätöntä vapauden suojelemiseksi. Komitea pyytää teitä suhtautumaan suosiollisesti sen työskentelyyn liittämällä komitean käytettäväksi kaikki ainekset ja antamalla sille todistajalausuntoja. Työnsä tuloksista komitea tulee antamaan täydellisen julkisen selonteon”.¹¹²

Jo alusta alkaen tutkintakomitea kohtasi kuitenkin vaikeuksia. Kapteeni Jelizarov ilmoitti 12.9.1917 (30.8.1917) Pohjoisrintaman esikuntapäällikkö Glavkoseville että ”täydellisen tutkinnan suorittaminen ja alkuunpanijoiden selville saaminen 24 tunnin kuluessa ei näytä mahdolliselta asian monimutkaisuuden ja varuskunnan jännittyneen tilan takia”.¹¹³ Tämän hän toisti 15.9.1917 (2.9.1917) tähdentäen hankaluuksia.¹¹⁴ Ensimmäisessä raportissaan toimeenpanevalle keskuskomitealle, joka lienee kirjoitettu 13.9.1917 (31.8.1917) Veregin kertoi: ”Yhteensä tapettu noin 15 upseeria, tarkkaa lukumäärää ei ole vielä saatu selville, sillä osa upseereista hajaantui. Surmaamiset jatkuivat yöhön asti. Ulkoinen järjestys kaupungeissa ei nyt häiriidy, mutta sotilaiden mieliala aiheuttaa pelkoa levottomuuksien jatkumisen mahdollisuudesta. Kaupungissa on hevos- ja jalkaväkivartioita, mutta voimankäyttö aiheuttaisi epäilemättä mitä raskaimpia seuraamuksia”.¹¹⁵

Tuloksetonta tutkintaa

Tutkintakomitea halusi ennen kaikkea todistajanlausuntoja, ja jotta sellaisia saataisiin, oli komitean kokoonpano muotoiltu niin, että se pystyisi saamaan Viipurissa olevien sotilaiden hyväksynnän. Tämän takia tähdennettiin, ettei komiteasta saisi tulla ”asetta demokratiaa vastaan” ja että kyseessä oli ”vapauden” puolesta työskentelevä ”valiokomitea”, eikä mikään hallinnollinen esitutkinta. Vakuuttelut eivät kuitenkaan tehonneet kovin hyvin, koska ongelmia esiintyi heti Viipurin varuskunnan vastustuksesta johtuen. Muutamien päivien kuluttua tilanne kuitenkin muuttui ja tutkintakomitea ryhtyi suorittamaan tehtävänsä. Selvitystoiminta johti lehtitietojen mukaan siihen, että upseerien surmaajat saatiin selville, jolloin heidät vangittiin. Tässä vaiheessa aikoivat myös surmattujen upseerien lesket vaatia korvauksia väliaikaiselta hallitukselta.¹¹⁶

Ennen pitkää tutkinta kuitenkin pysähtyi ja syyskuun puolivälissä kirjoitettiin Sovremennoje Slovoissa: ”Voidaan helposti kuvitella sitä ilmapiiriä, joka Viipurissa nyt vallitsee. Varuskuntaa johtaa kapteeni, jonka sotamiehet ovat valinneet ja

¹¹² Finljandskija Izvestijan kirjoitusta on referoitu Karjala-lehdessä. Upseerimurhat. Karjala 15.9.1917.

¹¹³ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.56.

¹¹⁴ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.89.

¹¹⁵ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.51–52.

¹¹⁶ Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelserin kirjoitus 21.9.1917, Ovanko tšekäläiset upseerien murhaajat vangitut? Karjalan kirjoitus 21.7.1917, Officersmorden. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 22.9.1918.

jonka valinnan Kerenski on vahvistanut. Mutta hän on yhtä voimaton kuin varuskuntakomitea. Murhaajat kuljeskelevat vapaina ja kehuvat työnsä olevan vielä kesken. He sanovat, että heillä on lista, jossa on vielä 60 välinsä selvittämättömän upseerin nimi”.¹¹⁷

Tulokseton tutkimus sai 15.10.1917 (2.10.1917) sotaministeri Verhovskin käskemään Jelizarovia kiireellisesti vangitsemaan 11.9.1917 (29.8.1917) sattuneiden tapahtumien kaikki surmaajat sen tutkinta-aineiston nojalla, joka oli tutkintakomitean hallussa. Käskyssä sanottiin: ”Koko Venäjän tuomio surmaajille on ilmaistu toimeenpanevan keskuskomitean päätöksessä. Toivon, että rintaman ei tarvitse lähettää omia joukkojaan vangitsemisia varten. Viipurin varuskunnan tulee itse vangita ne, jotka häpäisevät heitä koko Venäjän edessä ja turmelevat vallankumouksen asiaa”.¹¹⁸ Tähän Jelizarov vastasi 16.10.1917 (3.10.1917), että surmaajien vangitseminen ei näyttänyt olevan mahdollista ilman tutkintakomitean virallista päätöstä. Koska sekä tutkintakomitean puheenjohtaja että sen jäsenet olivat Pietarissa, oli Jelizarov pyytänyt heitä saapumaan pikaisesti Viipuriin jatkamaan työtään. Tähän jäi tutkintakomitean tutkimus. Sitä paitsi Jelizarovin toimikausi päättyi lokakuun loppupuoliskolla ja uudeksi ylipäälliköksi nimitettiin kenraaliluutnantti D. Nadežnyi.¹¹⁹

Surmaajat

Upseerien surmaajista on vain hyvin ylimalkaisia ja epämääräisiä tietoja. Asiakirjoista ilmenee, että päävartioon tunkeutui ”sotilaslauma”, upseerisurmat linnansillalla suoritti ”sotilasjoukko”, pahoinpitelijöinä ja ampujina toimivat ”sotilaat”. Ali-luutnantti Rzasudovskin luonnehdinnan mukaan sotilasjoukko oli ”villiintynyt” ja siihen kuuluneet ”harmaat” ja ”parrakkaat” sotilaat olivat muistuttaneet ”juopunutta” ja ”juhlivaa” venäläistä kyläväkeä. Lehtitietojen mukaan olivat ”pahimmat ainekset sotilaiden keskuudessa” tehneet mitä halusivat.¹²⁰

Ilmeistä on, että osa upseereista surmattiin oman yksikkönsä sotilaiden toimesta. Karpovitšin ja Glindzišin surmasivat täten Viipurin 3. linnoitusjalkaväkirykmentin sotilaat. Haptovin, Borodin ja Kuksenkon lienevät niin ikään surmanneet miinakomppanian sotilaat ja myös insinöörijoukkoihin kuuluva eversti Maksimovin lienee surmannut oman yksikön mies. Kišenkon havaintojen mukaan olivat Vasiljevin, Stepanovin, Kyreniuksen ja Oranovskin surmaajat olleet linnoitustykistörykmentin, miinakomppanian, sapöörijoukkojen ja linnoitusjalkaväkirykmentin sotilaita. Surmaajat kuuluivat täten useisiin yksikköihin, ja voidaan päätellä surmantekojen suorittaneiden sotilaiden edustaneen viipurilaista sotilasryhmää, joka oli selvästi sekä Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvoston että 42. armeijakunnan komitean vaikutusvallan ulkopuolella. Näyttäisi jopa siltä, että nämä sotilaat suhtautuivat epäluuloisesti em. neuvostoon, koska ne pelkäsivät neuvoston päästävän vangitut

¹¹⁷ Officersmorden i Viborg. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 21.9.1917.

¹¹⁸ RGVA, Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.113.

¹¹⁹ Polvinen 1967, 214.

¹²⁰ Officersmorden i Viborg. Hufvudstadsbladetin kirjoitus 21.9.1917.

upseerit vapaiksi. Tämän estämiseksi sotilaat surmasivat upseerit. On myös todennäköistä, että sotilaat kuuluivat lähinnä jalkaväkeen, koska lehtitietojen mukaan tykkimiesten asennoituminen oli jalkaväen mielialoja maltillisempaa.¹²¹

Todennäköisesti surmaajat eivät olleet viipurilaisten bolševikkien kannattajia. Osoituksensa tästä on, että Viipurin bolševikkien johtaja ja Viipurin työläisten ja sotilasedustajain neuvoston jäsen, työmies Ivan A. Akulov, oli päävartion edustalla 11.9.1917 (29.8.1917) turhaan yrittänyt pelastaa kenraali Oranovskin tappajien käsistä. Sotilaat työnsivät kuitenkin Akulovin syrjään ja löivät hänet maahan.¹²² Bolševikkien historiankirjoituksessa on voimakkaasti korostettu puolueen merkitystä sotilas- ja matruusimassojen toiminnassa Kornilovin kapinan aikana, mutta useat tutkijat ovat arvioineet bolševikkien todellisen panoksen melko vähäiseksi.¹²³

Yhteenvetona voidaan todeta, että surmateot suorittaneet sotilaat näyttävät olleen lähinnä jalkaväkeen kuuluneita rivisotilaita, joiden enemmistö mahdollisesti oli lähtöisin Venäjän maaseudun kylistä. Nämä lienevät edustaneet sosiaalisesti alempia ja kansanomaisempia väestökerroksia. Surmaajat olivat mahdollisesti täysin järjestäytymättömiä, eivätkä noudattaneet Viipurin neuvoston tai sen bolševikki-ryhmän toimintalinjoja.

Upseerimurhat sotilaiden välillisenä reaktiona neuvostoja vastaan

Viipurin linnoituksen maantieteellinen sijainti Pietarin luoteisena portinvartijana on Viipurin upseerisurmien keskeinen taustatekijä. Viipuri joutui Kornilovin kapinan tapahtumien piiriin, koska paikkakunta oli osa Pietarin puolustusrengasta. Välien kärjistyttyä Kerenskin ja Kornilovin välillä, heitettiin molemmin puolin kaikki panokset peliin, jolloin Kaakkois-Suomeen sijoitetut joukko-osastot pienen epävarmuuden jälkeen pantiin palvelemaan väliaikaisen hallituksen tarkoitusperiä. Viipurin upseerisurmat tapahtuivat esiintyneiden epäselvyyksien poistamisen yhteydessä.

Toinen Viipurin upseerimurhien selittävä taustatekijä on sotilaiden lukumäärän kasvu Viipurissa myöhäiskesällä 1917. Varsinkin Pietarissa annettiin sodan aikana suurille miehistömäärille keho ja nopea sotilaallinen alkeiskoulutus, jotta rintamalla kuluneet joukko-osastot ja vastaperustetut yksiköt saisivat täydennystä. Pietarissa ja muissa koulutuskeskuksissa alokkaat olivat alttiina ajanjakson vallankumousvirtauksille¹²⁴ ja on todennäköistä, että osa tällä tavoin pikakoulutettuja sotilaita komennettiin kesällä 1917 Viipuriin. Koska Viipuri oli maailmansodan aikana sota näyttämön ulkopuolella, suurin osa Viipuriin sijoitetuista sotilaista ei ollut koskaan osallistunut rintamataisteluihin. Sotilaat olivat kuitenkin saaneet tarpeekseen linnoituselämästä ja toimettomuudesta. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen ei enää pidetty sotilaallisia harjoituksia. Sitä vastoin pidettiin Viipurissa usein sotilaiden kokouksia ja varuskuntakomiteassa oli lehtikirjoitusten mukaan äärimmäisyysainesten osuus näkyvä. Paikallisen sotilasjohdon vaikutusvalta oli sitä vastoin yleensä melko pieni.

¹²¹ Officersmorden i Viborg. Hufvudstadsbladets kirjoitus 21.9.1917.

¹²² RGVA, Fond 2262, opis 1, delo 150, 1.169–170, Officersmorden i Viborg. Hufvudstadsbladets 21.9.1917.

¹²³ Kapustin 1957, 154.

Tärkein syy upseerimurhiin lienee kuitenkin ollut väliaikaisen hallituksen pyrkimys jatkaa ja tehostaa sodankäyntiä, ja tämä herätti laajaa vastustusta useiden miljoonien rivisotilaiden keskuudessa. Kun Venäjän perustuslaillisen kokouksen vaalit pidettiin 8.–10.12.1917 (25.–27.11.1917), äänestivät Suomeen sijoitetun armeijan yksiköiden sotilaat seuraavasti:¹²⁵

Puolue	Äänimäärä (n)	Osuus (%)
Vasemmisto-SR	21 877	36
Bolševikit	27 503	45
Upseerit	732	1
Oikeisto-SR	11 223	18
Muut	783	1
Yhteensä	62 118	101

Armeijan piirissä bolševikkeja kannattivat, kuten taulukosta ilmenee, melkein puolet sotilaista. Laivaston piirissä kannatus oli vielä suurempi, koska Suomeen sijoitetuista 39 359 merisotilaasta 52 % äänesti bolševikkejä. Nämä suuret kannatusluvut lienevät etupäässä johtuneet siitä, että bolševikit ainoana puolueena kannattivat rauhan solmimista vetäen tällä tavalla erityisesti sotilaiden ja matruusien poliittista tukea itselleen. Tosin on huomioitava, että tämä äänestystulos saatiin vasta marraskuussa ja että bolševikkien kannatus lienee syyskuussa ollut jonkin verran vähäisempi.

Kesän 1917 aikana oli Kerenskin hallitus Ison-Britannian ja Ranskan hallitusten rohkaisemana vakavasti yrittänyt parantaa Venäjän armeijan sotilaallista kuntoa ja iskukykyä. Tämä edellytti luhistuneen sotilaskurin merkittävää palauttamista. Omaista väliaikaisen hallituksen sotilaitosta koskeville uudistuksille oli pyrkimys löytää uusia muotoja kurinpidolle. Koska entiseen ankaraan ja päällystää yksipuolisesti suosivaan sotilaskuriin ei enää ollut paluuta, väliaikainen hallitus haki yhteistyössä uuden sotilasjohdon kanssa uusia kurinpidollisia menetelmiä ja keinoja. Asiaan kiinnitettiin paljon julkista huomiota ja sen hyväksi käytettiin runsaasti vallankumouksellista retoriikkaa. Varsinkin Kerenski itse muistutti säännönmukaisesti julkisten esiintymisiensä yhteydessä vallankumouksellisen sotilaskurin tärkeydestä. Väliaikaisen hallituksen, sotilasviranomaisten ja eri sotilasneuvostojen komissaarit yrittivät taas toteuttaa tätä uutta kuria käytännön tasolla. Nämä yritykset eivät kuitenkaan olleet kovin menestyksellisiä, koska holtiton kuri jatkui sekä rintamalla, sen takana ja varsinkin suurissa kaupungeissa ja sotilaskeskuksissa.¹²⁶

Näin oli tilanne myös Viipurissa kesällä ja alkusyksyllä 1917. Sekä Viipurin työläisten ja sotilasedustajien neuvosto että 42. armeijakunnan komitea olivat instituutioina komissaareineen jatkettun sodankäynnin kannalla. Vaikka sekä neuvosto

¹²⁴ Westerlund 1997, 314–315, 337–338.

¹²⁵ Mawdsley 1978, 169. On huomioitava, että jokaisella äänestäjällä oli kaksi ääntä. Armeijan piirissä oli Suomessa 42 568 rekisteröityä äänestäjää.

¹²⁶ Westerlund 1997, 323–328.

että komitea muodollisesti edustivat sotilaita ja toimivat niiden valtajärjestöinä, oli näiden elinten vaikutusvalta sotilaiden keskuudessa kuitenkin rajallinen. Syy tähän oli se, että väliaikainen hallitus ja uusi sotilasjohto pyrkivät saamaan aikaan uutta vallankumouksellista kuria mm. neuvostojen ja komissaarien avulla. Tämän onnistumiseksi pyrittiin vahvistamaan neuvostojen asemaa, laajentamaan niiden toimialaa ja kohottamaan niiden arvovaltaa sotilaiden silmissä. Viipurin neuvosto kuten 42. armeijakunnan komiteakaan eivät onnistuneet kovin hyvin tässä pyrkimyksessä. Nämä elimet tavoittivat ainoastaan osan Viipurissa olevista sotilaista ja sulki pelkästään nämä toimintapiireihinsä. Melkoinen osa sotilaista pysyi Viipurin työläisten ja sotilasedustajain neuvoston ja 42. armeijakunnan komitean toiminnan ulkopuolella ja lienee myös suhtautunut suorastaan epäluuloisesti niihin. Tämä epäluulo Viipurin neuvostoa ja armeijakunnan komiteaa kohtaan toimi oletettavasti Kornilovin kapinan aikana upseerimurhien herätteenä. Neuvoston ja komitean yhteistoiminta Viipurin sotilaspäällystön kanssa herätti epäluuloisissa sotilaissa kuvan edustuselinten ja upseeriston yhtenevistä arvoista. Monet sotilaat todennäköisesti uskoivat, että edustuselimet myöntyisivät ammattiupseerien vaatimuksiin. Kun kornilovilaiset ryhtyivät tositoimiin, osa Viipurin sotilaista löysi epäluulojensa purkauksen kohteen upseeristosta.

VtsIK Pietarissa lähetti lokakuussa valtuuskunnan Helsinkiin taistelulaiva Petropavlovskilla 13.9.1917 (31.8.1917) tapahtuneiden upseerisurmien johdosta. Valtuuskunta piti 11.10.1917 (29.9.1917) yhteisen kokouksen Helsingin vallankumoukskomitean kanssa. Kokoukseen osallistui mm. Viipurin tutkintakomitean jäsen Vengerov, joka selosti Viipurin upseerisurmien syitä. Hänestä sotilaiden vihamielinen asenne upseereihin oli muodostunut kauan ennen Kornilovin kapinaa. Ns. heinäkuun tapahtumien jälkeen oli Viipurissakin korkein upseeristo ryhtynyt rankaisutoimenpiteisiin. Samalla oli sotilaiden liikkumista rajoitettu siten, että käynti rautatieasemalla oli luvallista vain tiettyinä aikoina. Sotilaiden ja upseeriston välinen suhde oli kärjistynyt näiden toimenpiteiden johdosta. Vengerovin mukaan jännittänyt ilmapiiri laukesi Kornilovin päivinä, jolloin linnansillalla "tapahtunut yhteenotto perustui neuvostoja kohtaan olleelle epäluottamuksen maaperälle".¹²⁷

Upseerimurhissa on havaittavissa myös surmaajien viesti Viipurissa vaikuttaville sotilaiden edustuselimille ja myös näiden kantavien toimintalinjojen hylkäämisestä sotilaiden keskuudessa. Vaikka armeijakunnan johto ja yksittäisiä upseereja surmattiin, oli väkivaltaisuudet välillisesti suunnattu myös Viipurin neuvostoa ja 42. armeijakunnan komiteaa vastaan. Päällystösurmat ilmaisivat upseerivihamielisuuden ohella hämärästi sotilaiden vastalauseen neuvostojen kurinpidon palauttamispyrkimyksille. Ne heijastivat sotilaiden reaktioita uusien alistamismuotoja vastaan, kuten myös yrityksiin luoda uudenaikaistettu sotilaskuri vallankumousneuvostojen ja sotakomissaarien avulla. Sotilaiden vastarinta syntyi tästä tarpeesta ja se selittää myös sen, että epävarmuus Viipurissa jatkui myös upseerisurmien jälkeen; Jelizarovin määräämä järjestyksenpito horjui vahvuudestaan huolimatta ja määrätty tutkinta upseerimurhista tyrehtyi sotilaiden ilmeiseen haluttomuuteen avustaa tutkimusta.

¹²⁷ GARF, Fond 6978, opis 1, delo 128, 1.1.1-3

Liite. Viipurissa syyskuussa 1917 surmansa saaneet upseerit

Viipurin linnansillalla 11.9.1917 (29.8.1917)

- Glindziš, everstiluutnantti, 3. linnoitusjalkaväkirykmentin talousosaston päällikkö
- Karpovitš, eversti, 3. linnoitusjalkaväkirykmentin komentaja
- Kurtšakov, Anisim, sotilas, kuollut vahingonlaukaukseen
- Kyrenius, Karl Edvard (s. 1873) everstiluutnantti, armeijakunnan päällikön apulainen, sensuuriosaston päällikkö
- Oranovski, Vladimir Aloizijevitš (s. 1866), kenraali, 42. armeijakunnan komentaja
- Stepanov, linnoituksen komendantti, kenraali
- Vasiljev, Fjodor Nikolajevitš (s. 1858), kenraaliluutnantti, 42. armeijakunnan pääesikunnan päällikkö (ylimajoitusmestari)

Viipurin Papulan sillalla 11.9.1917 (29.8.1917)

- Haptsov, Nikolai, aliluutnantti, Viipurin linnoitusrykmentin miinakomppanian adjutantti

Mualla Viipurissa 11.9.1917 (29.8.1917)

- Bezobrazov, ratsumestari, 14. ratsuväkidivisioonan kiväärirykmentin esikunnan upseeri, teki itsemurhan
- Boguslavski, everstiluutnantti, 8. Suomenmaalaisen rykmentin komentaja
- Dunin, eversti, Viipurin rykmentin komentaja
- Maksimovitš, Ivan Ivanovitš (s. 1869), sotilasinsinööri, Viipurin linnoituksen rakentajien päällikkö, eversti. Ammuttu ryöstötarkoituksessa toimistossaan

Nikolainsaarella 11.9.1917 (29.8.1917)

- Kuksenko, Nikolai Ivanovitš, aliluutnantti, Viipurin linnoitusrykmentin miinakomppanian adjutantti
- Borodin, everstiluutnantti, Viipurin linnoituksen miinakomppanian komentaja (ehkä surmattu Nikolainsaarella)

Lappeenrantaan vievällä tiellä

- Borozdin, eversti, syyskuu 1917

MUUT UPSEERISURMAT VUONNA 1917

Lars Westerlund ja Kristiina Kalleinen

Helsingissä maaliskuussa helmikuun vallankumouksen jälkeen ja Viipurissa syyskuussa 1917 Kornilovin kapinan jälkeen tehtyjen upseerisurmien lisäksi tapahtui muillakin paikkakunnilla vuonna 1917 yksittäisiä upseerimurhia. Valaisemme niitä mahdollisimman kattavasti. Artikkelissamme on uutta yksityiskohtaista tietoa sekä eräitä surmansa saaneiden nimiä.

Aikaisempi tutkimus

Jo tapahtumavuonna 1917 ilmestyi kaksi pientä julkaisua, joissa esitettiin sekä suppeampia että laajempia katsauksia yksittäisten paikkakuntien tapahtumiin maaliskuun vallankumouksen aikana. Nimettömän tekijän laatima katsaus ”Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917” on jokseenkin kattava.¹ Yrjö Kosken julkaisema ”Kuvauksia vanhan hallitusvallan sortumisesta Venäjällä ja Suomessa 1917” sisältää muutamia paikkakunta-kohtaisia tietoja.² Syksyn 1917 tapahtumista ei ole vastaavia katsauksia. Tanskalaisen V. Riegelsin Ruotsissa vuonna 1917 ilmestynyt matkaraportti ”Revolutionsbilder österifrån” sisältää kuitenkin sinänsä hyvin mielenkiintoisen luvun sotilaiden väkivallasta Suomessa vuoden 1917 syksyn aikana.³ Vaikka siinä on joitakin kuvauksia upseereihin kohdistuvista väkivaltateoista, on raportin käyttökelpoisuus vain vähäinen, koska tekijä tahallisesti välttää nimien ja paikkakuntien mainitsemisen.

Maaliskuun vallankumouksen yhteydessä Helsingin ulkopuolella sattuneita upseerisurmia ei ole tiettävästi tutkittu, joskin Jaakko Paavolainen mainitsee ne ohimennen vuonna 1966 ilmestyneessä teoksessaan ”Punainen terrori”.⁴ Paavolainen kertoo myös seitsemästä muusta muualla kuin Viipurissa surmatusta upseerista, mutta hän ei paneudu tarkemmin niiden yksityiskohtiin tai nimitietoihin.⁵ Myöhempi aiheita sivuava tutkimus antaa vielä vaillinaisemman ja hajanaisemman kuvan tilanteesta. Aatos Tanskanen vuonna 1978 julkaistussa tutkimuksessa ”Venäläiset Suomen sisällissodassa 1918” on maininta, että matruusit olisivat surmanneet ilmailudivisioonan komentajan Turussa helmikuussa 1917, mutta tämä tieto ei pidä paikkaansa.⁶ Outi Karemaa antaa taas vuonna 1998 valmistuneessa tutkimuksessa venäläisvihasta sellaisen kuvan, että upseerimurhia olisi maaliskuun vallankumouksen yhteydessä tapahtunut Suomessa ainoastaan Helsingissä.⁷

¹ Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917.

² Koski 1917.

³ Riegels 1917, 32–41.

⁴ Paavolainen 1966, 38–39.

⁵ Paavolainen 1966, 53.

⁶ Tanskanen 1978, 15.

⁷ Karemaa 1988, 44.

Suomessa palveluksessa olleen Dimitri Kazantsevin muistelmat koskevat pääasiassa Helsingin upseerisurmia maaliskuussa 1917, mutta hän kertoo myös muiden paikkakuntien tapahtumista.⁸ Näiden aikalaiskuvausten lisäksi saattaa eri henkilöiden muistelmissa ja tapahtumapaikkakuntien historiikeissa olla lähinnä satunnaisia tietoja vallankumoustapahtumista. Tätä esitystä varten on myös käytetty samaa suomalaista lehdistöaineistoa kuin Viipurin tapahtumia koskevassa "Upseerien uimakoulu" -artikkelissa.

Valkeasaari 14.3.1917 (1.3.1917)

Venäjän puolella rajaa, Valkeasaaren (Beloostrov) rautatieasemalla, tapettiin Eino Henttosen muistelman mukaan maaliskuussa 1917 Suomeen matkalla ollut venäläinen kenraali, joka esiintyi "täysissä hepeneissään". Välikohtaus sai alkunsa, kun nuori ylioppilas kehotti kenraalia riisumaan olkalappunsa. Kenraali ei noudattanut kehotusta vaan sylki ylioppilaan päälle. Muut paikalla olevat repivät hänet tämän jälkeen "riekaleiksi", niin että "henki lähti". Ilmeisesti myös ammuttiin, koska suomalaiseseen rautatieläiseen osui konduktöörivaunussa kuolettava harhalaukaus.

Välikohtaus tapahtui maaliskuun vallankumouksen ensimmäisenä päivänä. Liikehdintä Suomessa alkoi saman tiedon mukaan vasta kolme päivää myöhemmin. Näyttäisi kuitenkin siltä, että Valkeasaaren rautatieaseman upseerisurma olisi saatanut tapahtua illalla 14.3.1917 (1.3.1917). Valkeasaaren rautatieasema joutui vallankumouksellisten haltuun juuri silloin, jolloin nämä "riisuivat aseista paikalliset santarmit ja komendantin esikuntineen".⁹

Henttosen arvelun mukaan paikalla surmattu oli kenraali Sergei Habalov, Pietarin sotilaspiirin komentaja.¹⁰ Surmattu upseeri ei kuitenkaan liene ollut Habalov, jolle Nikolai II oli 10.3.1917 (25.2.1917) päämajassa Mohilevissä antanut tehtäväksi lopettaa kaikki epäjärjestykset Pietarin kaduilla. Habalovilla oli muodollisesti käytettävissä 100 000 sotilasta, mutta vallankumoustapahtumien myötä hän joutui antautumaan joukkojensa rippeiden kanssa amiraliteetissa 13.3.1917 (28.2.1917).¹¹ Voidaan olettaa, että kenraali vangittiin. Tuntuu epätodennäköiseltä, että Habalov olisi seuraavana päivänä matkustanut junalla Suomeen pukeutuneena kenraalin pukuunsa.

Riihimäki 16.3.1917 (3.3.1917)

Pietarista junalla saapuneet merisotilaat ampuivat 16.3.1917 (3.3.1917) Riihimäen rautatieasemalla Hämeen läänissä yhden santarmin kuoliaaksi tämän omalla aseella. Yrjö Koski on selostuksessaan hallitusvallan sortumisesta Venäjällä ja Suomessa

⁸ Kazantsev Dimitri, Otryvki iz vospominanii o službe v Finljandii vo vremja voiny 1914–1931 gg. (1931), – GARF, fond 5881, opis 2, delo 377, l. 27–119. Asiakirjasta kopio Sotasurmaprojektin arkistossa, sivunumerot viittaavat tähän kopiokappaleeseen.

⁹ Polvinen 1967, 12.

¹⁰ Eino Henttosen muistelmat 1963, XXII: 41/85, Työväen Arkiston muistitietokokoelma.

¹¹ Polvinen 1967, 10–11.

maaliskuussa 1917 kertonut, kuinka santarmi oli vastustanut merisotilaita, jotka tämän johdosta olivat armotta surmanneet hänet: "Siihen jäi santarmi makaamaan verissään radalle kun merisotilaat hyppäsivät junaan, jatkaakseen matkaa eteenpäin. Kiihtynyt väkijoukko huusi: Antaa jäädä tulevan junan alle!"¹²

Riihimäen historiassa ei ole mainintaa surmatusta santarmista. Sen sijaan siinä sanotaan, että murhia ei tapahtunut, vaikka joitakin Riihimäen varuskunnan upseereita erotettiin ja pidätettiin. Riihimäellä oli 424. Tšudskojen jalkaväkirykmentti, jonka komentaja ja hänen apulaisensa lähetettiin vangittuina Pietariin, missä heidät myöhemmin murhattiin.¹³

Akaan Toijala

Akaan Toijalan rautatieasemalla lienee surmattu maaliskuun vallankumouksen yhteydessä yksi santarmi. Tästä kertoo sääksmäkeläinen Kalle Järvinen muistelmissaan: "Olin menossa Toijalaan, näin kun venäläisen santarmin läpi pistettiin pistin Toijalan asemalla, oman maan sotilas sen teki, kun ei santarmi suostunut punaista nauhaa ottamaan käsivarteensa".¹⁴ Epävarmaa on kuitenkin, jäikö santarmi henkiin vai ei, sillä muistelmassa ei ole mainintaa asiasta.

Pori 18.3.1917 (5.3.1917)

Porissa tapahtui maaliskuun vallankumouksen yhteydessä useita upseerimurhia. Porin kaupungin historiateoksen mukaan venäläiset sotilaat olivat kaupungissa ja sen lähiympäristössä ottaneet vallan joukko-osastoissaan "surmattuaan ja vangittuaan joitakin sellaisia upseereita, jotka eivät suostuneet tunnistamaan Venäjän uutta hallitusta".¹⁵ Erään aikalaistiedon mukaan Porissa ammuttiin yhteensä "kolme päällikkökuntaan kuuluvaa henkilöä".¹⁶ Varma tieto on kuitenkin neljästä 18.3.1917 (5.3.1917) Porissa tapahtuneesta surmatapauksesta.

Aikalaisselostuksessa kerrotaan: "Verenhimoiset venäläiset sotilaat murhasivat" vallankumoustapahtumien yhteydessä kaupungin komendantin, eversti Jevgeni Kyreniuksen.¹⁷ Kazantsevin muistelmien mukaan Poriin oli edellisenä päivänä (4.3.1917) saapunut kaksi "Gaidamak" -nimisen miinanlaskijan bolševikkimatruusia, jotka järjestivät kokouksen ilmeisesti agitointitarkoituksessa. Myös rajavartio-osaston päällikkö eversti Reslein otti käsivarteensa punaisen nauhan ja osallistui "toverien" järjestämään kokoukseen. Tästä syystä Kazantsev sai aiheen huomauttaa Kyreniuksen olleen ainoa "kunniansa säilyttänyt" henkilö. Tällä hän tarkoitti, ettei tämä ryhtynyt veljeilemään bolševikkimatruusien kanssa.¹⁸

¹² Koski 1917, 96.

¹³ Hoffrén-Penttilä 1979, 630–631.

¹⁴ TA; TMT, XXXIV, 1, Fanni Salosen muistelmat.

¹⁵ Saarinen 1972, 680.

¹⁶ Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa 1917, 31.

¹⁷ Nordenstrengin virheellisen tiedon mukaan olisi Kyrenius murhattu 17.3.1917. Nordenstreng 1922, 81.

¹⁸ Kazantsev, 56.

Lehtitietojen mukaan Kyrenius surmattiin sunnuntaina 17.3.1917 (4.3.1917) keskiviikkopäivällä Eteläesplanadin jalkakäytävällä. Kazantsevin antamista tiedoista poiketen lehden mukaan surmaajina toimivat edellisen päivän iltajunalla Tampereelta saapuneet matruusit.¹⁹ Mahdollisesti Kyrenius on sama upseeri, josta Olof Wahlberg on muistelmissaan kertonut. Wahlbergin mukaan venäläinen upseeri ammuttiin kuoliaaksi Porin Otavankadulla keväällä 1917. Hän oli katsellut kun ”ryssän sotilaat ampuivat erään heikäläisen upseerin. Tämä lähti juosten pakoan, mutta sotilaat ampuivat hänet takaspäin”.²⁰ Todennäköistä on kuitenkin, että Kyrenius surmattiin Porin Poikkipuistossa. Eräässä toisessa kuvauksessa kerrotaan: ”(...) aamupäivällä oli eversti Kyrenius sanotussa puistossa kävelemässä, kun hän kohtasi joukon sotamiehiä. Nämä ympäröivät hänet sekä karkottivat siviilihenkilöt pois läheisyydestä. Nyt vaativat sotamiehet komendanttia luovuttamaan heille aseensa. Tämä sanoi siihen suostuvansa, mutta ei haluavansa tehdä sitä ulkona taivasalla, vaan jossain kasarmissa. Se oli sokeiden kiihkojen aikaa, jolloin ei kauan arveltu (...) Ensimmäinen laukaus pamahti, joka sai komendantin horjumaan. Toinen ja kolmas laukaus kaatoivat hänet puistokäytävälle, johon hän jäi joksikin aikaa korjaamatta”.²¹

Kazantsev väittää, että Kyreniukselle henkilökohtaista kaunaa kantanut nostoväkeen kuulunut Nikolajev olisi usuttanut matruusit pidättämään Kyreniuksen. Hänen tehdessään kotitarkastuksen yhteydessä maaliskuun viidentenä päivänä vastarintaa, matruusit ampuivat hänet.²² Toivo T. Kaila kertoo omalta osaltaan, että kaksi Helsingistä lähetettyä bolševikkimatruusia, jotka olivat miinaraivaajien miehiä, ampuivat Kyreniuksen.²³ Tapahtumien kulusta on siis erilaisia versioita, mutta Kyreniuksen surmasta ei ole epäilystä.

Kyreniusta on luonnehdittu oikeamieliseksi, inhimilliseksi ja suosituksi. Muistokirjoituksessaan eversti K. Reislein mainitsi ”tuntemattoman käden” kaataneen rehellisen Kyreniuksen, ”vapauden, laillisuuden ja oikeuden puolustajan”.²⁴ Mikäli tämä eversti Reislein on sama henkilö kuin Kazantsevin mainitsema bolševikkimatruusien kanssa veljeillyt eversti Reislein, tuntuvat nämä sanat hieman omituisilta Reisleinin lausumina.

Lehtitietojen mukaan olisivat merisotilaat eversti Kyreniuksen lisäksi ampuneet Wladimirinkadulla kaksi vääpeliä. ”Sitä paitsi kerrotaan, että muutkin epämiellyttävät upseerit ovat kaatuneet. Yhden tai kahden upseerin sanotaan ampuneen itsensä omasta tahdostaan”.²⁵ Kenraalimajuri Svetšinin 18.3.1917 (5.3.1917) lähettämässä sähkösanomassa Porista Viipuriin ilmenee kahden Pietarin 3. divisioonan ratsueskadroonaan kuuluvan vääpelin (vahtmeister) saaneen surmansa. Lisäksi

¹⁹ Händelserna i Björneborg. Björneborgs Tidning 20.3.1917.

²⁰ Olof Wahlbergin muistelmat, 35:27, SKS vuoden 1918 -kokoelma.

²¹ Vallankumouspäivät Suomessa ja Venäjällä 1917, 35.

²² Kazantsev, 56.

²³ Kaila 1942, 219.

²⁴ Vallankumouspäivät Suomessa ja Venäjällä 1917, 35–36.

4. suomenmaalaisen rajajalkaväkipataljoonan komentaja, eversti Rozenfelt, oli samana päivänä ampunut itsensä.²⁶

Pietarsaari, maaliskuu 1917

Toivo T. Kailan tiedon mukaan olisi Pietarsaarella tapettu vuoden 1917 maaliskuun vallankumouksen aikoihin yksi luutnantti.²⁷ Kaila ei kuitenkaan kerro yksityiskohtia, eikä häneen tietoonsa ole löytynyt muista lähteistä vahvistusta. Surmatapausta on täten pidettävä epävarmana.

Turku

Aamupäivällä 12.9.1917 (30.8.1917) ampuivat sotamiehet Turussa 6. Ilmailudivisioonan päällikön, vanhemman luutnantin, A. J. Makarjevitšin.²⁸ Hänet tapettiin lehtitietojen mukaan kolmella laukauksella Linnankadun alaosassa Turun linnan läheisyydessä. Makarjevitš oli ensiksi yrittänyt pelastautua hyppäämällä Aurajokeen Kanavarinteen laiturilta. Sotilaat nostivat kuitenkin hänet vedestä ja ampuivat hänet kuoliaaksi. Murhaajat olivat vallankumouksellisia merimiehiä.²⁹ Arne Bremerin tieto siitä, että Makarjevitš olisi ammuttu Turun vesilentoaseman suojien välissä, ei siten pitäne paikkaansa.³⁰ Erään tiedon mukaan oli Makarjevitš joutunut sotilaiden epäsuosioon kurinpidollisten toimenpiteidensä johdosta.³¹ Kapteeni I. I. Rengarten kirjoitti päiväkirjaansa Helsingissä Makarjevitšin surmasta tämän tulleen surmatuksi kahdella pistoolinlaukauksella syystä, että oli sanonut ”viis välittävänsä” matruusien komiteoista.³² Surman syy oli, että Makarjevitš oli kannattanut Kornilovia ja yleensä vastavallankumouksellisia voimia. Samalla vangittiin neljä upseeria, jotka ilmoittivat kannattavansa Kornilovia. Heitä säilytettiin ilmailuasemalla.³³ Surman tutkimukset peruttiin, koska murhalla oli ”poliittinen, kollektiivinen luonne”.³⁴ Surmapäivänä jokainen upseeri Turussa joutui tarkastuksen kohteeksi kaduilla, hotelleissa, ravintoloissa tai kodeissaan, jolloin sotilaspartiot ottivat selvää heidän suhtautumisestaan Kerenskiin ja Korniloviin. Turun kaupungin perusteellisissa historioissa Makarjevitšin surmatapausta ei ole huomioitu.³⁵

²⁵ Händelserna i Björneborg. Björneborgs Tidning 20.3.1917.

²⁶ RGVIA, Fond 2262, opis 1, delo 263 1.222.

²⁷ Kaila 1942, 219.

²⁸ Uusitalo 74.

²⁹ Officersmord i Åbo. Åbo Underrättelser 13.9.1917, Officersmord i Åbo. Dagens Press 13.9.1917, Upseerimurha Turussa. Uusi Suometar 14.9.1917, Officersmorden i Finland. Hufvudstadsbladet 14.9.1917, Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelser 16.9.1917, Graf 1923, 164, Paavolainen 1966, 53, Alexandrov 1996, 7.

³⁰ Bremerin mukaan olisi upseerin nimi ollut ”Makarjevijj”. Bremer 1931, 9. Kyseessä on painovirhe.

³¹ Saul 1978, 148.

³² Baltiski Flot nakanune Oktjabrja 1929, 20.

³³ Vangitut olivat aliluutnantti Gaslawski, luutnantti Melnetski, aliluutnantti Sorbujanov ja instruktööri Knupser. Wenäjän tapaukset ja Suomesta olewa sotawäki. Sorretun voima 14.9.1917.

³⁴ Uusitalo, 74.

³⁵ Jutikkala 1957, 720–727, Uusitalo 1982, 49–52.

Aliluutanti Iohann Petrovitš Davydov tapettiin 17.10.1917 ja merkittiin Turun ortodoksiseurakunnan metrikka-kirjaan. Menehtyneisiin kuului myös komentaja Vasili Sergejevits Ryzhutšin, jonka kuolinsyy oli vahingonlaukaus lähemmin tuntemattoman ajankohtana 1917.³⁶

Helsinki 13.9.1917 (31.8.1917)

Laivastoyksiköiden miehistön keväällä alkanut levottomuus jatkui ja mielialat radikalisoituivat edelleen. Kesä- ja heinäkuussa laivastoyksiköt järjestivät suuria mielenosoituksia Helsingissä ja Kronstadtissa, ja kronstadtilaiset yrittivät jopa valata Pietarin ja kaapata vallan väliaikaiselta hallitukselta.³⁷ Kornilovin kapina kiihdytti mielialoja entisestäänkin, ja uusia upseerisurmia tapahtui.

Taistelulaiva Petropavlovsk herätti kyseenalaista huomiota, kun illalla 13.9.1917 (1.9.1917) ammuttiin neljä upseeria Helsingissä Pohjoisrannassa Liisanpuiston kohdalla. Merisotilaiden soutuvene saapui rannalle mukanaan neljä upseeria. Vastassa oli kymmenen miehen kivääriryhmä, joka vei upseerit laiturille. Sotilaat asettuivat puoliympyräksi ja ampuivat upseerit.³⁸ Turussa ilmestyneen Sosialistin kirjoituksen mukaan oli tapahtumien kulku seuraava: "Vallankumouksellisesta komiteasta on ilmoitettu seuraavia tietoja perjantaita vasten yöllä tapahtuneista upseerien murhasta. Murhatut upseerit luutnantti Tisenko sekä midshipsmannit Mihailov, Kondyba, Kondratjev palvelivat panssarilaivalla Petropavlovsk. Jo aikaisemmin olivat mainittujen upseerien ja laivamiehistön välit olleet kireät. Kun heiltä torstaina vaadittiin takuita siitä, että he tähdellisesti ovat väliaikaisen hallituksen puolella sekä tarpeen vaatiessa valmiit taistelemaan kenraali Kornilovia vastaan, ilmoittivat upseerit, ettivät he aijo sekaantua politiikkaan ja että he katsovat tehtäväkseen taistella yksinomaan valtakunnan ulkonaisia vihollisia vastaan. Tämän jälkeen Petropavlovskin miehistö piti kokouksen, jossa päätettiin ampuja niskottelevat upseerit. Miehistön langettamaa tuomiota täytäntöönpanemaan valittiin arvalla joukko matruuseja, jotka toivat ammuttaviksi tuomittua 4 upseeria veneillä Elizabetin kadun päästä olevalle laiturille, mistä tuomio pantiin täytäntöön".³⁹

Venäläisen meriupseeri H. Graf in teoksessa "The Russian Navy in War and Revolution" on seikkaperäinen selostus tapahtumasta.⁴⁰ Graf in tiedot, jotka perustuvat GARFissa oleviin asiakirjoihin⁴¹, valaisevat useissa kohdin Sosialistin selostusta yksityiskohtaisesti. Aluksen sotilaskomitea oli 12.9.1917 (30.8.1917) vaatinut upseereita allekirjoittamaan julistuksen siitä, että he eivät tottelisi Kornilovia, vaan toteuttaisivat yksinomaan neuvostojen määräyksiä. Taistelulaiva Petropavlovskin

³⁶ Turun ortodoksiseurakunnan metrikkakirja 1917.

³⁷ Saul 1978, 119–122.

³⁸ Officersmorden i Finland. Dagens Press 14.9.1917, Upseerimurhat Suomessa. Uusi Aura 15.9.1917.

³⁹ Upseerimurhat Viipurissa. Sosialisti 15.9.1917.

⁴⁰ Graf 1923, 164–168.

⁴¹ Petropavlovskin päätöslauselmat, aliluutnantti Mihailovin tilannetta valaiseva kirje sisarelleen Romanovalle ja Romanovan Kerenskille lähettämä kirje, jossa tämä vaatii syyllisten asettamista vastuuseen teostaan. – Fond 1778, opis 1, delo 375, GARF. Asiakirjasta kopio SSSP:n arkistossa.

miehistö ja aluksen komitea vaativat upseereita tarpeen vaatiessa osallistumaan Pietarin tulittamiseen aluksen tykeillä.⁴² Omassa kokouksessaan olivat aluksen upseerit laatineet ja allekirjoittaneet seuraavan julistuksen: "Hyläten kenraali Kornilovin toiminnan, joka voi johtaa sisällissotaan, upseerit eivät tottele hänen määräyksiään, mutta alistuvat tottelemaan hallitusta toimien yhdenmukaisesti työläisten, sotilaiden ja talonpoikien neuvostojen yleisvenäläisen keskustoimeenpanevan komitean kanssa". Sotilaat sekä aluksen komitea eivät hyväksyneet upseereiden julistusta ja vaativat upseereita allekirjoittamaan yleisen julistuksen. Lukkiutuneessa tilanteessa upseerit suostuivat liittämään seuraavan lisäyksen omaan julkistukseensa: "(...) sekä keskustoimeenpanevan komitean määräykset yhdenmukaisesti sen paikallisten järjestöjen ja niiden valitsemien jäsenten kanssa". Luutnantti Tizenko ja aliluutnantit Kondyba, Kondratjev ja Mihailov eivät kuitenkaan suostuneet allekirjoittamaan julistusta. Sen sijaan he esittivät oman julistuksensa, jossa he vakuuttivat:

- "1. Me allekirjoittaneet lupaamme peräänantamattomasti noudattaa kaikkia keskusdemokraattisen elimen tukeman väliaikaisen hallituksen nimittämän ylipäällikön määräyksiä, jotka on suunnattu ulkoista vihollistamme vastaan.
2. Tahtoen estää Venäjän kansalaisten verenvuodatuksen kieltäydymme osallistumasta mihinkään politiikkaan.
3. Esitämme vastalauseemme niitä meihin kohdistettuja syytöksiä vastaan, joissa sanotaan meillä olevan vastavallankumouksellisia ajatuksia ja pyydämme lupaa osoittaa uskollisuutemme Venäjää kohtaan siten, että meidät lähetettäisiin Verelskin rintamalle, jotta pääsisimme läheiseen yhteyteen maan ulkoisen vihollisen kanssa."

Aluksen sotilaiden keskuudessa julistus herätti epäluuloa ja 4. komppania vaati uusia upseereita Tizenkon ja Kandyban tilalle. Aluksen komitea otti neljä erillisjulistuksen allekirjoittanutta upseeria kuulusteltaviksi. Kuulusteltujen epätyytyttävien vastausten johdosta komitea vangitutti heidät. Koska oli ehdotettu upseerien välitöntä teloitamista, järjestettiin asiasta äänestys Petropavlovskin miehistön keskuudessa. Noin 800 läsnä olevasta miehestä ainoastaan 30 äänesti teloituksen puolesta, muiden kannattaessa vangittujen lähettämistä keisarillisessa linnassa sijaitsevan Vallankumoukskomitean haltuun. Kello 20.45 vangitut upseerit siirrettiin kuljetusveneeseen 16 merisotilaan vartioimina. Kuljetusalus lähetettiin Eteläsatamaan keisarillisen linnan edustalle (the Esplanade wharf, opposite the Marinsky Palace). Osa Petropavlovskin sotilaista oli kuitenkin sitä ennen kokoontunut salaisesti ja päättänyt, että upseerit ammuttaisiin. Vartio toimi tämän päätöksen mukaisesti. Petropavlovskista lähdettyä kuljetusvene ohjattiin Liisanpuiston laiturille (the Elisavetinsky wharf).

⁴² Saul 1978, 148.

Kuljetusveneeseen lähestyessä laituria hyppäsi Kondratjev pienine matkalaukkui-
neen veteen ja alkoi huutaa apua siinä toivossa, että laituriiin kiinnitettyjen kauppala-
alusten miehistöt huomaisivat hänet. Vaikka nämä kuuluivat hädänhuudot, kukaan
ei uskaltanut tulla hänen avukseen. Yrittäessään saada taitavana uimarina tunnet-
tua Kondratjevia käsiinsä löivät kuljetusveneessä olevat sotilaat häntä joko airoilla
tai kiväärinperillä niin, että hänen käsivartensa murtui. Kun hänet saatiin vedetyksi
veneeseen, sotilaat jatkoivat pahoinpitelyä lyöden ja potkien. Teloitusta varten up-
seerit asetettiin laiturille selin mereen päin noin kuuden metrin päähän kulma-
rakennuksesta, joka arvattavasti oli Uudenmaan kasarmi (twenty feet from the
corner house). Siellä upseerit surmattiin kiväärin- ja pistoolinlaukauksilla sekä
pistimien ja kiväärinperien iskuilla. Kun ruumiita kuljetettiin autolla ruumishuoneelle,
havaittiin Grafिन mukaan niissä jokaisessa kuusitoista haavaa. Aliluutnantti Mihail-
ovin sisaren Kerenskille lähettämän kirjeen mukaan jokaisessa ruumiissa oli ainakin
20 luodinreikää ja julman pahoinpitelyn jäljet.⁴³

Teloitetut upseerit haudattiin 16.9.1917 (4.9.1917) suuren väkijoukon saattele-
mana. Myös Kazanin katedraalissa Pietarissa pidettiin muistotilaisuus.⁴⁴

Surmaajat olivat Grafin käsityksen mukaan "rikolliskopla, joka oli tehnyt
Petropavloskista oman tukikohtansa". Hän esittää asian niin, että aluksen komitea
ja sen puheenjohtaja, laivasähkömies Dytskov, harjoittivat kaksoispeliä. He yrittivät
antaa Petropavlovskin kapteenille D. D. Tyrtoville, aluksen muille upseereille sekä
vallankumouskomitealle ja keisarillisessa linnassa oleville henkilöille kuvan, että he
suojelivat uhattuja upseereita ja takasivat heidän turvallisuutensa. Todellisuudessa
oli komitea hyväksynyt upseerien salaisen kuolemantuomion ja järjestänyt
toimeenpanon antamalla teloituksen suorittamisen luotettavan vartioston toteutet-
tavaksi. Kuten Helsingin upseerisurmien kohdalla myös tässäkin tapauksessa on
esitetty syytös, että tapahtumat olisivat saaneet alkunsa Saksan pääesikunnan vai-
kutuksesta ja aikaansaamina.⁴⁵

Petropavlovskin tapahtumat ja Viipurin upseerisurmat tulivat Väliaikaisen halli-
tuksen kannalta hyvin huonoon aikaan. Suomeen kantautui tietoja, joiden mukaan
Kerenski oli Pietarin työläisten ja sotilaiden neuvostossa sanonut itsellään olevan
todisteita siitä, että suomalaiset sosialidemokraatit aikoivat nousta kapinaan Sak-
san maihinnousun yhteydessä. Nämä tiedot eivät olleetkaan täysin vailla pohjaa,
sillä Venäjän sotavoimien ylin johto antoi Pohjoisrintaman esikunnalle ohjeet, joi-
den mukaan "Levottomuuksien puhjetessa on odotettavissa niitä hyväksikäyttävien
saksalaisten invaasio Suomeen. (...) Suomeen keskitettyjen joukkojen on täysin
luotettavalla tavalla turvattava Pietari pohjoisesta tulevilta hyökkäyksiltä, suojatta-
va maan puolelta laivastotukikohta ja Porkkala sekä muodostettava vakava uhka
suomalaisille tehdäkseen nämä kaikissa riitakysymyksissä entistä taipuvaisemmiksi."⁴⁶

⁴³ Fond 1778, opis 1, delo 375, GARF.

⁴⁴ Graf 1923, 168.

⁴⁵ Kadesnikov 1959,72.

⁴⁶ Ketola 1987, 299.

Tässä tilanteessa Viipurissa sattuneet upseerisurmat ja Petropavlovskin tapahtumat olivat erittäin huolestuttavia.

Väliaikainen hallitus Pietarissa tuomitsi Petropavlovskin neljän upseerin teloittamisen ja Kerenski vaati murhaajien vangitsemista. Aluksen komitea vastasi kuitenkin, että kaikilla Petropavlovskin 1 200 miehellä oli yhteinen vastuu tapahtuneesta, koska miehistö oli toiminut kuten laillinen tuomioistuin. Myös Itämeren laivaston sotilaiden keskuskomitea Tsentrobalt hylkäsi 15.9.1917 (2.9.1917) ehdotuksen murhien tuomitsemisesta eikä upseerisurmiin syyllistyneitä rangaistu.⁴⁷ Tässä tilanteessa Kerenski yritti palauttaa arvovaltansa Suomessa määräämällä Tsentrobaltin hajotettavaksi ja upseerimurhien tutkimuksen toimitettavaksi. Tsentrobalt kuitenkin vastasi tähän ottamalla laivaston määräysvaltaansa. Tätä päätöstä tukivat sekä aluekomitea että Helsingin työläis- ja sotilasneuvosto 2.10.1917 (19.9.1917).⁴⁸

Toimeenpaneva keskuskomitea lähetti meriministeriön ja sotaministeriön pyynnöstä delegaation Helsinkiin tutkimaan tapausta ja neuvottelemaan Vallankumouskomitean ja laivakomitean kanssa. Matruuseille oli selitettävä, mitä vaaraa maalle ja vallankumoukselle laivaston hajoaminen merkitsisi. Delegaation neuvottelut vallankumouskomitean kanssa eivät kuitenkaan sujuneet toivotulla tavalla, sillä komitea ei suostunut asettamaan komissiota tutkimaan murhia vedoten murhien kollektiiviseen luonteeseen sekä siihen, että Petropavlovskin miehistö ei päästä laivalle minkäänlaisia tutkintakomissiota. Painostuksen alaisena komitea kuitenkin lupasi tällaisen tutkintakomission asettaa, mutta todellisuudessa se ei tehnyt mitään. Lausunnossaan komitea edelleenkin painotti sitä, että murhat olivat tapahtuneet vastoin sen tahtoa ja toivomusta.⁴⁹

Delegaation matkasta ei siten ollut näkyvää hyötyä, vaikka sen jäsenistä useat olivat sitä mieltä, että ”demokratian kunnia” vaatii asian perinpohjaista selvittämistä ja että tulisi uudelleen vaatia vallankumouskomitean seuraajalta aluekomitealta tutkintakomission perustamista. Vaikka toimeenpanevan keskuskomitean istunnossa delegaation jäsenet esittivät jonkin verran toisistaan poikkeavia käsityksiä, lopputoteamukseksi tuli, ettei minkäänlaisia uusia tutkintakomissioita kannattaisi perustaa Petropavlovskin miehistön torjuessa kaikkien tutkintakomissioiden yritykset päästä laivalle. Upseerien ja matruusien välisistä suhteista Itämeren laivastossa todettiin, että upseerien asema oli kauhea ja että merellä he olivat täysin miehistön vallan alaisia. Yksikään upseeri ei voinut tuntea oloaan turvalliseksi. Tämä tilanne luettiin Kornilovin kapinan syyksi ja katsottiin sen tuhonneen useiden kuu-kausien työn miehistön ja upseerien välisten suhteiden parantamisessa. Toimeenpanevan keskuskomitean päätöslauselmassa 28.9.1917 antamassa tuomittiin

⁴⁷ Saul 1978, 148–149.

⁴⁸ Upton 1980, 243. Tilanteen kärjistymistä ja matruusien asennoitumista kuvaa hyvin seuraava tapaus. Kun Petropavlovskin matruuseille oli ilmoitettu meriministeriön haluavan laivalle tuotavaksi surmattujen nimet sisältävän muistotaulun näiden muiston kunnioittamiseksi, matruusit ilmoittivat laivalla tapahtuneen olevan ”perheasia” eikä meriministeriöllä ollut oikeutta tutkia laivan tapahtumia. – Wiipuri 22.9.1917.

⁴⁹ Toimeenpanevan Keskuskomitean istunnon ptk 28.9.1917, – Fond 6978, opis 1, delo 128, s. 1.1–3, GARF; Ketola 1987, 301–302.

jyrkästi tapahtunut ja vaadittiin aluekomiteaa ryhtymään toimenpiteisiin tutkimuksen edistämiseksi.⁵⁰ Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että viranomaiset olivat voimattomia Itämeren-laivaston kapinoivien miehistöjen suhteen.

Petrovavlovskin vanhempi aliupseeri Mihailov oli ennen kuolemaansa kirjoittanut tilanteen kärjistymisestä sisarelleen, joka veljensä kuoleman jälkeen kävi Helsingissä ja kirjoitti syyskuun 20. päivänä kirjeen Kerenskille. Tässä kirjeessä hän totesi murhaajien yhä olevan vapaina ja heidän nimensä olevan komentaja Trofim Gilev, komentaja Kokin, "galvaner" tykkisähkömies Mamonov ja matruusi Klementjev.⁵¹

Helsingin kaupungin historiassa ei ole mainintaa Liisanpuiston laiturin teloituksista.⁵²

Kokemäki 14.9.1917 (1.9.1917)

Kokemäen kirkonkylässä Turun ja Porin läänissä olivat sotilaat Kornilovin kapinan aikana 14.9.1917 (1.9.1917) vanginneet kaksi upseeria. Lehtitietojen mukaan olisi eräs kapteeni ammuttu, joskin hänen nimensä ei ole tiedossa.⁵³

Lisäksi surmattiin virolaista alkuperää ollut vänrikki, 25-vuotias Aleksander Wilt, joka asui kauppias Tattarin luona. Kokemäen piirin nimismiehen selvityksen mukaan Tampereelta päin oli saapunut kymmenkunta sotilasta Risteen rautatieasemalle, josta he yhdessä noin viidenkymmenen vartiosotilaan kanssa olivat menneet kauppias Tattarin luo hakemaan vartiostopäällikkö Wiltiä. Sotilaat olivat piirittäneet talon ja vieneet päällikkönsä mukanaan Pakankosken sillan luo, jossa "mitä julmimmalla tavalla räökkäsivät häntä potkimalla, iskemällä pistimillä ja lyömällä upseerin omalla miekalla ja kiväärin perällä niin, että henki luultavasti lähti, jonka jälkeen sitoivat onnettoman kaulaan kiven ja ruumis heitettiin Pakankosken sillalta Kokemäen jokeen."⁵⁴ Myös lehdistö kertoi tästä tapahtumasta.⁵⁵ Teon syytä ei tiedetä, mutta koska Wilt määrätietoisesti haettiin majapaikastaan, viittaa se siihen, että hän ei ollut alaistensa keskuudessa suosittu.

Tyrvää 14.9.1917 (1.9.1917)

Tyrvällä Turun ja Porin läänissä sattui Kornilovin kapinan aikana 14.9.1917 (1.9.1917) yksi upseerimurha. Sen suoritti neljätoista Porista tullutta sotilasta, jotka houkuttelivat erään kapteenin asunnostaan ja ampuivat hänet maantiellä.⁵⁶ Kyseessä on kuitenkin saattanut olla eversti Smeretšinski, joka Leo Linkamon muistelmaan mukaan asui Tyrvään vanhassa pappilassa. Hän kirjoittaa: "Smoretšinski murhattiin

⁵⁰ Fond 6978, opis 1, delo 128, s, 1.4, GARF.

⁵¹ Fond 1778, opis 1, delo 375, GARF.

⁵² Laati 1955, 161–175, Viljanen 1955, 186–191.

⁵³ Upseerivainot Suomessa. Uusi Aura 15.9.1917, Paavolainen 1966, 53

⁵⁴ KKK I osasto, akti 1:10 1917, Fb 1270, KA.

⁵⁵ Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelser 16.9.1917, Wirolainen upseeri surmattu. Sosialisti 18.9.1917

⁵⁶ Pakula 1926, 19, Paavolainen 1966, 53.

kolmen matruusin pilkka- ja ivahuutojen saattelemana hänen asuntonsa läheisyydessä maantiellä Rautaveden rannalla, tie, joka joutaa Vammalan kauppalaan. Oli järkyttävää, jopa pelottavaakin nuoren pojan nähdä kuinka raalla tavalla matruusi- en edellä kulkenut eversti murhattiin. ”Streljaite krasnyje epoleti” -huudoin sai hän selkäänsä ainakin 3–4 pistimen iskuja, jonka jälkeen häntä vielä useilla laukauksilla ammuttiin. Sen jälkeen matruusit kantoivat everstin ruumiin veneeseen, jossa sitoivat ruumiiseen painavat kivilohkareet ja upottivat ruumiin”.⁵⁷ Myös vammalalaisen Kalle Niemisen muistelman mukaan asui vanhassa pappilassa venäläinen upseeri, joka surmattiin. Hän kertoo: ”Junalla tuli luultavasti ne oli merisotilaita ja tappoivat sen ja veivät ruumiin järveen”.⁵⁸

Kenraalikuvernöörin kanslia sai sähköitse tiedon Turun ja Porin läänin kuvernööritä, että sotilaat olivat ampuneet syyskuun alussa Tyrvään maantiellä pappilan lähellä luutnantti Meštšerskin, jonka ruumiin olivat upottaneet. Syyskuun loppupuolella kuvernööri ilmoitti kenraalikuvernöörin kansliaan, että syyllisiksi epäillyt sotilaat oli pidätetty ja tutkinta aloitettu.⁵⁹ Turun Sanomat kertoi myös tapauksesta.⁶⁰

Jo muutamia päiviä Kokemäen ja Tyrvään upseerisurmien jälkeen saivat sotilasviranomaiset kiinni kaksi surmantekijää. 42. armeijakunnan päällikkö Jelizarov lähetti syyskuun puolivälissä päiväämättömän sähkösanoman sotaministeri Vengeroville Pietariin. Se kuuluu: ”Tänään luonani oli kaksi edustajaa 34. nostoväkirykmentistä Tyrvään asemalta, missä kaksi upseeria oli tapettu, kuten tiedätte. Puhuin heidän kanssaan syistä, jotka olivat murhan takana. He sanoivat, että nämä upseerit eivät olleet halunneet mennä väliaikaisen hallituksen puolelle. Sitten he tunnustivat, että pääsyy oli Viipurin tapahtumat ja suuttumus näitä upseereja kohtaan heidän aiemman asennoitumisensa johdosta. He sanoivat minulle, että tämä ei enää toistuisi, ja että he tekisivät kaikkensa, jotta ei syntyisi uusia yhteenottoja”.⁶¹ Jelizarov ilmoitti toisessa sähkösanomassaan 21.9.1917 (8.9.1917) Pohjoisrintaman esikuntapäällikölle sotakomissaarin ja aliluutnantti Sokolovin käyneen surmapaikkakunnalla pikaisessa tutkinnassa. Hänen toimestaan oli viisi luutnantti Smeretšinskin ja vänrikki Wiltin murhasta epäiltyä sotilasta vangittu sekä toimitettu Viipuriin ja edelleen Pietariin. Vangitut olivat aliupseerit Ivan Moškarjov ja Ivan Tšernyšov sekä sotilaat Vladimir Smirnov, Fjodor Fomin ja Trofim Kozerov.⁶²

Hanko 12.10.1917 (25.10.1917)

Syksyllä 1917 kontra-amiraali Pjotr Petrovitš Wladislawlew toimi Venäjän laivaston sukellusvenedivisioonan komentajana Hangossa. Hän ei saapunut töihin 12.10.1917

⁵⁷ Leo Linkamon muistelmat, 46:232-233, SKS vuoden 1918 -kokoelma.

⁵⁸ Kalle Niemisen muistelmat, Suomen luokkasota 1918, 6 B, Kansan Arkisto.

⁵⁹ KKK I osasto akti 1:10 1917, Fb 1270, KA.

⁶⁰ ”Tyrväälläkin murhattu upseeri”, Turun Sanomat 16.9.1917.

⁶¹ Fond 2262, opis 1, delo 883, 1.97, RGVIA.

⁶² Fond 2262, opis 1, delo 264, 1.24–25, RGVIA.

(25.10.1917). Hänen ruumiinsa löytyi vedestä Hangonniemen rannan vieressä 15.10.1917 (28.10.1917). Ei ole tietoja surmatavasta tai -syytä.⁶³ Voitanen kuitenkin olettaa merisotilaiden surmanneen hänen.

Lammin Mommila 7.11.1917

Maanviljelysneuvos Alfred Kordelinin murhan yhteydessä Lammin Mommilassa 7.11.1917 surmasivat paikalla olleet suojeluskuntalaiset surmasivat muutamia venäläisiä merisotilaita. Surmansa saaneiden venäläisten tarkkaa lukumäärää ei kuitenkaan ole tiedossa. Matti Hurmeen kirjassa Mommilan tapahtumista kerrotaan neljästä kaatuneesta venäläisestä,⁶⁴ kun luku Harri Kalpan mukaan oli kolme.⁶⁵ On esitetty suurempiakin lukuja, jotka kuitenkin kattanevat myös Mommilan kahakan jälkinäytöksen venäläissurmat. Helsinkiläinen Georg Nordblad on kertonut Viaporin venäläisen komendantin ilmoittaneen 17 kaatuneesta ja haavoittuneesta venäläisestä.⁶⁶ Tyrvöntöläisen Heikki Mäkisen muistelmätieto kertoo 6–10 surmansa saaneesta merisotilaasta.⁶⁷ Valkoisein kuuluva F. Krootila mainitsee muistelmissaan taas vain surma-autoa kuljettaneen venäläisen merisotilaan tulleen ammutuksi.⁶⁸

Mommilan kahakan ns. jälkinäytöksessä Oitin rautatieasemalla ampuivat suojeluskuntalaiset kuoliaaksi kaksi venäläisestä vartiosotilasta. Samalla haavoittui vartiopäällikkönä toimiva venäläinen vääpeli, joka kuoli Helsingin sotilassairaalassa muutamia päiviä myöhemmin.⁶⁹

Ajoksen krunni Kemian maalaiskunnassa vuoden 1917 lopussa

Loppuvuoden 1917 marraskuun suurlakon aikoihin majaili venäläinen luutnantti Vasankarilla Kemian maalaiskunnan saaristossa Oulun läänissä. Yrittäessään paeta Ruotsiin luutnantti oli eräänä yönä saapunut Vuorimaan veljesten taloon Mansikkaniemellä mukanaan ratsu, haulikko ja mäkisukset. Luutnantti kertoi sotilaiden tahtoneen tappaa hänet. Myytyään ratsunsa ja saatuaan hiihtosukset oli luutnantti painunut pimeään. Artturi Vuorimaan kertomuksen mukaan luutnantti oli "ehtinyt melkoisen matkan – lähelle Ajoksen krunnia – missä Kemistä lähtenyt sotilaspartio oli hänet tavoittanut ja ampunut sinne jälle".⁷⁰

Ei Kemian eikä Kemian kaupungin paikallishistorioissa ole mainintaa tapauksesta.⁷¹

⁶³ Suomen sotasurmat 1914–22 -projektin arkisto, kansalaiskirje 2 310.

⁶⁴ Hurme 1937, 129.

⁶⁵ Kalpa 1987.

⁶⁶ Hurme 1937, 120, kirjoitus Hufvudstadsbladetissa 26.1.1936.

⁶⁷ TA, TMT, CLXVI, 16-17, Heikki Mäkisen muistelmä.

⁶⁸ SA, PK 869:10, F. Krootilan muistelmä.

⁶⁹ Hurme 1937, 165–167.

⁷⁰ Artturi Vuorimaan muistelmät, 52: 298–299, SKS vuoden 1918 -kokoelma.

⁷¹ Hedman 1976, 808–815, Koivunen-Vahtola-Satokangas-Itkonen 1977, 391–395.

Junasurma Nurmen-Viipurin välisellä rataosuudella 17.12.1917 (4.12.1917)

Aamulla 17.12.1917 (4.12.1917) sattui Helsingistä Pietariin kiitävässä junassa väli-kohtaus, jossa upseeri surmattiin Nurmen ja Viipurin rautatieasemien välillä. Ryhmä merisotilaita oli viemässä kahta upseeria Pietariin. Jostain syystä syntyi merisotilaiden ja upseerien välille kireä suhde, jolloin sotilaat ahdistivat upseereita pistimillään. Tapahtumat johtivat siihen, että toinen upseereista menehtyi haavoihinsa, samalla kun toinen haavoittui vaikeasti.⁷²

Lehdistön kuva upseerisurmista

Maaliskuun vallankumouksen yhteydessä surmattiin Helsingin ulkopuolella ainakin kaksi upseeria ja santarmi. Syksyllä 1917 näyttäisi yksittäisillä paikkakunnilla Viipurin alueen ulkopuolella tapahtuneen yhteensä seitsemän upseerimurhaa ja myöhäissyksyllä tehtiin vielä näiden lisäksi kaksi upseerisurmaa.

Eräessä syksyllä 1917 kirjoitetussa Ruotsin pääesikunnan tiedusteluosaston tilannekatsauksessa kerrotaan: "Viime aikoina on taas sotilaiden toimesta ammuttu tai muuten surmattu suuri määrä upseereita. Varsinkin Viipurin upseerisurmat, joiden yhteydessä parikymmentä Kornilovin vehkeilyihin osaa ottanutta upseeria pahoinpideltiin kuoliaaksi ansaitsevat maininnan. Mutta myös Helsingissä ja Turussa on tapahtunut useita upseerimurhia. Surmansa saaneiden lukumäärä on erittäin hankalaa todeta, sillä väkivaltaisuudet ovat tapahtuneet kaikkialla maassa ja monet tapaukset ovat todennäköisesti jääneet mainitsematta lehdissä".⁷³ Tämä raportti kuvaa silloista epävarmuutta: se epäilee surmaluvun olleen mainittua suurempi, mutta ei pysty osoittamaan luotettavaa tietoa asiasta.

Voidaan kuitenkin arvella, että tässä artikkelissa esitetty katsaus on jokseenkin tyhjentävä, koska Suomen lehdistö näytti Ruotsin tiedustelupalvelun epäilyksistä huolimatta seuranneen eri paikkakunnilla sattuneita upseerisurmia melko kattavalla tavalla. Eräs syy epävarmuuteen on, että selvien surmatapausten lisäksi tapahtui myös joitakin selvittämättömiä välikohtauksia ja murhayrityksiä, joiden yhteydessä ketään ei surmattu. Tästä esimerkkinä on Kornilovin kapinan aikoihin tapahtunut epäonnistunut pommiattentaatti Vaasan läänin Lehtimäellä. Lehtimäki sijaitsee noin 50 kilometriä Seinäjoelta itään päin. Siellä sotilas heitti 13.9.1917 (31.8.1917) pommin muutamia upseereita kuljetettavaa autoa kohti. Pommi ei kuitenkaan räjähtänyt kunnolla ja ainoa henkilövahinko oli se, että erään autossa olleen upseerin polvi haavoittui.⁷⁴ Vaikka kukaan ei kuollut välikohtauksessa, kuvaa se sotilaiden laajalle levinyttä vihamielisyttä upseereita kohtaan. Lehdissä esitettyjen suppeiden ja katkelmallisten tietojen voidaan arvella aiheuttaneen huhuja ja epäilyjä.

Varsinkin Viipurissa syyskuussa 1917 sattuneet upseerisurmat ovat jääneet suomalaisten mieliin. Tämä johtuu epäilemättä sen ajan lehdistön uutisraportoinnista

⁷² Officersmord. Wiborgs Nyheter 18.12.1917.

⁷³ Kai Donnerin kokoelma. B1:9 DII. KA.

⁷⁴ Officersmorden i Viborg. Åbo Underrättelser 16.9.1917.

ja mielipidemuokkauksesta. Vaikka maaliskuun vallankumouksen upseerimurhat olivat luvultaan suurempia, yllättivät vallankumoustahtumat lehdistön. Kesti jonkin aikaa ennen kuin saatiin asianmukainen kuva väkivallanteoista. Vasta seuraavina kuukausina alkoi lehdistö yksityiskohtaisesti ja useimmiten terävästi arvostellen seurata sotilaiden suorittamia henkirikoksia ja muita väkivaltaisuuksia. Sotilaiden vallankäyttöä ja väkivaltaa paheksuva mielipidemuokkaus yleistyi ja tuli Suomen lehdistön keskeiseksi aiheeksi.

Julkinen huomio kääntyi alkusyksyllä 1917 viipurilaisten sotilaiden edesottamuksiin kahdesta syystä. Toinen oli etupäässä 11.9.1917 (29.8.1917) sattuneet upseerimurhat Viipurin linnansillan luona ja toinen oli kolmen venäläisen sotilaan suorittama Rapattilan tilan ryöstömurha 18.9.1917 (5.9.1917) Viipurin läheisyydessä, jolloin neiti Julia Sonny ammuttiin kuoliaaksi ja hänen veljensä, metsänhoitaja Martin Sonny haavoittui.⁷⁵ Koska Sonnyt lienevät kuuluneet Viipurin saksalaisiin, on mahdollista, että heidän kansallisuutensa on jotenkin vaikuttanut sotilaiden mielialoihin. Maailmansodan aikana ja varsinkin sodan alkuaikoina myöhäiskesällä 1914 oli aktiivisesti lietsottu Saksan-vastaista ilmapiiriä.

Levottomuus venäläisten sotilaiden keskuudessa oli selvästi lisääntynyt maaliskuun vallankumouksen jälkeisinä kuukausina. Kun päällystön kurinpidollinen ote herpaantui, avautui sotilaille mahdollisuus yksityisyritteliäisyyteen ja he saivat lisää liikkumatilaa. Se kuva, jonka useimmat suomalaiset päivälehdet välittivät, kertoi venäläisten sotilaiden kurittomuudesta, sivistymättömyydestä ja taipumuksesta rikolliseen väkivaltaan. Kenraalikuvernöörin kansliaan virtasi valituksia sekä yksityishenkilöiltä että yhteisöiltä kuten kunnilta rettelöivistä, häiriöitä aiheuttavista sekä varastelevista venäläisistä sotilaista.⁷⁶ Vuoden 1917 lopussa julkaistiin pieni kirjanen, johon oli koottu venäläisten sotilaiden aiheuttamia rettelöitä ja häiriöitä elokuusta lokakuun loppuun 1917 kaikkiaan 138 kappaletta.⁷⁷

Levottomuuksien välittömään aiheuttajaan, Venäjän ylemmän upseeriston liikehdintään ylipäällikkö Lavr Kornilovin johdolla, ei lehdistössä sen sijaan puututtu yksityiskohtaisemmin. Upseerisurmat useilla suomalaisilla paikkakunnilla alkusyksyllä 1917 liittyivät kuitenkin suoranaisesti ja hyvin selvästi vastavallankumouksellisen upseeriston vallanpalauttamisyhteyteen.

⁷⁵ KKK I osasto, akti 1:10 1917, Fb 1270, KA; Ett nytt oerhördt militärvåldsdåd i Viborg. Hufvudstadsbladet 21.9.1917, Karjala 19.9.1917, Karjala 21.9.1917, Det senaste mordet i Viborg. Åbo Underrättelser 22.9.1917, Det hemska blodsdådet å Rapattila egendom. Hufvudstadsbladet 22.9.1917, Paavolainen 1966, 54, Meurman 1985, 345.

⁷⁶ KKK I osasto, 1917 aktit 47:2 Fb 1293; 47:1 I osa Fb 1292; 47:1 II osa Fb 1293, KA.

⁷⁷ Vapauden irvikuvia. Venäläisten sotaväen mielivaltaisuudet Suomessa. Lahti 1917.

Liite. Muut vuonna 1917 surmansa saaneet upseerit

Valkeasaari 15.3.1917 (?)

- Tuntematon kenraali

Pori 18.3.1917

- Kyrenius, Jevgeni Karlovitš, eversti, Porin kaupungin komendantti
- Rozenfelt, eversti, 4. suomenmaalaisen rajajalkaväkipataljoonan komentaja, ampui itsensä
- Kaksi tuntematonta vääpeliä, jotka kuuluivat Pietarin 3. divisioonan ratsueskadroonaan

Kotka 15.6.1917

- Gromeka, Mihail Nikolajevitš, 45-vuotias everstiluutnantti, I pataljoonan II varajalkaväkirykmentin komentaja, "tapettu"⁷⁸

Helsinki 13.9.1917

- Kandyba, D. M., aliluutnantti, mitšman, hautaristissä 18.10.1896–28.8.1917
- Kondratjev (Kondratjeff), M. E., aliluutn., mitšman, hautaristissä 3.9.1896–28.8.1917
- Mihailov (Michailoff), K., aliluutnantti, mitšman, hautaristissä 17.11.1895–28.8.1917
- Tizenko, B. P., luutnantti, hautaristissä 27.10.1890–28.8.1917

Turku

- Davydov, Iohann Petrovitš, aliluutnantti, 37 v., tapettu 17.10.1917
- Makarevitš, A. J., laivaston ilmailuosaston luutnantti, surmattu 12.9.1917
- Ryzhutšin, Vasili Sergejevitš, komentaja, 25 v., kuoli vahingonlaukauksesta

Kokemäki syyskuun puolivälissä 1917

- Wilt, Aleksander, vänrikki

Tyrvää, syyskuun puolivälissä 1917

- Meštšerski, luutnantti
- Smeretšinski, eversti

Hanko 12.10.1917

- Wladislawlew, Pjotr Petrovitš, kontra-amiraali, sukellusvenedivisioonan komentaja Hangossa, todennäköisesti surmattu 12.10.1917. Hänen ruumiinsa löytyi vedestä Hangonniemen rannan vieressä 15.10.1917

Nurmi-Viipuri 17.12.1917

- tuntematon upseeri

⁷⁸ Kotkan metrikkirja 1917, Ort 2474, KA.

VENÄLÄISSURMAT POHJANMAAN RUOTSINKIELISISSÄ RANNIKKOKUNNISSA MARRAS-JOULUKUUSSA 1917

Lars Westerlund

Pohjanmaan ruotsinkielisissä kunnissa, ja varsinkin saaristossa, tapahtui vuoden 1918 sodan puhkeamista edeltäneinä kuukausina, marraskuun 1917 ja tammikuun 1918 välisenä aikana, kymmenkunta venäläissurmaa. Näitä valaistaan etupäässä Nils-Erik Nykvistin julkaisemien tietojen pohjalta. Nämä tiedot sisältyvät vuonna 1988 julkaistuun kirjaan "Aktivism och passivt motstånd i södra Österbotten 1899-1918"¹ ja vuonna 1995 ilmestyneeseen kirjaan "Stenarna tala".² Näiden lähteiden lisäksi on löytynyt täydentäviä asiakirjoja Venäjän sotahistoriallisesta arkistosta sekä muita asiakirjoja ja muistelmia.

Kirjoituksessa pohdin etupäässä missä määrin Pohjanmaan ruotsinkielisten suojeluskuntien esirintamien muodostaminen mitattuna väkivaltaisina kuolemantapauksina em. kuukausina ennen vuoden 1918 sodan puhkeamista suuntautui nimenomaan venäläistä sotaväkeä vastaan, venäläisten suomalaisia apureita vastaan ja punaisia vastaan. Esityksen pääasiallisena lähdeaineistona ovat ruotsinkielisten paikkakuntien yleensä suppeat suojeluskuntahistoriikit. Lähteenä on myös käytetty Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirjaa.

Aseellinen välikohtaus Raippaluodon Klubskatanilla 23.8.1917

Aluksi selostan Vaasan viikinlohkolaisen viilari Verner Holmin surmaa Raippaluodon saaristossa elokuussa 1917, vaikka tähän ei suoranaisesti liity venäläisiä sotasurmia. Tapaus vaikutti kuitenkin suuresti seudun väestön mielialoihin, koska yleisesti katsottiin venäläisten käyttäneen suhteetonta väkivaltaa. Myöhemmin helmikuussa 1918 surmasi Holmin kalastajakaveri Verner Vikman suojeluskuntalaistoveriensa avustamana kaksi niistä venäläissotilaista, jotka olivat osallistuneet välikohtaukseen Klubskatanilla.³

Venäläisten pienehkö merivartioston partio surmasi Holmin Klubskatan Söderuddenilla illalla 23.8.1917. Välikohtauksen taustana oli se seikka, että Holm ja Vikman rikkoivat venäläisten sotilasviranomaisten määräämiä, kalastajia koskevia sääntöjä. Kalastajat liikkuvat ulkosaaristossa auringonlaskun jälkeen ja heillä oli mukanaan haulikko. Kumpikin asia oli selvästi kielletty ja antoi perusteen merisotilaiden puuttumiseen asiaan, varsinkin kun kalastajat kieltäytyivät luovuttamasta haulikkoa.⁴ Tapauksesta on surmansa saaneen vaimo Alma Holm kertonut: "Mieheni ja veljeni (= Verner Vikman) olivat kokemassa kalapyydysten saalista pienellä karilla Klubskatan edustalla yhdeksän maissa illalla ja he olivat karilla, kun venäläiset merisotilaat tulivat soutuveneellä paikalle. Mitään riitaa ei syntynyt ennen kuin

¹ Nykvist 1988.

² Nykvist 1995.

³ GMA, raippaluotolaisen Anders Ekmanin haastattelu.

⁴ Nykvist 1995, 142.

ns. Svarten hyökkäsi heidän kimppuunsa yrittäen tempaista kiväärin heiltä. He löivät veljeni päähän kiväärinperällä ja ampuivat laukauksen, joka lävisti hänen takkinsa hihan. Myös miestäni on täytynyt lyödä ensiksi, koska hänet oli sen jälkeen ammuttu laukauksella toiseen olkapäähän, joka meni ulos kyljestä. Ruumista ei muuten ollut pahoinpidelty, (...) Mieheni pyssyä en koskaan saanut takaisin, se oli niin hajalle lyöty”.⁵

Surullisesti päättyneessä välikohtauksessa on useita venäläisten merisotilaiden ja saaristolaisten kulttuurieroja kuvaavia piirteitä. Väkivaltatoimenpiteiden kohteeksi joutuneet kalastajat lienevät hyvin tunteneet voimassa olevat määräykset. He rikkoivat täten tietoisesti niitä ja voitaneen siis otaksua venäläisten merivartioston melko usein käytännössä sallineen poikkeuksia määräyksistä saaristolaisten eduksi. Tässä tapauksessa oli edellisten merisotilaiden tilalle äskettäin tullut uusia vartiomiehiä, jotka eivät tunteneet Holmia tai Vikmania. Erään muistelman mukaan venäläisillä oli tapana ottaa kaloja Holmin ja Vikmanin kalapyydyksistä ja miehet vartioivat tästä syystä paikkaa.⁶ Toiselle kuuluvan saaliin anastaminen oli epäilemättä vakava rikos ja oli saariston epävirallisten käyttäytymisnormien vastaista, jonka johdosta Holm ja Vikman lienevät tunteneensa olevansa oikeutettuja puolustamaan saalistaan. Haulikko on saattanut olla mukana tästäkin syystä, vaikka sitä kalastajien kertoman mukaan tarvittiin, koska he epäilivät myös hylkeiden syöneen pyydyksiin menneitä kaloja. Hylkeiden ampuminenkin oli ”saariston lain” mukaan täysin luvallinen teko. Mukana kuvassa oli kuitenkin vielä toinenkin riitasyy. Erään muistelman mukaan venäläisten seurassa oli nuori tyttö Närpiöstä, jonka johdosta Holm ja Nyman kiusasivat venäläisiä, todennäköisesti huutamalla pilkallisia vihjailuja tytölle.⁷ Seuraus oli, että merisotilaat raivostuivat ja puuttuivat tässä tapauksessa harvinaisen kovin ottein kalastajien rikkeisiin, vaikka venäläisten merivartiostot yleensä hoitivat vastaavat tilanteet sovussa ja suhtautuivat saaristolaisten tapakulttuuriin jokseenkin ymmärtäväisesti.

Öjan venäläissurmat marraskuussa 1917

Marraskuussa 1917 kuljetettiin aselaiva Equity´stä saatuja aseita Luodosta Öjan kautta muille paikkakunnille. Öjan suojeluskuntalaiset kuljettivat 50 hevoskuormaa aseita ja ampumatarvikkeita, samalla kun teillä liikkuvat venäläisten partiot suorittivat tarkastuksia ja kotietsintöjä. Tästä kirjoittaa Roger Krokvik: ”Aseistetut vartijat suojelivat kuljetuksia ja heitä seurasi lapioilla varustettuja miehiä, jotta mahdollisten yhteenottojen jäljet pystyttäisiin välittömästi puhdistamaan. Ilmiantajia ja vihollisia katosi jäljettämiin. Saaristossa olevat selittämättömät kiviröykkiöt ovat todisteena vielä tänäkin päivänä tapahtuneesta”.⁸ Nykvistin tietojen mukaan öjalaiset suojeluskuntalaiset olisivat surmanneet venäläiset vartiosotilaat, kuitenkin kerto-

⁵ GMA, Alma Holmin haastattelu.

⁶ GMA, vaasalaisen puutavarakauppias Werner Wikmanin haastattelu.

⁷ GMA, Anders Ekmanin haastattelu.

⁸ Krokvik 1995, 10, vrt Nykvist 1995, 258.

matta yksityiskohtaisesti kuinka tämä tapahtui. Vargholmenin eteläkärjessä ”koh-tasi kolme venäläistä sotilasta kohtalonsa” ja ”Bodölidenissä haudattiin yksi”, Nykvist kertoo. Myös Bosundin ja Rågörenin salmella ottivat öjalaiset yhteen kolmen venäläisen kanssa, jolloin kaikki venäläiset saivat surmansa. Ruumiit vietiin Öjan puolelle ja haudattiin siellä.⁹

Nykvistin tietojen perusteella olisi Öjassa surmattu yhteensä seitsemän venäläistä sotilasta ja hän yhdistää ne kaikki Equity´stä saatujen aseiden ja tarvikkeiden kuljetuksiin, siis marraskuuhun 1917. Nykvistin mainitsema luku lienee kuitenkin liian suuri ja sitä paitsi ainoastaan osa Öjassa surmatuista venäläisistä sotilaista menehtyi vuoden 1917 lopulla. Krokvikin suullisesti ilmoittamien tietojen mukaan olisi vain kaksi venäläistä sotilasta surmattiin Öjassa vuoden 1917 lopussa. Näiden sotilaiden sijoituspaikka oli Luodon Bosundin Finholmen, mutta heillä oli tapana käydä viikoittain Öjan Långössä hankkimassa perunoita ja nauriita. Yhden käynnin yhteydessä loppuvuonna 1917 nämä katosivat surmattuina ja haudattiin mahdollisesti Vargholmenilla sijaitsevaan vanhaan talonperustaan. Tämä tapahtui Equityn aselastin purkamisen aikoihin jotta aseiden jatkokuljetukset saataisiin turvatuiksi.¹⁰

Rågörenin salmella olisi Krokvikin tietojen mukaan paikalliset kalastajat surmanneet vain kaksi venäläistä sotilasta, joskin jo kevättälvella 1917. Sotilaiden harjoittama kalastuksen ja pyydysten tarkka valvonta häiritsi ja kiusasi kahta bosundilaista kalastajaa, ja eräänä päivänä, kun vartiosotilaat tulivat kalastuspaikalle kolmannen kerran, kalastajat ampuivat heidät kuoliaiksi. Ruomit vedettiin Bosundista 3-4 kilometriä Öjan puolelle Bullörenille, jossa ne haudattiin. Samalla kalastajat tekaisivat jälkiä lumeen, aivan kuin sotilaat olisivat kulkeneet mereen.¹¹

Bodölidenissä haudatun sotilaan tarkkaa kuolinajankohtaa ei ole tiedossa. Krokvik arvelee kuitenkin sotilaan saaneen surmansa maaliskuun vallankumouksen aikoihin. Hän kertoo 8-vuotiaana serkkunsa kanssa löytäneensä vuonna 1938 siellä kiviröykkiöstä ruostuneen kiväärin ja pääkallon. Kertojan mukaan kyseessä olivat venäläisen sotilaan maalliset jäännökset.

Yhteenvetona voidaan todeta, ettei Öjan venäläissurmista ole läheskään aukottomia tietoja. On vain joitakin kirjallisia vihjailuja ja suullisia kertomuksia, sillä tapahtumia on salailtu niin kauan, että sekä tekijät että silmännäkiäjät ovat jo aikoja sitten poistuneet elävien kirjoista. Käytettävissä olevien tiedonsirpaleiden perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että kaksi tai mahdollisesti kolme venäläistä sotilasta olisi surmattu Öjassa vuoden 1917 lopussa.

Vaasan edustalla surmattu merisotilas 14.11.1917

Vaasan ulkosaaristossa Storkallegrynnan ja Valassaarien välillä syntyi 14.11.1917 tulitaistelu venäläisen meripartion ja salakuljettajien välillä. Kauppias Aino Lindeman salakuljetutti maailmansodan aikana venäläisiä ruplanseteleitä Ruotsin kautta

⁹ Nykvist 1995, 258–259.

¹⁰ Öjalaisen työmies Roger Krokvikin tekijälle ilmoittamat tiedot.

¹¹ Molemmat kalastajat muuttivat surmateon jälkeen Yhdysvaltoihin turvaan. Myöhemmin toinen heistä palasi Luotoon ja hänet sanotaan kärsineen omantunnonvaivoja vielä kauan tapahtuman jälkeen.

Saksaan, sillä saksalaiset maksoivat hyvin seteleistä, joita he käyttivät lahjuksina itärintamalla. Salakuljettajina Lindeman ja eräs Paul Uschman käyttivät saaristolaisia. Viisi venettä käsittävä salakuljetuslaivue lähti 14.11.1917 Kvicksundista matkalle Ruotsiin. Purjeveneessä, jota hinasi Uno Ahlbäckin moottorivene, oli talonpoika Petter "Koti-Pell" Aspholm Raippaluodon Brändövikistä ja vaasalainen mekaanikko Sven Blomberg. Useiden tietojen mukaan nämä toimivat salakuljettajina.¹² Heillä oli nahkalaukussa salakuljetettavana Lindemanilta saadut 100 000 ruplaa seteleinä. Sumun haihtuessa Valassaarilla oleva venäläinen merivartiosto huomasi laivueen ja lähti tavoittelemaan sitä Stryklodet -nimisellä moottoriveneellä. Silloin syntyi vilkas laukaustenvaihto, jolloin Ahlbäck katsoi parhaaksi jättää purjeveneen ja lähteä tiehensä. Venäläisten vene kiersi useita kertoja purjeveneen tulittaen kädet ilmaan nostaneita miehiä.¹³

Lehtikuvauksessa kerrotaan: "Eilen aikoiwat sotilaat pidättää merellä Waasan edustalla 10-kunta salakuljettajain wenettä, jotka yhtenä joukkueena oliwat wiemässä tinaa, antimonia y.m. salakuljetustawaroita rajan taakse. Tällöin syntyi kiivas taistelu, jolloin ammuttiin molemmilta puoliilta. Taistelussa sai surmansa eräs matruusi. Salakuljetusweneestä onnistuivat sotilaat pidättämään wain yhden, jotawastoin toiset pääsivät jatkamaan matkaansa. Salakuljettajista yksi, kaup. Blombergin poika Waasasta, haavoittui waarallisesti ja tuotiin hänet kunnallissairaalaan hoidettavaksi".¹⁴

Välikohtauksessa kuolivat mainitun merisotilaan lisäksi Aspholm ja Blomberg. Viimeksi mainittu menehtyi haavoihinsa 19.11.1917.¹⁵ Miehet ammuttiin muutamiin metrien etäisyydeltä. Suojeluskuntahenkisten selostusten mukaan he olivat sitä ennen nostaneet kätensä ilmaan antautumisen merkiksi.¹⁶

Tämäkin tapaus johti myöhemmin helmikuussa 1918 saaristolaisuojeluskuntalaisten koston. Raippaluotolainen Emil Stenbäck, joka toimi vartiomiehenä, on kertonut kuinka Valassaarilta tuotiin Vaasaan 4–5 isokokoista ja tummaa merisotilasta. Björköläiset olivat silloin tuumineet: "Odottakaa vain kunnes pimenee, silloin he saavat Aspholmista ja Blombergista".¹⁷ Uno Finnilän mukaan Aspholmin ja Blombergin murhaajat ammuttiin jäällä Sundomin edustalla eräänä yönä Vaasan valtauksen jälkeen helmikuussa 1918. Ampujina toimi kolme saaristolaista rautatiekirjanpitäjä Axel (Michel) Heikelin johdolla.¹⁸

¹² GMA, veneentekijä Karl Klåvuksen, kauppias Uno Finnilän, rovasti Karl Smedsin ja talonpoika Johan Nygårdin haastattelut.

¹³ Westlin 1992, 52–53, 21. Westlinin mukaan olisi Blomberg ammatiltaan ollut konttoristi.

¹⁴ Vaasan Vallankumouksellisen Työväen Johtavan Toimikunnan Tiedonantolehti 16.11.1917.

¹⁵ Nykvist 1995, 142.

¹⁶ Smeds 1919, 2.

¹⁷ GMA, Emil Stenbäckin muistelmä.

¹⁸ GMA, Uno Finnilän haastattelu.

Koivulahden Petsmon venäläissurmat joulukuussa 1917

Koivulahden Petsmon-Jungsundin-Köklotin alueella paikalliset suojeluskuntalaiset surmasivat Nykvistin tietojen mukaan venäläisen sotilaspartion joulukuun puolivälissä 1917. Partio, jonka jäsenten lukumäärä on jäänyt tuntemattomaksi, oli löytänyt aselastissa olevan veneen juuttuneena jäihin. Silloin syntyi tulitaistelu suojeluskuntalaisten ja venäläisten välillä sillä seurauksella, että kaikki venäläiset ammuttiin kuoliaiksi.¹⁹

Historioitsija K. V. Åkerblom on selostanut tapahtumaa varovaisemmin, sillä partion kohtalosta liikkui eri huhuja. Näiden mukaan oli kyseessä joko "kalabaliikista" (taistelusta), hukkumistapaturmasta tai siitä, että partio oli karannut Ruotsiin. Kadonnut partio aiheutti 12.12.1917 joka tapauksessa venäläisten tiukennettuja vartiointimenpiteitä Petsmossa, jossa venäläisillä sotilailta oli majoituspaikkansa.²⁰

Mustasaaren Tuovilassa ammuttu sotilas 24.12.1917

Tuovilassa oli noin 50 venäläistä sotilasta käsittävä osasto. Paikkakunnalla välit paikallisten suojeluskuntalaisten ja venäläisten sotilaiden välillä kiristyivät jouluaaton päivänä 1917. Suojeluskuntalähteiden mukaan syntyneessä mylläkässä ammuttiin 24.12.1917 illalla venäläinen sotilas kuoliaaksi epäselvissä olosuhteissa.²¹ Sotilas löydettiin kuolleena maantieltä.²² Lehtitieto siitä, että "huligaanit ja sotilaat" olisivat ampuneet ko. sotamiehen erehdyksestä ei kuitenkaan pidä paikkaansa.²³

Leinonen kertoo venäläisten suorittaneen kotitarkistuksia talo talolta Tuovilassa jouluaatoniltana anastaen etupäässä rahavaroja: "Samalla he ammuskelivat sen kun kerkisivät pelottaen kylän väen pakosalle. Myöhemmin yöllä ryhtyivät suojeluskuntalaiset voimakeinoilla mellastelua lopettamaan, mutta olivat liian vähäväkisiä, yksi kiihoittaja-hulikaani kuitenkin kellistyi hangelle".²⁴ Arthur Sjöblomin mukaan "taistelussa" kaatui yksi venäläinen ja kaksi haavoittui.²⁵ Nykvistin jonkin verran perehtyneemmän selostuksen mukaan venäläinen ammuttiin H. Bergin kestikievarilla. Myös Nykvist kertoo kuitenkin epämääräisesti tapahtumasta mainiten vain venäläisen tulleen "ammutuksi yleisessä sekasorrossa".²⁶ Tuovilan kylän suojeluskuntalaisten ja kyläkoululla kivisillalla olevien venäläisten vartiomiesten laukaustenvaihto alkoi noin klo 20 illalla. Myöhemmin noin kello 22 tapahtuneessa välikohtauksessa kaatui yksi sotilas ja muutamia haavoittui. Suojeluskuntalaisilla ei tiettävästi ollut tappioita.²⁷

¹⁹ Nykvist 1995, 153.

²⁰ Kvevlaxbygdens insats i Finland frihetskamp 1929, 51, Åkerblom 1962, 504.

²¹ Vasabygdens insats i frihetskriget 1919, 8, Iversén 1922, 29–31.

²² SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra I.A. Björklundin "Lokalberättelse om frihetskriget inom Mustasaari kommun af Wasa län".

²³ Mellakoita Vaasan luona 29.12.1917.

²⁴ Ilkan ja Poutun pojat 1918, 56.

²⁵ Sjöblom 1918, 97.

²⁶ Nykvist 1988, 155, Nykvist 1995, 118–119.

²⁷ Hagman 1981, 161, Striderna i Österbotten 1.2.1998.

Näistä epämääräisistä kertomuksista huolimatta Tuovilassa 24.12.1917 tapahtuneeseen venäläisurmaan ei kuitenkaan liity mitään erityisen sekavaa. Tapahtumat selviävät erään "Tuovilan Lotan" (En Toby-Lotta) vuonna 1921 julkaistujen muistelujen perusteella. Ammuttu kuului aseistettuun sotilasosastoon, joka samana iltana saapui Vaasasta junalla Tuovilan rautatieasemalle vahvistuksena. Useita kymmeniä sotilaista käsittävä sotilasosasto hajaantui pienempiin ryhmiin, jotka ryhtyivät tarkastamaan taloja ja rakennuksia. Eräs ryhmä pyrki Tuovilan kestikievariin, jolloin heitä tarkkaili tiedusteluretkellä oleva pieni suojeluskuntapartio. Vaikka suojeluskuntajohto oli ankarasti kieltänyt suojeluskuntalaisilta ampumisen, menettivät tiedusteluretkellä olevat suojeluskuntalaiset malttinsa ja yksi heistä kohotti kiväärinsä, tähtäsi ja laukaisi. Luoti osui kestikievarilla olevaan venäläiseen sotilaaseen sillä seurauksella, että tämä menehtyi heti. Ammutun sotilaan toverit kantoivat surmansa saaneen sotilaan ensiksi kestikievarin etuhuoneeseen, josta ruumis sitten emännän pyynnöstä siirrettiin kansakouluun.²⁸

Venäläislähteiden ja metrikkirjan mukaan valkokaarti hyökkäsi Tuovilan asemalla 3. suomalaisen rajavartiorykmentin kasarmia ja 3. komppanian esikunnan rakennusta vastaan, jolloin laukaustenvaihdossa sotilas Andrei Vasiljev ammuttiin.²⁹ Osa hyökkääjistä pidätettiin ja takavarikoitiin neljä venäläistä kivääriä sekä laatikollinen patruunoita.³⁰ Kuoliaaksi ammuttu venäläinen sotilas oli viety venäläisten majoituspaikkana toimineeseen kansakouluun ja kiihkeässä tilanteessa venäläiset surmasivat ilmeisesti kostoksi pistimellä ja miekalla patruunalaatikkaa suojeluskuntalaisille kuljettaneen maanviljelijä Edvard Bergin, joka oli vangittuna viety myös samaan paikkaan.³¹ Sjöblom kertoo Bergin tulleen pidätetyksi taistelun ja venäläisen sotilaan surmaamisen jälkeen.³² Kirkkoherra I. A. Björklundin tiedon mukaan Berg olisi surmattu "johtuen siitä, että otaksuttiin hänen olevan kuolleen venäläisen surmaaja, mikä ei kuitenkaan ollut asian laita".³³

Todettakoon vielä, että Tuovilan molemmat surmat tapahtuivat sen jälkeen, kun suojeluskuntalaiset ja venäläiset olivat neuvotelleet ja sopineet siitä, että suojeluskuntalaiset vetäytyisivät yksitellen Tuovilasta. Tämä perustui taas siihen toimintastrategiaan, että oli vältettävä venäläisten ärsyttämistä niin kauan kuin mahdollista.³⁴ Mustasaaren itäisten kylien suojeluskunta "oli väijymässä ja olisi helppoa voinut ampua merisotilaat, näiden marssiessa Tobyn (= Tuovilan) rautatieasemalta. Mutta vähäisellä äänten enemmistöllä päätti suojeluskunta antaa heidän mennä", todetaan Hedbergin tietoihin viitaten ns. Vapaussodan virallisessa teok-

²⁸ Ett julminne 1921, 12.

²⁹ Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkirja 1917.

³⁰ RGVIA, F. 2262, opis 1., asiakirja 865, 1..12.

³¹ Eur 1921, 14–15, Hågkomster från julnatten i Toby 1942, 30–31, Hagman 1981, 168, Nykvist 1988, 155–156.

³² Sjöblom 1918, 97.

³³ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra I.A. Björklundin "Lokalberättelse om frihetskriget inom Mustasaari kommun af Wasa län".

³⁴ Ett julminne 1921, 12-

nessä.³⁵ Tuovilan venäläissurma voitaneen täten selittää yksittäisen suojeluskuntalaisen spontaanina, irrationaalisena ja irrallisena mielenpurkauksena vastalauseena venäläisten sotilaiden kovakouraisia kotitarkistuksia vastaan.

Sundomin kolme venäläissurmaa 25.12.1917

Vaasasta kymmenkunta kilometriä etelään lahden toisella puolella Sulvan Sundomissa oli jouluna 1917 ns. Näsetillä seitsemän tai kahdeksan sotilasta käsittävä vartiosasto.³⁶ Joulupäivänä 1917 paikalliset suojeluskuntalaiset ampuivat näistä venäläisistä sotilaista kolme kuoliaaksi. Tapahtumasta on kirjoitettu verrattain paljon, erityisesti Vasabladetissa³⁷ ja Murmursunds Allehanda -nimisessä julkaisussa, joka on Sundomin kotiseutuyhdistyksen vuotuisjulkaisu.³⁸ Myös Vasabladetin aktivistinen päätoimittaja Edvin Sundquist on kirjoittanut Sundomin tapahtumista³⁹ ja osallistuja Ernst August Mitts on henkilökohtaisesti kertonut niitä erillisissä muistelmissa vuonna 1921⁴⁰ ja 1940.⁴¹ Sundquistin tiedot perustuvat mm. Mittsin antamiin tietoihin ja muistiinpanoihin.

Mainittakoon myös, että Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntien ylin johtaja joulukuussa 1917, kenraalimajuri Paul von Gerich, on Helsingin Sanomissa julkaistussa haastattelussa vuonna 1918 kosketellut Sundomin venäläissurmia. von Gerich kertoi selvästi liioitellen, että ”silloin menetti moni ryssä henkensä” Sundomissa jouluna, jolloin ”toiset kaatuivat tantereelle, toiset löysivät hautansa avannoista”.⁴² Myös Uuden Suomen haastattelussa vuotta myöhemmin von Gerich jatkoi Sundomin tapahtumien dramatisointia kertoen: ”Siellä missä ryssät vähänkin yrittivät epäjärjestystä, olivat Karlssonin (= von Gerichin) sormet mukana, mm. Sulvalla ammuttiin hänen toimestaan 4–5 ryöstöön ryhtynyttä ryssää.” Ilmeistä on, että von Gerich on vastoin parempaa tietoa ilmoittanut nämä seikat, sillä kuoliaaksi ammuttiin vain kolme venäläistä sotilasta satunnaisessa selkkauksessa eikä von Gerichin toimesta. Ko. venäläisten partio suoritti vartiointia eivätkä sen sotilaat syöllistyneet ryöstöihin.

Sundomissa syntyi 23.12.1917 kireä tilanne paikallisten suojeluskuntalaisten ja venäläisten vartiostojen välillä. Joulupäiväiltä 25.12.1917 suojeluskuntalaiset ja venäläisten kahdeksan miestä käsittävä partio alkoivat suojeluskuntakertomuksien ja -historiikin mukaan tulittaa toisiaan Sundomin niemellä (vid Sundomnäset) sillä seurauksella, että kolme venäläistä sotilasta menetti henkensä, muutamat haavoit-

³⁵ Suomen vapaussota 1918, osa I 1921, 360–361.

³⁶ Tanskanen 1978, 21, Backholm 1982, 13, Backholm 1997, 24.

³⁷ Blodiga julnätter 28.12.1917, Kalabaliken i Sundom 3.1.1918.

³⁸ Backholm 1977, Backholm 1981, Backholm 1982, Rönnqvist 1982, Backholm 1991, Backholm 1997, Backholm 1999.

³⁹ Sundquist 1919, 27–33.

⁴⁰ Julhändelserna i Sundom 1917, 3–4.

⁴¹ Mitts 1940, 13–15.

⁴² Kenraali von Gerich 26.4.1918.

tuivat ja kaksi pääsi pakoan.⁴³ Leinosen mukaan venäläiset olisivat aikoneet toimeenpanna kotitarkastuksia Sundomissa samaan tapaan kuin Tuovilassa edellisellä päivänä. Kohdatessaan paikalliset suojeluskuntalaiset olisivat venäläiset aloittaneet ammunnan sillä seurauksella, että ”neljä kylmeni hangelle ja kolme saatiin vangiksi”.⁴⁴

Tieto neljästä surmansa saaneesta venäläisestä sotilaasta ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Vasabladetin, Sundquistin, Mittsin ja Murmursunds Allehandan selostuksista selviää, että Sundomissa tapahtui kolme eri, joskin toisiinsa selvästi liittyvää ampumistapausta. Sundomin suojeluskunta oli illalla kokoontunut nuorisotaloon ja noin kaksikymmentä suojeluskuntalaista lähti jääkäri Oskari Peltokankaan johdolla ns. niemelle tähyttämään jäiden yli Vaasan suuntaan. Mukana oli reki, jossa kiväärit ja ampumatarvikkeet kuljetettiin. Mittsin ja Murmursunds Allehandan kuvausten mukaan kohtasivat muutamat suojeluskuntalaiset Herrgåles -nimisellä talolla kaksi tuttua venäläistä sotilasta, joiden kanssa he rupesivat keskustelemaan. Suojeluskuntalaiset olivat tervehtineet sotilaita kädenpuristuksilla ja tarjonneet heille savukkeita.⁴⁵ Sotilaiden lähdettyä tuli kolmas venäläinen sotilas metsästä talon nurkalle ja ampui laukauksen. August Smedes Västergrändenistä otti silloin ketterästi kiväärin joko reestä tai muusta piilopaikasta ja ampui kuunvalossa hyvin erottuvan venäläisen kuoliaaksi Anders Mittsin talon pihalle vievällä tiellä noin puoli kilometriä rannasta.⁴⁶ Tästä välikohtauksesta antaa Sundquist kuitenkin osittain poikkeavan ja samalla myös luotettavammalta vaikuttavan kuvauksen. Sen mukaan kaksi venäläistä sotilasta pysäytti toisen kahteen ryhmään jakautuneista suojeluskuntalaisista huudolla ”Stoi” (Seis). Kun suojeluskuntalaiset eivät totelleet kehotusta, ampuivat sotilaat muutamia laukauksia. Suojeluskuntalaiset vastasivat tuleen, jolloin yksi sotilas sai surmansa ja toinen pakeni paikalta.⁴⁷

Näistä tiedoista voitaneen päätellä venäläisten vartiomiesten havainneen osan kahteen tai useampaan ryhmään jakautuneista suojeluskuntalaisista epäilyttävine rekineen. Pääosa suojeluskuntalaisista ei kantanut kivääreitä, jotka olivatkin piilossa reessä, joskin yksittäisiä suojeluskuntalaisia on saattanut olla aseistettuna. Vartiomiesten tarkoituksena on ollut pysäyttää suojeluskuntalaisten kulkue ja tarkastaa se. Sotilaat lienevät toimineet saatujen määräysten mukaisesti, sillä reessä oli venäläisten näkökulmasta laitonta tavaraa. Kun suojeluskuntalaiset eivät totelleet annettua määräystä, vartiomiehet tehostivat sitä ampumalla joko varoitus- ja pelottamistarkoituksessa tai suojeluskuntalaisiin suoraan tähdätyin laukauksin. Vartiomiesten päähuomion ollessa kiinnitetty näihin suojeluskuntalaisiin, surmasi mainittu Smedesin toisesta paikasta ampuma laukaus yhden sotilaan.

⁴³ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra Carl Lundbergin kertomus ”Lokala uppgifter om frihetskriget gällande Solf församling”, Vasabygdens insats i frihetskriget 1919, 9, Suomen vapaussota 1918, osa I 1921, 362, Iversén 1922, 29, 31–32.

⁴⁴ Ilkan ja Poutun pojat 1918, 57.

⁴⁵ Kalabaliken i Sundom 3.1.1918.

⁴⁶ Sundquist 1919, 30, Julhändelserna i Sundom 1923, 3, Backholm 1999, 108.

⁴⁷ Sundquist 1919, 30–31, Mitts 1940, 14.

Rannalla olleet kaksi venäläissotilasta reagoivat Mittsin ja Murmursunds Allehandan tietojen mukaan laukauksiin siten, että toinen meni Näsbackenilla ylös-alaisin käännetyyn veneen alle suojaan, ja toinen ampui laukauksen suojeluskuntalaisia kohti. Hänet ampui kuoliaaksi Dahlströmin talon veräjällä Axel Björs napattuaan kiväärin talosta.⁴⁸ Tästäkin tapahtumasta esittää Sundquist toisenlaisen selostuksen. Sen mukaan tuli muutamia muita venäläisiä sotilaita rannasta johtavaa tietä pitkin. Pääosa suojeluskuntalaisista oli mennyt Dahlströmin taloon muutamien kuitenkin jäädessä vartioon veräjälle. Kun venäläiset tulivat veräjälle, pysähtyivät he puhumaan suojeluskuntalaisten kanssa, jotka he tunsivat. Samalla kaikuiivat kuitenkin Anders Mittsin talolla ammutut laukaukset, jolloin yksi venäläisistä kääntyi ja ampui osumatta suojeluskuntalaiseen, jonka kanssa oli äsken puhunut. Suojeluskuntalaiset ampuivat sitten hänet kuoliaaksi.⁴⁹

Ammunnan alkaessa Sundomin nuorisotaloon jääneet suojeluskuntalaiset juoksisivat niemelle. Nämä ampuivat kolmannen venäläisen kuoliaaksi tämän yrittäessä paeta niemen sillalta jäiden ylitse Vaasaan – tästä ovat sekä Mittsin, Murmursunds Allehandan että Sundquistin tiedot yhtäpitävät. Ruumis makasi ranta-aittojen edustalla. Peltokangas olisi halunnut ampua myös kaksi vangiksi otettua venäläistä, mm. puolalaisen kokin Jan Nestin. Paikallisen suojeluskunnan päällystään kuuluva Ernst Aug. Mitts esti kuitenkin sen.⁵⁰ Paikkakunnalla on myös kerrottu tarinaa siitä, kuinka yksi venäläisistä oli ainoastaan haavoittunut, jolloin sundomilainen olisi pannut kiväärinpiippunsa haavoittuneen korvaan ja laukaissut tämän pyrkiessä Herrgålesin taloon.⁵¹

Venäläisten versio tapahtumista poikkeaa em. selostuksista. Venäläislähteiden mukaan Sundomissa syntyi laukaustenvaihto sotilaiden ja salakuljettajien välillä salakuljettajien kuljettaessa jotain reessä.⁵² Tällä tarkoitettaneen Peltokankaan joukon hevosen vetämää rekeä, johon oli lastattu kivääreitä.⁵³ Ammunnassa surmattiin sotilaat Aleksei Fomenko, Ivan Jelagin ja Aleksandr Pavlov samalla kun sotilas Nester haavoittui.⁵⁴ Tämä versio on useilta kohdiltaan melkein samanlainen kuin Haminan lehdessä kolme päivää välikohtauksen jälkeen julkaisu kirjoitus ”Mellakoita Waasan luona. Talonpojat tappaneet mellastavia sotilashuligaaneja”. Siinä kerrotaan: ”Toisen joulupäivän vastaisena yönä tuli Sundominkylästä lähellä Waasaa vahdista olevaa paikkakunnan suojeluskuntaa vastaan 8-miehininen sotilasvartiosto, joka kehotti suojeluskuntalaisia hajaantumaan ampuen pelotukseksi 3 laukausta ilmaan. Talonpojat vastasivat ampumalla niinikään ilmaan 30 laukausta. Silloin tähtäsivät

⁴⁸ Julhändelserna i Sundom 1923, 3, Nykvist 1988, 157–158, Nykvist 1995, 111, Backholm 1999, 108.

⁴⁹ Sundquist 1919, 31.

⁵⁰ Blodiga julnätter 28.12.1917, Kalabaliken i Sundom 3.1.1918, Julhändelserna i Sundom 1923, 3, Nykvist 1988, 158, Backholm 1997, 26, Backholm 1999, 109.

⁵¹ Backholm 1991, 63.

⁵² RGVA, F. 2262, opis 1, asiakirja 865, 1.21, Vaasan ortodoksiseturakunnan metrikkirja 1917.

⁵³ Backholm 1999, 108.

⁵⁴ RGVA, F. 2262, opis 1, asiakirja 865, 1.21.

sotilaat kivääreillään talonpoikiin, jonka johdosta talonpojat avasivat tulen. 4 sotamiestä kaatui, kaksi otettiin vangiksi, yksi pakeni Waasaan ja yksi Tuovilaan”.⁵⁵

Suojeluskuntalaisten versiossa on väitetty venäläisten hyökänneen Sundomin suojeluskuntalaisia vastaan ”ilman aihetta”.⁵⁶ Näin ei kuitenkaan ollut, sillä venäläiset yrittivät tavoittaa sitä ”asekuormaa, joka suojeluskuntalaisten puolesta kuljettiin kylästä”.⁵⁷ Vaikka Sundomin suojeluskuntalaiset ampuivat joulupäivänä kolme venäläistä sotilasta, on tapahtumien syiksi esitetty muitakin seikkoja kuin venäläisvastaisuus. On mainittu, että Sundomissa olevat venäläiset olivat syksyllä 1917 hyvin rauhallisia eivätkä häirinneet ketään.⁵⁸ Vasabladetissa tehtiin 3.1.1918 kokki Nestistä syyllinen, koska tämä oli paikallisen ”ryssänheilansa” kanssa edellisiltana levittänyt denaturoidusta spriistä juopuneen sundomilaisen kertomukset suojeluskuntalaisten liikkeistä muille venäläisille: ”Indignaatio paikkakunnalla on hyvin suuri. Varsin katkera ollaan yllämainitulle kokille, joka myös vangittiin. Se seikka osoittaa, ettei sundomilaisilla ole pahoja aikeita, että he vapauttavat vangit, vaikka yleisesti katsotaan etupäässä kokkihuligaanin ansainneen muiden surullisen kohtalon. Vapauttaminen lienee kuitenkin tapahtunut toivossa, että sotaväki itse soveltaisi lyhyttä prosessia huligaanituoppiensa kanssa”.⁵⁹

Maalahden ”Lillfänin” surma 27.12.1917

Kun Maalahdessa saatiin 27.12.1917 viesti Tuovilan tapahtumista, päättivät paikalliset suojeluskuntalaiset, jotka hallitsivat paikkakunnan puhelinkeskusta, olla jatkossa yhdistämättä venäläisten puheluja. Venäläisten majoituspaikasta Åminnessä saapui silloin venäläinen upseeri, jota paikalliset kutsuivat ”Lillfäniksi” (Pikkupiru) selvittämään katkon syytä. Puhelinkeskuksessa syntyi Nykvistin kuvauksen mukaan riita, joka johti siihen, että upseeri veti pistoolinsa esille. Upseeri ei kuitenkaan ehtinyt ampua ennen kuin toinen kahdesta läsnä olleesta suojeluskuntalaisesta ampui hänet kuoliaaksi. Nykvistin mukaan upseeri ”kaatui kuulasta”.⁶⁰ Ruumis vedettiin jokeen, joka oli jäässä, ja pantiin avantoon. Se löydettiin keväällä 1918 Andra grynnanilla.⁶¹

Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirjan sotasurmatapaukset

Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirjaan vuodelta 1917 on merkitty yhteensä kahdeksan sotasurmatapausta. Niihin kuuluvat jo mainitut Tuovilassa ja Sundomissa neljä surmansa saanutta sotilasta. Näiden lisäksi hukkuu 18.6.1917 radioaseman

⁵⁵ Mellakoita Waasan luona 29.12.1917.

⁵⁶ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra Carl Lundbergin kertomus ”Lokala uppgifter om frihetskriget gällande Solf församling”.

⁵⁷ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra I.A. Björklundin ”Lokalberättelse om frihetskriget inom Mustasaari kommun af Wasa län”.

⁵⁸ Backholm 1981, 56.

⁵⁹ Backholm 1991, 61.

⁶⁰ Nykvist 1988, 159.

⁶¹ Nykvist 1995, 106.

hoitaja Arhip Jefrovovitš. Suomen I rajarykmentin jalkaväkikomppanian sotilas Aleksei Iohannovitš Kizerov tapettiin 24.9.1917.⁶² Yksityiskohtia näistä kuolemantapauksista ei kuitenkaan ole tiedossa.

Itämeren laivaston 16. komppaniaan kuuluva matruusi Ioakim Fedorovitš Otolbovoj kuoli tuliasehaavaan 9.11.1917. Hän voisi mahdollisesti olla se merisotilas, joka ammuttiin kuoliaaksi Vaasan saaristossa marraskuussa 1917. Ajankohta ei kuitenkaan täsmää, sillä välikohtaus saaristossa tapahtui vasta 14.11.1917 eli viisi päivää myöhemmin. On kuitenkin mahdollista, että metrikkakirjaan on merkitty väärä päivämäärä, sillä ortodoksiseurakuntien kirjanpito ei aina ollut tarkka. Otolbovojn kuolintapaus saattaa kuitenkin olla aivan eri tapahtuman seuraus. Tapaus, jota ei myöskään voida yhdistää suojeluskuntahistoriikkien kertomuksiin on Sergei Vavilovitš Vasiljev, joka surmattiin 2.11.1917 tulleen merkitetyksi Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirjaan.⁶³

Metrikkakirjan ongelma lähteenä on se, että ei tiedetä kuinka kattavasti sotasurmatapaukset on merkitty siihen ja minkä verran tapauksia on jätetty pois. Epäselvää on myös, onko ainoastaan Vaasassa tapahtuneet kuolintapaukset merkitty muistiin vai kattaako metrikkakirja sitä laajemmin alueen? Metrikkakirjaan merkityt tapaukset eivät olisi edes kuuluneet Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirjaan, sillä armeijan yksiköt muodostivat omat varuskuntaseurakunnat. Surmansa saaneet sotilaat on todennäköisesti merkitty metrikkakirjaan siitä syystä, että kuolintapaus oli melko harvinainen tapahtuma ja asia katsottiin jossain mielessä kuuluvan Vaasan ortodoksiseurakunnalle.

Nikolaistadtin vaalipiirin tulokset 25.–27.11.1917

Suojeluskuntalaisten historiankirjoituksessa on usein viitattu niihin väkivallantekoihin ja vallattomuuksiin, jotka Suomessa olevat venäläiset suorittivat maaliskuun vallankumouksen jälkeen ja varsinkin alkusyksystä 1917 lähtien. Vaikka näitä tapauksia ei ole tutkittu seikkaperäisesti, voitaneen olettaa tämäntapaisia vakavia järjestyshäiriöitä tapahtuneen useilla kymmenillä paikkakunnilla. Samalla kun venäläisten joukko-osastojen ja varuskuntien sisäinen kuri löystyi, syntyi toisaalta uuden järjestyksen muotoja. Niinpä tiedetään useissa Pohjanmaan rannikko-kaupungeissa toimineen sotilaiden asettamia varuskuntakomiteoita. Sellaisia toimi ainakin Kokkolassa, Pietarsaareissa, Vaasassa, Kaskisissa ja Kristiinankaupungissa.

Toinen järjestyneisiin olosuhteisiin viittaava ilmiö ovat ns. yleisvenäläisen perustuslakia säättävän kansalliskokouksen vaalit 25.–27.11.1917. Myös armeijaan ja laivastoon kuuluvat sotilaat ja merisotilaat osallistuivat vaaleihin. Laivaston osalta saadaan hyvä kuva sotilaiden poliittisista mielialoista marraskuussa 1917 Pohjanmaan rannikolla, sillä ”Nikolaistadt” (= Vaasa) eli Pohjanlahden meripuolustus-niminen yksikkö muodosti oman vaalipiirinsä. Nikolaistadtin vaalipiiriin lienevät kuuluneet kaikki merisotilaat Porin pohjoispuolelta Tornioon. Rekisteröityjen ääni-

⁶² Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirja 1917.

⁶³ Vaasan ortodoksiseurakunnan metrikkakirja 1917.

oikeutettujen lukumäärä oli 1 702, joista 71 % käytti äänioikeuttaan. Vaalitulokset olivat seuraavat:⁶⁴

Lista	Nikolaistadt (%)	Koko laivasto (%)	Erotus (%)
Vasemmisto-SR	34	31	+ 3
Bolševikit	52	56	- 4
Upseerit	3	3	-
Oikeisto-SR	9	9	-
Kansansosialistit	2	1	+ 1
Yhteensä	100	100	-

Taulukosta ilmenee, että puolet Nikolaistadtin vaalipiirissä äänestäneistä kannatti bolševikkeja ja kolmasosa mensevikkejä. Tulos ei mainittavasti eronnut laivaston yleisestä vaalituloksesta. Armeijan vaalituloksissa ei ole eroteltu Nikolaistadtin vaalipiirin tuloksia, mutta poliittinen jakautuma oli samansuuntainen. Koko Baltian suuressa vaalipiirissä saivat bolševikit täten 60 %, menševikit 25 %, oikeisto-SR 5 %, upseerit 0,5 % ja kansansosialistit 0,4 % annetuista äänistä. Voitaneen täten olettaa, että myös noin puolet Pohjanmaalle sijoitetuista sotilaista kannatti bolševikkeja ja noin kolmannes menševikkejä. Bolševikkien suhteellisen korkeat kannatusluvut eivät kuitenkaan välttämättä merkitse sitä, että näin suuri osuus sotilaista olisi kannattanut jyrkkää vallankumousliikettä. Luvut lienevät pikemminkin tulkittavissa siten, että enemmistö sotilaista oli rauhanteon kannalla, bolševikkipuolueen ollessa ainoa Venäjän merkittävistä puolueista, joka kannatti pikaista rauhantekoa keskusvaltojen kanssa.

Pohjanmaan suojeluskuntalaisten esirintama venäläisiä vastaan

Yllä olevan katsauksen perusteella ilmenee, että Pohjanmaan ruotsinkielisissä rannikkokunnissa lienee surmattu 10–15 venäläistä vartiosotilasta marraskuun puolivälin ja joulukuun lopun välisenä aikana 1917. Voidaan kysyä, mitkä ovat syyt näihin useisiin toisista riippumattomiin tapauksiin? Yhteinen nimittäjä lienee ase-laiva Equity, joka 31.10.–1.11.1917 oli salaisesti tuonut kivääreitä, konekivääreitä ja ampumatarvikkeita Saksasta Pohjanmaalle. Aselasti purettiin osittain Maksamaan Vesterössa ja osittain Luodon Tolvmangrundilla ja kuljetettiin paikallisten suojeluskuntalaisten toimesta mannermaalle.

Equityn tuoma aselasti mahdollisti ruotsinkielisen Pohjanmaan paikallisten suojeluskuntien jokseenkin kattavan aseistamisen. Koska suojeluskuntalaiset saivat aseita, kasvoi sekä heidän itseluottamuksensa että halunsa vastustaa venäläisten toimia. Yleinen tilanne Pohjanmaalla muuttui siis vuoden loppukuukausina verrattuna edellisiin sotavuosiin. Silloinkin oli Pohjanmaan ruotsinkielinen väestö seurannut venäläisten sotilasosastojen edesottamuksia, mutta vaikka asenne niihin oli ainakin paikoitellen kielteinen ja ehkä jopa niskoitteleva, ei ollut edellytyksiä aktiivi-

⁶⁴ Radkey 1977, Mawdsley 1978, 168–169, Westerlund 2001, 245–247.

seen vastustukseen. Aseiden saannin jälkeen oli sen sijaan mahdollista uhmata yksittäisiä ja pienehköjä sotilasosastoja. Varsinkin saaristossa oli paikallisten suojeluskuntalaisten paikallistuntemus ja saaristolaistietämys parempi kuin venäläisten vastaavat taidot ja tämä selittää sen, että suojeluskuntalaiset yleensä saivat yliotteen saaristossa käydyissä pienissä kahakoissa ja ampumavälikohtauksissa.

Suojeluskuntalaisten asennoituminen venäläisiin ei kuitenkaan ollut niin ehdoton ja tiukka, kuin voitaisiin otaksua. Esimerkkinä siitä on suojeluskuntalaisten suorittama aseistariisuminen Pännäisissä 14.1.1918. Paikalliset suojeluskuntalaiset riisuiivat silloin kiväärin passiivisilta venäläisiltä sotilailta. Muutamia päiviä myöhemmin suojeluskuntalaiset palauttivat suojeluskunnan Vaasan piiriesikunnan kehotuksesta aseet venäläisille.⁶⁵

Arvioitaessa kirjoituksessa mainittuja venäläissurmia on kuitenkin otettava huomioon, että kuvaukset ovat puolueellisia ja kuvaavat etupäässä suojeluskuntalaisten käsityksiä. Tapahtumista ei ole juuri viranomaisten laatimia asiakirjoja, samalla kun venäläisen puolen käsityksiä kuvaavat lähteet useimmiten puuttuvat kokonaan. Näistä syistä on todennäköistä, että Nykvistin välittämässä tiedoissa on tuotu esille suojeluskuntalaisille myönteisiä asianhaaroja – ja vastaavasti vaiettu suojeluskuntalaisille epäedullisista seikoista. Kuvaavana esimerkkinä tästä voidaan mainita Nykvistin selostus Aspholmin ja Blombergin surmasta 14.11.1917. Esityksessä kerrotaan, kuinka merisotilaat pidättivät heidät ja kuinka he nostivat kätensä ilmaan juuri ennen ampumista. Sitä vastoin Nykvist ei sano mitään siitä, että miehet tavoitettiin verekseltään salakuljetuksesta ja että salakuljettajat ennen antautumistaan olivat ampuneet venäläisen merisotilaan kuoliaaksi.⁶⁶

Aktivistien kuolettava välienselvittely venäläisten yhteistyömiesten kanssa

Nykvistin selostuksesta syntyy myös vaikutelma, että vuoden 1917 lopussa ja tammikuussa 1918 ennen sodan puhkeamista tapahtuneet aseelliset välikohtaukset olisivat koskeneet pelkästään suojeluskuntalaisia ja venäläisiä. Näin ei kuitenkaan ollut, sillä suojeluskuntalaisten esirintama kohtasi jo silloin sekä venäläisten palveluksessa olleet virkamiehet että rannikkokaupungeissa olleet paikalliset punakaartit.

Pohjanmaalla on ainakin kaksi näyttöä tästä. Alahärmässä ampui 16.11.1917 Jaakko Paavolaisen tiedon mukaan jääkäri Reino Vuolle paikkakunnalla ”santarmikätyrinä” tunnetun Nikolai Syynimaan, jota säilytettiin vangittuna vanginvartija Mäenpään talossa poliisiviranomaisten huostassa.⁶⁷ V. Laakson tiedon mukaan Syynimaa osallistui Alahärmän syyskäräjille, kun kaksi jääkäriä tunkeutui illalla käräjätalon oikeussaliin. Nämä komensivat oikeuden jäseniä nostamaan kätensä ilmaan samalla tiedustellen kuka heistä oli Syynimaa. Kun tämä asia selvisi, hänet

⁶⁵ Åkerblom 1971, 463, Westerlund 1993, 39–40.

⁶⁶ Nykvist 1995, 142.

⁶⁷ Entinen santarmikätyri ammuttu Alahärmässä 24.11.1917, Paavolainen 1967, 36.

ammuttiin siihen paikkaan ja ampujat lähtivät. Hetken kuluttua he kuitenkin palasivat, jolloin "toinen valaisee taskulampulla, ja toinen asettaen ukkomauserin piipun aivan S:n ohimoon vielä `varmuuden vuoksi. Jo tätä ennen oli jääkäri Antti Isotalo komennettuna Suomeen eräänä iltana väijytysasemassa tien varrella Härmässä ampunut polkupyörällä lähestyvää Syytimaata, "joka tällöin suistui maahan ja jäi siihen liikkumattomana makaamaan". Sillä kertaa Syytimaata oli kuitenkin jäänyt henkiin.⁶⁸

Petolahdessa järjesti illalla 7.1.1918 vaasalainen jääkäri Oskari Peltokangas toisen jääkäriin kanssa murha-attentaatin Pietarsaaren entistä poliisimestaria, Venäjän armeijan luutnanttia Karl David Vileniusta vastaan.⁶⁹ Tämä lienee itse kuulunut valkoiisiin, sillä hän oli myöhäisyyksyllä tarjoutunut paikallisen suojeluskunnan johtajaksi. Ilmeisesti siitä syystä, että Vileniuksella oli hyvät yhteydet venäläisiin, häntä ei kuitenkaan ollut uskallettu hyväksyä Petolahden suojeluskunnan johtajaksi.⁷⁰ Nykvistin mukaan Peltokangas ei ollut ampuja, joskin osallistui murhan toteuttamiseen avustajana. Peltokankaan elämäkerran kirjoittaja Edvin Sundquist ei mainitse ollenkaan Petolahden murha-attentaattia, vaan kertoo ainoastaan lyhyesti Peltokankaan tähän aikaan olleen "hyödyksi muualla".⁷¹ Laakson tiedon mukaan olisi kaksi nuorta jääkäriä heittänyt arpaa murhan suorittamisesta Vaasassa: "Arpa lankeaa ja asia on selvä. Eräs (vanha) asessori on vielä todistajana ja kauhuissaan, vaan ei hänkään löydä muuta ratkaisua kuin tämä." Saavuttuaan Petolahden pappilaan jääkäri pyytää Vileniuksen pappisisää hakemaan ratsumestari-poikansa. Kun tämä ilmestyy oviaukkoon upottaa hän Colt-pistoolilla puolen tusinaa 12 millin luotia Vileniuksen "loistavan ryssäläisen virkapuvun alle". Jääkäri pääsi välikohtauksesta lievästi vahingoittuneena, sillä kertomuksen mukaan kesti hyinen paluumatka seuraavaan aamuun: "Pakkasta on lähes 40 C. Tuntemattoman posket jäätyvät matkalla, niistä lähtee nahka ja vähän lihaakin. On lymyttävä, hän on merkitty...".⁷²

Suojeluskunnat etupäässä paikallisina "yövärtijoina"

Pohjanmaalla pidettiin 28.5.1917 kunnalliskokous Mustasaaren Sepänkylässä. Kokoukseen osallistui useita ruotsinkielisten kuntien edustajia, jotka päättivät aloittaa kunnallisten suojeluskuntien perustamisen. Nämä toimisivat etupäässä järjestyksen ylläpitäjinä kunnissa ja kylissä. Esikuvina lienee ollut osittain 1700- ja 1800-lukujen kyläjärjestysten mukaiset kylänvanhimmat, valvojat, järjestysmiehet yms. Aloitteentekijänä toimi Mustasaaren kappalainen Reinhold Hedberg, joka toisaalta korosti palokuntien roolia kodin, lieden, naisten ja lasten suojana, mutta toisaalta myös Etelä-Suomessa tapahtuneiden anarkististen ilkeiden vastapainona.⁷³

⁶⁸ SA, V. Laakson muistelmä, PK 869.

⁶⁹ Revolverdåd. Löjtnant K.D. Wilenius skjuten i sitt hem 10.1.1918, Paavolainen 1967, 36, Nykvist 1988, 114–115, Petalax historia 1982, 570–571, Nykvist 1995, 93–95.

⁷⁰ Petalaks skyddskår 1922, 5.

⁷¹ Sundquist 1919, 33.

⁷² SA, V. Laakson muistelmä, PK 869.

⁷³ Spjut 1959, 120.

Palokuntina esiintyneitä suojeluskuntia on pidetty Hedbergin keksimänä ja varsinkin ruotsinkieliselle Pohjanmaalle levittäytyneenä kyläsuojeluskuntien järjestömallina. Näin asian laita ei kuitenkaan liene, sillä Närpiössä oli jo syksyllä 1914 järjestetty kyläkunnissa tätä järjestelyä muistuttavaa yöllistä vartiointia. Närpiön kunta oli näet palkannut yövartioita, joiden tehtävänä oli ylläpitää järjestystä. Tämä tapahtui jo useita kuukausia ennen venäläisen sotaväen tuloa paikkakunnalle vuoden 1915 aikana.⁷⁴

Vaikka Mustasaaren palokunta-suojeluskunnan voidaan katsoa tulleen perustetuksi punaisia vastaan, tämä rooli ei ollut yhtä korostettu Pohjanmaan jokaisessa ruotsinkielisessä kunnassa. Mustasaarta varten laadittu organisaatiomalli kyläpalokunniksi otettiin malliksi useissa ruotsinkielisissä kunnissa Pohjanmaalla, joskin perustaminen venyi pitkäksi. Suojeluskuntien historiankirjoittaja N. V. Hersalon mukaan ”liike ei ollut rivien tietoisuudessa aktivistinen, vaan paikallista turvallisuutta tarkoittava. Ja kun siitä puuttui kokoava johto, ei toimintaakaan virinnyt juuri muualla kuin Vaasan ympäristössä (...) Sen sijaan Etelä-Pohjanmaan suomalaisseuduilla valistettiin kansaa varhaiskeväästä lähtien selvemmin itsenäisyystunnuksin kuin kyläpalokunnissa antamatta vallankumouksen jälkeisen käsitteiden hämmennyksen sekoittaa perusajatusta: venäläisten karkottamista maasta”.⁷⁵

Mustasaaren suojeluskunnan lisäksi löytyy ainakin neljä selvää tapausta paikallissuojeluskuntien roolista ”yövartijana”.

Kruunupyssä perustettiin 10.6.1917 kunnallinen palokunta, joka voisi toimia suojeluskuntana niitä anarkistisia väkivallantekoa vastaan, joita mahdollinen elintarvikepula voisi aiheuttaa. Se organisoitiin uudelleen 18.12.1917 siten, että järjestettiin öisin kyläkohtainen partiointi. Paikallisessa suojeluskuntahistoriikissa kerrotaan: ”Vaikutus oli selvä. Huligaanit ja yökiertäjät katosivat paikkakunnalta”.⁷⁶

Maalahdessa suojeluskunta – vapaaehtoinen palokunta – perustettiin 5.8.1918 edistämään siveellisyttä sekä yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Se järjesti 19.8.1917 alkaen yöllisen vartiointin.⁷⁷

Maksamaassakin perustettiin palokunta yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi. Harjoituksia ei pidetty ja palokunta muodostui suojeluskunnaksi vasta 25.12.1917.⁷⁸

Tiukassa perustettiin kunnallinen palokunta kesäkuun puolivälissä 1917. Sen tuli toimia ”suojeluskuntana niitä anarkistisia väkivallantekoa vastaan”, jotka mahdollinen elintarvikekriisi saattaisi aiheuttaa. Lähinnä pelättiin murtoja ja varkauksia ja niiden estämiseksi järjestettiin öistä vartiointia.⁷⁹

⁷⁴ Nordlund 1931, 226.

⁷⁵ Hersalo 1955, 386–387.

⁷⁶ Kronoby och vårt lands frihetskamp 1928, 10–14.

⁷⁷ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Suojeluskuntakertomukset, J.V. Fontellin kertomus: ”Lokalberättelse om frihetsstriden i Malaks kommun av Wasa län”.

⁷⁸ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Suojeluskuntakertomukset ja Vapaussotakertomukset, Samuel Ölingin kertomukset ”Redogörelse för Maxmo skyddskårs uppkomst och utveckling 1917 samt deltagande i avvärjningen av ryssarna och striderna 1918” ja ”Berättelse om Maxmo skyddskår från 1917 och under frihetskriget 1918.”.

⁷⁹ Tjock skyddskårs historia 1922, 1–2, Åkerblom 1976, 236.

Suojeluskuntalaisten rintamanmuodostus punaisia vastaan

Vuonna 1918 julkaistussa yleiskatsauksessa Pohjanmaan ruotsinkielisten kansanoususta todetaan suojeluskuntaliikkeen jo marraskuun tapahtumista oppineen, että "isänmaallinen vaara oli kaksinainen, että oli taisteltava toistensa kanssa liittoutuneita venäläisiä ja punaisia vastaan (...) Kapina ei kuten sanottua kohdannut suojeluskuntia valmistautumattomina. Jo punaisten marraskuunpäivien aikana oli niiden organisaatio edennyt niin pitkälle, että ainoastaan viisaus pystyi estämään esiintymisen punaisen vallan yksinvaltavaatimuksia vastaan. Ei voi olla aavistamatta valtaa niiden sanojen takana, kun pohjalaisilta talonpoikaistahoilta julkisesti esitettiin, että sosialistijohtajien ei tulisi jännittää jousta liian kireäksi".⁸⁰ Myös kappalainen Tor Krook on tähdentänyt, kuinka juuri marraskuun lakko ja tiedot sen aikana tapahtuneista punaisten julmuuksista Etelä-Suomessa herättivät mielenkiintoa suojeluskuntia kohtaan "koko Pohjanmaalla".⁸¹

Tässä vuonna 1918 julkaistussa katsauksessa esitellään suojeluskuntien tehtävänä nimenomaan olevan väki- ja ilkivallantekijäin kukistaminen venäläisten ja suomalaisten punaisten sekä muiden asosiaalisten ryhmien keskuudessa. Iivari Havu on omalta osaltaan kiinnittänyt huomiota siihen, että Pohjanmaan syksyllä 1917 perustetuille suojeluskunnille ajateltiin roolia myös Etelä-Suomen järjestysolojen ryhdistämiseksi: "Suojeluskunnat perustettiin suojaamaan Pohjanmaata venäläisiä ja kotimaisia rosvolaumoja vastaan, jotka (...) alkoivat Etelä-Suomessa siihen aikaan esiintyä".⁸² Niinpä löytyy erityisesti loppuvuodesta 1917 runsaasti esimerkkejä siitä, että Pohjanmaan ruotsinkielisissä kunnissa perustetut suojeluskunnat suuntasivat toimintansa punaisia vastaan.

Kokkolassa ilmestyvässä Österbottningen -lehdessä julkaisi nimimerkki "Aktivist" 7.2.1917 kaikille entisten suomalaisten pataljoonien vastuuntuntoisille jäsenille kehotuksen muodostaa luja yhteisrintama yhteiskunnalliseen kumoukseen pyrkiviä voimia vastaan.⁸³ Tämä tapahtui jo yli kuukausi ennen vuoden 1917 maaliskuun vallankumousta ja kuvanee silloista aktivistiliikkeen kasvupohjaa Kokkolan alueella: sosiaalinen kumous koettiin suuremmaksi vaaraksi kuin tsaarin valta. Marraskuun lakon aikana 15.11.1917 kaupungin työväenmiliisi ja suojeluskuntalaiset koettelivat joukkovoimiansa ottamatta kuitenkaan yhteen. Koska suojeluskuntalaisia uhkasi vaara joutua alakynteen, luvattiin maaseudulta lähettää apua. Kokkolalaiset suojeluskuntalaiset torjuivat kuitenkin tarjouksen, sillä "he pelkäsivät aseellisia yhteenottoja venäläisten sotilaiden kanssa".⁸⁴ Tässä alkoi ensimmäistä kertaa hahmottua suojeluskuntalaisten kaksoisrintama sekä kaupungin punaisia että venäläisiä sotilaita vastaan.

⁸⁰ Folkresningen i det svenska Österbotten 1918, 66–67.

⁸¹ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Suojeluskuntakertomukset, Tor Krookin keromus "Uplysningar om frihetskriget i Kaskö".

⁸² Havu 1918, 271.

⁸³ Upprop till samtliga forna finska bataljoners plikttrogna medlemmar. Nimimerkki Aktivistin kirjoitus Österbottningenissa 7.2.1917.

⁸⁴ Åström-Frilund 2002, 561.

Kokkolassa syntyi joulukuun puolivälissä 1917 jälleen kireä tilanne, kun kaupungin työväen järjestyskaarti otti poliisilaitoksen haltuunsa uudelleen marraskuun loppuun jälkeen. Seudun porvarilliset piirit järjestivät protestikoukuksia Kokkolan punaisten vallankäyttöä vastaan Raatihuoneentorilla 16. ja 22.12.1917.⁸⁵ Viimeksi mainittuna päivänä syntyi kaksi välikohtausta. Miliisin ilmoitettua lakkoilevansa, yritti väkijoukosta osa murtautua poliisilaitokseen Raatihuoneentorilla. Eräässä selostuksessa kerrotaan tästä: "Kun ovi kiskaistiin auki, tulijoita tervehti revolveritulitus ja pari miestä haavoittui jalkaan".⁸⁶ Kokkolan historian kirjoittajan J. F. Sandelinin mukaan miliisimiehet ampuivat neljä kiväärinlaukausta, jolloin yksi ahdistajista haavoittui lievästi.⁸⁷ Samana iltana joukkokokouksen jälkeen järjestyskaartilainen ampui valkoisiin kuuluvan tehtailija Piiraisen kuoliaaksi välikohtauksessa tämän sormeillessa venäläisten tolppaan kiinnittämää ilmoitusta.⁸⁸ Erään selostuksen mukaan hänet ammuttiin salaa "Kokkolassa torilla kello 9.50 j.p.p. hänen yrittäessään lukea ryssien sähkövalopylvääseen asettamaa julistusta, jolloin pylvään takana seisonut salamurhaaja oli ampunut hänet 4 metrin päästä sattuen luoti sydänvaltimoon. Murha oli suunniteltu hänen muutamia päiviä aikaisemmin torilla kansalaiskokouksessa pitämänsä pontevan puheen johdosta".⁸⁹ Kaupungin oloja leimasi vuoden 1918 alussa valtataistelu kahden puolueen, punaisten ja valkoisten, välillä.⁹⁰

Kokkolan maalaiskunnassa perustettiin 1.11.1917 kylittäin järjestetty suojeluskunta asettamaan raja "sosialistiemme yhä lisääntyvää ylimielisyyttä vastaan". Runko-organisaationa toimi paloapuyhdistys, jonka asiamiehet toivoivat turvaa "nykyisinä ja levottomina aikoina, kun tehdään kaikkia mahdollisia huligaani- ja väkivalta-töitä". Suojeluskunnan ensimmäisenä tehtävänä oli partioida kylissä suojelemaan niiden asukkaita "pienehköiltä kiertäviltä varasjoukoilta". Marraskuussa paikkakunnan punaiset vangitsivat venäläisten avulla Närvilässä kaksi kylässä partioidavaa vartiojoukkoa ja riisuiivat heiltä aseet.⁹¹

Kruunupyssä perustettiin suojeluskunta 17.6.1917, jolloin muodollisesti herätettiin henkiin kymmenkunta vuotta sitten syntynyt palokunta. Sen tarkoituksena oli samalla edesauttaa vapautumista Venäjästä ja "omista rauhattomuutta aiheuttavista aineksista".⁹² Perustajat kokivat talonpojan turvallisuuden kovasti uhattuna "viimeisten päivien tapahtumien jälkeen. Tänä tapahtumarikkaana kumousaikana, kun näyttäisi siltä että kaikki hajoaa ja ihmisen koko olemassaolo muodos-

⁸⁵ Suomen vapaussota 1918, osa I 1921, 359–360, Sandelin 1920, 180–182 Nygren 1991, 32.

⁸⁶ Turunen 2002, 24.

⁸⁷ Sandelin 1920, 182.

⁸⁸ Sjöblom 1918, 63–65, Sandelin 1920, 182, Westerlund 1993, 112, 122, Turunen 2002, 24.

⁸⁹ SA, VSA, H.J. Boströmin "Sankarien muisto" -teoksen kirjeenvaihto.

⁹⁰ Karleby Ungdomsförenings 75-års historik 1969, 12.

⁹¹ Från Karleby skyddskår 1921, 4, Åström-Frilund 2002, 563.

⁹² SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra K.J. Bergin kertomus "Anteckningar om förhållanden och tilldragelser i Kronoby vid tiden för befrielsekrigets utbrott i janurari 1918".

tuu kaikkien sodaksi kaikkia vastaan”, kuvataan vaikutteita Kruunupyyn suojeluskunnan kertomuksessa.⁹³

Alavetelissä perustettiin lokakuussa 1917 suojeluskunta, jota paikallisten punaisten hämäämiseksi kutsuttiin ”palokunnaksi”. Tämä toimi varovaisesti, sillä pelättiin Kokkolan venäläisten tai punaisten kotitarkastuksia. ”Sellaisten vaara oli varteenotettava, sillä Kokkolan punaisilla oli muutamia uskollisia liittolaisia Alavetelissä. Täkäläiset vasemmistomieliset perustivat 16. joulukuuta työväenyhdistyksen, joka ylläpiti vilkasta yhteyttä Kokkolan punaisiin ja raportoi kaiken mitä he tiesivät suojeluskunnan toiminnasta”, kertoo Alavetelin suojeluskunnan paikallispäällikkö.⁹⁴

Pietarsaareissa oli työväen paikallinen järjestyskaarti ottanut poliisilaitoksen haltuunsa jo maaliskuun vallankumouksen yhteydessä. Kun kaupunginvaltuusto kesällä 1917 yritti perustaa porvarillisen poliisikunnan poliisimestari Johannes Raitasen johdolla, syntyi 4.7.1917 verinen mellakka, jossa poliisikonstaapeli Hj. Salovaaraa puukotettiin pahasti. Sekä Salovaara että muut poliisit säästyivät vielä pahemmasta kohtalosta venäläisten sotilaiden väliintulon ansiosta näiden sotilaiden saattaessa konstaapelit suojaan. Kiihtynyt tilanne kaupungissa rauhoittui alkusyksyllä, mutta kärjistyi taas marraskuun lakon aikana. Kaksi tuntemattomiksi jäänyttä miestä suoritti 16.1.1918 attentaatin kaupungin miliisipäällikkö Aleksander Kyllöstä vastaan hänen kotinsa pimeässä porraskäytävässä haavoittaen häntä isolla kilonpainoisella avaimella.⁹⁵ Suojeluskuntalaiset teloittivat kaksi ja puoli kuukautta myöhemmin Kyllösen 2.4.1918 Pietarsaaren maalaiskunnan Pännäisissä.

Pietarsaaren maalaiskunnassa ryhdyttiin perustamaan kyläsuojeluskuntia marraskuussa 1917 ”kun punaiset Pietarsaareissa käyttäytyivät omavaltaisesti”. Koska suojeluskuntaliike ei näyttänyt saavan vauhtia, kutsuttiin 27.11.1917 koolle protestikokous Pietarsaaren kirkonkylässä. Siihen osallistui noin 2 000 henkilöä ja kokous edisti voimakkaalla tavalla syntynyttä suojeluskuntaliikettä.⁹⁶

Pienessä Uudessaakaarlepöyssä lukumäärältään vähäinen työväki nojasi ”punaiseen Pietarsaareen” ja aiheutti sen, että samantapainen vastakkaisuus porvarillisten piirien ja työväen välillä sai jalansijaa. Eräässä työväenkokouksessa marraskuun lakon aikoihin väitti puhuja Uudenkaarlepöyn olevan ruttoluola, jossa porvarit vielä olivat vallassa ja vanhat poliisikonstaapelit vielä olivat viroissaan. Sosialistien velvollisuus oli tästä syystä suorittaa kaupungissa puhdistus.⁹⁷

Jepuan suojeluskunta perustettiin syksyllä 1917 johtuen venäläisen sotaväen ja omien punaisten yhä röyhkeämmästä esiintymisestä. Vaikka paikkakunnalla ei ollut

⁹³ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomuksia, ”Uppgifter från Kronoby skyddskår”.

⁹⁴ Högbäck 1991, 204–205, SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, rovasti F. W. Neustedtin kertomus ”Nedervetil”.

⁹⁵ Sjöblom 1918, 74–76, Westerlund 1993, 14–18, 43–46, 112, 117.

⁹⁶ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra Julius Lindbergin ”Berättelse om händelser stående i samband med frihetskriget i Pedersöre”.

⁹⁷ Birk 1988, 425–427, 429–432.

punakaartia "ei epäilyttäviä aineksia kokonaan puuttunut". Suojeluskunta järjesti öistä vartiointia kylissä.⁹⁸

Vöyrissä perustettiin suojeluskunta loppukesällä 1917 ja syksyllä oltiin huolestuneita siitä, että punaisia aineksia uskaltautuisi paikkakunnalle. Seudun tila oli jännittynyt ja odotettiin mitä tahansa tapahtuvaksi. Tästä syystä järjestettiin joka yö vartiointi Bergbyn ja Koskebyn suojeluskuntalaisten toimesta. Vartion paikkana toimi Smedsin riipi maantiellä Gulldyntkullan läheisyydessä.⁹⁹

Koivulahdessa perustettiin suojeluskunta keväällä 1917. Paikalliset sosialistit eivät liittyneet siihen.¹⁰⁰ Tämä voitaneen tulkita kahtiajakona, varsinkin kun valkoisten ja punaisten välinen voimienmittelo Vaasassa lienee heijastunut ympäristökuntiin.

Mustasaarella 19.5.1917 perustettu suojeluskunta valmistautui kyläkunnallisten palokuntien nimellä mahdollisiin yhteydenottoihin työläisten ja punaisten kanssa. Päätös sen perustamisesta tehtiin Korsholms lantmannagilletissä ja sen tehtävänä oli toimia "vartio- ja suojelumiehistönä mahdollisten anarkististen järjestyshäiriöiden sattuessa". Perustamisen välitön syy oli punaisten kapinantekijöiden väkivallanteot Etelä-Suomessa.¹⁰¹ Marraskuussa alkoi pohjoisen Mustasaaren suojeluskunta pelätä "huligaanijoukkojen hakeutumista maaseudulle varastamaan ja sen jälkeen, kun kylissä oli tapahtunut muutamia röyhkeitä varkauksia, asetettiin öisin vartiot kaikille Vaasaan vieville teille".¹⁰² Tässä vaiheessa nimi muuttui palokunnasta suojeluskunnaksi.¹⁰³

Vaasassa poliittinen tilanne kärjistyi marraskuun lakon aikana, kun kaupungin punainen järjestyskaarti otti poliisilaitoksen haltuunsa. Koska kaupunginvaltuusto ei suostunut maksamaan järjestyskaartin pyytämää korvausta, suunniteltiin kaupungintalon piiritystä 21.12.1917. Estääkseen tämän kaupungin porvarilliset piirit mobilisoivat alueen suojeluskuntalaiset, jolloin Vaasan punaiset luopuivat piirityksestä: "Tästä päivästä lähtien hallitsi vahva jännitys mielissä. Varsinkin sen jälkeen, kun punaiset olivat selittäneet, että he eivät enää vastaisi järjestyksestä ja kun monet suojeluskuntalaispartiot ryhtyivät liikkumaan kaupungissa. Näiden ja punaisten sekä venäläisen sotaväen välillä tapahtui jatkuvasti pieniä yhteentörmäyksiä", kerrotaan suojeluskunnan Vaasan piiriesikunnan julkaisussa.¹⁰⁴

Maalahden suojeluskunta perustettiin elokuussa 1917. Saman vuoden joulukuussa sen mielialoja leimasivat "ne rauhattomuudet, joita odotettiin puhkeavan

⁹⁸ Jeppo skyddskår 1922, 7.

⁹⁹ Jääkäri Erik Kamisin vuonna 1968 pitämä puhe. Kamis 1981, 48.

¹⁰⁰ Kvevlaxbygdens insats i Finlands frihetskamp 1929, 44.

¹⁰¹ Åkerblom 1956, 423–425, Spjut 1959, 119.

¹⁰² SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, H. Harringin kertomus "Norra Mustasaari skyddskår".

¹⁰³ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, kirkkoherra I.A. Björklundin kertomus "Lokalberättelse om frihetskriget inom Mustasaari kommun af Wasa län" ja H.Harringin kertomus "Norra Mustasaari skyddskår".

¹⁰⁴ Sjöblom 1918, 93–96, Vasabygdens insats i frihetskriget 1919, 6, Iversén 1922, 26–29, 43, 51–52, Vaasan poliisimestari sortovuosina ja itsenäisyyden sarastaessa 13.6.1968.

Vaasassa sen jännityksen johdosta, jotka vallitsivat eri osapuolten välillä”.¹⁰⁵ Kuntaan majoitetut venäläiset sotilaat lähtivät pois 13.–14.1.1918.¹⁰⁶

Petolahdessa perustettiin suojeluskunta kesällä 1917, mutta vasta lokakuussa aloitettiin sotilaalliset harjoitukset. Paikkakunnalla vaadittiin kaikkien asekuntoisten miesten osallistumista kunnalliseen suojeluskuntaan ja kaksi sen ulkopuolella jättäytyneitä sosialistia haettiin harjoituksiin partion avulla.¹⁰⁷

Pirttikylän palokunta-suojeluskunta perustettiin kesällä 1917, joskin se lienee alkanut toimia vasta syyskuun alussa. Tarkoituksena oli ”suojella kotiseutua väkivaltaa ja ryöstäjiä vastaan, sillä kaupunkien kiihotetut työläiset uhkasivat tällaisilla teoilla”.¹⁰⁸ Marraskuussa suunniteltiin kunnassa ”suurta talonpoikaismarssia Vaasaan vaikuttamaan sikäläisiin punaisiin, jotka käyttivät kovaa ääntä”. Runsaslukuihin kokous Pirttikylän nuorisotalolla päätti osallistua miehissä marssiin, joka kuitenkin peruutettiin.¹⁰⁹

Ylimarkussa perustettiin syksyllä 1917 palokunta, jonka todellinen tehtävä oli suojella yhteiskuntarauhaa ja -järjestystä. Vuoden lopussa järjestettiin paikkakunnalla öisin vartiointi, jonka suorittivat eri kylien miehet vuorojärjestyksessä, samalla kun nämä tarkkailivat teillä liikkuvia vieraita ja epäilyttäviä matkustavia. Vartiointi ei ollut tarpeen kunnan omien asukkaiden tarkkailun vuoksi, vaan se ”oli järjestetty, jotta voitaisiin tehokkaasti suojella kotipaikkakuntaa vierailta punaisilta ja näiden mahdollisilta väkivaltaisuuksilta”.¹¹⁰

Närpiön kunnalliskokous päätti 29.6.1917 noudattaen Mustasaaren kunnan esimerkkiä perustaa ns. vapaaehtoisen palokunnan, jonka päätarkoituksena oli suojella seutua ja sen väestöä pikemmin ”punaista vaaraa” kuin ”punaista kukkoa” vastaan. Asia jäi kuitenkin tähän ja vasta marraskuussa ”heitettiin naamiot”, kun kunnalliskokous perusti todellisen suojeluskunnan.¹¹¹

Kaskisissa oli kaupungin suojeluskunta perustettu salassa jo ennen vuoden 1917 maaliskuun vallankumousta. Mielenkiinto suojeluskuntaa kohtaan kasvoi kuitenkin merkittävästi vasta sen jälkeen, kun tiedot punaisten marraskuun lakon aikana suorittamista väkivaltaisuuksista levisivät.¹¹² Kaskisten vasemmistomielisten työläisten ja suojeluskuntalaisten välillä ei täten syntynyt suurta jännitystä ennen

¹⁰⁵ Malaks skyddskår före 1918 1922, 2.

¹⁰⁶ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra J.V. Fontellin kertomus ”Lokal berättelse om frihetsstriden i Malaks kommun af Wasa län”.

¹⁰⁷ Petalaks skyddskår 1922, 5.

¹⁰⁸ Åkerblom 1954, 425, 439.

¹⁰⁹ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, H. Kronqvistin kertomus ”Om Pörtom kommuns deltagande i Frihetskriget”.

¹¹⁰ Övermarkbygdens insats i Finlands frihetskamp 1928, 10–11.

¹¹¹ Nordlund 1931, 228–229.

¹¹² SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Suojeluskuntakertomukset, kappalainen Tor Krookin kertomus ”Upplysningar om frihetskriget från Kaskö”.

vuoden 1917 loppua.¹¹³ Työläiset asettivat marraskuun lakon aikana lakkokomitean, joka vaati kaupungin poliisilaitoksen muuttamista miliisilaitokseksi.¹¹⁴

Tiukan suojeluskunta perustettiin palokunnan muodossa 15.6.1917, koska katsottiin mahdollisen elintarvikepulan voivan aiheuttaa "kaikenlaisia rauhattomuuksia niihin kuuluvine varkauksineen ja ryöstöineen".¹¹⁵ Myöhemmin paikalliset suojeluskuntalaiset katselivat huolestuneina ja toimeettomina sitä, kuinka Kristiinankaupungin punaiset "jassarit" marraskuun lakon aikana laulaen sulkiivat kaupungin liikkeet, valloittivat poliisilaitoksen ja perustivat punaisen miliisin.¹¹⁶

Kristiinankaupungissa oloja leimasi marraskuun puolivälistä tammikuun loppuun työväen järjestyskaartin valtakausi ja paikallisen suojeluskunnan oli pakosta noudatettava varovaisuutta.¹¹⁷ Kaupungin ja ympäröivien maaseutukuntien porvarilliset piirit kokoontuivat 5.12.1917 suureen kansalaiskokoukseen Kristiinankaupungin torille. Kokousta leimasivat voimakkaat vastakkaiset poliittiset mielenilmaisut ja punaisten aiheuttamat häiriöt. Paikallinen työväenmiliisi esti täten satoja junalla saapuneita ylimarkkulaisia lähtemästä vaunuista vedoten muodollisesti siihen, että matkustajilta puuttuivat tarvittavat matkapassit. Etukäteen valmisteltujen puheenvuorojen jälkeen menivät punaiset agitaattorit puhujankorokkeelle ja alkoivat parjata porvareita. Syntyneen melun johdosta oli kokouksen jatkaminen mahdotonta ja suuri osa kokouksen osallistujista vetäytyi raatihuoneen edustalle, missä järjestettiin improvisoitu vastalausekokous. Punaiset puhujat sen sijaan jatkoivat palopuheitaan torilla.¹¹⁸ Vaasalainen kansakoulunopettaja Selim Klockars on kertonut paikallisista oloista seuraavaa: "Lapväärtissä ja Kristiinankaupungissa oli viralta pannun poliisivallan sijaan nimitetty punainen miliisi. Minkäänlaista järjestystä se ei pystynyt ylläpitämään. Kun Lapväärtin talonpojat toivat tavaransa Kristiinankaupungin torille, kerääntyivät punaiset joukoiksi, piirittivät myyjät ja repäisivät itselleen tuotteita kadotakseen maksamatta. Niinpä eräänä lauantaina ryöstettiin pari kuormaa. Valittaminen ei paljon auttanut. Siksi suojeluskuntatyö Lapväärtissä oli varsin vilkasta".¹¹⁹

Lapväärtissä oli järjestetty kyläkohtaista vartiointia jo syksyllä 1916 ja kevättalvella 1917. Nämä vartiostot muistuttivat myöhempiä pohjanmaalaisia kyläsuojeluskuntia.¹²⁰ Näiden kyläsuojeluskuntien todellinen tehtävä oli kuitenkin edistää Saksan armeijan suunnittelemaa maihinnousua estämällä venäläisten joukkojen kokoontuminen ja eteneminen. Niiden tuli niin ikään estää perääntyviä venäläisiä joukkoja polttamasta ja ryöstämästä. Tämän lisäksi salaisen sotilasjärjestön tehtävänä oli tiettyinä ajankohtana tuhota venäläisille tärkeät rautatiet, lennätin- ja sähkö-

¹¹³ Sjöblom 1918, 106–107.

¹¹⁴ Kaskisten kaupungin historia 1984, 369.

¹¹⁵ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, Tjock.

¹¹⁶ Tjock skyddskårs historia 1922, 1–2.

¹¹⁷ Sjöblom 1918, 112–114, Vallankumous Kristiinans ja Jaakkoo putkas 1922, Norrvik 1999, 385.

¹¹⁸ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, "Upprörelsen och frihetsstridens utveckling och förlopp i Kristinestad".

¹¹⁹ GMA, Selim Klockarsin haastattelu.

¹²⁰ Åkerblom 1952, 306.

johdot, sillat yms. Syksyllä 1916 alkanut suojeluskunnan toiminta laantui kevättalvella 1917 tilapäisesti, kun saksalaisten maihinnousua ei tapahtunutkaan.¹²¹ Lapväärtin "Suojelumiliisi" (skyddsmilis) hyväksyttiin palokunnan muodossa 25.5.1917. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen perusti Pietarista muuttanut satulaseppä Otto Öström paikkakunnalle sosialistiyhdistyksen, johon liittyi noin 40 kylän asukasta. He toimivat yhteistyössä venäläisten sotilaiden kanssa. Niin ikään keväällä 1917 perustettu suojeluskunta asetti 6.11.1917 salaisen esikunnan samalla kun kruununnimismies Nordlund rupesi toimimaan sen päällikkönä. Perustamisen syynä oli paikallisten "punaisen aiheuttamat rauhattomuudet". Paikkakunnan punaiset saivat vihiä tästä ja vangitsivat venäläisten avulla Nordlundin ja poliisikonstaapeli Åjdersin käyttäen Kladdbacken sosialistitaloa vangittujen säilytyspaikkana. Suojeluskunnan mobilisoitua noin 200 osittain aseistettua miestä vapauttamaan vangitut, nolatut punaiset perääntyivät vapauttaen vangitut ilman vastarintaa.¹²²

Venäläinen sotaväki osapuolten välisten riitojen vaimentajana

On useita esimerkkejä siitä, kuinka venäläinen sotaväki toimi välittäjänä ja ristiriitojen vaimentajana Pohjanmaan kaupungeissa porvarillisten ja työväen järjestöjen välisissä poliittisluontoisissa kiistoissa.

Pietarsaaren mellakassa 4.7.1917 mielipiteiltään punainen väkijoukko piiritti Kjerulfin talon, johon porvarillinen poliisikunta oli vetäytynyt. Poliiseja mukiloitiin ja hyökkääjät olivat tunkeutumaisillaan rakennukseen, kun kaupungin venäläinen sotaväki puuttui tapahtumiin ja kuljetti poliisikonstaapelit suojaan poliisikamarille pelastaen heidät pahemmalta kohtalolta.¹²³

Kokkolassa oli rauhatonta joulukuun 1917 loppupuoliskolla, kun työväen paikallinen järjestyskaarti oli ottanut kaupungin poliisilaitoksen haltuunsa ja porvarilliset piirit olivat järjestäneet kansalaiskokouksia tätä vastaan. Kun valkoinen väkijoukko 22.12.1917 ahdisteli poliisilaitokseen linnoittautuneita miliisimiehiä, nämä ampui-
vat muutamia kiväärinlaukauksia haavoittaen yhtä henkilöä. Tämän jälkeen puuttui joukko aseistettuja venäläisiä sotilaita asiaan, ja rauhoitti tilanteen hajottamalla kansalaiskokouksen.¹²⁴ Kaupungin maistraatin myöhemmin laatiman selostuksen mukaan oli osa venäläisestä sotaväestä partioiden avulla pyrkinyt estämään väkivallanteot, "mutta yksittäiset sotilaat osallistuivat taas väkivallantekojen suorittamiseen". Väkivallanteoilla maistraatti tarkoitti murtovarkauksia ja pidättämisä.¹²⁵ Kokkola-lehti kirjoitti 29.12.1917: "Maanantaina oli mieliala kaupungissa niin kiihtynyt, että toden teolla pelättiin yhteentörmäystä sosialistien ja porvarien välillä.

¹²¹ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, "Berättelse över Lappfjärds skyddskårs öden under åren 1916, 1917 och 1918".

¹²² Lappfjärds skyddskår och dess deltagande i frihetskriget 1922, 6, Åkerblom 1952, 306.

¹²³ Vuorenlinna 1938, 1484, Westerlund 1993, 117.

¹²⁴ Sandelin 1920, 182.

¹²⁵ KA, Siviilitoimituskunta, Kokkolan maistraatin kirjelmä Vaasan maaherralle 24.5.1918, K.D. 28/320 1918.

Tämän kai huomasivat venäläiset sotilaatkin, koskapa he riisuivat jälleen aseet sosialisteilta”.¹²⁶

Vaasassa kiihtynyt väkijoukko vaati lokakuun alussa 1917 kaupungissa olevien maitovarastojen jakamista ja katsottiin myös löytyvän voivaraa, jotka olisivat jaettavissa. Venäläinen sotaväki esti kuitenkin väkivaltaiset toimenpiteet.¹²⁷ Miliisilakon johdosta Vaasan varuskuntakomitea julkaisi 19.1.1918 Vasabladetissa julkilausuman, jonka mukaan venäläiset joukot eivät puuttuisi Suomen sisäiseen elämään tai poliittiseen tai taloudelliseen taisteluun maan eri puolueiden tai yhteiskuntaluokkien välillä niin kauan kuin tällä taistelulla oli rauhallinen luonne. ”Venäläiset joukot, joiden tehtävänä on suojella Venäjän sotilaallisia etuja, eivät tule sallimaan mitään väkivaltaa rauhallista väestöä vastaan. Aseellisten välikohtausten, laukaustenvaihdon, väkivallanteiden ja liikkeiden tai yksityisten asuntojen ryöstöjen sattuessa, tai niiden tekojen johdosta, jotka yleensä uhkaavat asukkaiden elämää tai omaisuutta, ryhtyy Vaasan varuskunta heti kaikkiin keinoihin ja tekoihin kukistaakseen nämä toimenpiteet. Tarpeen vaatiessa varuskunta tulee aseiden voimin estämään kaikenlaiset väkivallanteot”, sanotaan julistuksessa. Lakkoihin varuskunta ilmoitti olevansa puuttumatta niin kauan kuin nämä tapahtuivat rauhallisesti. Ne laitokset, jotka palvelevat kaikkien kansalaisten etuja, kuten sähkö-, vesi-, puhelin-, sähkösanoma- ja postilaitokset eivät voisi kuitenkaan osallistua lakkoon.¹²⁸

Suojeluskunnan Vaasan piirin julkaisemattomassa historiikissa kerrotaan tilanteesta Vaasassa tammikuun puolivälissä vuonna 1918: ”Lakkoilevat miliisimiehet kävivät venäläisen sotaväen puheilla yrittäen saada sen esiintymään heidän puolestaan siinä kuitenkaan onnistumatta. Venäläiset yrittivät noudattaa puolueettomuutta ja kehottivat useissa julistuksissa väestöä toimimaan rauhan ja järjestyksen säilyttämiseksi”.¹²⁹

Ristiriitojen puuttuminen paikallisten suojeluskuntien ja venäläisen sotaväen välillä

Kaikkialla Pohjanmaalla suojeluskuntien perustamisen välittömänä syynä ei ollut paikallinen vastakkaisuus venäläisen sotaväen ja suojeluskuntien välillä. Tästä on useita esimerkkejä.

Luotoon sijoitetut venäläiset sotilaat käyttäytyivät kirkkoherra Anders Sandbackan tiedon mukaan yleensä hyvin, joskin kaksi sotilasta syyllistyi väkisinmakaamiseen. Paikallinen suojeluskunta perustettiin kesällä 1917 ja se piti usein harjoituksia, joita venäläiset sotilaat katsoivat rauhallisina mielin. Kerran kun suojeluskuntalaiset

¹²⁶ Anarkistien hirmuvalta 29.12.1917.

¹²⁷ Nälkälövottomuoksien oireita Vaasassa 9.10.1917, Paavolainen 1966, 46–47.

¹²⁸ Milisstrejken och ordningen i staden. En ny proklamation av militären 19.1.1918.

¹²⁹ SA, Vaasan piiri, Distriktets upprinnelse.

harjoittelivat puusauvoilla venäläiset sotilaat tarjosivat heille kivääreitä ja opettivat vielä kivääritemput.¹³⁰

Uudenkaarlepyyn suojeluskunnan historiikissa todetaan kaupungissa 6.1.1918 perustetusta suojeluskunnasta: "Sotakannalla venäläiseen varuskuntaan (suojaus)kunta ei ollut. Venäläiset olivat käyttäytyneet verrattain siivosti" joitakin varkauksia lukuun ottamatta. "Muuten vallitsi melko hyvä naapurisopu eikä avoimia vihollisuuksia ollut".¹³¹ Kun Uudessakaarlepyyssä olevat venäläiset riisuttiin aseista 28.1.1918 oli "kuvaavinta, että venäläiset olivat itse katsomaisillaan antautumisen vapautuksena. Pitkä yhdessäolo paikallisväestön kanssa ja punaisen agitaation puute yhdessä venäläisen säyseyden kanssa aiheuttivat sen, että talonpoikaisarmeija katsottiin pikemminkin luonnollisena liittolaisena kuin vihollisena", sanotaan yleiskatsauksessa Pohjanmaan tapahtumista.¹³²

Purmossa heräsi kesällä 1917 mielenkiinto palo- tai suojeluskunnan perustamista kohtaan. Mihinkään järjestäytymistoimenpiteisiin ei kuitenkaan ryhdytty, sillä "venäläisistä ei ollut suoranaista haittaa paikkakuntalaisille, koska venäläiset eivät olleet majoitettuina tänne", kerrotaan Purmon suojeluskunnan historiikissa.¹³³ Elokuun ja marraskuun välillä perustettiin kolme väisusti toimivaa kyläpalokuntaa, jotka yhdistyivät tammikuussa 1918.¹³⁴

Oravaisissa venäläisten sotilasosasto käyttäytyi "tahdikkaasti" ja salli syksyllä 1917 paikallisten suojeluskuntalaisten valmistelut ja ampumaharjoitukset puuttumatta niihin. Kun paikkakunnalla järjestettiin joulukuussa suuri kansalaisjuhla Suomen itsenäisyysjulistuksen johdosta, venäläiset sotilaat osallistuivat tähän hyvin isänmaallishenkiseen tilaisuuteen.¹³⁵

Petolahden noin 40 venäläistä sotamiestä seurasivat myöhäissyksyllä 1917 mielenkiinnolla suojeluskunnan harjoituksia ilman rauhattomuutta tai pelokkuutta: "Olivathan he tulleet niin hyvin toimeen paikallisasukkaiden kanssa eikä heillä ollut aihetta pelätä sen hyökkäystä", kerrotaan paikkakunnan suojeluskuntahistoriikissa.¹³⁶ Paikkakunnan kappalainen kertoo, kuinka venäläiset esiintyivät melko rauhallisesti (förhöllo de sig ganska stillsamma) ja kertoivat olevansa menševikkejä ja kaipaavansa saada matkustaa kotiin".¹³⁷ Petolahden suojeluskunnan kertomuksesta ilmenee taas, kuinka paikkakunnalle majoitetut venäläiset mielenkiinnolla seurasivat

¹³⁰ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Suojeluskuntakertomukset, kirkkoherra Anders Sandbackan kertomus "Uppgifter berörande frihetskriget från Larsmo församling".

¹³¹ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, Henrik Wikin historiikki "Nykarleby skyddskår".

¹³² Folkresningen i det svenska Österbotten 1918, 74–75.

¹³³ Strödda drag ur Purmo skyddskårs historia 1926, 5–6.

¹³⁴ Purmo kommuns historia 2001, 527–528.

¹³⁵ Åkerblom 1974, 464.

¹³⁶ Petalaks skyddskår 1922, 5.

¹³⁷ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, KF. Wileniuksen kertomus "Frihetskrigets lokala beskrifning beträffande Petalaks kommun".

suojeluskunnan harjoituksia: "Minkäänlaista rauhattomuutta ei huomattu, vaan he tarkkailivat harjoituksia rauhallisesti".¹³⁸

Korsnäsissä tehtiin yrityksiä paikallisen suojeluskunnan perustamiseksi kesäkuussa, heinäkuussa ja joulukuussa 1918. Se aloitti toimintansa lopulta 10.1.1918. Perustamispöytäkirjan mukaan suojeluskunnan tehtävänä oli ylläpitää järjestystä omassa kunnassa ja sammuttaa tulipaloja. Siinä tapauksessa, että "huligaaniaineiksi saapuisi kuntaan aiheuttaakseen epäjärjestyksiä, päätti hallitus torjua nämä rauhattomuudet yhteistuumin paikkakunnalle sijoitetun sotaväen kanssa".¹³⁹ Korsnäsin suojeluskunnan johtomiehet katsoivat täten olevansa samalla puolella venäläisen sotaväen kanssa mahdollisia paikkakunnalle saapuneita huligaaneja vastaan.

Pirttikylässä oli vuonna 1917 4–5 venäläistä sotilasta, jotka kuljettivat sotilaspostia Kristiinankaupungin ja Vaasan välillä moottoripyörillä.¹⁴⁰ Palokunta-niminen suojeluskunta perustettiin syksyllä 1917.¹⁴¹ Sota ei kuitenkaan suoranaisesti koskettanut myöskään Pirttikylää, sillä paikkakunnalla ei ollut punaisia aineksia, "eikä punaiset hyökänneet tänne".¹⁴²

Ylimarkussa oli rauhallista sekä vuoden 1917 lopussa että vuoden 1918 alussa: "Paikallisiin sotaliikkeisiin ei ole ollut tarvetta, kun punainen vihollinen on ollut kaukaisissa paikoissa eikä venäläistä sotaväkeä ole ollut majoitettuna täällä", todetaan vuonna 1918 laaditussa kertomuksessa.¹⁴³

Kaskisissa venäläinen sotaväki ja paikallinen väestö tulivat "varsin hyvin toimeen keskenään". Sotilaat kieltäytyivät osallistumasta marraskuun lakkoon ja ylipäänsä sosialistien ja porvarien keskinäisiin välien selvittelyihin.¹⁴⁴ Tammikuun 1918 kahden viimeisen viikon aikana halusi kaupungin venäläinen sotaväki edelleen pysytellä syrjässä suomalaisten ristiriidoista. Kun paikalliset suojeluskuntalaiset 29.1.1918 rupesivat neuvottelemaan Kaskisten sotilas- ja merisotilaskomitean kanssa venäläisten aseiden luovuttamisesta, lupasi venäläinen sotaväki "suhtautua täysin puolueettomasti ja olla puuttumatta suojeluskunnan tai punaisten edesottamuksiin".¹⁴⁵

Yhteiskunnallinen kahtiajako syntyi jo marras-joulukuussa 1917

Useissa vuoden 1918 sodan puhkeamista käsittelevissä historiaesityksissä on esitetty tulkinta, jonka mukaan sota alkoi vapaussotana Pohjanmaan venäläisiä varuskuntia vastaan kääntyäkseen ennen pitkää sisällissodaksi. Yllä oleva katsaus

¹³⁸ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, suojeluskuntakertomukset, "Berättelse över Petalaks skyddskår. Lokalstaben".

¹³⁹ Ohlsson 1987, 138.

¹⁴⁰ Kronqvist 1923, 2.

¹⁴¹ Pörtomborna voro med 1923, 3.

¹⁴² SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra Alfred Gröningin kertomus "Uppgifter om Pörtom angående frihetskriget".

¹⁴³ SA, VSA, Vapaussodan historiakomitea, kirkkoherra Es. Sev. Cronströmin kertomus "Öfvermark. Berättelse om frihetskriget".

¹⁴⁴ Kaskisten kaupungin historia 1984, 369–370.

¹⁴⁵ Befrielsekriget i Österbotten 1918, 60.

ei kuitenkaan anna läheskään ehdotonta perustetta tällaiseen tulkintaan, sillä kaikkialla Pohjanmaan ruotsinkielisissä kaupungeissa ja kunnissa oli jo marras-joulukuussa 1917 hahmottunut paikallisten yhdyskuntien selvä poliittinen kahtiajako milliisejä ja suojeluskuntia tukeviin kansalaisiin, yhteiskunnallisten olojen uudistajiin ja uudistusten vastustajiin tai punaisiin ja valkoisiin. Myös Pohjanmaalla oleva venäläinen sotaväki jakaantui näiden halkeamien mukaan, sotilaat uudistusta kannattaviin joko menševikkien tai bolševikkien tavoitteita tukien ja ylempi sotilaspäällystö porvarillisten tavoitteita kannattaviin.

Suojeluskunta- ja paikallishistorioissa on voimakkaasti korostettu Pohjanmaan suojeluskuntien suuntautumista venäläisiä varuskuntia ja joukko-osastoja vastaan. Kuten yllä olevasta katsauksesta selviää, löytyy kuitenkin myös näistä samoista lähteistä paljon tietoja siitä, kuinka suojeluskunnat perustettiin paikallisen järjestyksen ylläpitämiseksi tai punaisilta koettua uhkaa vastaan tai siitä, miten venäläinen sotaväki rauhoitti suojeluskuntalaisten ja punaisten välejä tai sovinnollisista suhteista venäläisten sotilaiden ja paikallisasukkaiden välillä. Kun pelkästään näiden tietojen perusteella hahmotellaan tilaa eri paikkakunnilla, syntyy seuraava kuva:

Tila	Esimerkkejä (n)
Suojeluskunnat "yövärtijoina"	4
Suojeluskunnat esirintamana punaisia vastaan	21
Venäläinen sotaväki osapuolten ristiriitojen vaimentajana	3
Ristiriitojen puuttuminen suojeluskuntien ja venäläisten välillä	8
Yhteensä	36

Kuten taulukosta ilmenee, löytyy 36 tapauksessa 23 kunnan suojeluskunta- ja paikallishistorioista jonkinlainen ehto tai varaus käsitykseen suojeluskunnista venäläisvastaisina taistelujärjestöinä. Selvästi suurin ryhmä ehdoista (2/3) muodostuu paikallissuojeluskuntien roolista punaisten vastaisena järjestönä. Noin 1/5:lla yllä mainituista kunnista ei ollut ristiriitoja paikallissuojeluskuntien ja venäläisten välillä tai venäläiset harjoittivat suojeluskuntalaisten ja punaisten välisten ristiriitojen vaimentamista. Kun Pohjanmaalla suojeluskuntajärjestö toimi vuonna 1918 yhteensä 36 ruotsinkielisessä kunnassa, muodostavat mainitut 36 tapausta hyvin merkittävän osan näistä. Tähän ryhmään kuuluvat kaikki kuusi kaupunkia ja puolet maalaiskunnista. Loput kymmenen kuntaa ovat osittain pienehköjä paikkakuntia ilman suurtakaan merkitystä suojeluskuntien mobilisaatioissa vuonna 1917.¹⁴⁶

Professori Heikki Ylikangas on kirjassaan "Väkivallasta sanan valtaan" käsitellyt suomenkielisten ylihärmäläisten ja laajemmin muidenkin eteläpohjalaisten käsityksiä vastustajistaan vuoden 1918 sodassa. Ylikankaan mukaan Etelä-Pohjanmaalla oltiin hyvin perillä sisällissodan uhasta. Aluksi sotaa pelättiin ja kavahdettiin eikä sellaiseen ollut halua ryhtyä. Vasta kun Mannerheimin johtama päämaja tammi-

¹⁴⁶ Niiden maalaiskuntien suojeluskunta- tai paikallishistorioita, joista ei ole löytenyt em. varausta ovat: Öja, Teerijärvi, Ähtävä, Uudenkaarlepyyn maalaiskunta, Munsala, Raippaluoto, Björköby, Sulva, Bergö ja Siippy.

kuun lopussa 1918 julisti venäläisen sotaväen pääviholliseksi, saatiin eteläpohjalaiset innostumaan sodankäynnistä. Mannerheim itse totesi vuonna 1930 tehdysä haastattelussa: "Me emme olisi koskaan saaneet niitä talonpoikia mukaamme, jos olisimme sanoneet, että käymme punaisten kimppuun".¹⁴⁷ Sota venäläisiä sotilaita vastaan vetosi eteläpohjalaisiin aivan toisella tavalla kuin sisällissota Etelä-Suomen kapinallisia vastaan. Ylikankaan tulkinnan mukaan päämajan venäläisvastainen sotapropaganda onkin se tekijä, joka huijasi eteläpohjalaiset osallistumaan sotatoimiin. Kun ylihärmäläiset myöhemmin maaliskuun puolivälissä Vilppulassa huomasivat vastassa olevan omia punaisia maamiehiä, yrittivät he omavaltaisesti vetäytyä rintamalta, joskin ylempi sotilaspäällystö esti heitä lähtemästä kotiin.¹⁴⁸

Osittain samalla tavalla käyttäytyi myös Korsnäsin suojeluskuntaan kuulunut 16 miehen ryhmä samoihin aikoihin Vaasassa. Nämä suojeluskuntalaiset olivat 10.3.1918 ilmoittautuneet Alavudelle vartiopalvelukseen. Kun päällystö kuitenkin seuraavana päivänä ilmoitti, että heidät voitaisiin lähettää myös muille paikkakunnille, olivat miehet kieltäytyneet lähtemästä mihinkään. Tässä tapauksessa muodollinen syy oli kuitenkin se, että miehet katsoivat ilmoittautumisen koskevan ainoastaan vartiopalvelusta Alavudella.¹⁴⁹ Taustalla voidaan kuitenkin nähdä myös vastahakoisuutta sodankäyntiä ja epäluuloisuutta päällystön edesottamuksia kohtaan.

Nämä molemmat tapaukset osoittavat, että eteläpohjalaisten talonpoikien keskuudessa suhtauduttiin sodankäyntiin äidinkielestä riippumatta melko samalla tavalla. Kun päämaja aluksi kävi venäläisen sotaväen kimppuun, saatiin talonpojat tempaistua helposti mukaan. Ja kun venäläiset oli ehditty riisua aseista ja suljettu vankileireille sekä sodan luonne selvinnyt, alkoivat etäpohjalaiset epäillä sotatoimien tarkoituksenmukaisuutta. Vuoden 1917 lopussa ja vuoden 1918 alussa venäläisiä ei kuitenkaan vielä käsitetty päävihollisiksi, joiksi päämaja tammikuun lopussa katsoi hyödylliseksi heidät esittää.

Hufvudstadsbladetissa julkaistiin pari päivää ennen vuoden 1918 sodan puhkeamista kirjoitus "Den svenska bonden". Siinä sanotaan: "Punaroistojen häikäilemätön esiintyminen maassa ja heidän joukoittain suorittamansa murhat, ryöstöt ja varkaudet ovat pohjalaisen maalaisväestönkin keskuudessa nostattaneet tavattoman katkeruuden. Tämä katkeruus ei ole levinnyt vain omistaviin luokkiin, vaan on vallalla niissäkin, jotka aikaisemmin ovat lukeutuneet sosialistiseen puolueeseen (...) Mielten kiihtymyksestä huolimatta pohjalainen on kuitenkin hillinnyt itsensä odottaen oikeaa hetkeä väistämätöntä toimintaa varten. Sosialistijohtajat ja näiden punaiset käskyläiset erehtyvät suuresti, jos luulevat pohjalaisen välinpitämättömmä-

¹⁴⁷ Ruotsinkielinen alkuperäisteksti kuuluu: "Borde man betona att det var ett frihetskrig. Icke ett inbördeskrig. Vi hava gjort allt vad vi kunnat för att alltid framhålla att det var ett frihetskrig. Tal om inbördeskrig och förbittring alltför mycket. Vi skulle aldrig hava fått dessa bönder med oss om vi skulle hava sagt att vi gå löst mot de röda". KA, Kai Donnerin kokoelma H3/12.

¹⁴⁸ Ylikangas 1999a, 210–212, Ylikangas 1999b, 513–516.

¹⁴⁹ Ohlsson 1987, 141, 144.

nä istuneen kädet ristissä heidän kammottavien tekojensa aikana. Hän on kyllin käytännöllinen ymmärtääkseen virittää viulun, ennen kuin soittaminen alkaa. Enää ei liene mikään salaisuus, että pohjalainen on jo nyt parhaiten varustautunut lähestyvään voimainmittelyyn, jollaista sosialistien taholla manataan esiin varottavia ääniä uhmaten. Tarkoittamani luja ja hyvissä ajoin toteutettu organisaatio on ollut myös omiaan pidättämään punajoukkiota retkeilemästä Pohjanmaan maaseudulla. Täällä on nyt sellainen käsitys vallalla, että mikäli muillakin seuduilla maata olisi oltu yhtä yritteliäitä, niin punaisilla olisi tuskin ollut mitään menestystä. Ja jos to-della vielä tapahtuisi, että roistoliigat rohkenisivat yrittää pistää nenänsä pohjalai-selle maaseudulle, niin varmaankin ainoastaan harvat selviytyisivät seikkailusta elä-vinä, siksi voimakas viha vallitsee täällä moisia aineksia kohtaan”.¹⁵⁰ Uhkaavan-sävyisessä kirjoituksessa Pohjanmaan venäläisvaruskuntia ei mainitakaan.

Pohjanmaan ruotsinkielisten suojeluskuntalaisten toiminta näinä kuukausina ennen vuoden 1918 sodan puhkeamista oli täten vain osittain suunnattu venäläistä sotaväkeä vastaan. Pohjanmaan aktivistit olivat jo vuodesta 1915 järjestelmällisellä tavalla harjoittaneet tämäntapaista toimintaa jääkäreiden rekrytointi- ja etappi-toimilla sekä valmistelemalla Saksan tai Ruotsin maihinnousua maakunnan ranni-kolla. Kaikkialla Pohjanmaalla keväällä, kesällä ja syksyllä 1917 perustetut paikalli-set suojeluskunnat liittyivät viimeistään marraskuun lakon jälkeen tähän aktivistien ohjelmaan. Tämä sotilaallinen valmistelu oli kokonaisvaltaista sen tähdätessä yh-teiskunnallisen vallan haltuun ottamiseen. Tästä syystä suojeluskuntalaisten valta-pyrkimykset eivät vuoden lopussa enää rajoittuneet pelkästään venäläisten poista-miseen, vaan kohdistuivat myös venäläisten palveluksessa olleita virkamiehiä ja muita henkilöitä sekä paikallisia työväen järjestys- ja punakaarteja vastaan. Juuri nämä valtopyrkimykset aiheuttivat aseellisia yhteenottoja kuolonuhreineen venä-läisen sotaväen, venäläisten suomalaisten avustajien sekä työväen järjestyskaarti-laisten välillä. Mitattuna kuolonuhreissa on kuvio kuitenkin puhuva: venäläisten ja suojeluskuntalaisten välisissä kahnauksissa menehtyi 15–20 venäläistä sotilasta ja kolme suojeluskuntalaista samalla kun jääkärit murhasivat kaksi venäläisten avus-tajaa. Kokkolassa työväen järjestyskaartilainen ampui valkoisen kuoliaaksi, mutta marras-joulukuussa suojeluskuntalaiset eivät surmanneet yhtäkään punaista, vaan verinen puhdistus punaisten keskuudessa suoritettiin vasta vuoden 1918 sodan puhjettua.

¹⁵⁰ Den österbottniske bonden 26.1.1918.

Liite. Surmansa saaneet venäläiset sotilaat

Tuovila

- Vasiljev, Andrei, 22 v., 3. suomalaisen rajavartiorykmentin sotilas, ammuttu kuoliaaksi Tuovilassa 24.1.1917 (11.12.1917)

Sundom

- Fomenko, Aleksei, 21 v., 3. suomalaisen rajavartiorykmentin sotilas, ammuttu kuoliaaksi Sundomissa 25.12.1917 (12.12.1917)
- Jelagin, Ivan, 21 v., 3. suomalaisen rajavartiorykmentin sotilas, ammuttu kuoliaaksi Sundomissa 25.12.1917 (12.12.1917)
- Pavlov, Aleksandr, 21 v., 3. suomalaisen rajavartiorykmentin sotilas, ammuttu kuoliaaksi Sundomissa 25.12.1917 (12.12.1917)

Muulla

- Jefremov, Arhip Jefromovitš, 20 v., 5-riviostaston radioaseman hoitaja, hukkuu 18.6.1917 (5.6.1917)
- Kizerov, Aleksei Ionnaovitš, 37 v., Suomen I rajarykmentin jalkaväkikomppania, tapettu 24.9.1917 (11.9.1917)
- Otolbovoj, Ioakim Fedorovitš, 20 v., I Itämeren laivaston 16. komppanian matruusi, kuoli tuliasehaavaan 9.11.1917 (27.10.1917)
- Vasiljev, Sergei Vavilovitš, 21 v., Suomen III rajarykmentin jalkaväkikomppanian sotilas, tapettu 2.11.1917 (20.10.1917)

LÄHTEET

KOTIMAISET ARKISTOT

FÖGLÖ FÖRSAMLINGS ARKIV, Föglö
Längd över lysningar 1918

HELSINGIN KAUPUNGINARKISTO (HKA)
Kasantsovin vainajakortisto
Suomen kaupunkien liitto haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden hoitamista varten
Tilastotoimisto: kuolleiden kortisto

HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO, Slaavilaisen kirjaston käsikirjoituskokoelma
O. Daraganin kokoelma

KANSALLISARKISTO (KA), Helsinki
Kai Donnerin kokoelma
Kenraalikuvernöörin kanslian (KKK) aktit ja asiakirjat
Luotsi ja majakkalaitos, Luetteloita haaksirikkoutuneista laivoista 1913–17
Lääkintöhallituksen arkisto
Ortodoksisten seurakuntien mikrokortit 1897–1918 (ORT), (metrikkakirjoista osittain kopiot Sotasurmaprojektin arkistossa)
Eino S. Parmasen arkisto
Sisäasiaintoimituskunta, K.D. 28/320 1918
Valtion tapaturmalautakunta 1918–34
Vapaus sodan arkisto (VSA)
Venäläiset sotilasasiakirjat (VeSa)

KANSAN ARKISTO, Helsinki
Suomen luokkasota 1918:
Kalle Niemisen muistelmat.

MARIEHAMS FÖRSAMLINGS ARKIV, Maarianhamina
Förteckning över från främmande församlingar begrafne 1914–18.

MIKKELIN MAAKUNTA-ARKISTO (MMA), Mikkeli
Lappeenrannan piirilääkärin arkisto, ruumiinavaukset Da:12
Terijoen kr. kat. kirkonarkiston (TeKA) asiakirjoja 1915
Turun ortodoksisen seurakunnan haudattujen luettelo 1918

SOTA-ARKISTO (SA), Helsinki

Vapaussodan arkisto

- Vaasan piiri. Distriktets upprinnelse
- H. J. Boströmin "Sankarien muisto" -teoksen kirjeenvaihto
- Vapaussodan historiakomitea. Etelä-Pohjanmaan vapautusta koskevia kertomuksia BI a1
- kirkkoherra K. J. Bergin kertomus Kruunupyystä
- kirkkoherra I. A. Björklundin kertomus Mustasaaresta
- kirkkoherra Es. Sev. Cronströmin kertomus Ylimarkusta
- kirkkoherra Alfred Gröningin kertomus Pirttikylästä
- kirkkoherra J. V. Fontellin kertomus Maalahdesta
- kirkkoherra Julius Lindbergin kertomus Pietarsaaren
- maalaiskunnasta
- kirkkoherra Carl Lundbergin kertomus Sulvasta
- rovasti F. W. Neustedin kertomus Alavetelistä
- Henrik Wikin laatima historiikki Uudenkaarlepyyn suojeluskunnasta
- K. F. Wileniuksen laatima kertomus Petolahdesta

Vapaussodan arkisto. Suojeluskuntakertomukset CIII 14–20

- Berättelse över Lappfjärds skyddskårs öden under åren 1916, 1917 och 1918
- Berättelse över Petalaks skyddskår. Lokalstaben
- Björklund, I.A. : Lokalberättelse om frihetskriget inom Mustasaari kommun af Wasa län
- Hanckant, August: Upprorsrörelsen och frihetsstridens utveckling och förlopp i Kristinestad
- H. Harringin kertomus "Norra Mustasaari skyddskår"
- Fontell, J.V.: Lokalberättelse om frihetsstriden i Malaks kommun af Wasa län
- H. Kronqvistin kertomus "Om Pörtom kommuns deltagande i Frihetskriget"
- Tjock. Berättelse om tjock skyddskår.
- Tor Krookin kertomus "Upplysningar om frihetskriget från Kaskö"
- Sandbacka, Anders: Uppgifter berörande frihetskriget från Larsmo församling
- Uppgifter från Kronoby skyddskår
- Öling, Samuel: Redogörelse för Maxmo skyddskårs uppkomst, utveckling 1917 samt deltagande i avvärjningen av ryssarna och striderna 1918
- Öling, Samuel: Berättelse om Maxmo skyddskår från 1917 och under frihetskriget 1918

Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmat, PK 869:11

- V. Laakson muistelmä 869:11
- F. Krootilan muistelmä 869:10

Pentti Kaurasen muistelmat

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN ARKISTO (SKS), Helsinki

Vuoden 1918 kokoelman muistelmat:

Edvard Airola

Rosa Friman

Adolf Hokka

Anni Jortikka

Emil Jääskeläinen

Leo Linkamo

Evert Muukka

Lauri Mäkinen

Yrjö Nylund

Armas Nyrölä

Johanna Pohjalainen

Pentti Tuomaala

Lauri Tuominen

Artturi Vuorimaa

Olof Wahlberg

SUOMEN SOTASURMAT 1914–1922 -PROJEKTIN ARKISTO (SSSP)

- Lavi, Seppo: Kirje 12.11.1998. Suomen sotasurmat 1914–22 -projektin arkisto nro 457.
- Venäläiset sotasurmat 1917. Kansio 4.
- Veronica Shenshinin laatima selvitys sotasurmista ja kaikista kuolleista ortodoksisien seurakuntien vuosien 1914–22 metrikkirjojen mukaan.

TYÖVÄEN ARKISTO (TA), Helsinki

Muistitietotoimikunta:

Eino Henttosen muistelmat

Taavetti Jäkälän muistelmat

Jalmari Piukan muistelmat

Tauno Salon muistelmat

Jaakko Valkosen muistelmat

VENÄJÄN FEDERAATION KONSULAATTI, Maarianhamina

Luettelo surmansa saaneista matruuseista zeppeliinihyökkäyksessä 1916

ÅLANDS LANDSKAPSARKIV, Maarianhamina
Föglö församlings längd över döda och begravda (mf).
Föglö länsmansarkiv.
Finströms församlings längd över döda och begravda (mf).
Jomala församlings längd över döda och begravda (mf).
Kopiesamlingen, Ålandsfrågan.
Kronofogdens arkiv.
Kökar församlings längd över döda och begravda (mf).
Mariehamns polisdistrikts arkiv.
Ålands allmänna sjukhus arkiv.
Ålands domsagas arkiv.

ÅLANDS MUSEUMS ARKIV, Maarianhamina
Conrad Hägers (Konrad Gustavssons) minnesanteckningar (kopia).
Valter Sjöbloms manuskript "Ålands kamp för sin återförening".

ULKOMAISET ARKISTOT

GOSUDARSTVENNYI ARHIV ROSSISKOI FEDERATSII (GARF), Moskova
(Venäjän federaation valtionarkisto)
Fond P-5881, Emigranttien erillisten dokumenttien kokoelma: Dimitri Kazantsevin muistelmät; amiraali Virenin lesken muistelmät (kopiot SSSP:n arkistossa).
Fond 1778, Väliaikaisen hallituksen sisäasiainministeriö: Petropavlovskin asiapaperit ja Mihailovin kirje (kopiot SSSP:n arkistossa).
Fond P-6978, Sotilaiden ja työläisten edustajien neuvoston ensimmäisen kokoonpanon yleisvenäläinen toimeenpaneva keskuskomitea: pöytäkirja Toimeenpaneavan keskuskomitean istunnosta 28.9.1917 (kopio SSSP:n arkistossa).

GÖTEBORGIN MAAKUNTA-ARKISTO (GMA)

- Konrad Westlinin kokoelma
- Anders Ekmanin haastattelu
- Uno Finnilän haastattelu
- Alma Holmin haastattelu
- Selim Klockarsin haastattelu
- Karl Klåvuksen haastattelu
- Johan Nygårdin (Tildus-Juss eli Geust) haastattelu
- Karl Smedsin haastattelu
- Emil Stenbäckin haastattelu
- Werner Wikmanin haastattelu

KRISGSARKIVET, Tukholma.

Chefen för Kustflottan, Högste befälhavaren över 1914–1918 års kustflotta, Stabsexpeditionen, f.d. hemliga handlingar, serie B III, Krigsdagböcker 1914–1915, vol. 1.

Generalstaben, Hemliga handlingar, U.B.

Marinstabens utrikesavdelning, fd hemliga handlingar, Ålandsexpeditionen.

ROSSISKI GOSUDARSTVENNYI VOJENNO-ISTORITŠESKI ARHIV (RGVIA), Moskova
(Venäjän valtion sotahistoriallinen arkisto)

Fond 2262, 42. armeijakunta, mm. majoitusjärjestyksiä 1917 (kopiot SSSP:n arkistossa).

Fond 2031, Pohjoisen rintaman ylipäällikön esikunta

Fond 2062, Länsirintaman armeijan tykistötarkastajan hallinto

Fond 366, Sotaministeriön poliittisen hallinnon ministeri-puheenjohtajan sotakabinetti, ruhtinas Tšerkaskin ja sotaministeri Gutškovin sähkösanomavaihto (kopiot SSSP:n arkistossa).

SANOMALEHDET

Björneborgs Tidning

Borgåbladet

Dagens Press

Helsingin Sanomat

Hufvudstadsbladet

Izvestija Gelsingforsskogo Soveta deputatov armii, flota i rabotših

Karjala

Karjalan Aamulehti

Laatokka

Morjak, Žurnal matrosskago kluba.

Pedersöre

Päivälehti

Sorretun Voima

Sosialisti

Suomen Kuvalehti

Turun Sanomat

Työ

Työmies

Uusi Aura

Uusi Suometar

Vaasa

Wasabladet

Wasa-Posten

Veckans Krönika

Vestnik Vremennogo pravitelstva 1917
Wiborgs Nyheter
Wiipuri
Åbo Underrättelser
Åland

JULKAISEMATTOMAT/PAINAMATTOMAT TUTKIMUKSET

Auvinen, Eero: Turku ja Venäjän kaksi merellistä kriisiä. Krimin sodan ja ensimmäisen maailmansodan puolustustoimet Turussa. Pro gradu-tutkielma, Historian laitos. Turun Yliopisto 1999.

Eerola, Jari: "Siunattu olkoon turvamme tuoja (...)". Upseereihin kohdistunut väkivalta Helsingin venäläisessä varuskunnassa helmikuun vallankumouksen 1917 aikana. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1995.

Lukoshkov, Andrei V. (ed.): Preliminary Report. Ships and personnel losses in military actions from 1914 to 1922 in offshore zones of the gulfs of Bothnia and Finland, and in the lakes of Onega, Ladoga and Chudskoe. St.Petersburg 1995

Pankakoski, Johanna: Venäläisten emigranttien poliittinen liikehdintä Suomessa vuosina 1918–1927. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 1991.

Suomela, Julitta: Suomen venäläinen sanomalehdistö vuosina 1918–1927 venäläisen poliittiskulttuurillisen kriisin heijastajana. Suomen historian lisensiaattityö, Helsingin yliopisto 1995.

Öljymäki, Pauli: Venäläisten suorittamat kenttävarustustyöt Suomessa maailmansodan aikana. Sotakorkeakoulun diplomityö 1938. Sota-arkisto.

KIRJALLISUUS

Ahlström, Al. & Westman, I.: Allmänna ingenjörbyråns Ab 1912–1952. Helsingfors 1951

Ahti, Martti: Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1933. Juva 1999

Alexandrov, Andrei: Merilentoa 1913–17. Venäjän laivaston lentoasemat. Osa 2. Suomen ilmailuhistoriallinen lehti 1/1996

Amirhanov, L. I.: Morskaja krepost imperatora Petra Velikago. Sankt-Peterburg 1995

Anarkistien hirmuvalta: Kokkola-lehden kirjoitus 29.12.1917

Andersson, Lennart: Svenska flygplan. Den svenska flygindustrins historia. Stockholm 1990

Apalkov Ju. V.: Bojevye korabli russkogo flota 8.1914–10.1917 gg. Spravotšnik. Pod red. V.A. Kornjuško. Sankt Peterburg 1996

Appel, Erik: Genom skärselden. Finlands svåra väg till friheten. Lovisa 1989

Arajärvi, Kirsti: Aamulehti II 1914–1961. Tampere 1961

Backholm, Börje: Oroligheterna i Sundom 1917. Murmursunds Allehanda 1999 s. 107–110

Backholm, Börje: Kravallerna annandag jul 1917. Murmursunds Allehanda 1997 s. 24–28

Backholm, Börje: Undanstucken historia. Murmursunds Allehanda 1991 s. 61–62

Backholm, Börje: Julkravallerna 1918. Murmursunds Allehanda 1982 s. 12–14

Backholm, Herman: Hur Sundom skyddskår bildades och kalabaliken i Sundom julen 1917. Murmursunds Allehanda 1981 s. 56–57

Backholm, Sigurd: En orolig jul för 60 år sedan. Murmursunds Allehanda 1977 s. 111–112

Baltiskije morjaki v podgotovke i provedenii Velikoi Oktjabrskoi sotsialititšeskoj revoljutsii. Moskva & Leningrad 1957

Bastian, Tyska flottans ingripande. Åland besättes, vägen till Hangö öppnas. Teok-
sessa Finska frihetskriget skildrat av deltagare III. Helsingfors 1921

Befrielsekriget i Österbotten i midvintertid. Vasa 1918

Bennett, Geoffrey: Cowan´s War. The Story of British Naval Operations in the
Baltic, 1918–1920. London 1964

Birck, Erik: Nykarleby stads historia III. Nykarleby 1988

Blodiga julnätter. Vad huligan provokatörer kunna åstadkomma. Vasabladetin
kirjoitus 28.1.1917

Bondekam, Anna: Jakobstad vintern 1918 – Pietarsaaren talvi 1918. Jakobstad
1990

Bondekam, Anna: Åland vintern 1918. Skrifter utgivna av Ålands Kulturstiftelse
VI. Mariehamn 1972

Bondekam, Anna: Arbetet. En tidning i Åbo på 1910-talet och människorna kring
den. Helsingfors 1968

Bondekam, Anna: Jakobstads svenska arbetarförening 60 år. Jakobstad 1964

Bonsdorff, Bertel von: Helsingin venäläinen sotilassairaala. Helsinki 1969

Bonsdorff, Hj. von: Sjukvårdstjänsten i Finlands frihetskrig. Helsingfors 1931

Boström, H. J.: Sankarien muisto. Suomen itsenäisyyden ja vapauden puolesta
henkensä antaneiden kansalaisten elämäkertoja. Helsinki 1927

Bremer, Arne: Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussotaan vuonna 1918.
Helsinki 1931

Bubnov, A: V tsarskoi stavke. Vospominanija admiral a Bubnova. New York 1955

Buldakov, V. P.: Imperstvo i Rossiskaja revoljutsionnost, Otetšestvennaja Istorija
1997/1–2.

Buldakov, Vladimir: Krasnaja smuta. Priroda i poseedstvija revoljutsionnogo
nasilija. Moskva 1977

Carl, Robert v.: Kraemer död. Nekrologi Hufvudstadsbladetissa 27.5.1936

Carpelan, Tor: Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna. Hel-
singfors 1954

Der Krieg in der Ostsee III. Frankfurt 1964

Die Revolutionstage in Helsingfors. Februar bis Dezember 1917. Von einem
russischen Militär. Berlin 1919

Dubrovskaja, E.: Pervaja mirovaja voina v Finljandii: imperija protiv natsii, rossiskaja armija protiv finljandtsev. Ab Imperio 4/2001

Dubrovskaja, E. Ju.: Vyborgski garnizon v kornilovskije dni. Teoksessa Istorik i revoljutsija: sbornik statei k 70-letiju so dnja roždenija O.N. Znamenskogo. S. Peterburg 1999

Dubrovskaja, E. Ju.: Gelsingforski sovet deputatov armii, flota i robotših (mart-oktjabr 1917). Petrozavodsk 1992

Dudorov, B. P.: Vitse-admiral A. I. Nepenin. Opyt biografii. Okontšanije. Morskija Zapiski/ The Naval Records Vol XX, 1–2 1962

Dumova, N. G.: Kontšilos vaše vremja. Moskva 1990

Eerola, Jari – Eerola, Jouni: Henkilötappiot Suomen sisällissodassa. Turenki 1998

Ekman, P. O.: Havsvargar. Ubåtar och ubåtskrig i Östersjön. Helsingfors 1983

Engman, Max: Lejonet och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830–1890. Stockholm 2000

Engman, Max (toim.): Väst möter öst, Norden och Ryssland genom historien. Tukholma 1996

Ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoitukset Helsingissä. Suoja-luettelo. Toim. Lasse Laak Museoviraston rakennushistorian osasto. Julkaisu N:o 9. Helsinki 1980

Entinen santarmikätyri ammuttu Alahärmässä. Sosialisti -lehden kirjoitus 24.11.1917

Ett dagboksblad. Pedersöre 2.2.1918

Ett julminne. Nimimerkki En Toby-Lotta. Svenska skyddskåristen 24.1921 s. 11–13 sonen

Eur, Aug.: Julafton 1917 i Toby. Svenska skyddskåristen 24.1921 s. 14–15

Fevralskaja Revoljutsija ot novyh istotšnikov k novomu omysleniju. 1917 god v sudbah Rossii i mira. Moskva 1997

Fevralskaja revoljutsija v Baltiskom flote. Iz dnevnika I. I. Rengartena. Krasnyi arhiv 32/1929

Finlands frihetskrig skildrat av deltagare. Del II. Helsingfors 1922

Finlands frihetskrig skildrat av deltagare. Del VII. Under red. av Kai Donner, Th. Svedlin, 1922

Finlands frihetskrig år 1918. Del II. Helsingfors 1920

Folkresningen i det svenska Österbotten. En överblick av skyddskårernas operationer den 27–31 januari. Av Österbottning. Svenska folkskolans vänners kalender 1918 s. 65–84

Forssell, Henry: UC 57 i Östra Nylands skärgård. Pernå 2002

Freimann, K.: Pietari Suuren merilinnoitus, erittäinkin sen meririntama v. 1909–1913 suunnitelmien mukaan. – Rannikkotykiestön vuosikirja 1939

Frihetskriget bryter ut i Jakobstad. T-g. Frontmannen 12.5.1939

Från Karleby skyddskår. Svenska skyddskåristen 23.1921 s. 4. Nimimerkki q-st.

Från striderna i landsorten. Pedersöre 2.2.1918

Förhållandena i Vasa fångläger. Vasabladet 4.7.1918

Gerasimenko, G. A.: Transformatsija vlasti v Rossii v 1917 g. Otetšestvennaja istorija 1977/1

Ginström, Egidius: Hufvudstadsbladet under 50 år 1864–1914. Helsingfors 1964

Graf, H.: The Russian Navy in War and Revolution. From 1914 up to 1918. Munich 1923

Graf, H.: Na "Novike". Baltiski Flot v voine i revoljutsiju. München 1922

Granqvist, Ture: Nykarleby befrielse. Tal hållet 28.1.1928. Veteranen av år 1918 Nr 1.1980

Greger, René: Die russische Flotte im Ersten Weltkrieg 1914–1917. München 1970

Gustavsson, Kenneth: Sälis batteri. Minnen av en rysk befästning från första världskriget. Mariehamn 1994

Gustavsson, Kenneth: Ångaren Skiftets undergång 1916. Sjöhistorisk årsskrift för Åland 1992–93. 1993

Gustavsson, Kenneth: Prästö radiostation 1906–1918. Åländsk Odling 51 1991 (1991a)

Gustavsson, Kenneth: Granboda flygstation. Ryskt marinflyg på Åland under första världskriget. Mariehamn 1991 (1991b)

Gustavsson, Kenneth: Det ryska automobilkommandot i Gölby. Tidningen Åland 28.4 ja 5.5.1990

Gädda, Anton: Valkoisten musta valhe. Käy eespäin väki voimakas (...) Kappale Pietarsaaren historiaa. Juhlajulkaisu Pietarsaaren työväenyhdistyksen perustamisen 60-vuotispäivän johdosta. Pietarsaari 1961

Halén, Harry: Katanpään linnakkeen venäläisaika sekä katsaus venäläisten muihin linnoitustöihin Turun-Ahvenanmaan saaristoasemalinjalla 1915–1917. (Unholan aitta 11). Helsinki

Hallén, Harald: Dagsbilder ifrån Finland. Social-Demokraten 21.6.1917

Hannula, J. O.: Frihetskriget i Finland 1918. Dess förutsättning, utbrott och förlopp. Helsingfors 1936

Hasegawa, Tsuyoshi: The February Revolution. Petrograd, 1917. Seattle 1981

Havu, Iivari: Hajanaisia piirteitä vapaustaistelumme alkuvalmisteluista Etelä-Pohjanmaalla. Otava. Kuvallinen kuukausilehti. Nro 8.1918 s. 271–274

Hedman, Ossi: Kemin kaupungin historia. 2. osa. Kemi 1976

Heikkinen, Helge: Tuntematon merimies. Suomen kauppalaivaston vaiheita ensimmäisen maailmansodan aikana. Helsinki 1975

Hellman, Arttur: I Vitfinland år 1918. Arbetets Fest III. Helsingfors 1923

Hellman, Ben – Kjellberg, Johan: Suomen venäjänkielisen kirjallisuuden bibliografia. Helsinki 1988

Helsingin Sanomat (Päivälehti) 1889–1949. Helsinki 1949

Hemskt blodsdåd i Hertsby. Tre personer mördade och innebrända. Borgåbladet 16.11.1916

Henriksson, L.: Våra kustartilleritruppförband och deras tillkomst. Teoksessa Vårt kustförsvar I. Red. Lehonkoski, A. – Lundenius, L. – Mikola, K. J. Kustartilleriets officersförenings publikation. Helsingfors 1937

- Herlihy, Patricia:** The Alcoholic Empire. Vodka & Politics in late Imperial Russia. Oxford University Press 2002
- Hevonkoski, Helena & al. (työryhmä):** Virrat 1918. Virrat 1997
- Hoffrén, Jouko – Penttilä, Kalevi:** Riihimäen historia I. Vuoteen 1960. Riihimäki 1979
- Hovi, Kalervo:** Ranska ja kenraali Kornilovin vallankaappausyritys. – Turun Historiallinen Aikakauskirja 1973
- Hultin, Tekla:** Päiväkirjani kertoo 1914–1918 II. Helsinki 1938
- Humble, Verner:** Från rödt till hvitd. Helsingfors 1918
- Hurme, Matti:** Mommila. Porvoo 1937
- Huttunen, Pertti:** Venäläisten linnoitustyöt Suomen sisämaassa ensimmäisen maailmansodan aikana. Faravid 11, 1987
- Huuskonen, Aarne:** Viipuri varuskuntakaupunkina. Viipurin kaupungin historia. IV osa. Lappeenranta 1981
- Hyvärinen, R.:** Suomen rannikon puolustaminen ennen itsenäisyyden saavuttamista. Teoksessa Suomen rannikkotyöstö 1918–1958. Toim. K. J. Mikola ym. Helsinki 1959
- Hågkomster från julnatten i Toby 1917.** Julhälsning till Svenska Österbottens frihetskämpar och frontkamrater 1942. Nimimerkki H. N-d. s. 30–31
- Häger, John Edvin:** Minnen från frihetskriget. Frontmannen 18/1937
- Hämäläinen, Vilho:** Karjalan Kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän suhteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A. Vol. 59. Tampereen yliopisto, Tampere 1974
- Högbacka, Johan:** Nedervetil skyddskårs 10-års historik. För ett fritt fosterland. Nedervetilbor i fält 1918, 1939–1940, 1941–1945. Karleby 1991 s. 204–210
- Idman, K. G.:** Maamme itsenäistymisen vuosilta. Porvoo 1953
- Ignatius, Hannes:** Sortovuosista itsenäisyyteen. Helsinki 1927
- Ilkan ja Poutun pojat.** Etelä-Pohjanmaan Sota-Albumi. Toimittanut Artturi Leinonen. Helsinki 1918
- Immonen, Kari:** Ryssästä saa puhua (...) NL suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–1939. Keuruu 1987
- Isaksson, Martin:** Ryska positionen Alandskaja. Ekenäs 1983
- Itkonen, O.V.:** Sankareita, sotavankeja, seikkailijoita. Porvoo 1929
- Ivanov, D. I.:** Ja – matros Ganguta! Moskva 1987
- Iversen, A.:** Vasa skyddskår i möda och kamp. Första delen. Vaasa 1922
- Janarmo, K. W.:** Varhaisilmailumme 1753–1919. Helsinki 1963
- Jankov, Paul V.:** Ryska u-båten "A. H. 13":s undergång. En hittills okänd katastrof under världskriget. Vår Flotta, december 1925
- Jeppo skyddskår.** Svenska skyddskårister 1.1922 s. 7–8
- Joffe, G. Z.:** Beloje delo. General Kornilov. Moskva 1989
- Julhändelserna i Sundom 1917.** Svenska skyddskårister 3,1923 s. 2–3. Nimimerkki E.A.M. (= Ernst August Mitts)
- Juselius, Emil:** Sanitära åtgärder i Wiborg. Teoksessa Lääkärien muistelmia vapausodasta. Helsinki 1928

Jutikkala, Eino: Turun kaupungin historia 1856–1917. Toinen nide. Turku 1957

Kadesnikov, N. Z.: V dni russkoi smuty. Morskija Zapiski/ The Naval Records, Vol XVII, No 1, 1959

Kalabaliken i Sundom. Kompletterande uppgifter. Vasabladetin kirjoitus 3.1.1918

Kalpa, Harri: Mommilan kahakka. Kirjoitus Turun Sanomissa 9.11.1987

Kamis, Erik: Vörså krigsskola. I rågens rike. Folkkulturella yttringar förr och nu. Vörså årspublication 1981 s. 48–54

Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917. Helsinki 1987

Kapustin, M. I.: Soldaty Severnogo fronta v borbe za vlast Sovetov. Moskva 1957

Karemaa, Outi: Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1922. Bibliotheca historica 30, Helsinki 1998

Karilas, Tauno: Sotaluotsin salaisuus. Merisotaa Suomen ja Viron rannikolla vv. 1914–1918. Helsinki 1937

Karleby Ungdomsförening 75 år. 1894–1969: Sammanställd av Mona Lisa Lillhonga. Gamlakarleby 1969

Karsten, Leo: Aktiebolaget Granit 1886–1936. Helsingfors 1936

Kaskisten kaupungin historia. Kaskinen 1984

Kenraali von Gerich. Saapunut Helsinkiin. Helsingin Sanomien kirjoitus 26.4.1918

Ketola, Eino: Karleby Ungdomsförening 75 år. 1894–1969. Sammanställd av Mona Lisa Lillhonga. Gamlakarleby 1969

Kiuru, M.H.: Bojevoi rezerv revoljutsionnogo Petrograda. Petrozavodsk 1965

Klein, Ernst: Vita och röda. En bok om det sista finska kriget. Stockholm 1918

Knox, Alfred: With the Russian Army 1914–17. London 1921

Koivunen, Pentti – Vahtola, Jouko – Satokangas, Reija – Itkonen, Martti: Keminmaan historia. Kemi 1997

Kolonitski, B. I.: Simvoly vlasti i borba za vlast: k izutšeniju polititšeskoj kultury rossijskoj revoljutsii 1917 goda. S.-Peterburg 2001

Kolonitski, B. I.: Borba s petrogradskoju buržuaznoj petšatju v dni kornilovskogo mjateža. Teoksessa Rabotši klass Rossii, ego sojuzniki i polititšeskije protivniki. Leningrad 1989

Koskelainen, Yrjö: Vita gardet på Åland. Teoksessa Finlands frihetskrig skildrat av deltagare III. Helsingfors 1921

Koski, Yrjö: Kuvauksia hallitusvallan sortumisesta Venäjällä ja Suomessa 1917. Lahti 1917

Koskinen, Risto: Kukkaroherrojen pelot. Pietarsaaren työväki 1901–1918. Jyväskylä 1996

Krokvik, Roger: Aktivism och passivt motstånd under åren 1809–1918. Öjabor I kamp för ett fritt fosterland 1918, 1939–45. Öja 1975 s. 9–11

Kronoby och vårt lands frihetskamp. Minnesskrift utgiven till tioårsminnet av Kronobybornas deltagande i Finlands frihetskrig. Wasa 1928

Kronqvist, K.H.: Några minnen från Pörtom 1917–1918. Svenska skyddskårsten 18.1923 s. 2

Kummel, Bengt: Från militärläger till fångläger. Nykarlebys ryska år 1915–1918. Teoksessa Väst möter öst. Norden och Ryssland genom historien. Red. Max Engman. Stockholm 1996.

Kvelaxbygdens insats I Finlands frihetskamp. Kvelax 1929

Kylävaara, Keijo: Vuosi seitsemäntoista. Reportaasi. Helsinki 1967

Kyytinen, Pekka: Värikkään miehen värikkäät muistelmat. – Rajamme vartijat 8/1969.

Käy eespäin väki voimakas (...) Kappale Pietarsaaren historiaa. Juhlajulkaisu Pietarsaaren työväenyhdistyksen perustamisen 60-vuotispäivän johdosta. Pietarsaari 1961 (kirjoittanut Risto Koskinen)

Laati, Iisakki: Helsinki valtiollisten tapahtumien näyttämönä. Helsingin kaupungin historia IV 1875–1918, Helsinki 1955

Lackman, Matti: Jääkärimuistelmia. Helsinki 1994

Lackman, Matti: Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia. Keuruu 2000

Lahti, Matti J.: Espoo. Maalaispitäjästä suurkauppalaksi. Espoo 1975

Lahtariemme "isänmaalliset" joukot. Kansan Lehti 27.3.1918

Landtman, Gunnar: Finlands väg till oavhängighet. Helsingfors 1919

Lange, S. von: Suomenlahden puolustus Venäjän vallan aikana. Suomen sotilas-aikakausilehti 1935.

Lappfjärd skyddskår och dess deltagande I frihetskriget. Svenska skyddskårister 4.1922 s. 6

Lauerma, Matti: Kuninkaallinen Preussin jääkäripataljoona 27. Vaiheet ja vaikutus. Porvoo 1966

Lehtola, V.: Muistelmia valkoisen Suomen pääkaupungista 40 vuoden takaa. Uusi Päivä 4.2.1958

Leijonalippu merellä. Toim. Visa Auvinen. Lieto 1980

Linder, Hjalmar: Nog med blodbad. Hufvudstadsbladet 25.5.1918

Litzen, Aulikki – Vuori, Jukka: Helsingin maalaiskunnan historia 1865–1945. Kunnallishallinnon uudistuksesta suureen alueluovutukseen. Vantaa 1975

Lohikoski, Seija: Kapearaiteinen hevospuratie ja "ryssänhakkuut" Espoossa 1915–1916. Vantaa 1996

Loima, Jyrki: Maaorjien jälkeläisiä, muukalaisia, kesäasukkaita? Kaakkois-Kannaksen venäläisseurakuntien väestönrakenne ja jäsenkätöntä autonomian kaudella. Ortodoksia 49. Ortodoksisten pappien liitto ja Helsingin yliopiston ortodoksi-an ja Itä-Euroopan kirkkojen tutkimuslaitos. Saarijärvi 2002

Loima, Jyrki: Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatoliset seurakunnat kansallisena ongelmana 1889–1939. Helsinki 2001

Longley, David: The February Revolution in the Baltic Fleet at Helsingfors: Vosstanie or Bunt? Canadian Slavonic Papers Vol. XX No 1/1978

Luckett, Richard: The White Generals. An Account of the White Movement and the Russian Civil War. London 1971

Lunabba, Ivar: När Jakobstad befriades. Veteranen av år 1918. Tidning för frihetskrigets vårdstiftelse 1/1985

Luntinen, Pertti: The Imperial Russian Army and Navy in Finland 1808-1918. *Studia Historica* 56, Helsinki 1997

Luntinen, Pertti: Autonomian vahvistamisyrittäminen. Teoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920* 1. Irti Venäjältä, Helsinki 1992

Luntinen, Pertti: F. A. Seyn (1862–1918). A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Administrator of Finland. *Studia Historica* 19, Helsinki 1985

Löfgren, Kaj-Erik: Helsingin maa- ja merilinnoitus. Sotahistoriallisen seuran ja sotamuseon vuosikirja 1974 VIII. Helsinki 1974

Malaks skyddskår före 1918. Svenska skyddskårsten 3.1922 s. 2–3. Nimimerkki - - X.

Malmberg, Thure: Människor och båtar. Helsingfors 1983

Malmberg, Thure & Sjöström, Pär Henrik: Bore 1897–1997. Ett sekel finländsk sjöfart. Åbo 1997

Manns, Herbert: Flykten. Några personliga upplevelser från jägarrörelsens första skede. Helsingfors 1925

Materialy po istorii russkogo flota: – Morskoi Sbornik CDXIII, No 6–7 1920, Petrograd 1920.

Mawdsley, Evan: The Russian Revolution and the Baltic Fleet. War and Politics, February 1917 – April 1918. London 1978

Mellakoita Vaasan luona. Talonpojat tappaneet mellastelevia sotilashuligaaneja. *Haminan lehti* 29.12.1917

Meriupseerista työmieheksi. Venäjän-saksalaisen pakolaisen muistelmia. Muistiin merkinnyt T. T. Kaila. Helsinki 1942

Meurman, Otto-I.: Viipurin pitäjän historia III. Helsinki 1985

Miettinen, J. W.: Hajapiirtoja Viipurin poliisilaitoksen vaiheista vuosilta 1836–1936. Viipuri 1936

Mikola, K. J.: Viipuri rauhan ajan varuskuntana ja sodissa. Viipurin kaupungin historia. V osa. Vuodet 1917–1944. Lappeenranta 1978

Milistrejken och ordningen i staden. En ny proklamation av militären. Publicerad i *Vasabladet* 19.1.1918

Miller, V. I.: Soldatskije komitety russkoi armii v 1917 g. Moskva 1974

Minnen från fånglägret i Nykarleby. Svenska skyddskårsten 1/1922

Mitchell, Donald W.: A History of Russian and Soviet Sea Power, London 1974

Mitts, E. A.: Minnen från orosåret 1917. Julhändelserna i Sundom. Julhälsning till Svenska Österbottens frihetskämpar och frontkamrater 1940 s. 13–15

Moisio, Heikki: Jäänsärkijä Hindenburg on löytynyt. *Sukeltajan maailma* 1/1996

Munck, Jørgen Larsen: The Kornilov Revolt. A Critical Examination of Sources and Research. Aarhus 1986

Myntti, Kenneth: Skyddskårsarkivet öppet för forskare. *Vasabladet* 23.1.2000

Myntti, Kenneth: Pensar går på djupet i stinkande helvete. *Vasabladet* 10.5.1992

Myrskyn tuhoja Suomenlahdella. – Helsingin Sanomat 6.12.1917.

Nevalainen, Pekka: "Viskoi kuin Luoja kerjäläistä". Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939. SKST 742, Hämeenlinna 1999

Nikula, Oscar: Ångfartygs aktiebolaget Bore 1897–1947. Åbo 1947

Nordenstreng, Sigurd: Finska Kadettkårens elever och tjänstemän. Supplement 1812–1921. Biografiska anteckningar. Helsingfors 1922

Nordgren, Ralf: Det har aldrig hänt. Esbo 1977

Nordlund, K. I.: Blad ur Närpes historia. Tredje delen. Närpes 1931

Nordman, Anna-Maria: Vardagen i Vasa våren 1918 ur Vasa skyddskårs anteckningar och dokument i Österbottens traditionsarkiv. Vasa 1998

Norrvik, Christer: Stad under segel. Kristinestads sjöfart efter 1809. Kristinestad 1999

Nygren, Elis: Med Vörågardet i frihetskriget. För ett fritt fosterland. Nedervetilbor i fält 1918, 1939–1940, 191–1945. Karleby 1991 s. 30–38

Nygård, Toivo: Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistösä. Teoksessa Suomen lehdistön historia. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan 2. Kuopio 1987

Nykarleby seminarium. Årsberättelse för Läseåret 1917–1918 av K. J. Hagfors, Direktor. Vasa 1918

Nykarleby skyddskår. Svenska skyddskårsten 1/1922.

Nykvist, Nils-Erik: Stenarna tala. Om ofärdstider i Österbotten. Vasa 1995

Nykvist, Nils-Erik: Gerby-Vestervik i gången tid III. Vasa 1992

Nykvist, Nils-Erik: Aktivism och passivt motstånd i södra Svenskösterbotten 1899–1918. Vasa 1988

Nyman, Valdemar: Vad ljus över griften. Sanct Olof -julkaisu 1975

Nälkälevottomuuksien oireita Vaasassa. Sosialistin kirjoitus 9.10.1917

När den ryska garnisonen i Jakobstad avväpnades. T-g. Frontmannen 5.3.1943

Närhi, Matti: Venäläiset joukot Suomessa autonomian aikana. Teoksessa Venäläiset Suomessa 1809–1917. Toim. Pauli Kurkinen. Hist.Ark. 83. Huhmari 1984

Ohlsson, Christian: Den hemlighetsfulla kappsäcken (1918). Vasanejdens släktforskare r.f. årsbok. Nr 3 1987. Vasa 1987

Oksala, Arvi: Venäläisten linnoitustyöt Ahvenanmaalla ja Turun saaristossa. Rannikkotyöstön vuosikirja 1935

Ordningens upprätthållande i staden. Militären varna för varje försök att tillställa oordningar. Vasabladetin kirjoitus 28.12.1917

Paavolainen, Erkki: Sanomalehti Karjalan kohtaloita 1904–1954. Lahti 1954

Paavolainen, Jaakko: Vankileirit Suomessa 1918. Helsinki 1971

Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 II. "Valkoinen terrori". Helsinki 1967

Paavolainen, Jaakko: Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 I. "Punainen terrori". Helsinki 1966

Pakula, Vihtori: Tyrvään seutu Suomen vapaussodassa. Vammala 1926

Paley, ruhtinatar. Muistoja Venäjältä 1916–1919. Porvoo 1924

Pantseržanski, E. S.: Ot Fevralja k Oktjabrju, Sever 7/1987

Perälä, Tauno: Helsingin maalaiskunnan historia 1865–1945. Helsinki 1965

Pesola, Vaito: Päiväkirjan kertomaa vapaussotaretkeltä. Vapaussoturi 2/1999

Petalaks skyddskår. Svenska skyddskårsten 3.1922 s. 5. Nimimerkki –g

Phillips, Laura L.: Bolsheviks and the Bottle. Drink and Worker Culture in St.Petersburg 1900–1929. Northern Illinois University Press, DeKalb 2000

Pielisjärven työläisten Golgata. Muistelmia vuodelta 1918. Koonnut Juho Nykänen. Kuopio 1977

Pipes, Richard: The Russian Revolution 1899–1919. London 1992

Pohjanmaa, Atte: Sanan säilä taistelun tiellä. Puolen vuosisadan (1895–1945) taival Työmiehen-Suomen Sosialidemokraatin palstoilta nähtynä. Helsinki 1948

Pohjanmaan ensimmäinen valkoinen kenraali. Uuden Suomen kirjoitus 16.5.1919

Polmar, Norman – Noot, Jurrien: Submarines of the Russian and Soviet Navies, 1718–1990. Annapolis, Maryland 1991

Polvinen, Tuomo: Venäjän vallankumous ja Suomi. Osa I, helmikuu 1917-toukokuu 1918. Helsinki 1967

Purmo kommuns historia 1868–1976. Leva fattig – dö rik. Pedersöre 2001

Pörtomborna voro med 1918. Svenska skyddskårister 18.1923 s. 3–5. Nimimerkki A. S-g

Radkey, Oliver H.: Russia Goes to the Polls. The Election to the All-Russian Constituent Assembly 1917. Ithaca 1977 (first published in 1950)

Rantakari, K. N.: Vihollisen leirissä punaisten aikana. Porvoo 1918

Raskolnikov, F. F.: Kronstadt i Piter v 1917 godu. Moskva 1990

Raskolnikov, F. F.: Kronštadt and Piter in 1917. London 1982

Rauanheimo, U. V.: Venäläiset joukot Suomessa maailmansodan 1914–1918 aikana. Niiden yleisryhmytykset ja toimintasuunnitelmat. Tiede ja Ase 1950

Rauanheimo, U. V.: Suomenlinnan venäläisaika 1808–1918. Suomenlinna 1748–1948. Helsinki 1948

Rauanheimo, Uljas: Linnat ja linnoitukset rannikoillamme itsenäisyysaikaamme saakka. Rannikkotyöstä taistelee. Helsinki 1951

Ravansaari ja sen läntiset naapurisaaret. Helsinki 1970

Revoljutsija – s tšuz'ih slov. Iz dnevnika generala ot infanterii F.Ja. Rostovskago. Fevral-mart 1917. Istoritšeski Arhiv 4/1999

Revoljutsionnoje dviženije v Rossii v avguste 1917 g. Razgrom kornilovskogo mjateža. Moskva 1952

Riegels, V.: Revolutionsbilder österifrån. Intryck från en resa i Finland och Ryssland hösten 1917. Stockholm 1917

Riihimäen vankileiri. Teoksessa Halonen, A., Suomen Luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Superior, Wisconsin 1928

Rinta Tassi, Osmo: Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Punaisen Suomen historia 1918. Helsinki 1986

Roine, Lars: "Hade du inte varit svensk så skulle du ha varit död vid det här laget". Fredsboken. Vasa 1975

Rosén, Gunnar: Hundra år av krig och fred. Finlands Röda Kors 1877–1977. Helsingfors 1977

Rymningsförsök. Pedersöre 16.2.1918

Ryssarnas avlägsnande från landet. Vasabladet 29.5.1918

Rysskadorna. Skrifter utgivna av Finlands svenska jordägarförbund N:o 4. Helsingfors 1923

Rönnqvist, Eugen: Om oroligheterna i Sundom 1917. Murmursunds Allehanda 1982 s. 58–59

Saarinen, Juhani: Porin historia III 1809–1939. Pori 1971

Sainio, Vilho: Vallankumous Venäjällä ja tapahtumat Suomessa. Mukana olleiden ja silminnäkijäin kertomusten mukaan toimittanut Vilho Sainio. Helsinki 1921

Salmela-Järvinen, Martta: Alas lyötiin vanha maailma. Porvoo 1966

Salminen, Sally: Upptäcktsresan. Helsingfors 1966

Salwen, E. R.: Ryska armén 1913. Stockholm 1913

Sandelin, J. F.: Gamlakarleby stads historia 1879–1919. Gamlakarleby 1920

Saul, Norman E.: Sailors in Revolt. The Russian Baltic Fleet in 1917. Lawrence 1978

Sihvo, Jussi: Jääkäriärväys Etelä-Karjalassa. Porvoo 1937

Silvast, P.: Suomenlinnan elämää. Suomenlinna – Sveaborg – Viapori. Toim. P. Silvast – J. Perkki – U. Myllyniemi. Rannikkotyökistön upseeriyhdistys. Helsinki 1968

Sjöblom, Arthur: Det hvita Österbotten. Helsingfors 1918

Sjöblom, Marko: Venäläinen keskusvirasto Suomessa. Kenraalikuvernöörin kanslian virkamiehistö 1899–1918. Teoksessa Virkaan, virassa, viratta. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 7, Helsinki 1993

Sjölund, Jari: Ensimmäisen maailmansodan varustukset Raumalla. Inventointikertomus ja kunnostussuunnitelma. Rauman museo. Kenttä- ja työraportteja N:o 2. Rauma 1985

Skjuten rysk lots. Vasabladet 21.2.1918

Šljapnikov, A. G.: Kanun semnadsatogo goda I–III. Moskva 1990–1994

Smeds, Karl: Replotbornas deltagande i Finlands frihetskrig. Vasa 1919

Smolin, A.V.: Kornilovski mjatež i missija V.N. Lvova. Teoksessa Rabotši klass Rossii, ego sojuzniki i polititšeskije protivniki. Leningrad 1989

Sohkanen, Viljo: Punakaartilaisen päiväkirja. Helsinki 1967

Spindler, Arno: Der Krieg zur See 1914–1918. Der Handelskrieg mit U booten. Dritter Band: Oktober 1915 bis Januar 1917. Berlin 1934

Spjut, Einar: Människa och präst. Fältprosten A. R. Hedberg. Helsingfors 1959

Stadsbyggmästare A. Karls †. Borgåbladets nekrologi 11.12.1935

Steinby, Torsten: Amos Anderson. Helsingfors 1979

Strödda drag ur Purmo skyddskårs historia. Svenska skyddskårsten 14.1926 s. 5–6

Submarines of the tsarist navy. A pictorial history. Ed. by I.D. Spassky and V. P. Semyonov with Norman Polmar. Annapolis 1998

Sukellus Helsingin historiaan. Toimittanut Timo Karkola. Helsinki 1985

Sund, Alf: Hemska tider. Vasabladet 31.1.1996

Sundell, Alwar: "Man bort ställa lifvakt kring honom". Fredsboken. Vasa 1975

Sundquist, Edvin: Vasabygdens folkhjalte. Jägarlöjtnant Oskar Peltokangas. Vasa 1919

Suomela, Julitta: Rajantakainen Venäjä. Venäläisten emigranttien aatteelliset ja poliittiset mielipiteet Euroopan venäläisissä sanomalehdissä 1918–1940. Helsinki 2001

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1926. XX. Työväenoloja. 220. Työssä sattuneet tapaturmat vuosina 1898–1923

Suomen valtiokalenteri 1917

Suomen vapaussota I–VIII. Toim. Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. Jyväskylä 1921–1928

Suomen vapaussota kuvissa, osa II. Helsinki 1934

Suomen vapaussota vuonna 1918. Julkaissut Vapaussodan historian komitea. Osa II. Helsinki 1921

Suomen Virallinen Tilasto 1915, 1918, 1930, 1942

Suomi merellä 1990–1993. Meriupseeriyhdistys ry:n vuosikirja. Turku 1993

Swain, Geoffrey: The Origin of the Russian Civil War. London 1996

Svenska handelsflottans krigsförluster åren 1914–1920. Redogörelse av kommerskollegium. Stockholm 1921

Sveriges neutralitetspolitik i världskrigets belysning. Stockholm 1916

Svetshnikov, M. S.: Vallankumous ja kansalaissota Suomessa 1917–18. Muistelmia ja aineistoa. Huomautukset suomalaiselle lukijalle kirjoittanut Heikki Nurmio. Helsinki 1925 (ven. Revoljutsija i Graždanskaja voina v Finljandii. 1917–1918 gody: Vospominanija i materialy. Moskva-Petrograd 1923)

Svetshnikov, M.S.: Kortfattad översikt av medborgarkriget i Finland. Till svenska översatt artikel som ingår i den sovjetiska militärtidskriften Vojennaja Revoljutsija nr 2 1921

Söderhjelm, Henning: Det röda upproret i Finland år 1918. En karaktäristik med stöd av officiella dokument. Stockholm 1918

Taavetin "Kirje" 16.3.1917 ja 17.3.1917. Suomen Kuvalehti 12/1917

Talvio, Paavo: Viaporin linnoitus ja sen tykistö vuosisadan vaihteesta vallankumoukseen. Sotahistoriallinen aikakauskirja 2/1982

Tanner, Väinö: Kuinka se oikein tapahtui. Helsinki 1948

Tanskanen, Aatos: Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918. Acta universitatis Tampereensis Ser. A Vol 91, Tampere 1978

The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet History, Vol 42.

Tihonova, N.: Uzniki dvuh revoljutsii v Petropavlovskoi kreposti. Novyi Žurnal 1/1997

Timirev, S.N.: Vospominanija morskogo ofitsera. Baltiski flot vo vremja voiny i revoljutsii (1914–1918 g.g.), New York 1961

Tio år sedan frihetskriget utbröt. Huru det gick till, då ryssarna i Vasa och dess grannkommuner avväpnades. Hufvudstadsbladet 28.1.1928

Tjock skyddskårs historia 1917–1918. Svenska skyddskårsten 4.1922 s. 1–5. Nimimerkki K.V.H.

Toiviainen, Hillevi: Kokkolan kaupungin historia. Osa IV. 1879–1945. Kokkola 1994

Torvinen, Taimi: Venäläiset lehdet Suomessa, erityisesti Finljandskaja Gazeta. Teoksessa Venäläiset Suomessa 1809–1917. Toim. Pauli Kurkinen. Hist.Ark. 83. Helsinki 1984

Tšernjajev, V.J.: Rossiskoje dvojevlastije i protsess samoopredelenija Finlajandii. Teoksessa Anatomija Revoljutsii. 1917 god v Rossii: massy, partii, vlast. Sankt Peterburg 1994

Tuomi-Nikula, Jorma: Suomen laivat punatähtisen sotailipun alla. Helsinki 2000

Turpeinen, Oiva: Jägarrörelsen och de ryska planerna på att inkalla finländare till militärtjänst år 1916. Historisk Tidskrift 1979

Turun sataman historia. Toim. Jussi T. Lappalainen. Turku 1999

Turunen, Harri: Me vartiomiehinä Pohjanmaan. Keski-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin ja Kokkolan sotilaspiirin historia. Kokkola 2002

Törngren, Adolf: Ryssland i revolution 15 mars – 31 juli 1917. Stockholm 1917

Törngren, Ralf: Ångfartygs aktiebolaget Bore 1897-1927. Åbo 1927

Upprop till samtliga forna finska bataljoners plikttrogna medlemmar. Nimimerkki Aktivistin kirjoitus Österbottningenissa 7.2.1917

Upton, Anthony F.: Vallankumous Suomessa 1917–1918. Osa I. Helsinki 1980

Uuras. Muistojen saari. Helsinki 1982

Uusitalo, Sinikka: Turun kaupungin historia 1918-1970. Toinen nide. Turku 1982

Uusitalo, Sinikka: Turku keväällä 1918. Turku 1971

Vaasan poliisimestari sortovuosina ja itsenäisyyden sarastaessa. Mirjam Lehtikannon kirjoitus Vaasa-lehdessä 13.6.1968

Vahros, Igor – Kahla, Martti: Venäläisten sanojen translitteroinnista. Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 11–14 (1959–1962). Helsinki 1963

Vallankumous Kristiinas ja Jaakkoo putkas. Nimimerkki Jaakkoo. Vaasan jouluku 1922 s. 50–51

Vallankumouspäivät Venäjällä ja Suomessa v. 1917. Seikkaperäinen esitys vallankumousliikkeen pyörteistä ja sen vaikutuksista. Tampere 1917.

Valtiopäivät. Pöytäkirjat I 1919

Vapaavuori, Niilo: "Uuden Auran" 50-vuotistaipaleelta. Puoli vuosisataa suomalaisuuden voittoisaa taistelua Suomen kulttuurin kehossa. Teoksessa Uusi Aura 1880–1930. Turku 1930

Vapauden irvikuvia. Venäläisen sotaväen mielivaltaisuudet Suomessa. Lahti 1917

Vasabygdens insats i frihetskriget (Enligt distriktsstabens i Vasa anteckningar). Vasa 1919

Watts, Anthony J.: The Imperial Russian navy. London 1990

Wegelius, K. A.: Routaa ja rautaa III. Peräpohjolassa ja Kainuussa jääkäriliikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö. Helsinki 1929

Westerlund, Lars: Dagbok ger nya upplysningar om år 1918. – Jakobstads Tidningen 9.4.2002

Westerlund, Lars: Suomen portti. Poliitikka ja hallinto Varsinais-Suomessa 1809–1917. Turku 2001

Westerlund, Lars: Polle. Del 1. Ryssen som blev faktisk överbefälhavare. Generallöjtnanten Paul von Gerich. Del 2. Den vinner som står ut två minuter längre

på slagfältet. Helsingfors 1997

Westerlund, Lars: Massakern i Jakobstad. Klubbbliv, jägarprotest, privatjustis. Helsingfors 1993

Westlin, Konrad: Drömmen om frihet. Hågkomster 1914–1918. Vasa 1992

Vi minns Hangö. Del 1. Red. Tomy Karlsson, Hangö 1988

Vi och världskriget. En revy af Ture Janson. No 2, Helsingfors, 1914

Vihavainen, Timo: Suomi neuvostolehdistössä 1918–1920. Vammala 1988

Viipurin linna. Helsinki 1976

Viipurin sotilassairaala. Viipuri 1932

Wikström, Emil: Muistelmia 1902–1920. Helsinki 1957

Wildman, A.K.: The End of the Russian Imperial Army II. The Road to Soviet Power and Peace. Princeton, N. J. and New York 1988

Wildman, Allan: Officers of General Staff and the Kornilov movement. Revolution in Russia. Reassessment of 1917. Ed. by. Edit Rogovin Frankel. Cambridge 1992

Viljanen, T. V.: Helsinki sotien jaloissa. Helsingin kaupungin historia IV 1875–1918. Helsinki 1955

Wilson, Michael: Baltic assignment. British submarines in Russia 1914–1919. London 1985

Wilton, Robert: Russia 's Agony. New York 1918

Wirén, Edvin: Från S:t Petersburgs fängelser. Helsingfors 1917

Volkov, S.V.: Tragedija Russkogo ofitserstva. Rostov-na-Donu 1999

Wrede, Gustaf: Minnen I. Helsingfors 1940

Vuorelinna, Väinö: Vallankumoushulinaa vapaussodan aattona. Hakkapeliitta 1938 s. 1484

Ylikangas, Heikki: Tie Tampereelle. Porvoo 1993

Ylikangas, Heikki: Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Porvoo 1999 (Ylikangas 1991a)

Ylikangas, Heikki: Mihin sotaan ylihärmäläiset lähtivät 1918? Kanava 1999 s. 513–516 (Ylikangas 1999b)

Åkerblom, Bror: Oravais sockens historia. Oravais 1974

Åkerblom, Bror: Pedersöre historia 1865–1965. Del III. Jakobstad 1971

Åkerblom, Bror: Kvevlax historia. Kvevlax 1962

Åkerblom, Bror: Korsholms historia. Andra delen. Korsholm 1956

Åkerblom, Bror: Pörtom historia. Pörtom 1954

Åkerblom, K.V.: Lappfjärds historia. Andra delen. Lappfjärd 1952

Åström, Bernhard – Frilund, Christina: Kaarlelan pitäjän historia III. Kaarlela 2002

Övermarkbygdens insats i Finlands frihetskamp 1918. Minnesskrift utgiven till tioårsminnet av övermarkbornas deltagande i Finlands frihetskrig. Vasa 1928

World Wide Web

<http://www.hylyt.net/>, 26.2.2000

<http://personal.inet.fi/koti/seppo.salonen/>, 26.2.2000

<http://www.ocs.ru/~borisov/lukoshkov>, 24.5.2000

<http://freespace.virgin.net/aim.direct>, 24.5.2000

Eerola, Jari: Viipurin upseerisurmat elokuussa 1917 osana Venäjän poliittista kehitystä.

<http://www.helsinki.fi/~jjeerola/viipuritxt.htm>

<http://www.helsinki.fi/~jjeerola/engltxt.htm>

Eerola Jouni: Helmikuun vallankumous ja upseerisurmat Helsingissä 1917.

<http://www.helsinki.fi/~jjeerola>

Tv-dokumentti: Rustanius, Seppo: Tie tuntemattomaan. Videokasetti TV 2:n Dokumenttiprojektissa 24.1.1996 esitetystä dokumenttielokuvasta.

AN ENGLISH SUMMARY:
Russian War Victims in Finland, 1914–1922. Part 1.
Hostilities from 1914 to 1917

At least 617 Russians perished in Finnish territory during hostilities between 1914 and 1922. The majority of the casualties were either wounded soldiers who had been transferred from the Russian fronts to Finland and died in military hospitals or officers killed in Helsinki and Vyborg in 1917 or personnel killed in accidents or miscellaneous combat incidents. Some Chinese workers, brought by the Russians to Finland to build fortifications, also perished.

In addition, as many as 2,500 Russians were killed in war-related shipwrecks that took place in Finland's territorial or neighbouring waters.

Suomen sotasurmat 1914–22 -projektin julkaisut

- Sotaoloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet. Tilastoraportti. Toim. Lars Westerlund (2004)
- Suomen vuoden 1918 sisällissodan rintamatappiot. Kirjoittanut Aapo Roselius (2004)
- Suomen väestön katastrofikuolleisuus vuosina 1917–19. Kulkutaudit, nälänhätä ja vankileirien tragedia. Kirjoittanut Pentti Mäkelä (2004)
- Venäläissurmat Suomessa vuosina 1914–22. Niteet 1 sekä 2.1. ja 2.2. Toimittanut Lars Westerlund (2004)
- Maailmanvallankumouksen liepeillä. Vuoden 1918 sotauhrit vertailevasta näkökulmasta. Kirjoittanut Risto Marjomaa (2004)
- Norden och krigen i Finland och Baltikum åren 1918–19. Red. Lars Westerlund (2004)
- Hinnalla hengen ja veren. Suomalaisten vapaaehtoisten sotasurmat Virossa vuonna 1919. Kirjoittanut Iiris Heino (2000)
- Heimoaatteen nuoret uhrit. Suomalaisten sotilasretkikuntien henkilötappiot Itä-Karjalassa ja Petsamossa 1918–22. Kirjoittanut Aapo Roselius (2002)
- Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa. Venäjän, Saksan, Ison-Britannian, Ranskan, Australian, Uuden Seelannin, Etelä-Afrikan, Yhdysvaltain, Kanadan ja Neuvosto-Venäjän armeijoissa vuosina 1914–22 menehtyneet suomalaiset sekä sotaoloissa surmansa saaneet merimiehet. Toim. Lars Westerlund (2004)

Näiden teosten lisäksi ilmestyvät myöhemmin Marko Tikan tutkimus vuoden 1918 sodan teloitetuista, tutkimus vuoden 1918 surmaajista ja Magnus Westerlundin tutkimus Suomen ruotsinkielisten sotasurmista vuosina 1914–22.

Suomen maaperällä menehtyi vuosina 1914–22 sotaoloissa vähintään 617 venäläistä. Suurimmat menehtyneiden ryhmät olivat Venäjän rintamilta Suomeen tuodut, sotasairaaloissa haavoittuneena kuolleet sotilaat, Helsingissä ja Viipurissa surmatut upseerit vuonna 1917 ja tapaturmissa sekä muissa sotaoloissa kuolleet. Linnoitustoissa menehtyi myös venäläisten Suomeen tuomia kiinalaisia.

Suomen alue- ja lähivesillä menehtyi näiden lisäksi arviolta korkeintaan 2 000 venäläistä sotaan liittyvissä haaksirikoissa.

1914 1922
SUOMEN SOTASURMAT

VALTIONEUVOSTON KANSLIA

*Kannen valokuva esittää
vallankumouksellisten
venäläisten sotilaiden
hautajaissaattuetta Helsingin
Argoksen talon edustalla
silloisella Heikintiellä (nyk.
Mannerheimintiellä)
31.3.1917. Maaliskuun
vallankumoustahtumien
yhteydessä sotilaat ja
matruusit surmasivat useita
kymmeniä upseereja.
Vallankumouksellisten
puolella kaksi sotilasta sai
surmansa ja heidät
haudattiin surujuhlassa
Kaivopuistossa. Postikortti
Helsingin yliopiston kirjaston
pienpainatekokoelma*